

**ÚRSKURÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR**

Mál nr. 4/2022

Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði

5. nóvember 2024

EFNISYFIRLIT

1	ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	1
2	MÁLSMEDFERÐ	2
2.1	Hlutverk óbyggðanefndar.....	2
2.2	Austfirðir (svæði 11) teknir til meðferðar	2
2.3	Lýstar kröfur og kynning	2
2.4	Mál nr. 4/2022, Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði	3
3	KRÖFUGERÐ	6
3.1	Kröfur íslenska ríkisins	6
3.2	Kröfur vegna Hamars í Hamarsfirði.....	6
3.3	Kröfur vegna Bragðavalla í Hamarsfirði.....	7
3.4	Kröfur vegna Geithellnads í Álftafirði (Geithellnar, Virkishólasel, Kambsel og Blábjörg)	7
3.5	Kröfur vegna Múla í Álftafirði.....	7
3.6	Kröfur vegna Hofa í Álftafirði	8
3.7	Kröfur vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar í Álftafirði	8
3.8	Kröfur vegna Flugustaða í Álftafirði.....	9
4	GÖGN OG GAGNAÖFLUN	10
4.1	Inngangur	10
4.2	Rannsóknarskylda óbyggðanefndar	10
4.3	Vettvangsferð	11
4.4	Skýrslutökur	11
5	SAGA LANDSVÆÐA	12
5.1	Landnám.....	12
5.2	Afréttir og afréttarnot	13
5.3	Hamar og Hamarssel í Hamarsfirði.....	13
5.3.1	Hamarssel í Hamarsfirði	19
5.3.2	Hamarsbætur	19
5.4	Veturhús í Hamarsfirði.....	20
5.5	Bragðavellir í Hamarsfirði	21
5.6	Melrakkane við Hamarsfjörð.....	24
5.7	Geithellnar í Álftafirði.....	32
5.7.1	Kambsel í Álftafirði	40
5.7.2	Blábjörg í Álftafirði	41
5.7.3	Virkishólasel í Álftafirði	42
5.8	Múli í Álftafirði.....	42
5.8.1	Hvannavellir í Álftafirði	47
5.9	Hof í Álftafirði	47

5.9.1	Hærukollsnes í Álftafirði	62
5.9.2	Rannveigarstaðir í Álftafirði	67
5.10	Tunguhlíð í Álftafirði	71
5.11	Markúsarsel í Álftafirði	74
5.12	Flugustaðir í Álftafirði	76
5.12.1	Stórhóll í Álftafirði	81
5.13	Nærliggjandi og tengdar jarðir og svæði	82
5.13.1	Pingmúli í Skriðdal og Múlaafrétt	82
5.13.2	Búðartungur	85
5.13.3	Fossárdalur og Eiríksstaðir í Berufirði	88
5.13.4	Bær í Lóni	90
6	SJÓNARMÍÐ AÐILA	92
6.1	Íslenska ríkið	92
6.1.1	Hamarsbætur	93
6.1.2	Afréttarland Geithellnadals	94
6.1.3	Hofsjökull og Staðarafrétt	95
6.2	Gagnaðilar íslenska ríkisins	96
6.2.1	Hamar og Bragðavellir í Hamarsfirði og Markúsarsel, Tunguhlíð og Flugustaðir í Álftafirði	96
6.2.1.1	Hamar í Hamarsfirði	99
6.2.1.2	Bragðavellir í Hamarsfirði	101
6.2.1.3	Markúsarsel og Tunguhlíð í Álftafirði	103
6.2.1.4	Flugustaðir í Álftafirði	105
6.2.2	Geithellnadalur í Álftafirði (Geithellnar, Virkishólasel, Kambsel og Blábjörg) og Múli í Álftafirði	107
6.2.2.1	Geithellnadalur í Álftafirði (Geithellnar, Virkishólasel, Kambsel og Blábjörg) ..	109
6.2.2.2	Múli í Álftafirði	110
6.2.3	Hof í Álftafirði	112
7	NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	121
7.1	Inngangur	121
7.2	Almenn atriði	121
7.2.1	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar	121
7.2.2	Dómafordæmi í þjóðlendumálum	121
7.3	Landnám	124
7.4	Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði	124
7.4.1	Hamarsbætur	125
7.4.1.1	Afmörkun	127
7.4.1.2	Eignarréttarleg staða	131
7.4.2	Afréttarland Geithellnadals	138
7.4.2.1	Afmörkun	140
7.4.2.2	Eignarréttarleg staða	143

7.4.3	Hofsjökull og Staðarafrétt.....	149
7.4.3.1	Afmörkun.....	151
7.4.3.2	Eignarréttarleg staða	157
7.5	Um málskostnað.....	165
8	ÚRSKURÐARORÐ	166
	VIÐAUKI I: ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR.....	I
	VIÐAUKI II: MÁLSKOSTNAÐUR	CXXV
	FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ.....	CXXVI
	FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ	CXXVII
	a) Efnisflokkun skjalaskrá.....	CXXVII
	b) Skjalaskrá í númeraröð	CLI
	FYLGISKJAL III: KORT	CLXXVI
	a) Úrskurðarkort í máli nr. 4/2022	CLXXVI
	b) Yfirlitskort um svæði 11	CLXXVI

1 ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Þriðjudaginn 5. nóvember 2024 er tekið fyrir mál nr. 4/2022, Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði, og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Hulda Árnadóttir, Þorsteinn Magnússon og Víðir Smári Petersen.

Aðilar máls eru:¹

Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna.

(Edda Andradóttir og Andri Andrason lögmennt.)

Eignarhaldsfélagið Hamar ehf. vegna Hamars í Hamarsfirði.

Þórunnborg Jónsdóttir og Steinunn Jónsdóttir vegna Bragðavalla I og II í Hamarsfirði.

Múlaþing vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar í Álftafirði.

Kristín Friðriksdóttir vegna Flugustaða í Álftafirði.

(Jón Jónsson lögmaður.)

Þiðrandi ehf. vegna Hofs í Álftafirði.

(Ólafur Björnsson lögmaður.)

Heiðarlax ehf. vegna Geithellna 1 og 2, Virkishólasels, Kambsels og Múla 3 í Álftafirði.

Stefán Gunnarsson og Hrafnhildur Kristjánsdóttir vegna Blábjarga í Álftafirði.

Þeba Björt Karlsdóttir og Ragnhildur B. Traustadóttir vegna Múla 1 í Álftafirði.

Þeba Björt Karlsdóttir vegna Múla 1A í Álftafirði.

Dagný Rögnvaldsdóttir og Heiðarlax ehf. vegna Múla 2 í Álftafirði.

(Sigurður Örn Hilmarsson lögmaður.)

---

¹ Sjá einnig aðilaskrá (fylgiskjal I).

2 MÁLSMEÐFERÐ

2.1 Hlutverk óbyggðanefndar

Hinn 1. júlí 1998 tóku gildi þjóðlendlög, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk skv. 7. gr:

- a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka laganna og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

2.2 Austfirðir (svæði 11) teknir til meðferðar

Með bréfi dagsettu 20. apríl 2021 var fjármála- og efnahagsráðherra tilkynnt ákvörðun óbyggðanefndar um að taka til umfjöllunar svæði 11, Austfirði, sbr. 8. gr., 1. mgr. 10. gr. og 1. mgr. 11. gr. laga nr. 58/1998, og veittur frestur til 8. október 2021 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á svæðinu, væri um slíkar kröfur að ræða. Að beiðni íslenska ríkisins var frestur fjármála- og efnahagsráðherra til að lýsa kröfum á svæðinu framlengdur fimm sinnum, síðast til 25. janúar 2022.

Landsvæði þetta, hið sextánda í röðinni hjá óbyggðanefnd,² tekur til sveitarfélaganna Fjarðabyggðar og hluta Múlaþings.

Svæði 11 afmarkast svo við málsmeðferð óbyggðanefndar: Að vestan afmarkast svæðið af farvegi Lagarfljóts, allt frá ósum þess á Héraðssandi að þeim stað þar sem Gilsá rennur í fljótið. Þaðan fylgja mörkin Gilsá og vesturmörkum Múlaþings gagnvart Fljótsdalshreppi þar til komið er að mörkum Sveitarfélagsins Hornafjarðar en mörkum þess og Múlaþings er síðan fylgt suðaustur til sjávar. Að öðru leyti afmarkast svæðið af hafi.

Hlutaðeigandi sýslumannsembætti og sveitarfélögum var tilkynnt um málsmeðferðina þegar kröfur ríkisins höfðu borist og gerð grein fyrir framhaldinu.

2.3 Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, um þjóðlendur á svæði 11 barst óbyggðanefnd 25. janúar 2022. Kröfulýsingin ásamt kortum var birt á vefsíðu nefndarinnar daginn eftir. Óbyggðanefnd birti síðan tilkynningu um málsmeðferð á svæðinu og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 1.

---

² Upphaflega var meginlandinu skipt í ellefu svæði við málsmeðferð nefndarinnar. Svæðum 7, 8 og 9 var öllum skipt í tvennt á síðari stigum, þ.e. svæði 7A, 7B, 8A, 8B, 9A og 9B. Svæði 10 var síðan skipt í þrennt, þ.e. svæði 10A, 10B og 10C. Svæði 11 var því sextánda og síðasta svæðið á meginlandinu þegar þarna var komið sögu.

febrúar 2022, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á landsvæðum sem féllu innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 6. maí 2022. Útdráttur úr efni tilkynningarinnar í Lögbirtingablaðinu var birtur með auglýsingum í dagblöðum, sbr. fyrrnefnt lagaákvæði, auk þess sem birtar voru auglýsingar í héraðsfréttamiðlum.

Kynningargögn um kröfur fjármála- og efnahagsráðherra voru gerð aðgengileg almenningi á öllum skrifstofum sýslumannsins á Austurlandi, þ.e. á Seyðisfirði, Eskifirði, Egilsstöðum og Vopnafirði, auk skrifstofu og vefsíðu óbyggðanefndar. Að auki voru gögnin send sveitarfélögum á svæðinu rafrænt með beiðni um að hafa þau aðgengileg. Enn fremur var fréttatilkynning send út um þjóðlendukröfu ríkisins, kröfulýsingarfrest annarra og hvar kynningargögn væru aðgengileg. Ríkisútvarpið, Morgunblaðið og Bændablaðið fjölluðu um þjóðlendukröfurnar 2.–3. febrúar 2022 og Múlaþing kynnti kröfurnar á vefsíðu sinni.

Tilkynningu um kröfugerð ríkisins var þinglýst á fasteignir á svæðinu 8. apríl 2022 í samræmi við 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfulýsingarfrestur annarra en íslenska ríkisins var framlengdur tvisvar, síðast til 20. júní 2022. Innan frestsins bárust 32 kröfulýsingar, sumar vegna fleiri en einnar jarðar eða svæðis, og eitt erindi að auki.

Gefið var út yfirlit yfir lýstar kröfur ásamt uppdrætti. Lögboðin kynning á heildarkröfum fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á öllum skrifstofum sýslumannsins á Austurlandi frá 15. nóvember 2022 til og með 15. desember 2022, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 22. desember 2022. Sveitarfélögum á svæðinu, þ.e. Múlaþingi og Fjarðabyggð, voru einnig send kynningargögn rafrænt og þau voru jafnframt aðgengileg á skrifstofu óbyggðanefndar og vefsíðu nefndarinnar. Eitt erindi barst nefndinni með athugasemdum.

Kröfugerð fjármála- og efnahagsráðherra, fyrir hönd íslenska ríkisins, tók upphaflega til 25 skilgreindra svæða en við meðferð málsins féll íslenska ríkið frá kröfum til tveggja þeirra svo að eftir stóðu 23 svæði, auk þess sem gerðar voru breytingar á afmörkun nokkurra kröfusvæða.³ Á móti bárust 32 kröfulýsingar ýmissa aðila sem sumar sköruðust en eftir fyrrgreindar breytingar á kröfugerð ríkisins voru samtals 25 kröfulýsingar gagnaðila ríkisins til úrlausnar.

2.4 Mál nr. 4/2022, Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði

Við fyrstu fyrirtöku mála á svæði 11, sem haldin var sameiginlega vegna allra málanna 29. mars 2023, var tilkynnt um skiptingu svæðisins í fjögur mál, nr. 1–4/2022, og að mál nr. 4/2022 nefndist *Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði*. Gerð var grein fyrir skipan óbyggðanefndar í málunum og að hana skipuðu í máli nr. 4/2022 Hulda Árna-

³ Í máli nr. 3/2022 fólu breytingar á afmörkun eins kröfusvæðis í sér að aukið var við kröfur ríkisins en um málsmeðferð vegna þeirrar breytingar fór skv. 6. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 eins og gerð er grein fyrir í kafla 2.4 í úrskurði í máli nr. 3/2022.

dóttir, Þorsteinn Magnússon og Ásgerður Ragnarsdóttir. Þá var gerð grein fyrir mati á sérstöku hæfi nefndarmanna og starfsmanns Þjóðskjalasafns Íslands sem hafði umsjón með gagnaöflun safnsins fyrir nefndina. Aðspurðir gerðu lögmennt ekki athugasemdir við þessi atriði.

Farið var yfir forsögu meðferðar svæðis 11 og stöðu málsmeðferðar. Brýnt var fyrir lögmonnum að skila skriflegum umboðum frá öllum umbjóðendum sínum til skrifstofu óbyggðanefndar og vakin athygli á því að litið væri svo á að einungis þeir sem gefið hefðu slíkt umboð væru aðilar máls, að því frátöldu ef aðilar gættu hagsmuna sinna sjálfir.

Gerð var grein fyrir gagnaöflun nefndarinnar og stöðu hennar. Einnig var greint frá verklagi við framlagningu skjala og lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Sömuleiðis var gerð grein fyrir ýmsum atriðum sem varða málskostnað og greiðslur á útlögðum kostnaði en í því sambandi var vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendulaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Því var beint til lögmonna og annarra fulltrúa aðila að kanna hvort ljúka mætti málinu með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga. Enn fremur var farið yfir framhald málsmeðferðar og m.a. upplýst að vettvangsferðir væru fyrirhugaðar síðsumars eða um haustið. Lögmennt voru beðnir að kanna, í samráði við umbjóðendur sína, hvað þeir teldu helst þurfa að skoða í vettvangsferð og hvernig því yrði best komið við.

Önnur fyrirtaka í málum nr. 1–4/2022 var haldin sameiginlega 18. september 2023. Tilkynntar voru breytingar á skipan nefndarinnar í málunum, sem áður höfðu verið kynntar lögmonnum í tölvupósti, og að nefndina skipuðu í máli nr. 4/2022 Hulda Árnadóttir, Þorsteinn Magnússon og Víðir Smári Petersen. Aðspurðir gerðu lögmennt ekki athugasemdir við breytta skipan nefndarinnar.

Greint var frá því að lögmaður ríkisins hefði upplýst nefndina um breytingar á kröfu-gerð ríkisins í málum nr. 1–3/2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá og gerð grein fyrir stöðu gagnaöflunar, auk þess sem kynnt var fyrirhugað skipulag vettvangsferðar 19.–21. september en lögmonnum höfðu áður verið sendar upplýsingar um þessi atriði í tölvupósti. Þá var gerð grein fyrir framhaldi málsmeðferðar, þar á meðal áformum um greinargerðarfresti málsaðila og samspili þeirra við aðra þætti málsmeðferðar en fram kom að lögmonnum yrði tilkynnt um nákvæma fresti þegar sæi fyrir endann á kerfisbundinni gagnaöflun nefndarinnar.

Vettvangsferð vegna máls nr. 4/2022 fór fram 20. september 2023. Fjallað er um hana í kafla 4.3 hér á eftir.

Með tölvupósti 18. október 2023 voru lögmennt upplýstir um að kerfisbundinni gagnaöflun óbyggðanefndar teldist lokið og greinargerðarfrestir yrðu ákveðnir í framhaldinu. Gögn kynnu að bætast við síðar en þau yrðu þá send lögmonnum jafnóðum og þeim gæfist færi á að tjá sig um þau ef þeim þætti tilefni til. Daginn eftir var lögmonnum svo tilkynnt í tölvupósti að íslenska ríkið hefði frest til 22. nóvember 2023 til að skila greinargerð og að aðrir málsaðilar fengju í framhaldinu frest til 20. desember 2023 til

að skila greinargerðum. Síðar var frestur ríkisins framlengdur til 13. desember 2023 og frestur gagnaðila ríkisins var framlengdur tvisvar, síðara sinnið til 12. febrúar 2024.

Aðalmeðferð í málum nr. 2/2022 og 4/2022 var haldin sameiginlega 18. mars 2022. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá. Bent var á að þótt kerfisbundinni gagnaöflun væri lokið væri hugsanlegt að fleiri skjöl ættu eftir að koma fram síðar en lögmenn og aðrir fulltrúar málsaðila fengju að sjálfsögðu afhent jafnóðum öll skjöl sem kynnu að koma fram, sem og færi á að tjá sig um þau og uppfæra málskostnaðaryfirlit sín ef þeim þætti tilefni til.

Einnig fóru fram skýrslutökur sem gerð er grein fyrir í kafla 4.4.

Þá voru málin flutt munnlega. Fyrst flutti lögmaður íslenska ríkisins mál nr. 2/2022 og 4/2022 sameiginlega. Lögmaðurinn tók fram að það væri ósk íslenska ríkisins að á svæðum þar sem gagnkröfur hefðu ekki verið gerðar kannaði óbyggðanefnd samt og skæri úr um hvaða land teldist til þjóðlendna og hver væru mörk þeirra og eignarlanda.

Þá fluttu lögmenn gagnaðila íslenska ríkisins málin.

Við lok aðalmeðferðar tilkynnti formaður að málin væru tekin til úrskurðar en ef frekari gögn kæmu fram yrðu málin þó tekin fyrir aftur af því tilefni.

Lokafyrirtaka í málum nr. 1–4/2022 var haldin sameiginlega vegna allra málanna 4. nóvember 2024. Lögð voru fram skjöl ásamt skjalaskrá, sem höfðu áður verið gerð aðgengileg lögmönnum og þeir fengið upplýsingar um. Þá gerði formaður grein fyrir því að málskostnaður sem ætlunin hefði verið að úrskurða gagnaðilum íslenska ríkisins í málunum rúmaðist ekki innan fjárheimilda óbyggðanefndar á árinu. Í ljósi þess hefði nefndin ákveðið að úrskurða um málskostnað að hluta samhliða efnislegum úrskurðum í málunum en fresta ákvörðun málskostnaðar að öðru leyti. Málin yrðu síðan endurupptekin í byrjun árs 2025 til að úrskurða um þann málskostnað sem út af stæði. Formaður lýsti því að nefndin teldi þetta ekki heppilegt en þó óhjákvæmilegt svo að unnt væri að kveða upp efnislega úrskurði í málunum á árinu 2024. Að öðrum kosti hefði nefndin þurft að fresta uppkvaðningu alfarið til ársins 2025. Aðspurðir gerðu lögmenn ekki athugasemd við þetta fyrirkomulag. Að því búnu tilkynnti formaður að málin væru tekin til úrskurðar.

3 KRÖFUGERÐ⁴

3.1 Kröfur íslenska ríkisins

Kröfum fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er skipt í þrjú svæði í máli þessu. Þess er krafist að viðurkennt verði að allt land innan eftirfarandi kröfupunkta verði úrskurðað þjóðlenda og allt til viðmiðunarmarka kröfusvæðanna.

Hamarsbætur:

Upphafspunktur er í Hamarsá við Hraungil (1) og er gílinu fylgt upp á fjallseggjar (2). Er fjallseggjum fylgt til norðurs og vesturs á Bratthálsvötn (3) og þaðan vestur að svæðismörkum (4). Er svæðismörkum fylgt til suðurs, niður fyrir Hamarsárvötn og Hamarsdalinn upp á hæsta punkt á svæðismörkum beint vestan við Jökulhæð (5) og þaðan austur á Jökulhæð (6). Yfir Þrándarjökul á Lambatungusker (7) að upptökum Gufugils (8) og er Gufugili fylgt niður að Hamarsá (9) og þaðan í upphafspunkt.

Afréttarland Geithellnadals:

Upphafspunktur er í Þrándará (1) og er ánni fylgt upp á fjallseggjar, allt upp á Lambatungusker (2). Þaðan eftir fjallseggjum yfir á Þrándarjökul og Jökulhæð, síðan beint vestur í hæsta punkt á svæðismörkum (3). Eftir svæðismörkum til suðurs á vatnaskil vestan við upptök Geithellnaár (sbr. punktur 2 í kröfu ríkisins vegna Hofsjökuls og Staðarafréttar). Frá svæðismörkum aftur austur að stöðuvatni því sem ræður upptökum Geithellaár (4) og þaðan eftir Geithellaá niður í upphafspunkt.

Hofsjökull og Staðarafrétt:

Upphafspunktur er á svæðismörkum í miðjum Hofsjökli (1). Þaðan er svæðismörkum fylgt til norðurs og vesturs á vatnaskil vestan við upptök Geithellnaár (2), síðan í upptök árinna og eftir Geithellnaá þar til Marklækur rennur í ána (3). Þaðan er Marklæk fylgt að upptökum á Öxlum (4) og þaðan suður í Hofsdal eftir Bótarlæk (4) niður í Hofsa (5). Úr Hofsa upp Hvannstóðshjalla (6) og á Stakk (7) og þaðan niður með Kolbrekkugili í Suðurá (8). Er Suðurá fylgt til austurs þar til Partsgil rennur í hana, en þaðan er Partsgili fylgt upp að upptökum og á Partstind (9) á svæðismörkum. Er svæðismörkum fylgt aftur í upphafspunkt.

3.2 Kröfur vegna Hamars í Hamarsfirði

Af hálfu eiganda Hamars í Hamarsfirði er þess krafist að þjóðlendukröfu íslenska ríkisins verði hafnað og krafist staðfestingar á því að allt land innan eftirgreindra marka sé eignarland, sbr. merkjalýsingu og tilgreinda merkjapunkta:

Frá sjó (1) og upp Vigðarlæk (2) og upp í fjallseggjar (3). Inn fjallseggjar upp af Tóugili (4), í Tóugili (5) í vörðu neðst í Refsstaðatanga (6) þaðan í aðra vörðu neðar (7) og úr henni í Hamarsá (8) í línu frá Einstigsfossi á Klettshyl (9) og þaðan beint í stein sunnan-til á Hamarsleirum (10).

Einnig:

Land frá Hamarsá upp með Steiná (11) og á eggjar (12) og út með eggjum (13) og ofan Skollabotnagils (14) og í Hamarsá (15) auk Hamarsbóta frá Hamarsá upp með Hraungili (16) og á sker inn og upp (17–21) og á vatnaskilum að upptökum Hamarsár (22–23) og út með Hamarsá (16).

---

⁴ Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (aðilaskrá) og III (kort).

Til vara er krafist viðurkenningar á afréttareign komi til þess að einhver hluti landsins verði talinn þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt mati óbyggðanefndar og framlögðu yfirliti um málskostnað.

3.3 Kröfur vegna Bragðavalla í Hamarsfirði

Af hálfu eigenda Bragðavalla í Hamarsfirði er þess krafist að þjóðlendukröfu íslenska ríkisins verði hafnað og krafist staðfestingar á því að allt land innan eftirgreindra marka sé eignarland, sbr. merkjalýsingu og tilgreinda merkjapunkta:

Bragðavellir eiga allt land út að Knarhúsá, þar sem hún fellur í sjóinn (1), þaðan beina línu upp í skarð efst í fjallinu þar sem hún fellur fram af og sést neðan af alfararvegi (2), úr skarðinu beint upp í fjallseggjar (3) og svo inn fjallseggjar (4-6) að Kálfauragili (Gufugili) (7), þaðan beint ofan í Hamarsá (8), svo er Hamarsá landamerkjalinna út á Einstígsfoss (9), af fossinum beina línu út á Klettahyl (10), af hylnum beint í stein sem stendur sunnan til á Hamarsleirum (11). Þá á jörðin Bragðavellir í sameiningu við Melrakknes afréttarland frá Gufugili (8-6) og inn og upp á sker sunnanmegin (12-16) Hamarsáar (17-18, 8.).

Til vara er krafist viðurkenningar á afréttareign komi til þess að einhver hluti landsins verði talinn þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt mati óbyggðanefndar og framlögðu yfirliti um málskostnað.

3.4 Kröfur vegna Geithellnads í Álftafirði (Geithellnar, Virkishólasel, Kambsel og Blábjörg)

Af hálfu eigenda Geithellna, Virkishólasel, Kambsel og Blábjarga er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur þeirra að öllu landsvæði í Geithellnadal frá sjó við Álftafjörð og inn að sýslumörkum, á milli landamarka Geithellnads við Múladal annars vegar og Snædals og Hamarsbóta hins vegar, þ.m.t. öllu því landi innan kröfusvæðis íslenska ríkisins sem nefnt er afréttarland Geithellnads.

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur landeigenda að landi innan kröfusvæðis íslenska ríkisins, sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda í heild eða að hluta. Undir afnotarétt falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju, þar á meðal veiðiréttindi í Geithellnaá, sem og öðrum ám, vötnum og við sjó á landinu.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi lögmanns landeigenda.

3.5 Kröfur vegna Múla í Álftafirði

Af hálfu eigenda Múla í Álftafirði er þess krafist að viðurkenndur verði beinn eignarréttur þeirra að öllu landsvæði í Múladal frá sjó við Álftafjörð og inn að sýslumörkum, á milli landamarka Múladals við Hofsdal annars vegar og Geithellnads hins vegar, þ.m.t. hluta þess lands innan kröfusvæðis íslenska ríkisins sem nefnt er Hofsjökull og

Staðarafrétt, þ.e. landsvæði sem á upphafspunkt á milli punkta 1 og 2 í kröfugerð ríkisins, við Sker við sýslumörk, og nær alveg yfir punkta 2, 3 og 4. Rétt norðan við punkt 5, við Buga, er lína dregin yfir Hrossatinda aftur að sýslumörkum í upphafspunkt.

Til vara er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur landeigenda að landi innan kröfusvæðis íslenska ríkisins, sem kann að verða úrskurðað þjóðlenda í heild eða að hluta. Undir afnotarétt falli öll venjubundin afnot, að fornu og nýju, þar á meðal upprekstrar-, beitar- og námuréttur, ásamt veiði í Geithellnaá, sem og öðrum ám, vötnum og við sjó á landinu.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar eða samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi lögmanns landeigenda.

3.6 Kröfur vegna Hofs í Álftafirði

Af hálfu eiganda Hofs í Álftafirði er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi jarðarinnar hafi beinan eignarrétt að öllu landi hennar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar séu samkvæmt landamerkjaskrá prestsetursins Hofs í Álftafirði með hjáleigunum Hærुकollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli, dags. 13. maí 1885.

Jafnframt er þjóðlendukröfu ríkisins á svæðinu, að því marki sem hún tekur til jarðarinnar Hofs í Álftafirði, mótmælt og þess krafist að innan landamerkja jarðarinnar sé enga þjóðlendu að finna.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.7 Kröfur vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar í Álftafirði

Af hálfu eiganda Markúsarsels og Tunguhlíðar í Álftafirði er þess krafist að þjóðlendukröfu íslenska ríkisins verði hafnað og krafist staðfestingar á því að allt land innan eftirgreindra marka sé eignarland, sbr. merkjalýsingu og tilgreinda merkjapunkta:

Þaðan sem Flugustaðaá (Suðurá) rennur í Hofsá, þar sem hétu Oddar (1), þaðan ræður Hofsá inn allan Hofsdal að syðra Hofsvatni (2). Þaðan um Syðra Hofsvatn að læk sem rennur milli Hofsvatnanna (3), sem ræður svo merkjum að nyrðra Hofsvatni (4), sem síðan ræður landamerkjunum að línu sem liggur vestur úr nyrðra Hofsvatni í Hofsjökul (5). Þaðan frá jökulrönd Hofsjökuls (6) og um vatnaskil að Varpi í stafni Flugustaðadals (7), þaðan ræður Flugustaðaá (8) að Hofsá (1).

Til vara er krafist viðurkenningar á afréttareign komi til þess að einhver hluti landsins verði talinn þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt mati óbyggðanefndar og framlögðu yfirliti um málskostnað.

3.8 Kröfur vegna Flugustaða í Álftafirði

Af hálfu eiganda Flugustaða í Álftafirði er þess krafist að þjóðlendukröfu íslenska ríkisins verði hafnað og krafist staðfestingar á því að allt land innan eftirgreindra marka sé eignarland, samanber merkjalýsingu og tilgreinda merkjapunkta:

Markskerskollur (1) ber í suðurhorn Skipmannahólma, þaðan sjónhending í Klifaþúfu (2), þaðan upp Kjölfjallsröðul (3) uppá egg, svo inn eggjar milli Starmýrardals og Flugustaðadals (4-8) inná varp (9) fyrir innan Jökulfell, þaðan ræður Hofsá út dalinn (10–12), allt út að Oddum (13), þaðan ræður suður kvísl Hofsár fyrir sunnan Odda, Breiðengishólma og Breiðengi, allt að Ytrahrófi, síðan kýll sá, er liggur milli Breiðengis (14) og Flóðhólma allt í sjó (15).

Til vara er krafist viðurkenningar á afréttareign komi til þess að einhver hluti landsins verði talinn þjóðlenda.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkisins samkvæmt mati óbyggðanefndar og framlögðu yfirliti um málskostnað.

4 GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1 Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl í skjalaflokkum nr. 1–15 ásamt undirskjöllum, samtals 464 skjöl, auk 12 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2 Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendlaga, nr. 58/1998. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái stöð um einstök álitaefti.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir þeim landsvæðum sem hér eru til umfjöllunar. Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og grundvallast á „Yfirliti yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Yfirlit þetta var kynnt lögmonnum og öðrum fulltrúum málsaðila og engar athugasemdir komu fram. Við samningu þess naut óbyggðanefnd ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings, auk Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar, starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands.

Fulltrúum aðila málsins var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa fulltrúa málsaðila um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna eða afla. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Lögmonnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru jafnóðum gerð lögmonnum aðgengileg rafrænt og síðan bókuð framlögð við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til skilabréfs Þjóðskjalasafns Íslands um þetta efni (skjals nr. 2), inngangs að sögulegri greinargerð safnsins og minnisblaða þess um tiltekin efni (skjala nr. 3(2)–3(6)), frumgagnayfirlits og jarðalista (hliðsjónargagna nr. 5–6) og minnisblaða um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum (hliðsjónargagna nr. 7–9). Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. II.

4.3 Vettvangsferð

Óbyggðanefnd skoðaði vettvang málsins miðvikudaginn 20. september 2023 í fylgd með lögmonnum aðila og tilteknum málsaðilum. Jafnframt voru með í för starfsmaður Þjóðskjalasafns Íslands og starfsfólk óbyggðanefndar.

Vettvangsferðin hófst á Djúpavogi en þaðan var ekið að Hofi í Álftafirði. Þaðan sást vel inn Flugustaðadal og ýmis kennileiti þar, s.s. Partsgil, Jökulfell, Tungutindar og Hofstunga. Einnig sást inn Hofsdal að hluta, m.a. Innri- og Ytri-Bót og inn að útfalli úr Hofsvötnum. Næst var ekið að Stórhóli, sunnan megin í dalnum, en þaðan sást vel inn Hofsdal og á Hofstungu, þ.m.t. bæjarstæði Tunguhlíðar og Markúsarsels.

Því næst var ekið að Múla í Múladal. Ekið var inn Geithellnadal, norðan Geithellnaár, fram hjá rústum eyðibýlisins Kambels og inn fyrir Þrándará á austurmörkum kröfusvæðis ríkisins í Geithellnadal. Þaðan sást inn á kröfusvæði ríkisins í Geithellnadal og Múladal.

Næst var ekið að Hamri í Hamarsdal. Farið var inn Hamarsdal að Veturhúsum, fyrir innan Steiná, en þaðan sáust kröfusvæði ríkisins í dalnum. Á leiðinni var numið staðar á móts við Gufugil á austurmörkum kröfusvæðis ríkisins í sunnanverðum dalnum. Ekið var til baka út Hamarsdalinn og þar lauk vettvangsferð málsins.

4.4 Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins gáfu eftirtaldir skýrslur og svöruðu spurningum óbyggðanefndar og lögmanna málsaðila:

- Guðmundur Einar Skagalín Traustason vegna Múladals og Geithellnadals.
- Helgi Jensson vegna Hofi í Álftafirði.

Að einstökum efnisatriðum í skýrslum þeirra er vikið í úrskurði þessum eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir á þeim eru meðal hliðsjónargagna málsins.

5 SAGA LANDSVÆÐA

Í þessum kafla verður rakin saga svæðanna sem málið varðar. Í fyrstu er greint frá elstu ritheimildum um landnám þar. Því næst verða raktar heimildir um kröfusvæði málsins og nærliggjandi og tengdar jarðir, einkum afmörkun, eignarréttindi og nýtingu. Umfjöllun um þær jarðir sem liggja að ágreiningssvæðunum takmarkast oftast við heimildir um afmörkun. Að mestu er fylgt tímaröð í hverjum kafla.⁵

5.1 Landnám

Í *Landnámu* segir eftirfarandi um landnám í Berufirði, Hamarsfirði og Álptafirði:

Hjalti hét maðr, er nam Kleifarlönd ok allan Breiðdal þar upp frá; hans son var Kolgrímur, er mart er manna frá komit.

Herjólfur hét maðr, er nam land allt út til Hvalsnesskriðna; hans son var Vápnir, er Væpnlingar eru frá komnir.

[...]

Þjóðrekr hét maðr; hann nam fyrst Breiðdal allan, en hann stókk braut þaðan fyrir Brynjólfi ok ofan í Berufjörð ok nam alla ena nyrðri strönd Berufjarðar ok fyrir sunnan um Búlandsnes ok inn til Rauðaskriðna öðrum megin ok bjó þrjá vetr þar, er nú heitir Skáli. Síðan keypti Björn enn hávi jarðir at honum, ok eru frá honum Berufirðingar komnir.

Björn sviðinhorni hét maðr, er nam Álptafjörð enn nyrðra inn frá Rauðaskriðum ok Sviðinhornadal.

Þorsteinn trumbubein hét frændi Bøðvars ens hvíta ok fór með honum til Íslands; hann nam land fyrir útan Leiruvág til Hvalsnesskriðna. [...]

Bøðvarr enn hvíti var son Þorleifs miðlungs, Bøðvarssonar snæprimu, Þorleifssonar hvalaskúfs, Ánssonar, Arnarsonar hyrnu konungs, Þórissonar konungs, Svína-Bøðvarssonar, Kaunssonar konungs, Sölgasonar konungs, Hrólfssonar ór Bergi, ok Brand-Önundr frændi hans fóru af Vörð til Íslands ok kómu í Álptafjörð enn syðra. Bøðvarr nam land inn frá Leiruvági, dali þá alla, er þar liggja, ok út öðrum megin til Múla ok bjó at Hofi; hann reisti þar hof mikit.

[...]

Brand-Önundr nam land fyrir norðan Múla, Kambsdal ok Melrakkanes ok inn til Hamarsár, ok er mart manna frá honum komit.⁶

⁵ Þessi kafli er að mestu byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, dagsettri 26. júní 2024, sem lögð var fram sem skjal nr. 3(2), sbr. einnig eldri gerð hennar, skjal nr. 3(1), dags. 14. júlí 2023. Þó hefur verið felld brott eða styttað umfjöllun um sumar heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins, auk þess sem bæst hefur við umfjöllun um gögn sem aflað var annars staðar en á Þjóðskjalasafninu. Í inngangi að greinargerð Þjóðskjalasafnsins er greint frá gagnaflokkum sem leitað var í og tilhögun gagnaöflunar, sbr. einnig yfirlit um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar og jarðalista, hliðsjónargögn nr. 5–6. Einnig skal nefnt að í heildarskilabréfi Þjóðskjalasafns Íslands, skjali nr. 2, og minnisblöðum um leit óbyggðanefndar í tilteknum skjalaflokkum, hliðsjónargögnum nr. 7–9, er gerð grein fyrir fleiri skjölum sem varða jarðir sem fjallað er um hér en ekki þótti tilefni til að leggja fram. Tilvísanir til skjalsnúmera vísa til skjalaskrár í fylgiskjali II en nánari upplýsingar en þar eru skráðar um uppruna skjala er að finna í heildarskilabréfi og greinargerð Þjóðskjalasafnsins.

⁶ *Íslensk fornrit* I (1968), bls. 308–310, skjal nr. 4(7).

5.2 Afréttir og afréttarnot

Hinn 4. júlí 1892 var sett reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun af-rétta, fjallskil m.fl., nr. 105/1892. Þar segir m.a.:

12. gr.

Afrjett er þar, sem venja hefur verið, enda sje eigi búsmala haldið þar á sumrum að staðaldri, og eptir því skal í hverri sveit aðgreina afrjettarlönd og heimalönd og ákveða takmörk. [...]

13. gr.

Hver búandi er skyldur til að reka geldfje sitt og lömb og þeirra, sem hjá honum eiga fje, á einhverja sveitarafrjett ellegar á afrjett annara sveita, og er honum það heimilt. Sekt varðar, ef hann sleppir geldfje sínu í heimalandi. [...] Þó má hreppsnefnd leyfa undanþágu frá þessari reglu, þar sem afrjettarlönd eru þröng, en heimalönd víðlend.⁷

Samsvarandi texti er í fjallskilareglugerðum frá árunum 1919 og 1936.⁸

Hinn 6. apríl 1920 skrifaði Ó. Thorlacius, oddviti Geithellnahrepps, bréf til sýslu-manns Norður-Múlasýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands, frá 29. desember 1919, um almenninga. Svar hans var að enginn almenningur og ekkert afréttarland væri í hreppnum sem ekki tilheyrði einhverju lögbýli.⁹

Hinn 20. febrúar 1989 sendi félagsmálaráðuneytið til allra sveitarstjórna fyrirspurnir um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarrétt.¹⁰ Ekki er að sjá að svör hafi borist frá sveitarstjórnnum í Hamarsfirði og Álftafirði.

5.3 Hamar og Hamarssel í Hamarsfirði

Í máldaga Vilchins fyrir Andrésarkirkju á Hálsi frá um 1397 segir að hún eigi allt Hamarsland.¹¹ Sömu upplýsingar koma fram í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar.¹²

Í biskupsvísitasíu fyrir Hálskirkju í Hamarsfirði frá 3. september 1641 segir að hún eigi jörðina Hamar:

3. Septembris Visiterud Andres kyrkia. ad hálse hun á heimaland alltt med gognum og gædum ad þeim landamerkm er greindur S.^{ra} Eirikur hoskulldz sön effter hefðar halde og skilvysum skiolunum ad sogn ~~Stiagar~~ Starkadar Eyvindar sonar og Gunsteinz Þorollfs sonar og eýolfz Jonz sonar

[...]

hun á jo^rdena hamar Jnn ad stein ä og vt j vygdarlæk¹³

⁷ Skjal nr. 4(9).

⁸ Skjöl nr. 4(10)–4(11).

⁹ Skjal nr. 2(188).

¹⁰ Skjal nr. 2(214).

¹¹ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 230–231, skjal nr. 4(21).

¹² *Íslenzkt fornbréfasafn* XV, bls. 694, skjal nr. 4(22).

¹³ Skjal nr. 2(125).

Sömu upplýsingar koma fram í biskupsvísitasíu frá 11. september 1677 í vísitasíu frá 18. júlí 1769 sem skráð er í kirkjubók Hálskirkju og í texta sr. Árna Skaptasonar og S. Stephensens frá 17. október 1803 sem færður er inn í sömu kirkjubók.¹⁴

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Hamar 14 hundruð að dýrleika, kirkjujörð Hálskirkju og haldin af sr. Ormi Jónssyni.¹⁵

Í biskupsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 19. maí 1734 kemur fram að jörðin Hamar byggðist með hjáleigu fyrir eitt hundruð.¹⁶

Í prófastsvísitasíum fyrir Hálskirkju frá 15. júní 1759 og 2. júní 1812 segir að meðal eigna hennar hafi verið jörðin Hamar með seli, 12 hundruð að dýrleika.¹⁷

Hinn 17. október 1803 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál Sigurðar Jónssonar á Bragðavöllum og Antoníusar Sigurðssonar á Hamri. Málið var upp risið út af óleyfilegu skógarhöggi í jörðinni Hamri. Sættir náðust þannig að Sigurður lofað að greiða fyrir það sem hann hafði tekið.¹⁸

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Hamars metinn 12 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Hálskirkja.¹⁹ Dýrleiki hjáleigunnar Hamarssels er ekki tilgreindur.²⁰

Í prófastsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 12. júlí 1818 er fjallað um landamerki staðarins með vísun í biskupsvísitasíur frá 1677 og 1779 og lögfestu sem vitnað er til í prófastsvísitasíu frá 1769.²¹ Sama kemur fram í prófastsvísitasíu frá 30. ágúst 1863. Þar er einnig getið landamerkja Hamars með Hamarsseli og lands inni í Hamarsdal eða eins og segir í vísitasíunni:

jörðina Hamar með hjáleigunni Hamarseli. Landamerki þessarar kirkjujarðar eru samkvæmt adur nefndum vísitatium Steiná milli Háls Vetrhúsa og Hamars en að utan Vígðarlækur milli Hamars og Hals – að sunnan ræðr Hamarsá. Héraðauki hefir Háls kyrkja óátalið ~~á~~ átt eða verið eignað um langan aldr afreitarland innar^{lega} ~~þ~~ í Hamarsdal sunnan við ána, Semkallast Hálskyrkjuafreitt innan ákveðinna takmarka –.²²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hamar metin 12 hundruð að dýrleika og skráð sem eign Hálskirkju. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður telur þrjú hundruð tilheyra hjáleigunni Hamarsseli en hún var ekki metin sérstaklega.²³

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hamar:

13. Hamar

Túnið er nokkuð stórt enn harðskafa lagt og ógrasgefið, liggur fyrir skemdum af sandfoki, eingar svo að kalla eingar nema lítilfiörlegur reitingur hingat og þangat í

¹⁴ Skjöl nr. 2(126), 2(143) og 2(145).

¹⁵ Skjal nr. 4(54).

¹⁶ Skjal nr. 2(127).

¹⁷ Skjöl nr. 2(142) og 2(144).

¹⁸ Skjal nr. 2(101).

¹⁹ Skjal nr. 2(29).

²⁰ Skjal nr. 2(30).

²¹ Skjal nr. 2(149).

²² Skjal nr. 2(150).

²³ Skjal nr. 4(1), bls. 380.

bithaga, skógarkropp lítid, sílungsveidi talsverð; vídlendi mikid enn grítt; hættupláts fyrir gripi. – Þessa jörd meta vyrðingarmenn á 300^{rbd}.²⁴

Í sama jarðamati segir eftirfarandi um Hamarssel:

14. Hamarsel

afbyli. Túnid er lítid enn fremur grasgéfíð. Slægiur nokkuð betri enn á heima jörðunni, útbeit eins; landid yfirhöfud grösugra. Skógarkropp einsog á Hamri. – Þessi jörd er metinn 150^{rbd}.²⁵

Í prófastsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 30. ágúst 1863 er fjallað um Hamar með hjáleigunni Hamarsseli. Þar segir eftirfarandi um landamerki:

Landamerki þessarar kirkjujarðar eru samkvæmt adur nefndum visítatium Steiná milli Háls^{Vetrhúsa} og Hamars en að utan Vigðarlækur milli Hamars og Háls – að sunnan ræðr Hamarsá.²⁶

Í úttekt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 er fjallað um jarðir sem fylgdu prestakallinu. Þeirra á meðal var kirkjujörðin Hamar, 9,84 hundruð, og Hamarssel, hjáleiga frá Hamri, 4,92 hundruð.²⁷

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hamars er dagsett 9. apríl 1884 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpvavogi 23. júní 1884. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá Hálskirkjujarðarinnar Hamars og hjáleigunnar Hamarsels liggandi í Suðurmúlasýslu. Jörðin Hamar og hjáleigan Hamarsel á allt land milli „Vigðarlækjar“ og „Steinár“, austur í „Vigðarlæk“ þar sem hann fellur í sjóin, og þaðan beina línu upp í fjallseggjar, svo inn fjallaeggjar á móti „Steinargili“, þá ræður „Steinán“ ofan frá í Hamarsá, þá Hamarsáin landamerkjalinu milli Hamars og Bragðavalla útá „Einstígsfoss“, af fossinum beina línu útá „Klettahil“, af honum beint í stein, er stendur sunnantil á „Hamarsleyrum“. – Jörðin Hamar og hjáleigan Hamarsel á veiði alla meðfram sínu landi í firðinum einnig reka ef þar kynni að landi bera. „Vigðarlækur“ ræður landamörkum milli jarðanna Hamars og Háls, „Steinán“ milli Hamars og Vetrhúsa. – Þess ber að geta, að jörðin Hamar, á sem afrettarland $\frac{3}{4}$ úr svo kölluðum „Hamarsbótum“, sem eru innst í Hamarsdal, frá Vetrhúsalandi og á Sker inn og upp.

Hofi í Alptafirði 9. apríl 1884

Br:Jónsson.

Sem eigandi Bragðavalla samþykki jeg þessa landamerkjaskrá

Bragðavöllum 1. maí 1884

Jón Þorsteinsson.

Fyrir hönd umboðsmanns Páls Ólafssonar

H.O. Brím.

²⁴ Skjal nr. 2(38).

²⁵ Skjal nr. 2(38).

²⁶ Skjal nr. 2(150).

²⁷ Skjal nr. 2(160).

Staðfest hvað Háls snertir
p.t. Djúpavog 23. júní 1884
Br.:Jónsson.²⁸

Við manntalsþing á Djúpavogi 6. júní 1896 var friðlýst á venjulegum stöðum bæði selveiði og vörpum en eftir ósk allra hlutaðeiganda einungis fyrir Hálslandi og Hamarslandi á tímabilinu 1. apríl til 1. ágúst.²⁹

Við manntalsþing að Berufjarðarverslunarstað 24. júní 1897 var friðlýst á venjulegum stöðum bæði selveiði og vörpum en eftir ósk allra hlutaðeiganda einungis fyrir Hólslandi og Hamarslandi á tímabilinu 1. apríl til 1. ágúst.³⁰

Við aukarétt 15. september 1916 voru Sveinn Sveinsson bóndi og Helgi Einarsson bóndi útnefndir til að meta jarðirnar Hamar og Kambshjáleigu í Geithellnahreppi.³¹

Við aukarétt 2. október 1917 voru Sveinn Sveinsson bóndi og Helgi Einarsson bóndi útnefndir til að meta skemmdir og gera skriflega matsgjörð á engjum og túnum í beiti-landi kirkjujarðarinnar Hamars sem orsökudust af skriðuhlaupum.³²

Hinn 22. maí 1918 fór fram matsgerð á jörðinni Hamri. Jörðin var álitin 9,84 hundruð að dýrleika og svo metin á 1.250 kr. Með húsum og verði kúgildis var heildarmatið 2.000 kr. en það var fært niður í 1.800 kr. vegna skemmda á engjastykki sem undan-gengið var jörðinni Hamri til samkomulags við ábúanda Hamarsseis. Fram kemur að ágreiningur var um landamerki hennar og Hamarsseis og var skírskotað til fylgiskjala. Samkomulag náðist um merkin og segir eftirfarandi í skjalinu um þau:

Landamerki: Hvað snertir landamerki milli jarðanna Hamars og hjáleigunar Hamarsseis, skal hjer skýrskota til “Fylgiskjala, N° 1. og 2.; en með tilliti til ágreinings þess, er hingað til hefir átt sjer stað, milli nýnefndra jarða, – sbr “Fylgiskjal N° 1.; þá komst það samkomulag á, milli ábúenda nefndra jarða, að landamerkin, skulu hjer eftir vera þessi sem hjér greinir:

Úr vörðu neðst í Refsstaðatánga, beina stefnu í “Tóugil., og þaðan sjónhendíng í Fjalls-eggjar (norður) úr nýnefndri vörðu í aðra “vörðu.,^{neðar} og úr henni, sjónhendíng í Hamarsá. (suður).

Landspilda, nokkur (Fjallendi); – í svokölluðum “Skógum., frá “Steiná., útað “Skollabotnagili.,^{upp til eggja} verði hjereftir algjör eign jaðarinnar Hamar. –

[...]

Hvað snertis landamerki þau, milli ábúðarjarða okkar, sem nú eru á orðin, samkvæmt ofangreindu samkomulagi okkar, þá erum við þeim hjer með að fullu og öllu

Samþykkir

Hamar og Hamarsseis dag. 11 júním. 1918.

Magnús Guðmundsson

Stefán Sigurðsson

²⁸ Skjöl nr. 2(1) og 2(222).

²⁹ Skjal nr. 2(266).

³⁰ Skjal nr. 2(259).

³¹ Skjal nr. 2(223).

³² Skjal nr. 2(267).

Ofangreindu matsverði á jörðunni Hamri; undir væntanlega sölu, og samkomulagi því, sem á er orðið milli ábúenda jarðanna Hamars og Hamarssels; útaf ágreiníngi þeim, sem verið hefir, milli ábúenda nefndra jarða, um alllangt tímabil; er jeg undirritaður að öllu samþykku, og hefi ekkert við að athuga. –

Hreppstjórinn í Geithellnahreppi

Jón P. Hall (p.t. umsjónarm. Geith.hrepps Kirkjujarða)³³

Í ódagsettri lýsingu á jörðinni Hamri, sem líklega er frá 22. maí 1918, koma fram sömu upplýsingar og í áðurgreindri matsgjörð dómskvaddra matsmanna. Um landamerki Hamars og Hamarssels er getið sama samkomulags og áður er vitnað er til en aftan við er bætt við að öðru leyti skírskotist til landamerkjaskrár frá 1884. Um hlunnindi segir að þau séu sama sem engin, aðeins lítilfjörleg og stopul silungsveiði í Hamarsá. Þá eigi jörðin reka fyrir sínu landi sbr. landamerkjaskrá.³⁴

Önnur landamerkjaskrá jarðarinnar Hamars er dagsett 22. maí 1918 og fjallar einkum um landamerki Hamars og Hamarssels. Landamerkjaskráin var þinglesin við manntalsþing Geithellnahrepps 5. júlí 1920. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerki

milli kirkjujarðanna Hamars og Hamarssels.

Ár 1918, 22 dag maímánaðar varð það að samkomulagi með ábúendum Hamars og Hamarssels, að viðstöddum óvilhóllum vottum, þeim Sveini bónda Sveinssyni á Hofi og Helga bónda Einarssyni á Melrakkanesi, að landamerki milli ofangreindra jarða – sem engin verið höfðu hétil, skyldi héri frá vera þau er hér greinir:

Úr vörðu neðst í Refstaðatanga, beina stefnu í Tóugil og þaðan sjónhending í fjallseggjar (norður); úr nýnefndri vörðu í aðra vörðu (neðar) og úr henni sjónhending í Hamará (suður).

Landspilda (fjallendi í svokölluðum Skógum frá Steiná út að Skollabotnagili, upp til eggjar, skal hérefitir verða algjör og óátalin eign jarðarinnar Hamars.

Að öðru leyti haldast landamerki milli nefndra jarða og jarðanna Háls, Veturhúsa og Bragðavalla óbreytt.

Landskiftingu þessari erum við undirritaðir ábúendur samþykkir.

Hamar og Hamarssel d.u.s.

Magnús Guðmundsson.

Stefán Sigurðsson.

Vottar:

Helgi Einarsson

Sveinn Sveinsson.³⁵

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Hamar var metin á 1.700 kr. og jörðin Hamarssel var metin á 1.500 kr. Tilgreint er að landamerkjaskrá fyrir jarðirnar hafi verið þinglýst sameiginlega. Í mati Hamars kemur

³³ Skjal nr. 2(92).

³⁴ Skjal nr. 2(93).

³⁵ Skjal nr. 2(2).

fram að upprekstrarland sé víðlent og í mati Hamarssels að upprekstrarland sé nægilegt og gott. Eigandi jarðanna var landssjóður.³⁶

Með bréfi dagsettu 18. apríl 1920 tilkynnti Stefán Sigurðsson sýslumanni að ágreiningur væri um landamerki Hamars og Hamarssels. Stefán óskaði eftir að sýslumaður tæki málið fyrir samkvæmt lögum nr. 41 frá 28. nóvember 1919.³⁷

Við aukarétt 19. júní 1920 voru dómkvaddir Sveinn Sveinsson bóndi og Helgi Einarsson bóndi til að meta til peningaverðs kirkjujörðina Hamarssel.³⁸

Við manntalsþing á Djúpavogi 5. júlí 1920 voru þinglesin landamerki milli kirkjujarðanna Hamars og Hamarssels í Geithellahreppi samkvæmt bréfi dagsettu 22. maí 1918.³⁹

Við aukarétt 5. júní 1924 voru Þórhallur Sigtryggsson kaupfélagsstjóri og Ingimundur Steingrímsson póstafréttisgjafi útnefndir til að meta kirkjujörðina Hamar og gera skriflega matsgjörð.⁴⁰

Í útdrætti Jóns P. Halls, umsjónarmanns kirkjujarða í Geithellahreppi, dagsettum 20. júní 1924, kemur fram að skoðunargerðir voru framkvæmdar á skemmdum af skriðuföllum á kirkjujörðunum Hamri, Hálsi og Hnaukum dagana 21. maí, 27. maí og 22. júní 1918. Í útdrættinum segir að landskuld Hamars hafi færst niður um 15 álnir yfir tíu ára tímabil.⁴¹ Skýrsla Jóns um jörðina Hamar er dagsett 21. júní 1924. Í henni er sagt frá dýrleika og mati jarðarinnar, landskuld, leigum og húsakosti. Þá er einnig fjallað um tún, engjar, fossa, silungsveiði og reka, sem sé að tiltölu við Hamarssel sbr. landamerkjaskrá frá 23. júní 1883. Um afréttarland og landamerki segir:

Afréttarland, víðáttumikið, óskipt með jörðunni Hamarssel.

[...]

Hvað Landamerki jarðarinnar snertir, vísast til ofangreindrar skráar, og samningsgjörðar gagnvart Hamarsseli 1917.⁴²

Hinn 23. júní 1924 var tekið fyrir að meta kirkjujörðina Hamar en matslýsingin er dagsett 24. júní 1924. Um afréttarland jarðarinnar segir í matslýsingunni:

Afréttarland jarðarinnar er víðáttumikið og gott, en óskipt með jörðinni Hamarsel.⁴³

Jörðin var að lokum virt á 2.450 kr.⁴⁴

Við aukarétt 26. júní 1924 var staðfest matsgjörð um kirkjujörðina Hamar.⁴⁵

Hinn 22. október 1924 skrifaði Jón P. Hall hreppstjóri til dóms- og kirkjumálaráðuneytisins um fyrirhugaða sölu á kirkjujörðinni Hamri. Í bréfi Jóns kemur fram að hann

³⁶ Skjöl nr. 2(55) og 2(56).

³⁷ Skjal nr. 2(81).

³⁸ Skjal nr. 2(237).

³⁹ Skjal nr. 2(271).

⁴⁰ Skjal nr. 2(268).

⁴¹ Skjal nr. 2(308).

⁴² Skjal nr. 2(309).

⁴³ Skjal nr. 2(307).

⁴⁴ Skjal nr. 2(307).

⁴⁵ Skjal nr. 2(267).

sá ekkert óhagræði fyrir jörðina Hamarssel að kirkjujörðin Hamar yrði seld, meðal annars vegna þess að landamerki þeirra hafi verið ákveðin með samkomulagi árið 1918. Um Hamarsbætur sagði Jón:

Hvað afrettarland Hamarsels snertir, skal þess getið, að sú jörð, á hjereftir, sem híngað til, sameiginlega afrettet með Hamri, í $\frac{3}{4}$ þörtum, í svokölluðum Hamarsbótum, og getur þarum, sennilega aldrei ágreiníngur orðið.⁴⁶

Jón kvað að lokum að mat á jörðinni Hamri væri sanngjarnt upp á 2.450 kr.⁴⁷

Með afsalsbréfi, dagsettu 24. júlí 1925, seldi ráðherra Íslands, fyrir hönd Kirkjujarðasjóðs, Stefáni Sigurðssyni jörðina Hamar.⁴⁸

Við manntalsþing á Djúpavogi 28. júní 1926 var þinglesið afsal frá ráðherra Íslands til Stefáns Sigurðssonar fyrir jörðinni Hamri.⁴⁹

Með byggingarbréfi dagsettu 9. júlí 1945 var Óla Einarssyni byggð jörðin Hamarssel frá fardögum 1945. Um landamerki er vísað til landamerkjabréfs frá 9. apríl 1884. Þá er einnig vísað í skjal frá 22. maí 1918 um óskipt land jarðanna Hamars og Hamarssels.⁵⁰

5.3.1 Hamarssel í Hamarsfirði⁵¹

Með byggingarbréfi dagsettu 9. júlí 1945 var Óla Einarssyni byggð jörðin Hamarssel frá fardögum 1945. Um landamerki er vísað til landamerkjabréfs frá 9. apríl 1884. Þá er einnig vísað í skjal frá 22. maí 1918 um óskipt land jarðanna Hamars og Hamarssels.⁵²

5.3.2 Hamarsbætur

Í landamerkjaskrá jarðarinnar Hamars, dagsettri 9. apríl 1884 og þinglesinni 23. júní 1884, er fjallað um Hamarsbætur. Um þær segir:

Þess ber að geta, að jörðin Hamar, á sem afrettarland $\frac{3}{4}$ úr svo kölluðum „Hamarsbótum“, sem eru innst í Hamarsdal, frá Veturhúsalandi og á Sker inn og upp.⁵³

Hinn 22. október 1924 skrifaði Jón P. Hall hreppstjóri til dóms- og kirkjumálaráðuneytisins um fyrirhugaða sölu á kirkjujörðinni Hamri. Þar sagði Jón um Hamarsbætur:

Hvað afrettarland Hamarsels snertir, skal þess getið, að sú jörð, á hjereftir, sem híngað til, sameiginlega afrettet með Hamri, í $\frac{3}{4}$ þörtum, í svokölluðum Hamarsbótum, og getur þarum, sennilega aldrei ágreiníngur orðið.⁵⁴

⁴⁶ Skjal nr. 2(306).

⁴⁷ Skjal nr. 2(306).

⁴⁸ Skjal nr. 2(204).

⁴⁹ Skjal nr. 2(270).

⁵⁰ Skjal nr. 2(89).

⁵¹ Flestar heimildir um Hamarssel eru hluti af heimildum um jörðina Hamar, sjá umfjöllun framar.

⁵² Skjal nr. 2(89).

⁵³ Skjal nr. 2(1).

⁵⁴ Skjal nr. 2(306).

5.4 Veturhús í Hamarsfirði

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Veturhús þrjú hundruð að dýrleika en hún hafði verið veitt Jóni Þorlákssyni sýslumanni af Jóhanni Klem landfógeta 9. maí 1671.⁵⁵

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Veturhúsa metinn þrjú hundruð. Eigandi jarðarinnar var konungur.⁵⁶

Við manntalsþing að Berufjarðarkaupstað 23. júní 1813 var boðin upp eyðijörðin Veturhús og tilsegin hæstbjóðanda Jóni Stephensen.⁵⁷

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 20. júlí 1821 var uppleið byggingarbréf Ásmundar Ingimundarsonar bónda fyrir jörðinni Veturhúsum.⁵⁸

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Veturhús metin þrjú hundruð að dýrleika og skráð sem eign Múlasýslumboðs.⁵⁹

Hinn 30. júlí 1849 fór fram úttekt á Veturhúsum í Hamarsfirði. Fram kemur að í grennd við túnið hafði ábúandinn hlaðið úr grjóti stóra fjárrétt til að rétta í afréttarfé af Hamarsdal. Þá segir eftirfarandi um landamerki jarðarinnar:

Landamerki jarðarinnar eru sögð þannig: Steiná ræður að utanverðu, hún fellur efst úr fjalli ofaní Hamarsá, að innanverðu Hraungil – það kémur ofan af skerjum utanverdt við hamarsbætur og í Hamarsá; en hún ræður að neðan og fjöllin að ofan. Land þetta er yfið grítt og hrjóstrugt en allvíðlent og fremur landgott, jörðinni fylgir ekkert kúgildi, og Landskuldin er nú borguð með peningum eptir 3^h eptir verðlagsskráarinnar meðalalin ár hvert, eður meðalverði allra meðalverða.⁶⁰

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Veturhús:

12 Veturhús

Túnið er lítið fódrar 1^a kú, eingialaust, enn lítilfjörlegar slægiur í bithaga. Landgott og landrúmt, fremur vetrarhardt, þó sáemileg útbeit; nægur skógur. Þessa jörd meta virdingarmenn á 180rd.⁶¹

Í prófastsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 30. ágúst 1863 er fjallað um Hamar með hjáleigunni Hamarsseli. Einnig er Veturhúsa getið. Þar segir eftirfarandi um landamerki:

Landamerki þessarar kirkjujarðar eru samkvæmt adur nefndum visítatium Steiná milli Háls^{Veturhúsa} og Hamars en að utan Vígðarlækur milli Hamars og Hals – að sunnan ræðr Hamarsá.⁶²

Landamerkjaskrá jarðarinnar Veturhúsa er dagsett 29. júní 1883 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 30. júní 1883. Efni hennar er svohljóðandi:

⁵⁵ Skjal nr. 4(54). Gerð var ítarleg leit í *Íslenzku fornbréfasafni* og öðrum gögnum að upplýsingum um hvernig Veturhús hafi orðið konungsjörð en engar upplýsingar komu fram um það. Sjá minnisblað Þjóðskjalasafns Íslands um Veturhús í Hamarsfirði, dagsett 8. maí 2024, skjal nr. 3(6).

⁵⁶ Skjal nr. 2(28).

⁵⁷ Skjal nr. 2(246).

⁵⁸ Skjal nr. 2(247).

⁵⁹ Skjal nr. 4(1), bls. 380.

⁶⁰ Skjal nr. 2(201).

⁶¹ Skjal nr. 2(38).

⁶² Skjal nr. 2(150).

Veturhús eiga allt land millum Hraungils og Steinár; þannig að Steiná ræður landamerkjum að austan, hún fellur niður hliðar og rennur í Hamarsá rjett fyrir utan Veturhús. – Hraungil er stórt og auðkennilegt gil og liggur þvert niður hliðar að sljettu, það er skamman veg fyrir utan Hamarsbætur; Hraungil ræður mörkum að vestan og á Hamar allt land þar fyrir innan.

Búlandsnesi 29. júní 1883.

eptir fullmakt frá umboðsmanni Páli Ólafssyni á Hallfreðarstöðum

H.O. Brím

Samþykktur nefndri landamerkjaskrá

Hof 30-6-1883

Br. Jónsson.⁶³

Við manntalsþing á Djúpavogi 25. júní 1892 var spurt um ábúð klausturjarðarinnar Veturhúsa og vissu menn ekki til þess að umboðinu hefði tilfallið neinar aukatekjur og afgjaldið var það sama og árið áður.⁶⁴ Sama var spurt um á manntalsþingi á Djúpavogi 26. júní 1893 lýstu þingmenn því yfir að jörðin Veturhús væri í sömu byggingu og árið áður.⁶⁵

Með byggingarbréfi dagsettu 20. október 1910 var jörðin Veturhús í Geithellnahreppi byggð Snjólfri Stefánssyni. Í bréfinu er fjallað um landamerki jarðarinnar en þar segir:

Að austan ræður Steiná landamerkjum Veturhúsa, en að vestan Hraungil. Á aðrar hliðar ræður Hamarsá og fjallsröð.⁶⁶

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Veturhús var metin á 1.300 kr. Tilgreint er að landamerkjaskrá fyrir jörðina hafi verið þinglýst. Fram kemur að upprekstrarland sé víðlent. Eigandi jarðarinnar var lands-sjóður.⁶⁷

5.5 Bragðavellir í Hamarsfirði

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 hafi Bragðavellir verið heimaland úr Melrakknesi, alls fjögur hundruð að dýrleika.⁶⁸

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Bragðavalla ekki tilgreindur. Jörðin var hjáleiga frá Melrakknesi.⁶⁹

Í prófastsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 30. ágúst 1863 er m.a. getið lands innarlega í Hamarsdal sunnan ár eða eins og þar segir:

⁶³ Skjöl nr. 2(5) og 2(229).

⁶⁴ Skjal nr. 2(274).

⁶⁵ Skjal nr. 2(272).

⁶⁶ Skjal nr. 2(87).

⁶⁷ Skjal nr. 2(54).

⁶⁸ Skjal nr. 4(54). Um Melrakknes er fjallað í kafla 5.6.

⁶⁹ Skjal nr. 2(27).

Héraðsáki hefir Háls kyrkja óátalið átt átt eða verið eignað um langan aldr afreitarland innar^{lega} þá í Hamarsdal sunnan við ána, Semkallast Hálskyrkjuafreitt innan ákveðinna takmarka –.⁷⁰

Við manntals- og skattþing 1. maí 1824 var þinglesið afsal Kristínar Jakobsdóttur til Jóns Sigurðssonar fyrir jörðinni Bragðavöllum fyrir 40 spesíur.⁷¹

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 22. júní 1830 var lesið upp kaupbréf, dagsett 30. mars 1830, þar sem Jón Sigurðsson bóndi seldi Magnúsi Jónssyni jörðina Bragðavelli, fjögur hundruð að dýrleika, fyrir 80 spesíur. Jón Þorvarðarson lýsti yfir óánægju sinni vegna þessa og vildi briggja jörðina til sín þar sem hún var seld til Jóns Sigurðssonar af ömmu hans fyrir 40 spesíur.⁷²

Hinn 12. desember 1835 var hjá sáttanefnd Hálssumdsæmis tekið fyrir mál milli Eyjólfss Halldórssonar á Melrakknesi og Magnúsar Jónssonar á Bragðavöllum. Eyjólfur hafði klagt að Magnús hafi beitt land sitt, byggt fjárhús í landi Melrakkness og gert þar torfritstu að sér forspurðum. Sátt náðist milli aðila þannig að Eyjólfur leigði Magnúsi hagbeit um vetrartíma í landi Melrakkness, þ.e. frá Hnarhúsará og út á Þakmýrantanga. Fyrir byggingu á fjárhúsinu greiddi Magnús til Eyjólfss fjóra ríkisbankadali.⁷³

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. apríl 1839 var þinglesin uppáteiknun vegna kaupbréfs, dagsetts 30. mars 1830, frá Jóni Sigurðssyni á Snæhvammi til Magnúsar Jónssonar á Hvalnesi fyrir fjórum hundruðum í Bragðavöllum. Uppáteiknunin innihélt lýsingu landamerkja sem Eyjólfur á Melrakknesi mótmælti.⁷⁴ Hún var skráð í afsals- og veðmálabók Suður-Múlasýslu og er efni hennar svohljóðandi:

(Uppáteiknan á mitt kaupbréf frá Jóni Sigurðssyni til Magnúsar Jónssonar fyrir Jördina Bragðavelli daterud 30 Marts 1830 þinglesid 12ta Junii 1830)

Hins vegar skrifadur Seljandi erklerar hér med ad Landamerki þeirrar ad framan seldu Jarð[a]r eru: Frá Hnarhúsará í Gufugil, enn hagbeit í Jökulgil Lögn vid Þakeýrarskér, og Eingja Itak á nefndri Þakeýri sem er kallad Selsvæda.

Teigarhorni d. 20ta April 1839

Jón Sigurdsson⁷⁵

Hinn 25. apríl 1842 var hjá sáttanefnd Hálsumdæmis tekið fyrir mál bræðranna Eyjólfss og Björns Halldórssonar á Melrakknesi gegn Magnúsi Jónssyni á Bragðavöllum en Eyjólfur og Björn höfðu klagt Magnús fyrir að hann hafi brúkað meira af landi eftir tiltölu Braðavalla samanborið við Melrakknes, en jörðina sögðu þeir vera óskipta og að ágreingur væri um landamerki. Sátt náðist milli aðila um nýtingu Magnúsar og er hún þannig skráð í sáttabók Hálsumdæmis 1800–1855:

⁷⁰ Skjal nr. 2(150).

⁷¹ Skjal nr. 2(227).

⁷² Skjal nr. 2(228).

⁷³ Skjal nr. 2(106).

⁷⁴ Skjal nr. 2(218).

⁷⁵ Skjal nr. 2(300).

varð nú sá samningur millum áminstra parta, að Magnús eptir sem verid hefur, og kaup bréf hans uppáhlióðar, sem og eptir skinsamra manna álitu, er innann Forlíkunar yfirskodudu landid, hefdu land á innri Síðuna að Bragavallagili, sem er næsta gil fyrir innann Fossbreckur, enn á ytri Síðuna að Hnarhúsará beinlinis í fiáll upp. – Hér hia inngéngu Partarnir þá kosti, að þeir brædur Ejolfur og Björn leifa bónda Magnúsi hagbeit frá Veturnóttum til þess 3^{iar} vikur af Sumri fyrir utann Hnarhusará alt úta Brunaklíf fyrir 100 kindr í mót 6rd eptirgialdi, er betalist í hvörjum Fardögum inní Reikning, svoleidis, að 4rd þaraf borgist inn til Ejolfs, enn 2rd til Biörns; enn fremr lofa nefndir brædur, að ef Magnúsi skýldi umm einhvörn tíma á nefndu tímabili liggia á hagbeit fyrir fleiri kyndur, að meina það ej, þó mót borgun séráparti eptir innbyrdis samkomulagi, og undirgengst Svovel og móti því, að Magnus bidinn leifis um nefnda hagbeit – Svovel þá áminstu kosti hvað hagbeit fyrir þær 100 kindur áhrærir, sem sína sídarnefndu undirgengst Magnus að uppfylla, og bindast þeir fyrri kostir þeim Skilmála, að Magnus borgi 1rd f. viku hvorja, sem fé hans geingr utyfir Hnarhusará eptir að 3^{iar} vikur eru lidnar Sumars – að öðru leiti undirgengst Magnus bóndi, að lofa geldfenadi Melrackanes brædra hafa friánn gáang til fialls í sínu landi á Sumardag, á móti því, að optnefndir brædur ei leigi öðrum hagbeit í hvörtveggi tilheyrandi hagbeitarlandi frá Bragdavallagili inntil Jökulsgils, hvað tédir brædur og géfa loford umm.

Umm Itak í Þakeýri, og Selalögn við Þakeýrartánga komu partarnir á tal, og höfdu þeir brædr ej í mót, að Magnús nýti hvörtveggia svosem verid hefur, og kaupbréf hans tilgreinir.⁷⁶

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 eru Bragðavellir ekki metnir sérstaklega en þeir voru hjáleiga Melrakkaness. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður álitu fjögur hundruð af landi Melrakkaness tilheyra Bragðavöllum.⁷⁷

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um Bragðavelli:

11 Bragðavellir

afbyli talid 4^{hndr}. Túnid er lítid, liggur fyrir sandfoki, eingiar eingar; vídlendi mikid, enn gritt; útgáangur í meðallagi; lítill sílungsveiði. Þessa jörd meta vyrðingarmenn á 190rd.⁷⁸

Landamerkjaskrá jarðarinnar Bragðavalla er dagsett 18. apríl 1883 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 30. júní 1883. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá

fyrir Bragðavöllum í Hálssókn innan Smsýslu.

Bragðavellir eiga allt land útað Knarhúsá, þarsem hún fellur í sjóinn, þaðan beina línu uppí skarð efst í fjallinu þarsem hún fellur framaf og sjest neðan af alfavegi, úr skarðinu beint uppí fjallseggjar og svo inn fjallseggjar að Kálfauragili (Gufugili), þaðan beint ofaní Hamarsá, svo er Hamarsá landamerkjálina út á Einstígsfoss, af fossinum beina línu út á Klettahyl, af hylnum beint í stein sem stendur sunnantil á Hamarsleirum. Bragðavellir á selveiði, lúru og sílungsveiði meðfram sínu landi í firðinum; einnig reka ef nokkurn bæri að landi; þess ber að geta, að jörðin Bragðavellir á í sameiningu við Melrakkanes fjórða part afréttarlands frá Gufugili og inn og uppá sker sunnanmegin Hamarsáar.-

⁷⁶ Skjal nr. 2(108).

⁷⁷ Skjal nr. 4(1), bls. 380.

⁷⁸ Skjal nr. 2(38).

Þann 18. apríl 1883
eigandi jarðarinnar Bragðavalla
Jón Þorsteinsson

Þessari landamerkjaskrá erum við samþykkir eigendur Melrakkaness að hún sje rjett. –

Jón Sigurðsson. – Björn Bjarnason. –

Guðmundur Eyólfsson. – Sigríður Eyólfsdóttir

Þórkatla Eyólfsdóttir. – Haldóra Bjarnadóttir

Samþykkur því, að Hamarsá útá Einstígsfoss, af fossinum beina línu útá Klettahyl, af hilnum beint í stein sem stendur sunnantil á Hamarsleirum, þaðan rjett í sjó og þetta séu glöggvari landamerki og betri milli Hamars og Bragðavalla en þau eg hef sett milli Hamars og Bragðavalla, þarsem talað er um Hofsprestakallsjarðir, og svo er að orðum kveðið að Hamarsá ráði milli Hamars og Bragðavalla, votta eg hérmeð og bið sýslum. í Sms að lagfæra. –

Hof í Álptafirði 19. apríl 1883

Br. Jónsson⁷⁹

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Bragðavellir var metin á 1.300 kr. Tilgreint er að landamerkjaskrá fyrir jörðina hafi verið þinglýst. Um upprekstrarland er vísað í lýsingu Melrakkaness í fasteignamatinu, en þar segir að það sé víðlent afréttarland. Eigandi jarðarinnar var Jón Sigfússon.⁸⁰

Með ódagsettum kaupsamningi, líklega frá 1951, seldi Þorgeir Guðmundsson á Bragðavöllum Sigfúsi Jónssyni hluta úr eignarjörð sinni Bragðavöllum eða stykkið milli Hnarhúsarár og Miðmundagils með túni og öllum húsum sem á þeim parti stóðu á söludegi. Kaupverðið var 11.000 kr.⁸¹

5.6 Melrakknes við Hamarsfjörð

Í máldaga Vilchins fyrir kirkju á Geithellnum frá um 1397 segir eftirfarandi um Melrakknes:

Þetta goz a kirkia a Geithellumm.

[...]

Rekar aller halfer firir Melrackaness lanndi oc Miklaholmi.

Hun a seladräp half firir Melrackaness jordu.⁸²

Í afsals- og veðmálabók Suður-Múlasýslu er skráð lögfesta fyrir Melrakknesi. Í bókinni segir að árið 1521 hafi Árni Magnússon, Einar Hjörleifsson og Oddur Teitsson lögfest land Melrakkaness með tilgreindum takmörkum. Þá segir að lögfesta þessi hafi fyrst verið þinglesin á Geithellnaþingi 7. júní 1521, svo að Geithellnum 7. apríl (án tilgreinds ártals), en síðar í Berufirði þann 22. júní 1830 og á Djúpavogi þann 2. júní

⁷⁹ Skjöl nr. 2(3) og 2(229).

⁸⁰ Skjöl nr. 2(52)–2(53).

⁸¹ Skjal nr. 2(86).

⁸² *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 203, skjal nr. 4(19).

1847 þegar texti hennar var færður inn í nefnda afsals- og veðmálabók. Texti lögfestunnar er eftirfarandi:

Það meðkénnum vér Arni prestur Magnússon, Einar Hiörleifsson og Oddur Teitsson anno 1521, og giörum gödum mönnum kunnugt, að vér höfum séð og yfirlesid eigin máldaga Þickvabæar klausturs, ord fyrir ord, sem her eptir fylgir: Melrakknes á landeign að Bragðavallargili, enn beit að Jökulgili, siönhending uppá Tumásöxl, og ofan að ánni og útá hilin, og allar fossbrekkur, og af fossbrekkum, og út á Berghilin, og af berghil í Línghólma, og úr línghólma úti stein þann er stendur ei ört í midium leirum. Item sanda alla út frá sögðum steini og að sama sands enda, og sama rif sem kastad er uppi milli Iskelseyar og lands, út að hvalskerium, og sanda alla vestur að Ósi, þar sem hann hefur fallid að fornu lagi, og allar víkur inn að Stekká, og innmed öllum Skudum að fyrnefndri Tumásöxl, siönhending upp frá Stekká; Enn beit frá Grásteini, og norður frá Tumásöxl, þartil vötnum hallar. Item á Melrakknes Strángseyri í midium firði; Item skóg í Hálsjörd, er heitir Skialdarendi, um tvenna læki uppá fiálinu, enn norðurum niðri; Item hálfá veidi í Hamarsá móts við Hálsmann; Item skóg í Geithellna jörd, upp með Þrandará, svo langt uppi fiáll sem skógur vex út á Þrandarholt og svo ofan að Geithellráá, og til meiri stadfestu hérum setium vér vor innsigli hángandi við þetta bréf, hvört ed skrifad er Hólmum í Reyðarfirði, Datum sem fyrr segir.⁸³

Í jarðaskjölum í Þjóðskjalasafni er varðveitt ódagsett afrit af ofangreindri lögfestu. Þar segir að skjalið hafi verið uppleið og auglýst á Geithellnaþingi 7. júní 1590.⁸⁴ Í *Íslenzku fornbréfasafni* segir að skjalið sé falsbréf.⁸⁵

Hinn 24. september 1554 vitnaði Einar Eyjólfsson að faðir sinn, Eyjólfur Ásbjarnarson, hafi oft lýst því yfir að hann hafi verið viðstaddur þegar Jón Árnason, sem átti Geithellna, opinberlega lýsti fyrir prestinum sr. Einari á Hofi að hann hafi ranglega eignað og undir sig dregið Hrómundarey og hálfan reka frá Melrakknesi og þess í stað innskrifað hvort tveggja í máldaga Geithellnakirkju. Jón hafi svo beðið prestinn að fjarlægja þetta úr máldaganum svo sínir afkomendur héldu ekki ranglega þessa eign.⁸⁶

Hinn 16. september 1555 lofaði sr. Halldór Tómasson að svara lagariftingum á jörðinni Melrakknesi sem Páll heitinn Tómasson hafði gefið Guðrúnu Vigfúsdóttur, systur Páls bónda Vigfússonar, á þeirra brúðkaupsdegi.⁸⁷

Hinn 4. september 1597 gerðu sr. Árni Magnússon og Marteinn Einarsson með sér skilmála þar sem sá síðarnefndi taldi sér til giftingar eftir því bréfi sem faðir hans skrifaði hans vegna í móts við Sesselju Oddsdóttur, meðal annars jörðina Eskifjörð. Þar á móti lýstu sr. Árni og hans kona, Guðbjörg Ásbjarnardóttir, móðir Sesselju, henni til föðurarfs jörðina Melrakknes.⁸⁸

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Melrakknes 16 hundruð að dýrleika. Eigandi jarðarinnar var Brynjólfur Guðmundsson. Þá kemur

⁸³ Skjal nr. 2(65).

⁸⁴ Skjal nr. 2(58).

⁸⁵ *Íslenzkt fornbréfasafn* VIII, bls. 819–821, skjal nr. 6(3).

⁸⁶ *Íslenzkt fornbréfasafn* XII, bls. 759–760, skjal nr. 4(66).

⁸⁷ *Íslenzkt fornbréfasafn* XIII, bls. 82–83, skjal nr. 4(67).

⁸⁸ Skjal nr. 2(213).

fram að Bragðavellir voru heimaland úr Melrakknesi, alls fjögur hundruð að dýrleika.⁸⁹

Hinn 28. maí 1726 dæmdi sýslumaður um fjörumörk Hofs, Þvottár og Melrakkness.⁹⁰

Við manntalsþing að Geithellum 17. júní 1782 var upplesið kaupbréf þar sem Jón Jónsson seldi Einar Jónssyni jörðina Melrakknes.⁹¹

Hinn 10. janúar 1804 skrifaði sr. Jón Jónsson á Hofi í Álftafirði biskupi um deilu um fjörumörk milli Hofs og nágrannabæja, einkum Geithellna og Melrakkness. Jón leitaði álits og íhlutunar biskups við að skýra hvar mörkin lægju.⁹² Biskup svaraði erindinu með bréfi dagsettu 4. febrúar 1804 og sagði það hvorki vera sína ábyrgð né stiftamtmanns að útkljá þá þrætu sem risin væri milli sr. Jóns á Hofi og ábúendanna á Geithellnum og Melrakknesi eftir tilkall þeirra síðarnefndu til reka á fjörum tileinkuðum Hofskirkju.⁹³

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Melrakkness metinn 16 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Gissur Einarsson.⁹⁴

Hinn 8. júlí 1806 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál Jóns Árnasonar í Papey og sr. Jóns Jónssonar á Hofi um fjörumörk milli Hofs og Melrakkness. Málinu var vísað til stiftamtmanns.⁹⁵ Í kirknaskjölum í Þjóðskjalasafni er varðveitt skjal, dagsett 8. júlí 1806, sem fjallar um sátt sem gerð var milli Jóns Árnasonar í Papey og Jóns Jónssonar á Hofi í Álftafirði um fjörumörk jarðanna Hofs og Melrakkness. Sáttin fólst í að þeir myndu skipta reka að jöfnu milli sín sem kæmi á fjöru frá því Gildrurnar bera á Kambárfossinn að austan og suður að litla skerinu fyrir norðan Skipmannahólma, en Hof hefði þaðan óátalinn reka og suður að Markskeri.⁹⁶

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 8. júlí 1812 lýsti Halldór Björnsson, með skjali dagsettu 8. júlí 1812, brigðum í fjögur hundruð í jörðinni Melrakknesi. Jón Árnason mótmælti skjalinu og kvaðst hafa rétt yfir eigninni.⁹⁷

Við manntalsþing að Berufjarðarkaupstað 23. júní 1813 var þinglesið gjafabréf Þorvaldar Jónssonar fyrir fjörum hundruðum í Melrakknesi til hálf systur sinnar, Mensalderínu Jónsdóttur.⁹⁸

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 9. september 1820 var upplesið gjafabréf þar sem Þorvaldur Jónsson gaf systur sinni Mensaldrínu Jónsdóttur sjö hundruð og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi í Hofssókn.⁹⁹

⁸⁹ Skjal nr. 4(54).

⁹⁰ Skjal nr. 2(112).

⁹¹ Skjal nr. 2(242).

⁹² Skjal nr. 2(190).

⁹³ Skjal nr. 2(199).

⁹⁴ Skjal nr. 2(26).

⁹⁵ Skjal nr. 2(102).

⁹⁶ Skjal nr. 2(113).

⁹⁷ Skjal nr. 2(245).

⁹⁸ Skjal nr. 2(246).

⁹⁹ Skjal nr. 2(284).

Við manntalsþing 27. september 1823 var upplesið makaskiptabréf milli Markúsar Jónssonar og Þórðar Þórðarsonar þar sem Þórður makaskipti sjö hundruðum úr jörðinni Ytri-Kleif til Markúsar móti sex hundruðum í jörðinni Melrakknesi.¹⁰⁰

Í prófastsvísitasíu Hofskirkju frá 18. júlí 1828 kemur fram að presturinn var áminntur um að mótmæla lögfestu sem Eyjólfur Halldórsson á Melrakknesi hafði látið upplesa, sem lögfesti reka allt í Marksker.¹⁰¹

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 29. maí 1829 var þinglesið kaupbréf, dagsett 6. maí 1829, frá Markúsi Runólfssyni til sr. B. Magnússonar á Hofi fyrir þremur hundruðum í jörðinni Melrakknesi.¹⁰²

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 22. júní 1830 var lesinn upp máldagi fyrir Melrakknesi dagsettur 7. júní 1590.¹⁰³

Hinn 26. júlí 1830 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál þar sem sr. Bergur Magnússon á Hofi hafði árið 1829 keypt af Markúsi Runólfssyni þrjú hundruð í jörðinni Melrakknesi. Sameigandi jarðarinnar, Eyjólfur Halldórsson, taldi sig eiga forkaupsrétt á eigninni. Sátt varð þannig að sr. Bergur myndi halda nefndum hundruðum en ef hann seldi þau yrði Eyjólfur fyrstur kaupandi að þeim fyrir sama verð og sr. Bergur hafði greitt fyrir þau, nefnilega 12 spesíur hvert hundruð.¹⁰⁴

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 18. maí 1831 var upplesið kaupbréf, dagsett 14. apríl 1831, þar sem Þórður Þórðarson bóndi seldi Eyjólfí Halldórssyni, skrifað Hallssyni, eitt hundruð og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi. Við sama þing var þinglesið gjafabréf, dagsett 17. október 1829, þar sem Úlfheiður Halldórsdóttir gaf bróður sínum Eyjólfí Halldórssyni 40 álnir í Melrakknesi. Einnig voru þinglesin tvö kaupbréf, annað dagsett 4. apríl 1831 en hitt 12. maí 1831, þar sem Guðrún Halldórsdóttir og Gróa Halldórsdóttir seldu bróður sínum Eyjólfí 40 álnir hvor í jörðinni Melrakknesi.¹⁰⁵

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. apríl 1833 var upplesið kaupbréf, dagsett 13. nóvember 1831, frá Vigfúsi Runólfssyni til Eyjólfis Halldórssonar fyrir þremur hundruðum í jörðinni Melrakknesi.¹⁰⁶

Hinn 12. desember 1835 var hjá sáttanefnd Hálsundsæmis tekið fyrir mál milli Eyjólfis Halldórssonar á Melrakknesi og Magnúsar Jónssonar á Bragðavöllum. Eyjólfur hafði klagt að Magnús hafi beitt land sitt, byggt fjárhús í landi Melrakkness og gert þar torfristu að sér forspurðum. Sátt náðist milli aðila þannig að Eyjólfur leigði Magnúsi hagbeit um vetrartíma í landi Melrakkness, þ.e. frá Hnarhúsará og út á Þakmýrartanga. Fyrir byggingu á fjárhúsinu greiddi Magnús til Eyjólfis fjóra ríkisbankadali.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Skjal nr. 2(285).

¹⁰¹ Skjal nr. 2(156).

¹⁰² Skjal nr. 2(251).

¹⁰³ Skjal nr. 2(228).

¹⁰⁴ Skjal nr. 2(104).

¹⁰⁵ Skjal nr. 2(286).

¹⁰⁶ Skjal nr. 2(252).

¹⁰⁷ Skjal nr. 2(106).

Hinn 11. júní 1836 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál milli Jóns Einarssonar á Geithellnum og Eyjólfssonar á Melrakknesi en Jón hafði klagt skógarbrúkun í landi Geithellna. Sátt náðist milli aðila annig að Eyjólfur skyldi hafa skógarítak í Þrándarholti gegn því að tilstanda Geithellningum helming af reka á Melrakknesfjörðu, allt að þriggja álna löngum spítum. Einnig samdist þeirra á milli að Geithellningar hefðu allan reka í Hrómundarey en greiddu Eyjólfvi eða Melrakknesmönnum fyrir björgun þess sem þar ræki á land.¹⁰⁸

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. apríl 1839 var þinglesin uppáteiknun vegna kaupbréfs, dagsetts 30. mars 1830, frá Jóni Sigurðssyni á Snæhvammi til Magnúsar Jónssonar á Hvalnesi fyrir fjórum hundruðum í Bragðavöllum. Uppáteiknunin innihélt lýsingu landamerkja sem Eyjólfur á Melrakknesi mótmælti.¹⁰⁹

Í skýrslu sr. Jóns Bergssonar á Hofi, dagsettri 14. júní 1839, yfir inntektir og útgjöld Hofsprestakalls segir að dýrleiki jarðarinnar sé óviss. Fjallað er um ítök, einkum rekaréttindi, æðarvarp og selveiði. Um rekamörk gagnvart Melrakknesi er vísað í dóm sýslumanns frá 28. maí 1726 en þar sé getið landamerkja Hofis eða eins og segir í skýrslunni:

Hof á Rekafiöru milli Markskérs og Melrackaness, eða eptir því sem ordatiltækin greina: Reka allann utanfiardar millum Markskérs og Melrackaness. Nefnt Marksskér er Fjörunnar Takmark að sunann verdu, milli Starmýrar og Hofis, enn að Nordann verdu milli Melrackaness fiöra og Hofsiöru, hefur menn greint á um mörkin, þó ber medfylgjandi Dómur Sýslumanns Thorlacius af 28^d Maíi 1726, noteradr L^{tra} A, með sér, að menn komid hafa sér saman um, og að Ályktad er, að þau vera skyldu það, sem Siónehending vísar frá Hofis heimajardar Landamerkjum að Nordanverdu, sem hingadtil hefur verid antekid, að sé svo nefndar Gildrur, í Melrackaness landi, berandi á Kambárfoss, efftir sem tilnefnt er í Forlíkunargjörningi af 8. Julii 1806, sem jeg læt því medfylgia undir L^{tra} B. Því eckert bevis er til, það eg veit, sem fái sýnt, hvar Ós sá hefur fallid í fyrri tíð, vestur að hvörjum Melrackanes eignar sér alla Sanda, né heldr er sýnt fá, hvað langt norð Hofis fiara fyrrum Náð hefur. Þau ordatiltæki: „Hof á Reka allann utanfiardar millum Markskérs og Melrackaness“, mættu kanski þannig útleggiast, að Hof ætti allann Reka utaná Melrackaness fiöru, eins og S^{tra} Gudmundr Sal Högnason hefr viliad skilia það, enn Melrackanes þann Reka, sem kémur innaná Fjöruna, og setur inní Fjördinn innum Melrackanes ós, sem enn er til, enn fyrir því líkri Adkomst verdur þó eckert bevis féngid.¹¹⁰

Hinn 25. apríl 1842 var hjá sáttanefnd Hálsumdæmis tekið fyrir mál bræðranna Eyjólfssonar og Björns Halldórssonar á Melrakknesi gegn Magnúsi Jónssyni á Bragðavöllum en Eyjólfur og Björn höfðu klagt Magnús fyrir að hann hafi brúkað meira af landi eftir tiltölu Braðavalla samanborið Melrakknes, en jörðina sögðu þeir vera óskipta og að ágreingur væri um landamerki. Sátt náðist milli aðila um nýtingu Magnúsar og er hún þannig skráð í sáttabók Hálsumdæmis 1800–1855:

vard nú sá samningur millum áminstra parta, að Magnús eptir sem verid hefur, og kaup bréf hans uppáhlióðar, sem og eptir skinsamra manna álit, er innann Forlíkunar yfirskodudu landid, hefði land á innri Síðuna að Bragavallagili, sem er næsta gil fyrir

¹⁰⁸ Skjal nr. 2(107).

¹⁰⁹ Skjal nr. 2(218).

¹¹⁰ Skjal nr. 2(193).

innann Fossbreckur, enn á ytri Síðuna að Hnarhúsará beinlinis í fiáll upp. – Hér hia inngéngu Partarnir þá kosti, að þeir brædur Ejolfur og Björn leifa bónda Magnúsi hagbeiti frá Vetunóttum til þess 3^{iar} vikur af Sumri fyrir utann Hnarhusará alt úta Brunaklíf fyrir 100 kindr í mót 6^{thd} eptirgialdi, er betalist í hvörjum Fardögum inní Reikning, svoleidis, að 4^{thd} þaraf borgist inn til Ejolfs, enn 2^{thd} til Biörns; enn fremr lofa nefndir brædur, að ef Magnúsi skýldi umm einhvörn tíma á nefndu tímabili liggia á hagbeiti fyrir fleiri kyndur, að meina það ej, þó mót borgun séráparti eptir innbyrdis samkomulagi, og undirgengst Svovel og móti því, að Magnus bidinn leifis um nefnda hagbeiti – Svovel þá áminstu kosti hvad hagbeiti fyrir þær 100 kindur áhrærir, sem sína sídarnefndu undirgengst Magnus að uppfýlla, og bindast þeir fyrri kostir þeim Skilmála, að Magnus borgi 1^{thd} f. viku hvorja, sem fé hans geingr utfyrir Hnarhusará eptir að 3^{iar} vikr eru lidnar Sumars – að öðru leiti undirgengst Magnus bóndi, að lofa geldfenadi Melrackanes brædra hafa friánn gáang til fialls í sínu landi á Sumardag, á móti því, að optnefndir brædur ei leigi öðrum hagbeiti í hvörtutveggi tilheyrandi hag beitarlandi frá Bragðavallagili inntil Jökulgils, hvad tédir brædur og géfa loford umm. –

Umm Jtak í Þakeýri, og Selalögn við Þakeýrartánga komu partarnir á tal, og höfdu þeir brædr ej í mót, að Magnús nýti hvörtveggia svosem verid hefur, og kaupbréf hans tilgreinir.¹¹¹

Hinn 30. maí 1842 seldi Magnús Bergsson Eyjólfí Halldórssyni þrjú hundruð í jörðinni Melrackanesi. Afsalsbréfið var þinglesið á Berufjarðarhöndlunarstað þann 30. maí sama ár.¹¹²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Melrackanes metin 16 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaiegn. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður álíti fjögur hundruð af Melrackanesi tilheyra hjáleigunni Bragðavöllum.¹¹³

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Melrackanes:

10 Melrackanes

Túnid er gott, grasgéfið og stendur til meiri bóta; útheyskapur lítill miög; landid er mikid, góð vetrararbeit, hættupláts fyrir gripi. Reki nokkur. – Þessa jörð meta vyrðingarmenn á 470^{rbd}.¹¹⁴

Hinn 1. janúar 1866 skrifuðu Eyjólfur Halldórsson og Kristján Kristjánsson undir skjal sem heimilaði Jóhanni Malmquist, Erlendi Þorsteinssyni, Sigurði Eiríkssyni og Antoníusi Eiríkssyni skotveiði við Melrackanesós frá Tréskeri og í línu upp í Háasker.¹¹⁵

Hinn 6. janúar 1866 vitnaði Sigríður Eyjólfsdóttir að hún og faðir hennar hafi heimilað Jóhanni Malmquist skotveiði við Melrackanesós þar sem þau hafi ekki getað notað þá veiði sjálf. Skjalið var lagt fyrir lögreglurétt Suður-Múlasýslu 8. janúar 1866.¹¹⁶

Í kirkjubók Hofs- og Hálskirkna 1868–1886 er fært inn umboð, 17. apríl 1872, frá sr. Þórnari Erlendssyni á Hofi til Haraldar Ólafssonar Briem á Rannveigarstöðum um

¹¹¹ Skjal nr. 2(108).

¹¹² Skjöl nr. 2(61) og 2(287).

¹¹³ Skjal nr. 4(1), bls. 380.

¹¹⁴ Skjal nr. 2(38).

¹¹⁵ Skjal nr. 2(80).

¹¹⁶ Skjal nr. 2(79).

að setja niður staur í fjöruna á rekamarki Hofskirkju og Melrakkaness. Rekamarkið var sett niður 22. apríl 1872 og er lýst nokkuð nákvæmlega í skjalinu.¹¹⁷

Við manntalsþing á Djúpavogi var þinglesið afsalsbréf, dagsett 20. desember 1879, frá Ólafi Kristjánssyni til Jóns Sigurðssonar fyrir einu hundraði og 40 álnum úr Melrakkanesi.¹¹⁸

Landamerkjaskrá jarðarinnar Melrakkaness er dagsett 12. apríl 1883 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 30. júní 1883. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá

fyrir Melrakkanesi í Hofssókn innan Smsýslu.

Jörðin Melrakkanes á allt land norðr að Knarhúsá, beina sjónhending frá þar sem áin fellur í sjóinn uppí skarð í fjallinu efst, þar sem hún fellur framaf og sjest að neðan af alfaravegi; þaðan beint uppí fjallseggjar og svo út í Melrakkanesfjall í Stekká, þarsem hún fellur framaf efsta klettabelti í fjallsbrúninni sem sjest að neðan, beina línu í ós árinna þar sem hún fellur í sjóinn, þegar þessi lína er dregin beint af sjó liggur hún rjett utanvið austastahorn Stekkshólmanna og í áarósinn og svo vörður sem hlaðnar eru og Stekkáin þar sem hún fellur ofanaf fjallsbrúninni. – Melrakkanes á alla selveiði, lúru og silungsveiði fyrir sínu landi og reka ef nokkurn bæri að landi. – Einnig á jörðin nokkurn vog út frá landi rekafjöru áfasta við Hofsfjöru; úti á þessum sandi er ekki hægt að setja mark fyrir sjóargangi og eru því mið á landi, sem er: Votaberg á Ósnestanga á að bera á Kambárfoss, þá eru rjett fjörumörk milli Melrakkaness og Hofa að sunnan; þaðan að sunnan á Melrakkanes alla rekafjöru austur að Melrakknesós, einnig þar grashólma við ósinn, svokallaða Hrómundsey og fyrir austan ósinn Sandrif allt austur að austan Hvalskerri, af skerinu og beint út yfir rifid í sjó, þar eru rétt fjörumörk að austan milli Melrakkaness og Hofa. – Ennfremur ber þess að geta að jörðin Melrakkanes á afrjettarland á Hamarsdal sunnan Hamarsáar frá Kálfauragili (Gufugili) að utan og á sker upp og inn, nema hvað Bragðavellir eiga í sameining við Melrakknes fjórðapart afrjettarlandsins.

Þann 12. apríl 1883.

Eigendur jarðarinnar Melrakkaness:

Guðmundr Eyólfsson. – Sigríður Eyólfsdóttir. –

Þórkatla Eyólfsdóttir. – Jón Sigurðsson

Björn Bjarnason. – Halldóra Bjarnadóttir

Framanritaðri landamerkjaskrá erum við eigendur jarðarinnar Geithellra samþykkt:

Einar Magnússon. – Sigurður Ásmundsson

Hildur Brynjólfsdóttir.

Eigandi jarðarinnar Bragðavalla er þessu samþykktur

Jón Þorsteinsson

Að svo kölluð Hvalsker sjeu fjörumörk milli Þvottáreyja og Melrakknesfjöru samþykktist hérmeð af mér undirrituðum.

¹¹⁷ Skjal nr. 2(159).

¹¹⁸ Skjal nr. 2(288).

Hof í Álptafirði 19-4-83

Br. Jónsson¹¹⁹

Hinn 13. júní 1895 afhenti Björn Björnsson á Hamarsminni Jóhanni Jónssyni á Melrakknesi eitt hundrað og 40 álnir úr jörðinni Melrakknesi. Afsalsbréfið var þinglesið á Djúpavogi 29. júlí sama ár.¹²⁰

Við manntalsþing að Berufjarðarverslunarstað 29. júní 1907 var friðlýst varplandi í Búlandsness landareign frá Skallanaustum í Bóndavörðu og þaðan í Fagrahól. Einnig var friðlýst varpi og selveiði fyrir Hofslandi, Geithellalandi, Melrakkneslandi, Star-mýrarlandi, Ílkeri og Vigur.¹²¹

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Melrakknes var metin á 3.200 kr. og hlunnindi jarðarinnar á 600 kr. Tilgreint er að landamerkjaskrá fyrir jörðina hafi verið þinglýst. Fram kemur að upprekstrarland sé víðlent afréttarland. Eigendur jarðarinnar voru Sigríður Eyjólfsdóttir, Dagur Jónsson og Guðmundur Eyjólfsson.¹²²

Við manntalsþing á Djúpavogi 5. júlí 1920 var þinglesinn kaupsamningur, dagsettur 28. mars 1919, þar sem Guðmundur Eyjólfsson seldi Helga Einarssyni tvö hundruð og 80 álnir að fornu mati í jörðinni Melrakknesi.¹²³

Í dómsmálabók Suður-Múlasýslu 1919–1924 eru við manntalsþing á Djúpavogi 14. júlí 1921 skráð svör við spurningum sem komi fram í bréfi Stjórnarráðsins frá 8. mars sama ár. Svo virðist sem spurt hafi verið um varplendi eða mögulega arnarvarp í löndum jarða. Eitt svaranna inniheldur vísun í örnefnið Arnarstapa í Melrakknesfjalli en þar hafi verið verpt um 10 árum fyrr.¹²⁴

Við manntalsþing á Djúpavogi 28. júní 1926 var friðlýst sellátrum og varplandi fyrir landi jarðarinnar Melrakknes.¹²⁵

Hinn 26. janúar 1928 auglýsti sýslumaður Suður-Múlasýslu eftir hverjum þeim sem gera myndi tilkall til fjögurra hundraða og 60 álna í jörinni Melrakknesi sem Dagur Jónsson segðist hafa í hefðarhaldi í 20 ár.¹²⁶

Við manntalsþing á Djúpavogi 29. júní 1928 var friðlýst fyrir skotum fyrir allri landareign jarðanna Geithellna og Melrakknes.¹²⁷

Við aukarétt 26. september 1928 var tekið fyrir eignardómsmál Dags Jónssonar gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignaréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakknesi. Málið var tekið fyrir að nýju 24. október sama ár og þann 2. nóvember 1928 féll dómur í málinu. Fram kemur að Dagur hafði höfðað málið til viður-

¹¹⁹ Skjöl nr. 2(4) og 2(229).

¹²⁰ Skjal nr. 2(76).

¹²¹ Skjal nr. 2(261).

¹²² Skjal nr. 2(52).

¹²³ Skjal nr. 2(271).

¹²⁴ Skjal nr. 2(239).

¹²⁵ Skjal nr. 2(270).

¹²⁶ Skjal nr. 2(82).

¹²⁷ Skjal nr. 2(264).

kenningar á eignarrétti sínum á ofangreindri eign í Melrakknesi en hann kvaðst hafa haft þann hluta jarðarinnar í hefðarhaldi í 20 ár. Krafa hans var að fá eignardóminn viðurkenndan samkvæmt 9. gr. laga nr. 46 frá 10. nóvember 1905. Enginn hafði mætt eða hreyft mótmælum gegn dómkröfum hans og því var dæmt að Dagur væri eigandi að nefndum fjórum hundruðum og 60 álnum í Melrakknesi.¹²⁸ Við manntalsþing á Djúpavogi 12. júlí 1929 var þinglýst eignardómi Dags Jónssonar fyrir fjórum hundruðum og 60 álnum, skrifað 10 álnum, í Melrakknesi.¹²⁹

5.7 Geithellnar í Álftafirði

Í máldaga Vilchins fyrir kirkju á Geithellnum frá um 1397 segir eftirfarandi um eignir og ítök kirkjunnar:

Þetta goz a kirkia a Geithellumm.

[...]

Rekar aller halfer firir Melrackaness lanndi oc Miklaholmi.

Hun a seladröp half firir Melrackaness jordu.¹³⁰

Hinn 24. september 1554 vitnaði Einar Eyjólfsson að faðir sinn, Eyjólfur Ásbjarnarson, hafi oft lýst því yfir að hann hafi verið viðstaddur þegar Jón Árnason, sem átti Geithellna, opinberlega lýsti fyrir prestinum sr. Einari á Hofi að hann hafi ranglega eignað og undir sig dregið Hrómundarey og hálfan reka frá Melrakknesi og þess í stað innskrifað hvort tveggja í máldaga Geithellnakirkju. Jón hafi svo beðið prestinn að fjarlægja þetta úr máldaganum svo sínir afkomendur héldu ekki ranglega þessa eign.¹³¹

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar um hálfkirkju á Geithellnum segir að jörðin sé 50 hundruð að dýrleika.¹³²

Hinn 22. janúar 1673 vitnaði Jón Hallsson um landamerki og fjörumörk Geithellna. Í vitnisburðinum segir meðal annars:

Geithillur eiga landeign ad Sterkä sem rennur Vr þui gile, er næst liggur Melrackaness steckum, enn sagt er, ad Melrackanes, eige beit, yfer äna ad Grasteine sem stendur skamt fyrir Jnnann äna, so eiga Geithillur allt land, ad Geithillna ä, fyrir Nordann og allann dalenn, Jnn J Auræfe. A dalnum er godur koluidarskogur og hagar goder, Melrackanes á skogar | töfft J Þrandarhollte Nordann til. Jtem eiga Geithillur (ad sogn saluga Halls heitens) allann hälfann² reka¹ fyrir Melrackaness lande, Jtem eiga Geithillur alla Hrömundar ey. fyrir Melrackaness lande, ~~Jtem eiga Geithillur alla Hrömundar ey fyrir Melrackaness lande,~~ Jtem eiga Geithillur Skeliarteig, er ejrn holme heiter so uti fjrdenum og er selueide Vid, Jtem eiga Geithillur, allar leyrur ad hærukollsnese, og er þar J mikel silungsueje Jordan heyskapar litd effter dyrleikanum, hus stor gömul og nidurfelleleg, grasataka og huannarota grofftur¹³³

¹²⁸ Skjöl nr. 2(289)–2(291).

¹²⁹ Skjal nr. 2(283).

¹³⁰ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 203, skjal nr. 4(19).

¹³¹ *Íslenzkt fornbréfasafn* XII, bls. 759–760, skjal nr. 4(66).

¹³² *Íslenzkt fornbréfasafn* XV, bls. 694, skjal nr. 4(20).

¹³³ Skjal nr. 4(57).

Þá segir í skjalinu að erfingjar Jóns heitins Bjarnasonar hafi verið eigendur að 34 hundruðum í Geithellnum, þ.e. Þorvarður Hallsson að sex hundruðum, Jón Jónsson að fimm hundruðum, Guðmundur Jónsson á Melrakknesi að tveimur hundruðum og Guðrún Eiríksdóttir á Uppsölum í Hornafirði að þremur hundruðum.¹³⁴

Hinn 27. maí 1674 seldi Sigfús Bjarnason Jóni Þorlákssyni tuttugu og hálf þúsund fimmta hundrað í jörðinni Ytri-Viðivöllum. Jón greiddi á móti ýmsar jarðir og þar á meðal fimm hundruð í Geithellnum.¹³⁵

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Geithellnar í Álftafirði 50 hundruð að dýrleika. Eigendur hennar voru Árni Hjörleifsson, Brynjólfur Guðmundsson, Þórður Þorvarðsson, Björn Magnússon, sr. Þorlákur Eiríksson, sr. Egill Guðmundsson og Högni Guðmundsson.¹³⁶

Við manntalsþing að Desjarmýri 19. júní 1788 var upplesið makaskiptabréf dagsett 27. nóvember 1787 þar sem Sigríður Árnadóttir fékk syni sínum Gísla Halldórssyni jörðina Litla-Steinsvað fyrir jörðina Geithellna, 12 hundruð að dýrleika. Í sama skjali voru skráð makaskipti milli Gísla og Sigurðar Hallssonar þar sem Sigurður tók við Litla-Steinsvaði fyrir bóndaeignina í Njarðvík, 10 hundruð að dýrleika.¹³⁷

Hinn 10. janúar 1804 skrifaði sr. Jón Jónsson á Hofi í Álftafirði biskupi um deilu um fjörumörk milli Hofa og nágrennabæja, einkum Geithellna og Melrakkness. Jón leitaði álits og íhlutunar biskups við að skýra hvar mörkin lægju.¹³⁸ Biskup svaraði erindinu með bréfi dagsettu 4. febrúar 1804 og sagði það hvorki vera sína ábyrgð né stiftamtmanns að útkljá þá þætu sem risin væri milli sr. Jóns á Hofi og ábúendanna á Geithellnum og Melrakknesi eftir tilkall þeirra síðarnefndu til reka á fjörum tileinkuðum Hofskirkju.¹³⁹

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Geithellna metinn 50 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Gísli Halldórsson í Njarðvík.¹⁴⁰

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 11. maí 1811 var jörðin Geithellnar boðin upp til ábúðar en ekkert boð fékkst.¹⁴¹

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 8. júlí 1812 var upplesið kaupbréf þar sem Kristján Guðbrandsson keypti fjögur hundruð í jörðinni Geithellum.¹⁴²

Við manntalsþing að Berufjarðarhóndlarstað 23. júní 1813 var þinglesið afsal frá Sigurði Einarssyni til Þorvarðar Björnssonar fyrir átta óniðursettum hundruðum í jörðinni Geithellnum.¹⁴³

¹³⁴ Skjal nr. 4(57).

¹³⁵ Skjal nr. 2(83) og *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 280, skjal H-10.

¹³⁶ Skjal nr. 4(54).

¹³⁷ Skjal nr. 2(243).

¹³⁸ Skjal nr. 2(190).

¹³⁹ Skjal nr. 2(199).

¹⁴⁰ Skjal nr. 2(25).

¹⁴¹ Skjal nr. 2(244).

¹⁴² Skjal nr. 2(245).

¹⁴³ Skjal nr. 2(246).

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 20. júlí 1821 lýstu Sigurður Antoníusson og Steinunn Eiríksdóttir munnlega brigðum í átta hundruð í jörðinni Geithellum.¹⁴⁴

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 11. júlí 1823 var upplesið kaupbréf, dagsett 17. apríl 1823, þar sem Gísli Halldórsson seldi Jóni Einarssyni 12 hundruð í jörðinni Geithellum.¹⁴⁵

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 23. apríl 1825 var upplesin lögfesta fyrir Geithellna, dagsett 17. apríl 1823.¹⁴⁶

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 16. maí 1828 var upplesið kaupbréf upp á tvö hundruð og 80 álnir til Álheiðar Kristjánsdóttur á jörðinni Geithellum.¹⁴⁷

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 29. maí 1829 lýstu Einar Eiríksson og Jón Eiríksson brigðum í sjö hundruð í jörðinni í Geithellum sem Þorvarður Björnsson hafði keypt af Eiríki Jónssyni föður þeirra og Antoníusi Sigurðssyni.¹⁴⁸

Hinn 27. júlí 1829 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál Jóns Eiríkssonar, vinnumanns á Krossi, og Einars Eiríkssonar á Skála gegn Þorvarði Björnssyni á Geithellnum. Antoníus Sigurðsson og Eiríkur Antoníusson höfðu árið 1812 selt átta hundruð í jörðinni til Þorvarðar en Jón og Eiríkur sögðu Þorvarð ekki hafa bætt ofan á verð hennar og fóru fram á að hann stæfi af eignarrétti sínum í nefndum hundruðum. Sátt náðist milli aðila eftir að hafa farið yfir hversu mikið Þorvarður greiddi fyrir eignina og féll þeir Jón og Eiríkur frá kröfum sínum.¹⁴⁹ Mál um sömu kaup Þorvarðar á átta hundruðum í Geithellnum árið 1812 var tekið fyrir á fundi sáttanefndar Hálsumdæmis þann 14. september 1830. Þar lýstu Sigurður Antoníusson á Búlandsnesi og Jón Guðmundsson sig óánægða með kaup Þorvarðar. Sátt náðist milli Sigurðar og Þorvarðar þannig að sá síðarnefndi greiddi tilbót til Sigurðar vegna fjögurra hundraða hluta hans en Sigurður lofaði að gera ekki annað tilkall til átta hundraðanna. Engin sátt náðist hins vegar milli Jóns og Þorvarðar og var máli þeirra vísað til réttargangs.¹⁵⁰

Hinn 11. júní 1836 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál milli Jóns Einarssonar á Geithellnum og Eyjólfss Halldórssonar á Melrakknesi en Jón hafði klagt skógarbrúkun í landi Geithellna. Sátt náðist milli aðila þannig að Eyjólfur skyldi hafa skógarítak í Þrándarholti gegn því að tilstanda Geithellningum helming af reka á Melrakknesfjöru, allt að þriggja álna löngum spítum. Einnig samdist þeirra á milli að Geithellningar hefðu allan reka í Hrómundarey en greiddu Eyjólfvi eða Melrakknesmönnum fyrir björgun þess sem þar ræki á land.¹⁵¹

¹⁴⁴ Skjal nr. 2(247).

¹⁴⁵ Skjal nr. 2(248).

¹⁴⁶ Skjal nr. 2(249).

¹⁴⁷ Skjal nr. 2(250).

¹⁴⁸ Skjal nr. 2(251).

¹⁴⁹ Skjal nr. 2(103).

¹⁵⁰ Skjal nr. 2(105).

¹⁵¹ Skjal nr. 2(107).

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. apríl 1833 var upplesið samþykki bóndanna Ásmundar Arasonar og Þorvarðar Björnssonar fyrir Kristján Arasona til að byggja Kambsel í Geithellnadal. Þá samþykkti Jón Einarsson, hlutaðeigandi í jörðinni Geithellnum, að Kristján byggi og rækta Kambsel.¹⁵²

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. apríl 1839 var þinglesið skipta-bréf frá 22. mars 1839 þar sem afhentust fjögur hundruð og 40 álnir í Geithellum frá Álfheiði Kristjánsdóttir til Sigurðar Ásmundssonar.¹⁵³

Hinn 27. júlí 1840 seldi Jón Ingibjargarson eitt hundrað og áttatíu álnir í jörðinni Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar. Kaupbréfið var þinglesið þann 30. júlí sama ár.¹⁵⁴

Hinn 18. apríl 1841 seldi, Jón Ásmundsson í Kalsfjalli, fyrir hönd eiginkonu sinnar Sigríðar Árnadóttur, fjögur hundruð í jörðinni Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar á Hvannavöllum fyrir fjögur hundruð í jörðinni Bæ í Lóni. Makaskiptabréfið var þinglesið þann 30. apríl 1841. Sýslumaður gat þess að Sigríður Árnadóttir hafi ekki áður haft þinglýst eignarskjal fyrir parti úr Geithellnum.¹⁵⁵ Skjalið var einnig þinglesið við manntalsþingsrétt að Bjarnanesi við Hornafjörð þann 10. maí 1841.¹⁵⁶

Við manntals- og skattaþing á Djúpavogi 15. júlí 1844 var upplesinn skiptagjörningur, dagsettur 6. maí 1844, þar sem Ari Eiríksson var orðinn eigandi að sex hundruðum í jörðinni Geithellum.¹⁵⁷

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Geithellur metin 50 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign nema tvö hundruð sem er fátækraeign. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður telji Geithellna 30 hundruð, þar af tilheyri þrjú hundruð hjáleigunni Kambseli.¹⁵⁸

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Geithellna:

9, Geithellar

með afbýlinu Kambseli. Túnið er stórt og grasgéfíð, eingiar litlar og liggur hvör tveggja undir áföllum af skridum og vötnum; landid er miög stórt og gott sumar og vetur. Skógur til eldividar og kola. Jörðunni fylgir lítill varphólmi, sem gefur af sér 3 pund af dún árlega, svo og reka ítak á Melrakkanessfiöru. Þessa jörd meta vyrðingarmenn á 1200rd.¹⁵⁹

Hinn 3. júní 1851 seldi Kristján Arason á Kambseli Sigurði Ásmundssyni á Geithellnum eitt hundrað og áttatíu álnir í jörðinni Geithellnum. Kaupbréfið var þinglesið á Djúpavogi þann 5. júní 1851.¹⁶⁰

¹⁵² Skjal nr. 2(252).

¹⁵³ Skjal nr. 2(218).

¹⁵⁴ Skjöl nr. 2(59) og 2(219).

¹⁵⁵ Skjöl nr. 2(60) og 2(230).

¹⁵⁶ Skjal nr. 2(231).

¹⁵⁷ Skjal nr. 2(253).

¹⁵⁸ Skjal nr. 4(1), bls. 380.

¹⁵⁹ Skjal nr. 2(38).

¹⁶⁰ Skjöl nr. 2(67) og 2(254).

Við politierétt á Djúpavogi 15. maí 1854 var tekin fyrir rannsókn á fátækraeign Geithellnahrepps í jörðinni Geithellum. Hreppstjórinn B. Gíslason framlagði útdrátt af skiptaframkvæmd á dánarbúi Jóns Jónssonar og Guðnýjar Eiríksdóttur en þar virðist sem jarðarparturinn, fjögur hundruð að dýrleika, hafi ekki fallið til hreppsins heldur verið útlagður upp í skuld þeirra Jóns og Guðnýjar. Vitni sem gáfu skýrslu voru Sigurður Brynjólfsson á Múla, Sigurður Ásmundsson á Geithellnum og Ari Eiríksson. Fyrir réttinn var framlagt kaupbréf frá 28. desember 1812 þar sem Þorvarður Björnsson hafði keypt átta hundruð í jörðinni. Jafnframt var skýrt frá því að það land, líkt og Geithellnahrepps hlutinn, hafi verið skipt af túni og engjum. Framlögð voru fleiri skjöl, s.s. kaupbréf frá 10. mars 1810, 8. júlí 1812, 8. apríl 1816, 17. apríl 1823 og þá var vísað í kaupbréf frá 1. október 1783. Að lokum var það álit sýslumanns að heimildarskjöl þeirra sem áttu jörðina gátu ekki að fullu gefið vissu um hvernig fátækraparturinn hafi verið niðursettur. Þá gat sveita- eða hrepps bókin ekki varpað ljósi á það þar sem hún næði ekki lengra en til ársins 1819.¹⁶¹

Hinn 12. maí 1860 gaf Oddný Þorvarðardóttir systursonum sínum Sveini og Þorvarði Sigurðssonum próventu sína, tvö hundruð í jörðinni Geithellnum. Próventubrésið var þinglesið á Djúpavogi þann 16. maí 1860. Sýslumaður gat þess að afsals- og veðmálabókin bæri það ekki með sér að seljandi hafi haft þinglesna heimild fyrir hinu selda.¹⁶²

Hinn 11. maí 1866 seldi Ari Eiríksson Magnúsi Jónssyni á Bragðavöllum 12 hundruð í jörðinni Geithellnum, að fornu mati, og þrjú og hálf hundruð í jörðinni Karlsstöðum í Beruneshreppi. Afsalsbrésið var þinglesið á Djúpavogi 26. júní 1866. Sýslumaður gat þess að afsals- og veðmálabókin bæri það ekki með sér að seljandi hafi haft þinglesna heimild fyrir hinu selda.¹⁶³

Hinn 7. apríl 1868 seldi Þorvarður Sigurðsson á Geithellnum Magnúsi Jónssyni á Bragðavöllum tvö hundruð að fornu mati úr jörðinni Geithellnum. Kaupbrésið var þinglesið á Djúpavogi þann 24. júní 1868. Sú athugasemd var gerð með færslunni að af afsals- og veðmálabók hafi ekki sést að seljandi hafi haft eignarétt á fullum tveimur hundruðum úr Geithellnum.¹⁶⁴

Við manntalsþing á Djúpavogi 19. júní 1873 var þinglesið bréf þar sem Halldór Jakobsson á Hestgerði seldi Einari á Hamri sjö hundruð úr Geithellum fyrir þrjú hundruð og níu álnir úr Hofi í Öraefum og tveimur og hálfu hundruði úr Borgarhöfn. Við sama þing var þinglesið bréf þar sem Sveinn Sigurðsson seldi Einari á Hamri eitt hundruð álnir úr Geithellum, dagsett 8. júlí 1871.¹⁶⁵

Landamerkjaskrá jarðarinnar Geithellna er dagsett 24. mars 1883 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 30. júní 1883. Töluverðar skemmdir eru á skjalinu en efni þess er svohljóðandi:

¹⁶¹ Skjal nr. 2(255).

¹⁶² Skjal nr. 2(70).

¹⁶³ Skjöl nr. 2(71) og 2(256).

¹⁶⁴ Skjöl nr. 2(72) og 2(257).

¹⁶⁵ Skjal nr. 2(258).

Landamerkjaskrá

fyrir Geithellum í Hofssókn innan Suðurmúlasýslu.

Geithellrar eiga allt land í Geithellradal austan Geithellraár, utan frá sjó og inná Öraefi þangað sem vötnum hallar til austurs og er Geithallraáin takmarkalína að sunnan frá uppsprettu þeirri, er hún rennur úr; út á svo kallaðan Gribbalda yzt og austast á Múlahrygg, þar eru hlaðnar 2 vörður og hin þriðja yzt út við leirur austanvið Múlahólma, þegar þessar 3 vörður standast á eptir beinni sjónhending af sjó á Gribbalda þá er hin rjetta landamerkjalinna milli Múlalands og Geithellna sjeð, hvernig sem áin fellur eptir hólmanum. – Milli Melrakkaness og Geithellra eru þessi landamerki að norðan fjalls-eggjar innan af skerjum og útá Melrakknesfjall og að austan: Stekkáin beina sjónhending frá því hún fellur fram af efsta klettabelti í fjallinu sem sjest að neðan og í ós áárinna við sjóinn, þe[gar] þessi lína er dregin beint af sjó liggur hún rjett utanvið austasta [ho]rn Stekkhólmanna og í áarósinn og svo vörður er hlaðnar eru utan við Stekkána í beinni línu þarsem hún fellur ofan af [fj]allsbrún. – Geithellrar eiga selveiði alla fyrir sínu landi og reka [ef no]kku[rn] bæri að landi, selveiði í firðinum, lúru og silungsvieiði eins [egg]vershólma svokallaðan Skeljateigur. – Þess ber að geta, að [...] frá Geithellnalandi og innan þessarra takmarka liggur s[vokall]aðr fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum par[ti] úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvort [...]m eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinnings[...] er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svo kallað Kambs[el]. Það á nú allt land milli Kambfells-gils og Þrándaráar, allmik[ið] [...] og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarða[...]ni og jarðardýrleika tilkall til afrjettarlands Geithelladals, se[m] [...] frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum [...] eru greind.

Þann 24. marz 1883

[Eig]endur Geithellra: Einar Magnússon, Sig. Ásmundsson Hildur Brynjó[lf]sd.]

Framanskriafaðri landamerkjaskrá erum við eigendur jarðarinnar Múla samþykkir að hún sje rjett.

S. Sigurðsson. G. Sigurðsson

Fyrir hönd fátækraeignarinnar í Geithellum

H.O. Brím (hreppsnefndaroddviti)

Þessari framanritaðri landamerkjaskrá erum við eigendur jarðarinnar Melrakkaness samþykk að hún sje rjett.

Sigríður Eyjólfsdóttir. Jón Sigurðsson. Guðmundur Eyjólfsson. Björn Bjarnason. Haldóra Bjarnadóttir. Þórkátla Eyjólfsdóttir.¹⁶⁶

Í skjalasafni Ríkiseigna er varðveitt vélritað afrit af landamerkjaskrá Geithellna frá 24. mars 1883. Skjalið virðist annað hvort hafa verið gert á meðan frumskjalið í landamerkjabók Suður-Múlasýslu var enn heilt eða þá að leyst hefur verið úr þeim orðum sem vantar í frumskjalið sökum skemmda. Einnig er hugsanlegt að vélritaða afritið byggi á öðru eintaki af landamerkjalyýsingu jarðarinnar en þeirri sem skráð er í landamerkjabók sýslunnar. Efni afritsins er svohljóðandi:

¹⁶⁶ Skjöl nr. 2(9) og 2(229).

Útskrift úr Landamerkjabók Suður-Múlasýslu bls. 1.

Landamerkjaskrá fyrir Geithellum í Hofssókn innan Suður-Múlasýslu.

Geithellar eiga allt land í Geithelladal austan Geithellaár utan frá sjó og inná Öraefi þangað sem vötnum hallar til austurs og er Geithellraáin takmarkalína að sunnan frá uppsprettu þeirri, er hún kemur úr, út á svo kallaðan Gribbalda yzt og austast á Múlahrygg, þar eru hlaðnar 2 vörður og hin þriðja yzt út við leirur austanvið Múlahólma, þegar þessar 3 vörður standast á eptir beinni sjónhending af sjó á Gribbalda þá er hin rjetta landamerkjalinna milli Múlalands og Geithellna sjeð, hvernig sem áin fellur eptir hólmunum.

Milli Melrakkaness og Geithellra eru þessi landamerki:

að norðan fjallseggjar innan af skerjum og útá Melrakknesfjall og að austan: Stekkáin beina sjónhending frá því hún fellur fram af efsta klettabelti í fjallinu sem sjest að neðan og í ós áarinnar við sjóinn, þegar þessi lína er dregin beint af sjó liggur hún rjett utanvið austasta horn Stekkhólmannna og í árósin og svo vörður er hlaðnar eru austan við Stekkána í beinni línu þarsem hún fellur ofan af fjallsbrún.

Geithellrar eiga selveiði alla fyrir sínu landi og reka ef nokkur bæri að landi, selveiði í firðingum [svo], lúru og silungsveiði eins, og eggvershólma svokallaðan Skeljateigur.

Þess ber að geta, að aðgreindur frá Geithellnalandi og innan þessara takmarka liggur svokallaður fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum parti úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvert sem eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinningur, land það er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svokallað Kambssel, það á nú allt land milli Kambfells og Þrándaráar, allmikið land og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarðarmagni og jarðardýrleika tilkall til afrettarlands Geithelladals, sem telst frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum sem áður eru greind.

Þann 24. marz 1883.

Eigendur Geithellna: Einar Magnússon. Sig. Ásmundsson

Hildur Brynjólfsdóttir.¹⁶⁷

Hinn 28. maí 1894 seldi Þorsteinn Jónsson á Hamarsseli Einari Magnússyni á Geithellnum eitt hundrað í jörðinni Geithellnum, eftir 30 hundraða mati. Kaupbréfið var þinglesið á Djúpavogi 16. júní sama ár.¹⁶⁸

Hinn 25. maí 1895 afhenti Magnús Stefánsson Einari Magnússyni á Geithellnum fjögur hundruð að fornu mati í jörðinni Geithellnum. Afsalsbréfið var þinglesið á Djúpavogi þann 29. júlí 1895.¹⁶⁹

Við manntalsþing að Berufjarðarverslunarstað 24. júní 1897 var þinglesið afsal frá H.O. Briem til Einars Magnússonar fyrir fjórum hundruðum í jörðinni Geithellum.¹⁷⁰

Við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1902 var þinglesið afsalsbréf frá Sigurði Einarssyni Malmquist á Búðum til föður síns, Einars Magnússonar, fyrir þremur hundruðum og 40 álnum úr jörðinni Geithellum. Við sama þing var þinglesið kaup- og afsalsbréf, dagsett 17. desember 1901, þar sem Gísli Sigurðsson seldi Ørum & Wulffs

¹⁶⁷ Skjal nr. 2(209).

¹⁶⁸ Skjal nr. 2(73).

¹⁶⁹ Skjal nr. 2(75).

¹⁷⁰ Skjal nr. 2(259).

verslun á Berufirði þrjú hundruð og 40 álnir úr Geithellum fyrir 500 kr. Þá er skráð að Gustav Iversen hafi selt Einari Magnússyni á Geithellum sömu jörð fyrir sama verð.¹⁷¹

Við manntalsþing að Berufjarðarverslunarstað 29. júní 1907 var friðlýst varplandi í Búlandsness landareign frá Skallanaustum í Bóndavörðu og þaðan í Fagrahól. Einnig var friðlýst varpi og selveiði fyrir Hofslandi, Geithellalandi, Melrakkaneslandi, Starmýrarlandi, Ílskeri og Vigur.¹⁷²

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Geithellnar var metin á 9.000 kr. Tilgreint er að landamerkjaskrá fyrir jörðina hafi verið þinglýst. Fram kemur að upprekstrarland sé ágætt. Eigendur jarðarinnar voru Helga Einarsdóttir, Kristín Einarsdóttir, Gísli Sigurðsson og Sigurður Einarsson Malmquist.¹⁷³

Við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1917 var þinglesið afsal Gísla Sigurðssonar til Helgu Einarsdóttur, dagsett 9. júní 1916, fyrir sjö hundruðum og sjö og hálfri alin úr jörðinni Geithellum. Við sama þing var þinglesinn kaupsamningur Jóns Jónssonar fyrir hönd Kristínar Einarsdóttur og Helgu Einarsdóttur, dagsettur 11. apríl 1917, fyrir 10 og hálfu hundraði að nýju mati í jörðinni Geithellum. Einnig var þinglesinn kaupsamningur Björns F. Malmquist og Guðmundar Eyjólfssonar, dagsettur 23. febrúar 1917, fyrir 4,40 hundruðum að fornu mati í jörðinni Geithellum.¹⁷⁴

Við manntalsþing á Djúpavogi 12. júlí 1919 var þinglesið afsal Sigurðar Malmquist til Guðmundar Eiríkssonar á eignarhluta sínum í jörðinni Geithellum, dagsett 27. nóvember 1918.¹⁷⁵

Við manntalsþing á Djúpavogi 26. júní 1924 var friðlýst fyrir selveiði í Starmýrar-eyjum, sellátrum og eggveri í Geithellnalandi og eggveri og sellátrum fyrir landi jarðarinnar Kelduskóga í Beruneshreppi.¹⁷⁶

Við manntalsþing á Djúpavogi 29. júní 1928 var þinglesið afsal frá Kristínu Einarsdóttur til Helgu Einarsdóttur fyrir 10 og hálfu hundraði að nýju mati úr jörðinni Geithellum. Við sama þing var friðlýst fyrir skotum fyrir allri landareign jarðanna Geithellna og Melrakkaness.¹⁷⁷

Við aukarétt 12. júlí 1935 var tekið fyrir að leiða þingsvitni um munnlegan gjörning milli Guðmundar Eiríkssonar og Helgu Einarsdóttur í júní 1928 um að Helga hafi afsal að honum eignarrétti á svokallaðri Illumýri, skrifað Illumeyri, sem myndi fylgja Kambseli en ekki Geithellum. Jón Sigurðsson, verslunarmaður á Djúpavogi, gaf skýrslu fyrir réttinum og var sýnt fylgiskjal nr. 1, þ.e. vottorð sitt frá 16. mars 1932 sem var undirritað af Sveini Sveinssyni á Hofi þann 17. apríl sama ár. Jón kvað innihald vottorðsins vera

¹⁷¹ Skjal nr. 2(260).

¹⁷² Skjal nr. 2(261).

¹⁷³ Skjal nr. 2(51).

¹⁷⁴ Skjal nr. 2(262).

¹⁷⁵ Skjal nr. 2(225).

¹⁷⁶ Skjal nr. 2(263).

¹⁷⁷ Skjal nr. 2(264).

satt og rétt. Fram kemur að viðtal það sem getið er í vottorðinu hafi farið fram á skrifstofu Kaupfélags Berufjarðar, en Jón mundi ekki dagsetninguna.¹⁷⁸

Í afsali fyrir hluta af jörðinni Geithellum II, dagsettu 31. október 1979 og þinglýstu 22. nóvember sama ár, segir m.a. að með í kaupunum fylgi „hálfur réttur Geithellna II til afréttar á Geithellnadal, framan Kambssels“.¹⁷⁹ Hið sama kemur fram í afsali fyrir Geithellum II, að undanskildum tilteknum jarðarskika, dagsettu 3. október 1991.¹⁸⁰

5.7.1 *Kambsel í Álftafirði*

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. apríl 1833 var upplesið samþykki bóndanna Ásmundar Arasonar og Þorvarðar Björnssonar fyrir Kristján Arasona til að byggja Kambsel í Geithellnadal. Þá samþykkti Jón Einarsson, hlutaðeigandi í jörðinni Geithellnum, að Kristján byggi og rækti Kambsel.¹⁸¹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Kambsel ekki metin sérstaklega. Jörðin var hjáleiga Geithellna. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður álíti þrjú hundruð af mati Geithellna tilheyrja Kambseli.¹⁸²

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 er fjallað um Kambsel sem afbýli Geithellna. Þar segir eftirfarandi:

9, Geithellar

með afbýlinu Kambseli. Túnið er stórt og grasgéfíð, eingiur litlar og liggur hvör tveggja undir áföllum af skridum og vötnum; landid er miög stórt og gott sumar og vetur. Skógur til eldividar og kola. Jörðunni fylgir lítill varphólmi, sem gefur af sér 3 pund af dún árlega, svo og reka ítak á Melrakkanessfiöru. Þessa jörd meta vyrðingarmenn á 1200rd.¹⁸³

Í landamerkjaskrá jarðarinnar Geithellna, dagsettri 24. mars 1883 og þinglesinni 30. júní 1883, er Kambssels getið. Töluverðar skemmdir eru á skjalinu en þar segir um Kambsel:

– Þess ber að geta, að [...] frá Geithellnalandi og innan þessarra takmarka liggur s[vokall]aðr fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum par[ti] úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvort [...]m eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinnings[...] er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svo kallað Kambsel[el. Það á nú allt land milli Kambfells-gils og Þrándaráar, allmik[ið] [...] og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarða[...]ni og jarðardýrleika tilkall til afrjettarlands Geithelladals, se[m] [...] frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum [...] eru greind.¹⁸⁴

Í skjalasafni Ríkiseigna er varðveitt vélritað afrit af landamerkjaskrá Geithellna frá 24. mars 1883. Skjalið virðist annað hvort hafa verið gert á meðan frumskjalið í landa-

¹⁷⁸ Skjal nr. 2(265).

¹⁷⁹ Skjal nr. 7(2)

¹⁸⁰ Skjal nr. 7(2)

¹⁸¹ Skjal nr. 2(252).

¹⁸² Skjal nr. 4(1), bls. 380.

¹⁸³ Skjal nr. 2(38).

¹⁸⁴ Skjöl nr. 2(9) og 2(229).

merkjabók Suður-Múlasýslu var enn heilt eða þá að leyst hefur verið úr þeim orðum sem vantar í frumskjalið sökum skemmda. Einnig er hugsanlegt að vélritaða afritið byggi á öðru eintaki af landamerkjálýsingu jarðarinnar en þeirri sem skráð er í landamerkjabók sýslunnar. Sá hluti afritsins sem varðar Kambsel er svohljóðandi:

Þess ber að geta, að aðgreindur frá Geithellnalandi og innan þessara takmarka liggur svokallaður fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum parti úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvert sem eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinningur, land það er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svokallað Kambssel, það á nú allt land milli Kambfellsgils og Þrándaráar, allmikið land og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarðarmagni og jarðardýrleika tilkall til afrjettarlands Geithelladals, sem telst frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum sem áður eru greind.¹⁸⁵

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Kambsel var metin á 800 kr. Tilgreint er að landamerkjaskrá fyrir jörðina vanti. Fram kemur að upprekstrarland sé gott. Eigandi jarðarinnar var Geithellnahreppur.¹⁸⁶

Við manntalsþing á Djúpavogi 29. júní 1928 var þinglesið afsal frá oddvita Geithellnahrepps til Guðmundar Eiríkssonar fyrir jörðinni Kambseli.¹⁸⁷

Við aukarétt 12. júlí 1935 var tekið fyrir að leiða þingsvitni um munnlegan gjörning milli Guðmundar Eiríkssonar og Helgu Einarsdóttur í júní 1928 um að Helga hafi afsalað honum eignarrétti á svokallaðri Illumýri, skrifað Illumeyri, sem myndi fylgja Kambseli en ekki Geithellum. Jón Sigurðsson, verslunarmaður á Djúpavogi, gaf skýrslu fyrir réttinum og var sýnt fylgiskjal nr. 1, þ.e. vottorð sitt frá 16. mars 1932 sem var undirritað af Sveini Sveinssyni á Hofi þann 17. apríl sama ár. Jón kvað innihald vottorðsins vera satt og rétt. Fram kemur að viðtal það sem getið er í vottorðinu hafi farið fram á skrifstofu Kaupfélags Berufjarðar, en Jón mundi ekki dagsetninguna.¹⁸⁸

Hinn 12. september 1972 seldu Þórólfur Ragnarsson og Sigríður Ó. Beck eignarjörðina Kambsel til Jarðeignasjóðs ríkisins.¹⁸⁹

Hinn 6. nóvember 1998 var gerður kaupsamningur um að landbúnaðarráðherra, fyrir hönd Jarðadeildar ráðuneytisins, seldi Atla Árnasyni og Helga Jenssyni jörðina Kambsel. Afsal vegna kaupanna er dagsett 9. febrúar 1999.¹⁹⁰

5.7.2 Blábjörg í Álftafirði

Hinn 8. apríl 2020 seldu Ríkiseignir, fyrir hönd Ríkissjóðs, Stefáni Gunnarssyni og Hrafnhildi Kristjánsdóttur jörðina Blábjörg. Í skjalinu segir að jörðinni skulu fylgja þau réttindi sem tilheyri Blábjörgum, svo sem í Geithellnadal. Þá kemur fram verðmat á Geithellnadal og skráð að það sé lækkað vegna mögulegra þjóðlenda.¹⁹¹

¹⁸⁵ Skjal nr. 2(209).

¹⁸⁶ Skjal nr. 2(50).

¹⁸⁷ Skjal nr. 2(264).

¹⁸⁸ Skjal nr. 2(265).

¹⁸⁹ Skjal nr. 2(210).

¹⁹⁰ Skjöl nr. 2(208) og 7(4).

¹⁹¹ Skjal nr. 2(205).

5.7.3 Virkishólasel í Álftafirði

Í kaupsamningi um Virkishólasel, sem er dagsettur 17. september 2000 og var þinglýst 16. nóvember 2000 er landamerkjum lýst svo:

Nánar tilgreint er hið selda; land Virkishólasels, sem afmarkast að sunnan af Geithellnaá, að vestan af landamerkjum Kambsels um Kambhlíðargil, að norðan af vatnaskilum milli Geithellna- og Hamarsdals og að austan af landamerkjum Geithellna 2 um Virkishólagil. Visast til þinglýsts sölusamnings Geithella 2 um nánari landamerkjalýsingu. Landamerki eru ágreiningslaus að því er best er vitað.¹⁹²

Einnig segir í kaupsamningnum:

Afréttur og fjárbeit á Geithellnadal og inn til fjalla er sameiginleg og óskipt með Geithellnum.¹⁹³

5.8 Múli í Álftafirði

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Múli í Álftafirði 30 hundruð að dýrleika. Eigendur hennar voru sr. Guðmundur Högnason að hálfu leyti og Björn Magnússon að hálfu leyti.¹⁹⁴

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Múla metinn 30 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Jón Högnason prestur.¹⁹⁵

Við manntalsþing að Berufjarðarkaupstað 23. júní 1813 var þinglesið skjal um að Kristín Jakobsdóttir, ekkja Jóns Árnasonar, hafi gefið og afsalað syni sínum á hans giftingardegi ýmsum eignum. Þeirra á meðal voru fimm hundruð í jörðinni Múla.¹⁹⁶

Við manntals- og skattaþing að Berufjarðarhöndlunarstað 12. apríl 1826 var upplesið kaupbréf fyrir jörðinni Múla, dagsett 20. apríl 1824. Engar upplýsingar koma fram um nafn kaupanda eða seljanda.¹⁹⁷

Með bréfi dagsettu 2. janúar 1832 tilkynnti sr. Guttormur Pálsson í Vallanesi maka-skipti sín við Sigurð Brynjólfsson á Múla í Álftafirði. Í skjalinu er lýsing á jörðinni Múla, 30 hundruð að dýrleika. Í því segir meðal annars:

Þessi Jörd liggur í sudur Alptafyrði og Hofs Kyrkju Sókn, hefir yfir fliótanlegt Land, svovel fyrir Búsmala sem afrétt Sá svo sem henni tilheyrir Geithellnadalur fyrir sunnann Geithellna á, sem skal vera hérum 4 mílur ad Leingd, á hönum skal vera nockurt Hristak.¹⁹⁸

Við manntals- og skattaþing að Berufjarðarhöndlunarstað 25. maí 1836 var upplesið kaupbréf þar sem Jón Sigfússon seldi fimm hundruð í jörðinni Múla til Jóns Jónssonar,

¹⁹² Skjal nr. 7(2).

¹⁹³ Skjal nr. 7(2).

¹⁹⁴ Skjal nr. 4(54).

¹⁹⁵ Skjal nr. 2(24).

¹⁹⁶ Skjal nr. 2(246).

¹⁹⁷ Skjal nr. 2(292).

¹⁹⁸ Skjal nr. 2(192).

dagsett 20. október 1835. Hreppstjórinn Sigurður Brynjólfsson mótmælti þessari sölu og taldi hana ekki hafa verið lögmæta.¹⁹⁹

Við manntals- og skattaþing að Berufjarðarhöndlunarstað 22. apríl 1837 var upplesið kaupbréf, dagsett 8. júní 1836, þar sem Jón Þorvarðsson seldi fimm hundruð í jörðinni Múla til Sigurðar Brynjólfssonar hreppstjóra.²⁰⁰

Hinn 28. nóvember 1841 seldi Jón Þorgrímsson mági sínum, Sigurði Brynjólfssyni á Múla, þau fjögur hundruð sem hann hlaut í móðurarf úr jörðinni Múla í Álftafirði. Afsalsbréfið var þinglesið í Berufjarðarhöndlunarstað þann 6. júní 1843. Sýslumaður gat þess að Jón hafi ekki áður haft þinglýst eignarskjal fyrir því selda.²⁰¹

Hinn 6. júní 1843 lögfesti Sigurður Brynjólfsson land og gæði jarðarinnar Múla í Álftafirði og var lögfestan þinglesin samdægurs. Texti lögfestunnar er eftirfarandi:

Eg undirskrifadur gjöri vitanlegt að eg í Dag, lögfesti hérmed Abylis- og að meira parte Eignarjörd mina Múla liggjandi í Hofssókn og Geithellna hrepp innan Sudur Mula Syslu, með öllu tilheirande Lande, Tödu, Eíngum og Skóge, innan ummerkja þeirra er að fornu hafa verid, nefnil. að utan og eptir sem hofs Máldagi tilgreínir, og allt Land sunnan megin Geithellna Ar inná Vörp. Fyrir bíd eg hedan af hvörjum Manni, að brúka edur hagníta sér Land innan nefndra Ummerkja, utan mitt se Lof edur Leífi til, undir nærstodd undirskrifud vitni.²⁰²

Hinn 22. apríl 1844 seldi Finnur Þorgrímsson Sigurði Brynjólfssyni fjögur hundruð og 48 álnir úr jörðinni Múla í Álftafirði. Afsalsbréfið var þinglesið á Djúpavogi þann 20. júní 1846. Sýslumaður gat þess að Finnur hafi ekki áður haft þinglýst eignarskjal fyrir greindum jarðapörtum.²⁰³

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Múli metin 30 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeygn.²⁰⁴

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Múla:

8 Múli

með afbýli Hvannavöllum; óskipt land. Einn vyrðingarmanna Sigurður Brynjólfsson er eigandi þessarar jarðar, og er því ekki með að mati hennar. Túnid er stórt enn ógrasgefid, eingiar vídslægar og nærtækar, enn heyid ágíafa frekt. Landmikid, sumarhagi góður, og vetrarheit í meðallagi. Þessa jörd meta 4 vyrðingarmenn á 800.²⁰⁵

Hinn 1. júlí 1855 seldi Sigurður Brynjólfsson syni sínum Gísla Sigurðssyni þrjú hundruð í jörðinni Múla. Kaupbréfið var þinglesið á Djúpavogi þann 18. júní 1857.²⁰⁶ Sama dag seldi Sigurður Brynjólfsson syni sínum Sæmundi Sigurðssyni fjögur hundruð í jörðinni Múla. Kaupbréfið var þinglesið á Djúpavogi þann 18. júní 1857. Ártal þess skjals virðist misritað í frumskjalinu sem 1857 í stað 1855.²⁰⁷

¹⁹⁹ Skjal nr. 2(276).

²⁰⁰ Skjal nr. 2(293).

²⁰¹ Skjöl nr. 2(62) og 2(294).

²⁰² Skjöl nr. 2(63) og 2(294).

²⁰³ Skjal nr. 2(64) og 2(295).

²⁰⁴ Skjal nr. 4(1), bls. 380.

²⁰⁵ Skjal nr. 2(38).

²⁰⁶ Skjöl nr. 2(68) og 2(296).

²⁰⁷ Skjöl nr. 2(69) og 2(296).

Á sáttafundi Geithellnaumdæmis 3. desember 1883 var tekið fyrir mál um landamerki jarðanna Hofs og Múla. Sátt náðist milli aðila og er landamerkjunum lýst svo í sáttabók Geithellnaumdæmis 1856–1935:

að landa merki verði tekinn úr miðju votabergi (í Arnarhömrum), beina linu í vörðu þá er hlaðinn er 65 fððmum fyrir Norðaustan Stein þann er stendur hjérumbil í Norðaustur frá bænum, við eða í túninu á Hærükollsnesi²⁰⁸

Landamerkjaskrá jarðarinnar Múla er dagsett 27. júní 1885 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1885. Efni hennar er svohljóðandi:

Jörðin Múli á allt það land, sem hjer greinir, landamörk að austan millum Geithellna og Múla eru svonefnd „Geithellna-á“ frá upptöktum hennar og allt úr á „Gribbalda“ eða út undir „Múlahólma“, þaðan ræður merkjalína eptir hlöðnum vörðum, þannig að það er hlaðin varða á háum ás eða hrauni og svo önnur varða á miðjum araurnum og hin þriðja við sjó út, þetta eru föst landamörk hvernig sem áin kann að kasta sjer eptir hólmanum.

Landamörk að sunnan millum Múla og Hofs eru þessi röðlar á fjallgarði þeim er aðskilur Hofsdal og Múladal allt af innskerjum eptir því sem vötnum hallar og allt út á yztu hæð á „Hádegisfjalli“, sem er yzt á fjallgarði þessum, utan í fjalli því heita „Arnarhamrar“, og í þeim er dökkur klettur, sem kallaður er „Votaberg“, og frá miðju „Votabergi“ er dregin bein lína landamerkjalína yfir hálf háls þann og hraun, sem liggur utanvert við fjallið allt að sjó, og eru hlaðnar vörður til glöggvunar mörkum þessum vörðurnar eru tvær, sú varða, sem næst stendur fjallinu er hlaðin á hrauni því sem næst er svonefndu „Stekkatúnshrauni“ norðaustan við það, önnur varða er hlaðin á einstöku hrauni við sjó út norðaustanvert við kotbæinn Hærükollsnes. – Engjamörk á Króksmýri eður Kolskógsmýri milli Múla og Hofshjáleigu Hærükollsnes skulu vera hin sömu, sem að verið hafa.

Múla 27. júní 1885.

Gísli Sigurðsson.

Sigurður Björnsson.

Antoníus Björnsson.

S. Sigurðsson eigandi Múla.

Samþykkur þessari landamerkjaskrá hvað Hofskirkjuland snertir

p.t. Múla 27. júní 1885,

Br. Jónsson.

Hildur Brynjólfsdóttir.

Sig. Ásmundsson.²⁰⁹

Við manntalsþing á Djúpavogi 25. júní 1890 var þinglesið afsalsbréf frá Gísla Sigurðssyni til Sigurðar Björnssonar fyrir 16 hundruðum og 96 álnum í Múla. Við sama þing var þinglesið gjafabréf frá Gísla Sigurðssyni á Múla til Ingveldar dóttur hans upp á 1.000 kr. virði úr jörðinni Múla.²¹⁰

²⁰⁸ Skjal nr. 2(109).

²⁰⁹ Skjal nr. 2(10).

²¹⁰ Skjal nr. 2(280).

Hinn 16. september 1893 seldi Sigurður Björnsson Jóni Árnasyni jörðina Múla í Álftafirði, 27 hundruð og 84 álnir. Hinn 16. júní 1894 afhenti Sigurður Jóni svo jörðina. Kaupsamningur og afsal voru þinglesin á Djúpavogi þann 16. júní 1894.²¹¹

Við manntalsþing á Djúpavogi 10. júlí 1909 var þinglesið afsalsbréf, dagsett 15. júlí 1908, frá Antoníusi Björnssyni til Jóns Árnasonar bónda fyrir tveimur hundruðum og 36 álnum í Múla.²¹²

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Múli var metin á 5.100 kr. Tilgreint er að landamerkjum jarðarinnar hafi verið þinglýst. Fram kemur að upprekstrarland sé víðlent. Eigendur jarðarinnar voru Katrín Antoníusdóttir, Karl A. Jónsson, Björn Jónsson, Guðný Jónsdóttir og Björg Jónsdóttir.²¹³

Við manntalsþing á Djúpavogi 5. júlí 1920 var þinglesinn kaupsamningur, dagsettur 8. júní 1920, þar sem Gunnar Jónsson seldi Birni Jónssyni tvö hundruð og 72 álnir úr jörðinni Múla.²¹⁴

Við manntalsþing á Djúpavogi 14. júlí 1921 var þinglesið afsal frá Gunnari Jónssyni til Björns Jónssonar fyrir tveimur hundruðum og 72 álnum í jörðinni Múla.²¹⁵

Við manntalsþing á Djúpavogi 28. júní 1926 var þinglesinn gjörningur þar sem eigendur Múla gáfu Ungmennafélaginu Stíganda landspildu fyrir neðan Kyrrhamra.²¹⁶

Við manntalsþing á Djúpavogi 28. júní 1927 var þinglesin yfirlýsing Björns Jónssonar, Karls Jónssonar, Katrínar Antoníusdóttur og Guðnýjar Jónsdóttur um eign Björns í jörðinni Múla.²¹⁷

Hinn 15. september 1930 fóru fram skipti á jörðinni Múla þannig að henni var skipt í tvo hluta milli ábúendanna Björns Jónssonar og Karls Jónssonar. Tekið var fyrir að skipta túnnum, engjum, flötum og hagalöndum og er svohljóðandi afrit af skiptaskjalinu skráð í landskiptabók Suður-Múlasýslu:

1. Túnin. Eru aðaltúnin tvö, Flatvallatún og heimatún og skiptist þannig að útparturinn, sem er í ábúð Karls Jónssonar hefur Flatvallatúnið og úr heimatúninu norðausturpartinn úr mýrarkrök við Hvolpadý beina línu í beygju á túngarðinum við efri Hesthúsklett. Framparturinn, í ábúð Björns Jónssonar hefur heimatúnið að öðru leyti innan túngirðingar, svokallaðan Króarhól og túnblett á svokölluðum Græfum.

2. Engjar. Þær skiptast þannig, að útparturinn hefur úr heimaengjum það sem óræktað er í Flatvallagirðingunni og Flatvallamýri og ytri partinn af Heimamýri, og skiptist hún beina línu úr úthorninu á norður-Hesthúsklettinum þar sem túngarðurinn liggur að honum í Græfagirðingunni 113 mtr. vestur frá suðausturhorni hennar og úr sama girðingarhorni 100 mtr. norður með austurhlið hennar, og þaðan til austurs beina línu í klöpp á Hrygg. Að austan eru merkin frá þessari klöpp beina sjónhendingu í norðausturhornið á Flatvallatúngirðingunni. Fremri parturinn hefur Heimamýrina á milli túngirðingarinnar og Græfugirðingarinnar, út að áður greindum merkjum, og inn að Hraunum, og Græfurnar og eru þær girtar með netgirðingu. Engjarnar fyrir utan Hrygg

²¹¹ Skjal nr. 2(74).

²¹² Skjal nr. 2(297).

²¹³ Skjal nr. 2(49).

²¹⁴ Skjal nr. 2(271).

²¹⁵ Skjal nr. 2(239).

²¹⁶ Skjal nr. 2(298).

²¹⁷ Skjal nr. 2(299).

skiptast þannig að útparturinn hefur Suður-Króksmýri, Illufit, Austurfita suðurhlutann af Hryggkeldu að sjónhendingu úr Klofningi á Hrygg í Merkjaþúfu á Tjarnarbakka, og bakkann fyrir vestan Botnlangakíl, og sjónhendingu úr enda hans í Merkjaþúfu. Framparturinn hefur Austur-Króksmýri, Flóðhólma, Suðurfít, Aftandæld, bakkann fyrir austan Botnlangakíl, og úr enda hans að áður greindum merkjum í Merkjaþúfu, og austurstykkið að Hryggkeldu sjónhending frá Klofningi í Merkjaþúfu. Fyrir innan Hrygg hefur framparturinn Þórarinsmýri og Lágaland að Skjólsteini og Hellum, en útparturinn Hella og Gribbalda. Selmýri skiptist eins og verið hefur þannig að útparturinn hefir efri hluta hennar, en framparturinn neðri hlutann.

3. Flatirnar skiptast þannig að útparturinn hefir að utan frá vörðu að Lambaskriðu 800 mtr. inn eftir Flötunum að vörðu, sem sett er þar á bakkann, en framparturinn hefur jafnlangt stykki frá þeirri sömu vörðu inn eftir Flötunum og er þar sett önnur varða. Merkin frá Geithellaá til fjalls eru að utan beina línu um vörðurnar við Lambaskriðu í útendann á Selhöfða. Miðmerkin eru um vörður, sem settar eru upp til merkis, beina sjónhendingu í skarð á Langahjalla. Að innan eru merkin bein sjónhending um innstu vörðuna í útendann á Selás.

4. Hagalönd skiptast þannig að útparturinn hefur fyrir innan girðingu sem liggur frá Geithellaá upp Djúpudæld og áframhaldandi sömu línu upp að götum. Að ofan ráða göturnar inn að Lambaskriðu. Framparturinn hefur hraunin fyrir utan Djúpadalsgirðingu, frá götum að innan, um Neðri-Dyr í efra hornið á Græfugirðingunni að innan. Að utan eru merkin við Þórarinsmýri og yfir Hellamýri í Geithellaá. Að öðru leyti er beitaland óskipt milli býlanna og eins afréttarland. Ábúendum er skylt að halda öllum tún og engjamerkjum vel við.

Karl Jónsson

Bjarni Jónsson

Sigurður Antoníusson

Þorfinnur Jóhannsson²¹⁸

Þorsteinn Stefánsson

Ingim. Steingrímsson

Frumskjal skiptagerðarinnar var þinglesið 22. október 1930.²¹⁹

Hinn 31. júlí 1940 sendi dóms- og kirkjumálaráðuneytið Jóni Sigurðssyni kaupfélagsstjóra á Djúpavogi afsalsbréf í fjórum eintökum, þar sem eigendur Múla afsöluðu Kirkjujarðasjóði Íslands landspildu á svonefndu Hærkollsnesi úr jörðinni Múla í Geithellnahreppi. Þá lýsti ráðuneytið því yfir að það myndi að loknu stríði og þegar innflutningur kæmist í eðlilegt horf, og þegar verðlag lækkaði, setja girðingu á landamerki Múla og Hærkollsness, Múla að kostnaðarlausu.²²⁰

Hinn 11. september 1968 fóru fram breytingar á landamerkjum Múla I, Múla II og Múla III auk þess sem skipt var óskiptu heimalandi þeirra. Landamerkin voru ákveðin þannig:

I. Milli Múla I og Múla III: Sjónhending úr klofningi á Hrygg um merkjaþúfu á tjarnarbakka í Botnlangakíl og Botnlangakíll til sjávar. Úr Klofningi á Hrygg í klöpp á Hrygg, sem er jarðfastur steinn. Frá klöpp á Hrygg ræður túngirðing að norður Hesthússkletti.

II. Milli Múla II og Múla III ráða túngirðingar úr norður Hesthússkletti í bæjarlæk við Hesthússklett. Úr því ræður bæjarlækur niður að Hrygg og túngirðingar frá bæjarlæk

²¹⁸ Skjal nr. 2(215).

²¹⁹ Skjal nr. 2(215).

²²⁰ Sjá kafla 5A í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

að túnhorni vestan við Lambahraun. Úr því túnhorni girðing í kletta fyrir utan Stekkjarhjalla. Að sunnan ráða merki milli Hærkollsness og Múla.

III. Landamerki Múla I. Hagagirðing í Hraunum. Úr túngirðingu norðan til á Stöðli inn eftir, í götur innan við Klappir og þaðan um girðingu í Djúpadal, milli Múla I og Múla II í gljúfur við Geithellaá. Múli II á land neðan vegar frá girðingu við Klappir, að vörðu utan við Djúpugróf. Úr Geithellaá sjónhendingu um þá vörðu í skarð á Langahjalla, ásamt Fornaseli og Langahraunshelli ofan vegar.

IV. Milli Múla I og Múla II eru landamerki þannig: Múli I á land frá Djúpugróf, inn að vörðu á kletti innan við Selbotn. Úr henni bestu girðingarleið að vörðu á hrauni innan við Selmýri. Múli II á land frá vörðu við Selmýri í miðja Gróf á Innri-Flötum, eftir Grófinni niður að götunni. Múli III á land frá Grófinni inn að skriðum utan við Einbúa.

V. Að öðru leyti er beitiland óskift á milli býlanna og eins afréttarland.

Óheimilt er að girða þannig að ábúendur komist ekki að sínu landi. Veidiréttur er sameiginlegur eftir eignarhlutföllum.

Múla 11. september 1968.

Örn Þorleifsson

Elís Þórarinsson

Rögnvaldur Karlsson

Guðmundur Björnsson

Jón Karlsson²²¹

5.8.1 Hvannavellir í Álftafirði

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hvannavellir ekki metin sérstaklega. Jörðin var hjáleiga Múla.²²²

Í umfjöllun um jörðina Múla í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 er Hvannavöllum lýst sem afbýli Múla en að landið sé óskipt. Um jörðina segir eftirfarandi í jarðamatinu:

8 Múli

með afbýli Hvannavöllum; óskipt land. Einn vyrðingarmanna Sigurður Bryniólfsson er eigandi þessarar jarðar, og er því ekki með að mati hennar. Túnid er stórt enn ógrasgefid, eingiar vídslægar og nærtækar, enn heyid ágíafa frekt. Landmikid, sumarhagi góður, og vetrarheit í meðallagi. Þessa jörð meta 4 vyrðingarmenn á 800⁰.²²³

Engin landamerkjaskrá er skráð í landamerkjabók Suður-Múlasýslu fyrir Hvannavelli.

5.9 Hof í Álftafirði

Í skrá Páls biskups Jónssonar um kirkjur í Skálholtsbiskupsdæmi um 1200 er kirkju getið á Hofi í Álftafirði.²²⁴

²²¹ Skjal nr. 2(215).

²²² Skjal nr. 4(1), bls. 380.

²²³ Skjal nr. 2(38).

²²⁴ *Íslenzkt fornbréfasafn* XII, bls. 5, skjal nr. 4(15).

Í máldaga Mariúkkirkju að Hofi í Álftafirði er Jón biskup Sigurðarson setti árið 1343 segir meðal annars:

Mariu kirkia ad hofvi j alftafirde. a heima land alltt og Ellv land

[...]

Kirkian a allann reka vtan fiardar. mille markskers. oc melrackaness oss.

fiordvng i ollvm reka. vid starmyringa.

selveyde alla halfa. jnnan fiardar vid þvotta. vtan þa er geythellvm heyrer.

hofs kirkia a þridivng j vtsela drapvm. Annan þvotta. þridia starmyringar. ef þeir drepa. enn fimtunginn ef adrer drepa.²²⁵

Í Hítardalsbók segir sama um Hofskirkju í Álftafirði:

Mariukirkia ad Hofe j alftafirde a heimaland allt og hellis land allt.²²⁶

Í máldaga Vilchins fyrir Mariúkkirkju að Hofi frá um 1397 segir eftirfarandi um eignir og ítök kirkjunnar:

Mariukirkia ad Hofi j Alftafirde ä heimalannd allt og Hellisland allt med gognumm oc giædumm.

[...]

Kirkiann a allann reka vtann fiardar milli Markskers oc Melrackaness.

fiordung j ollumm reka vid Starmyringa.

Selveide alla halfa innann fiardar vid Þvottä. vtann þa er Geithellumm heyrer.

Hofskirkia a þridiung j vtseladrápumm. annann þvottä. þridia Starmyringar. ef þeir drepa. enn fimttung ef adrer drepa.

[...]

kirkia a Kolaskogsmyre.²²⁷

Í máldaga Hofskirkju, þ.e. Stefánsmáldaga, frá 1491–1518 segir að kirkjan að Hofi eigi heimaland allt.²²⁸

Í kringum árið 1500 afhenti Ásmundur Guðmundsson séra Halli Sigurðssyni staðinn Hof í Álftafirði, en ekkert er í skjalinu fjallað um jarðeignir, ítök eða önnur réttindi.²²⁹

Í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar segir meðal annars um Hofskirkju í Álftafirði:

Kirkian ad Hoffe i Alftafirde ä heimaland alltt. og Hellisland alltt. med giædum.

hun ä allan reka vtann fiardar. mille Markskers og Melrackanes. fiordung i øllum reka vid Starmijringa. Selveide alla hälffa Jnnann fiardar. vid Thuottä. vtann thä er Geithellum heijrer til. Hoffs kirkia ä thridiung i vtseladrápum. annann Thuottä. thridia Starmijringar eff their drepa. enn fimtung eff adrer drepa. kirkian ä Kola skögsmijre.

²²⁵ *Íslenzkt fornbréfasafn* II, bls. 768, skjal nr. 4(23).

²²⁶ *Íslenzkt fornbréfasafn* III, bls. 234, skjal nr. 4(59).

²²⁷ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 232, skjal nr. 4(24).

²²⁸ *Íslenzkt fornbréfasafn* VII, bls. 34, skjal nr. 4(60).

²²⁹ *Íslenzkt fornbréfasafn* VII, bls. 448, skjal nr. 4(64).

[...]

þar liggja vnder iij bijgd böL.²³⁰

Í biskupsvísitasíu fyrir Hofskirkju frá 5. september 1641 segir meðal annars:

Anno 1641 5 Septembris Mariukyrkia ad Hofe a Heimaland allt, til þessara Vmmerkia, effter tilsoyn S. Jons Einarssonar, og hefðar hallde, ad austann J Votaberged, J midium Mulahälse. og rettsiness ofann J Grástein sem stendur fyrer ofann Hærükollsnes, ad sunnann a mille Hofstadar eyde Jardar Flugustada, og Starmýrar, rædur lækur sa, huadann fyrst sest til Hofstadar, ad nedann. Hun a Hellers land allt med gógnum og giædum, hun a Kolaskogs mýre, meinast ad liggja half J Mulalande, og kallest stundum Kroksmýre. Hun a allan reka utann fiardar, midlum Melrachanness og Marks, fiordung J ollum reka Vid Starmyringa, Selveide alla halfa Jnnann fiardar Vid Þuottä, utann þa er Geithellur eiga, Hofskyrkia a Þridiung J utseladrepum, annann Þuotta, og þridia Starmyringar, ef þejr drepa, enn fimtung ef adrer drepa, effter Maldaga H Gisla Jönssonar

[...]

For þetta allt fyrr skrifad fram, ad Hofe j Alffta firde Anno 1641 die ut supra

ad uitne þejrra manna sem sin nófn hier under skrifa,

Jön p. Einarsson med eigen hende, Petur Gissursson ehs.

Hallur Arnason eh   Magnus Gudmundsson ehs²³¹

Sömu upplýsingar koma fram í biskupsvísitasíu frá 12. september 1677 nema þar segir eftirfarandi um landamerkin:

Mariu kyrkia ad Hoffe j Alpta fyrdj a heimaland allt til þessarra vmmerkia ad austann J votaberged J midium Múla hälse og rettsynis ofann J Grástein Sem Stendur fyrer ofann Hærükollz nes / ad Sunnann a midlj Flugustada og Starmýrar rædur landamerkin Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl og rettsyniz ofann ä lä So sem hun tilvisar / videatur visitatio Annj 1672²³²

Í máldagabók Brynjólfs biskups Sveinssonar 1625–1672 er að finna umfjöllun um Hofskirkju í Álftafirði. Af dagsetningunni 5. september fremst í viðkomandi texta og ártalinu 1641 í niðurlagi hans má ráða að um sé að ræða afrit af fyrrgreindri biskupsvísitasíu sem fram fór þann dag,²³³ enda er textinn samhljóða, að því frátöldu að landamerkjalysing Hofskirkju er ítarlegri í máldagabókinni en vísitasíubókinni. Í máldagabókinni segir:

5. Septemb. Mariu kyrkia ad Hofe a heimaland allt til þessara wmmmerkia epter tilsoyn Sera Jons Einarssonar og hefðar. Ad Austann j Wota berged j midium Mula hälse og riettsynis ofann j Grastein sem stendur fyrir ofann Hærükollsnes. Ad Sunnann a morkum ad ræda Kleifarbrecku brun sv huadann fyrst siest til stadarins Hofsk. Ad Nedan rædur su brun sidann Sionhendingu upp epter fiallinu upp j þa hædstu fialls gnýpu sem þar stendst a vid ad ofann. Somuleidis rædur þesse sama brün landamerkium ofann epter medann hun til endest. Og sidann riettre siönhendingu ofann j ös. Þesse eru riettlanda merke midlum Starmýrar og Flugustada kirkiunnar jardar vj hndr. sem nu liggur j eyde Og so fram epter Dólunum allt a fiöll upp þar til vótum hallar. Hun ä Hellisland

²³⁰ *Íslenzkt fornbréfasafn XV*, bls. 695, skjal nr. 4(25).

²³¹ Skjal nr. 2(130).

²³² Skjal nr. 2(132).

²³³ Einnig er tilgreint framar í bókinni að biskup hafi byrjað að vísitera Austfirðingafjórðung 24. júlí 1641.

allt með gógnum og giædum. Hun á Kolaskögs myre, meinast að liggja í Múlalande, og kallast stundum Krögsmyre. Hun á allann Reka vtann fiardar milli Melrackaness og Marks. Fiordungur í ollum Reka við Starmyringna Selveide alla halfa jinnann fiardar við Þvott A. Vtann þá er Geithellur eiga

Hofs kirkja á þridiung í Vtseladrapum, Annann Þvott A, þridia Starmyringar ef þeir drepa, enn fimmtung ef adrir drepa, Epter maldaga H. Gysla Jonssonar.

[...]

For þetta allt fyrrskrifad framm að Hofe í Álftafirde Anno 1641. Die ut supra. Ad witne þeirra manna sem sín nofn hier unnderskrifa. (Enn þeir voru þesser.

Jon prestur Einarsson. Petur Gissursson e.h. Hallur Arnason eh.

Magnus Guðmundsson e.h.²³⁴

Annað eintak er skráð í bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar 1669–1671. Það er afrit árssett 1670 en þar segir:

5. Septembris. Mariukirkja að Hofe á heimaland allt til þessara ummerkja effter til sogn S Jons Einarssonar og hefðar halde, að austann í Votaberged, í midium Mula halse, og rettsiniss ofann í Grástein, sem stendur fyrir ofann Hærükollsnes, að sunnann á merkium að rada, Kleifarbrecku brun su, hvadann fyrst siest til Stadarens Hofs að nedann rædur su Brun sidann sionhendingu upp effter fiallenu, upp í þá hæstu fialls gnypu sem þar stendst á við að ofann, Somuleidess rædur þesse Sama brun landamerki ofann effter, meðann hun til endest, og sidann rettre sionhendingu ofann í ös Þesse eru rett landamerke midlum Starmyrar og Flugustada kyrkiunnarjardar vj hndr^a. hver nu liggur í eyde, og So framm effter dólunum allt á fióll upp, þar til votnum hallar, Hun á hellers land allt, með gognum og giædum, hun á Kola skogs myre, meinast að ligge half í Mulaalande, og kallest stundum Krokmyre, Hun á allann reka utann fiardar, midlum Melrackaness og Marks, fiordungur í ollum reka við Starmyringna, Selveide alla halfa jinnann fiardar við Þvottä, utann þá er Geithellur eiga

Hofs kyrkja á þridiung í utseladrapum, annann Þvottä, þridia Starmyringar ef þeir drepa, Enn fimmtung ef adrir drepa; Effter maldaga Herra Gisla Jonssonar²³⁵

Hinn 3. september 1669 vitnaði sr. Guðmundur Guðmundsson á Hofi um landamerki Hofs og Starmýrar en þau voru:

ur kleifarbreidu br[un]inne, hvadann fyrst siest Hofstadur að nedann, og su Brun riedj sionhendingu uppi í Ha hnuk og ofann í Ös²³⁶

Hinn 17. júní 1694 lögfesti sr. Guðmundur Högnason jörðina Hof í Álftafirði með kirkjujörðinni Flugustöðum. Lögfestan var þinglesin við héraðsþing að Geithellum 22. apríl 1696 og mótmælti henni enginn. Efni hennar er svohljóðandi:

Jeg Guðmundr Högnason, tiltruadr Prestr Hofskýrkiu í Álftafyrði, lögfesti hér í Dag, undir Dánu mana heyrn, þá konungsins og krónunar Eign, Stadin Hof og alt hans heimaland, með kyrkjujörðinni Flugustöðum til þessara Ummerkja: á nýrdri Sidu í Votabergid í midjum Mula hálsi, og rettsinis ofaní grástein, sem stendr fyrir ofan Hærükollsnes: á sydri Sidu alt að landamerkjum milli Starmýrar og Flugustada, hvor Mörkum rædur klifbrúninn uppí hafiallsöxl, og réttsynis ofaná Lá, svosem hún tilvisar; Lögfesti jeg Hellirsland Alt með gögnum og giædum kolaskógsmýri, sem stundum kallast Kroksmýri; item Lögfesti jeg allann Reka utannfiardar, millum Markskérs og

²³⁴ Skjal nr. 4(58).

²³⁵ Skjal nr. 4(58). Textann er einnig að finna í afriti af bréfabókinni í handritinu Lbs. 1089, 4to sem var tekið saman með öðrum afritum af bréfabókum Brynjólfs biskups á árunum 1889–1907.

²³⁶ Skjal nr. 2(131).

Melrakkaneess, it. Fiordúing i öllum Reka vid Starmýringa, it. Selveidi alla hálfu innannfiardar vid Þvottá, utann þá, er Geithellar éga, og fiordúing i Útseladrápum, á einni Summa: Lögfesti jeg Stadarins Landeign, réttsynis til fialls og fiöru í öllum Hofs kyrkju Eignum og Ítölum, eptir frekasta Laganna Leifi, og Yfirvaldsíns strengilegri befallingu, einkum Akra og Tödr, Eingiar og Skóga, holt og haga, Vötn og Veidistadi, og allar adrar Landsnýtiar, sem greindum Hofs stad égu ad fylgia og fylgt hafa ad fornu, ad éngu undan teknu, sem ej er med Lögum, og fullum Rétti frákomid; enn annara kyrkna Jtölur, liggiandi innann ádurnefndra Hofs Landa merkia, eptir kyrkna Máldögum, hvörju Nafni sem heita, þá eru þær Jtölur frátekna minni Lögfestu. Alt annat kyrkjunn tilheyrandi til ýtstu Ummmerkia þeirra sem adrir men égu í móts vid kyrkjuna, Lögfesti jeg bædi ad ordfullu, og Lögmáli réttu, Legg eg hérvid Lögdóm og Rétt minn, og mins Náduga Herra, kóngsins og kyrkjunnar, hvör sem fyrrnefnda Hofs kyrkju eign, land, edr Lód, edr upplesnar Jtölur, brúkar, eda bæli, yrkir, eda í vinnur, án mins Vilia og fríleifis, nema þeir vilie á mér brotid hafa þau bestu Stadarbréf konglegrar Majestatiss, sem hér á Landid hafa Prestum útgéfin verid, og skal þessi mín Lögfesta standa svo léngi, sem lögbók útvísar²³⁷

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Hof 14 hundruð að dýrleika en hún hafði verið veitt sr. Guðmundi Högnasyni af Lárusi Gottrup 12. maí 1683.²³⁸

Í biskupsvísitasíu Hofskirkju frá 20. september 1706 er fjallað um reka. Fram kemur að það sem sr. Guðmundur Högnason túlkaði sem reka utan fjarðar væri allur reki utan á fjörur en það sem drifi inn um ósinn og upp í fjörinn myndi kallast innan farðarreki, milli Markskers og Melrakkaneess.²³⁹ Í annarri biskupsvísitasíu frá 28. ágúst 1748 er sömuleiðis fjallað um rekaréttindi Hofskirkju, einkum á mörkum við Melrakkaneess og Starmýri.²⁴⁰ Sama kemur fram í biskupsvísitasíu frá 17. júlí 1850 þar sem vísað er í skoðunar- og álitsgjörð frá 16. júní 1749 og landsyfirrættardóm frá 5. júní 1837. Einnig segir frá ítökum sem Hofskirkja tók yfir eftir að Þvottáarkirkja var aftekin með konungsbréfi dagsettu 17. maí 1764.²⁴¹

Hinn 28. maí 1726 dæmdi sýslumaður um fjörumörk Hofs, Þvottár og Melrakkaneess.²⁴²

Hinn 11. júní 1749 fór fram skoðun á rekamarki Hofskirkju milli Markskers og Melrakkaneess. Sr. Þorleifur Björnsson á Hofi lagði fram máldaga Vilchins frá 1397, lögfestur frá 1686 og 1740, dóm sýslumanns frá 1726 og lögfestu frá 1749.²⁴³

Í prófastsvísitasíum Hofskirkju frá 8. maí 1758, 8. júní 1799 og 9. júlí 1818 koma fram sömu upplýsingar um eignir og ítök sem getið er í biskupsvísitasíum. Í þeirri síðastnefndu er einnig fjallað um ýmis skjöl sem liggi hjá kirkjunni, s.s. lögfestur frá 1686 og 17. júní 1694.²⁴⁴ Í prófastsvísitasíu frá 19. júní 1779 segir frá skilmála um að

²³⁷ Skjöl nr. 2(78) og 2(111).

²³⁸ Skjal nr. 4(54).

²³⁹ Skjal nr. 2(133).

²⁴⁰ Skjal nr. 2(134).

²⁴¹ Skjal nr. 2(135).

²⁴² Skjal nr. 2(112).

²⁴³ Skjal nr. 2(151).

²⁴⁴ Skjöl nr. 2(152)–2(154)–2(155).

sr. Þorleifur fengi fjórða part af tekjum staðarins en ekki er fjallað um svæði er varða Þjóðlendukröfur í máli nr. 4/2022.²⁴⁵

Hinn 10. janúar 1804 skrifaði sr. Jón Jónsson á Hofi í Álftafirði biskupi um deilu um fjörumörk milli Hofs og nágrennabæja, einkum Geithellna og Melrakkaness. Jón leitaði álits og íhlutunar biskups við að skýra hvar mörkin lægju.²⁴⁶ Biskup svaraði erindinu með bréfi dagsettu 4. febrúar 1804 og sagði það hvorki vera sína ábyrgð né stiftamtmanns að útkljá þá þrætu sem risin væri milli sr. Jóns á Hofi og ábúendanna á Geithellnum og Melrakkanesi eftir tilkall þeirra síðarnefndu til reka á fjörum tileinkuðum Hofskirkju.²⁴⁷

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Hofs metinn 14 hundruð. Eigandi jarðarinnar var Hofskirkja.²⁴⁸

Hinn 8. júlí 1806 tók sáttanefnd Hálsumdæmis fyrir mál Jóns Árnasonar í Papey og sr. Jóns Jónssonar á Hofi um fjörumörk milli Hofs og Melrakkaness. Málinu var vísað til stiftamtmanns.²⁴⁹ Í kirknaskjölum í Þjóðskjalasafni er varðveitt skjal, dagsett 8. júlí 1806, sem fjallar um sátt sem gerð var milli Jóns Árnasonar í Papey og Jóns Jónssonar á Hofi í Álftafirði um fjörumörk jarðanna Hofs og Melrakkaness. Sáttin fólst í að þeir myndu skipta reka að jöfnu milli sín sem kæmi á fjöru frá því Gildrunar bera á Kambárfossinn að austan og suður að litla skerinu fyri rnorðan Skipmannahólma, en Hof hefði þaðan óátalinn reka og suður að Markskerri.²⁵⁰

Hinn 3. desember 1807 skrifaði sr. Jóns Jónssonar á Hofi til biskups um þrætu um landamerki milli Hofs og Stafafells. Í bréfinu segir meðal annars:

Effter því svo vel nu verande Stafafells Soknar Herra, sem adrer hanns Formenn hafa teked allt fie sem nád hafa ur ei adeins so nefndumm Kollumula, sem þeir seigia Stafafells Kyrkia eige, med öllu því sem þar finnst effter Háyfervalda Resolutionum, heldur og Sviptungumm og Vyder dag, sem litell Fiallhriggur adskilur frá Hofs Stadar Mötmealalausra Landeign, jafnvel þo þar finnest med klárumm fiár Mörkumm Alpta fiardar Jnnbiggare, þá af því þeir hafa allt ad þessu ei viliad vysa, þau Laga Documenta sem þeir vænast hier fyrer ad hafa²⁵¹

Sr. Jón bað biskup um máldaga Hofskirkju eða önnur skjöl sem gátu stutt kröfu hans til landsins eða eins og segir í bréfinu:

ad Hof eige Vyderdal, einsog eg heirt hefe sumer af Formönnum mynumm hafa uppastadid kann eg því sydur ad frammfæra, sem fyrer því hefe eckert Skriflegt, enn meina hann eins og Kollumula vera i oskifftum Öräfa Fiöllumm.²⁵²

Biskup svaraði sr. Jóni með bréfi dagsettu 25. apríl 1808 og sagði að einu upplýsingarnar varðandi landamerki Hofs og Stafafells væri að finna í visitasíu Brynjólfs Sveins-

²⁴⁵ Skjal nr. 2(153).

²⁴⁶ Skjal nr. 2(190).

²⁴⁷ Skjal nr. 2(199).

²⁴⁸ Skjal nr. 2(21).

²⁴⁹ Skjal nr. 2(102).

²⁵⁰ Skjal nr. 2(113).

²⁵¹ Skjal nr. 2(191).

²⁵² Skjal nr. 2(191).

sonar biskups frá 1641. Afrit af vísitásiunni var sent með bréfinu sem og úrskurður frá 18. júlí 1795 viðvíkjandi tilkalli Stafafells til fjár í Kolmúla.²⁵³

Í prófastsvísitásiu Hofskirkju frá 18. júlí 1828 kemur fram að presturinn var áminntur um að mótmæla lögfestu sem Eyjólfur Halldórsson á Melrakknesi hafði látið upplesa, sem lögfesti reka allt í Marksker.²⁵⁴

Við manntalsþing 2. júní 1835 lét Stefán Hjörleifsson upplesa vitnisburð útgefinn 9. september 1671 af Pétri Péturssyni presti, Ólafi Gíslasyni, Bjarna Einarssyni og Ólafi Ásmundssyni um landamerki og eign jarðarinnar Starmýrar. Sr. Jón Bergsson mótmælti þessum vitnisburði vegna Hofs- og Þvottáarkirkna og lagði fram afskrift af máldaga Vilchins frá 1397.²⁵⁵

Hinn 27. maí 1836 vitnuðu Árni Jónsson og Jón Jónsson að Hofskirkja hefði reka til helmings á móti Starmýringum í Starmýrarfjöru og þar á móti átti að koma skógarítak á Flugustaðadal og síðan á Tungunni.²⁵⁶

Hinn 31. maí 1836 var við extrarétt tekin fyrir rekapræta milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum sem Stefán eignaði sér en sr. Jón sagði að heyrði undir Hofskirkju.²⁵⁷ Málið var aftur tekið fyrir 7. júní 1836 og 16. júlí 1836 þar sem dæmt var að Hofskirkju tilheyrði helmingur alls reka, viðar og fisks í Starmýrarfjörum og bar Stefáni að leggja fram skrá yfir reka síðustu ára.²⁵⁸

Hinn 5. júní 1837 dæmdi landsyfirréttur í máli Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri og sr. Jóns Bergssonar á Hofi um rekamörk jarðanna Hofs og Starmýrar. Deilt var um reka á Starmýrarfjörum.²⁵⁹

Í skýrslu sr. Jóns Bergssonar á Hofi, dagsettri 14. júní 1839, yfir inntektir og útgjöld Hofsprestakalls segir að dýrleiki jarðarinnar sé óviss. Fjallað er um ítök, einkum reka-réttindi, æðarvarp og selveiði. Þá segir að um vorið 1829 hafi á svonefndri Hofstungu verið tekið upp nýbýlið Tunguhlíð. Um rekamörk gagnvart Melrakknesi er vísað í dóm sýslumanns frá 28. maí 1726 en þar sé getið landamerkjia Hofs eða eins og segir í skýrslunni:

Hof á Rekafiöru milli Markskérs og Melrackaness, eða eptir því sem ordatiltækin greina: Reka allann utanfiardar millum Markskérs og Melrackaness. Nefnt Marksskér er Fjörunnar Takmark ad sunann verdu, milli Starmýrar og Hofs, enn ad Nordann verdu milli Melrackaness fiöra og Hofsfjöru, hefur menn greint á um mörkin, þó ber medfylgjandi Dómur Sýslumanns Thorlacius af 28^d Maii 1726, noteradr L^{tra} A, med sér, ad menn komid hafa sér saman um, og ad Ályktad er, ad þau vera skyldu það, sem Siönhending vísar frá Hofs heimajardar Landamerkjum ad Nordanverdu, sem hingadtil hefur verid antekid, ad sé svo nefndar Gildrur, í Melrackaness landi, berandi á Kambárfoss, efftir sem tilnefnt er í Forlíkunargjörningi af 8. Julii 1806, sem jeg læt því med-

²⁵³ Skjal nr. 2(200).

²⁵⁴ Skjal nr. 2(156).

²⁵⁵ Skjal nr. 2(275).

²⁵⁶ Skjal nr. 2(77).

²⁵⁷ Skjal nr. 2(277).

²⁵⁸ Skjöl nr. 2(278)–2(279).

²⁵⁹ Skjal nr. 2(114).

fylgia undir Lt^{ra} B. Því eckert bevis er til, það eg veit, sem fáa sýnt, hvar Ós sá hefur fallid í fyrri tíð, vestur að hvörjum Melrackanes eignar sér alla Sanda, né heldr er sýnt fáa, hvað langt norðr Hofs fiara fyrrum Nád hefur. Þau ordatiltæki: „Hof á Reka allann utanfiardar millum Markskérs og Melrackaness“, mættu kanski þannig útleggjast, að Hof ætti allann Reka utaná Melrackaness fiöru, eins og S^{ra} Guðmundr Sal Högnason hefr viliad skilia það, enn Melrackanes þann Reka, sem kémur innaná Fjöruna, og setur inní Fjördinn innum Melrackanes ós, sem enn er til, enn fyrir því líkri Adkomst verður þó eckert bevis fængid.²⁶⁰

Við manntalsþing að Berufjarðarhöndlunarstað 30. júlí 1840 var eftir beiðni sr. Jóns Bergssonar á Hofi friðlýst Þvottáreyjum með tilheyrandi Sandaskerjum, Skjölduskeri og Brimilsnesi.²⁶¹

Við manntals- og skattaþing á Djúpavogi 15. júlí 1844 lét prófasturinn Þórarinn Erlendsson á Hofi friðlýsa öllum varphólmum, eyjum og selalögnum fyrir skotum með tilvísan í úrskurð frá 17. júlí 1816.²⁶²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hof ekki metin að dýrleika en er skráð sem kirkjueign (beneficium). Í neðanmálgrein kemur fram að árin 1696 og 1804 sé Hof talið 14 hundruð að dýrleika.²⁶³

Hinn 23. maí 1848 friðlýsti Th. Erlendsson, prestur á Hofi, landi Hofs með tilgreindum takmörkum. Friðlýsingin var þinglesin á Djúpavogi þann 24. maí 1848 og er texti hennar eftirfarandi:

Hérmed friðlysi eg undirskrifadur eptir nefndum selveidi og ædur – og fleyri fuglavarps plátsum, sem tilheyra, fylgia og fylgia eiga mér allra nádugast, veittu og tiltrúudu Hofsprestakalli innan Sudurmúla Syslu, nefnilega þessum fram að öllu Háls kyrkiuheimalandi, Hellirseyum, Hamarslandi, Skiöldum, Þvottáreyum, Brimilsnesi, og öllum Alptafirdi, innan fiardar fyrir sunnan ála, þar sem Hofs kyrkia á grunn undir varp og selveidi, samt utan fiardar framm að Hofs kyrkiufiöru millum markskérs og Melrackaness, hálfum Oseyum, Skarfakambi, Vigur og Ilskerium, og framm með öllu landi kirkiujardarinnar Þvottár, og hennar rekaplátsum; friðlysi eg ofannefndum og öllum Varps, Selveidi og rekaplátsum ofantéds Hofsprestakalls, samqvæmt eldri og yngri, hér á landi gyldandi lagabodum um fridun ædarvarps og selveidi plátsa, og fyrirbíd eg öllum að fremia á þeim, eða nær þeim, byssuskot, enn þessi lagabod leyfa, eða brúka á nokkurn annan hátt framannefnd pláts, og takmörk, án míns leyfis og samþykkis, enn þeir menn sem eiga saman við mig rett eða fleyri af plátsum og takmörkum þessum, óska eg og áskil að komi sér saman við mig um brúkun þeirra, svo við getum haldid þeim við hefd, og makt og brúkad þau okkur, og eptirkomendunum að skadlausu.²⁶⁴

Hinn 16. október 1848 skrifaði sr. Hallgrímur Jónsson á Hólum til biskups um skóga sem tilheyrðu kirkjum í Suður-Múlaprófastsdæmi. Hofskirkju tilheyrði skógur í Nyrðri- og Syðri-Hofsdal.²⁶⁵

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hof:

²⁶⁰ Skjal nr. 2(193).

²⁶¹ Skjal nr. 2(219).

²⁶² Skjal nr. 2(253).

²⁶³ Skjal nr. 4(1), bls. 380-381.

²⁶⁴ Skjöl nr. 2(66) og 2(220).

²⁶⁵ Skjal nr. 2(198).

5 Hof

með afbýlunum Tunguhlíð og Markúsarseli. Þar er land allt óskipt og verður því að meta allar jarðirnar í einu lagi. Túnið á heimaörðinni er í stærra lagi og gragefið. Á afbýlunum eru túnin lítil. Eingjar eru víðlendar, sæmilega góðar enn liggja fyrir skémdum af vatnaágáni og aur. Víðlendi mikið, landkostir gódir, og skógur nægur. Reki nokkur fyrir heimalandi. Undir staðinn liggur reka ítak fyrir Starmyrarlandi og Þvottáreyrar, þar er reki og ædarvarp. Varpid þar og á Brimilsnesi gefur árlega af sér 20 pund af hreinum dúni; álíta vyrðingar menn að varpid verði sanngiarnlega leigt fyrir 45^{tbl} árlegt eptirgíald, og vyrda það því á tilsvarendi höfudstól 1125^{tbl}. Jördina með báðum hjáleigunum og öllum hlunnindum fyrir utan varpid meta þeir á 1150^{tbl} verður þá höfud vyrðingarsumman 2275^{tbl}.²⁶⁶

Í skýrslu sr. Þórarins Erlendssonar á Hofi í Álftafirði, dagsettri 8. september 1854, um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls eftir fimm ára meðaltali 1849–1853 segir að dýrleiki jarðarinnar sé óviss. Jörðinni fylgdi ædarvarp í Brimilsnesi, nægur skógur og silungsveiði en nánast engin selveiði. Þá eru taldar upp hjáleigur og kirkjujarðir sem og ítök og hlunnindi.²⁶⁷

Í prófastsvísitasíu Hofskirkju frá 2. september 1863 er vísað í eldri vísitasíur hvað varðar eignir, ítök og landamerki staðarins. Þá er einnig getið hjáleigunnar Flugustaða og nýbýlanna Tunguhlíðar og Markúsarsels sem séu öll byggð í landi kirkjunnar.²⁶⁸

Hinn 3. október 1868 skrifaði sr. Þórarinn Erlendsson á Hofi til Jóns Antoníussonar á Markúsarseli um veiði á silung í Hofsá frá Tunguhlíð og Markúsarseli. Fram kemur að ekki hafi verið skilað landshlut til ábúandans á Flugustöðum. Í bréfinu er útlistaður réttur leiguliða til veiða í Hofsá.²⁶⁹

Í kirkjubók Hofs- og Hálskirkna 1868–1886 er fært inn umboð, 17. apríl 1872, frá sr. Þórarni Erlendssyni á Hofi til Haraldar Ólafssonar Briem á Rannveigarstöðum um að setja niður staur í fjöruna á rekamarki Hofskirkju og Melrakkaness. Rekamarkið var sett niður 22. apríl 1872 og er lýst nokkuð nákvæmlega í skjalinu.²⁷⁰

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872–1877, kemur fram að prestssetrið Hof hafi verið 74 hundruð og 67 álnir að dýrleika að meðtöldum hjáleigunum hvað dýrleikann snerti. Þá segir enn fremur um Hof:

jörðin hefur víðlende mikid til fjalls en sléttlendi litid fyrir heimastadinn og hjáleigurnar og Tunguhlíð og Þaradauke jörðinni Flugustöðum, sem ogsvo er innann heimastadarsins landamerkja óútskipt nema slægjulöndum, jörðin ásamt útbílunum er vetrarhörd, Heima jardarinnar tún er nokkud stórt en ógrasgefíd, engjarnar snöggar, skógur nokkur en smávagsinn. Af hlynnindum prestakallins fylger jörðenne varpeyann Brimilsnes, Rekafjara fyrir heima landi órekasæl, litil selveide litil laxa og Silungsveide.²⁷¹

²⁶⁶ Skjal nr. 2(38).

²⁶⁷ Skjal nr. 2(194).

²⁶⁸ Skjal nr. 2(157).

²⁶⁹ Skjal nr. 2(158).

²⁷⁰ Skjal nr. 2(159).

²⁷¹ Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

Þá segir um hjáleigur heimajarðarinnar að Rannveigarstaðir séu 11 hundruð og 45 álnir að dýrleika, Hærुकollsnes þrjú hundruð og 28 álnir og um Tunguhlíð og Markúsarsel að dýrleiki þeirra sé talinn í heimjarðarinnar dýrleika. Þá eru Flugustaðir 13 hundruð og ein alin að dýrleika.²⁷²

Í úttekt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 er fjallað um jarðir sem fylgdu prestakallinu. Þeirra á meðal voru hjáleigurnar Rannveigarstaðir, 11,48 hundruð, Hærुकollsnes, 3,28 hundruð, Tunguhlíð og Markúsarsel, en dýrleiki þeirra tveggja síðastnefndu væri í heimajörðinni, kirkjujörðin Flugustaðir, 13,1 hundruð, Háls í Hálssókn með hjáleigunni Strítu, 11,48 hundruð, kirkjujörðin Hamar, 9,84 hundruð, og Hamarssel, hjáleiga frá Hamri, 4,92 hundruð.²⁷³

Á sáttafundi Geithellnaumdæmis 3. desember 1883 var tekið fyrir mál um landamerki jarðanna Hofs og Múla. Sátt náðist milli aðila og er landamerkjunum lýst svo í sáttabók Geithellnaumdæmis 1856–1935:

að landa merki verði tekinn úr miðju votabergi (í Arnarhömrum), beina línu í vörðu þá er hlaðinn er 65 föðmum fyrir Norðaustan Stein þann er stendur hjérumbil í Norðaustur frá bænum, við eða í túninu á Hærुकollsnesi²⁷⁴

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hofs með hjáleigunum Hærुकollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli er dagsett 13. maí 1885 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1885. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá
prestssetursins Hofs í Álptafirði með hjáleigum
a) Hærुकollsnes
b) Rannveigarstaðir
c) Tunguhlíð
d) Markúsarsel

Prestsetrið Hof með fyrtöldum hjáleigum á þetta land: Úr sjó ræður milli Hofs og kirkjujarðar Hofs-Flugustaða, kýll sá er liggur milli „Breiðengis“ og „Flóðhólma“ að ytra hrófi, frá „Ytrahrófi“ suðurkvísl Hofsár fyrir sunnan „Breiðengi“, „Breiðeingishólma“ og Odda. – Frá „Oddum“ ræður „Hofsá“ inn dalinn allt til „Jökulfells“. –

Frá Jökulfelli er dregin lína í norðurbrún „Hofsjökuls“, þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum allt að „Votabergi“ í miðjum Múlahálsi. –

Sem landamerkjalína milli Hofskirkjulands og bændaeygnarinnar Múla er frá nefndu „Votabergi“ bein lína dregin í vörðu, sem stendur á hrauni, sem er næsta hraun fyrir austan „Stekkatúnshraun“, þaðan bein lína í vörðu, sem stendur í einstöku hrauni við vik mjótt, sem aðskilur landið frá hraunbelti eða hrauntanga hálendum, er skagar út í sjó í suður og austur frá Hærुकollsnesbæ, og nefnist „Hærुकollsnesbjörg“, sem er Hofskirkjuland. Engjamörkin eru hin sömu á „Kolaskógsmýri“ eða „Króksmýri“ milli Múla og Hærुकollsness; (Hofskirkjulands) sem verið hafa. –

²⁷² Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álptafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

²⁷³ Skjal nr. 2(160).

²⁷⁴ Skjal nr. 2(109).

Ítak í Flugustaðalandi

Prestsetrið Hof á selför og alla beit fyrir sunnan Hofsa, á Flugustaðal. (samanber landamerkjaskrá Flugustaða). –

Hofskirkja á Brimilsnes:

Brimilsnes

Lynghólma og

Þrúðu

sem liggur undan Hofskirkjulandi í Suðurálptarfirði,

ennfremur Þvottáreyjar:

Eskildsey með 3 hólum

Sauðey

Sauðeyjarhólma

Seley

Seleyjarklappir

Sundasker

Hóley

Töglin

Nótarhöfði

Moldarhöfði og

Hleinar.

Hálskirkja í Hamarsfirði á Skjöld eða Skjöldusker.

Þvottáreyjar liggja út af Hamarsfirði, um flotnar í sjó, en aðgreining milli Þvottáreyja og Melrakknesfjörü eru syðri Hvalsker (Hofskirkjueign). Skjöldu eða Skjöldusker liggur út og suður af „Melrakknesás“.

Fjörur þær er tilheyra Hofsprestakalli eru:

1. „Þvottár“ og „Hnaukafjörur“, hverra takmark að sunnan er klettur: „Hlaupgeiri“ að nafni, sunnar en í miðjum „Hvalnesskriðum“, en að austan milli fjara þessara og „Starmýrarfjörü“ er markið „Merkiklettur“ ber í „Öskukarlshraun“.
2. ½ Starmýrarfjara, hverrar mark að sunnan er „Merkiklettur“ ber í „Öskukarlshraun“, en eystra mark er „Markskerskollur“ ber í Múlabæjinn eystri frá fjörunni að sjá.
3. Hofsfjara hverrar mark að sunnan er „Markskerskollur“ ber í Múlabæjinn eystri frá fjörunni að sjá, en eystra mark er „Kambárfossinn“ fyrir austan melrakknes ber í svartaklettinn í hætta hallandanum á „Ósnesi“.

Ennfremur hefur Hofsprestur eða ábúandi Þvottár og Hnauka ½ afnot selveiðar og reka á „Vigri“, „Skarfakambi“, Igluskeri og Óseyjum á móts við Starmýringa.

Hofi í Álptafirði 13. Maí 1885

Br. Jónsson.

Sem eigandi Starmýrar er þessi landamerkjaskrá samþykkt

Ragnheiður Stefánsdóttir.

Sem eigandi Melrakkaness er þessi landamerkjaskrá samþykkt

Sigríður Eyjólfsdóttir (nafnið handsalað)

Þórkatla Eyjólfsdóttir (handsalað)

Guðmundur Eyjólfsson (handsalað)

Björn Björnsson.

Sem ábúendur Hvalness erum við þessari landamerkjálýsingu með öllu samþykkir.

Eiríkur Halldórsson (handsalað)

Bjarni Bjarnason.

Hvað viðvíkur framanskriðuðum landamerkjum milli Múla og Hofskirkjulands erum við undirskrifaðir Múlaeigendur samþykkir.

S.Sigurðsson

Gísli Sigurðsson.²⁷⁵

Hinn 2. júní 1886 fór fram úttekt að Hofi í Álftafirði. Í henni kemur fram að Guðmundi Jónssyni á Geithellnum var heimiluð ábúð á Hofi að uppfylltum ákveðnum skilmálum. Samkvæmt þeim átti hann meðal annars að hirða dún af Brimilsnesi.²⁷⁶

Við manntalsþing á Djúpavogi 25. júní 1890 var þinglesið afsalsbréf frá stiftsyfirvöldum til Ragnh. Stefánsdóttur fyrir reka- og veiðitökum Hofsprestakalls fyrir landi Starmýrar.²⁷⁷

Í biskupsvísitasíu frá 24. júlí 1898 segir að landamerkjaskrá fyrir kirkjueignina hafi verið samin og þinglesin.²⁷⁸

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls frá fardögum 1893 til fardaga 1898, dagsettri 6. febrúar 1899, kemur fram að prestssetrið Hof var, ásamt hjáleigunum Tunguhlíð og Markúsarseli, að dýrleika 74 hundruð og 67 álnir. Fjallað er um ýmis hlunnindi en engin sem varða þjóðlendurkröfur í máli nr. 4/2022.²⁷⁹

Við manntalsþing að Berufjarðarverslunarstað 29. júní 1907 var friðlýst varplandi í Búlandsness landareign frá Skallanaustum í Bóndavörðu og þaðan í Fagrahól. Einnig var friðlýst varpi og selveiði fyrir Hofslandi, Geithelllandi, Melrakkaneslandi, Starmýrarlandi, Ílskeri og Vigur.²⁸⁰

Við aukarétt 5. júní 1912 útnefndi rétturinn þá Jón Jónsson á Geithellnum og Jón Björnsson á Starmýri til að meta kirkjujörðina Hof í Álftafirði.²⁸¹

Hinn 25. nóvember 1912 var tekið fyrir að gera matsgjörð um kirkjujörðina Hof. Fram kemur að jörðin hafi verið 74,67 hundruð að dýrleika að nýju mati. Innifaldar í

²⁷⁵ Skjal nr. 2(11).

²⁷⁶ Skjal nr. 2(161).

²⁷⁷ Skjal nr. 2(280).

²⁷⁸ Skjal nr. 2(136).

²⁷⁹ Skjal nr. 2(162).

²⁸⁰ Skjal nr. 2(261).

²⁸¹ Skjal nr. 2(281).

Því mati voru Þvottáreyjar, sem ekki voru lengur nýttar af prestinum á Hofi, kirkjujarðirnar Markúsarsel og Tunguhlíð, reki á fjörum sem getið væri í landamerkjaskrá Hofs frá 1886 og ítak í landi Starmýrar en tvö síðastnefndu ítökin væru undanskilin jörðinni, það síðastnefnda samkvæmt afsalsbréfi frá 17. janúar 1890. Enn fremur var með í áðurnefndu mati selstöðuréttur í landi Flugustaða en krafa var uppi um að hann félli niður. Af þessum sökum var ljóst að við matsgjörðina myndi mat jarðarinnar Hofs færast niður. Í matsgjörðinni segir meðal annars:

Engjar jarðarinnar Hofs, eru þær er hjer greinir:

1. Breiðengi, 2. Breiðengishólmi, 3. Borgarengi 4. Kappadæla. 5. Naustabakki, (sem liggur að Rannveigarstaða–engjum; milli Naustabakkaengis, og Rannveigastaða–engja, skilur, svokölluð Naustabakkaálág; austanvert við Naustabakkaengi, ræður ”Kýll, engjamörkum milli Hofs og Hærुकollsnes.

[...]

Fossar eru til í landareigninni, en í mikilli fjarlægð og því mjög ólíklegir til afnota.

Reki: Fjörustúfur lítill, milli Starmýrar og Melrakknes–fjörü, fylgir jörðunni. Rekin er mjög lítills virði. – Fjörumarkið er: að sunnan Markskerskollur á Múlabbæ, að norðan Kambárfoss, á Votaberg á Melrakkneslandi. –

[...]

Þar nú svo er komið, að jarðir þær, sem áður voru, eða láu, innan takmarka hinnar alsherjarlandamerkja skráar prestsetursins Hofs, en nú hljóta að verða frá skildar jörðunni Hof, þá höfum við, – bæði samkv. lögum N° 51. 11 júlí 1911, og vegna eðlilegra afleiðinga af þessari sérstöðu jarðarinnar Hofs, framvegis, – orðið að ákvæða jörðunni Hof ný landamerki, þó með sjálfsgöðu tilliti til þeirra ákvæða hjerum, sem Landamerkjaskrá Hofsstaðar, frá 5 maí 1885, ákveður, og sem framast er samrýmanlegt henni, gagnvart jörðum þeim sem að Hofslandi láu og liggja. – Samkvæmt þessu, verða því landamerki jarðarinnar Hofs þessi:

Að sunnan: ræður úr sjó, milli Hofs og Kirkjujarðarinnar Flugustaða, Kýll sá, er liggur milli Breiðengis, og Flóðhólma, að Ytra Hrófi. – Frá Ytrahrófi, suðurkvísl Hofsár fyrir sunnan Breiðengi og Breiðengis hólma; og eru þessi landamerki jafnframt engjamörk framangreindra engjastykkja á suðurhlíð, gagnvart, eða milli engja Flugustaða, sem sunnan við þessi takmörk eru. – Engjastykki það, milli Hofs ána þ.e. suður og norðuráar; sem nefnt er Oddastykki fylgir jörðunni Markúsarsel–Tunguhlíð. –

Hvað landamerki milli Hofs og Rannveigarstaða snertir, sem er heimaland Hofs; þá eru þau þessi er hjer greinir: Úr ”vörðu”, sem hlaðin er yzt á Fitjar aurum, sjónhendíng í ”Fitjarstein, og þaðan sjónhendíng í Gapagil ytra, uppi Breiðahjallabrún, þaðan inn Breiðahjallabrún í Kambfellsgil, eftir það ræður nefnt gil upp til fjallseggia. Innri takmörkum Hofs–heimalands, ræður ”Gilið, milli innra og ytra Hálsafjalls.

Milli Kirkjujarðarinnar Markúsarsels–Tunguhlíðar og jarðarinnar Hofs, ræður eystri hluti Hofsár inn Hofsdal, alt til Hofsvatna; þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum alt að Kambfellsgili. Hvað viðvíkur Afrjettarlandi Hofs, ber að taka fram að til þessa tíma, hefur það verið sameiginlegt til afnota milli jarðanna Hofs, Rannveigastaða og Hærुकollsnes, en eðlileg afleiðing af breytingu þeirri, sem nú verður á innbirðis afstöðum nefndra jarða, á notkunarrjetti á upprekstralandi og skógarafnota í Hofslandi, sem nefndar jarðir einnig hafa haft afnot af; leiðir til þess, að við höfum með sérstöku tilliti til laga N° 51., 11 júlí 1911, og eftir beztu þekkingu skipt skóglendi jarðarinnar Hofs, þannig: að skógar svæði þau er nú skal greina falli til jarðanna Rannveigarstaða og Hærुकollsnesi, sameiginlega, en þau eru: Skógarafnot hafi nýnefndar jarðir, frá innri mörkum Hofsheimalands, sem hjer að framan eru greind, að ytri takmörkum Ysta

Hellisfjalls; og frá Læk þeim sem rennur utan við Stórafossklett, og innað innri Stórafossi. Auk þessa²⁸² tilgreindu Skógarsvæða, falli til jarðanna Rannveigarstaða og Hærुकollsness, skóglendi það, frá Nautgilinu og úteftir, sem afmarkað er með þar settum vörðum. – Alt annað Skóglendi á Hofsdal, er eign jarðarinnar Hofis. –

Hvað afrijettarland Hofis og jarðanna Rannveigarstaða og Hærुकollsness snertir, lýsa ábúendur nefndra jarða yfir því, að þeir fyrir sitt leyti samþykki, að afnot afrijetanna skuli hjereptir, sem hingað til, sameiginleg vera, að öllu leyti, hlutfallslega við jarðarmagn hveirrar þessara jarða. Hlunnindi Hofis, metin til dýrleika, hjer frá útilokuð.

[...]

Gjört að Hofi, 25. dag nóv. 1912

Jón Björnsson   Jón Jónsson

Hvað snertir landamerki þau, milli Hofis, og ábýlisjarðar minnar, sem tilgreind eru í gjörð þessari, er jeg þeim samþykkur.

Flugustaðir 9. júní 1913.

Björn Jónsson

Að því, sem gjörð þessi snertir ábýlisjörð mína, er jeg henni samþykkur.

Markúsarsel–Túnguhlíð, 9. júní 1913.

Jón Sigurðsson

Samþykkur

Rannveigarstaðir 10/6. 1913.

Pétur Pétursson

Samþykkur

Hærुकollsnes, 10/6 1913.

Þorsteinn Jónsson

Hvað framanskráð virðingarverð á Kirkjújörðinni Hofi snertir, er jeg því að ölluleyti samþykkur

Starmýri 15. okt. 1913

Jón P. Hall

(þ. l. umsjónarm. Geithellnahrepps–Kirkjugarða)²⁸²

Söluverð Hofis var loks metið vera 5.350 kr.²⁸³

Við aukarétt 5. júlí 1913 var staðfest matsgjörð, dagsett 25. nóvember 1912, fyrir kirkjújörðinni Hofi í Geithellnahreppi.²⁸⁴

Hinn 22. desember 1913 skrifaði Jón P. Hall, hreppstjóri Geithellnahrepps, til Stjórnarráðs Íslands um mat á jörðinni Hofi og hæfilegan dýrleika hennar. Í bréfinu

²⁸² Skjal nr. 2(303).

²⁸³ Skjal nr. 2(303).

²⁸⁴ Skjal nr. 2(282).

fjallaði Jón um ýmislegt sem undan hafði gengið jörðinni, s.s. jörðina Markúsarsel með Tunguhlíð, Þvottáreyjar, selstöðu í Flugustaðalandi, rekateikall á Starmýrar-, Þvottár- og Hnaukafjörum og nokkrar skóglendisþildir sem legðust til Rannveigarstaða og Hærakollsness. Mat hans á þeim lendum, hlunnindum og réttindum sem undan gengu Hofi var samtals 43 hundruð og því væri nýr dýrleiki Hofis, með vísan í jarðamat frá 1861, með þeim landa- og ummerkjum sem matsgjörðin frá 25. nóvember 1912 ákvæði 31,67 hundruð.²⁸⁵ Jón skrifaði Stjórnarráðinu annað bréf þann 30. apríl 1914 um ítak Hofis í landi Flugustaða. Tilefnið var fyrirspurn Stjórnarráðsins um nefnt ítak og hvort það yrði gert arðberandi fyrir prestlaunasjóð, en Jón sagði að ítakið hafi verið skilið frá Hofi við framkvæmd matsgjörðar um Hof þann 25. nóvember 1912. Jón kvaðst hafa spurt ábúanda Flugustaða hvort hann væri fánlegur til að greiða aukið eftirgjald eftir ábyli sitt þar sem notkunarréttur Hofis til selstöðu og sumarþeir í Flugustaðalandi væri líklega að fullu fráskilinn jörðinni Hofi. Sá hafi svarað að engin ástæða væri til hærri eftirgjaldsgreiðslu, með vísan í byggingarbréf sitt, dagsett 31. desember 1907, frá þáverandi sóknarpresti á Hofi, en í því væri ekki minnst einu orði á nefnda ítakskvöð.²⁸⁶

Með afsalsbréfi dagsettu 15. september 1915 seldi ráðherra Íslands Sveini Sveinsyni jörðina Hof ásamt varpeyjunni Brimilsnesi, samtals 38,67 hundruð að dýrleika, fyrir 5.350 kr. Fram kemur í afsalsbréfinu að undanskildir sölunni voru namar sem kynnu að finnast í jörðinni sem og fossar og vatnsafl í Hofsa ásamt nægilegu landi til að starfrækja vatnsaflíð.²⁸⁷

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Hof var metin á 3.700 kr., auk þess voru hlunnindi hennar metin á 3.600 kr. Tilgreint er að landamerkjum jarðarinnar hafi verið þinglýst með Rannveigarstöðum, Hærakollsnesi, Markúsarseli og Tunguhlíð. Fram kemur að upprekstrarland sé í sameign með tveimur öðrum jörðum. Eigandi jarðarinnar var Sveinn Sveinsson.²⁸⁸

Hinn 2. desember 1940 skrifaði sýslumaður til hreppstjóra Geithellnahrepps og óskaði eftir að hann sæi um landskipti milli jarðanna Rannveigarstaða og Hærakollsness. Í bréfinu segir að athuga verði hvort Hærakollsnes ætti rétt líkt og Rannveigarstaðir til beitar í fjallendi sem fylgt hafi Rannveigarstöðum. Einnig segir að ef landskipti hafi ekki farið fram milli Hærakollsness og annarra aðliggjandi jarða, t.d. Hofis í Álftafirði, eða ef landamerkjaágreiningur væri um merki Hærakollsness og annarra jarða, þá skyldi einnig framkvæma þar landskipti.²⁸⁹

Hinn 17. janúar 1941 skrifaði Helgi Einarsson til sýslumanns og fjallaði um landskiptabók og fyrirhuguð landskipti. Í bréfinu segir einnig að gera þurfi upp landamerki

²⁸⁵ Skjal nr. 2(304).

²⁸⁶ Skjal nr. 2(302).

²⁸⁷ Skjal nr. 2(305).

²⁸⁸ Skjal nr. 2(46).

²⁸⁹ Skjal nr. 2(99).

milli Hofs og Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Þar að auki spurði Helgi sýslumann hvernig væri best að vinna úr landamerkjaprættunum.²⁹⁰

Hinn 9. febrúar 1941 skrifaði sýslumaður til hreppstjóra Geithellnahrepps um landskipti sem stóðu fyrir dyrum í hreppnum. Fram kemur í bréfinu að þegar jörðin Hof hafði verið seld hafi engum landamerkjum verið þinglýst en í afsalsbréfi væri gert ráð fyrir að landamerki séu tilgreind í byggingarbréfi. Sýslumaður lét fylgja með landamerkjaskrá jarðarinnar sem liggur ekki með bréfinu.²⁹¹

Hinn 3. maí 1941 sendi Helgi Einarsson hreppstjóri í Geithellnahreppi bréf til Friðgeirs Björnssonar fulltrúa í dóms- og kirkjumálaráðuneyti bréf. Efni þess laut að landskiptum milli Rannveigarstaða og Hærुकollsness en í bréfinu segir um Hof í Álftafirði:

Við spurðumst fyrir hjá gömlu og kunnugu fólki hér í hrepp um rétt Hærुकollsness til beitars í Breiðafjalli, enn enginn er nefndin spurði um þetta vissi neitt um hann. Hinsvegar báru menn það að einstöku ábúendur Hærुकollsness hefðu beitt þangað og jafnvel setið þar búsmala sinn öðru hverju á sumrin. Enn það út af fyrir sig töldum við ekki fulla sönnur á beitirétti, því áður en Hof varð bændaeygn var búsmali setinn á ýmsum stöðum, og hver jörðin (eða réttara hver ábúandi beitti á annann. Sem dæmi því til stuðnings má geta þess að ábúendur Hofs beittu búsmala sínum sunnan megin Hofsár í Flugustaða land, og ábúendur Rannveigarstaða og Hærुकollsnes sátu sinn búsmala í heimalandi Hofs og þá var búsmali frá Hærुकollsnesi setinn í Breiðafjalli og stundum í svo nefndu Hádegisfjalli í Múlalandi.

Þegar svo Hof var selt 1912 féllu öll þessi ítök hvert til sinnar jarðar. Hof misti réttinn til beitars í Flugustaðaland, Rannveigarstaðir og Hærुकollsnes mistu réttinn til að nota sér heimaland Hofs, og hversvegna fá þá ekki Rannveigarstaðir það land óskert er í þess landareign lyggur?

Að öllu þessu athuguðu sáum við okkur ekki fært að úrskurða Hærुकollsnesi beitirétt í Breiðafjalli, enn færðum landamerkji lítilsháttar til Hærुकollsnesi í hag.

Einnig greiddum við úr þrættum er verið hafa milli Hofs og Rannveigarstaða, út af svo kallaðri Naustabakkalág, og settum þar upp glögg landamerkji. Svo nú hafa allar þessar jarðir hrein og glögg landamerki.²⁹²

5.9.1 Hærुकollsnes í Álftafirði

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Hærुकollsness metinn þrjú hundruð. Eigandi jarðarinnar var Hofskirkja.²⁹³

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Hærुकollsnes ekki metin sérstaklega en skráð sem eign Hofskirkju. Í neðanmálgrein kemur fram að bæði sýslumaður og prestur álíti jörðina þrjú hundruð að dýrleika.²⁹⁴

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Hærुकollsnes:

²⁹⁰ Skjal nr. 2(98).

²⁹¹ Skjal nr. 2(97).

²⁹² Sjá kafla 5D í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

²⁹³ Skjal nr. 2(23).

²⁹⁴ Skjal nr. 4(1), bls. 193.

7 Hærukollsnes

líka afbýli frá Hofi. Túnið fóðrar 1^a kú, eingjar litlar, hagbeit svo að kalla eingin, nytur skógar í Hofslandi. Þessa jörð meta vyrðingarmenn á 100^{tbl}.²⁹⁵

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872–1877 segir í umfjöllun um hjáleigur Hofa að Hærukollsnes sé þrjú hundruð að dýrleika.²⁹⁶

Í úttekt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 er fjallað um jarðir sem fylgdu prestakallinu. Þeirra á meðal var hjáleigan Hærukollsnes, 3,28 hundruð.²⁹⁷

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hofa með hjáleigunum Hærukollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli er dagsett 13. maí 1885 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1885. Þar er heildarmerkjum lýst en merki hjáleignanna eru ekki tilgreind sérstaklega.²⁹⁸

Hinn 25. nóvember 1912 var tekið fyrir að gera matsgjörð um kirkjujörðina Hof. Í matsgjörðinni er m.a. fjallað um landamerki Hofa gagnvart nærliggjandi jörðum en sá hluti sem snertir Hærukollsnes er svohljóðandi:

Þar nú svo er komið, að jarðir þær, sem áður voru, eða láu, innan takmarka hinnar alsherjarlandamerkja skráar prestsetursins Hofa, en nú hljóta að verða frá skildar jörðunni Hof, þá höfum við, – bæði samkv. lögum N° 51. 11 júlí 1911, og vegna eðlilegra afleiðinga af þessari sérstöðu jarðarinnar Hofa, framvegis, – orðið að ákveða jörðunni Hof ný landamerki, þó með sjálfsögðu tilliti til þeirra ákvæða hjerum, sem Landamerkjaskrá Hofsstaðar, frá 5 maí 1885, ákveður, og sem framast er samrýmanlegt henni, gagnvart jörðum þeim sem að Hofslandi láu og liggja. – Samkvæmt þessu, verða því landamerki jarðarinnar Hofa þessi:

[...]

Hvað viðvíkur Afrjettarlandi Hofa, ber að taka fram að til þessa tíma, hefur það verið sameiginlegt til afnota milli jarðanna Hofa, Rannveigastaða og Hærukollsness, en eðlileg afleiðing af breytingu þeirri, sem nú verður á innbirðis afstöðum nefndra jarða, á notkunarrjetti á upprekstralandi og skógarafnota í Hofslandi, sem nefndar jarðir einnig hafa haft afnot af; leiðir til þess, að við höfum með sérstöku tilliti til laga N° 51., 11 júlí 1911, og eftir beztu þekkingu skipt skóglendi jarðarinnar Hofa, þannig: að skógar svæði þau er nú skal greina falli til jarðanna Rannveigarstaða og Hærukollsnesi, sameiginlega, en þau eru: Skógarafnot hafi nýnefndar jarðir, frá innri mörkum Hofsheimalands, sem hjer að framan eru greind, að ytri takmörkum Ysta Hellisfjalls; og frá Læk þeim sem rennur utan við Stórafossklett, og innað innri Stórafossi. Auk þessa^{ra} tilgreindu Skógarsvæða, falli til jarðanna Rannveigarstaða og Hærukollsness, skóglendi það, frá Nautgilinu og úteftir, sem afmarkað er með þar settum vörðum. – Alt annað Skóglendi á Hofsdal, er eign jarðarinnar Hofa. –

Hvað afrjettarland Hofa og jarðanna Rannveigarstaða og Hærukollsness snertir, lýsa ábúendur nefndra jarða yfir því, að þeir fyrir sitt leyti samþykki, að afnot afrjettanna skuli hjereptir, sem hingað til, sameiginleg vera, að öllu leyti, hlutfallslega við jarðarmagn hvernar þessara jarða. Hlunnindi Hofa, metin til dýrleika, hjer frá útilokuð.

[...]

²⁹⁵ Skjal nr. 2(38).

²⁹⁶ Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

²⁹⁷ Skjal nr. 2(160).

²⁹⁸ Skjal nr. 2(11). Texti landamerkjabréfsins er birtur hér framar í umfjöllun um Hof.

Gjört að Hofi, 25. dag nóv. 1912

Jón Björnsson   Jón Jónsson

[...]

Samþykktur

Hærakollsnes, 10/6 1913.

Þorsteinn Jónsson²⁹⁹

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Hærakollsnes var metin á 1.100 kr. Tilgreint er að landamerkjum jarðarinnar hafi verið þinglýst með vísun í umfjöllun um Hof í fasteignamatinu. Fram kemur að upprekstrarland sé í Hofsdal. Eigandi jarðarinnar var landssjóður.³⁰⁰

Með afsalsbréfi, dagsettu 17. desember 1936, seldu Björn Jónsson og Jón Björnsson, ábúendur á kirkjujörðinni Hærakollsnesi, hús og mannvirki á jörðinni til Kirkjujarðasjóðs. Í afsalsbréfinu er vísað í virðingargerð frá 7. mars 1936.³⁰¹

Hinn 2. desember 1940 skrifaði sýslumaður til hreppstjóra Geithellnahrepps og óskaði eftir að hann sæi um landskipti milli jarðanna Rannveigarstaða og Hærakollsness. Í bréfinu segir að athuga verði hvort Hærakollsnes ætti rétt líkt og Rannveigarstaðir til beitar í fjallendi sem fylgt hafi Rannveigarstöðum. Einnig segir að ef landskipti hafi ekki farið fram milli Hærakollsness og annarra aðliggjandi jarða, t.d. Hof í Álftafirði, eða ef landamerkjaágreiningur væri um merki Hærakollsness og annarra jarða, þá skyldi einnig framkvæma þar landskipti.³⁰²

Hinn 17. janúar 1941 skrifaði Helgi Einarsson til sýslumanns og fjallaði um landskiptabók og fyrirhuguð landskipti. Í bréfinu segir einnig að gera þurfi upp landamerki milli Hofs og Rannveigarstaða og Hærakollsness. Þar að auki spurði Helgi sýslumann hvernig væri best að vinna úr landamerkjaþrættunum.³⁰³

Hinn 19. febrúar 1941 sendi dóms- og kirkjumálaráðuneytið bréf til hreppstjórans í Geithellnahreppi þar sem fram kom að ráðuneytið muni byggja Ragnari Péturssyni jörðina Rannveigarstaði í erfðaleigu frá næstu fardögum, að fengnu samþykki sýslunefndar, og að gerð verði upp landamerki milli Rannveigarstaða og Hærakollsness, þar sem gert verði út um landamerkjaágreining milli jarðanna.³⁰⁴

Hinn 25. febrúar 1941 sendi dóms- og kirkjumálaráðuneytið bréf til hreppstjórans í Geithellnahreppi vegna væntanlegra landskipta milli kirkjujarðanna Hærakollsness og Rannveigarstaða. Þar kom eftirfarandi fram:

Þótt svo fari, að landskiptamenn komist að þeirri niðurstöðu, að Hærakollsnes eigi beit í svonefndum Breiðafjöllum, þá ætlast ráðuneytið eigi til, að þar uppi á fjallendinu fari eiginleg landskipti fram, og ætti því ekki að geta komið til, að bændur geti girt sig af

²⁹⁹ Skjal nr. 2(303). Lengri tilvitnun í matsgjörðina er hér framar í umfjöllun um Hof.

³⁰⁰ Skjöl nr. 2(46) og 2(48)

³⁰¹ Skjal nr. 2(206).

³⁰² Skjal nr. 2(99).

³⁰³ Skjal nr. 2(98).

³⁰⁴ Sjá kafla 5C í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

þar, heldur að landskiptamenn rannsaki, hvort Hærkollsnes eigi ekki beitarrétt uppi í Breiðafjöllum.

Hins vegar hefir ráðuneytið gert ráð fyrir, að landskipti færu fram á öðru landi milli jarðanna, svo sem engjum og heimabeitilandi upp í fjallshlíðar.

Ráðuneytið telur rétt, að landskiptamenn útvegi sér landamerkjaskrá fyrir þessar jarðir, hverja einstaka þeirra, ef hún er nokkur til, sem ekki er líklegt, en telja má víst, að landamerkjaskrá megi fá hjá sýslumanni fyrir alla Hofstorfuna fornu.

Ráðuneytið gerir ráð fyrir, að ef beitiréttur Hærkollsness í fjallinu er ekki ótvíræður, þá þurfi til þess að upplýsa málið, að fá vottorð eða vitnisburð kunnugra manna, hver réttur Hærkollsness-bónda hafi verið fyrrum, meðan torfan var óskipt og jarðirnar Rannveigarstaðir og Hærkollsnes hjáleigur frá Hofi, og hvernig beitinni hafi verið hagað í sinni tíð, og ennfremur að athuga landamerkjaskrá Hofstorfunnar og afla annara gagna, ef til eru, sem gætu upplýst það rétta í málinu.

Ráðuneytið telur þýðingarmest í þessu landskiptamáli, að hægt verði að komast að þeirri niðurstöðu, sem ábúendur Rannveigarstaða og Hærkollsness geta báðir sætt sig við og líkur séu til, að ábúendur þessara jarða í framtíðinni megi vel við una.³⁰⁵

Hinn 3. maí 1941 sendi Helgi Einarsson hreppstjóri í Geithellnahreppi bréf til Friðgeirs Björnssonar fulltrúa í dóms- og kirkjumálaráðuneyti bréf. Efni þess laut að landskiptum milli Rannveigarstaða og Hærkollsness en í bréfinu segir meðal annars:

Þér hafið herra fulltrúi með bréfi til mín dags 2/12 f.á. beiðst þess að landaskipti fari fram milli Rannveigarstaða og Hærkollsness og rannsókn fari fram á beitirétti þess í svokallað Breiðafjall er liggur í Rannveigarstaðalandi þá ætlast og bréf yðar til að ásamt mér verði úttektarmaður hreppsins og sýslumaður Suður-Múlasýslu hefur skipað Jón Björnsson Starmýri til að vera oddamann.

Við höfum nú aflokið þessu starfi og fengið samþykki ábúenda téðra jarða á landskiptunum eins og þau voru afgreidd.

Við spurðumst fyrir hjá gömlu og kunnugu fólki hér í hrepp um rétt Hærkollsness til beitar í Breiðafjalli, enn enginn er nefndin spurði um þetta vissi neitt um hann. Hinsvegar báru menn það að einstöku ábúendur Hærkollsness hefðu beitt þangað og jafnvel setið þar búsmala sinn öðru hverju á sumrin. Enn það út af fyrir sig töldum við ekki fulla sönnur á beitirétti, því áður en Hof varð bændaeign var búsmali setinn á ýmsum stöðum, og hver jörðin (eða réttara hver ábúandi beitti á annann. Sem dæmi því til stuðnings má geta þess að ábúendur Hofs beittu búsmala sínum sunnan megin Hofsár í Flugustaða land, og ábúendur Rannveigarstaða og Hærkollsnes sátu sinn búsmala í heimalandi Hofs og þá var búsmali frá Hærkollsnesi setinn í Breiðafjalli og stundum í svo nefndu Hádegisfjalli í Múlalandi.

Þegar svo Hof var selt 1912 féllu öll þessi ítök hvert til sinnar jarðar. Hof misti réttinn til beitar í Flugustaðaland, Rannveigarstaðir og Hærkollsnes mistu réttinn til að nota sér heimaland Hofs, og hversvegna fá þá ekki Rannveigarstaðir það land óskert er í þess landareign lyggur?

Að öllu þessu athuguðu sáum við okkur ekki fært að úrskurða Hærkollsnesi beitirétt í Breiðafjalli, enn færðum landamerkji lítilsháttar til Hærkollsnesi í hag.

Einnig greiddum við úr þrætum er verið hafa milli Hofs og Rannveigarstaða, út af svo kallaðri Naustabakkalág, og settum þar upp glögg landamerkji. Svo nú hafa allar þessar jarðir hrein og glögg landamerki.

[...]

³⁰⁵ Sjá kafla 5C í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

Ég mun síðar senda yður afrit af landaskipta og landamerkjaskrá þessara framangreindu jarða, þó ég raunar viti að sýslumaður muni senda yður jarðaskiptabókina eða þá það úr henni er snertir þessar jarðir – svo ég sé að ég muni ekki þurfa þess –

Þá vil ég taka fram út af heiðruðu bréfi yðar d. s. 19/2 '41 þar sem þér spyrjið um hlunnindi og ítök jarðarinnar Rannveigarstaðir, þá á hún skógarhöggsítak og afréttarland í Hofsdal, og það á einnig Hærुकollsnes.³⁰⁶

Með byggingarbréfi dagsettu 15. maí 1948 var Sigurði Albertssyni byggð jörðin Hærुकollsnes frá fardögum 1948. Um landamerki segir eftirfarandi:

1. Milli Hærुकollsness og Hofs ræður merkjum Naustabakkakill frá Aurvaði og allt til sjávar.

2. Milli Hærुकollsness og Rannveigarstaða eru merki þessi:

Úr Aurvaði í Norður-Hólmakíl eftir þar til settum vörðum í Grástein utanvert við Hrossanesmýri, þaðan sniðhallt í sund milli innstu kletta í Háhálsi, þaðan bein lína innst í standberg við Hálsagötu.

3. Milli Hærुकollsness og Múla eru merki: Úr miðju Botabergi [svo] í Arnarhömrum á Hádegisfjalli bein lína í vörðu á næsta hrauni austan við Stekkjatúnshraun, þaðan gengur línan í merki, er sett var, þegar landspilda úr Múlalandi var keypt til Hærुकollsness (kaups. dags. 4.10. 1940, M 198) þar þverbeygist landamerkjalinan austur Króksmýri (Kolakróksmýri) í merki farst við flæði.³⁰⁷

Hinn 29. janúar 1949 skrifaði Helgi Einarsson til sýslumanns Suður-Múlasýslu vegna landamerkja jarðarinnar Hærुकollsnes. Meðfylgjandi voru ýmis skjöl, þar á meðal uppkast af landamerkjaskrá. Í bréfinu er meðal annars fjallað um spildu úr Múlalandi sem lögð hafi verið undir Hærुकollsnes fáum árum fyrr en þar hafi ekki verið hægt að miða við þekkt örnefni og því hafi þurft að miða við þau merki sem sett hafi verið þegar spilan var seld.³⁰⁸

Í ódagsettu og óundirrituðu skjali er fjallað um landamerki Hærुकollsnes. Skjalið er líklega uppkast það sem getið er í bréfi Helga Einarssonar til sýslumanns Suður-Múlasýslu, dagsettu 29. janúar 1949. Landamerkjalýsingin hljóðar svo:

Landamerki Hærुकollsnes

Landamerki milli Hofs og Hærुकollsnes eru þessi:

1. Naustabakkakill frá aurvaði og allt til sjávar. Þó á Hærुकollsnes örlítinn tanga yst við sjóinn syðrameginn kilsins.

2. Milli Rannveigarstaða og Hærुकollsnes.

Úr aurvaði beina línu í grástein, (en hann stendur í Hrossahraunsmýri yst í Rannveigastaðalandi.) Þaðan í hátt berg, rétt hjá hálsagötu, þaðan ráða svo hamrar landamerkjum að Múlalandi.

3. Milli Múla og Hærुकollsnes, eru úr miðju votabergi í arnarhömrum í miðjum Múlahálsi, bein lína í vörðu er stendur á hrauni fyrir austan Stekkjatúnshraun, þaðan í merki er sett var þá er landspilda úr Múlalandi var lögð undir, fyrir fáum árum. Þar þverbeyjist landamerkjalinan austur króksmýri í merki fast við flæði.³⁰⁹

³⁰⁶ Sjá kafla 5D í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³⁰⁷ Skjal nr. 2(90).

³⁰⁸ Skjal nr. 2(85).

³⁰⁹ Skjal nr. 2(84).

Landamerkjalyásing Hærkollsness er undirrituð af Sigurði Albertssyni, ábúanda jarðarinnar, árið 1949. Á skjalinu er hvorki dagsetningar né mánaðar getið. Undirritaðir sem samþykkir landamerkjalyásingunni voru Ragnar Pétursson, ábúandi Rannveigarstaða, Björn Jónsson, eigandi Hofa, og Karl Jónsson og Jón Karlsson, eigendur Múla. Landamerkjalyásingin er svohljóðandi:

Landamerki kirkjujarðarinnar Hærkollsness eru þessi.

1. Milli Hærkollsness og Hofa ræður merkjum Naustabakkakíll frá Aurvaði og allt til sjávar.

2. Milli Hærkollsnes og Rannveigarstaða eru merki þessi:

Úr Aurvaði í Norður-Hólmakíl eftir þar til settum vörðum í Grástein utan vert við Hrossanesmýri, þaðan sniðhallt í sund milli innstu kletta í Háhálsi, þaðan bein lína innst í standberg við Hálsagötu.

3. Milli Hærkollsness og Múla eru merki: Úr miðju Votabergi í Arnarhömrum á Hádegisfjallai bein lína í vörðu á næsta hrauni austan við Stekkjatúnshraun, þaðan gengur línan í merki, er sett var, þegar landspilda úr Múlalandi var keypt til Hærkollsness (kaups. dags. 4.10. 1940, M 198) þar þverbeygist landamerkjalinan austur Króksmýri (Kolakróksmýri) í merki fast við flæði.³¹⁰

Hinn 20. júní 1953 fór fram úttekt, við ábúendaskipti, á jörðinni Hærkollsnesi. Úttektarmenn voru Karl Jónsson Múla og Einar Jóhannsson Geithellum. Úttektin tók að mestu til húsakosts jarðarinnar, en þó var einnig minnst á að hagagirðing í landamerkjum Hærkollsness og Rannveigarstaða væri í sæmilegu standi.³¹¹

Með kaupsamningi og afsali, dagsettu 23. nóvember 2004, seldi Sigjón Óskarsson, fyrir hönd dánarbús Óskars Guðlaugssonar, eignir og framkvæmdir á jörðinni Hærkollsnesi til Jarðeigna ríkisins.³¹²

Hinn 25. nóvember 2004 seldu landbúnaðarráðuneytið og fjármálaráðuneytið, fyrir hönd Ríkissjóðs, Halldóri Hannessyni og Eddu Óskarsdóttur jörðina Hærkollsnes.³¹³

5.9.2 Rannveigarstaðir í Álftafirði

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Rannveigarstaða ekki tilgreindur. Jörðin var hjáleiga frá Hofi.³¹⁴

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Rannveigarstaðir ekki metin sérstaklega. Jörðin var hjáleiga Hofa. Í neðanmálgrein kemur fram að prestur álíti Rannveigarstaði vera sex hundruð að dýrleika.³¹⁵

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Rannveigarstaði:

³¹⁰ Skjal nr. 2(27).

³¹¹ Sjá kafla 5F í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³¹² Skjal nr. 2(212).

³¹³ Skjal nr. 2(211).

³¹⁴ Skjal nr. 2(22).

³¹⁵ Skjal nr. 4(1), bls. 381.

6. Rannveigarstaðir

afbýli frá Hofi. Tún lítid enn grasgefid, eingium er eins varid; útingangur fremur góður, heldur landþraungt, skógur; sílungsvæði. Þessa jörð meta vyrðingarmenn á 350³¹⁶

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872–1877 segir í umfjöllun um hjáleigur Hofa að Rannveigarstaðir séu 11 hundruð og 45 álnir að dýrleika.³¹⁷

Í úttekt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 er fjallað um jarðir sem fylgdu prestakallinu. Þeirra á meðal var hjáleigan Rannveigarstaðir, 11,48 hundruð.³¹⁸

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hofa með hjáleigunum Hærükollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli er dagsett 13. maí 1885 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1885. Þar er heildarmerkjum lýst en merki hjáleignanna eru ekki tilgreind sérstaklega.³¹⁹

Hinn 25. nóvember 1912 var tekið fyrir að gera matsgjörð um kirkjujörðina Hof. Í matsgjörðinni er m.a. fjallað um landamerki Hofa gagnvart nærliggjandi jörðum en sá hluti sem snertir Rannveigarstaði er svohljóðandi:

Þar nú svo er komið, að jarðir þær, sem áður voru, eða láu, innan takmarka hinnar alsherjarlandamerkja skráar prestsetursins Hofa, en nú hljóta að verða frá skildar jörðunni Hof, þá höfum við, – bæði samkv. lögum N° 51. 11 júlí 1911, og vegna eðlilegra afleiðinga af þessari sérstöðu jarðarinnar Hofa, framvegis, – orðið að ákvæða jörðunni Hof ný landamerki, þó með sjálfsögðu tilliti til þeirra ákvæða hjerum, sem Landamerkjaskrá Hofsstaðar, frá 5 maí 1885, ákveður, og sem framast er samrýmanlegt henni, gagnvart jörðum þeim sem að Hofslandi láu og liggja. – Samkvæmt þessu, verða því landamerki jarðarinnar Hofa þessi:

[...]

Hvað landamerki milli Hofa og Rannveigarstaða snertir, sem er heimaland Hofa; þá eru þau þessi er hjer greinir: Úr ”vörðu”, sem hlaðin er yzt á Fitjar aurum, sjónhendíng í ”Fitjarstein”, og þaðan sjónhendíng í Gapagil ytra, uppí Breiðahjallabrún, þaðan inn Breiðahjallabrún í Kambfellsgil, eftir það ræður nefnt gil upp til fjallseggja. Innri takmörkum Hofa–heimalands, ræður ”Gilið”, milli innra og ytra Hálsafjalls.

[...]

Hvað viðvíkur Afrjettarlandi Hofa, ber að taka fram að til þessa tíma, hefur það verið sameiginlegt til afnota milli jarðanna Hofa, Rannveigastaða og Hærükollsness, en eðlileg afleiðing af breytingu þeirri, sem nú verður á innbirðis afstöðum nefndra jarða, á notkunarrjetti á upprekstralandi og skógarafnota í Hofslandi, sem nefndar jarðir einnig hafa haft afnot af; leiðir til þess, að við höfum með sérstöku tilliti til laga N° 51., 11 júlí 1911, og eftir beztu þekkingu skipt skóglendi jarðarinnar Hofa, þannig: að skógar svæði þau er nú skal greina falli til jarðanna Rannveigarstaða og Hærükollsnesi, sameiginlega, en þau eru: Skógarafnot hafi nýnefndar jarðir, frá innri mörkum Hofa–heimalands, sem hjer að framan eru greind, að ytri takmörkum Ysta Hellisfjalls; og frá Læk þeim sem rennur utan við Stórafossklett, og innað innri Stórafossi. Auk þessa^{ra} tilgreindu Skógarsvæða, falli til jarðanna Rannveigarstaða og Hærükollsness, skóg-

³¹⁶ Skjal nr. 2(38).

³¹⁷ Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³¹⁸ Skjal nr. 2(160).

³¹⁹ Skjal nr. 2(11). Texti landamerkjabréfsins er birtur hér framar í umfjöllun um Hof.

lendi það, frá Nautgilinu og úteftir, sem afmarkað er með þar settum vörðum. – Alt annað Skóglendi á Hofsdal, er eign jarðarinnar Hofs. –

Hvað afrijettarland Hofs og jarðanna Rannveigarstaða og Hærुकollsness snertir, lýsa ábúendur nefndra jarða yfir því, að þeir fyrir sitt leyti samþykki, að afnot afrijetta skuli hjereptir, sem hingað til, sameiginleg vera, að öllu leyti, hlutfallslega við jarðarmagn hvernar þessara jarða. Hlunnindi Hofs, metin til dýrleika, hjer frá útilokuð.

[...]

Gjört að Hofi, 25. dag nóv. 1912

Jón Björnsson   Jón Jónsson

[...]

Samþykkur

Rannveigarstaðir 10/6. 1913.

Pétur Pétursson³²⁰

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Rannveigarstaðir var metin á 2.000 kr. Tilgreint er að landamerkjum jarðarinnar hafi verið þinglýst með vísun í umfjöllun um Hof í fasteignamatinu. Fram kemur að upprekstrarland sé í Hofsdal. Eigandi jarðarinnar var landssjóður.³²¹

Við aukarétt 19. júní 1920 voru dómkvaddir Sveinn Sveinsson bóndi og Helgi Einarsson bóndi til að meta til peningaverðs kirkjujörðina Rannveigarstaði.³²²

Hinn 2. desember 1940 skrifaði sýslumaður til hreppstjóra Geithellnahrepps og óskaði eftir að hann sæi um landskipti milli jarðanna Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Í bréfinu segir að athuga verði hvort Hærुकollsnes ætti rétt líkt og Rannveigarstaðir til beitar í fjalllendi sem fylgt hafi Rannveigarstöðum. Einnig segir að ef landskipti hafi ekki farið fram milli Hærुकollsness og annarra aðliggjandi jarða, t.d. Hofs í Álftafirði, eða ef landamerkjaágreiningur væri um merki Hærुकollsness og annarra jarða, þá skyldi einnig framkvæma þar landskipti.³²³

Hinn 17. janúar 1941 skrifaði Helgi Einarsson til sýslumanns og fjallaði um landskiptabók og fyrirhuguð landskipti. Í bréfinu segir einnig að gera þurfi upp landamerki milli Hofs og Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Þar að auki spurði Helgi sýslumann hvernig væri best að vinna úr landamerkjaþrætunum.³²⁴

Hinn 19. febrúar 1941 sendi dóms- og kirkjumálaráðuneytið bréf til hreppstjórans í Geithellnahreppi þar sem fram kom að ráðuneytið muni byggja Ragnari Péturssyni jörðina Rannveigarstaði í erfðaleigu frá næstu fardögum, að fengnu samþykki sýslunefndar, og að gerð verði upp landamerki milli Rannveigarstaða og Hærुकollsness, þar sem gert verði út um landamerkjaágreining milli jarðanna.³²⁵

³²⁰ Skjal nr. 2(303). Lengri tilvitnun í matsgjörðina er hér framar í umfjöllun um Hof.

³²¹ Skjal nr. 2(47).

³²² Skjal nr. 2(237).

³²³ Skjal nr. 2(99).

³²⁴ Skjal nr. 2(98).

³²⁵ Sjá kafla 5C í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

Hinn 25. febrúar 1941 sendi dóms- og kirkjumálaráðuneytið bréf til hreppstjórans í Geithellnahreppi vegna væntanlegra landskipta milli kirkjujarðanna Hærkollsness og Rannveigarstaða. Þar kom eftirfarandi fram:

Þótt svo fari, að landskiptamenn komist að þeirri niðurstöðu, að Hærkollsnes eigi beit í svonefndum Breiðafjöllum, þá ætlast ráðuneytið eigi til, að þar uppi á fjallendinu fari eiginleg landskipti fram, og ætti því ekki að geta komið til, að bændur geti girt sig af þar, heldur að landskiptamenn rannsaki, hvort Hærkollsnes eigi ekki beitarrétt uppi í Breiðafjöllum.

Hins vegar hefir ráðuneytið gert ráð fyrir, að landskipti færu fram á öðru landi milli jarðanna, svo sem engjum og heimabeitilandi upp í fjallshlíðar.

Ráðuneytið telur rétt, að landskiptamenn útvegi sér landamerkjaskrá fyrir þessar jarðir, hverja einstaka þeirra, ef hún er nokkur til, sem ekki er líklegt, en telja má víst, að landamerkjaskrá megi fá hjá sýslumanni fyrir alla Hofstorfuna fornu.

Ráðuneytið gerir ráð fyrir, að ef beitiréttur Hærkollsness í fjallinu er ekki ótvíræður, þá þurfi til þess að upplýsa málið, að fá vottorð eða vitnisburð kunnugra manna, hver réttur Hærkollsness-bónda hafi verið fyrrum, meðan torfan var óskipt og jarðirnar Rannveigarstaðir og Hærkollsnes hjáleigur frá Hofi, og hvernig beitinni hafi verið hagað í sinni tíð, og ennfremur að athuga landamerkjaskrá Hofstorfunnar og afla annara gagna, ef til eru, sem gætu upplýst það rétta í málinu.

Ráðuneytið telur þýðingarmest í þessu landskiptamáli, að hægt verði að komast að þeirri niðurstöðu, sem ábúendur Rannveigarstaða og Hærkollsness geta báðir sætt sig við og líkur séu til, að ábúendur þessara jarða í framtíðinni megi vel við una.³²⁶

Hinn 3. maí 1941 sendi Helgi Einarsson hreppstjóri í Geithellnahreppi bréf til Friðgeirs Björnssonar fulltrúa í dóms- og kirkjumálaráðuneyti bréf. Efni þess laut að landskiptum milli Rannveigarstaða og Hærkollsness en í bréfinu segir meðal annars:

Þér hafið herra fulltrúi með bréfi til mín dags 2/12 f.á. beiðst þess að landaskipti fari fram milli Rannveigarstaða og Hærkollsness og rannsókn fari fram á beitirétti þess í svokallað Breiðafjall er liggur í Rannveigarstaðalandi þá ætlast og bréf yðar til að ásamt mér verði úttektarmaður hreppsins og sýslumaður Suður-Múlasýslu hefur skipað Jón Björnsson Starmýri til að vera oddamann.

Við höfum nú aflokið þessu starfi og fengið samþykki ábúenda téðra jarða á landskiptunum eins og þau voru afgreidd.

Við spurðumst fyrir hjá gömlu og kunnugu fólki hér í hrepp um rétt Hærkollsness til beitar í Breiðafjalli, enn enginn er nefndin spurði um þetta vissi neitt um hann. Hinsvegar báru menn það að einstöku ábúendur Hærkollsness hefðu beitt þangað og jafnvel setið þar búsmala sinn öðru hverju á sumrin. Enn það út af fyrir sig töldum við ekki fulla sönnur á beitirétti, því áður en Hof varð bændaeygn var búsmali setinn á ýmsum stöðum, og hver jörðin (eða réttara hver ábúandi beitti á annann. Sem dæmi því til stuðnings má geta þess að ábúendur Hofs beittu búsmala sínum sunnan megin Hofsar í Flugustaða land, og ábúendur Rannveigarstaða og Hærkollsnes sátu sinn búsmala í heimalandi Hofs og þá var búsmali frá Hærkollsnesi setinn í Breiðafjalli og stundum í svo nefndu Hádegisfjalli í Múlalandi.

Þegar svo Hof var selt 1912 féllu öll þessi ítök hvert til sinnar jarðar. Hof misti réttinn til beitar í Flugustaðaland, Rannveigarstaðir og Hærkollsnes mistu réttinn til að nota

³²⁶ Sjá kafla 5C í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

sér heimaland Hofa, og hversvegna fá þá ekki Rannveigarstaðir það land óskert er í þessu landareign lyggur?

Að öllu þessu athuguðu sáum við okkur ekki fært að úrskurða Hærkollsnesi beitirétt í Breiðafjalli, enn færðum landamerki lítilsháttar til Hærkollsnesi í hag.

Einnig greiddum við úr þrætum er verið hafa milli Hofa og Rannveigarstaða, út af svo kallaðri Naustabakkalág, og settum þar upp glögg landamerki. Svo nú hafa allar þessar jarðir hrein og glögg landamerki.

[...]

Ég mun síðar senda yður afrit af landaskipta og landamerkjaskrá þessara framangreindu jarða, þó ég raunar viti að sýslumaður muni senda yður jarðaskiptabókina eða þá það úr henni er snertir þessar jarðir – svo ég sé að ég muni ekki þurfa þess –

Þá vil ég taka fram út af heiðruðu bréfi yðar d. s. 19/2 '41 þar sem þér spyrjið um hlunnindi og ítök jarðarinnar Rannveigarstaðir, þá á hún skógarhöggstak og afréttarland í Hofsdal, og það á einnig Hærkollsnes.³²⁷

Hinn 5. ágúst 1941 tilkynnti dóms- og kirkjumálaráðuneytið Ragnari Péturssyni ábúanda á Rannveigarstöðum, að ráðuneytið hefði sent sýslumanni byggingarbréf fyrir erfðaleiguabúð Ragnars á Rannveigarstöðum.³²⁸

Hinn 24. nóvember 2000 seldi landbúnaðarráðherra, fyrir hönd Jarðadeildar ráðuneytisins, Péttri Ragnarssyni jörðina Rannveigarstaði.³²⁹

5.10 Tunguhlíð í Álftafirði

Í Þjóðskjalasafni Íslands var gerð ítarleg leit að gögnum um jörðina Tunguhlíð, einkum um stofnun býlisins. Í manntalsgjaldabók fyrir árið 1831 er Þorsteinn Sveinsson skráður í Tunguhlíð sem „Nybygger“. Hann er einnig skráður í Tunguhlíð ásamt öðru fólki á þessum tíma í sóknarmannatölum og manntölum, allt til ársins 1855. Miðað við manntal frá 1850 virðist sem þar hafi verið tvíbýli. Þá er í flestum manntölum Tunguhlíð skráð sem hjáleiga.³³⁰

Í skýrslu sr. Jóns Bergssonar á Hofi, dagsettri 14. júní 1839, yfir inntektir og útgjöld Hofsprestakalls segir að um vorið 1829 hafi á svonefndri Hofstungu verið tekið upp nýbýlið Tunguhlíð.³³¹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Tunguhlíð ekki metin sérstaklega en skráð sem eign Hofskirkju. Í neðanmálgrein kemur fram að í brauðskýrslu sinni árið 1839 telji prestur Tunguhlíð vera þrjú hundruð að dýrleika.³³²

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 er fjallað um Tunguhlíð sem afbýli rá Hofi. Þar segir eftirfarandi:

³²⁷ Sjá kafla 5D í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³²⁸ Sjá kafla 5E í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³²⁹ Skjöl nr. 2(46) og 2(202).

³³⁰ Sjá 3. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³³¹ Skjal nr. 2(193).

³³² Skjal nr. 4(1), bls. 381.

5 Hof

með afbýlunum Tunguhlíð og Markúsarseli. Þar er land allt óskipt og verður því að meta allar jarðirnar í einu lagi. Túnið á heimajörðinni er í stærra lagi og gragefið. Á afbýlunum eru túnin lítil. Eingjar eru víðlendar, sæmilega góðar enn liggja fyrir skémdum af vatnaágáni og aur. Víðlendi mikið, landkostir góðir, og skógur nægur. Reki nokkur fyrir heimalandi. Undir staðinn liggur reka ítak fyrir Starmyrarlandi og Þvottáreyar, þar er reki og ædarvarp. Varpid þar og á Brimilsnesi gefur árlega af sér 20 pund af hreinum dún; álíta vyrðingar menn að varpid verði sanngiarnlega leigt fyrir 45^{tbl} árlegt eptirgíald, og vyrða það því á tilsvarendi höfudstól 1125^{tbl}. Jördina með báðum hjáleigunum og öllum hlunnindum fyrir utan varpid meta þeir á 1150^{tbl} verður þá höfud vyrðingarsumman 2275^{tbl}.³³³

Í prófastsvísitasíu Hofskirkju frá 2. september 1863 er vísað í eldri vísitasíur hvað varðar eignir, ítök og landamerki staðarins. Þá er einnig getið hjáleigunnar Flugustaða og nýbýlanna Tunguhlíðar og Markúsarsels sem séu öll byggð í landi kirkjunnar.³³⁴

Hinn 3. október 1868 skrifaði sr. Þórarinn Erlendsson á Hofi til Jóns Antoníussonar á Markúsarseli um veiði á silung í Hofsa frá Tunguhlíð og Markúsarseli. Fram kemur að ekki hafi verið skilað landshlut til ábúandans á Flugustöðum. Í bréfinu er útlistaður réttur leiguliða til veiða í Hofsa.³³⁵

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872–1877 segir í umfjöllun um hjáleigur Hofsa að dýrleiki Tunguhlíðar og Markúsarsels sé talinn í heimajarðarinnar dýrleika.³³⁶ Hið sama sagði í úttekkt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 þar sem fjallað var um jarðir sem fylgdu prestakallinu.³³⁷

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hofsa með hjáleigunum Hærükollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli er dagsett 13. maí 1885 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1885. Þar er merkjum lýst svo:

Landamerkjaskrá

prestssetursins Hofsa í Álftafirði með hjáleigum

- a) Hærükollsnes
- b) Rannveigarstaðir
- c) Tunguhlíð
- d) Markúsarsel

Prestsetrið Hof með fyrtöldum hjáleigum á þetta land: Úr sjó ræður milli Hofsa og kirkjujarðar Hofsa-Flugustaða, kýll sá er liggur milli „Breiðengis“ og „Flóðhólma“ að ytra hrófi, frá „Ytrahrófi“ suðurkvísl Hofsa fyrir sunnan „Breiðengi“, „Breiðeingishólma“ og Odda. – Frá „Oddum“ ræður „Hofsa“ inn dalinn allt til „Jökulfells“. –

Frá Jökulfelli er dregin lína í norðurbrún „Hofsjökuls“, þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum allt að „Votabergi“ í miðjum Múlahálsi. –

Sem landamerkjalinna milli Hofskirkjulands og bændaeygnarinnar Múla er frá nefndu „Votabergi“ bein lína dregin í vörðu, sem stendur á hrauni, sem er næsta hraun fyrir

³³³ Skjal nr. 2(38).

³³⁴ Skjal nr. 2(157).

³³⁵ Skjal nr. 2(158).

³³⁶ Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³³⁷ Skjal nr. 2(160).

austan „Stekkatúnshraun“, þaðan bein lína í vörðu, sem stendur í einstöku hrauni við vik mjótt, sem aðskilur landið frá hraunbelti eða hrauntanga hálandum, er skagar út í sjó í suður og austur frá Hærुकollsnesbæ, og nefnist „Hærुकollsnesbjörg“, sem er Hofskirkjuland. Engjamörkin eru hin sömu á „Kolaskógsmyri“ eða „Króksmyri“ milli Múla og Hærुकollsness; (Hofskirkjulands) sem verið hafa.³³⁸

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls frá fardögum 1893 til fardaga 1898, dagsettri 6. febrúar 1899, kemur fram að prestssetrið Hof var, ásamt hjáleigunum Tunguhlíð og Markúsarseli, að dýrleika 74 hundruð og 67 álnir. Fjallað er um ýmis hlunnindi en engin sem varða þjóðlendurkröfur í máli nr. 4/2022.³³⁹

Hinn 25. nóvember 1912 var tekið fyrir að gera matsgjörð um kirkjujörðina Hof. Í matsgjörðinni er fjallað um landamerki Hofs gagnvart nærliggjandi jörðum en sá hluti sem varðar Markúsarsel og Tunguhlíð er svohljóðandi:

Þar nú svo er komið, að jarðir þær, sem áður voru, eða láu, innan takmarka hinnar alsherjarlandamerkja skráar prestsetursins Hofs, en nú hljóta að verða frá skildar jörðunni Hof, þá höfum við, – bæði samkv. lögum N° 51. 11 júlí 1911, og vegna eðlilegra afleiðinga af þessari sérstöðu jarðarinnar Hofs, framvegis, – orðið að ákveða jörðunni Hof ný landamerki, þó með sjálfsgöðu tilliti til þeirra ákvæða hjerum, sem Landamerkjaskrá Hofsstaðar, frá 5 maí 1885, ákveður, og sem framast er samrýmanlegt henni, gagnvart jörðum þeim sem að Hofslandi láu og liggja. – Samkvæmt þessu, verða því landamerki jarðarinnar Hofs þessi:

[...]

Engjastykki það, milli Hofs ána þ.e. suður og norðuráar; sem nefnt er Oddastykki fylgir jörðunni Markúsarsel–Tunguhlíð. –

[...]

Milli Kirkjujarðarinnar Markúsarsels–Tunguhlíðar og jarðarinnar Hofs, ræður eystri hluti Hofsaár inn Hofsdal, alt til Hofsvatna; þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum alt að Kambfellsgili.

[...]

Gjört að Hofi, 25. dag nóv. 1912

Jón Björnsson   Jón Jónsson

[...]

Að því, sem gjörð þessi snertir ábýlisjörð mína, er jeg henni samþykkur.

Markúsarsel–Tunguhlíð, 9. júní 1913.

Jón Sigurðsson³⁴⁰

Hinn 18. júlí 1973 seldi landbúnaðarráðherra, fyrir hönd Ríkissjóðs, jarðirnar Markúsarsel og Tunguhlíð til Geithellnahrepps.³⁴¹

³³⁸ Skjal nr. 2(11). Einnig er fjallað um ítök Hofs o.fl., sjá landamerkjabréfið í heild í kafla 5.9 um Hof.

³³⁹ Skjal nr. 2(162).

³⁴⁰ Skjal nr. 2(303).

³⁴¹ Skjal nr. 2(207).

5.11 Markúsarsel í Álftafirði

Í Þjóðskjalasafni Íslands var gerð ítarleg leit að gögnum um jörðina Markúsarsel, einkum um stofnun býlisins. Ljóst er að samkvæmt manntali frá 1840 voru ábúendur þar Antoníus Árnason og Ingibjörg Þorsteinsdóttir en í manntalinu er það skráð Markúsarsel grashús. Antoníus er einnig skráður í Markúsarseli í manntalsgjaldabók 1840–1841. Þá er ljóst að samkvæmt manntölum frá níttjándu og tuttugustu öld hafa ábúendur verið í Markúsarseli. Í manntölunum 1850, 1855 og 1860 og 1880 er Markúsarsel skráð sem hjáleiga.³⁴²

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Markúsarsel ekki metin sérstaklega en er skráð sem eign Hofskirkju.³⁴³

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 er fjallað um Markúsarsel sem afbýli frá Hofi. Þar segir eftirfarandi:

5 Hof

með afbýlunum Tunguhlíð og Markúsarseli. Þar er land allt óskipt og verður því að meta allar jarðirnar í einu lagi. Túnið á heimajörðinni er í stærra lagi og gragefið. Á afbýlunum eru túnin lítil. Eingjar eru víðlendar, sæmilega góðar enn liggja fyrir skémdum af vatnaágáni og aur. Víðlendi mikið, landkostir góðir, og skógur nægur. Reki nokkur fyrir heimalandi. Undir staðinn liggur reka ítak fyrir Starmyrarlandi og Þvottáreyar, þar er reki og ædarvarp. Varpid þar og á Brimilsnesi gefur árlega af sér 20 pund af hreinum dún; álita vyrðingar menn að varpid verði sanngiarnlega leigt fyrir 45rd árlegt eptirgiald, og vyrda það því á tilsvarendi höfudstól 1125rd. Jörðina með báðum hiáleigunum og öllum hlunnindum fyrir utan varpid meta þeir á 1150rd verður þá höfud vyrðingarsumman 2275rd.³⁴⁴

Í prófastsvísitasíu Hofskirkju frá 2. september 1863 er vísað í eldri vísitasíur hvað varðar eignir, ítök og landamerki staðarins. Þá er einnig getið hjáleigunnar Flugustaða og nýbýlanna Tunguhlíðar og Markúsarsels sem séu öll byggð í landi kirkjunnar.³⁴⁵

Hinn 3. október 1868 skrifaði sr. Þórarinn Erlendsson á Hofi til Jóns Antoníussonar á Markúsarseli um veiði á silung í Hofsa frá Tunguhlíð og Markúsarseli. Fram kemur að ekki hafi verið skilað landshlut til ábúandans á Flugustöðum. Í bréfinu er útlistaður réttur leiguliða til veiða í Hofsa.³⁴⁶

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872–1877 segir í umfjöllun um hjáleigur Hofsa að dýrleiki Tunguhlíðar og Markúsarsels sé talinn í heimajarðarinnar dýrleika.³⁴⁷ Hið sama sagði í úttekt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 þar sem fjallað var um jarðir sem fylgdu prestakallinu.³⁴⁸

³⁴² Sjá 2. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³⁴³ Skjal nr. 4(1), bls. 381.

³⁴⁴ Skjal nr. 2(38).

³⁴⁵ Skjal nr. 2(157).

³⁴⁶ Skjal nr. 2(158).

³⁴⁷ Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³⁴⁸ Skjal nr. 2(160).

Landamerkjaskrá jarðarinnar Hofs með hjáleigunum Hærुकollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli er dagsett 13. maí 1885 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 2. júlí 1885. Þar er merkjum lýst svo:

Landamerkjaskrá

prestsetursins Hofs í Álptafirði með hjáleigum

- a) Hærुकolsnes
- b) Rannveigarstaðir
- c) Tunguhlíð
- d) Markúsarsel

Prestsetrið Hof með fyrtöldum hjáleigum á þetta land: Úr sjó ræður milli Hofs og kirkjujarðar Hofs-Flugustaða, kýll sá er liggur milli „Breiðengis“ og „Flóðhólma“ að ytra hrófi, frá „Ytrahrófi“ suðurkvísl Hofsár fyrir sunnan „Breiðengi“, „Breiðeingishólma“ og Odda. – Frá „Oddum“ ræður „Hofsá“ inn dalinn allt til „Jökulfells“. –

Frá Jökulfelli er dregin lína í norðurbrún „Hofsjökuls“, þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum allt að „Votabergi“ í miðjum Múlahálsi. –

Sem landamerkjalinna milli Hofskirkjulands og bændaeygnarinnar Múla er frá nefndu „Votabergi“ bein lína dregin í vörðu, sem stendur á hrauni, sem er næsta hraun fyrir austan „Stekkatúnshraun“, þaðan bein lína í vörðu, sem stendur í einstöku hrauni við vik mjótt, sem aðskilur landið frá hraunbelti eða hrauntanga hálandum, er skagar út í sjó í suður og austur frá Hærुकollsnesbæ, og nefnist „Hærुकollsnesbjörg“, sem er Hofskirkjuland. Engjamörkin eru hin sömu á „Kolaskógsmýri“ eða „Króksmýri“ milli Múla og Hærुकollsness; (Hofskirkjulands) sem verið hafa. –³⁴⁹

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls frá fardögum 1893 til fardaga 1898, dagsettri 6. febrúar 1899, kemur fram að prestsetrið Hof var, ásamt hjáleigunum Tunguhlíð og Markúsarseli, að dýrleika 74 hundruð og 67 álnir. Fjallað er um ýmis hlunnindi en engin sem varða þjóðlendurkröfur í máli nr. 4/2022.³⁵⁰

Hinn 25. nóvember 1912 var tekið fyrir að gera matsgjörð um kirkjujörðina Hof. Í matsgjörðinni er fjallað um landamerki Hofs gagnvart nærliggjandi jörðum en sá hluti sem varðar Markúsarsel og Tunguhlíð er svohljóðandi

Þar nú svo er komið, að jarðir þær, sem áður voru, eða láu, innan takmarka hinnar alsherjarlandamerkja skráar prestsetursins Hofs, en nú hljóta að verða frá skildar jörðunni Hof, þá höfum við, – bæði samkv. lögum N° 51. 11 júlí 1911, og vegna eðlilegra afleiðinga af þessari sérstöðu jarðarinnar Hofs, framvegis, – orðið að ákvæða jörðunni Hof ný landamerki, þó með sjálfsgöðu tilliti til þeirra ákvæða hjerum, sem Landamerkjaskrá Hofsstaðar, frá 5 maí 1885, ákveður, og sem framast er samrýmanlegt henni, gagnvart jörðum þeim sem að Hofslandi láu og liggja. – Samkvæmt þessu, verða því landamerki jarðarinnar Hofs þessi:

[...]

Engjastykki það, milli Hofs ána þ.e. suður og norðuráar; sem nefnt er Oddastykki fylgir jörðunni Markúsarsel–Tunguhlíð. –

[...]

³⁴⁹ Skjal nr. 2(11). Einnig er fjallað um ítök Hofs o.fl., sjá landamerkjabréfið í heild í kafla 5.9 um Hof.

³⁵⁰ Skjal nr. 2(162).

Milli Kirkjujarðarinnar Markúsarsels–Túnguhlíðar og jarðarinnar Hofs, ræður eystri hluti Hofsaár inn Hofsdal, alt til Hofsvatna; þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum alt að Kambfellsgili.

[...]

Gjört að Hofi, 25. dag nóv. 1912

Jón Björnsson   Jón Jónsson

[...]

Að því, sem gjörð þessi snertir ábylissjörð mína, er jeg henni samþykkur.

Markúsarsel–Túnguhlíð, 9. júní 1913.

Jón Sigurðsson³⁵¹

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Markúsarsel var metin á 1.300 kr. Tilgreint er að landamerkjum jarðarinnar hafi verið þinglýst. Fram kemur að upprekstrarland sé nægilegt. Eigandi jarðarinnar var lands-sjóður.³⁵²

Við aukarétt 14. ágúst 1917 voru dómkvaddir tveir menn að ósk hreppstjórans í Geithellahreppi til að meta skemmdir á engjum sem orsökudust af grjótfoki á jörðinni Markúsarseli.³⁵³

Hinn 18. júlí 1973 seldi landbúnaðarráðherra, fyrir hönd Ríkissjóðs, jarðirnar Markúsarsel og Tunguhlíð til Geithellnahrepps.³⁵⁴

5.12 Flugustaðir í Álftafirði

Í biskupsvísitásiu fyrir Hofskirkju frá 5. september 1641 er landamerkja Flugustaða og Starmýrar getið:

Anno 1641 5 Septembris Mariukyrkia ad Hofe a Heimaland allt, til þessara Vmmerkia, effter tilsofn S. Jons Einarssonar, og hefdar halde

[...]

ad sunnann a mille Hofstadar eyde Jarðar Flugustada, og Starmýrar, rædur lækur sa, huadann fyrst sest til Hofstadar, ad nedann.³⁵⁵

Í annarri gerð vísitásunnar, sem er skráð í máldagabók Brynjólfs biskups Sveinsonar 1625–1672, er ítarlegri landamerkjalyking, en þar segir um þann hluta merkjanna sem varða Flugustaði:

5. Septemb. Mariu kirkia ad Hofe a heimaland allt til þessara wmmmerkia epter tilsofn Sera Jons Einarssonar og hefdar. [...] Ad Sunnann a morkum ad rada Kleifarbrecku brun sv huadann fyrst siest til stadarins Hofs. Ad Nedan rædur su brun sidann Sionhendingu upp epter fiallinu upp j þa hædstu fialls gnýpu sem þar stendst a vid ad ofann. Somuleidis rædur þesse sama brün landamerkium ofann epter medann hun til endest. Og sidann riettre siönhendingu ofann j ös. Þesse eru riett landa merke midlum

³⁵¹ Skjal nr. 2(303).

³⁵² Skjal nr. 2(45).

³⁵³ Skjal nr. 2(236).

³⁵⁴ Skjal nr. 2(207).

³⁵⁵ Skjal nr. 2(130).

Starmýrar og Flugustada kirkiunnar jardar vj hndr. sem nu liggur j eyde Og so fram epter Dólunum allt a fióll upp þar til vótum hallar.³⁵⁶

Í biskupsvísitasíu frá 12. september 1677 segir eftirfarandi um landamerkin:

Mariu kyrkia ad Hoffe j Alpta fyrdj a heimaland allt til þessarra vmmerkia ad austann J votaberged J midium Múla halse og rettsynis ofann J Grástein Sem Stendur fyrer ofann Hærुकollz nes / ad Sunnann a midlj Flugustada og Starmýrar rædur landamerkin Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl og rettsyniz ofann ä lä So sem hun tilvisar / videatur visitatio Annj 1672³⁵⁷

Hinn 17. júní 1694 lögfest sr. Guðmundur Högnason jörðina Hof í Álftafirði með kirkjijörðinni Flugustöðum. Lögfestan var þinglesin við héraðsþing að Geithellum 22. apríl 1696 og mótmælti henni enginn. Efni hennar er svohljóðandi:

Jeg Gudmundr Högnason, tilruadr Prestr Hofskýrkju í Alptafyrði, lögfesti hér í Dag, undir Dánu mana heýrn, þá konungsins og krónunar Eign, Stadin Hof og alt hans heimaland, med kyrkjujördinni Flugustöðum til þessara Ummerkja: a nýrdri Sidu í Votabergid i midjum Múla hálsi, og rettsínis ofaní grástein, sem stendr fyrir ofan Hærुकollsnes: á sydri Sidu alt ad landamerkjum milli Starmýrar og Flugustada, hvor Mörkum rædur klifbrúninn uppí hafiallsöxl, og réttsynis ofaná Lá, svosem hún tilvisar; Lögfesti jeg Hellirsland Alt med gögnum og giædum kolaskógsmýri, sem stundum kallast Kroksmýri; item Lögfesti jeg allann Reka utannfiardar, millum Markskérs og Melrackaness, it. Fiordúng i öllum Reka vid Starmýringa, it. Selveidi alla hálfu innannfiardar vid Þvottá, utann þá, er Geithellar éga, og fiórdúng i Útseladrápum, á einni Summa: Lögfesti jeg Stadarins Landeign, réttsynis til fialls og fiöru í öllum Hofs kyrkju Eignum og Itölum, eptir frekasta Laganna Leifi, og Yfirvaldsins streingilegri befallingu, einkum Akra og Tödr, Eingiar og Skóga, holt og haga, Vötn og Veidistadi, og allar adrar Landsnýtiar, sem greindum Hofs stad égu ad fylgia og fylgt hafa ad fornu, ad éngu undan teknu, sem ej er med Lögum, og fullum Rétti frákomid; enn annara kyrkna Jtölur, liggjandi innann ádurnefndra Hofs Landa merkia, eptir kyrkna Máldögum, hvörju Nafni sem heita, þá eru þær Jtölur frátekna minni Lögfestu. Alt annat kyrkjunn tilheýrandi til ýtstu Ummerkia þeirra sem adrir men égu í móts vid kyrkjuna, Lögfesti jeg bædi ad ordfullu, og Lögmáli réttu, Legg eg hérvid Lögdóm og Rétt minn, og mins Náduga Herra, kóngsins og kyrkjunnar, hvör sem fyrnefnda Hofs kyrkju eign, land, edr Lód, edr upplesnar Jtölur, brúkar, eda bælr, yrkir, eda í vinnur, án mins Vilia og fríleifis, nema þeir vilie á mér brotid hafa þau bestu Stadarbréf konglegrar Majestatis, sem hér á Landid hafa Prestum útgéfin verid, og skal þessi mín Lögfesta standa svo léngi, sem lögbók útvisar³⁵⁸

Í jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 kemur fram að árið 1696 var jörðin Flugustaðir sex hundruð að dýrleika, kirkjijörð Hofskirkju og haldin af sr. Guðmundi Högnasyni.³⁵⁹

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er dýrleiki Flugustaða metinn sex hundruð. Eigandi jarðarinnar var Hofskirkja.³⁶⁰

³⁵⁶ Skjal nr. 4(58). Um þessar tvær gerðir vísitasíunnar, sjá einnig kafla 5.9 um Hof.

³⁵⁷ Skjal nr. 2(132).

³⁵⁸ Skjal nr. 2(111).

³⁵⁹ Skjal nr. 4(54).

³⁶⁰ Skjal nr. 2(20).

Hinn 27. maí 1836 vitnuðu Árni Jónsson og Jón Jónsson að Hofskirkja hefði reka til helmings á móti Starmýringum í Starmýrarfjöru og þar á móti átti að koma skógarítak á Flugustaðadal og síðan á Tungunni.³⁶¹

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Flugustaðir ekki metin sérstaklega en skráð sem eign Hofskirkju. Í neðanmálgrein kemur fram að árin 1696 og 1804 séu Flugustaðir metnir sex hundruð að dýrleika.³⁶²

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Flugustaði:

4 Flugustaðir

taldir 6^{hndr}. Túnid er lítid og ekki grasgéfíd, landmikid og landgott, slægiur góðar, vetrarríki mikið, sumarhagi góður, skógarkropp nokkurt; lítil sílungsveidi. Þessa jörð meta vyrðingarmenn á 400.³⁶³

Í prófastsvísitasíu Hofskirkju frá 2. september 1863 er vísað í eldri vísitasíur hvað varðar eignir, ítök og landamerki staðarins. Þá er einnig getið hjáleigunnar Flugustaða og nýbýlanna Tunguhlíðar og Markúsarsels sem séu öll byggð í landi kirkjunnar.³⁶⁴

Hinn 3. október 1868 skrifaði sr. Þórarinn Erlendsson á Hofi til Jóns Antoníussonar á Markúsarseli um veiði á silung í Hofsá frá Tunguhlíð og Markúsarseli. Fram kemur að ekki hafi verið skilað landshlut til ábúandans á Flugustöðum. Í bréfinu er útlistaður réttur leiguliða til veiða í Hofsá.³⁶⁵

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872–1877 segir í umfjöllun um hjáleigur Hofs að Flugustaðir séu 13 hundruð og ein alin að dýrleika.³⁶⁶

Í úttekt á Hofskirkju frá 28. júlí 1882 er fjallað um jarðir sem fylgdu prestakallinu. Þeirra á meðal var kirkjujörðin Flugustaðir, 13,1 hundruð.³⁶⁷

Landamerkjaskrá jarðarinnar Flugustaða er dagsett 30. apríl 1884 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 23. júní 1884. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerkjaskrá kirkjujarðarinnar Flugustaða í Hofssókn í Álptafirði í Suðurmúlasýslu.

Kirkjujörðin Flugustaðir eiga þetta land: „Markskerskollur“ ber í suðurhorn „Skipmannahólma“, þaðan sjónhending í „Klifabúfu“, þaðan upp „Kjölfjallsröðul“ uppá egg, svo inn eggjar milli Starmíradals og Flugustaðadals inná varp fyrir innan „Jökulfell“, þaðan ræður Hofsá út dalinn, allt ut að Oddum, þaðan ræður suður kvísl Hofsár fyrir sunnan Odda, „Breiðengishólma“ og „Breiðengi“, allt að ytra hrofi, síðan kýll sá, er liggur milli „Breiðengis“ og „Flóðhólma“ allt í sjó.

Ítök í Flugustaðaland:

- a. (Presturinn) Kirkjan á Hofi á selfór og alla beit fyrir sunnan Hofsá á Flugustaðadal.

³⁶¹ Skjal nr. 2(77).

³⁶² Skjal nr. 4(1), bls. 381.

³⁶³ Skjal nr. 2(38).

³⁶⁴ Skjal nr. 2(157).

³⁶⁵ Skjal nr. 2(158).

³⁶⁶ Sjá 4. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

³⁶⁷ Skjal nr. 2(160).

b. Jörðin Starmýri á skógartöku í svonefndum „Parti“ á Flugustaðadal.

Hofi 30. apríl 1884

Br:Jónsson.

Fyrir hönd eiganda Starmýrar, þessari landamerkjaskrá samþykkur.

p.t. Djúpavog 23. júní 1884

Jón Hall.³⁶⁸

Hinn 25. nóvember 1912 var tekið fyrir að gera matsgjörð um kirkjujörðina Hof. Fram kemur að jörðin hafi verið 74,67 hundruð að dýrleika að nýju mati en innifalinn í því hafi verið selstöðuréttur í landi Flugustaða. Krafa var uppi um að hann félli niður. Af þeim sökum, sem og þeirri staðreynd að nokkur ítök höfðu fallið niður, var ljóst að við matsgjörðina myndi mat jarðarinnar Hofs færast niður. Í matsgjörðinni er fjallað um landamerki Hofs gagnvart nærliggjandi jörðum en sá hluti sem varðar Flugustaði er svohljóðandi:

Þar nú svo er komið, að jarðir þær, sem áður voru, eða láu, innan takmarka hinnar alsherjarlandamerkja skráar prestsetursins Hofs, en nú hljóta að verða frá skildar jörðunni Hof, þá höfum við, – bæði samkv. lögum N° 51. 11 júlí 1911, og vegna eðlilegra afleiðinga af þessari sérstöðu jarðarinnar Hofs, framvegis, – orðið að ákveða jörðunni Hof ný landamerki, þó með sjálfsögðu tilliti til þeirra ákvæða hjerum, sem Landamerkjaskrá Hofsstaðar, frá 5 maí 1885, ákveður, og sem framast er samrýmanlegt henni, gagnvart jörðum þeim sem að Hofslandi láu og liggja. – Samkvæmt þessu, verða því landamerki jarðarinnar Hofs þessi:

Að sunnan: ræður úr sjó, milli Hofs og Kirkjujarðarinnar Flugustaða, Kýll sá, er liggur milli Breiðengis, og Flóðhólma, að Ytra Hrófi. – Frá Ytrahrófi, suðurkvísl Hofsár fyrir sunnan Breiðengi og Breiðengis hólma; og eru þessi landamerki jafnframt engjamörk framangreindra engjastykkja á suðurhlíð, gagnvart, eða milli engja Flugustaða, sem sunnan við þessi takmörk eru. – Engjastykki það, milli Hofs ána þ.e. suður og norður-áar; sem nefnt er Oddastykki fylgir jörðunni Markúsarsel–Tunguhlíð. –

[...]

Gjört að Hofi, 25. dag nóv. 1912

Jón Björnsson

Jón Jónsson

Hvað snertir landamerki þau, milli Hofs, og ábýlisjarðar minnar, sem tilgreind eru í gjörð þessari, er jeg þeim samþykkur.

Flugustaðir 9. júní 1913.

Björn Jónsson³⁶⁹

Hinn 30. apríl 1914 skrifaði Jón P. Hall, hreppstjóri Geithellnahrepps, til Stjórnarráðs Íslands um ítak Hofs í landi Flugustaða. Tilefnið var fyrirspurn Stjórnarráðsins um nefnt ítak og hvort það yrði gert arðberandi fyrir prestlaunasjóð, en Jón sagði að ítakið hafi verið skilið frá Hofi við framkvæmd matsgjörðar um Hof þann 25. nóvember 1912. Jón kvaðst hafa spurt ábúanda Flugustaða hvort hann væri fánlegur til að greiða aukið eftirgjald eftir ábýli sitt þar sem notkunarréttur Hofs til selstöðu og sumarbeitar í

³⁶⁸ Skjöl nr. 2(12) og 2(222).

³⁶⁹ Skjal nr. 2(303).

Flugustaðalandi væri líklega að fullu fráskilinn jörðinni Hofi. Sá hafi svarað að engin ástæða væri til hærri eftirgjaldsgreiðslu, með vísan í byggingarbréf sitt, dagsett 31. desember 1907, frá þáverandi sóknarpresti á Hofi, en í því væri ekki minnst einu orði á nefnda ítakskvöð.³⁷⁰

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að jörðin Flugustaðir var metin á 2.200 kr. Tilgreint er að landamerkjum jarðarinnar hafi verið þinglýst. Fram kemur að upprekstrarland sé nægilegt. Eigandi jarðarinnar var landssjóður.³⁷¹

Við aukarétt 14. ágúst 1917 voru dómkvaddir tveir menn að ósk hreppstjórans í Geithellahreppi til að meta skemmdir á engjum sem orsökudust af grjótfoki á jörðinni Flugustöðum.³⁷²

Við aukarétt 19. júní 1920 voru dómkvaddir Sveinn Sveinsson bóndi og Helgi Einarsson bóndi til að meta til peningaverðs kirkjujörðina Flugustaði.³⁷³

Önnur landamerkjaskrá jarðarinnar Flugustaða er dagsett 22. júní 1920 en hún var þinglesin við manntalsþing á Djúpavogi 14. júlí 1921. Efni hennar er svohljóðandi:

Þetta er landareign jarðarinnar Flugustaða að sunnan og vestanverðu, gagnvart jörðinni Starmýri: Úr svonefndri Klifabúfu, sem er á klettabungu hárrí, með grastorfu á þar sem bungan er hæst, ofan við svo nefnda Kringlu (flæðiengisþætti – ræður sjónhendingslína í Skipmannahólma á Starmýrarfjöru. – Sneið sú af nefndri Kringlu, sem lendir norðanvert við sjónhendingslínu þessa fylgir Flugustöðum hér eftir sem hingað til. Í fjall upp ræður sjónhendingslína úr nefndri Klifabúfu upp Kjölfjallsröðul og þaðan svo með eggjum og tindum inn yfir Jökulfell á Flugustaðadal.

Milli jarðanna Hofs og Markúsarsels, með Tunguhlíð annarsvegar og Flugustaða hinsvegar ræður landskiftum að utan frá sjó, Kýll sá, er liggur milli Breiðengis og Flóðhólma að Ytra-Hrófi. Frá Ytra-Hrófi ræður suðurkvísl Hofsár fyrir sunnan Breiðengi og Breiðengishólma; og eru þessi landamerki jafnframt engjamörk Hofsjarðar og ofangreindum engjastykkjum, gagnvart engjum Flugustaða, sem sunnan við þessi takmörk eru. Engjastykki það milli Hofsárna (syðri og nyrðri) sem nefnt er Oddar, fylgir kirkjujörðinni Markúsarseli með Tunguhlíð. Suðurkvísl Hofsár ræður merkjum milli jarðanna Flugustaða og Markúsarsels og Tunguhlíðar, alt til upptaka kvíslarinnar á Flugustaðadal.

Landamerkjaskrá þessi er skrásett 22 dag júnímánaðar árið 1920 af Jóni P. Hall (umsjónarmanni Geithellahreppskjarða.

Samþykkur Jón P. Hall (eigandi að 7 hundr. að f.m. í jörðinni Starmýri).

Samþykkur fyrir mína eign í Starmýri

Starmýri 29. júní 1920.

Guðm. Eyjólfsson.

Samþykk fyrir eign mína í Starmýri

Ragnheiður Sigurðardóttir (handsalað)

³⁷⁰ Skjal nr. 2(302).

³⁷¹ Skjal nr. 2(44).

³⁷² Skjal nr. 2(236).

³⁷³ Skjal nr. 2(237).

Samþykktur fyrir eignarjörð mína Hof

Sveinn Sveinsson.

Samþykktur f.h. sveitarsjóðs Geithellahrepps

Ol. Thorlacius

Samþykktur fyrir ábýlisjörð mína Markúsarsel og Tunguhlíð

Jón Sigurðsson.³⁷⁴

Við aukarétt 5. júlí 1920 var staðfest matsgjörð fyrir kirkjujörðina Flugustaði.³⁷⁵

Við aukarétt 5. maí 1928 voru dómkvaddir Helgi Einarsson bóndi og Sveinn Sveinsson bóndi til að meta kirkjujörðina Flugustaði.³⁷⁶

Í virðingargjörð á kirkjujörðinni Flugustöðum í Álftafirði, dagsettri 23. júní 1928, segir að landverð hennar að nýju mati sé 2.600 kr. án húsa. Jörðin hafði lítilfjörlega silungsveiði í Hofsa og var að lokum metin með húsum á 3.600 kr.³⁷⁷

Við aukarétt 29. júní 1928 var staðfest matsgjörð á kirkjujörðinni Flugustöðum.³⁷⁸

Með afsali dagsettu 30. ágúst 1929 seldi ráðherra Íslands Ingólfri Árnasyni jörðina Flugustaði í Geithellnahreppi. Ekki er getið hundraða hennar að nýju mati, en kaupverðið var 4.200 kr.³⁷⁹

5.12.1 Stórhóll í Álftafirði

Í *Árbók Ferðafélags Íslands* frá árinu 2002 segir að nýbýlið Stórhóll hafi byggst í landi Flugustaða árið 1932.³⁸⁰

Í *Múlapingi*, byggðasöguriti Austurlands, frá 2003 segir eftirfarandi um Stórhól í kafla um örnefni og þjóðminjar í Álftafirði:

Flugustaðadalur gengur inn frá Flugustöðum og nýbýlinu Stórhól (byggt 1932).³⁸¹

Í Þjóðskjalasafni Íslands var ráðist í ítarlega leit að gögnum um jörðina Stórhól, einkum um stofnun býlisins á tuttugustu öld. Prentaðar heimildir sem hér er vísað til geta þess að nýbýlið hafi byggst árið 1932 en býlið Stórhóll kemur fyrst fram í sóknarmanntali fyrir Hofssókn í árslok 1935 og þá er Stórhóls fyrst getið í manntalsgjaldabók fyrir árið 1936. Fyrstu ábuendurnir voru Albert Júlíus Sigurðsson, Björg Antoníusdóttir kona hans og Sigurður Anton Albertsson, þeirra sonur. Þau voru öll skráð búsett á Flugustöðum, 2. býli, á árunum 1933–1934.³⁸²

³⁷⁴ Skjöl nr. 2(13) og 2(239).

³⁷⁵ Skjal nr. 2(238).

³⁷⁶ Skjal nr. 2(240).

³⁷⁷ Skjal nr. 2(186).

³⁷⁸ Skjal nr. 2(241).

³⁷⁹ Skjal nr. 2(187).

³⁸⁰ *Árbók Ferðafélags Íslands*, 2002, bls. 24 og 32.

³⁸¹ *Múlaping. Byggðasögurit Austurlands*, 2003, bls. 69.

³⁸² Sjá 1. kafla í minnisblaði Þjóðskjalasafns Íslands um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2. febrúar 2024, skjali nr. 3(5).

5.13 Nærleggjandi og tengdar jarðir og svæði

5.13.1 Þingmúli í Skriðdal og Múlafrétt³⁸³

Í biskupsvísitasíu fyrir Þingmúlakirkju frá 12. ágúst 1641 segir meðal annars:

12 Augusti Olaffs kuirka J múla J Skriddal ä Heimaland allt med þeim vmmerkium er Sera Gissur Gýslason tilseiger Sig hallded og haft haffa Halffann Jorunnardal framm ä stafnz Heyde til þess votnum Hallar eirnenn allar øxarärdal framm ä øxe til þess votnum hallar / ad frateknu hauga lande, Allann hallffann geitdal og Búdartungur effre og Ytre. Skrydu land med Somu vmmerkium sem ädur eru sogd ad fylgie stadarlandenu og flogu .6. Hundrud med þess um landamerkium, framm J marklæk og rettsyness offan J Geitdalz Ä og Suo ä fiall vpp enn vtfrä vt J Þüfu og offan J lækinn sem rennur fyrer framan flógu eyre offan J äna tuo hlute J hualnese. [...] Heffur Sera Gissur Gyslason stadinn Hallded med þessum landa merkium atolu lausum ä siounda og tuttugasta är.³⁸⁴

Sömu upplýsingar koma fram í biskupsvísitasíum frá 31. ágúst 1706, 26. maí 1727, 28. júlí 1850 og 22. júlí 1890, sem og í texta frá miðri 18. öld í kirkjubók Þingmúla.³⁸⁵

Í lögfestu Þingmúla frá 4. júní 1703 segir m.a.:

Eg Erikur Saulvason lögfeste Hier J dag Eign Olafs Kyrkiu, ad Þyngmúla J Skriddal lögfeste eg Heimaland allt, Greindrar Kyrkiu: Hálfann Jorunar dal allann framm ä Stafsheide til þess Votnum hallar /: Eirnenn allann oxarär dal framm ä óxj til þess Votnum hallar, ad frateknu Haugalande allann Halfann Geitdal og búdartungur Efre og ytre³⁸⁶

Í annarri lögfestu Þingmúla frá 2. júlí 1718 segir m.a.:

Jeg Erikur p: Saulvason logfeste hier i Dag Eign. Olafs kirkiu ad Þyngmúla J Skriddal logfeste eg heimaland allt greindrar kirkiu./: Haalfann Jorunardal allann framm ä Stafsheide til þess Votnum hallar /: Eirnenn allann Øxarärdal frammä Øxe til þess Votnum hallar, ad fräteknu haugalande /: allann Halfann geitdal og búdartungur efre og ytre³⁸⁷

Í prófastsvísitasíu frá 28. júlí 1812 kemur fram að Þingmúlakirkja haldi sínum eignum og ítökum, jafnvel þótt sum þeirra séu staðarhaldara gagnslaus.³⁸⁸

Í prófastsvísitasíu fyrir Þingmúlakirkju frá 20. maí 1848 segir m.a.:

Hún á heimaland allt og Skriduland og eru nú á því bygðar hjáleigurnar Borg og Stefánstadir; hálfann Jórunnardal (=Þórudal) framá Stafnsheidi til þess vötnum hallar, allann Øxarärdal framá Øxi til þess vötnum hallar ad fräteknu Haugalandi, sem nær ad Vatnsdalsá; allann hálfann Geitdal, og Búdartúngu, efri og ytri³⁸⁹

Með byggingarbréfi dagsettu 1. júní 1870 var Þorbergi Bergvinssyni hreppstjóra byggður Þingmúlastaður í Skriðdal frá fardögum 1870 til fardaga 1871. Í byggingarbréfinu segir meðal annars:

³⁸³ Hér er einkum gerð grein fyrir helstu heimildum sem varða Múlafrétt og sunnanverð landamerki Þingmúla. Ítarlegri umfjöllun um Þingmúla og Múlafrétt er í kafla 5.4 í úrskurði í máli nr. 3/2022.

³⁸⁴ Skjal nr. 2(137).

³⁸⁵ Skjöl nr. 2(138)–2(141) og 2(175).

³⁸⁶ Skjal nr. 2(110).

³⁸⁷ Skjal nr. 2(110).

³⁸⁸ Skjal nr. 2(178).

³⁸⁹ Skjal nr. 2(181).

Afrétt Þingmúla staðar, sem eigi er öðrum byggð, skal hann hafa um leið til byggingar og gjaldi serstaklega af henni 10nd á ári – og er honum þá heimilt að taka grasafólk og fé af öðrum í afréttina, fyrir akveðna borgun, en gæti jafnframt allra þeirra skyldna, sem lands lögin skilja á afréttarbonda. ³⁹⁰

Í ódagsettri skýrslu um tekjur og útgjöld Þingmúlaprestakalls eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872 til fardaga 1877 er landi Þingmúla lýst, sagt frá afrétt sem fylgi staðnum, Geitdal og Búðartungum. Fjallað er um landkosti og vísað í álitsgjörð um að staðurinn geti sanngjarnlega verið leigður með upprekstri á afréttina án annarra nota hennar með 160 álna landskuld. Þá er fjallað um Geitdal og Búðartungur undir lið um tekjur af ítökum, ískyldum og hlunnindum sem fylgi prestakallinu eftir máldögum og biskupsvísitasíum en texti skýrslunnar um þessi atriði er svohljóðandi:

Jörðin á heimaland eigi lítið, en mikill hluti þess er hrjóstrugur, melar, urðir og skriður úr Múlanum. Kjarngott er landið víðast hvar, þar sem grasvegur er. Afrétt fylgir staðnum víðlend og góð þó mikill hluti hennar sé hrjóstugur. Má taka margt fé þangað á sumrum. [...] Til eru og flóa engjar í miklum fjarska inn á afrétt, sem stundum má fá töluvert hey af þegar vel vex til fjalla. En mjög langt er til að nota þær. [...] Fénaðargeymsla er og ervið og afréttin sem féð sækir inn á mjög liðskyld.

[...]

Eptir meðfylgjandi álitsgjörð hefur hreppstjóri sveitarinnar og virðingarmaður álitid að staðurinn sé sanngjarnlega leigður með upprekstri á afréttina án annarra nota hennar með 160 álna landskuld sem borgist þannig: [...] Afgjald af afréttinni fyrir utan frjálstan upprekstur staðarins og hjáleiganna 20 álnir á 55½ 11 kr. 4 aur.

[...]

2 Tekjur af ítökum ískyldum og hlunnindum sem fylgja prestakallinu eptir máldögum og Biskupa Vísitatium. [...] b. Öðrum leigð: [...]

„Øxarárdalur“ inn að aðal afrétt, leigður með staðarhjáleigunum

„Hálfur Geitdalur“ fylgir heimalandi staðarins inn að afréttinni

„Búðartungur“ sem lítið gagn er að, er³ taldar með afrettinni.³⁹¹

Landamerkjaskrá jarðarinnar Þingmúla með hjáleigunum Borg, Stefánsstöðum og Vatnsskógum er dagsett 7. júní 1883 en hún var þinglesin við manntalsþing að Þingmúla 20. júní 1884. Efni hennar er svohljóðandi:

Landamerki Þingmúla í Skriðdal með hjáleigum Borg, Stefánsstöðum og Vatnsskógum eru samkvæmt máldögum: að sunnan til Breiðdalsheiða uppá Breiðdalsheiði svonefndur „Tjarnarás“, eða þar sem vötnum hallar til beggja sveitanna. Til Berufjarðar eru landamerki á Öxi svonefndur „Þrivarðnaháls, og heim áframhaldandi röðull af „Þrivarðnahálsi“ uppá hraunið allt að „Beinvörðu“ eða Smjörvörðu, og svo til austurs melröðull, sem liggur allt að Kistufelli. Fram á öræfi á Þingmúli land allt þangað sem vötnum hallar. Að norðan ræður Geitdalsá, allt á fjall upp. Að austanverðu ræður Múla á, innað Vatnsdalsá, sem ræður svo á fjall upp.

Þingmúla 7. júní 1883.

Páll Pálsson

³⁹⁰ Skjal nr. 2(184).

³⁹¹ Skjal nr. 2(301).

Framanskriðu landamerki milli Þingmúla í Skriðdal og Þorgrímsstaða í Breiðdal samþykkir.

Þorgrímsstöðum 8. júní 1883.

Guðm. Finnbogason.

Framanskriðu landamerki milli Berufjarðar í Beruneshr. og Þingmúla í Skriðdalshrepp samþykkjast hjer með fyrir hönd Berufjarðar kirkju.

Berufirði 8. júní 1884.

ÞÞorsteinsson.

Fyrir hönd Arnhólsstaða samþykkur Antoníus Björnsson (ábúandi)

Fyrir hönd Þjóðjarðarinnar Hauga samþykkur Páll Ólafsson (umboðsmaður)

Fyrir hönd kirkjujarðarinnar Flögu samþykkur GEinarsson.

Fyrir hönd Þorvaldsstaða samþykkur Benidikt Eyjólfsson.

Fyrir hönd Geitdals samþykkir Pjetur Guðmundsson, Þorvaldur Guðmundsson.

Fyrir hönd Tóarsels samþykkir Þórður Guðmundsson, Jón Guðmundsson.³⁹²

Með byggingarbréfi dagsettu 20. febrúar 1893 var Páli Þorsteinssyni byggð kirkjujörðin Þingmúli. Þá var honum byggð afrétt sem staðnum fylgdi og einnig er í byggingarbréfinu greint frá landamerkjum jarðarinnar:

5.

Landamerki jarðarinnar eru: Sunnan Múlans á milli Borgar og Þingmúla svo nefndir „Þrímelar“; að austan Múlaá; að norðan Geitdalsá og á Hátúnadal grjótgardur sá hinn forni, er þar sjest enn kippkorn fyrir utan Dalhús. Landið frá garði þessum og inn að aðalafirjettinni er fráskilið þessari byggingu Þar á móti er hið venjulega slægnaftak í Hallbjarnarstaðlandi, „Lónatangi“ leigt með jörðinni.

[...]

11.

Auk þessa byggi eg leiguliða afrjett þá, sem staðnum fylgir til allrar löglegrar notkunar, að undanteknum rjetti til slægna í henni fyrir árlegt eptirgjald 10 – tíu – krónur, sem greiðist í peningum á sama gjalddaga sem landsskuldin³⁹³

Í undirmati að fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 er m.a. tilgreint að landamerkjum jarðarinnar með hjáleigum hafi verið þinglýst og gerð er grein fyrir merkjum heimajarðarinnar. Þá segir að jörðin eigi ekki upprekstrarland og að Múlaafrétt sé ekki meðfylgjandi jörðinni. Eigandi jarðarinnar var Þingmúlakirkja. Þá er í fasteignamatið skráð svohljóðandi athugasemd:

Athugasemd:

Þess skal getið að Múlaafréttur hefir gengið undan Þingmúla, og að sóknarpresturinn í Vallanesi telur hann engar tekjur hafa gefið hin síðustu ár aðrar en þær, að hann rekur þangað fé sitt. Metinn kr. 600,00

³⁹² Skjöl nr. 2(16) og 2(217).

³⁹³ Skjal nr. 2(185).

Þess skal einnig getið að Skriðuvatnshólmi heyrði áður til prestssetrinu að Þingmúla, og að nú hefir sóknarpresturinn í Vallanesi afnot hans, leigir holmann til slæгна. Metinn kr. 400,00³⁹⁴

Hinn 4. desember 1917 skráði fasteignamatsnefnd Suður-Múlasýslu lýsingu á Múlaafrétt eftir að hafa aflað frekari upplýsinga og orðið við óskum og kröfum yfirmatsnefndar. Lýsingin er svohljóðandi:

Múlaafréttur: Kirkjueign: Umráðamaður og notandi: M. Bl. Jónsson prestur í Vallanesi
Tekjur af afrett þessum eru ekki aðrar, samkvæmt fengnum upplýsingum, en þær, að umráðamaður rekur þangað árlega sauðfé frá heimili sínu. Hæfilegt mat teljum vér því kr. 600.00

Lýsingu þessa og mat afrettarins munum vér senda hreppstjóra Vallahrepps til birtingar umráðamanni og öðrum hlutaðeigendum³⁹⁵

Með byggingarbréfi dagsettu 13. maí 1940 var Óla Einarssyni byggð jörðin Þingmúli frá fardögum 1938. Undir lið 3 í bréfinu, sem spyr hverjar eyðijarðir eða landspildur, fráskildar jörðinni, séu með í byggingu hennar, stendur eftirfarandi:

Múlaafréttur fylgir jörðinni.³⁹⁶

Hinn 20. febrúar 1989 sendi félagsmálaráðuneytið til allra sveitarstjórna fyrirspurnir um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarétt.³⁹⁷ Oddviti Skriðdalshrepps svaraði fyrirspurninni með bréfi dagsettu 13. nóvember sama ár. Þar segir að frá fornu hafi verið taldar þrjár afréttir í Skriðdal, þ.e. Öxi, Múlaafrétt og Geitdalsafrétt. Um afmörkun segir eftirfarandi:

Liggja þær suðvestur af Skriðdal, að vatnaskilum við Breiðdal, Berufjörð, Hamarsdal, Brattháls, Hornbrynju og Hraungarð.³⁹⁸

5.13.2 *Búðartungur*

Í máldaga Vilchins fyrir Mariúkirkju á Valþjófsstað frá um 1397 er Búðartungna getið:

Mariu kirkia aa walþiofstodum aa heimaland allt.

[...]

bwdar tungo. slefhollz teig.³⁹⁹

Sama kemur fram í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570 og síðar um Valþjófsstaðarkirkju.⁴⁰⁰

Í biskupsvísitasíu fyrir Þingmúlakirkju frá 12. ágúst 1641 er fjallað um Geitdal og Búðartungur en þar segir meðal annars:

12 Augusti Olaffs kuirka J müla J Skriddal ä Heimaland allt med þeim vmmerkium er Sera Gissur Gýslason tilseiger Sig hallded og haftt haffa Halffann Jorunnardal framm

³⁹⁴ Skjal nr. 2(39).

³⁹⁵ Skjal nr. 2(100).

³⁹⁶ Skjal nr. 2(88).

³⁹⁷ Skjal nr. 2(214).

³⁹⁸ Skjal nr. 2(312).

³⁹⁹ *Íslenzkt fornbréfasafn* IV, bls. 209–212, skjal nr. 4(26).

⁴⁰⁰ *Íslenzkt fornbréfasafn* XV, bls. 681, skjal nr. 4(27).

ä stafnz Heyde til þess votnum Hallar eimenn allar øxarárdal fram á øxe til þess votnum hallar / ad frateknu hauga lande, Allann hallffann geitdal og Búðartungur effre og Ytre.⁴⁰¹

Sömu upplýsingar koma fram í biskupsvísitasíu frá 31. ágúst 1706, 26. maí 1727, 28. júlí 1850 og 22. júlí 1890. Í þeirri síðastnefndu segir Búðartungur tjáist nú orðnar gagnslitlar.⁴⁰²

Í biskupsvísitasíu fyrir Mariúkkirkju að Valþjófsstað frá 1641 er getið Búðartungna en þar segir meðal annars:

Mariu kyrkia ad valþiöfstöðum ä Heimaland allt effter gomlum kyrkunnar maldaga huor ed samann var lesinn vid Wilchins mäldaga, under godra manna heirn og bar ei mun ä milli, var það bref fyrer skrifad af 6 mönnum effter Registrum kyrkunar J Skalholti

[...]

Budar tungu⁴⁰³

Í biskupsvísitasíu frá 23. júlí 1748 segir að kirkjan haldi sínum réttindum.⁴⁰⁴ Í biskupsvísitasíu frá 31. júlí 1850 segir m.a. frá Búðartungum:

Staðarhaldarin tilkynnir, að eptir hefðarhaldi tilheyri kirkjunni [...] Búðartungur, – sem ekki lengi hafa verið notaðar.⁴⁰⁵

Í prófastsvísitasíu fyrir Þingmúlakirkju frá 20. maí 1848 segir eftirfarandi:

Hún á heimaland allt og Skriduland og eru nú á því bygðar hjáleigurnar Borg og Stefánstadir; hálfann Jórunnardal (=Þórudal) framá Stafnsheidi til þess vötnum hallar, allann Øxarárdal framá Øxi til þess vötnum hallar ad fráteknu Haugalandi, sem nær ad Vatnsdalsá; allann hálfann Geitdal, og Búðartungu, efrí og ýtri; hún á Flögu 6 hndr., tvo hluti í Hvalnesi 20 hndr. Hallbjarnarstadi 16 hndr. og Bakkaland er þeim fylgir og mun þar med meintur Vídirlækur; Hún á reka á Ólavs sandi 300 tíræd; hálfann reka á Klyftasandi á móts vid Valþjófsstada kirkju i Skógarteig í Merkiár kvíslum (~~4~~ 60 timburs í Hallormsstada skógum hvört ár; hún á og skóg í Sandfellslandi eptir Vilchins máldaga [neðanmáls:] seinna tiltekid 20 hesta högg í Stórasandfellsskógi ár hvört.⁴⁰⁶

Í ódagsettri skýrslu um tekjur og útgjöld Þingmúlaprestakalls eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872 til fardaga 1877 er landi Þingmúla lýst, sagt frá afrétt sem fylgi staðnum, Geitdal og Búðartungum. Fjallað er um landskosti og vísað í álitsgjörð um að staðurinn geti sanngjarnlega verið leigður með upprekstri á afréttina án annarra nota hennar með 160 álna landskuld. Þá er fjallað um Geitdal og Búðartungur undir lið um tekjur af ítökum, ískyldum og hlunnindum sem fylgi prestakallinu eftir máldögum og biskupsvísitasíum en texti skýrslunnar um Búðartungur er svohljóðandi:

2 Tekjur af ítökum ískyldum og hlunnindum sem fylgja prestakallinu eptir máldögum og Biskupa Vísitatium.

[...]

⁴⁰¹ Skjal nr. 2(137).

⁴⁰² Skjal nr. 2(138)–2(141).

⁴⁰³ Skjal nr. 2(314).

⁴⁰⁴ Skjal nr. 2(315).

⁴⁰⁵ Skjal nr. 2(316).

⁴⁰⁶ Skjal nr. 2(181).

b. Øðrum leigð:

[...]

„Búðartungur“ sem lítið gagn er að, er⁴⁰⁷ taldar með afrettinni.

Í landamerkjaskrá jarðarinnar Geitdals, dagsettri 14. júní 1883, er Búðartungna getið. Landamerkjaskráin var þinglesin við manntalsþing að Þingmúla 20. júní 1884 en í henni segir:

að utan ræður „Marká“ sem kemur ofan úr „Hraungarði og fellur í smá króka í Geitdalsá ofan, að ofan ræður „Hraungarður“ allt innað innri „Sauðá sem hefur upptök sín úr „Hraungarðsslakka“ og fellur ofan í Geitdalsá og utan svokallaðar „Búðartungur“ sem sra Páll Pálsson hefur á Þingmúla hefur upplökkvað að Þingmúlakirkja egi.

Fyrir innan ofangreinda á kemur saman land Þingmúla og Hallormsstaðar, að austan ræður Geitdalsá, sem kemur innan frá Bratthálsi og fellur alla leið ut dalinn úti Grímsá fyrir utan Þingmúla.

Mýrum og Geitdal 14. júní 1884

Pjetur Guðmundsson, Þorvaldur Guðmundsson eigendur Geitdals.⁴⁰⁸

Í landamerkjabók Suður-Múlasýslu 1883–1998 er skráð lýsing á Búðartungum, dagsett 28. maí 1884. Lýsingin var þinglesin við manntalsþing að Þingmúla 20. júní 1884. Í henni segir:

Samkvæmt máldögum og biskupa visitascium á Þingmúlakirkja: Búðartungur „efri og ytri“ sem eru innanvert við Geitdalsafrijet.

Þingmúla 28. maí 1884.

Páll Pálsson.

Takmörkin á Búðartungum eru: að utan „Sauðá“ norður á „Hornbrynju“, sem ræður svo að norðan, að innan „Hraun“ innað Vatnajökli, að austan ræður Geitdalsá.

Páll Pálsson

Landamerkjalytingu þessari og eignarheimild eru samþykkir:

Pjetur Guðmundsson, Þorvaldur Guðmundsson, eigendur Geitdals.

Fyrir Hallormsstað Páll Pálsson.⁴⁰⁹

Við manntalsþing í Þingmúla fyrir Skriðdalshrepp 20. júní 1884 var þinglesin landamerkjaskrá fyrir Búðartungur, ítak Þingmúlakirkju.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Skjal nr. 2(301).

⁴⁰⁸ Skjal nr. 2(313).

⁴⁰⁹ Skjal nr. 2(15).

⁴¹⁰ Skjal nr. 2(217).

5.13.3 Fossárdalur og Eiríksstaðir í Berufirði⁴¹¹

Í skrá um eignir Berufjarðarkirkju frá um 1370 segir eftirfarandi um eign hennar á Fossárdal:

Item A Berufiordur allann fossardal fyrir sunnan og nordan uppá fiallid. þar sem hallar votnum sudur og upp ad þingmanna vpz ut ad tunglá.⁴¹²

Í biskupsvísitásiu fyrir Berufjarðarkirkju frá 23. ágúst 1748 kemur fram að ekkjan Guðrún Einarsdóttir hafi gefið kirkjunni 24 hundruð í nefndri jörð ásamt eyðikotinu Fossárdal og því sé jörðin öll orðin kirkjueign.⁴¹³ Sömu upplýsingar koma fram í vísitásiu frá 4. september 1755. Þar segir að landamerki heimajarðarinnar séu átölulaus eftir því sem hinir fornu máldagar votti. Þá eign sér enginn ítak í jörðinni nema Beruneskirkja sem eigi skógarteig í Fossárdal.⁴¹⁴

Í prófastsvísitásiu fyrir Berufjarðarkirkju frá 7. júlí 1818 er fjallað um Fossárdal sem eina af eignum hennar. Þar segir meðal annars:

Hún á allann Fossárdal fyrir sunnan og nordann uppá Fiallid þarsem hallar vötnum Sudur og uppá þingmanna nupi útad Tunglá og uppá Øxi ad Brinsvördu item landsmerki utfra gardi útad læk þeim er fellur fyrir hédan borg þá er stendur í Kéldu-skógarkerki eptir Transskriftar bréfi á kalfskinn er nefnist Berufiadarstadar Jardarbréf af hvoriu á Kyrkiumm liggur vidimerud afskrift, af Biskupi Olafi Gíslasyni Og er til óafriud lögfesta fyrir þessu landi af 1ta Julii 1807.⁴¹⁵

Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir eftirfarandi um jörðina Eiríksstaði:

16 Eiríksstaðir

afbyli talid 3^{hndr}. Túnid er nokkud stórt enn ógrasgefíd og undirorpid stór skemmdum af vatna ágangi, heyskaparlaust, landrúmt og landgott, enn vetrarhardt. Þessa jörð meta 2 vyrðingarmenn á 36^{rbd} og 3 á 40^{rbd} verður meðaltal þaraf 38 2/5^{rbd}.⁴¹⁶

Landamerkjaskrá jarðarinnar Fossárdals er dagsett 2. maí 1884 en hún var þinglesin við manntalsþing að Djúpavogi 23. júní 1884. Hún getur kotanna Eiríksstaða, Víðiness og Eyjólfstaða. Efni hennar er svohljóðandi:

Ár 1884, dag 2. maim. vorum við undirskrifaðir saman komnir til að setja uppýngja landamerki kirkjujarðarinnar Fossárdals, (sem eru kotin Eiríksstaðir Víðirnes og Eyjólfstaðir) í Beruneshrepp í Suðurmúlasýslu og urðum við ásáttir og samþykkir eptirfylgjandi landamerkjum, sem eru hjer um bil samhljóða gömlum máldögum og biskupavísitatum Berufjarðar kirkju: að utan milli suður Fossardals eða Eiríksstaða hinn svokallaði „Skeggjasteinn“, sem stendur í fjörumáli við ytri enda brúarinnar sunnanvert í Fossárvíkinni og úr honum bein stefna í gjót, er liggur upp „Desjarkletta“ uppá fjallsbrún skamt fyrir utan „Bálgagil“ og svo úr gjótinni beina stefnu uppá hina svokölluðu „Desjarhyrnu“ og svo þaðan inn eptir hinum efstu fjallaeggjum og tindum einsog lækjum hallar inní hinn svonefnda „Bratháls“ og eptir „Brathálsinum“ til

⁴¹¹ Hér er einkum gerð grein fyrir heimildum sem varða landareign eða merki Fossárdals og Eiríksstaða, sem er ein þriggja jarða sem Fossárdalur skiptist í. Ítarlegri umfjöllun um jarðir í Fossárdal er í kafla 5.9.2 í úrskurði í máli nr. 3/2022.

⁴¹² *Íslenzkt fornbréfasafn* VIII, bls. 10–11, skjal nr. 4(16).

⁴¹³ Skjal nr. 2(120).

⁴¹⁴ Skjal nr. 2(121).

⁴¹⁵ Skjal nr. 2(167).

⁴¹⁶ Skjal nr. 2(37).

norðurs einsog vötnum hallar til hinna svonefndu „Ódáðavatna“ og frá þeim eins og vötnum hallar úteptir hinu svokallaða „Fossárfelli“ milli Fossárdals og Berufjarðardals og ofan af sunnanverðum Fellsröðlinum ofan að stórum steini hjá lynd þeirri, sem er skamt fyrir sunnan hinar svonefndu „Höskuldartæptur“ á „Selneskjalla“ sunnanverðum og frá Merkisteini þessum í litla tjörn og þar merki hjá fyrir neðan „Selneskjalla“ og frá tjörninni eða vörðunni beina stefnu í svokallað „Tómasarsund“ eða „Merkivörðu“ í því og þaðan beint í sjó nokkuð fyrir sunnan „Selneskjalla“.

Fossárdal 2. Maí 1884.

Pórlindur Sigurðsson bóndi á Víðirnesi.

M. Jónsson ábúandi á Eyjólfsstöðum

Björn Illhugason bóndi á Eiríksstöðum (handsalað).

Þórarinnsson umráðandi Fossárdals og prestur að Berufirði.

Fyrir hönd Þingmúlastaðar samþykkur.

Páll Pálsson prestur.⁴¹⁷

Hinn 19. október 1974 fóru fram landskipti í Fossárdal þar sem skipt var löndum milli jarðanna Eiríksstaða, Víðiness og Eyjólfsstaða. Fram kemur að meðan búið hafi verið á Eiríksstöðum hafi verið litið svo á að Fossá skipti löndum Eiríksstaða annars vegar og hinna jarðanna hins vegar svo langt sem hún næði. Þá segir að mörk þar fyrir innan hafi ekki legið ekki fyrir. Einsýnt þótti að gömlu mörkin héldust áfram en ákveðið var að hugsuð lína yrði dregin úr upptökum Fossár við Líkárvatn beint til vesturs sem skipti löndum þar fyrir ofan. Síðan var gengið um heimalönd og skiptin ákveðin þannig:

6. að heimalönd austan ár takmarkast að vestan (þ.e. innan) af línu sem hugsast dregin frá Fossá um Fálkaás að vörðu á melholti við læk í Fálkaáskrók, þaðan af beinni línu út með norðurhlið dalsins um Háklettsenda í Nauthálshjallakletta og með þeim að Öxlum á mörkum Berufjarðarar og Fossárdals.

7. Skiptin milli jarðanna voru ákveðin þannig að Víðines á landið innan við beina línu sem hugsast dregin frá Fossá upp hæsta hrygg Vindáss í norðurmörk skiptalandsins (sbr. lið 6) en Eyjólfsstaðir eiga land utan þeirrar línu

8. Allt land norðan og vestan úrskiptalandsins er óskipt og notast sameiginlega.

9. Verði hin úrskiptu heimalönd jarðanna afhirt, skal þó óheimilt nema með fullu samþykki beggja aðila, að þær girðingar teppi eðlilegar rennislisgötur sauðfjár og rekstrarleiðir frá og til afréttarinnar.

10. Við ákvörðun landstærðar Eyjólfsstaða var gengið út frá því að austurmörk jarðarinnar væru hin skráðu mörk Fossárdals og Berufjarðar, þótt jörðin Lindarbrekkar [svo] eigi nú hluta af þessu landi. En skipti á því landi voru ekki í verkefnahring nefndarinnar.

11. Eftir ósk væntanlegs ábúanda Eiríksstaða og með samþykki allra málsaðila var skipt úr landi Eyjólfsstaða spildu (80 x 100 m) lóð undir íbúðarhús Eiríksstaða.

Lóð þessi er framan í Hrafnagilsmelum.⁴¹⁸

Í sölumati Fasteigna- og skipasölu Austurlands ehf. frá 5. maí 1999 er skráð eftirfarandi lýsing á jörðinni Eiríksstöðum:

⁴¹⁷ Skjöl nr. 2(18) og 2(222).

⁴¹⁸ Skjal nr. 2(310).

Jörðin Eiríksstaðir er í Fossárdal, í Berufirði, og liggur sunnan við Fossána sem skiptir dalnum í tvennt. Jörðinni tilheyrir land allt frá sjó við Berufjörð, og inn Fossárdal sunnanmegin, frá ánni og upp í fjallseggar. Jörðin er um 20 km. frá Djúpavogi. Land jarðarinnar er talsvert víðáttumikið, en megnið af því er fjalllendi, og heiðalönd. Það sem kallast getur láglendi er mjög lítið, og stór hluti af því eru stórgrýtisurðir og klettur. Hlunnindi á jörðinni eru silungsveiði í Fossá, hreindýraveiði, og rjúpnaveiði í fjallshlíðum og heiðum, en þessi hlunnindi eru ekki talin í fasteignamati, og verða ekki talin mikil hlunnindi.⁴¹⁹

5.13.4 Bær í Lóni

Hinn 2. mars 1658 seldi Bjarni Eiríksson Brynjólfi biskupi Sveinssyni eignarjörð konu sinnar, Sigríðar Bjarnadóttur, Teig í Vopnafirði, átta hundruð að dýrleika, fyrir sex og hálf hundruð í Rauðabergi og fjögur hundruð í Bæ í Austur-Skaftafellssýslu.⁴²⁰

Í jarðamati Austur-Skaftafellssýslu 1804 er dýrleiki Bæjar metinn 30 hundruð. Eigendur jarðarinnar voru Þorsteinn Þorvarðsson, Einar Sigmundsson og Guðbrandur Sigmundsson.⁴²¹

Hinn 18. apríl 1841 seldi, Jón Ásmundsson í Kalsfjalli, fyrir hönd eiginkonu sinnar Sigríðar Árnadóttur, fjögur hundruð í jörðinni Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar á Hvannavöllum fyrir fjögur hundruð í jörðinni Bæ í Lóni. Makaskiptabréfið var þinglesið þann 30. apríl 1841. Sýslumaður gat þess að Sigríður Árnadóttir hafi ekki áður haft þinglýst eignarskjal fyrir parti úr Geithellnum.⁴²² Skjalið var einnig þinglesið við manntalsþingsrétt að Bjarnanesi við Hornafjörð þann 10. maí 1841.⁴²³

Í *Jarðatali* Jóns Johnsens frá 1847 er jörðin Bær metin 30 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign.⁴²⁴

Landamerkjaskrá jarðarinnar Bæjar í Lóni er dagsett 10. júní 1922 en hún var þinglesin við manntalsþing í Bæjarhrepp 10. júlí 1922. Efni hennar er svohljóðandi:

Að vestanverðu milli Stafafells og Bæjar, úr Markhrauni (áður nefnt Steinsholt) sjónhendingu beina línu austast í halann á eyjunni Vigur. Að utan þegar Markhraun ber í Fláagil.

Að ofanverðu milli Hlíðar og Bæjar, úr áður nefndu Markhrauni sjónhending í Ærhraun og úr Ærhrauni sjónhending í há Leirskála, eftir það ræður Karlsá landamerkjum inn í Útstúkudal.

Milli Bæjar- og Álftafjarðarafrjetta ráða há fjallseggar úr Útstúkudal austur og fram á Svartagiltind.

Að austanverðu milli Reyðarár og Bæjar úr Svartagilstindi sjónhending í upptök Reyðarár (Mjóadalsá). Þaðan ræður áin fram að svonefndri Grjótá, þaðan liggja mörkin beina línu í Grundarhraun, úr Grundarhrauni í þúfuna á Þinghrauni, úr þeirri þúfu sjónhending í austustu markþúfu á Karlteigsbakka og þaðan beina línu út í lón.

⁴¹⁹ Skjal nr. 2(311).

⁴²⁰ *Jarðabréf frá 16. og 17. öld*, bls. 271, skjal H-10.

⁴²¹ Skjal nr. 2(35).

⁴²² Skjöl nr. 2(60) og 2(230).

⁴²³ Skjal nr. 2(231).

⁴²⁴ Skjal nr. 4(1), bls. 1.

Jörðinni fylgir selveiði við Bæjarós, svo og öll önnur veiði fyrir landi jarðarinnar í miðjan ál, utan við Seleyri.

Ítök þau sem jörðin á eru:

1. Í jörðinni Hlíð.

a. Skógarítak frá Leirskála fyrir neðan götu inn í Girðingshvamm

b. Mánaðarþeir fyrir búsmala eftir samkomulagi hlutaðeigenda hvar og hvenær brúkuð.

Ekki fjallbeit.

2. Fjöru fyrir Svínhólalandi, sem takmarkast þannig: Að sunnan, sjónhending af fjörunni í há Skipphólahraun er það ber í skriðumót í Reyðarártindi.

Að austan, sjónhending af fjörunni í syðri Rauðaneshalann er ber í eystra fjárhús neðst í Svínhólatúni fyrir sunnan traðirnar.

Ítök annara jarða í Bæjarlandi eru:

1. Hlíð á engjaítak er Ljóski heitir, er liggur á milli Bæjarhólma og að landamörkum Stafafells.

2. Svínhólar eiga skógarítak sem nefnist Svínhólatungur á Bæjardal, þær takmarkast að utan af lækjarsytru, sem er upp af innanverðu árgljúfrinu, að innan af læk sem er framan við Mosvelli.

3. Reyðará á skógareign á Bæjardal í svonefndum Koltungum.

Bæ 10. júní 1922.

Þorleifur Eiríksson eigandi og ábúandi,

Eiríkur Sigmundsson eigandi, Guðjón Bjarnason ábúandi

Sigjón Bjarnason eigandi, Einar Högnason eigandi

Þórður Jónsson ábúandi, Anna Lúðvíksdóttir eigandi

Samþykkir fyrir Stafafell: Sigurður Jónsson

Samþykkir fyrir Hlíð: Stefán Jónsson

Samþykkur fyrir Hvalnes: Einar Eiríksson eigandi

Samþykkur fyrir Svínhóla Þorleifur Bjarnason eigandi.⁴²⁵

⁴²⁵ Skjal nr. 2(14).

6 SJÓNARMÍÐ ADILA

6.1 Íslenska ríkið

Hér verður fyrst gerð grein fyrir almennum sjónarmiðum íslenska ríkisins en sjónarmiðum sem varða hvert kröfusvæði sérstaklega eru síðan gerð skil í undirköflum.

Af hálfu íslenska ríkisins er almennt byggt á því að þau svæði sem gerðar eru kröfur til séu landsvæði utan eignarlanda og teljist því þjóðlendur, sbr. 1. og 2. gr. laga nr. 58/1998. Þau atriði sem einkum sé litið til við skilgreiningu á þjóðlendumörkum á svæði 11 séu heimildir um landnám, jarðir og jarðamörk, ritaðar heimildir, landfræðilegar aðstæður og önnur atriði sem gerð er grein fyrir í umfjöllun um hvert svæði fyrir sig. Að öðru leyti er vísað til almennra sjónarmiða sem gilda í þjóðlendumálum, dómafor-dæma Hæstaréttar og til *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar*, með viðaukum, sem birtar eru á heimasíðu nefndarinnar.

Af hálfu ríkisins er byggt á því að þau kröfusvæði sem fjallað sé um í greinargerð ríkisins hafi verið utan landnáms. Af frásögnum *Landnámu* verði ekki ráðið hversu langt inn til landsins landnám á svæðinu hafi náð. Verði því engar afdráttarlausar álykt-anir dregnar af þeim um stofnun beins eignarréttar yfir kröfusvæðunum í öndverðu. Verði talið að kröfusvæðin kunni að hafa verið numin í heild eða að hluta er á því byggt að það hafi verið til takmarkaðra nota, eða þá að beinn eignarréttur, sem þannig kunni að hafa stofnast í öndverðu, hafi fallið niður og svæðin síðar verið tekin til takmarkaðra nota annarra. Fyrirliggjandi heimildir, m.a. um nýtingu, styðji það.

Jafnframt er byggt á því að ekki hafi komið til stofnunar beins eignarréttar að kröfu-svæðunum með öðrum gildum hætti. Af fyrirliggjandi heimildum verði ekki annað ráðið en að kröfusvæðin hafi eingöngu verið nýtt með takmörkuðum hætti, sem afréttar-lönd eða til annarra sambærilegra nota. Þrátt fyrir að heimildir bendi til þess að tiltekna kirkjur eða jarðir hafi kallað til réttinda á kröfusvæðunum þá bendi þær heimildir ekki til þess að slíkt tilkall hafi eða geti grundvallast á beinum eignarrétti, auk þess sem óljóst sé hvernig viðkomandi kirkjur eða jarðir hafi verið tilkomnar að þeim réttindum eða hvað hafi falist nánar í því tilkalli.

Að því er varðar öll kröfusvæðin er af hálfu ríkisins horft til staðháttá, gróðurfars og heimilda um nýtingu lands. Er m.a. litið til lýsinga á Sultarafrétt, Staðarafrétt, Afrétt og Hálsafrétt í Flugustaðadal, Hofsdal, Geithellnadal og Hamarsdal í sóknalýsingum Hofs- og Hálssókna frá 1840 og annarra heimilda. Af hálfu íslenska ríkisins er kröfum og málsástæðum gagnaðila vegna hvers kröfusvæðis hafnað. Í greinargerð ríkisins er að öðru leyti fjallað um helstu heimildir, röksemdir og önnur atriði sem teljist styðja kröfur þess hvað hvert kröfusvæði varðar.

Um lagarök er af hálfu ríkisins vísað til þjóðlendlaga nr. 58/1998 auk 72. gr. stjórnarskrárinnar. Byggt er á meginreglum eignarréttar um nám, töku og óslitin not, sem og um eignarrád fasteignaeigenda. Jafnframt vísast til almennra reglna samninga- og kröfuréttar auk hefðarlaga nr. 14/1905. Þá er vísað til laga um afréttarmálefni og fjallskil nr. 6/1986, auk ýmissa eignarréttarreglna Grágásar og Jónsbókar.

6.1.1 Hamarsbætur

Í kröfulýsingu íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfussvæði sem af hálfu þess er nefnt *Hamarsbætur* sé stuðst við lýsingar á Hamarsbótum í landamerkjabréfi fyrir Hamar og Hamarssel auk þess sem litið sé til landamerkjabréfa fyrir Bragðavelli og Melrakknes. Afmörkun þjóðlendukröfulínu byggir þannig á því að landsvæðið sem sé afmarkað í framangreindum landamerkjalyðingum sé afréttarlandið Hamarsbætur. Styðjist afmörkunin einnig við afmörkun á aðliggjandi jörðum samkvæmt landamerkjabréfum þeirra, en um sé að ræða Veturhús og Bragðavelli til austurs og Geithellna til suðurs.

Að því er varðar þann hluta kröfussvæðisins sem liggur norðan Hamarsár er af hálfu ríkisins vísað til þess að heimildir um jörðina Hamar og hjáleiguna Hamarssel bendi eindregið til þess að eignarland Hamars afmarkist til vesturs af Steiná, sem sé utan kröfussvæðis ríkisins. Í því sambandi er af hálfu ríkisins m.a. vísað til biskupsvísitasíu fyrir Hálskirkju í Hamarsfirði frá 3. september 1641 og síðari heimildir, þar á meðal vísitasíur frá 11. september 1677, 18. júlí 1769 og 30. ágúst 1863. Hið sama eigi við um landamerkjabréf Hamars og hjáleigunnar Hamarssels frá 9. apríl 1884 og 22. maí 1918.

Í greinargerð íslenska ríkisins er tekið fram að kröfussvæðisins sé fyrst getið í tengslum við jörðina Hamar í fyrrnefndri prófastsvísitasíu frá 30. ágúst 1863. Þar segi, eftir að merkjum jarðarinnar hafi verið lýst á milli Steinár og Vigðarlæks: „Héraðauki hefir Háls kyrkja óátalið átt eða verið eignað um langan aldr afréttarland innarlega í Hamarsdal sunnan við ána, Semkallast Hálskyrkjuafrétt innan ákveðinna takmarka.“ Í vísitasíunni sé kröfussvæðinu lýst utan merkja jarðarinnar, sem bendi ekki til þess að til stofnunar eða yfirfærslu beins eignarréttar að kröfussvæðinu hafi komið með lögformlegum hætti. Beri lýsingin frekar með sér að verið sé að lýsa landsvæði sem jörð hafi nýttjar af án þess að það fylgi henni sem annað land hennar.

Að mati ríkisins geti engu breytt þótt kröfussvæðisins sé getið í landamerkjabréfi Hamars og hjáleigunnar Hamarssels frá 9. apríl 1884 og í því samhengi er af hálfu ríkisins vísað til reglunnar um að með gerð landamerkjabréfs geti menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Í landamerkjabréfinu sé vísað til svæðisins með sama hætti og áður, þ.e. eftir að merkjum jarðarinnar hafi verið lýst: „Þess ber að geta, að jörðin Hamar, á sem afréttarland $\frac{3}{4}$ úr svo kölluðum „Hamarsbótum“, sem eru innst í Hamarsdal, frá Veturhúsalandi og á Sker inn og upp.“ Bendi þessi lýsing ekki til þess að litið hafi verið svo á að kröfussvæðið hafi verið undirorpið beinum eignarrétti, en ekki sé vísað til kröfussvæðisins í landamerkjabréfi Hamars og hjáleigunnar Hamarssels frá 22. maí 1918.

Af hálfu ríkisins er tekið fram að kröfussvæðið sé aðskilið landi jarðarinnar Hamars af landi Veturhúsa, sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum afmarkist af Steiná og Hraungili, sbr. landamerkjabréf Veturhúsa, dags. 29. júní 1883. Ekki verði séð af fyrir-

liggjandi heimildum að Veturhús hafi gert tilkall til kröfusvæðisins. Ekkert bendi heldur til þess að Veturhús hafi áður talist hluti Hamars eða tilheyrt þeirri jörð.

Að því er varðar þann hluta kröfusvæðisins sem liggur sunnan Hamarsár bendi fyrir-
liggjandi heimildir að mati íslenska ríkisins til þess að sá hluti kröfusvæðisins falli jafn-
framt utan merkja eignarlanda jarða. Þannig séu vesturmörk eignarlands Bragðavalla
miðuð við Kálfauragil (Gufugil) í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 18. apríl 1883 og
vesturmörk eignarlands Melrakkaness miðuð við Knarhúsaá í landamerkjabréfi jarðar-
innar frá 12. apríl 1883. Verði ekki séð að nokkru breyti hér þótt lagt yrði til grundvallar
að Bragðavöllum hafi verið skipt út úr Melrakkanesi, enda bendi ekkert til þess að
eignarland Melrakkanes hafi fyrir það náð lengra en til Kálfauragils (Gufugils). Um það
atriði vísist til lýsingar á landareign Melrakkaness í lögfestu Árna Magnússonar, Einars
Hjörleifssonar og Odds Teitssonar vegna Melrakkaness frá árinu 1521, sem gagnaðili
ríkisins telji að sé falsbréf.

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að kröfusvæðisins sunnan Hamarsár sé getið í
nefndum landamerkjabréfum Bragðavalla og Melrakkaness frá 1883, en í báðum tilvik-
um eftir að merkjum jarðanna hafi verið lýst og í tengslum við ýmis önnur réttindi
þeirra. Í landamerkjabréfi Bragðavalla segi þannig: „þess ber að geta, að jörðin Bragða-
vellir á í sameiningu við Melrakkanes fjórða part afréttarlands frá Gufugili og inn og
uppá sker sunnanmegin Hamarsáar.“ Í landamerkjabréfi Melrakkaness segi: „Ennfrem-
ur ber þess að geta að jörðin Melrakkanes á afréttarland á Hamarsdal sunnan Hamars-
áar frá Kálfauragili (Gufugili) að utan og á sker upp og inn, nema hvað Bragðavellir
eiga í sameining við Melrakkanes fjórðapart afréttarlandsins.“ Kröfusvæðinu sé lýst
utan eiginlegra merkja jarðanna sem bendi ekki til þess að litið hafi verið svo á að
kröfusvæðið hafi verið undirorpið beinum eignarrétti. Beri lýsingin frekar með sér að
verið sé að lýsa landsvæði sem jörð hafi nýtjar af án þess að það fylgi henni sem annað
land hennar.

6.1.2 Afréttarland Geithellnadals

Í kröfulýsingu íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfu-
svæði sem af hálfu þess er nefnt *Afréttarland Geithellnadals* sé stuðst við lýsingar á
afréttarlandi Geithellnadals í landamerkjabréfi Geithella auk afmörkunar aðliggjandi
jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra, s.s. Múla sem sé aðliggjandi til suðurs, og
afmörkun Hamarsbóta í landamerkjabréfum Hamars og Hamarssels, Bragðavalla og
Melrakkaness.

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að fyrirliggjandi heimildir bendi til þess að
eignarlönd í Geithellnadal, norðan Geithellnaár, afmarkist til vesturs af Þrándará, sem
austurmörk kröfusvæðis ríkisins miðist við. Vísist til þess að þrátt fyrir að í landa-
merkjabréfi jarðarinnar Geithellna, dags. 24. mars 1883, komi fram að Geithellnar eigi
allt land í Geithellnadal austan (norðan) Geithellnaár „og inná Öräfi“, þá sé þar jafn-
framt rætt um önnur svæði innan þessara merkja, þar á meðal afréttarland Geithellna-

dals frá Þrándará og allt á sker upp. Í landamerkjabréfinu segi n.t.t. hvað þetta varði: „Þess ber að geta, að aðgreindur frá Geithellnalandi og innan þessara takmarka liggur svokallaður fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum parti úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvert sem eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinningur, land það er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svokallað Kambssel, það á nú allt land milli Kambfellsgils og Þrándaráar, allmikið land og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarðarmagni og jarðardýrleika tilkall til afrjettarlands Geithelladals, sem telst frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum sem áður eru greind.“ Kröfusvæðinu sé lýst utan eiginlegra merkja jarðarinnar, sem bendi ekki til þess að litið hafi verið svo á að kröfusvæðið hafi verið undirorpið beinum eignarrétti. Beri lýsingin frekar með sér að verið sé að lýsa landsvæði sem jörð hafi nýttjar af án þess að það fylgi henni sem annað land hennar.

Af hálfu ríkisins er tekið fram að ekki liggi fyrir eldri heimildir en framangreint landamerkjabréf frá 1883 sem bendi til þess að land Geithellna hafi náð lengra en að Þrándará og um það atriði vísist til reglunnar um að með gerð landamerkjabréfs geti menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Ekkert bendi heldur til þess að það skuli hafa þýðingu að Kambseli hafi verið skipt út úr Geithellnum, en Þrándará ráði merkjum Kambsels.

6.1.3 Hofsjökull og Staðarafrétt

Í kröfulýsingu íslenska ríkisins segir að við afmörkun kröfulínu ríkisins á því kröfusvæði sem af hálfu þess er nefnt *Hofsjökull og Staðarafrétt* sé litið til lýsingar í landamerkjabréfum Geithellna, Múla, Hofs og Flugustaða. Jafnframt sé litið til staðháttu og afmörkunar á landsvæði norðan og austan Jökulsár á Lóni sem hafi verið úrskurðuð þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2001, en svæðið sé aðliggjandi kröfusvæðinu til austurs og suðurs.

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að fyrirliggjandi heimildir bendi til þess að mörk eignarlanda í Álftafirði nái a.m.k. ekki lengra inn til landsins og dalanna Múladals, Hofsdals og Flugustaðadals en að mörkum kröfusvæðisins. Afmörkun kröfusvæðisins til suðausturs og austurs taki mið af því að fyrirliggjandi heimildir séu óljósar og misvísandi um merki jarða á svæðinu inn til landsins. Ekkert sé minnst á landamerki, a.m.k. ekki inn til dalanna, í eldri heimildum um jörðina Hof. Eigi þetta m.a. við um máldaga Mariúrkirkju að Hofi frá 1. september 1314, Vilchins-máldaga frá um 1397 og máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570. Í biskupsvísitasíu frá 12. september 1677 sé merkjum Hofs einungis lýst utan kröfusvæðisins, n.t.t.: „ad austann J votaberged J midium Múla halse og rettsynis ofann J Grästein Sem Stendur fyrer ofann Hærुकollz nes / ad Sunnann a midlj Flugustada og Starmýrar rædur landamerkin Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl og rettsyniz ofann ä lä So sem hun tilvisar“. Sams konar lýsingu á merkjum sé að finna í biskupsvísitasíu fyrir Hofskirkju frá 5. september 1641, sbr. einnig vitnisburð um landamerki Hofs og Starmýrar frá 3. september 1699. Einnig vísist til lögfestu, dags.

17. júní 1694, fyrir jörðina Hof með Flugustöðum, en merkjum Flugustaða sé þar lýst: „a Nyrðri Síðu í Votabergid í midjum Múla Hálsi, og rettsínis ofani grástein, sem stendr fyrir ofan Hærुकollsnes; á sydri Síðu alt ad Landamerkjum milli Starmýrar og Flugustada, hvar Vörðum rædur klifbrúninn uppí háfiallsöxl, og réttsynis ofaná Lá, svosem hún tilvisar“. Á sáttafundi hjá sáttanefnd Geithellnaumdæmis þann 3. desember 1883 hafi verið tekið fyrir mál vegna ágreinings um landamerki milli jarðanna Hofs og Múla en um sættir hafi verið bókað í sáttabók: „þannig ad landamerki verdi tekinn úr midju votabergi (í Arnarhömrum), beina línu í vörðu þá er hladdinn er 65 föðmum fyrir Nordaustan Stein þann er stendur hjerumbil í Nordaustur frá bænum, við eða í túninu á Hærुकollsnesi“.

Af hálfu ríkisins er þess getið að þrátt fyrir framangreindar eldri heimildir megi skilja lýsingar í landamerkjabréfum jarðanna Múla, Hofs og Flugustaða þannig að kröfuvæðið falli í heild eða að hluta innan þeirra. Í landamerkjabréfi Múla, dags. 27. júní 1885, sé um merki vísað til upptaka Geithellnaár og innskerja. Einnig vísist til lögfestu vegna Múla frá 6. júní 1843, þar sem öllu landi sunnan Geithellnaár inná vörp sé lýst. Í landamerkjabréfi Hofs með hjáleigunum Hærुकollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli, dags. 13. maí 1885, sé landeign prestsetursins lýst um Hofsá inn dalinn allt til Jökulfells og frá Jökulfelli í norðurbrún Hofsjökuls, þaðan eggjar og röðlar á fjallgarðinum allt að Votabergi í miðjum Múlahálsi. Í landamerkjabréfi Flugustaða, dags. 30. apríl 1884, sé merkjum síðan lýst inn á varp fyrir innan Jökulfell. Einnig er af hálfu ríkisins vísað til annars landamerkjabréf Flugustaða, dags. 22. júní 1920, þar sem merkjum sé lýst „með eggjum og tindum inn yfir Jökulfell á Flugustaðadal“ og „alt til upptaka kvíslarinnar [suðurkvísl Hofsar] á Flugustaðadal“. Þrátt fyrir að kröfuvæðið geti þannig talist falla í heild eða hluta innan merkjalýsinga skv. ofangreindum landamerkjabréfum sé hins vegar til þess að líta að framangreindar eldri heimildir styðji ekki að eignarlönd á svæðinu nái til kröfuvæðisins, sbr. og sú regla að með gerð landamerkjabréfs geti menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði.

6.2 Gagnaðilar íslenska ríkisins

Hér verður gerð grein fyrir sjónarmiðum gagnaðila íslenska ríkisins. Í þeim tilvikum þar sem sami lögmaður gætir hagsmuna vegna margra jarða er fyrst getið sameiginlegra sjónarmiða vegna viðkomandi jarða en sjónarmiðum sem varða hverja jörð sérstaklega eru svo gerð skil í undirköflum, eftir því sem við á.

6.2.1 Hamar og Bragðavellir í Hamarsfirði og Markúsarsel, Tunguhlíð og Flugustaðir í Álftafirði

Hér verður fyrst gerð grein fyrir sameiginlegum sjónarmiðum þeirra gagnaðila íslenska ríkisins sem eru eigendur jarðanna Hamars og Bragðavalla í Hamarsfirði og Markúsar-

sels, Tunguhlíðar og Flugustaða í Álftafirði en sjónarmiðum sem varða hverja jörð sérstaklega eru síðan gerð skil í undirköflum.

Framangreindir gagnaðilar íslenska ríkisins byggja á því að land sem kröfulýsingar þeirra taki til séu eignarlönd í skilningi 1. gr. Þjóðlendulaga nr. 58/1998 og því beri að fallast á kröfur þar um. Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* segi að nefndin telji hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Ekkert bendi til að ágreiningssvæðin, sem eftir atvikum sé vísað til sem afrétta, hafi aðra eignarréttarlega stöðu en annað land jarðanna. Þá liggi ekki fyrir að svæðin hafi nokkru sinni haft nokkra lögformlega stöðu sem afréttir. Réttarreglur Grágásar um afréttir hafi átt við þá stöðu að tveir eða fleiri ættu afrétt saman. Nærtækt sé að líta á þær reglur sem sameignarreglur fremur en að draga þá ályktun sem Bjarni frá Voggi geri í ritgerðinni *Almenningar og afréttir*, að afréttur sé beitarréttur en varði ekki eignarhald lands. Skoðun Bjarna hafi óbyggðanefnd hafnað. Afrétt vísi fyrst og fremst til þeirra nota að unnt hafi verið að halda fé frá byggðasvæði. Það hafi verið sérstaklega mikilvægt á tíma fráfæra, þegar reka hafi þurft lömb á svæði frá mjólkandi ánum og einnig til að létta beit af nærsvæðum byggðar, enda þau verið nýtt til beitar að hausti, vetri og vori. Afréttir takmarkist því oft við ár, vatnsföll eða aðrar hindranir.⁴²⁶

Af hálfu gagnaðila ríkisins er tekið fram að ekki verði fundnir Hæstaréttardómar um jarðir/landsvæði með stöðu sem hafi líkindi við umþrætt svæði. Slík svæði hafi ávallt verið úrskurðuð eignarlönd, hafi komið fram þjóðlendukrafa á annað borð. Tilvik sem mætti benda á séu t.d. úrskurðir óbyggðanefndar í málum 5/2001, Bær í Lóni, nr. 1/2008 vegna Þormóðsdals og Núpufellsdals, nr. 1/2009, Þorvaldsdalsafrétt, og mál nr. 2/2005, Jökuldalur norðan Jökulsár ásamt Jökulsárhlíð. Til hliðsjónar og samanburðar verði þó sérstaklega nefndir dómar Hæstaréttar í máli nr. 498/2005 vegna Stafafells, vegna svæðis sunnan og vestan Jökulsár í Lóni og í máli nr. 41/2020 um Þóreyjartungur.

Með vísan til gróðurfars og líklegra landnámsmarka bendi allt til þess að mati landeigenda að landið hafi verið numið, enda séu mörkin miðuð við sker sem séu að hluta greinileg úr botni Hamars- og Hofsdals og glögg öllum þeim kynslóðum sem hafi nýtt landið frá landnámi. Þá standi ekki rök til annars en að eignarréttarleg staða Hamarsdals inn og upp á sker, þ.e. með vísan til vatnaskila, sé hin sama og Fossárdals, sem sé næsti dalur fyrir norðan. Staðhættir og fyrirliggjandi heimildir um gróðurfar verði taldar styðja að stofnað hafi verið til beins eignarréttar á öllu svæðinu, enda sé það ekki fjarri byggð. Byggt er á því að engu máli skipti hversu brattlent, hálent eða gróðursnautt land sé þegar sýnt hafi verið fram á að landið sé innan upphaflegs landnáms og lýsingar í landamerkjabréfi. Undir þetta álit hafi verið tekið af óbyggðanefnd og dómstólum, sbr. m.a. bls. VII í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*.

⁴²⁶ Sjá nánari umfjöllun um málatilbúnað gagnaðila ríkisins hvað varðar stöðu afrétta í skjali nr. 15.

Byggt er á því að land jarðanna, eins og því hafi verið lýst, hafi verið innan landnámsgæða og því er mótmælt að takmarkaðar lýsingar *Landnámu* verði til þess að frumstofnun eignarréttar yfir landi innan landamerkjanna jarðanna verði dregin í efa. Þá er vísað til 2. og 3. kap. Landabrigðisþáttar Grágásar og 6. kap. Landsbrigðabálks Jónsbókar. Frá upphafi byggðar hafi verið gert ráð fyrir merkjagöngu án þess að skylda væri til skjölunar landamerkjanna en undanþágur hafi verið frá merkjagöngu þar sem séu fjöll þau er vatnsföll deilist á millum héraða. Sýni það vel hugmyndir og endurspegli stöðu raunverulegra merkjanna jarða á Íslandi.

Fyrst við setningu landamerkjálaga með lögum nr. 5/1882, og síðar með lögum nr. 41/1919, hafi verið kveðið á um að stjórnvöld hefðu frumkvæði að því að gengið væri frá landamerkjum, þau skráð og leyst úr ágreiningi um þau ef hann væri uppi. Því sé staðan sú, í miklum fjölda tilfella, að elstu upplýsingar um landamerki jarða verði ekki til fyrr en í kjölfar landamerkjálaga. Kröfur landeigenda séu byggðar á eignarheimildum sem grundvallist á fyrrgreindum lögum. Kröfur ríkisins komi landeigendum því á óvart þar sem þeir hafi athugasemdalausa og þinglýsta eignarheimild fyrir landi sínu. Samkvæmt landamerkjálögum sé opinberum aðilum falið að ganga úr skugga um að lýsingar landamerkjabréfa séu réttar samkvæmt formi sínu og efni og styðji það þá meginreglu íslensks réttar að athugasemdalausri landamerkjálýsingu jarðar verði ekki hnekkt nema óyggjandi sönnunargögn liggja því til grundvallar. Sönnunarbyrðin um annað inn-tak eignarréttar á landi jarðarinnar hvíli því á íslenska ríkinu.

Landeigendur telji að í kröfum ríkisins felist ásælni til beinna eignarréttinda þeirra án þess að skilyrði 72. gr. stjórnarskrárinnar séu uppfyllt og beri þegar af þeirri ástæðu að hafna kröfu ríkisins. Sambærilegt eignarréttarákvæði sé einnig að finna í 1. gr. 1. viðauka mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994 um mannréttindasáttmála Evrópu. Eignarréttur landeigenda njóti verndar þessara grundvallarlaga. Landeigendur hafi í gegnum tíðina haft réttmætar væntingar til að ætla að land jarðanna væri undir-orpið fullkomnum eignarrétti og hafi aðgerðir ríkisins fram að umþrættri kröfulýsingu ríkisins aðeins styrkt landeigendur í þeirri trú.

Málsmeðferð þjóðlendumála lúti ákvæðum stjórnarsýslulaga nr. 37/1993. Með hliðsjón af meðalhófsreglu 12. gr. laganna sé óheimilt að leggja svo þunga sönnunarbyrði á landeigendur að þeim sé ómögulegt að mæta slíkum kröfum. Sem dæmi um óhóflegar sönnunarkröfur væri að landeigendum sé gert að sanna eignatöku að fornu innan merkjanna sinna jarða, og rekja framsal þeirra eignarréttinda óskertra fram á okkar daga. Slíkum kröfum sé ekki hægt að fullnægja með skjallestum sönnunargögnum. Landamerkjabréf séu oftast eina gagnið sem landeigendur hafi undir höndum sem sanni beinan eignarrétt þeirra.

Um lagarök er af hálfu landeigenda vísað til þjóðlendulaga nr. 58/1998, meginreglna í eignarrétti og eignarnámsákvæðis 72. gr. stjórnarskrárinnar, jafnræðisreglu hennar, meginreglna um málsmeðferð og sönnunarmat samkvæmt lögum nr. 91/1991 um meðferð einkamála, landamerkjálaga nr. 41/1919 auk eldri laga um landamerki, laga um

hefð nr. 46/1905 og þinglýsingarlaga nr. 39/1978, auk eldri löggjafar um þinglýsingar, stjórnsýslulaga nr. 37/1993, einkum meðalhófsreglu, jafnræðisreglu og rannsóknarreglu, laga um afréttarmálefni og fjallskil nr. 6/1986, laga nr. 62/1994 um mannréttinda-sáttmála Evrópu, sbr. einkum 1. gr. 1. viðauka sáttmálans. Um málskostnað landeigenda vísast til 17. gr. laga nr. 58/1998 og 129., 130. og 131. gr, laga nr. 91/1991.

6.2.1.1 Hamar í Hamarsfirði

Af hálfu landeiganda vegna Hamars er á því byggt að afmörkun lands samkvæmt kröfulýsingu hvíli á landamerkjalyásingu Hamars og hjáleigunnar Hamarsseis, dags. 9. apríl 1884, og landamerkjalyásingu Hamarsseis, dags. 22. maí 1918. Í landamerkjaskrá Hamars frá 1884 sé fjallað um að jörðin Hamar eigi sem afréttarland $\frac{3}{4}$ úr svokölluðum Hamarsbótum, sem séu innst í Hamarsdal frá Vesturhúsalandi og á Sker inn og upp. Í landamerkjaskrá fyrir Veturhús, sem gerð sé 29. júní 1883, og staðfest f.h. umboðsmanns sýslujarða Páli Ólafssyni, komi fram að Hamar eigi allt land fyrir innan Veturhúsaland. Hverju þetta misræmi sæti verði ekki fullyrt um en hvoru tveggja staðfesti stöðu landsins sem eignarlands, enda styðji það slíka stöðu að eignarhlutföll í landinu hafi verið til umfjöllunar. Að mati landeiganda sé líklegast að sá fjórðipartur sem hægt sé að halda fram að óskýrt sé um eignarhald á hafi upphaflega átt að tilheyra jörðinni Veturhúsam. Sú jörð sé talin byggð sem hjáleiga frá Hamri. Tekið er fram af hálfu landeiganda að í kröfulýsingu ríkisins komi engin efnisleg sjónarmið fram um forsendur þjóðlendukröfunnar sem sérgreind séu þjóðlendusvæði innan landamerkja Hamars. Þá birtist í kröfulýsingunni sá misskilningur að fjórðaparts eignarhluti Bragðavalla í landi sunnan Hamarsár sé á móti $\frac{3}{4}$ eignarhluta Hamars í landi norðan Hamarsár. Bragðavellir eigi á móti Melrakkanesi í landinu sunnan Hamarsár, en Hamar norðan megin ár.

Af hálfu eiganda Hamars í Hamarsfirði er sjónarmiðum sem fram koma í greinargerð ríkisins, um að kröfusvæðið sé utan eignarlands og að land Hamars afmarkist við Steiná, mótmælt. Landfræðilegar aðstæður leiði til þess að lýsing *Landnámu* á upphaflegu landnámi Hamarsdals, sem hafi verið nefndur Sviðinhornadalur, sé skýr. Gæta megi að þeirri frásögn *Landnámu* að Sviðinhornadalur hafi verið numinn og hafi fengið heitið Hamarsfjörður, sem beri um að það hafi verið býli landnámsmannsins Björns Sviðinhorna, eða a.m.k. frumbýli á svæðinu. Landnám Hamarsfjarðar feli í sér afdráttarlausu afmörkun á landnámi innan fjallahrings. Ekki verði dregnar aðrar ályktanir af afmörkun á landnáminu en að það hafi tekið til Hamarsdals, eins og vötnum halli til Hamarsár. Örnefnið Sviðinhornahraun sé enn notað og vísi til heiðar inn af norðanverðum Hamarsdal, sem jafnframt hafi verið þjóðleið til Héraðs, sbr. t.d. frásögn Njálu af reiði Flosa, og örnefnið Búðatungur inn af Geitdal. Innarlega í Hamarsdal, fyrir innan Hraungil, þ.e. innan við land Veturhúsa, séu bæði Ytri- og Innri Hamarsbót. Hinum megin ár séu Vesturbót og Hlíðar. Hamarsbætur heiti eftir jörðinni Hamri en ekki Hamarsdal. Gæta beri að því að Hamarsdalur liggja lágt yfir sjávarmáli langt inn í land, hann hafi verið aðgengilegur og nærliggjandi hluti jarðarinnar Hamars.

Varðandi stöðu lands innan Hraungils er af hálfu landeiganda tekið fram að líta verði til eignarréttarlegrar stöðu annarra aðliggjandi svæða. Þannig sé óumdeilt að land innan Fossárdals, sem hafi tilheyrt Berufirði, sé eignarland inn að vatnaskilum. Ekki sé tilefni til að telja eignarréttarlega stöðu kröfusvæðisins með öðrum hætti og enginn grundvallarmunur sé á heimildum um þessi svæði. Þótt ríkið geri ágreining um land vestan megin Hamarsár, og einnig Geithellnadal, eigi það sama við þar. Land inn dalina sé eignarland og ekki heimildir um almenningssvæði eða almennarétt til nýtingar svæðanna.

Í greinargerð gagnaðila er fjallað um að jörðin Veturhús hafi verið til árið 1695 sem sjálfstæð jörð, stofnuð úr landi Hamars. Heiti jarðarinnar, Veturhús, beri með sér að býlið hafi verið byggt frá annarri jörð og ekki verið frumbýli. Skipulag byggðar á sunnanverðum Austfjörðum beri um að þar hafi einkum verið hjáleigur byggðar frá stórfjörðum. Veturhús sé eina undantekningin frá þessari stöðu og engar forsendur til annars en að ætla að um hafi verið að ræða eign sem skipt var út úr Hamri. Veturhús hafi fengið skýra landamerkjaaufmörkun til landsins, þ.e. við Hraungil, sem beri um eignarrétt landsins fyrir innan það.

Þá er af hálfu landeiganda greint frá því að Hamar hafi snemma komist í eigu Hálskirkju, sbr. máldaga frá 1397. Í biskupsvísitásiu 1641 sé vísað til þess að Háls eigi jörðina Hamar og mörkum lýst inn að Steiná. Sú lýsing rýri í engu eignarréttarlega stöðu lands á kröfusvæðinu. Lýsingin vísi án efa til þess að ábúanda kirkjujarðinnar Hamars hafi verið byggt landið inn að Steiná. Afréttarhluti Hamars hafi ekki verið byggður ábúanda en ljóst sé að vísað hafi verið til svæðisins sem Hálsafréttar eða Hálskirkjuafréttar, þ.e. afréttar í umráðum Hálskirkju sem eiganda Hamars. Sambærileg umfjöllun um Hamar komi fram í biskupsvísitásium 1677 og 1779, sem beri um hvernig byggingu Hamarslands hafi verið háttað gagnvart ábúendum. Í bréfi Árna Skaftsonar prests á Hálsi frá 1803 komi fram: „á Hals kirkia Hamar og alt Land inn ad Steiná, og uti Wigdarlæk“. Þannig sé greinarmunur gerður á því að jörðin eigi Hamar, sem máldagar hafi vísað til sem Hamarslands alls, og hins vegar að Hálskirkja eigi allt landið að Steiná. Skýrslan beri um að eign í Hamarslandi öllu hafi náð til stærra svæðis, sbr. það sem staðfest hafi verið í landamerkjabréfi síðar.

Að mati landeiganda séu skýrar heimildir um þá afstöðu Hálskirkju að kirkjan hafi átt land innarlega í Hamarsdal, m.a. á því tímabili sem landamerkjalyásingar biskupsvísitásianna hafi tekið til, sbr. prófastsvísitásiu frá 1863. Lýsingar biskupsvísitásía frá 1641–1779 geti með engu móti borið um að svæðið hafi ekki verið eign Hálskirkju á þeim tíma. Landsvæðið, sem sé umþrætt kröfusvæði, hafi verið hluti Hamarslands, og þ.a.l. hafi engar ástæður verið til að geta þess sérstaklega í elstu máldögum, þar sem vísað var til „Hamarslands alls“. Þá hafi Hálskirkjuprestar haft sérstök umráð yfir svæðinu, en umráðin hafi ekki verið í höndum ábúenda á Hamarsjörðum. Nýting hluta Hamarslands alls, sbr. orðalag máldaga Hálskirkju, sem afréttar hvíli á beinum eignarrétti eiganda Hamars á landinu, sem á tímabili hafi verið haldið á sérstaklega af

prestum Hálskirkju. Við skoðun á jarðastjórnsýslu presta yfir kirkjujörðum megi sjá að prestar hafi haft víðtækar heimildir um ráðstöfun eignarréttinda sem undir kirkjuna hafi heyrt. Þessi jarðastjórnsýsla hafi ekki raskað eignarréttarlegri stöðu landsins.

Af hálfu landeiganda er tekið fram að við gerð landamerkjabréfs fyrir Hamar árið 1884 sé staðfest að afréttarlandið innan við Veturhús, á Sker inn og upp, fylgi Hamri að $\frac{3}{4}$ eignarhlutum. Eignarhlutföllin beri um að Veturhús hafi átt rétt til $\frac{1}{4}$ af eignarhlutdeild í landinu, sem beri um uppruna Veturhúsa frá því vísað hafi verið til Hamarslands alls. Landamerkjabréf fyrir Veturhús hafi verið gert ári fyrr og að mati landeiganda sé ljóst að umboðsmaður þjóðjarðarinnar hafi ekki haft upplýsingar um eignarrétt Veturhúsa á landinu innan Veturhúsa. Landamerkjabréf Hamars frá 1884 hafi ekki falið í sér að aukið væri við land Hamars frá því upphaflega hafi verið, heldur að staðfest væri að landið innan Veturhúsa væri hluti jarðarinnar Hamars en ekki sérstök eign Hálskirkju. Jafnframt hafi falist í bréfinu að staðfest hafi verið að Hamar ætti einungis $\frac{3}{4}$ eignarhluta í landinu, enda ljóst að Veturhús hafi í öndverðu verið stofnuð úr landi Hamars. Landamerkjabréfum hafi eðli máls samkvæmt verið ætlað að skipuleggja og staðfesta mörk lands og réttindi jarða, enda það megintilgangur með setningu landamerkjalaga frá 1882.

Af hálfu landeiganda er á því byggt að heimildir um byggð og nýtingu Hamarsdals endurspegli í raun heildstætt skipulag jarða frá landnámi, þar sem merki miðist jafnan við vatnaskil. Frá jörðinni Hamri, norðan Hamarsár, hafi nýting lands farið fram, t.a.m. með uppbyggingu sela og afbýla, eins tilefni hafi verið til. Þá séu landfræðilegar aðstæður á Austurlandi þannig að jörðum fylgi jafnan allt það beitarland sem þær hafi þurft og engar heimildir um samnotaafrétti. Sannarlega sé afmörkun lands norðan Hamarsár ekki dæmi um slíkt, heldur beri með sér að um landskipti hafi verið að ræða þar sem Hamar hafi haldið eignarrétti á landi innan Veturhúsa. Landamerkjabréf Hamars falli í öllum meginatriðum saman við eldri heimildir um eignarland og merki jarðarinnar, þótt fáar séu, en beri þess merki að Hamar eigi landið innan Veturhúsa.

6.2.1.2 *Bragðavellir í Hamarsfirði*

Af hálfu landeiganda vegna Bragðavalla er á því byggt að afmörkun lands samkvæmt kröfulýsingu hvíli á gildandi landamerkjalýsingu Bragðavalla, dags. 11. apríl 1883, þar sem sé tiltekið að Bragðavellir eigi fjórðapart afréttarlandsins fyrir innan Gufugil. Af hálfu landeiganda sé krafa um að landið teljist eignarland og sé með því í engu raskað þeirri stöðu að landið sé óskipt sameign jarðanna Bragðavalla og Melrakkaness. Í landamerkjabréfi Melrakkaness, dags. 18. apríl 1883, felist að Melrakkanes eigi $\frac{3}{4}$ og Bragðavellir $\frac{1}{4}$ afréttarlandsins og séu sú hlutföll í algjöru samræmi við þau eignarhlutföll að Melrakkanes hafi upphaflega verið 16 hundruð, en skiptingin milli Melrakkaness og Bragðavalla hafi orðið 12 hundruð vegna Melrakkaness á móti 4 hundruð vegna Bragðavalla. Nýting hluta Hamarsdals innan við Jökulgil sem afréttar hvíli á beinum eignarrétti eigenda Melrakkaness og Bragðavalla að landinu. Af hálfu land-

eiganda er hvers kyns lagasjónarmiðum hafnað um að innri merki Bragðavalla við Gufugil raski eignarréttarlegri stöðu lands þar fyrir innan. Bragðavellir hafi verið hjáleiga Melrakkaness og afmörkun landamerkja hjáleigunnar hafi hvílt á því að hún sé stofnuð úr eignarlandi Melrakkaness. Ekki sé tilefni til að telja að svæðið hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, en með landamerkjabréfum jarðanna hafi verið ákveðið að landið innan við Gufugil yrði óskipt eign jarðanna, í tilgreindum hlutföllum, og vísað til nota þess sem afréttar.

Af hálfu landeiganda er byggt á því að landfræðilegar aðstæður í Hamarsfirði leiði til þess að lýsing *Landnámu* á upphaflegu landnámi í Hamarsfirði sé skýr um að allur Hamarsdalur hafi verið numinn. Ekki verði dregnar aðrar ályktanir af afmörkun á landnáminu en það hafi tekið til Hamarsdals, eins og vötnum halli til Hamarsár. Inn af Hamarsdal hafi legið mikilvæg þjóðleið til Héraðs um svokallað Sviðinhornahraun. *Landnáma* tilgreini að Sviðinhornadalur hafi fallið innan landnáms og jörðin Melrakkanes sé jafnvel talin landnámsjörð. Afmörkun jarðarinnar taki mið af byggðasögu hennar en heimildir séu um að nokkur byggð hafi verið inn með Hamarsdal. Að mati landeiganda endurspeglir heimildir um byggð og nýtingu Hamarsdals í raun heildstætt skipulag jarða frá landnámi, þar sem merki miðist jafnan við vatnaskil. Frá jörðinni Melrakkanesi hafi öll nýting Hamarsdals, sunnan Hamarsár, farið fram, t.a.m. með uppbyggingu sela og afbýla eins tilefni hafi verið til, þ.m.t. fyrir innan land Bragðavalla. Þá séu landfræðilegar aðstæður á Austurlandi þannig að jörðum fylgi jafnan allt það beitarsland sem þær hafi þurft og engar heimildir um samnotaafrétti. Afmörkun lands hjáleigunnar Bragðavalla sé ekki dæmi um slíkt, heldur beri með sér að um landskipti hafi verið að ræða þar sem hvor jörð fengi hlutfallslegan eignarrétt í óskiptu landi, sem áður hafi tilheyrð Melrakkanesi.

Að mati landeiganda taki innri landamerki Bragðavalla mið af því að innan við Gufugil (Kálfauragil) hafi hjáleigan Kálfeyri verið staðsett, en Kálfeyri sé sögð fara í eyði árið 1744. Landið þar innar hafi eftir það fyrst og fremst verið notað sem afrétt en ýmis afréttaörnefni ná til svæðisins innan við Jökulgil. Sýnt sé að Melrakkanes og hjáleigur Melrakkaness hafi getað notað afréttina sem byggingarbréf hjáleignanna hafi ekki tekið til. Í jarðamati 1804, *Jarðatali* Johnsens 1847 og *Nýrri jarðabók fyrir Ísland* frá 1861 sé gerð grein fyrir Bragðavöllum þannig að jörðin sé ekki orðin sjálfstæð jörð. Bragðavellir hafi hins vegar verið forn hjáleiga og merki jarðarinnar fests í sessi. Á árinu 1842 hafi komið fram klögur um beit Bragðavallabænda en Melrakkanesbændur hafi sagt jörðina óskipta og að ágreiningur væri um landamerki. Þetta staðfesti þá stöðu að Bragðavellir hafi ekki verið sjálfstæð jörð heldur hjáleiga en landamerki jarðarinnar að utan og innan hafi hvílt á ákvörðunum eiganda Melrakkaness. Í sátt milli Bragðavallabónda og Melrakkanesbænda hafi falist að Melrakkanesbændur hafi getað ráðstafað hagabeit innan við Jökulgil, enda hefði verið óþarft að tilgreina þau mörk annars.

Af hálfu landeiganda er greint frá því að í meintum vitnisburði frá 1521 sé vísað til þess að Melrakkanes eigi beit alla inn að Jökulgili. Vitnisburðurinn sé falsbréf, sbr.

nokkuð afdráttarlausa umfjöllun í fornbréfasafni. Erfitt sé að sjá að unnt sé að líta til bréfsins að nokkru leyti vegna rökstuðnings þar að baki. Ekki verði byggt á fölsuðu skjali um ályktanir um eignarréttarlega stöðu lands og geti óbyggðanefnd ekki tekið slíka sönnunarfærslu til greina. Ef talið yrði að vitnisburðurinn hefði nokkra þýðingu um málefnið þurfi lýsingin ekki að fela í sér neina takmörkun á eignarlandi Melrakkane-
ness. Ljóst sé að á afréttarsvæði hafi landeigendur þurft að gæta að rétti hjáleigna. Tilgreining um að Melrakkane hafi átt beit alla að Jökulgili beri um að þar fyrir innan hafi afréttur jarðarinnar verið og nýting hans háð rétti hjáleigubænda.

Varðandi stöðu lands á kröfusvæði og innan Jökulgils verði að mati landeiganda að líta til eignarréttarlegrar stöðu annarra aðliggjandi svæða. Þannig sé óumdeilt að land innan Fossárdals, sem tilheyrði Berufirði, sé eignarland inn að vatnaskilum. Ekki sé tilefni til að telja eignarréttarlega stöðu kröfusvæðisins með öðrum hætti og enginn grundvallarmunur sé á heimildum um þessi svæði. Þótt ríkið geri ágreining um land austan megin Hamarsár og einnig í Geithellnadal eigi það sama við þar. Land inn dalina sé eignarland og ekki heimildir um almenningsvæði eða almennarétt til nýtingar svæð-
anna.

Í kröfulýsingu ríkisins komi engin efnisleg sjónarmið fram um forsendur þjóðlendu-
kröfunnar sem sérgreind séu þjóðlendusvæði innan landamerkjá Bragðavalla. Einungis sé fjallað um afmörkun þjóðlendu-
kröfu og nefnt að Melrakkane og Bragðavellir eigi afréttarland innan við Gufugil. Ekki sé skýrt af hverju draga eigi eignarréttarlega stöðu landsins í efa. Þá birtist í kröfulýsingunni sá misskilningur að fjórðaparts eignarhluti Bragðavalla í landi sunnan Hamarsár sé á móti $\frac{3}{4}$ eignarhluta Hamars í landi norðan Hamarsár. Það sé fyrst við gerð landamerkjabréfa 1883 sem formleg staðfesting á stöðu Bragðavalla sem sjálfstæðrar jarðar sé gerð. Þá hafi um leið verið gengið með skýrum hætti frá eignarréttarlegri hlutdeild í afréttarlandinu og það miðað við Gufugil. Líkur séu á því að afréttarland Melrakkane hafi í tíð Kálfeyrar (og e.t.v. fleiri hjáleigna) miðast við Jökulgil. Landamerkjabréf Bragðavalla og Melrakkane falli í öllum meginatriðum saman við eldri heimildir, ef frá sé talinn svokallaður máldagi frá 1521, sbr. fyrri umfjöllun.

6.2.1.3 *Markúsarsel og Tunguhlíð í Álftafirði*

Af hálfu landeiganda Markúsarsels og Tunguhlíðar er á því byggt að afmörkun lands samkvæmt kröfulýsingu hvíli á landamerkjaskrá Hofs, dags. 30. apríl 1884, sem nái til Hofs ásamt hjáleigum, þ.m.t. Markúsarseli og Tunguhlíð. Í landamerkjaskrá Hofs sé merkjum inn með suðurkvísl Hofsár (Flugustaðadal) lýst inn dalinn allt til Jökulfells. Jafnframt segi að frá Jökulfelli sé dregin lína í norðurbrún Hofsjökuls, þaðan ráði eggjar og röðlar á fjallagarðinum. Umrætt Jökulfell liggir innst í Flugustaðadal, Flugustaðamegin, þar sem Flugustaðadalur sveigist í norðurátt. Lína frá Jökulfelli í Hofsjökul liggir því um Varp, innst í Flugustaðadal. Við fasteignamat 1916 hafi Markúsarsel verið metið með eyðijörðinni Tunguhlíð en mörk jarðanna hafi verið um Kambgil í sunnanverðum

Tungukolli og eftir vatnaskilum á Hofstungu. Við afmörkun sé jafnframt vísað til landamerkjabréfs Flugustaða, dags. 22. júní 1920, þar sem merki jarðarinnar gagnvart Markúsarseli og Tunguhlíð, sameiginlega, hafi verið staðfest gagnvart Flugustöðum.

Landeigandi byggir á því að landfræðilegar aðstæður í Hofsdal, þar með Hofstungu milli Hofsdals og Flugustaðadals, leiði til þess að lýsing *Landnámu* á upphaflegu landnámi sé skýr um að landnám hafi náð yfir dali alla. Ekki verði dregnar aðrar ályktanir af afmörkun á landnáminu en að það hafi tekið til Hofsdals og Flugustaðadals, eins og vötnum halli til dalanna. Heimildir um byggð og nýtingu Hofsdals og Flugustaðadals endurspeglir í raun heildstætt skipulag jarða frá landnámi, þar sem merki miðist jafnan við vatnaskil. Frá jörðinni Hofi hafi öll nýting Hofstungu farið fram, t.a.m. með uppbyggingu sela og afbýla eins tilefni hafi verið til. Þá séu landfræðilegar aðstæður á Austurlandi þannig að jörðum fylgi jafnan allt það beitarland sem þær hafi þurft og engar heimildir um samnotaafrétti.

Af hálfu landeiganda er á því byggt að Markúsarsel og Tunguhlíð séu hjáleigur, byggðar úr landi Hofs á 19. öld, sem verði í raun sjálfstæðar eignir þegar íslenska ríkið selji jörðina Hof. Eftir söluna hafi jarðirnar verið kirkjujarðir en seldar til Geithellnahrepps árið 1973 á grundvelli sérstakra laga þar um. Elstu heimildir um land jarðanna séu því skjöl um merki Hofs. Um það atriði vísist til umfjöllunar vegna kröfulýsingar Hofs og jafnframt kirkjujarðarinnar Flugustaða.

Af hálfu landeiganda er tekið fram að í biskupsvísitasíu Hofskirkju frá 1641 sé merkjum Hofs, með Flugustöðum, lýst á móts við Starmýri. Um merki Hofs að sunnan sé vísað til lækjar milli landanna, þar sem fyrst sjáist til Hofsstaðar. Merkjum Hofslands að norðan sé einnig lýst, en ekki sé sérstaklega fjallað um merkin inn til landsins. Augljóst sé að það hafi hreinlega þótt óþarft þar sem landið sé girt af fjallahring og afmarkist svo skýrlega af náttúrunnar hendi og „vötn deila“. Þá beri lýsingin um að ekki hafi verið sérstök nauðsyn á að lýsa merkjum milli Hofs og Flugustaða. Í biskupsvísitasíu Hofs frá 1677 komi fram aðeins fyllri lýsing, þar sem komi fram lýsingin: „rædur landamerkinn Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl og rettsyniz ofann ä lä So sem hun tilvisar“. Í lögfestu fyrir Hof, með kirkjujörðinni Flugustöðum, frá árinu 1694, sé mörkum við Starmýri lýst svo: „Mörkum rædur klifbrúninn uppí hafiallsöxl, og réttsyniz ofan á Lá , svosem hún tilvisar“. Lögfestan hvíli á því að útmerkjum Hofslands á láglandi að norðan og sunnan sé lýst sem beri um að fjallahringurinn umhverfis hafi verið sjálfsagt viðmið. Með texta lögfestu sem vísi til þess að landeign hafi verið lögfest „réttsýnist til fjalls og fjöru“ birtist það grundvallarsjónarmið að lögfestan hafi tekið alls lands innan lýstra merkja eins og vötn falli til þess af fjöllum. Hofstunga, sem land Markúsarsels og Tunguhlíðar náí til, sé í raun milli Flugustaðadals, þar sem Suðurá renni um (einnig nefnd Flugustaðadalsá eða Hofsá, syðri kvísl) og Hofsdals, þar sem Hofsá renni (einnig nefnd nyrðri kvísl Hofsár). Ljóst sé að öll Hofstungan og á vatnaskil hafi verið hluti lands sem hjáleigunum hafi verið byggður. Engar heimildir séu um mismunandi eignarréttarlega stöðu Hofstungu, sbr. kröfulínu.

Af hálfu landeiganda er greint frá því að í umfjöllun um afréttir í sóknarlýsingu Hofsdals og Hálssókna frá 1840 verið vísað til afréttar á Flugustaðadal sem Sultarafréttar og hins vegar svokallaðrar Staðarafréttar, sem hafi verið innsti hluti Hofsdals. Þangað hafi Hofsprestar og ábúendur hjáleigna/kirkjujarða Hofsdals rekið afréttarfé eftir þörfum. Ekkert bendi til að aðrir hafi rekið í Hofstungu eftir að hjáleignar hafi byggst. Í Hofstungu, Flugustaðaldalsmegin, sé Afréttargil, mun innar en kröfulína ríkisins. Þar hafi haldið af fé sem rekið hafi verið inn fyrir gilið. Nýting hluta Hofstungu sem afréttar hvíli á beinum eignarrétti að landinu. Kolbrekkugil sé rétt innan við bæjarstæði Markúsarsels og beri nafnið um kolagerð á svæðinu, enda sé kröfusvæðið á láglandum dal og fjalllendi þar upp af, sem allar aðstæður mæli með að hafi haft stöðu eignarlands. Þá mæli almennir staðhættir á svæðinu með því að kröfusvæðið sé háð beinum eignarrétti.

Tekið er fram af hálfu landeiganda að í kröfulýsingu ríkisins komi engin efnisleg sjónarmið fram um forsendur þjóðlendukröfunnar sem sérgreind séu þjóðlendusvæði innan landamerkjanna Hofsdals og hjáleignanna Markúsarsels og Tunguhlíðar. Þá séu engar skýringar gefnar um forsendur skiptingar Hofstungunnar í tvö svæði með mismunandi eignarréttarlega stöðu. Afstöðu sem komi fram í kröfulýsingu ríkisins er mótmælt af hálfu landeiganda. Landamerkjabréf Hofsdals geri skýrlega grein fyrir umræddu svæði sem hluta jarðarinnar og af bréfinu verði ekki dregnar ályktanir um þjóðlendu á svæðinu. Staðhættir á svæðinu og lega þess inn af Hofsdal sé ekki frábrugðin öðrum svæðum á Austfjörðum þar sem land inn og upp með dölum teljist eignarland. Þá séu ekki uppi sömu aðstæður og vegna landsvæðis norðan og austan Jökulsár í Lóni, t.d. hvað varði tengsl svæðis við byggð, landnámslýsingar og jarðir á svæðinu. Frekar mætti líta til þess svæðis Stafafells þar sem eignarréttur hafi verið viðurkenndur í nefndum úrskurði og dómi Hæstaréttar. Landamerkjabréf Hofsdals falli í öllum meginatriðum saman við eldri heimildir og ekki standi rök til annars en að eignarréttarleg staða Hofsdals og Hofstungu inn og upp á sker, þ.e. með vísan til vatnaskila, sé hin sama og Starmýrardals, Bæjarfréttar í Lóni og Fossárdals inn af Berufirði.

6.2.1.4 *Flugustaðir í Álftafirði*

Af hálfu landeiganda vegna Flugustaða er á því byggt að afmörkun lands samkvæmt kröfulýsingu hvíli á landamerkjalyýsingu Flugustaða, dags. 23. júní 1884. Ný landamerkjaskrá hafi verið gerð vegna Flugustaða, dags. 22. júní 1920, efnislega samhljóða þeirri frá 1884. Tilefni þessarar nýju skrár megi e.t.v. setja í það samhengi að kirkjujörðin Hof hafði þá verið seld til ábúenda á Hofi, en Markúsarsel og Tunguhlíð og Flugustaðir hafi áfram verið kirkjujarðir innan Geithellnahrepps. Landamerkjum um Flugustaðaá (Syðriá, syðri kvísl Hofsdals) sé lýst á móti Markúsarseli og Tunguhlíð, en auk þess sé sérstaklega fjallað um engjastykkinn, Odda, að þau fylgi Markúsarseli og Tunguhlíð. Afmörkun nái jafnframt til lands sem fylgi nýbýlinu Stórhól en í landi Flugustaða hafi nýbýlið Stórhóll verið reist á grundvelli byggingarbréfs, líklega á árinu 1932. Í fasteignamati frá 1940 komi fram í haus skjalsins að Stórhóll sé nýbýli úr Flugustaðum.

stöðum, beutiland sé óskipt við Flugustaði og afrétt sé í heimalandi jarðarinnar. Engjum og túni sé skipt úr Flugustaðalandi og beit óskipt meðan ábúð gildi en byggingartími sé sagður óákveðinn. Af hálfu eiganda Flugustaða er á því byggt að jörðin hafi verið komin í eigu Hofskirkju 1597 og elstu heimildir um land Flugustaða séu í raun skjöl um merki Hofs. Um það atriði vísist til umfjöllunar vegna kröfulýsingar Hofs og jafnframt fyrrum hjáleignanna Tunguhlíðar og Markúsarsels.

Af hálfu landeiganda er vísað til þess að í biskupsvísitasíu Hofskirkju frá 1641 sé merkjum Hofs með Flugustöðum lýst á móts við Starmýri. Um merki Hofs að sunnan sé vísað til lækjar milli landanna, þar sem fyrst sjáist til Hofsstaðar. Merkjum Hofslands að norðan sé einnig lýst, en ekki sé sérstaklega fjallað um merkin inn til landsins. Að mati landeiganda sé líklegt að það hafi þótt óþarft þar sem landið sé girt af fjallahring og afmarkist svo skýrlega af náttúrunnar hendi og „vötn deila“. Þá beri lýsingin um að ekki hafi verið sérstök nauðsyn á að lýsa merkjum milli Hofs og Flugustaða. Í biskupsvísitasíu Hofs 1677 komi fram aðeins fyllri lýsing, þar sem fram komi lýsingin: „rædur landamerkin Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl og rettsyniz ofann ä lä So sem hun tilvisar“. Í lögfestu fyrir Hof, með kirkjújörðinni Flugustöðum, frá árinu 1694 sé mörkum við Starmýri lýst svo: „Mörkum rædur klifbrúninn uppí hafiallsöxl, og rétt-syniz ofan á Lá, svosem hún tilvisar“. Lögfestan hvíli á því að útmerkjum Hofslands á láglandi að norðan og sunnan sé lýst og beri það um að fjallahringurinn umhverfis hafi verið sjálfsagt viðmið. Með texta lögfestu sem vísi til þess að landeign hafi verið lögfest „réttýnist til fjalls og fjöru“ birtist það grundvallar sjónarmið að lögfestan hafi tekið til alls lands innan lýstra merkja eins og vötn falli til þess af fjöllum. Þá sé til hliðsjónar vísað til úrskurðar óbyggðanefndar um Bæ í Lóni í máli nr. 5/2001.

Um eignarréttarlega stöðu lands Flugustaða er af hálfu landeiganda vísað til heimilda Hofspresta til að fara með eignir kirkjunnar en Flugustaðir hafi lengst af verið eign Hofskirkju en seld sem kirkjújörð á árinu 1929. Í lýsingu Hofs- og Hálssókna frá 1840 sé ítarleg lýsing á landfræðilegum staðháttum, þ.m.t. á Flugustaðadal og um lýsingu Flugustaða segi að land sé allstórt. Í umfjöllun um selstöður segi að á Flugustaðadal hafi nýlega verið tekin upp selstaða af ábúanda Flugustaða, en einnig nýlega niðurlögð, líklegast fyrir hirðuleysi ábúandans. Þá segi að Hof hafi áður haft selstöðu undir Selfjalli sem liggi í landi Flugustaða gegnt Hofsstað. Ætla verði að sel Flugustaðaábúanda hafi legið innar í dalnum. Þá hafi í umfjöllun um afrétti í sóknarlýsingu Hofs- og Hálssókna frá 1840 verið vísað til afréttar á Flugustaðadal sem Sultarafréttar. Sultarafréttur liggi mun innar en kröfusvæðið og afmarkist að utan af Sultarafréttargili. Þangað hafi Hofsprestar og ábúendur Flugustaða rekið afréttarfé eftir þörfum, enda gott aðhald af gilinu. Nýting hluta Flugustaðalands sem afréttar hvíli á beinum eignarrétti að landinu. Að mati landeiganda sé ljóst að innan kröfusvæðisins séu svæði sem nýtt hafi verið af eigendum Flugustaða eins og jarðareigendum hafi verið heimilt, t.a.m. hafi þar átt sér stað nýting vegna selstöðu, skógarhögg o.fl. Þá séu landfræðilegar aðstæður á Austurlandi

þannig að jörðum fylgi jafnan allt það beitarland sem þær hafi þurft og fáar heimildir um samnotaafrétti.

Af hálfu landeiganda er tekið fram að í landamerkjabréfi Flugustaða frá 1884 sé ítaka getið í Flugustaðalandi, annars vegar að kirkjan á Hofi eigi selför og alla beit fyrir sunnan Hofsá á Flugustaðadal og hins vegar að jörðin Starmýri eigi skógartöku í svo nefndum Parti á Flugustaðadal. Núverandi stöðu þessara ítaka verði að skoða í ljósi laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum o.fl. Stofnun ítakanna beri hins vegar merki um stöðu landsins sem eignarlands, enda hefði ítak ekki verið stofnað í landinu ef svo væri ekki. Upplýsingar um ítökin beri vott um að Hofsprestar hafi í raun notað land Flugustaða í ríkum mæli vegna búskapar á Hofi en þeir hafi haft sel inn á Flugustaðadal. Um þetta beri einnig landamerkjabréf Starmýrar, frá 16. janúar 1883, þar sem vísað sé til máldaga frá 1397 um skógarítak Þvottárkirkju á Flugustaðadal, frá Mosvallaskriðu og fram til Jökulgils. Mosvellir séu taldir hafa eyðst í skriðufalli en Jökulgil sé næsta gil fyrir innan Sultarafréttargil.

Afstöðu sem komi fram í kröfulýsingu ríkisins er mótmælt af hálfu landeiganda en þar komi engin efnisleg sjónarmið fram um forsendur þjóðlendukröfunnar sem sérgreind séu þjóðlendusvæði innan landamerkja Flugustaða. Gerð sé krafa um að þjóðlendusvæði sem sé nefnt Hofsjökull og Staðarafrétt og sé afmörkun svæðisins, að því marki sem það liggir um Flugustaðadal sunnan Flugustaðaár, um Partsgil og á Partstind. Engar skýringar séu gefnar um forsendur þessarar skiptingar Flugustaðadals sunnan ár í tvö svæði með mismunandi eignarréttarlega stöðu. Af hálfu landeiganda er byggt á því að landfræðilegar aðstæður í Hofsdal, þar með Hofstungu milli Hofsdals og Flugustaðadals, leiði til þess að lýsing *Landnámu* á upphaflegu landnámi sé skýr um að landnám hafi náð yfir dali alla. Ekki verði af hálfu landeiganda dregnar aðrar ályktanir af afmörkun á landnáminu en að það hafi tekið til Hofsdals og Flugustaðadals, eins og vötnum halli til dalanna. Landamerkjabréf Flugustaða falli í öllum meginatriðum saman við eldri heimildir. Ekki standi rök til annars en að eignarréttarleg staða Hofsdals og Hofstungu inn og upp á sker, þ.e. með vísan til vatnaskila, sé hin sama og Starmýrardals, Bæjarafréttar í Lóni og Fossárdals inn af Berufirði. Þá séu ekki til staðar sömu aðstæður og vegna landsvæðis norðan og austan Jökulsár í Lóni, t.d. hvað varði tengsl svæðis við byggð, landnámslýsingar og jarðir á svæðinu. Frekar mætti líta til þess svæðis Stafafells þar sem eignarréttur hafi verið viðurkenndur í nefndum úrskurði og dómi Hæstaréttar.

6.2.2 Geithellnadalur í Álftafirði (Geithellnar, Virkishólasel, Kambsel og Blábjörg) og Múli í Álftafirði

Hér verður fyrst gerð grein fyrir sameiginlegum sjónarmiðum þeirra gagnaðila íslenska ríkisins sem eru eigendur jarðanna Geithellna, Virkishólasels, Kambsels, Blábjarga og Múla í Álftafirði en sjónarmiðum sem varða jarðirnar norðan Geithellnaár annars vegar og Múla, sem liggur sunnan árinna, hins vegar eru síðan gerð sérstök skil í undirköflum.

Af hálfu landeigenda er vísað til þess að árið 1920 hafi oddviti Geithellnahrepps verið spurður um almenninga og svar hans verið á þá leið að „enginn almenningur og ekkert afréttarland væri í hreppnum sem ekki tilheyrði einhverju lögbýli“. Árið 1989 hafi félagsmálaráðuneytið sent fyrirspurn til allra sveitarstjórna um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarrétt en því hafi ekki verið svarað af hálfu sveitarstjórna í Hamarsfirði og Álftafirði. Styðji svar oddvita Geithellnahrepps við kröfu landeigenda í máli þessu með afgerandi hætti og megi ætla að ástæða þess að fyrirspurn um afréttir í Álftafirði hafi ekki verið svarað sé einfaldlega sú að engar afréttir sé þar að finna, sem ekki séu í sameiginlegri eigu landeigenda. Íslenska ríkið byggir sameiginlega á því fyrir allt landsvæði í málinu að ef fallist verði á að kröfusvæðin hafi verið numin í heild eða að hluta sé á því byggt að beinn eignarréttur, sem þannig kunni að hafa stofnast í öndverðu, hafi fallið niður og svæðin síðar verið tekin til takmarkaðra nota annarra. Engin haldbær gögn eða frekari rökstuðningur sé lagður fram til stuðnings þessari málsástæðu íslenska ríkisins er varði Geithellna- og Múladal og sé henni því alfarið hafnað af hálfu landeigenda.

Í greinargerð landeigenda er fjallað um að íslenska ríkið byggir kröfu sína m.a. á staðháttum og gróðurfari. Af hálfu landeigenda er tekið fram að, líkt og greinilega hafi komið í ljós í vettvangsferð þar sem keyrt hafi verið inn Geithellnadal og horft yfir í Múladal, engin skýr skil séu í landslagi þegar komið er inn á kröfusvæði íslenska ríkisins og ljóst að gróðurfar og annað hafi verið með sama móti alla leið þangað sem farið hafði verið. Nær engin upphækkun sé í dalnum sjálfum, þrátt fyrir að smá upphækkun hafi verið á veginum í vettvangsferðinni þar sem stoppað hafi verið, en sá vegur lækki aftur niður. Umræddum vegi sé og hafi verið haldið við af landeigendum sem fari reglulega inn Geithellnadal alla leið að sýslumörkum. Landeigendur sjái t.a.m. um að smala allan dalinn að sýslumörkum. Í vettvangsferð hafi ekki gefist tími til þess að skoða allan dalinn og það svæði sérstaklega sem ágreiningur máls þessa snúi að. Þannig hafi ekki verið farið nægilega langt inn dalinn til þess að sjá vatnið sem Geithellnaáin renni úr á hrauni, ekki heldur Sker eða að Þrándarjökli, en þetta séu allt mikilvæg kennileiti þegar komi að afmörkun lands landeigenda. Ekki hafi heldur gefist færi til að sjá Hvannavelli, en ef það hefði verið gert hefði verið hægt að sjá hvernig landið þar líti út og að landið beri þess augljós merki að vera eignarland.

Af hálfu landeigenda er því hafnað að umrætt landsvæði sé sameiginlegt nytjaland fremur en að það sé undirorpið beinum eignarrétti. Í því sambandi vísist til gagna málsins sem geti svæðisins sem „eign“ Geithellna, allt frá árinu 1883, og „eign“ Múla, allt frá árinu 1885, og afstöðu sveitarstjórnar til landsvæðisins árið 1920, um að ekkert afréttarland hafi verið í Geithellnahreppi sem ekki hafi tilheyrt einhverju lögbýli. Íslenska ríkið hafi ekki vísað til neinna haldbærra gagna þessari málsástæðu til stuðnings. Þinglýst landamerkjabréf, önnur heimildarskjöl og vatnaskil sýni fram á hið gagnstæða, og skuli gilda um afmörkun eignarlands á þessum slóðum, en ekki hnittettir punktar eða uppdrættir íslenska ríkisins.

Sé ekki fallist á framangreint er af hálfu landeigenda á því byggt til vara að landeigendur hafi eignast umrætt landsvæði allt fyrir hefð, á grundvelli laga nr. 46/1905, enda ávallt farið með landsvæðið allt sem sína eign, séð um viðhald landsins og vegs og séð um smölun landsins, þar á meðal skipulagningu smölunar. Þá hafi landeigendur í Geithellnadal samið við Ferðafélag Djúpavogs um að félagið megi hafa kofa á landinu, sem sé innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Til stuðnings kröfum er vísað til ákvæða stjórnarskrár Lýðveldisins Íslands nr. 33/1944, einkum 72. gr., og til ákvæða mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Þá vísa landeigendur til almennra meginreglna íslensks eignarréttar og til laga um framkvæmd eignarnáms nr. 11/1973. Landeigendur vísa enn fremur til ákvæða laga um hefð nr. 46/1905 og vatnalaga nr. 15/1923. Þá vísa landeigendur til ákvæða laga um þjóðlendur nr. 58/1998 og laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu nr. 57/1998. Landeigendur vísa og til landamerkjalaga nr. 41/1919 og eldri laga um sama efni nr. 5/1882, sem og til girðingarlaga nr. 135/2001 og til eldri laga um sama efni nr. 10/1965. Landeigendur vísa loks til laga um meðferð einkamála nr. 91/1991.

6.2.2.1 *Geithellnadalur í Álftafirði (Geithellnar, Virkishólasel, Kambsel og Blábjörg)*

Af hálfu eigenda Geithellna, Virkishólasels, Kambsels og Blábjarga er á því byggt að Geithellnar sé gömul jörð sem getið sé í *Landnámu* og *Njálssögu* og sé Geithellnadalur frægur fyrir það að þeir fóstbræður og fyrstu landnámsmenn, Ingólfur Arnarsson og Hjörleifur Hróðmarsson, hafi dvalið þar fyrsta veturinn sinn á Íslandi, samkvæmt munnmælum. Lengi hafi verið búið í Geithellnadal, þar á meðal á Þormóðshvammi, sem staðsettur sé innan kröfusvæðis íslenska ríkisins en hafi þó farið í eyði um 1885. Geithellnadal sé víða lýst sem stórum dal með góðu landi sem sé skógi vaxið.

Íslenska ríkið byggi á því í greinargerð að landsvæði sem kallað hafi verið „fátækrapartur Geithellnahrepps“ í landamerkjabók frá 1883 sé landsvæði sem náí frá Þrændará og allt á sker upp. Þessu er mótmælt af hálfu landeigenda en af hálfu þeirra er á því byggt að „fátækrapartur Geithellnahrepps“ sé Kambsel sem sé á milli Kambsfellsgils og Þrændará. Af landamerkjabréfi Geithellna megi ráða að þessum hluta landsins fylgi tilkall til afréttarlands Geithellnadal, þ.e. ásamt öðrum eignarlöndum í dalnum. Samræmist þessi túlkun öðrum gögnum sem aflað hafi verið og vísað sé til.

Af hálfu landeigenda er tekið fram að engin eldri gögn mæli skýrlega gegn því að landamerki Geithellna frá 1883 skuli lögð til grundvallar og er vísað til *Almennra niðurstaða óbyggðanefndar* um þá reglu að það dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæli því í mót, sem íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á. Þvert á móti sé það svo að önnur gögn mæli á sama veg og framangreint landamerkjabréf. Megi þar nefna lýsingu landamerkja Geithellna í bréfabók Brynjólfs biskups, ritaðri árið 1673, en þar segi m.a. að Geithellnar eigi allt land í dalnum, norðan Geithellnaár, inn á öræfi. Framangreint landamerkjabréf hafi verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því

byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágretta eða sveitarfélag, sem hljóti að benda til þess að landamerkjabréf gildi. Þinglýstir eigendur hafi þannig réttmætar væntingar til þess að merkjum sé lýst rétt í landamerkjabréfum og hafi réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur sé fyrir hendi. Íslenska ríkið beri hallann af því ef vafi sé fyrir hendi, sem í greinargerð þess sé með engu móti tekinn af.

Af hálfu landeigenda er tekið fram að í Geithellnadal sé engin afrétt, einungis eignarlönd. Á eignarlöndunum hafi hver smalað fyrir sig og séu göngur ekki á sama tíma. Umrætt landsvæði sem íslenska ríkið krefjist að verði þjóðlenda sé innan landamerkja Geithellnadal og þannig hluti af eignarjörð landeigenda, og sé háð beinum eignarrétti þeirra. Þrátt fyrir að umrætt landsvæði kunni að vera lýst sem afrétt í heimildum og/eða á korti, er á því byggt að ekki sé um að ræða afrétt í þeim skilningi að um landsvæði utan byggðar sé að ræða heldur að hluti landsvæðisins hafi m.a. verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis sé önnur en aðrir hlutar eignarlandsins.

Af hálfu landeigenda er vísað til lýsinga á Geithellnadal í öðrum heimildum, þ.e. í athugasemdum og viðbótum í örnefnaskrá frá 1998, í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlapingi* frá 1976, og í svæðisskráningu Sæðisar Gunnarsdóttur fornleifafræðings, *Menningarminjum í Djúpvogshreppi* frá 2004. Framangreint sýni fram á að landeign landeigenda í Geithellnadal nái a.m.k. upp að Þrándará og Sunnu, sem renni úr Þrándarjökli, en Sker sé þar enn ofar. Þá sé ljóst af framangreindum heimildum að landeignin nái að sýslumörkum við Fljótsdal á Hrauni. Þá nái landeign Kambfels að Þrándará sem renni úr Þrándarjökli en inn af landi Kambfels sé óskipt sameignarland Geithellna og Kambfels. Sé „afréttarland Geithellnadal“ því sameiginlegt eignarland landeigenda í dalnum en ekki þjóðlenda líkt og íslenska ríkið byggir á. Þá sé býlið Þormóðshvammur, sem hafi verið byggt um 1852–1885 um 17 km inn af Geithellnum, innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Hluti ofangreinds landsvæðis hafi áður verið í eigu íslenska ríkisins, en verið selt. Þessu til stuðnings fylgi kaupsamningar og afsöl, m.a. kaupsamningur/afsal frá árinu 2020 um jörðina Blábjörg en þar segi m.a. að jörðinni skulu fylgja þau réttindi sem tilheyri henni, „svo sem í Geithellnadal“.

6.2.2.2 Múli í Álftafirði

Af hálfu eigenda Múla í Álftafirði er á því byggt að Múlajörðin í Múladal sé gömul jörð og vísað til þess að á jörðinni sé friðlýst tóft sem sé skráð á aldursbilinu 870–1100, sem sýni að jörðin hafi snemma verið numin. Þá sé Geithellnadal getið í *Njálssögu* og sé dalurinn frægur fyrir að fyrstu landnámsmennirnir, Ingólfur Arnarsson og Hjörleifur Hróðmarsson, hafi dvalið þar fyrsta veturinn sinn á Íslandi, samkvæmt munnmælum. Geithellnadalur sé í raun einn dalur sem skiptist í tvennt, þ.e. sitt hvorum megin við Geithellnaá. Lengi hafi verið búið í Múladal, þar á meðal á Hvannavöllum, sem staðsettir séu innan kröfusvæðis íslenska ríkisins, en hafi farið í eyði um 1883.

Af hálfu landeigenda er tekið fram að málsástæður og röksemdir fyrir kröfu íslenska ríkisins í Múladal séu afar takmarkaðar í greinargerð þess. Kröfusvæðið sé enda kallað *Hofsjökull og Staðarafrétt* en umrædd kennileiti séu algjörlega óviðkomandi Múladal. Í kröfulýsingu og greinargerð sinni vísi íslenska ríkið til landamerkja Múla samkvæmt landamerkjaskrá frá 27. júní 1885 en krefjist þó lands sem sé í þeirri skrá lýst innan Múladals og í eigu Múla. Segi um þetta í greinargerð þess að þrátt fyrir að kröfusvæði ríkisins geti talist falla í heild eða að hluta innan merkjalýsinga skv. landamerkjabréfum sé ekki fallist á að það sé rétt, enda styðji eldri heimildir ekki að eignarlönd á svæðinu nái til kröfusvæðisins. Þessu er alfarið hafnað af hálfu landeigenda, enda engin eldri gögn sem mæli skýrlega gegn landamerkjabréfi, og er af hálfu landeigenda vísað til *Almennra niðurstaða óbyggðanefndar* um þá reglu að það dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæli því í mót, sem íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á. Þvert á móti sé það svo að hafi landamerkjabréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt um merki tiltekinna jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, hljóti það að benda til þess að landamerkjabréf gildi. Þinglýstir eigendur hafi þannig réttmætar væntingar til þess að merkjum sé lýst rétt í landamerkjabréfum og réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur sé fyrir hendi. Íslenska ríkið beri hallann af því ef vafi er fyrir hendi, sem í greinargerð þess sé með engu móti tekinn af.

Af hálfu landeigenda er tekið fram að í Múladal sé engin afrétt, einungis eignarlönd. Á eignarlöndunum hafi hver smalað fyrir sig og séu göngur ekki á sama tíma. Landsvæðið sé nefnt í kröfugerð ríkisins *Hofsjökull og Staðarafrétt*, en engin afrétt sé í landi Múladals. Umrætt landsvæði sem íslenska ríkið krefjist að verði þjóðlenda sé innan landamerkja Múla og þannig hluti af eignarjörð landeigenda, og sé háð beinum eignarrétti þeirra. Umrætt landsvæði sé hvorki á korti né í heimildum nefnt eða merkt sem afréttarland. Væri það hins vegar svo, er á því byggt að ekki sé um að ræða afrétt í þeim skilningi að um landsvæði utan byggðar sé að ræða, heldur að hluti landsvæðisins hafi m.a. verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis sé önnur en aðrir hlutar eignarlandsins.

Af hálfu landeigenda er vísað til lýsinga á Múla í öðrum heimildum, þ.e. í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* frá 1976, í svæðisskráningu Sædísar Gunnarsdóttur fornleifafræðings, *Mennigarminjum í Djúpavogshreppi* frá 2004, og í örnefnaskrá frá 1968, skráðri af Guðmundi Björnssyni. Samkvæmt framangreindum heimildum sé Múla lýst sem landmikilli jörð sem nái meðfram Hrossatindum allt vestur á Hraun og að sýslumörkum við Fljótsdal og Lón. Landamerki milli Múladals og Hofsdals liggja á ofanverðum Hrossatindum að Hrauni, yfir Hraun og að sýslumörkum við Sker, meðfram sýslumörkum til norðurs og vesturs og þar að landamörkum við Geithellnadal. Þá sé Hraun þar sem Háás sé merktur á korti. Háás sé innan kröfusvæðis íslenska ríkisins en sé samkvæmt framangreindum heimildum hluti af Múladal sem sé í eigu Múla.

6.2.3 Hof í Álftafirði

Af hálfu eiganda Hofis í Álftafirði er á því byggt að með kröfugerð ríkisins fyrir óbyggðanefnd sé gerð alvarleg aðför að eignarrétti þeirra sem njóti verndar 72. gr. Stjórnarskrár Lýðveldisins Íslands nr. 33/1944 (stjkskr.), sbr. 10. gr. stjórnskipunarlaganna nr. 97/1995 og 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu sem lögfestur hafi verið með lögum nr. 62/1994 (MSE). Í ljósi kröfugerðar ríkisins telji landeigandi að óbyggðanefnd verði að taka skýra afstöðu til þeirra röksemda sem byggðar séu á 72. gr. stjkskr. sem og 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við MSE við mat á því hvort sönnur hafi tekist fyrir löglegu eignarhaldi.

Hafa beri í huga að hugtakið „eign“ í skilningi 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við MSE hafi af Mannréttindadómstól Evrópu (MDE) verið túlkað á þá leið að það hafi sjálfstæða merkingu. Með sjálfstæðri merkingu sé átt við að við mat á því hvort í tilteknu máli sé um að ræða eign sem njóti verndar 1. gr. þurfi að kanna hvort svo sé samkvæmt innanlandsrétti þess ríkis, sem eigi hlut á. Skortur á slíkri vernd að landsrétti ráði hins vegar ekki alltaf úrslitum um mat á því hvort um eign sé að ræða í skilningi 1. gr. Þannig geti verið um að ræða eign í skilningi ákvæðisins þótt dómstólar viðkomandi aðildarríkis hafi ekki talið að um eign væri að ræða samkvæmt innanlandsrétti þess ríkis.

Það sé mat MDE með tilliti til atvika í hverju máli fyrir sig sem ráði för. MDE hafi ítrekað áréttað að við mat þetta beri að líta til allra atvika máls í heild sinni. Þannig hafi dómstóllinn bæði litið til staðreynda og lagalegra atriða. Við matið hafi í ákveðnum málum ráðið úrslitum, hvernig farið hafði verið með umrædda eign í framkvæmd, sérstaklega í lögskiptum og hvaða traust menn hafi borið til þeirrar framkvæmdar. Þá hafi framkoma handhafa ríkisvaldsins í garð eigenda einnig skipt máli. Í þeim málum þar sem komið hafi verið fram við einstaklinga/lögaðila sem réttmæta eigendur ákveðinna eigna hafi slík framkoma verið talin vekja ákveðnar væntingar hjá þeim aðilum um löglegt eignarhald sitt á þeim eignum. Af þessu megi ráða að afskipti og afskiptaleysi ríkisvaldsins skipti máli við þetta sönnunarmat. Um framangreind sjónarmið vísist til dóms MDE í máli Papamichaloppulos gegn Grikklandi, dóms yfirdeildar MDE í máli Fyrrum Grikklandskonungs og fleiri gegn Grikklandi og dóms yfirdeildar MDE í máli Beyeler gegn Ítalíu.

Þá byggi landeigandi einnig á þeim sjónarmiðum sem MDE hafi lagt til grundvallar um lögætar væntingar. Þannig hafi MDE lagt til grundvallar að væntingar einstaklinga eða lögaðila til að njóta eigna sinna séu verndaðar af 1. gr. samningsviðauka nr. 1 við MSE ef þær eru byggðar á sanngjörnu og réttlætanagerlegu trausti á réttargerning, sem sé tengdur við eignarréttindi og hafi áreiðanlegan lagagrundvöll. Um framangreind sjónarmið vísist til dóms MDE í máli Pine Valley Developments Ltd. og fleiri gegn Írlandi, dóms MDE í máli Stretch gegn Bretlandi og dóms yfirdeildar MDE í máli Kopecský gegn Slóvakíu.

Við setningu landamerkjaganna nr. 5/1882, og síðan nr. 41/1919, hafi það verið ætlun löggjafans að framkvæmdavaldið hefði frumkvæði að því að gengið yrði frá

landamerkjum jarða, þau skráð og leyst úr ágreiningi um þau ef hann væri fyrir hendi. Þannig sé í 6. gr. laganna frá 1919 lögð ákveðin eftirlitsskylda á embættismenn þannig að við gildistöku þeirra laga hafi valdsmönnunum hverjum í sínu umdæmi borið að rannsaka hvort landamerkjum þar hefði verið þinglýst. Landamerkjalögin frá 1882 hafi ekkert kveðið á um það hvaða land eða landgæði fylgi jörðum eða öðrum fasteignum enda hafi ekkert verið um það deilt, þar sem sú skoðun hafi virst óumdeild á þeim tíma að jarðeigandi ætti fullkominn eignarrétt innan landamerkja jarðar sinnar. Þannig virðist ljóst allt frá tíma Grágásar og fram á þennan dag að landeigandi hafi átt beit og annan gróður á jörð sinni. Hann hafi sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt. Á sama tíma hafi að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni. Í sumum tilvikum hafi beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hveðrar skyldu ráða veiði á landi. Hér megi að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr. Regla þessi eigi rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.

Á því sé byggt af hálfu landeiganda að landsvæðið sé innan marka upphafslegs landnáms á svæðinu. Svæðið sé ekki mjög hálent, allvel gróið, og frekar einsleitt, og því ekki rök til að efast um að landnámslýsingar nái yfir það. Af hálfu landeiganda er vísað til heimildaskjala, fornra og nýrra, sem sýni ótvírætt fram á beinan eignarrétt þeirra í gegnum tíðina. Landamerki Hofa í Álftafirði séu mjög gömul en jarðarinnar sé getið í fornum ritum, allt til um 1200, þar sem segi í skrá Páls biskups Jónssonar um kirkjur í Skálholtsbiskupsdæmi að kirkja sé á Hofi í Álftafirði. Þá liggja fyrir fjöldi máldaga og vísitasía um kirkjuna á Hofi, sá elsti máldagi Maríukirkjunnar að Hofi í Álftafirði er Jón biskup Sigurðarson hafi sett 1. september 1314.

Af hálfu landeiganda er vísað til landamerkjaskrár prestsetursins Hofa í Álftafirði með hjáleigunum Hærुकollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli, dags. 13. maí 1885 og þinglýst á Djúpavogarmantalsþingi 23. júní 1884, þar sem landamerkjum jarðarinnar sé lýst. Einnig vísist til þinglýstrar landamerkjaskrár fyrir Múla í Hofssókn, dags. 27. júní 1885. Landamerkjaskrárnar séu áritaðar um samþykki eigenda aðliggjandi jarða og þinglesnar. Þá sæki landamerkjaskrá jarðarinnar stoð í eldri heimildir, m.a. biskupsvísitasíu fyrir Hofskirkju frá 5. september 1641 og biskupsvísitasíu frá 12. september 1677, vitnisburð sr. Guðmundur Guðmundsson á Hofi um landamerki Hofa og Starmýrar, dags. 3. september 1669, og lögfestu sr. Guðmundar Högnasonar dags. 17. júní 1694 fyrir jörðina Hof í Álftafirði með kirkjujörðinni Flugustöðum, sem hafi verið þinglesin við héraðsþing að Geithellum 22. apríl 1696 og hafi enginn mótmælt henni. Samkvæmt þessum eignarheimildum og öðrum þeim sem vísað sé til í málinu sé ljóst að allt sameiginlegt og óskipt land jarðarinnar, samkvæmt landamerkjum þeim sem kröfulýsing landeiganda hljóði á um, sé háð beinum eignarrétti og tilheyrir allt land innan þeirra merkja Hofa í Álftafirði.

Af hálfu landeiganda er byggt á því, með vísan til lýsinga í *Landnámu*, að hið umþrætta land hafi verið í óslitinni einkaeign frá landnámi en ekki almenningur eða samnotaafrétt. Landeigandi telji því að fyrir liggja að allt land í Múlaþingi hafi frá landnámi verið undirorpið beinum eignarrétti. Engir almenningar og samnotaafréttir séu á svæðinu og nýting og búseta bendi til þess að allt land á svæðinu hafi verið nytjað allt frá landnámi, og tilheyrt ákveðnum jörðum. Ekkert bendi til þess að þetta landsvæði hafi verið undanskilið beinu eignarnámi. Land Hofs sé greinilega allt innan landnáms, og hafi verið byggt á því alla tíð að umrætt svæði sé eign jarðarinnar og innan landamerkja þeirrar jarðar á sama máta og annað landsvæði hennar. Krafa ríkisins um að viðurkennt verði að land þetta hafi aldrei verið undirorpið beinum eignarrétti eða sá eignarréttur síðar fallið niður fái ekki staðist, sbr. hina löngu eignaskráningu á jörðinni. Landsvæðið sé beintengt hinum hluta jarðarinnar og ekkert sérstakt sem aðskilji það frá hinum hluta jarðarinnar á þann hátt að ótækt sé að telja það hluta jarðarinnar sem eignarland. Á því er byggt að um sé að ræða land jarðar frá öndverðu og styðji fornar merkjalýsingar við það. Jörð með þinglýstu landamerkjabréfi, sem styðjist við eldri eignarheimildir sé eignarland, sá er haldi öðru fram hafi sönnunarbyrðina fyrir því. Megi í þessu sambandi vísa til Hrd. 48/2004 (Úthlíð) og Hrd. 722/2009, Hvammur /Hvammshéiði, Þistilfirði, og Hrd. 748/2009, Vatnsendi á Álandstungu, og einnig til úrskurðar óbyggðanefndar í máli 2/2009 um Kolbeinsdalsafrétt, (Hólaafrétt).

Byggt er á því að landamerkjalyýsingar þær sem gerðar hafi verið í kjölfar landamerkjagagna 1882 hafi víða verið byggðar á eldri heimildum svo sem lögfestum máldögum og eldri landamerkjabréfum. Þessum lýsingum hafi síðan verið gefið aukið vægi með þinglýsingu og eftirlitsskyldu valdsmanna sem landeigendur telji að leiði til þess að þarna verði til fullkomnar heimildir um landamerkin og þannig eignarrétti þinglýstra eigenda. Þessi landamerki og þetta fyrirkomulag beri að virða að mati landeiganda. Þess sé krafist að land sem í tugi ára hafi verið talið innan þinglýstra landamerkja jarða teljist eignarland. Á þessi sjónarmið hafi óbyggðanefnd fallist í almennum niðurstöðum sínum og sú niðurstaða hafi verið staðfest í meginatriðum af Hæstarétti sbr. mál nr. 48/2004, þó þannig að rétturinn telji að meta verði gildi hvers landamerkjabréfs fyrir sig. Þegar landamerkjabréf þeirra landsvæða sem nú sé fjallað um séu skoðuð með hliðsjón af eldri heimildum um jarðirnar, sem og í ljósi landfræðilegrar staðsetningar hins umþrætta lands, hljóti niðurstaðan að vera sú að ekki sé um þjóðlendu að ræða á þessu landsvæði. Merkjalýsingar nái hér víða upp á háfjöll á vatnaskil. Engar heimildir séu um afréttaralmenning, heldur beri heimildir með sér að allt land á þrætusvæðinu heyrir vissum jörðum til.

Hof í Álftafirði sé jörð með þinglýstu landamerkjabréfi sem ekki fari í bága við eldri heimildir. Þess vegna hafi ríkið sönnunarbyrðina fyrir því að innan merkja jarðarinnar sé þjóðlendu að finna. Hér sé því um eignarland að ræða og því beri að hafna þjóðlendukröfu til þess. Vísað sé til þess að þó heimalönd sumra stórjarða séu geysi víðfeðm, hafi þau engu að síður verið viðurkennd sem eignarlönd. Sjá m.a. Hrd. 48/2004,

(Úthlíð og efstu lönd í Biskupstungum), Hrd. 65/2012 (Reykjahlíð), Hrd. nr. 723/2009 (Laxárdalur/Dalsheiði), Hrd. nr. 722/2009 (Hvammur/Hvammshéiði), Hrd. nr. 40/2011 (Sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls). Þessu svæði hafi ekki verið lýst sérstaklega og aðgreindu frá heimalandi jarðarinnar og ekkert fram komið sem bendi til þess að það sé ólíkt öðru landi jarðarinnar að þessu leyti.

Staðhættir og gróðurfar á hinu umþrætta landsvæði styðji að mati landeiganda við þá niðurstöðu að jörðin öll sé öll undirorpin beinum eignarrétti og þar með að þjóðlendukröfu verði hafnað. Landsvæðið sé ekki mjög hálent og vel gróið að stórum hluta. Þar að auki sé jörðin aðliggjandi landsvæðum sem talin hafi verið til landsvæða jarða allt frá tímum landnáms. Engin rök hnigi að þeirri niðurstöðu að kröfusvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en aðrar slíkar jarðeignir á svæðinu. Engar heimildir séu um að land þetta hafi nokkurn tíma færst undan einkaeignarrétti, eða eignarréttur á því týnst. Engar fornar heimildir finnast um slíkt. Þau fáu skrif sem til séu um svæðið bendi einmitt til hins gagnstæða líkt og áður hafi verið rakið. Notkun landsvæðisins í gegnum aldirnar hafi ekki verið með þeim hætti að það flokkist til svokallaðra almenningsafrétta, né heldur hafi þær staðið almenningi frítt til afnota. Landsvæðið falli ekki undir forna skilgreiningu lögbókanna fornu um afréttir „það eru afréttir sem tveir eða fleiri eigu saman.“ Þvert á móti hafi umþrætt landsvæði verið nýtt af landeigendum eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma, allt frá því að svæðið hafi verið numið til eignar.

Í ljósi ofangreinds sé því haldið fram að land innan þinglýstra landamerkjá Hofs sé allt eignarland, og styðjist það við ofangreindar eignarheimildir, en einnig við fullnaða hefð. Á því sé byggt að venjuréttur og hefðarsjónarmið leiði einnig til þess að allt land innan landamerkjá jarða teljist eignarland.

Hefð megi rekja allt til rómaréttar og sé hún vissulega skyld námi þannig að segja megi að hefð hafi tekið við þegar eiginlegu landnámi taldist lokið. Hefð hafi síðan fyrst og fremst gildi sem eignarheimild eftir gildistöku laga 46/1905. Fyrstu grein hefðarlaga frá 1905 sé ætlað að taka af öll tvímæli um að hefð verði unnin á verðmæti enda þótt það hafi verið opinber eign. Að þessu leyti sé greininni ekki ætlað að takmarka svið hefðar heldur þvert á móti að rýmka það. Samkvæmt því megi fremur segja að úr því að hefðarlög heimila eignarhefð lands, sem sé í opinberri eigu, þeim mun fremur hljóti að vera unnt að hefða land sem sé ekki eignarrétti háð. Í fyrri Landmannaafréttardómnum sé beinlínis gert ráð fyrir því að eignarhefð geti unnist á landi sem sé afréttareign. Sama megi lesa út úr 3. gr. þjóðlendlaga i.f.

Talið hafi verið af fræðimönnum að eignarhefð verði unnin á landi, hvort heldur er afrétt eða almenningur ef skilyrðum hefðar sé á annað borð fullnægt en að gera verði strangari kröfur um not ef um eigendalaust landsvæði sé að tefla. Því sé þó alls ekki haldið fram að umþrætt landsvæði hafi verið eigendalaust land fram eftir öldum, heldur bendi allt til þess að landið hafi verið numið, m.a. í ljósi gróðurfars og heimilda um búsetu. Sjónarmiðin um hefð séu því til staðfestingar náminu þ.e. til þess að festa í sessi

eignarrétt þessara aðila. Af hálfu landeiganda er tekið fram að eigendur hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi jarðarinnar, sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar. Smölun sauðfjár hafi ætíð verið skipulögð af landeigendum en ekki opinberum aðilum og hafi enginn getað nýtt landið til beitar, hvað þá annars, nema með samningum við landeigendur. Þá hafi þeir borgað af allri eigninni lögboðin gjöld, þ.m.t. eignarskatta.

Í H.1997:2792 (Laugavellir) hafi eignarhefð verið viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt hafi stutt rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg af réttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H.1939:28 (Einarsnes) hafi eignarhefð einnig talist fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Í ljósi ofangreindra heimilda telji landeigandi að hann, með hliðsjón af framangreindum gögnum og fyrirliggjandi upplýsingum um staðhætti, gróðurfar og nýtingu, hafi réttmæta ástæðu til að ætla að það svæði sem lýst sé í landamerkjabréfum þeirra sé fullkomin eign þeirra. Þessar væntingar landeiganda njóta verndar 72. gr. stjórnarskrárinnar, sbr. einnig 1. gr. 1. viðauka mannréttindasáttmála Evrópu. Líkt og að ofan greini hafi MDE túlkað 1. gr. samningsviðauka nr. 1. MSE þannig að hún veiti eignarréttinum jafnvel enn ríkari vernd en 72. gr. STS. Í þessu ljósi verði lög nr. 58/1998 ekki skýrð á þá leið að landeigandi þurfi að sýna frekar fram á en þegar hefur verið gert að umrætt landsvæði, eins og það sé afmarkað í landamerkjabréfum, sé utan þjóðlendu.

Kröfugerð landeiganda byggir m.a. á þinglýstum afsölum/eignarheimildum sem hann hafi fyrir þessari eign sinni og einnig þinglýstum landamerkjabréfum. Á því sé byggt að landamerkjabréf jarðarinnar sé löglega frá gengið og að það fari ekki í bága við eldri heimildir. Ekki verði annað séð af gögnum málsins en að merki hafi verið virt milli aðila um áratugskeið án árekstra og jörðin skráð í veðmalabók með hefðbundnum hætti.

Af hálfu landeiganda er lögð áhersla á þau tengsl sem séu milli þeirra eignarheimilda sem hann færi fram til sönnunar á eignatilkalli sínu. Sú víðtekna meginregla gildi í eignarrétti að ein eignarheimild geti stutt aðra. Hefð, venjuréttur og réttmætar væntingar styrki enn frekar þann rétt sem tiltekin sé í þinglýstum eignarheimildum. Í dómi Héraðsdóms Suðurlands frá 6. nóvember 2003 í máli nr. E-986/2002 hafi dómurinn farið þá leið að túlka framlagðar eignarheimildir með þeim hætti að hver gæti stutt aðra. Þar hafi verið tekin afstaða til sjónarmiða landeiganda um réttmætar væntingar eins og þær hafi komið fram í dómum Mannréttindadómstóls Evrópu. Sú umfjöllun standi óröskuð af Hæstarétti.

Vísað sé til þess að um málsmeðferð fyrir óbyggðanefnd gildi ákvæði stjórnarsýslulaga nr. 37/1993 sem byggir á almennum óskráðum meginreglum stjórnarsýsluréttar. Samkvæmt meðalhófsreglu stjórnarsýsluréttar, sem lögfest hafi verið í 12 gr. ssl., beri ríkisvaldinu ætíð að hafa meðalhóf að leiðarljósi í samskiptum sínum við borgarana, sér í lagi er taki til íþyngjandi ákvarðana. Landeigendur verði á þeim grundvelli ekki sviptir eignarréttindum sínum bótalaust, né á þá lögð óhófleg sönnunarbyrði.

Við málsmeðferð fyrir óbyggðanefnd sé óhjákvæmilegt að líta til reglna um sönnun og mat sönnunargagna sem gildi fyrir dómi við meðferð einkamála sbr. ákvæði VI.–XII. kafla einkamálalaga nr. 91/1991. Sú almenna regla hafi verið talin gilda í eignarrétti að sá sem haldi fram beinum eignarrétti verði að færa sönnur á eignarrétt sinn. Á því sé byggt að sá sem hafi í hendi þinglýsta eignarheimild sé talinn eiga tilsvarendi rétt yfir eigninni þar til annað sannist (Hrd. 1961:629).

Landeigandi telji sig hafa sannað eignarrétt sinn með framlagningu heimildarskjala og landamerkjabréfa fyrir jörð sinni. Eldri heimildir mæli þeim almennt ekki í mót, heldur þvert á móti staðfesti þær. Ríkisvaldið hafi því sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land sé ekki fullkomin eign þeirra. Vísist einnig um þetta til fyrri úrskurða óbyggðanefndar þar sem meginniðurstaða nefndarinnar hafi verið sú að land sem samkvæmt elstu heimildum væri sjálfstæð jörð með þinglýstum landamerkjum væri eignarland og sá sem héldi öðru fram hefði sönnunarbyrði fyrir þeirri staðhæfingu sinni. Jafnframt sé það niðurstaða óbyggðanefndar að vafann um hvort land hafi verið numið í öndverðu eigi að meta landeiganda í vil ef athugasemdalausar landamerkjagjörðir, einkum ef þær fari ekki í bág við eldri heimildir, bendi til beins eignarréttar. Að sömu niðurstöðu hafi Héraðsdómur Suðurlands komist að í dómi sínum frá 6. nóvember 2003 í máli nr. E-986/2002, sem hafi staðið óbreyttur í Hæstarétti, sbr. Hrd. 48/2004, þó rétturinn hafi talið að meta yrði gildi hvers landamerkjabréfs fyrir sig.

Af hálfu landeiganda er sérstaklega vísað til jafnræðisreglu stjórnarsýslulaga og stjórnarskrár um að sambærileg mál hljóti sömu niðurstöðu og að jafnræði ríki milli borgaranna. Einnig hafi verið litið til þess af Mannréttindadómstóli Evrópu að skoða verði 1. gr. samningsviðauka nr. 1 MSE, með hliðsjón af jafnræðisreglu sáttmálans sem orðuð sé í 14. gr. MSE. En það ákvæði mæli fyrir um að gæta verði jafnræðis milli þeirra sem njóti þeirra réttinda sem sáttmálanum sé ætlað að vernda. Þannig hafi oft í dómum MDE verið litið svo á að þótt ákveðin háttsemi hafi ekki talist brjóta gegn reglunni um friðhelgi eignarréttarins hafi háttsemi talist vera brot á þeirri reglu með hliðsjón af jafnræðisreglunni. Landeigandi hafi í ljósi eignarheimilda sinna, og viðurkenningu ríkisvaldsins á þeim, lengi haft réttmætar ástæður til að vænta þess að jörðin sé öll beinum eignarrétti háð. Önnur og þyngri sönnunarbyrði verði því ekki lögð á hann en aðra landeigendur á Íslandi.

Af hálfu landeiganda er vakin athygli á því að um kröfugerð ríkisins gildi ákvæði stjórnarsýslulaga nr. 37/1993 (ssl). Samkvæmt meðalhófsreglu stjórnarsýsluréttar, sem lögfest hafi verið í 12. gr. ssl., beri ríkisvaldinu að velja vægasta úrræðið sem völ sé á við úrlausn máls. Kröfugerð ríkisins um þjóðlendur frá 25. janúar 2022, og greinargerð dags. 13. desember 2023, inná landsvæði landeiganda, sé mótmælt. Svo virðist sem einkum sé byggt á því að land það sem um ræði hafi ekki verið numið í öndverðu eða eignarréttur á því hafi síðar fallið niður, og að það hafi einkum verið nýtt sem afrétt. Þetta leiði til þess að landið sé þjóðlenda. Þessum sjónarmiðum sé mótmælt af hálfu

landeiganda. Með kröfum ríkisins um framangreint landsvæði sé farið inn á land jarðarinnar Hofis í Álftafirði.

Af lýsingum *Landnámu* megi ráða að allt land á þessu svæði hafi verið numið, og landnám hafi verið samfelld. *Landnáma* hafi einnig í dómaframkvæmd verið túlkuð til stuðnings beinum eignarrétti, sbr. dóm Hæstaréttar í máli frá 1960, bls. 726, og dóm Hæstaréttar frá 1994, bls. 2228, sbr. og Mýrdalsdóma Hæstaréttar. Landeigandi telji að taka verði *Landnámu* með fyrirvara sem réttarheimild. Hins vegar verði að telja þá skoðun ríkisins að landnám hafi ekki náð til þessa landsvæðis órökstuddar, enda ekki reistar á neinum hlutlægum sönnunargögnum. Þvert á móti bendi allt til þess að svæðið hafi verið numið og nýtt allar götur síðan. Landsvæðið hafi þannig allt frá landnámi verið eigendum þess nauðsynlegt til þess að lifa af á hinu harðbýla Íslandi. Það sé einnig í samræmi við niðurstöðu Hæstaréttar í mörgum málum, t.d. Hrd. 748/2009 (Vatnsendi) og Hrd. 40/2011 (sameignarlandi Fagradals, Víðihóls, Hólssels og Nýhóls, á Hólsfjöllum) að landnám hafi almennt verið samfelld á Íslandi, sjá einnig nýlegan dóm Landsréttar í máli nr. 490/2020 (Ystutunguafrétt) og Hrd. 41/2020 (Þóreyjartungur).

Þess beri jafnframt að geta að jörðin Hof sé gömul landnámsjörð og sé getið í *Landnámu* og því ekkert óeðlilegt við að henni hafi tilheyrt mikið landsvæði. Þannig hafi t.d. aðliggjandi jarðir; Hærukollsnes, Rannveigarstaðir, Tunguhlíð, Markúsarsel og Flugustaðir allar áður tilheyrt Hofi. Þá hafi jörðin átt allan reka á milli Markskers og Melrakkness.

Að mati landeiganda séu ósannaðar röksemdir fjármálaráðherra þess efnis að svæðin hafi ekki verið numin til beinnar eignar, heldur aðeins til afnota eða eignarréttur á því síðar glatast eða fallið niður. Svæðin hafi verið numin og nýtt með öllum mögulegum hætti, eftir fremsta megni hverju sinni. Eigendur hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi jarðarinnar, sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar. Þá hafi þeir borgað af allri eigninni lögboðin gjöld, þ.m.t. eignarskatta. Smölun sauðfjár hafi ætíð verið skipulögð af landeigendum en ekki opinberum aðilum, enginn hafi getað nýtt landið til beitar, hvað þá annars, nema með samningum við landeigendur. Sé þetta skýlaus sönnun þess að land þetta land sé háð beinum eignarrétti.

Af hálfu landeiganda er tekið fram að með kröfugerð ríkisins sé farið inn á landsvæði jarðarinnar vestast á jörðinni við svokallaðan Bótarlæk. Engin rök séu færð fyrir því að umþrætt landsvæði sé þjóðlenda en vísað sé til þess af hálfu ríkisins að við afmörkun á þjóðlendukröfulínu hafi verið litið til lýsinga í landamerkjabréfum Geithellna, Múla, Hofis og Flugustaða sem og staðháttu og afmörkun á landsvæði norðan og austan Jökulsár á Lóni, sem hafi verið úrskurðað þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2001, en svæðið sé aðliggjandi kröfusvæðinu til austurs og suðurs. Þá byggi íslenska ríkið á því að eldri heimildir séu óljósar og misvísandi um merki jarðarinnar inn til landsins og vísi til reglunnar um að menn geti ekki með gerð landamerkjabréfs einhliða aukið við lands sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafi. Eldri heimildir lýsi landamerkjum jarðarinnar á láglendi nokkuð nákvæmlega, og vísi þá einkum til

rekamerkja milli jarðarinnar og aðliggjandi jarða, en heimildir bendi til þess að landsnytjar og hlunnindi jarðarinnar næst sjónum hafi verið vel nýtt, t.d. í tengslum við reka, hvalreka, eggjatekju, selveiði og fiskiveiði, auk nytja á landi til hefðbundins búskapar nærri bæjarstæðinu.

Þá er tekið fram að í eldri heimildum sé landamerkjum Hofs einnig lýst til vatnaskila á móts við aðra landeigendur, enda beitin á útlendinu mikilvægur grundvöllur búskapar á jörðinni um aldir. Byggt er á því að túlka megi þær lýsingar sem svo að merkjum jarðarinnar sé lýst á vatnaskil. Merkjum Hofs (Flugumýri) gagnvart jörðinni Starmýri sé í biskupsvísitasíu frá 12. september 1677 lýst svo: „ad Sunnann a midlj Flugustada og Starmýrar rædur landamerkin Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl og rettsyniz ofann ä lä So sem hun tilvisar“. Sambærileg lýsing sé í síðari skjölum, t.d. í vitnisburði sr. Guðmundar Guðmundssonar á Hofi um landamerki Hofs og Starmýrar, dags. 3. september 1669, og lögfestu sr. Guðmundar Högnasonar frá 17. júní 1694. Telji landeigandi að landamerkjalyýsingar þessara skjala bendi til þess að umrædd fjallsöxl ráði merkjum á vatnaskilum. Einnig vísi sömu heimildir til þess að merki jarðarinnar að „austan“ á milli Hofs og Múla í svokallað „Votabergi“ í miðjum Múlahálsi“.

Landeigandi telji að umrædd kennileiti, sem vísað sé til í framangreindum heimildum, séu augljós og myndi nokkuð skýr náttúruleg merki á milli jarðarinnar og aðliggjandi jarða, þ.e. Starmýrar annars vegar og Múla hins vegar. Engin ástæða hafi því verið til að lýsa merkjum nánar á þessum tíma, enda hafi þau verið talin svo skýr. Það hafi svo hins vegar verið gert með landamerkjabréfum jarðanna, þar sem merkjum þeirra sé lýst mun nákvæmar en áður, en lög um landamerki hafi verið til að fastsetja þau og þess vegna oft ekki að vænta að til séu eldri heimildir um nákvæm landamerki jarða. Núverandi landamerki séu þinglýst athugasemdalaust og hafi verið viðurkennd af öllum aðilum, þ.m.t. hinu opinbera um áratugaskeið.

Af hálfu landeiganda er á því byggt að íslenska ríkið hafi þannig metið landamerkjabréf jarðarinnar ranglega. Í bréfinu komi skýrlega fram að landamerki jarðarinnar séu m.a. þannig að Hofsa ráði merkjum allt að „Jökulfelli“. Þá segi enn fremur að frá Jökulfelli sé línan dregin í norðurbrún Hofsjökuls og þaðan ráði „eggjar og röðlar á fjallgarðinum allt að „Votabergi“ í miðjum Múlahálsi“. Að mati landeiganda sé skýrt að landsvæði jarðarinnar nái allt á hæstu fjallseggjar. Þetta sæki einnig stoð í landamerkjabréfs Múla í Hofssókn, dags. 27. júní 1885, þar sem merkjum milli jarðanna sé lýst. Landamerkjabréfum þessum hafi báðum verið þinglýst og séu þau einnig staðfest af eigendum aðliggjandi jarða. Ótækt sé því af hálfu íslenska ríkisins að halda því nú fram að hið umþrætta landsvæði sé þjóðlenda.

Landeigandi telji rétt að miða við fjallseggjar og vatnaskil um merki, að teknu tilliti til og til samræmis við orðalag fyrirbyggjandi landamerkjabréfa og legu jarða á svæðinu almennt. Landeigandi byggir á því að rétt sé að vatnaskil ráði merkjum, svo sem almennt sé á þessu svæði, og miði beri við þau og þá túlkun að miðað sé við hvert regn-

dropi fellur, sbr. úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 4/2008 (Skagafjörður austan Vestari-Jökulsár).

Af hálfu landeiganda er bent á að svo virðist sem íslenska ríkið telji að kröfusvæðið tilheyri svokallaðri „Staðarafrétt“. Þessari túlkun ríkisins sé hafnað, enda ljóst að landamerki Staðarafréttar takmarkast af Tungufjöllum, sem sé töluvert fyrir sunnan hið umþrætta landsvæði, sbr. *Sýslu- og sóknalýsingar Múlasýslna*.

Því sé harðlega mótmælt af hálfu landeiganda að landfræðileg lega, gróðurfar svæðisins að öðru leyti og ágiskanir um nýtingu þess í gegnum árin út frá því geti leitt til þess að svæðið teljist þjóðlenda líkt og ríkið virðist byggja á í kröfufylsingu sinni. Bent sé sérstaklega á í þessu tilliti að landsvæðið sé ekki frábrugðið fjölmörgum svæðum sem talin hafi verið til eignarlanda.

Um lagarök er vísað til meginreglna eignarréttar og stjórnarskrár lýðveldisins Íslands, sérstaklega 72. gr. og 65. gr. Einnig sé vísað til mannréttindasáttmála Evrópu, einkum 2. og 6. gr. og 1. gr. 1. samningsviðauka við hann. Þá sé vísað til landamerkjalaga nr. 41/1919, laga nr. 46/1905 um hefð og laga um skráningu og mat fasteigna nr. 6/2001. Vísað sé til venjuréttar og til almennra reglna samninga og kröfuréttar um skuldbindingargildi samninga. Jafnframt sé vísað til almennra meginreglna stjórnslu-réttar sem ákvæði stjórnslulaga nr. 37/1993 séu byggð á. Sérstaklega sé vísað til rannsóknarreglu, jafnræðisreglu og meðalhófsreglu. Vísað sé til þinglýsingarlaga nr. 39/1978, einkum 25.–27. gr. Þá sé vísað til laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986. Jafnframt sé vísað til laga nr. 58/1998 um þjóðlendur, einkum 1., 5., 15., 17., 11. og 2. mgr. 12. gr. Krafa um málskostnað byggi á XXI. kafla laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, sbr. 17. gr. þjóðlendulaga.

7 NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

7.1 Inngangur

Hér á eftir verður fyrst fjallað um *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vikið að fyrirbyggjandi dómafordæmum í þjóðlendumálum. Að því búnu verður gerð grein fyrir landnámi á því svæði sem mál þetta varðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu þjóðlendukröfusvæða ríkisins í málinu. Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar.

7.2 Almenn atriði

7.2.1 *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 var í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítils háttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði í málum á svæðum 3–6. *Almennu niðurstöðurnar* fylgdu einnig í viðauka með úrskurðum í málum á svæði 7A, en þá hafði verið bætt við þær nokkrum köflum úr úrskurðum á svæðum 5–6. Í þeim köflum hafði verið tekin almenn afstaða til tiltekinna staðreynda og lagaatriða sem þar reyndi á. Þær útgáfur *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar* sem fylgdu úrskurðum á svæðum 7B, 8A, 8B, 10A, 10B og í málum sem voru til meðferðar á grundvelli 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga höfðu með sama hætti verið uppfærðar með umfjöllun um almenn atriði úr úrskurðum á næsta svæði á undan. Þegar úrskurðað var um svæði 9A, 9B og 10C þótti hins vegar ekki þörf á að uppfæra þær að nýju með efni úr úrskurðum á svæðunum á undan. Nú hafa *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* að nýju verið uppfærðar með efni úr úrskurðum í málum sem voru til meðferðar á grundvelli 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga um nýgengna dóma og álitafni um stjórnskipulegt gildi 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, laga-grundvöll málsmeðferðar samkvæmt því ákvæði og réttmætar væntingar vegna fyrri athafna ríkisins.

Umfjöllun og niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum, sbr. kafla 7.4 hér á eftir, eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*, með framangreindum viðbótum, og þar er vísað til þeirra eftir því sem við á.

7.2.2 *Dómafordæmi í þjóðlendumálum*

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar eða Landsréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurðir í málum sem voru til meðferðar á grundvelli 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga voru kveðnir upp 17. október 2024. Hæstiréttur hefur ekki kveðið

upp neina dóma í þjóðlendumálum síðan þá. Því liggja sem áður fyrir samtals 69 dómur Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998.

Frá því að framangreindir úrskurðir voru kveðnir upp hefur á hinn bóginn orðið ljóst að fjórir dómur Landsréttar í þjóðlendumálum sem kveðnir voru upp 7. júní 2024 munu ekki koma til kasta Hæstaréttar og eru því endanlegir, sbr. ákvarðanir Hæstaréttar 24. október 2024 nr. 2024-96, 2024-97, 2024-98 og 2024-99 þar sem beiðnum um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar var í öllum tilvikum hafnað. Um er að ræða dóma Landsréttar 7. júní 2024 í málum nr. 430/2022 (Hamraendar), 431/2022 (Stóru-Hnausar), 432/2022 (Miðvellir) og 433/2022 (Hellnar). Hins vegar liggur enn ekki fyrir hvort dómur Landsréttar 10. október 2024 í málum nr. 40/2023 (Stóra-Vatnshornsmúli) og 41/2023 (Jörfa-afreitur), sem vörðuðu úrskurð óbyggðanefndar 3. maí 2018 í máli nr. 2/2016 (Haukadalshreppur og Miðdalahreppur austan Miðár), komi til kasta Hæstaréttar og því verður ekki fjallað nánar um þá hér að sinni.

Framangreindir dómur Landsréttar í málum nr. 430–433/2022, sem fyrir liggur að eru endanlegir, vörðuðu allir úrskurð óbyggðanefndar frá 15. ágúst 2019 í máli nr. 1/2018 (Snæfellsjökull og landsvæði sunnan og austan hans) um að landsvæði sunnan og austan Snæfellsjökuls væri þjóðlenda. Í öllum málunum, sem höfðuð voru af eigendum fjögurra jarða sem töldu til réttinda á umræddu svæði, staðfesti Landsréttur niðurstöður óbyggðanefndar.

Meginágreiningsefnið í öllum málunum laut að túlkun á lýsingum í landamerkjabréfum viðkomandi jarða á merkjum þeirra til fjalla. Eigendur jarðanna byggðu á því að merki þeirra næðu upp á vatnaskil milli norðurs og suðurs á Snæfellsnesi, á Snæfellsjökli og austan hans, en íslenska ríkið byggði á því að draga ætti beinar línur á milli efstu merkjapunkta samkvæmt landamerkjabréfunum. Í úrskurði óbyggðanefndar var við túlkun landamerkjabréfanna m.a. litið til staðháttar og samanburðarskýringar á landamerkjabréfum jarða vestan og austan við ágreiningssvæði málsins. Efstu merkjapunktar til fjalla samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna sem deilt var um voru tiltekin örnefni sem eru talsvert langt frá jöklinum og vatnaskilunum sem landeigendur byggðu á að miða bæri við. Mat nefndarinnar var að gögn málsins styddu ekki að merki jarðanna næðu lengra til fjalls en að umræddum örnefnum og þar sem merkjum milli efstu merkjapunkta væri ekki lýst væri eðlilegast, að teknu tilliti til staðháttar, að draga beinar línur þar á milli, m.a. með vísan til dóms Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga, Prestsbakki og Prestsbakkakot). Í því sambandi var m.a. horft til þess að rannsókn nefndarinnar leiddi í ljós að í landamerkjabréfum jarða vestan ágreiningssvæðisins væri merkjum almennt lýst berum orðum í Snæfellsjökul eða örnefni við jökulrönd og í landamerkjabréfum austan svæðisins væri merkjum almennt lýst berum orðum í vatnaskil. Það var ekki gert í landamerkjabréfum jarðanna sem deilt var um og því var orðalag þeirra talið mæla gegn því að merki jarðanna næðu að jöklinum eða vatnaskilum. Þá var jafnframt litið til þess að línur sem dregnar væru beint á

milli efstu merkjapunkta í landamerkjabréfum jarðanna væru á eða nærri frambrún fjallanna sem risu nokkuð skarpt upp frá láglandi þeirra, en þar fyrir ofan tæki við aflíðandi land upp að vatnaskilum og jöklinum. Staðhættir voru því taldir mæla með afmörkun íslenska ríkisins á landi jarðanna.

Í öllum framangreindum dómum Landsréttar var, að virtum gögnum málanna, fallist á framangreindar röksemdir og niðurstöður óbyggðanefndar um túlkun á afmörkun jarðanna sem deilt var um.

Gagnaðilar ríkisins í öllum málunum byggðu einnig á því að íslenska ríkið hefði með fyrri athöfnum sínum í tengslum við ríkisjörðina Arnarstapa, sem liggur að ágreinings- svæði málanna, skapað öðrum landeigendum á svæðinu réttmætar væntingar um eignarréttarlega stöðu svæðisins. Í úrskurði óbyggðanefndar var því hafnað með vísan til þess að þær athafnir sem vísað væri til, m.a. útleiga lóðar innan ágreinings- svæðisins til námurekstrar árið 1936, beindust ekki að öðrum landeigendum og væru því ekki til þess fallnar að skapa öðrum réttmætar væntingar um eignarréttarlega stöðu svæðisins. Í dómi Landsréttar í máli nr. 430/2022 var fallist á þá niðurstöðu nefndarinnar með svofelldum rökstuðningi:

Þá hafa áfrýjendur vísað til þess að stefndi hafi um árabíl farið með ríkisjörðina Arnarstapa eins og væri hún undirorpin eignarrétti ríkisins upp að vatnaskilum á því svæði sem það telji nú þjóðlendu. Þannig hafi umboðsmaður þjóðjarða í Arnarstapa- og Skógarstrandarumboði leigt út lóð til námurekstrar á Arnarstapa árið 1936 en leigusamningurinn var staðfestur fyrir hönd atvinnu- og samgöngumálaráðherra. Vikurnámur voru á jökulhálsinum suðaustan við Snæfellsjökul en námuvinnsla mun hafa lagst þar af um miðjan sjöunda áratug síðustu aldar. Einnig liggur fyrir minnisblað Ríkiseigna 25. febrúar 2019 þar sem kemur fram að Arnarstapaland hafi verið í eigu stjórnvalda frá árinu 1556. Landamerkjalyásingar jarðarinnar frá 1887 á austur- og vesturmerkjum ná frá sjó og upp í fjallshlíðar en lýsi ekki hvernig mörkum sé háttað þar fyrir ofan. Segir í minnisblaðinu að litið sé svo á að landamerkjalinur jarðarinnar ná upp í jökulrætur. Í dómaframkvæmd Hæstaréttar hefur verið litið svo á að tiltekna athafnir ríkisins geti skapað ákveðnar væntingar hjá aðilum og haft þýðingu við úrlausn á eignarréttarlegri stöðu viðkomandi lands, sbr. dóma réttarins 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005, 10. október 2013 í máli nr. 617/2012 og 28. september 2017 í málum nr. 93/2017 og 94/2017. Hér háttar á hinn bóginn svo til að þessar athafnir og yfirlýsingar íslenska ríkisins, sem eru tiltölulega nýtilkomnar, samrýmast ekki eldri heimildum og lutu auk þess einvörðungu að jörðinni Arnarstapa en beindust ekki að aðliggjandi jörðum. Verður því ekki fallist á það með áfrýjendum að þær hafi verið til þess fallnar að skapa öðrum landeigendum réttmætar væntingar um eignarréttarlega stöðu ágreinings- svæðisins.

Sama eða sambærilegan rökstuðning um þetta atriði er að finna í hinum dómum Landsréttar sem hér eru til umfjöllunar. Í dómunum var staðfest túlkun óbyggðanefndar á dómaframkvæmd um áhrif fyrri athafna ríkisins á eignarréttarlega stöðu lands sem deilt er um á grundvelli þjóðlendulaga. Af þeim verður ráðið að svo til álita geti komi hvort tiltekna athafnir ríkisins hafi skapað landeigendum réttmætar væntingar um eignarréttarlega stöðu lands, þannig að þýðingu hafi við úrlausn þjóðlendumála, þá verði þær að hafa beinst að öðrum en ríkinu sjálfu eða jörðum í eigu þess. Af þeim verður einnig ráðið að athafnir eða yfirlýsingar ríkisins sem beinast að tiltekinni jörð

geti almennt ekki skapað eigendum annarra nærliggjandi jarða réttmætar væntingar um eignarréttarlega stöðu þeirra. Athafnir og yfirlýsingar ríkisins verði að hafa beinst að tiltekinni jörð og eigendum hennar svo að til álita komi hvort þær hafi skapað viðkomandi eigendum síkar væntingar.

7.3 Landnám

Óbyggðanefnd hefur í fyrri úrlausnum sínum byggt á því að skýrar frásagnir *Landnámu* hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar en talið hæpið að af takmörkuðum lýsingum í *Landnámu* verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.⁴²⁷ Má í þessu sambandi t.d. vísa til dóms Hæstaréttar frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 (Hoffells-Lambatungur í Nesjum).

Í kafla 5.1 hér að framan er gerð grein fyrir frásögnum *Landnámu* sem lúta að landsvæði því sem hér er til umfjöllunar. Eins og þar kemur fram greinir *Landnáma* frá því að Björn Sviðinhorni hafi numið Álftafjörð nyrðri frá Rauðaskriðum og Sviðinhornadal og að Brand-Önundur hafi numið land fyrir norðan Múla, Kambsdal og Melrakkanes og inn til Hamarsár.⁴²⁸ Jafnframt greinir *Landnáma* frá landnámi Böðvars hvíta Þorleifssonar miðlungs, frænda Brand-Önundar, en þeir hafi komið í Álftafjörð syðri. Böðvar hafi numið land inn frá Leiruvogi, dali þá alla, er þar liggja og út öðrum megin til Múla. Hann hafi búið að Hofi.⁴²⁹

Af framangreindum frásögnum *Landnámu* verður ráðið að Hamarsdalur, Geithellnadalur, Hofsdalur og Flugustaðadalur, sem ágreiningssvæðin eru í, hafi verið numdir og með hliðsjón af staðháttum verður að telja líklegt að ágreiningssvæðin hafi verið innan landnáms, að minnsta kosti að töluverðu leyti, enda eru engir sérstakir farartálmar í dölunum sem gefa tilefni til að ætla að landnámi þar hafi verið settar skorður með þeim hætti. Gera verður þann fyrirvara að ekki kemur fram hversu hátt til fjalla landnám á svæðinu hafi náð og því ekki hægt að fullyrða með afdráttarlausum hætti um nákvæma stærð þess, sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*. Óvissa um þetta atriði er meiri eftir því sem ofar dregur á svæðunum.

7.4 Landsvæði inn af Hamarsfirði og Álftafirði

Í þeim undirköflum sem hér fylgja á eftir verða þjóðlendukröfusvæði ríkisins, sem eru þrjú í þessu máli, tekin til skoðunar með aðgreindum hætti. Tilhögun þeirrar umfjöllunar er þannig að fyrst verður fjallað um þjóðlendukröfusvæðið sem í kröfugerð íslenska ríkisins er nefnt *Hamarsbætur*, því næst um svæðið sem í kröfugerð þess er

⁴²⁷ Sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

⁴²⁸ Í bókinni *Landið og Landnáma* (bls. 372–373) segir að Álftafjörður nyrðri sé sá er nú heiti Hamarsfjörður, Sviðinhornadalur sé sá er nú heiti Hamarsdalur og Kambsdalur sé Geithellnadalur.

⁴²⁹ Í bókinni *Landið og Landnáma* (bls. 373) segir að dalirnir sem Böðvar hafi numið og ganga af Álftafirði sunnanverðum séu Hofsdalur og Flugustaðadalur.

nefnt *Afréttarland Geithellnadal*s og loks kröfusvæðið sem nefnt er *Hofsjökull og Staðarafrétt*.

Fyrst verður fjallað um staðhætti einstakra þjóðlendukröfusvæða málsins og þá verður tekið til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki kröfusvæðanna og aðliggjandi jarða. Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar svæðanna er rakin í 5. kafla hér að framan. Rétt er að taka skýrt fram að í þeirri athugun sem gerð er grein fyrir hér á eftir felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau. Markmið athugunarinnar er að upplýsa um merki kröfusvæða ríkisins og þeirra jarða sem um ræðir að því leyti sem merkin varða þau, þar á meðal hvort samræmi sé milli heimilda og afmörkunar málsaðila á svæðum sem kröfur þeirra varða. Kröfur íslenska ríkisins um þjóðlendum á svæðunum byggjast að mestu leyti á því að kröfusvæði ríkisins hafi aðra eignarréttarlega stöðu en heimaland þeirra jarða sem um ræðir þrátt fyrir að þeim sé lýst innan landamerkja viðkomandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra, að nokkru eða öllu leyti. Um nánari afmörkun krafna aðila vísast til 3. kafla og úrskurðarkorts málsins. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu svæðanna.⁴³⁰

7.4.1 *Hamarsbætur*

Hér verður fjallað um það þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Hamarsbætur*. Svæðið tekur til stórs hluta Hamarsdals sem er inn af Hamarsfirði. Að austanverðu afmarkast svæðið af Gufugili gagnvart óumdeildu eignarlandi Bragðavalla, af Hamarsá sem rennur eftir dalnum og af Hraungili gagnvart óumdeildu eignarlandi Veturhúsa. Að sunnanverðu afmarkast svæðið af fjallseggjum gagnvart Geithellnadal. Að vestanverðu afmarkast svæðið af sveitarfélagamörkum. Að norðanverðu afmarkast svæðið af fjallseggjum gagnvart Fossárdal.

Að svæðinu austanverðu liggja óumdeild eignarlönd Veturhúsa og Bragðavalla í Hamarsfirði. Af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins er gerð krafa vegna Hamars til nyrðri hluta ágreiningssvæðisins, þ.e. þess hluta sem er norðan Hamarsár, en eigandi jarðarinnar byggir á því að svæðið sé innan merkja jarðarinnar samkvæmt landamerkjabréfi hennar ásamt hjáleigunni Hamarsseli frá 1884 og landamerkjabréfi um merki milli sömu jarða frá 1918 og sé eignarland á þeim grundvelli. Ágreiningssvæðið er aðskilið óumdeildu eignarlandi Hamars, sem er austan við óumdeilt eignarland Veturhúsa. Krafa er gerð til syðri hluta ágreiningssvæðisins, þ.e. þess hluta sem er sunnan Hamarsár, af hálfu gagnaðila ríkisins vegna Bragðavalla, en eigendur jarðarinnar byggja á því að svæðið sé innan merkja jarðarinnar samkvæmt landamerkjabréfi hennar frá 1883 og sé eignarland á þeim grundvelli.

⁴³⁰ Umfjöllun um staðhætti á svæðinu er byggð á ýmsum útgefnum kortum, kortasjá og landupplýsingagátt Landmælinga Íslands, vistgerðakorti Náttúrufræðistofnunar, loft- og gervitunglamyndum, örnefnaskrá frá nafnfræðisviði Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.3, og almennum uppláttarritum, svo sem *Árbókum* Ferðafélags Íslands.

Að suðurmörkum ágreiningssvæðisins liggur að austanverðu óumdeilt eignarland Kambfels í Geithellnadal og vestan þess þjóðlendukröfusvæði ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Afréttarland Geithellnadals* en fjallað er um það í kafla 7.4.2. Til viðkomandi hluta þess ágreiningssvæðis er gerð sameiginleg krafa vegna Geithellna I–II, Kambfels, Virkishólasels og Blábjarga en eigendur jarðanna gera ekki kröfur til ágreiningssvæðisins sem hér er fjallað um.

Að vestanverðu afmarkast ágreiningssvæðið af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Fljótsdalshrepps sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 5 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Þar liggur að svæðinu þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal). Niðurstaða óbyggðanefndar var staðfest með dómi Héraðsdóms Austurlands 20. apríl 2009 í máli nr. E-352/2007 (Villingadalur).

Að vesturhluta norðanverðs svæðisins liggja tvö þjóðlendukröfusvæði ríkisins sem af hálfu þess eru nefnd *Búðartungur* og *Múlaafrétt* en fjallað er um þau svæði í máli nr. 3/2022. Þar austan við liggur að ágreiningssvæðinu norðanverðu óumdeilt eignarland Eiríksstaða í Fossárdal.

Ágreiningssvæðið er lægst í um 50 m hæð niðri í Hamarsdal á svæðinu austanverðu en hækkar upp úr dalnum og rís hæst í rúmlega 1.200 m hæð á Þrándarjökli á svæðinu sunnanverðu. Frá norðurmörkum svæðisins að suðurmörkum þess eru um 11,5 km í beinni loftlínu á vestanverðu svæðinu og þar sem lengst er milli austurs og vesturs eru um 24 km í beinni loftlínu. Frá bæjarstæðum þeirra jarða sem gera kröfur innan ágreiningssvæðisins og að mörkum svæðisins sem næst þeim liggja eru á bilinu 7–17 km í beinni loftlínu.

Í kafla 7.4.1.1 verður tekið til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki ágreiningssvæðisins. Rétt er að taka skýrt fram að í þeirri athugun sem gerð er grein fyrir hér á eftir felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau. Markmið athugunarinnar er að upplýsa um merki kröfusvæðisins og þeirra jarða sem um ræðir að því leyti sem merkin varða kröfusvæðið, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á svæðum sem kröfur þeirra varða. Krafa íslenska ríkisins um þjóðlendu á ágreiningssvæðinu byggist á því að því sé lýst sem afréttarlandi Hamars, Bragðavalla og Melrakkaness í landamerkjabréfum jarðanna frá 1883 og 1884, en í landamerkjabréfi Hamars og Hamarsfels er svæðið innst í Hamarsdal kallað Hamarsbætur. Ágreiningur aðila snýr því einkum að því hvort ágreiningssvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en óumdeilt eignarland jarðanna. Um nánari afmörkun krafna aðila vísast til 3. kafla og úrskurðarkorts málsins. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu svæðisins í kafla 7.4.1.2.

7.4.1.1 Afmörkun

Fyrst kemur til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki ágreiningssvæðisins.

Af málatilbúnaði aðila og afmörkun krafna þeirra er ljóst að ekki er ágreiningur milli þeirra um afmörkun ágreiningssvæðisins. Kröfulína íslenska ríkisins er dregin úr Hamarsá um Hraungil upp á fjallseggjar, þeim er síðan fylgt norðvestur að Bratthálsvötnum og þaðan vestur að sveitarfélagamörkum, sem einnig eru mörk milli svæða 11 og 5 hjá óbyggðanefnd. Þeim mörkum er svo fylgt til suðurs að hæsta punkti á svæðamörkum vestan Jökulhæðar og þaðan austur á Jökulhæð. Línan er því næst dregin yfir Þrándarjökul og Lambatungusker að upptökum Gufugils, þaðan norður um gilið í Hamarsá og loks með ánni vestur að Hraungili í upphafspunkt. Afmörkun ríkisins byggist á því að landsvæðið sem er afmarkað í landamerkjalyásingum Hamars, Bragðavalla og Melrakkaness sé afréttarlandið Hamarsbætur en styðst jafnframt við afmörkun aðliggjandi jarðanna Veturhúsa og Geithellna samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Í ljósi þess að kröfur gagnaðila innan ágreiningssvæðisins taka annars vegar til svæðisins norðan Hamarsár, vegna Hamars, og hins vegar til svæðisins sunnan árinna, vegna Bragðavalla, verður umfjöllun um merki skipt upp þannig að fyrst verður fjallað um þann hluta svæðisins sem er norðan árinna og síðan þann hluta sem er sunnan hennar. Að endingu verður fjallað um heimildir um merki annarra aðliggjandi jarða og landsvæða.

Gerð er krafa til nyrðri hluta ágreiningssvæðisins vegna Hamars í Hamarsfirði en bæjarstæði jarðarinnar er við mynni Hamarsdals norðan Hamarsár, skammt frá sjó. Landamerkjabréf jarðarinnar og hjáleigunnar Hamarssels frá 9. apríl 1884 lýsir merkjum um vestanverðu gagnvart Veturhúsum frá fjallseggjum á móti „Steinargili“ og um Steiná í Hamarsá. Síðan er lýst merkjum milli Hamars og Bragðavalla um Hamarsá. Í niðurlagi landamerkjabréfsins segir:

Þess ber að geta, að jörðin Hamar, á sem afréttarland $\frac{3}{4}$ úr svo kölluðum „Hamarsbótum“, sem eru innst í Hamarsdal, frá Veturhúsalandi og á Sker inn og upp.

Í biskupsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 3. september 1641 kemur fram að kirkjan eigi jörðina Hamar inn að Steiná, en áin ræður austurmörkum Veturhúsa gagnvart Hamri, rúma 8 km austan ágreiningssvæðisins. Sömu upplýsingar koma fram í síðari biskups- og prófastsvísitasíum fram á 19. öld.

Í fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að upprekstrarland Hamars sé víðlent og að upprekstrarland Hamarssels sé nægilegt og gott en merkja er ekki getið.

Í kjölfar ágreinings um landamerki Hamars og Hamarssels við matsgerð á Hamri náðist samkomulag um merki milli jarðanna 22. maí 1918 en þar er merkjum ekki lýst gagnvart ágreiningssvæðinu, enda eru merki milli Hamars og Hamarssels talsvert austan þess. Sama dag var nýtt landamerkjabréf gert fyrir Hamar og Hamarssel sem fjallar eingöngu um merki milli jarðanna, þar sem merkjunum er lýst með sama hætti og í fyrrgreindu samkomulagi. Í niðurlagi landamerkjabréfsins er tekið fram að landa-

merki milli nefndra jarða og jarðanna Háls, Veturhúsa og Bragðavalla haldist að öðru leyti óbreytt. Landamerkjabréfið frá 1918 ber þannig skýrt með sér að því hafi aðeins verið ætlað að festa í sessi merki milli Hamars og Hamarssels, í samræmi við samkomulag sem náðst hafði um þau, en ekki breyta merkjum að öðru leyti.

Í byggingarbréfi fyrir Hamarssel, dagsettu 9. júlí 1945, er vísað til framangreinds landamerkjabréfs frá 9. apríl 1884 og framangreinds skjals frá 22. maí 1918 um óskipt land jarðanna Hamars og Hamarssels.

Í ódagsettri örnefnaskrá fyrir Hamarssel segir að afréttarland Hamarssels og Hamars sé sameiginlegt og í kjölfarið er örnefnum lýst innan við Hraungil og allt vestur að Innstalandi og Hrauni sem samkvæmt örnefnasjá Landmælinga Íslands er rétt austan vesturmarka ágreiningssvæðisins.

Sem fyrr segir liggur óumdeilt eignarland Hamars ekki að ágreiningssvæðinu en þar á milli er óumdeilt eignarland Veturhúsa, austan norðurhluta ágreiningssvæðisins. Í landamerkjabréfi Veturhúsa frá 29. júní 1883 er merkjum jarðarinnar lýst um Hraungil að vestan og Steiná að austan. Hraungili er lýst sem stóru og auðkennilegu gili sem liggja skamman veg fyrir utan Hamarsbætur og segir síðan að Hamar eigi allt land þar fyrir innan.

Við úttekt á Veturhúsum 30. júlí 1849 segir um landamerki að Hraungil ráði að innanverðu en það komi ofan af skerjum utanvert við Hamarsbætur og í Hamarsá. Þá ráði Hamarsá að neðan og fjöllin að ofan. Samkvæmt byggingarbréfi fyrir Veturhús frá 20. október 1910 ræður Hraungil merkjum að vestan, Hamarsá að neðan og fjallsröð að ofan.

Í ódagsettri örnefnaskrá fyrir Veturhús segir að jörðin hafi ekki átt lengra en að Hraungili og í örnefnaskrá fyrir Hamarsdal frá 1954 er Steiná lýst sem landamerkjalæk milli Veturhúsa og Hamars en sagt að heimaland Veturhúsa nái frá Steiná að Hraungili. Þá segir að hálendið upp yfir öllum dalnum frá Steiná og inn á Múla sé einu nafni nefnt Hraun og áframhald af því séu Hamarsbætur.

Í niðurlagi áðurnefnds landamerkjabréfs Hamars frá 1884 er greint frá eign jarðarinnar á $\frac{3}{4}$ hlutum afréttarlandsins Hamarsbóta „frá Veturhúsalandi og á Sker inn og upp“. Austanverðra marka þessa tiltekna landsvæðis er ekki getið í bréfinu en framangreindar heimildir eru samhljóða um að vesturmerki Veturhúsa liggja um Hraungil, sem eru jafnframt austurmörk nyrðri hluta ágreiningssvæðisins. Þá segir í landamerkjabréfi Veturhúsa frá 1883 að Hamar eigi allt land fyrir innan Hraungil. Að framangreindum heimildum virtum er ljóst að ágreiningssvæðið norðan Hamarsár fellur allt innan merkja þess svæðis sem kallað er Hamarsbætur samkvæmt landamerkjabréfi Hamars frá 1884. Aftur á móti er vísað til þess í vísitási um frá 1641 og fram á 19. öld að Hálskirkja eigi jörðina Hamar inn að Steiná, þ.e. inn að landi Veturhúsa.

— — —

Þá verður vikið að heimildum um merki sunnan Hamarsár en sem fyrr segir er gerð krafa vegna Bragðavalla í Hamarsfirði til sunnanverðs ágreiningssvæðisins. Landamerkjabréf Bragðavalla frá 18. apríl 1883, sem er áritað vegna Melrakkaness, lýsir merkjum gagnvart ágreiningssvæðinu inn fjallseggjar að Kálfauragili (Gufugili), þaðan beint í Hamarsá og út með henni. Í niðurlagi bréfsins segir svo:

Þess ber að geta, að jörðin Bragðavelli á í sameiningu við Melrakknes fjórða part afréttarlands frá Gufugili og inn og upp á sker sunnanmegin Hamarsár.

Í umfjöllun um Bragðavelli í fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 er vísað til lýsingar á Melrakknesi vegna upprekstrarlands. Þar segir að afréttarland sé víðlent en ekki er fjallað um merki þess.

Næsta jörð austan Bragðavalla er Melrakknes við Hamarsfjörð. Í málinu hefur gagnkröfu ekki verið lýst vegna Melrakkaness, enda er jörðin í eigu íslenska ríkisins.

Landamerkjabréf Melrakkaness frá 12. apríl 1883 er áritað vegna Geithellna og Bragðavalla og lýsir merkjum að norðanverðu um Knarhúsá og að sunnanverðu um Stekká. Í niðurlagi bréfsins er fjallað um sameiginlegt afréttarland Melrakkaness og Bragðavalla sunnan Hamarsár:

Ennfremur ber þess að geta að jörðin Melrakknes á afréttarland á Hamarsdal sunnan Hamarsár frá Kálfauragili (Gufugili) að utan og á sker upp og inn, nema hvað Bragðavelli eiga í sameining við Melrakknes fjórðapart afréttarlandsins.

Í skýrslu um Hofs- og Hálssóknir í *Sýslu- og sóknalýsingum* Múlasýslna frá 1840 er fjallað um fjögur svæði sem hafi fyrr verið nýtt öðrum plássum fremur til uppreksturs en það hafi fyrir löngu verið aflagt. Þar á meðal sé afrétt í Hamarsdal sem nefnd sé Hálsafrétt. Í umfjöllun um fjallgarða í sömu lýsingu er m.a. greint frá Afréttarfjalli sem rísi innarlega í Hamarsdal sunnanmegin Hamarsár og renni Leirdalsá saman við hana við rætur fjallsins. Hálsafrétt sé þar niður af og innan afréttarinnar séu Stangarnes, Þrándarnes og loks Melfjall innst. Frá síðastnefnda fjallinu séu graslaus sker inn til öræfa. Í prófastsvísitásiu fyrir Hálskirkju frá 30. ágúst 1863 er m.a. fjallað um afréttarland sunnan Hamarsár innarlega í Hamarsdal eða eins og segir í vísitásiunni:

Héraðauki hefir Háls kyrkja óátalið ~~átt~~ átt eða verið eignað ^{um langan aldr} afréttarland innarlega ~~í~~ í Hamarsdal sunnan við ána, Semkallast Hálskyrkjuafrétt innan ákveðinna takmarka –.

Ekki liggja fyrir eldri heimildir um merki á sunnanverðu ágreiningssvæðinu. Í örnefnaskrá fyrir Bragðavelli frá 1938 segir að heimaland Bragðavalla nái að Gufugili en þar innan við taki svo afréttin við. Þá er greint frá því að landsvæðið innan við Jökulgil nefnist einu nafni Afrétt og síðan eru talin upp örnefni innan hennar, allt vestur að Þvergili.

Í örnefnaskrá fyrir Hamarsdal frá 1954 er fjallað um landamerki Melrakkaness og Geithellnlands og greint frá því að Stekká ráði frá sjó í Efracjallsbrún. Eftir það ráði tindar landamerkjum allt að Þrándarjökli, en þegar hann þrjóti taki hraunið við. Þá segir að heimaland Bragðavalla nái að litlum læk er Gufugil kallist en innan við það taki við

afréttarland Melrakkaness og Bragðavalla, einkum er inn fyrir Jökulgil komi. Þá taki við svokölluð Afrétt en örnefnum er svo lýst vestur að Hamarsbótum og Hrauninu.

Í báðum landamerkjabréfum Bragðavalla og Melrakkaness frá 1883 er fjallað um ágreiningssvæðið sunnan Hamarsár með sama hætti, eða sem afréttarlands jarðanna frá Kálfauragili (Gufugili) og á sker upp og inn, og eru Bragðavellir sagðir eiga fjórðung afréttarlandsins í sameiningu við Melrakknes. Að framangreindum heimildum virtum er ljóst að ágreiningssvæðið sunnan Hamarsár og norðan vatnaskila gagnvart Geithellnadal, þ.m.t. norðanverður Þrándarjökull, fellur allt innan þess svæðis sem lýst er sem afréttarlandi Bragðavalla og Melrakkaness samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna frá 1883.

— — —

Ekki liggja fyrir frekari heimildir um merki framangreindra jarða. Koma næst til skoðunar merki annarra aðliggjandi jarða og landsvæða.

Sem fyrr segir liggur óumdeilt eignarland Kambseis að austanverðum suðurmörkum ágreiningssvæðisins, auk þess sem þjóðlendukröfusvæði sem af hálfu íslenska ríkisins er nefnt *Afréttarland Geithellnadal* liggur að því sunnanverðu. Austan Kambseis liggur óumdeilt eignarland Geithellna sem er jafnframt næsta jörð sunnan Melrakkaness. Í landamerkjabréfi Geithellna frá 24. mars 1883, sem greinir jafnframt frá merkjum Kambseis, segir að jörðin eigi „allt land í Geithellradal austan Geithellraár, utan frá sjó og inná Örefi þangað sem vötnum hallar til austurs og er Geithellraáin takmarkalína að sunnan frá uppsprettu þeirri, er hún rennur úr“. Að norðanverðu er merkjum lýst um fjallseggjar innan af skerjum og út á Melrakknesfjall. Þá er því lýst að Kambsel eigi land milli Kambfellsgils og Þrándarár og að lokum er síðan greint frá tilkalli Kambseis til afréttarlands Geithellnadal eftir jarðarmagni og -dýrleika en afréttarlandið teljist „frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum sem áður eru greind“.

Sem fyrr segir afmarkast ágreiningssvæðið af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Fljótsdalshrepps að vestanverðu sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 5 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Þar liggur að svæðinu þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal). Niðurstaða óbyggðanefndar var staðfest með dómi Héraðsdóms Austurlands 20. apríl 2009 í máli nr. E-352/2007 (Villingadalur).

Þá liggja að norðvestanverðu ágreiningssvæðinu tvö þjóðlendukröfusvæði sem af hálfu íslenska ríkisins eru nefnd *Búðartungur* og *Múlaafrétt* en um þau er fjallað í máli nr. 3/2022. Fyrir liggur lýsing á Búðartungum frá 20. júní 1884 þar sem segir að takmörk þeirra séu „að utan „Sauðá“ norður á „Hornbrynju“, sem ræður svo að norðan, að innan „Hraun“ innað Vatnajökli, að austan ræður Geitdalsá“. Landamerkjabréf Þingmúla í Skriðdal frá 7. júní 1883 með hjáleigunum Borg, Stefánsstöðum og Vatnsskógum greinir frá því að Þingmúli eigi land allt fram á öræfi þangað sem vötnum hallar.

Norðaustan ágreiningssvæðisins liggur óumdeilt eignarland Eiríksstaða í Fossárdal en í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 2. maí 1884 er merkjum m.a. lýst eftir „efstu fjallaeggjum og tindum einsog lækjum hallar inni hinn svonefnda „Brattháls“ og eptir „Bratthálsinum“ til norðurs eins og vötnum hallar“.

Samkvæmt öllu því sem að framan er rakið er niðurstaða óbyggðanefndar að landamerkjabréf og heimildir um merki aðliggjandi jarða og landsvæða um merki Hamars, Bragðavalla og Melrakkaness styðji afmörkun aðila á ágreiningssvæðinu. Því er niðurstaða óbyggðanefndar að ágreiningssvæðið falli að öllu leyti innan merkja þeirra svæða sem nefnd eru afréttarlönd Hamars, Bragðavalla og Melrakkaness, eins og þeim er lýst í landamerkjabréfum jarðanna frá 1883 og 1884.

7.4.1.2 Eignarréttarleg staða

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða ágreiningssvæðisins. Í kafla 7.3 er fjallað um landnám á svæðinu en í *Landnámu* er greint frá landnámi Björns Sviðinhorna í Álftafirði nyrðri, sem nú nefnist Hamarsfjörður, frá Rauðaskriðum og Sviðinhornadal, sem nú nefnist Hamarsdalur. Þar segir einnig að Brand-Önundur hafi numið land fyrir norðan Múla, Kambsdal, sem nú nefnist Geithellnadalur, og Melrakkanes og inn til Hamarsár.

Af framangreindum frásögnum *Landnámu* er ljóst að landnám Björns Sviðinhorna tók til Hamarsdals. Þó verður að gera þann fyrirvara að landnámsmörk inn til lands eru ekki tiltekin og því ekki hægt að fullyrða afdráttarlaust um nákvæma stærð landnámsins, sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*. Óvissa um þetta atriði er meiri eftir því sem ofar dregur á svæðinu. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun lýsinganna er þó að mati óbyggðanefndar líklegt að svæðið hafi verið numið, a.m.k. að töluverðu leyti, enda eru engir sérstakir farartálmar í dalnum sem gefa tilefni til að ætla að landnámi þar hafi verið settar skorður með þeim hætti.

Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi dóma Hæstaréttar og *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar*, sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Við mat á eignarréttarlegri stöðu landsvæða skiptir almennt mestu máli hvort viðkomandi svæði sé eða hafi verið jörð eða hluti af jörð samkvæmt fyrirliggjandi heimildum. Þá liggur fyrir að landsvæði hveirrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Landamerkjabréf hafa þó bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Það á einnig við um aðrar tegundir heimilda um merki landsvæða en auk landamerkjabréfa er t.a.m. algengt að merkjum landsvæða sé lýst í máldögum, vísitásium og lögfestum. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd. Frá þessari meginreglu eru tilteknar undantekningar, enda hefur sú áhersla dómstóla á landamerkjabréf jarða sem að framan var lýst frá upphafi verið með skýrum

fyrirvörum, sjá t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafreittur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þar kemur fram að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs og að með því að gera landamerkjabréf hafi menn ekki getað aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Um þetta segir einnig svo: „Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins.“ Við úrlausn þessara mála reynir því helst á hvort ágreiningssvæðin hafi upprunalega verið hluti af jörð eða jörðum, og verið háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli, eða hvort svæðin hafi frá upphafi verið utan marka jarða og séu þar með þjóðlendur sem eftir atvikum eru háðar óbeinum eignarréttindum.

Að framan var komist að niðurstöðu um að ágreiningssvæðið sé að öllu leyti innan merkja afréttarlanda Hamars, Bragðavalla og Melrakkaness samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna frá 1883 og 1884. Íslenska ríkið byggir fyrst og fremst á því að ágreiningssvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en óumdeilt eignarland jarðanna þar sem þess sé getið sem afréttarlands í landamerkjabréfum þeirra. Eigendur Hamars og Bragðavalla byggja kröfur sínar aftur á móti á því að umrætt svæði sé, og hafi ávallt verið, hluti jarðanna.

Umfjöllun um eignarréttarlega stöðu svæðisins verður skipt upp með sama hætti og umfjöllun um afmörkun hér framur þannig að fyrst verður fjallað um heimildir sem varða eignarréttarlega stöðu svæðisins norðan Hamarsár og síðan heimildir sem varða svæðið sunnan hennar. Hvað varðar ágreiningssvæðið í heild liggur fyrir bréf, dags. 6. apríl 1920, frá oddvita Geithellnahrepps til sýslumanns Norður-Múlasýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29. desember 1919 um almenninga. Svar hans var að enginn almenningur og ekkert afréttarland væri í hreppnum sem ekki tilheyrði einhverju lögbýli. Þá sendi félagsmálaráðuneytið fyrirspurnir til allra sveitarstjórna um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarétt hinn 20. febrúar 1989 en ekki hafa fundist svör frá sveitarstjórnnum á svæðinu.

Elsta fyrirliggjandi heimild um land Hamars er máldagi Hálskirkju frá um 1397 en þar segir:

Andres kirkia vnder Halse a heimaland allt med gognumm og giædumm.

Hun a Helliseyar oc Hamars lannd allt. Skialldaskier.

Sömu upplýsingar koma fram í máldaga Gísla Jónssonar biskups frá 1570, þ.e. að kirkjan eigi heimaland allt og Hamarsland allt. Í biskupsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 3. september 1641 kemur fram að kirkjan eigi jörðina Hamar inn að Steiná, en áin markar austurmörk Veturhúsa gagnvart Hamri, rúma 8 km austan ágreiningssvæðisins. Sömu upplýsingar koma fram í síðari biskups- og prófastsvísitasíum fram á 19. öld.

Í málinu liggur fyrir að óumdeilt eignarland Veturhúsa skilur ágreiningssvæðið norðan Hamarsár frá óumdeildu eignarlandi Hamars. Af hálfu eiganda Hamars er á því byggt að Veturhús hafi í öndverðu verið hjáleiga frá Hamri og að allt land í Hamarsdal

norðan Hamarsár hafi því upphaflega tilheyrt Hamri. Í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* frá árinu 1976 segir að Veturhús hafi sennilega byggst frá Hamri í öndverðu:

V hefur sennilega byggst frá Hamri í öndverðu, til þess bendir bæði nafn og aðstæður, jörðin inni í Hamarsdal, sameiginlegt afréttarland allra bæjanna fyrir innan Hraungil (sjá kort, næsta gil utan við Ytri-Bót) og þetta nafn virðist notað um sel, þegar fólk fer að hafast þar við um vetur.⁴³¹

Við rannsókn málsins fundust engin gögn sem varpa ljósi á hvenær og hvernig Veturhús urðu sjálfstæð jörð, þrátt fyrir ítarlega leit. Elsta fyrirliggjandi heimild um jörðina er jarðabók fyrir Ísland 1693–1697 en þar kemur fram að árið 1696 var jörðin Veturhús þrjú hundruð að dýrleika og sögð „Sýslu Jórd“. Dýrleikinn er metinn hinn sami í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 en þar er konungur skráður eigandi jarðarinnar. Eyðijörðin Veturhús var boðin upp 23. júní 1813 og tilslegin hæstbjóðanda en 20. júlí 1821 var síðan uppleið byggingarbréf fyrir jörðinni. Jörðin er sögð eign Múlasýslu-umboðs í *Jarðatali* Johnsens frá 1847 og þar enn metin þrjú hundruð að dýrleika. Í úttekt á Veturhúsum frá 30. júlí 1849 kemur fram að í grennd við túnið hafði ábúandinn hlaðið stóra fjárrétt úr grjóti til að rétta í afréttarfé af Hamarsdal. Við manntalsþing 25. júní 1892 er vísað til jarðarinnar sem klausturjarðar en með byggingarbréfi 20. október 1910 var jörðin byggð að nýju. Í fasteignamati 1916–1918 er eigandi jarðarinnar sagður landssjóður.

Þrátt fyrir að ekki liggi fyrir beinar sögulegar heimildir sem segja til um að Veturhús hafi áður talist hluti Hamars má að mati óbyggðanefndar, í ljósi staðháttar, heitis jarðarinnar, staðsetningar og að teknu tilliti til landnámslýsinga, leiða líkur að því að Veturhús hafi í öndverðu tilheyrt annarri jörð en verið skipt út úr henni síðar. Staðhættir og samanburður við aðrar jarðir á þessum slóðum og sögu þeirra bendir að mati óbyggðanefndar til þess að rökrétt sé að ætla að Veturhúsum hafi verið skipt út úr landi Hamars. Það hafi þá gerst fyrir tíma elstu fyrirliggjandi heimilda um Veturhús, þ.e. fyrir árið 1696. Við gerð landamerkjabréfs Veturhúsa árið 1883 virðist hafa ríkt sátt um að svæðið vestan Hraungils hafi tilheyrt Hamri, líkt og einnig kemur fram í landamerkjabréfi Hamars sem gert var ári síðar. Að mati nefndarinnar styður framangreint þann málatalibúnað gagnaðila ríkisins að Veturhúsum hafi upphaflega verið skipt út úr landi Hamars.

Að framan var komist að niðurstöðu um að norðurhluti ágreiningssvæðisins sé að öllu leyti innan merkja þess svæðis sem nefnt er afréttarland Hamars, eins og því er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1884, en merkjum svæðisins er þar lýst frá Veturhúsalandi og á Sker inn og upp. Landamerkjabréf Veturhúsa rennir jafnframt stöðum undir þá niðurstöðu. Elstu heimildir um land Hamars frá 14.–16. öld greina frá því að Hálskirkja eigi Hamarsland allt en merkjum er þar ekki lýst. Ekki er því ljóst hvort ágreiningssvæðið hafi verið talið hluti Hamarslands alls á þessum tíma. Vísitásiur frá 1641 og fram á 19. öld miða vesturmerki Hamars hins vegar við Steiná. Af umræddum

⁴³¹ *Sveitir og jarðir í Múlaþingi*, III. bindi, bls. 448.

heimildum verður ekki skýrlega ráðið hvort farið hafi verið að tilgreina Steiná til nánari skýringar á því hvað teldist til Hamarslands alls, eða hvort breyting hafi orðið á eign kirkjunnar. Hér að framan er þess getið að líkur hafi verið leiddar að því að Veturhúsum hafi verið skipt út úr landi Hamars ekki síðar en á 17. öld. Hafi það verið raunin kann það að skýra hvers vegna farið var að miða við Steiná, sem var á mörkum Hamars og Veturhúsa, í vísitasíum frá 17. öld en ekki í heimildum fyrir þann tíma. Hér er þess einnig að gæta að vísitasíur, líkt og biskupsvísitasían frá 1641 og síðari vísitasíur Hálskirkju, voru ritaðar í þeim tilgangi að halda til haga eignum kirkjunnar, sbr. umfjöllun um máldaga og vísitasíur í Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Landamerki voru ekki beinlínis til umfjöllunar og því hugsanlegt að látið hafi verið nægja að nefna helstu viðmið.

Að teknu tilliti til alls þess sem að framan er rakið, einkum fyrrgreindrar ályktunar um sögu og tilurð Veturhúsa, mæla eldri heimildir að mati óbyggðanefndar ekki gegn því að þessi hluti ágreiningssvæðisins teljist vera hluti jarðarinnar Hamars.

— — —

Næst verður vikið að heimildum um eignarréttarlega stöðu þess hluta ágreiningssvæðisins sem er sunnan Hamarsár. Fyrir liggur lögfesta frá árinu 1521 þar sem land Melrakkaness er lögfest með tilgreindum takmörkunum. Þar er greint frá því að Melrakkaneis eigi „landeign að Bragðavallargili, enn beit að Jökulgili“, en Jökulgil liggur til suðurs frá Afréttarfjalli, innan ágreiningssvæðisins. Í lögfestunni er fjallað um ýmis réttindi jarðarinnar, s.s. skóg í Hálsjörð, hálfá veiði í Hamarsá til móts við Háls o.fl. Í *Íslenzku fornbréfasafni* eru færð sannfærandi rök fyrir því að skjalið, sem þar er nefnt máldagi um landamerki Melrakkaness, sé falsbréf sem hafi líklega verið ritað um miðja 18. öld.⁴³²

Hvað sem því líður er jafnframt fjallað um landsvæðið milli Bragðavallagils og Jökulgils í sátt milli eigenda Melrakkaness og eiganda Bragðavalla frá 25. apríl 1842 en þeir fyrrnefndu höfðu klagt hinn síðarnefnda fyrir að hafa nýtt meira af óskiptu landi jarðanna eftir tiltölu samanbórið við Melrakkaneis. Í niðurlagi sáttarinnar segir:

ad öðru leiti undirgengst Magnus bóndi, ad lofa geldfenadi Melrackaneis brædra hafa friánn gáang til fialls í sínu landi á Sumardag, á móti því, ad optnefndir brædur ei leigi öðrum hagbeit í hvörutveggi tilheyrandi hag beitarlandi frá Bragðavallagili inntil Jökulsgils, hvad tédir brædur og géfa loford umm.

Af orðalagi sáttarinnar má ráða að litið hafi verið á umrætt svæði inn að Jökulgili sem óskipt beitarland tilheyrandi Melrakkaneis og Bragðavöllum sem engum öðrum hafi verið heimilt að nýta.

Í jarðabók frá 1696 segir að Bragðavellir séu heimaland úr Melrakkaneis, 4 hundruð að dýrleika, og í jarðamati Suður-Múlasýslu 1804 er jörðin sögð hjáleiga frá Melrakkaneis. Í *Jarðatali* Johnsens frá 1847 er jörðin Melrakkaneis metin 16 hundruð að dýrleika

⁴³² *Íslenzkt fornbréfasafn* VIII, bls. 819–821.

en jörðin Bragðavellir, tilgreind sem hjáleiga Melrakkaness, er ekki metin sérstaklega. Í neðanmálgrein kemur þó fram að sýslumaður álíti fjögur hundruð af Melrakkanesi tilheyra hjáleigunni Bragðavöllum. Sem fyrr segir greinir landamerkjabréf Melrakkaness frá 1883 frá því að Bragðavellir eigi fjórðungshlut í afréttarlandinu sunnan Hamarsár og innan Gufugils í sameiningu við Melrakkanes og kemur hlutfallið heim og saman við framangreinda athugasemd sýslumanns.

Austurmörk sunnanverðs ágreiningssvæðisins um Gufugil (Kálfauragil) eru aðliggjandi óumdeildu eignarlandi Bragðavalla. Fyrir liggur að Bragðavellir voru upphaflega hjáleiga frá Melrakkanesi og þar með að áður en Bragðavöllum var skipt út úr landi Melrakkaness, líklega á 18. öld, hafi svæðið sem nú tilheyrir Bragðavöllum tilheyrir Melrakkanesi. Ágreiningssvæðið hefur því verið aðliggjandi óumdeildu eignarlandi Melrakkaness. Það að Bragðavöllum hafi verið skipt úr úr landi Melrakkaness skýrir einnig aðgreiningu afréttarlandsins frá heimalandi jarðanna í landamerkjabréfum þeirra. Þrátt fyrir að heimalöndum Bragðavalla og Melrakkaness hafi verið skipt á milli jarðanna má ráða að ágreiningssvæðið, sem virðist fyrst og fremst hafa verið nýtt til beitar, hafi verið sameiginlegt óskipt land jarðanna sem þær eigi í tilteknum hlutföllum.

Eins og að framan er getið skiptir mestu við úrlausn málsins að taka afstöðu til þess hvort ágreiningssvæðið hafi verið upphaflega verið hluti Hamars annars vegar og Melrakkaness hins vegar, sem og hjáleigna eins og Bragðavalla sem skipt var úr jörðunum, eða aðskilin svæði sem lotið hafi sérstakri afmörkun og eigendur framangreindra jarða notið þar óbeinna eignarréttinda. Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er fjallað um að landsvæði hverrar jarðar hafi frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Þá er tekið fram að nefndin telji hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og að af einstökum dæmum verði engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Leggja megi þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt að þjóðlendukröfusvæðið hafi verið utan landnáms og þá sé horft til staðháttá, gróðurfars og heimilda um nýtingu lands. Líkt og áður hefur komið fram telur óbyggðanefnd líklegt að ágreiningssvæðið hafi verið numið, a.m.k. að töluverðu leyti. Í þessu samhengi er litið til þess að þrátt fyrir að Hamarsdalur sé langur eru engir sérstakir farartálmar innan ágreiningssvæðisins sem gefa tilefni til að ætla að eignarlandi í dalnum hafi verið settar skorður með þeim hætti og ekki er um að ræða afgerandi skil milli heimalands og afréttarlands samkvæmt landamerkjabréfum. Land hækkar lítið fyrir en komið er nokkuð innarlega í dalinn og dalurinn er talsvert gróinn, sérstaklega láglandari hlutar hans og þeir hlutar sem liggja nálægt árfarvegum. Gróðurþekja minnkar þó eftir því sem ofar dregur og hæstu hlutar svæðis-

ins einkennast helst af grýttum melum og klöppum. Staðhættir gefa ekki að öðru leyti tilefni til að ætla að landsvæðið hafi verið undanskilið við landnám og engin sérstök skil eru í landslagi þar sem ágreiningssvæðið tekur við af óumdeildu eignarlandi í dalnum. Þá fara sögur allt frá fyrstu öldum Íslandsbyggðar af ferðum fólks milli Héraðs og Hamarsdals um Brattháls, sem nefnist einnig Sviðinhornahraun, sem liggur norðan ágreiningssvæðisins.⁴³³

Þrátt fyrir að hálendasti hluti svæðisins sé lítt gróinn telur nefndin að gróðurfar mæli ekki gegn því að stofnast hafi til beins eignarréttar, einkum þegar horft er til þess að ýmis aðliggjandi svæði eru um margt mjög sambærileg gróðurfarslega en engu að síður óumdeild eignarlönd. Það á einkum við um landsvæði norðaustan ágreiningssvæðisins í Fossárdal, austan svæðisins í Hamarsdal og suðaustan svæðisins í Geithellnadal, þar sem óumdeild eignarlönd teygja sig upp á fjallgarðana milli dalanna. Ekki verður séð að atriði á borð við staðhætti og gróðurfar bendi til þess að kröfusvæðið hafi síður orðið undirorpið beinum eignarrétti en þessi aðliggjandi svæði í sama dal og aðliggjandi dölum til norðurs og suðurs. Þessi atriði eru til þess fallin að styðja við niðurstöðu um að réttindi innan kröfusvæðisins hafi falist í beinum eignarrétti fremur en óbeinum, enda er eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar. Um það vísast t.d. til hliðsjónar til dóma Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum), að því er varðar land jarðarinnar Hóla, frá 16. maí 2007 í máli nr. 448/2006 (Stórhöfði) og frá 13. október 2021 í máli nr. 41/2020 (Þóreyjartungur).

Að vestari hluta suðurmarka svæðisins liggur að ágreiningssvæðinu annað kröfusvæði ríkisins sem er til umfjöllunar í kafla 7.4.2. Sé litið heildstætt á niðurstöður í máli þessu er þar um að ræða eignarland. Vestan ágreiningssvæðisins er þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal), sem staðfestur var með dómi Héraðsdóms Austurlands 20. apríl 2009 í máli nr. E-352/2007 (Villingadalur). Staðhættir eru þar hins vegar með nokkuð öðrum hætti en á ágreiningssvæðinu sem hér er til umfjöllunar, en þar er um að ræða stórt samfellt hálendissvæði inn af Fljótsdal.

Í framangreindum landamerkjabréfum Hamars, ásamt hjáleigunni Hamarsseli, Bragðavalla og Melrakkaness er vísað til svæðisins vestan Hraungils annars vegar og Gufugils hins vegar, þ.e. kröfusvæðis ríkisins, sem afréttarlands í eigu fyrrgreindra jarða eftir tilteknum hlutföllum. Af hálfu ríkisins er í þessu sambandi litið til lýsinga á Hálsafrétt í Hamarsdal í áðurnefndri sóknalýsingu Hofs- og Hálssókna frá 1840 en þar segir að Hálsafrétt sé eitt fjögurra svæða sem hafi fyrr verið nýtt öðrum plássum fremur til uppreksturs en það hafi fyrir löngu verið aflagt. Um svæðin eða afréttirnar segir:

⁴³³ Í niðurlagi skýrslu um Þingmúlasókn í *Sýslu- og sóknalýsingum* Múlasýslna frá 1843 segir að þvert yfir Geitdals- og Múlaöræfi upp úr Suðurdal í Fljótsdal og ofan á Þrívörðuháls liggja vegur sá sem Flosi gekk og nefnist Sviðinhornahraun en kallist nú að fara Hraun.

Það sýnist sem þessi pláss fyrir meir hafi öðrum plássum fremur verið höfð til uppreksturs, en nú, og það fyrir löngu, er það aflagt, heldur láta menn nú féð fara frá sér sjálft um fjöllin eftir sem vera vill hvör á sínum stað. Einasta reka menn lömb sín frá sér á einhvörn stað eftir sem hugur býður það og það ár. Á haustin undir veturnætur eru fjallgöngurnar byrjaðar; ganga þá hvörjir þau sér tilheyrandi fjöll og dali til að leita fjárins og hvar fleiri hafa tekið lömb sín í eitt pláss sameinast þeir til að uppleita þau og rétta þeim hvar sem vera vill, draga þau svo í sundur og tekur hvör sitt.

Sömuleiðis er fjallað um Hálskirkjuafrétt sunnan Hamarsár innanlega í Hamarsdal í prófastsvísitasíu fyrir Hálskirkju frá 30. ágúst 1863.

Innan ágreiningssvæðisins eru ýmis örnefni sem bera afréttartengd heiti en ekkert hefur þó komið fram í málinu sem bendir til þess að ágreiningssvæðið hafi nokkru sinni haft stöðu samnotaafréttar. Samkvæmt *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* hefur afréttur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland en land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitabýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Að mati óbyggðanefndar verður ekki fram hjá því litið að gögn málsins benda fremur til beins eignarréttar á landi innan ágreiningssvæðisins en óbeinna eignarréttinda. Óbyggðanefnd telur líklegt að örnefni sem bera afréttartengd heiti vísi í þessu tilfelli til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitolandi fremur en að endurspegla mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðanna, sbr. til hliðsjónar úrskurð óbyggðanefndar frá 14. nóvember 2003 í máli nr. 5/2001 (Lón), að því er varðar jörðina Bæ í Lóni. Í þessu sambandi má nefna að samkvæmt fjallskilareglugerðum 19. aldar var búendum gert skylt að reka geldfé og lömb á afrétt ásamt því að aðgreina afréttir frá heimalöndum. Í 12. gr. reglugerðar fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrjetta, fjallskil m.fl., dags. 4. júlí 1892, segir að afrétt sé þar sem venja hafi verið, enda sé búsmala eigi haldið þar á sumrum að staðaldri, og eftir því skuli í hverri sveit aðgreina afréttarlönd og heimalönd og ákveða takmörk. Að mati nefndarinnar bendir þetta orðalag reglugerðarinnar, sem var sett skömmu eftir gildistöku landamerkjalaga nr. 5/1882, til þess að orðið afrétt hafi á svæðinu fyrst og fremst verið notað í þeim tilgangi að lýsa því með hvaða hætti landsvæði var nýtt, fremur en að lýsa mismunandi eignarréttarlegri stöðu landsvæða. Að mati nefndarinnar styður það við þann skilning á orðinu sem gagnaðilar ríkisins leggja til grundvallar í málinu. Ekki liggja fyrir heimildir sem benda til annars en að viðkomandi landeigendur hafi farið með umráð og hagnýtingu yfir ágreiningssvæðinu og ekki er að sjá að svæðið hafi tilheyrt eða verið nýtt af öðrum án leyfis landeigenda. Að mati nefndarinnar bendir framangreint til þess að ágreiningssvæðið sé háð beinum eignarrétti.

Að framan var fjallað um eldri heimildir um Hamar frá 1641 og fram á 19. öld sem kunna að mæla afmörkun í landamerkjabréfi Hamars frá 1884 í mót. Hins vegar eru þær ekki ótvíræðar. Að mati nefndarinnar verður að túlka þessar heimildir með hliðsjón af öðrum atriðum sem áður er getið, svo sem staðhættum, gróðurfari og eignarréttarlegri

stöðu aðliggjandi svæða. Að teknu tilliti til þess að slík atriði þykja benda til beins eignarréttar á þessum hluta ágreiningssvæðisins er mat nefndarinnar að umræddar heimildir nægi ekki til að fallast á kröfu ríkisins um þjóðlendu.

Í málinu liggur fyrir að norðurhluti Þrándarjökuls er innan sunnanverðs ágreiningssvæðisins en samkvæmt framangreindu er sá hluti ágreiningssvæðisins allur innan merkja þess svæðis sem nefnt er afréttarland Bragðavalla og Melrakkaness, eins og því er lýst í landamerkjabréfum jarðanna frá 1883. Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð grein fyrir þeirri afstöðu að sé jökulsvæði innan merkja jarðar gildi almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Eignarréttarleg staða jökulsvæða hafi ekki verið sérstaklega til umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafi einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafði nýtt af, eða landalmenninga. Með því hafi þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel verið gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi. Þá kemur fram í almennum athugasemdum við frumvarp sem varð að þjóðlendulögum nr. 58/1998 að jöklar „sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna“. Af þessu verður ótvírætt ráðið að lögjafinn hafi ekki litið svo á að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Ræðst því niðurstaða um hvort jökull teljist til eignarlands eða þjóðlendu af heimildum um viðkomandi landsvæði og almennum sönnunarreglum, sbr. einnig umfjöllun um Eiríksjökul í úrskurði óbyggðanefndar frá 11. október 2016 í máli nr. 4/2014 (Arnarvatnsheiði, Geitland og Langjökull) og dómi Héraðsdóms Vesturlands frá 22. nóvember 2019 í máli nr. E-65/2017 (Arnarvatnsheiði og sameignarland Kalmanstungu I og II). Þegar til þessara atriða er litið, sem og framangreindrar niðurstöðu um að ágreiningssvæðið, og þar með norðurhluti Þrándarjökuls, sé innan merkja jarða samkvæmt fyrirliggjandi heimildum, verður að mati óbyggðanefndar að líta svo á að eignarréttarleg staða norðanverðs Þrándarjökuls sé hin sama og annars lands Bragðavalla og Melrakkaness, enda benda fyrirliggjandi heimildir ekki til að munur hafi verið á eignarréttarlegri stöðu annars vegar jökulsins og hins vegar annars lands jarðanna.

Þegar öll framangreind atriði eru virt í heild er mat óbyggðanefndar að íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á að land innan marka kröfusvæðis þess sé þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda, enda ekki á verksviði nefndarinnar að skera úr um þau.

7.4.2 *Afréttarland Geithellnadals*

Hér verður fjallað um það þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Afréttarland Geithellnadals*. Þjóðlendukröfusvæðið tekur til innanverðs Geit-

hellnadals sem er inn af Álftafirði, norðan Geithellnaár, en dalurinn nefnist Múladalur sunnan árinna. Svæðið afmarkast að austanverðu af Þrándará, að sunnanverðu af Geithellnaá, að vestanverðu af svæðamörkum, sem jafnframt eru sveitarfélagamörk Múlaþings og Fljótsdalshrepps, og að norðanverðu af fjallseggjum gagnvart Hamarsdal.

Að svæðinu austanverðu liggur óumdeilt eignarland Kambels í Álftafirði en af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins er gerð sameiginleg krafa til alls ágreiningssvæðisins vegna þeirrar jarðar og Geithellna, Virkishólasels og Blábjarga. Eigendur jarðanna byggja á því að svæðið sé innan merkja Geithellna samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar frá 24. mars 1883 og sé eignarland á þeim grundvelli. Hinum jörðunum hafi verið skipt út úr landi Geithellna en ágreiningssvæðið sé enn í óskiptri sameign.⁴³⁴

Að suðaustanverðu svæðinu liggur óumdeilt eignarland Múla í Múladal. Vegna jarðarinnar er gerð krafa til nyrsta hluta þjóðlendukröfusvæðis ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Hofsjökull og Staðarafrétt*, og liggur að sunnanverðu ágreiningssvæðinu, en fjallað er um það í kafla 7.4.3. Innan þess ágreiningssvæðis eru jafnframt gerðar kröfur vegna Hofs, Markúsarsels, Tunguhlíðar og Flugustaða en eigendur þessara jarða gera ekki kröfur til ágreiningssvæðisins sem hér er fjallað um.

Að vestanverðu, þar sem ágreiningssvæðið afmarkast af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Fljótsdalshrepps sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 5 við málsmeðferð óbyggðanefndar, liggur að svæðinu þjóðlenda á Suðurfelli samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal).

Að norðanverðu svæðinu liggur þjóðlendukröfusvæði sem af hálfu ríkisins er nefnt *Hamarsbætur* en fjallað er um það í kafla 7.4.1. Gerð er krafa vegna Bragðavalla til þess hluta *Hamarsbóta* sem liggur að ágreiningssvæðinu en eigendur jarðarinnar gera ekki kröfu til ágreiningssvæðisins sem hér er fjallað um.

Ágreiningssvæðið er lægst í um 100 m hæð að suðaustanverðu, meðfram Geithellnaá, en hækkar upp úr dalnum og rís hæst í rúmlega 1.200 m hæð á Þrándarjökli. Frá norðurmörkum svæðisins að suðurmörkum þess eru víðast hvar um 4–5 km í beinni loftlínu og er svæðið um 18 km í beinni loftlínu þar sem það er lengst frá austri til vesturs. Frá bæjarstæðum þeirra jarða sem gera kröfur til ágreiningssvæðisins að mörkum svæðisins sem næst þeim liggja eru á bilinu 4–11 km í beinni loftlínu.

Í kafla 7.4.2.1 verður tekið til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirliggjandi heimildum um merki ágreiningssvæðisins. Rétt er að taka skýrt fram að í þeirri athugun sem gerð er grein fyrir hér á eftir felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau. Markmið athugunarinnar er að upplýsa um merki kröfusvæðisins og þeirra jarða sem um ræðir að því leyti sem merkin varða kröfusvæðið, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á svæðum sem kröfur þeirra varða. Krafa íslenska ríkisins um þjóðlendu á

⁴³⁴ Geithellnar eru í heimildum stundum nefndir Geithellar, Geithellrar eða Geithellur en hér verður almennt notast við heitið Geithellna.

ágreiningssvæðinu byggist á því að svæðinu sé lýst sem afréttarlandi Geithellnads í landamerkjabréfi Geithellna. Ágreiningur aðila snýr því einkum að því hvort ágreiningssvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en óumdeilt eignarland jarðanna sem að því liggja. Um nánari afmörkun krafna aðila vísast til 3. kafla og úrskurðarkorts málsins. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu svæðisins í kafla 7.4.2.2.

7.4.2.1 Afmörkun

Fyrst kemur til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki ágreiningssvæðisins.

Kröfulína íslenska ríkisins er dregin um Þrándará upp á fjallseggar og vestur eftir þeim um Lambatungusker og Þrándarjökul í hæsta punkt á svæðamörkum, vestast á ágreiningssvæðinu. Þaðan er línan dregin suður með svæðamörkum þar til komið er á mótis við upptök Geithellnaár og síðan til austurs að stöðuvatni við upptök Geithellnaár. Þaðan fylgir kröfulína ríkisins Geithellnaá áfram austur í upphafspunkt. Afmörkun ríkisins er fyrst og fremst sögð styðjast við lýsingu á afréttarlandi í Geithellnadal í landamerkjabréfi Geithellna en jafnframt við afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Ríkið tilgreinir þar jörðina Múla auk þess að styðjast við afmörkun Hamarsbóta í landamerkjabréfum Hamars og Hamarssels, Bragðavalla og Melrakkaness, sem eru til umfjöllunar í kafla 7.4.1. Gagnaðilar ríkisins byggja kröfu sína á því að allt landsvæðið sem lýst er í landamerkjabréfi Geithellna sé háð beinum eignarrétti.

Sem fyrr segir er gerð sameiginleg krafa til alls ágreiningssvæðisins vegna jarðanna Geithellna 1 og 2, Virkishólasels, Kambfels og Blábjarga, sem öllum var skipt út úr upphaflegu landi Geithellna. Bæjarstæði Geithellna eru við mynni Geithellnads og bæjarstæði Kambfels og Virkishólasels eru innar í dalnum en allar jarðirnar liggja norðan Geithellnaár. Land Blábjarga er utan Geithellnads við norðanverðan Álfta-fjörð. Í landamerkjabréfi Geithellna frá 24. mars 1883 er heildarmerkjum jarðarinnar, sem ná jafnframt yfir það svæði sem skipt var út úr landi jarðarinnar vegna Virkishólasels, Kambfels og Blábjarga, lýst þannig að jörðin eigi „allt land í Geithellradal austan Geithellraár, utan frá sjó og inná Örafi þangað sem vötnum hallar til austurs og er Geithellraáin takmarkalína að sunnan frá uppsprettu þeirri, er hún rennur úr“. Að öðru leyti er sunnanverðum merkjum gagnvart Múla að mestu lýst á láglendi og við sjó en norðanverðum merkjum gagnvart Melrakkanesi er m.a. lýst um fjallseggar innan af skerjum og út á Melrakkanesfjall og um Stekká.

Töluverðar skemmdir eru á skjalinu með landamerkjabréfinu og vantar nokkur orð í síðari hluta þess. Þar segir:

Þess ber að geta, að [...] frá Geithellnalandi og innan þessarra takmarka liggur s[vokall]aðr fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum par[ti] úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvort [...]m eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinnings[...] er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svo kallað Kambfel. Það á nú

allt land milli Kambfellsgils og Þrándaráar, allmik[ið] [...] og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarða[...]ni og jarðardýrleika tilkall til afrjettarlands Geithelladals, se[m] [...] frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum [...] eru greind.

Í skjalasafni Ríkiseigna er varðveitt vélritað afrit af landamerkjabréfinu. Afritið virðist annaðhvort hafa verið gert á meðan frumskjalið í landamerkjabók Suður-Múlasýslu var enn heilt eða leyst hefur verið úr þeim orðum sem vantar í frumskjalið sökum skemmda. Einnig er hugsanlegt að vélritaða afritið byggist á öðru eintaki af landamerkjalyásingu jarðarinnar en þeirri sem skráð er í landamerkjabók sýslunnar. Í afritinu er fyrrgreindur hluti landamerkjalyásingarinnar svohljóðandi:

Þess ber að geta, að aðgreindur frá Geithellnalandi og innan þessara takmarka liggur svokallaður fátækrapartur Geithellnahrepps eign. Nú er þessum parti úr skipt og hefur hann sín landamörk fyrir sig, svo hvert sem eykst eða eyðist er það hreppsins tap eða ávinningur, land það er þessum parti er skipt er sjerstakt kot, svokallað Kambssel, það á nú allt land milli Kambfellsgils og Þrándaráar, allmikið land og gott, töluvert skógi vaxið, auk þess á það eptir jarðarmagni og jarðardýrleika tilkall til afrjettarlands Geithelladals, sem telst frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum sem áður eru greind.

Í ódagsettri örnefnaskrá fyrir Geithellna segir að Geithellnaá komi úr allstóru stöðuvatni innan við daldrögin og er örnefnum ítarlega lýst þaðan til sjávar. Einu landamerkin sem sérstaklega eru tilgreind í skránni eru merki milli Geithellna og Kambsels um Kambfellsgil.

Í lýsingu á Geithellnum í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* frá 1976 segir að hjáleigur og afbýli hafi byggst þaðan, hjáleigan Kambsel og síðar Virkishólasel og afbýlið Þormóðshvammur. Þá segir:

Landamörk við Melrakkane eru við Stekká og síðan ráða vatnaskil alla leið norðvestur að hreppa- og sýslumörkum við Fljótsdal á Hrauni. [...] Að suðvestan deilir Geithellnaá mörkum út á móts við Múlahrygg og þaðan með austurlandinu til sjávar. Innan þessara marka eru Virkishólasel og Kambsel, a. m. k. hið fyrrnefnda án lögformlegra marka, og ennfremur land nýbýlisins Blábjarga. Árið 1927 var jörðinni skipt, nema afréttarlandinu, í G I (útpartur) og G II (frampartur). Skiptin eru um Magnúsargil og niður í Hól við ána. Aftur var G I skipt 1968 og stofnað nýbýlið Blábjörg. Jörðin var og er bændaeygn, nema hvað 2 hundruð voru fátækraeygn hreppsins (J'47). Árið 1918 eru eigendur fjórir og ekki getið fátækrahundraðanna (F'18). Nú eru bæði býlin í sjálfsábúð.⁴³⁵

Þá liggja fyrir tvö afsöl fyrir Geithellnum II, annað frá 1979 og hitt frá 1991. Í þeim báðum kemur fram að með í kaupunum fylgi hálfur réttur Geithellna II til afréttar á Geithellnadal, framan Kambsels.

Ekki liggur fyrir sérstakt landamerkjabréf fyrir Kambsel og í fasteignamati 1916–1918 segir að landamerkjaskrá fyrir jörðina Kambsel vanti en í framangreindu landamerkjabréfi Geithellna er því lýst að svokölluðum fátækraparti í eigu Geithellnahrepps hafi verið skipt út úr Geithellnalandi, þ.e. kotinu Kambseli, sem eigi allt land milli Kambfellsgils og Þrándaráar. Í niðurlagi er greint frá tilkalli Kambsels til „afréttarlands

⁴³⁵ *Sveitir og jarðir í Múlaþingi*, III. bindi, bls. 454.

Geithellnadal“, eftir jarðarmagni og jarðardýrleika, en það svæði teljist frá Þrándará og allt á sker upp samkvæmt áðurgreindum merkjalýsingum.

Í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* segir að Kambsel muni hafa byggst sem hjáleiga frá Geithellnum á 19. öld og bendi nafnið til þess að byggst hafi upp á seli. Þá séu innmörk Kambsels við Þrándará, en þar inn af sé óskipt afrétt Kambsels og Geithellna. Í *Árbók* Ferðafélags Íslands 2002 segir að Kambsel, sem hafi byggst sem hjáleiga á gömlu selstæði frá Geithellnum árið 1833, hafi átt land inn að Þrándará en þar inn af sé óskipt afrétt. Enn segir að innan við ána Sunnu, sem falli um Þröng niður frá Þrándarjökli utan við Sunnutind, heiti Geithellnaafrétt, venjulega stýtt í Afrétt en hún nái að klettinum Ytri-Gapa innan við Afréttarlæk. Svipað kemur fram í skýrslu um Hof- og Hálssóknir í *Sýslu- og sóknalýsingum* Múlasýslna frá 1840 en þar segir í umfjöllun um fjöll og fjallgarða í sóknunum að Geithellnaafrétt sé fyrir innan Þormóðshvamma sem takmarkist að utanverðu af Sunnárgljúfri en að innanverðu af Afréttargili.

Ekki liggur fyrir sérstakt landamerkjabréf fyrir Virkishólasel. Í framangreindri örnefnaskrá fyrir Geithellna segir að Virkishólasel sé utan við Selgrundir og þar hafi áður verið býli en þar séu fjárhús frá Geithellnum á þeim tíma þegar örnefnaskráin er gerð. Í kaupsamningi um Virkishólasel frá árinu 2000 er merkjum heimalands jarðarinnar lýst austan Kambsels og þar með utan ágreiningssvæðisins. Hins vegar segir þar einnig: „Afréttur og fjárbeit á Geithellnadal og inn til fjalla er sameiginleg og óskipt með Geithellnum“.

Þá liggur ekki fyrir sérstakt landamerkjabréf fyrir Blábjörg sem byggðist árið 1969 úr Geithellnalandi en sem fyrr segir eru landamerki Geithellna og Melrakkaness um Stekká, austan Blábjarga, samkvæmt framangreindu landamerkjabréfi Geithellna. Í kaupsamningi og afsali um Blábjörg frá 2020, kemur m.a. fram að jörðinni skuli fylgja þau réttindi sem henni tilheyra, svo sem í Geithallnadal.

Ekki liggja fyrir frekari heimildir um merki framangreindra jarða. Næst koma til skoðunar merki annarra aðliggjandi jarða og landsvæða.

Sem fyrr segir liggur að sunnanverðu ágreiningssvæðinu þjóðlendukröfusvæði sem af hálfu ríkisins er nefnt *Hofsjökull og Staðarafrétt*. Gerð er krafa til nyrsta hluta svæðisins, sem liggur að því ágreiningssvæði sem hér er til umfjöllunar, vegna Múla í Múladal en óumdeilt eignarland jarðarinnar liggur suðaustan ágreiningssvæðisins. Landamerkjabréf Múla frá 27. júní 1885 lýsir merkjum gagnvart Geithellnum um Geithellnaá frá upptökum hennar. Bréfið er ekki áritað vegna Geithellna en áðurgreint landamerkjabréf Geithellna frá 1883, sem lýsir einnig merkjum milli jarðanna um ána, er aftur á móti áritað vegna Múla og því bendir ekkert til annars en að sátt hafi verið um merki milli jarðanna.

Líkt og áður hefur komið fram afmarkast ágreiningssvæðið af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Fljótsdalshrepps að vestanverðu sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 5 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Þar liggur að svæðinu þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur

austan Jökulsár á Jökuldal), sem staðfestur var að þessu leyti með dómi Héraðsdóms Austurlands frá 20. apríl 2009 í máli nr. E-352/2007 (Villingadalur).

Að norðanverðu ágreiningssvæðinu liggur Þjóðlendukröfufusvæði sem af hálfu ríkisins er nefnt *Hamarsbætur* en fjallað er um það í kafla 7.4.1. Gerð er krafa vegna Bragðavalla í Hamarsfirði til þess hluta sem liggur að ágreiningssvæðinu sem hér er til umfjöllunar en óumdeilt eignarland jarðarinnar er austan svæðisins. Í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 18. apríl 1883 er þess getið að jörðin eigi fjórða part afréttarlands í sameiningu við Melrakknes, frá Gufugili og inn og upp á sker sunnanmegin Hamarsár en það svæði er aðliggjandi ágreiningssvæðinu sem hér er til umfjöllunar.

Sem fyrr segir er heildarmerkjum Geithellna lýst á þá leið í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 24. mars 1883 að jörðin eigi „allt land í Geithellradal austan Geithellraár, utan frá sjó og inná Öræfi þangað sem vötnum hallar til austurs og er Geithellraáin takmarkalína að sunnan frá uppsprettu þeirri, er hún rennur úr“. Þá er norðanverðum merkjum m.a. lýst um fjallseggjjar innan af skerjum og út á Melrakknesfjall og um Stekká. Landamerkjabréfið hefur því að geyma skýra lýsingu á heildarmerkjum sem tekur til alls ágreiningssvæðisins og er bréfið áritað vegna aðliggjandi jarða, Múla og Melrakkness. Í málinu liggja ekki fyrir heimildir sem mæla framangreindum merkjalýsingum landamerkjabréfsins í mót.

Samkvæmt öllu því sem að framan er rakið er niðurstaða óbyggðanefndar að fyrirbyggjandi heimildir um merki Geithellna og fyrrum hjáleigna jarðarinnar, svo og staðhættir á svæðinu og heimildir um merki aðliggjandi jarða og landsvæða, styðji afmörkun gagnaðila ríkisins í málinu. Því er niðurstaða óbyggðanefndar að ágreiningssvæðið sé að öllu leyti innan merkja Geithellna, eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1883.⁴³⁶

7.4.2.2 Eignarréttarleg staða

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða ágreiningssvæðisins. Í kafla 7.3 er fjallað um landnám á svæðinu en í *Landnámu* segir að Brand-Önundur hafi numið land fyrir norðan Múla, Kambsdal og Melrakknes og inn til Hamarsár, en Kambsdalur nefnist í dag Geithellnadalur.

Af þessari frásögn *Landnámu* er ljóst að landnám Brand-Önundar hefur náð til Geithellnadals. Þó verður að gera þann fyrirvara að landnámsmörk inn til lands eru ekki tiltekin og því ekki hægt að fullyrða afdráttarlaust um nákvæma stærð landnámsins, sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*. Óvissa um þetta atriði er meiri eftir því sem ofar dregur á svæðinu. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun lýsinganna er þó að mati óbyggðanefndar líklegt að svæðið hafi verið numið, a.m.k. að töluverðu leyti, enda eru engir sérstakir farartálmar í dalnum sem gefa tilefni til að ætla að landnámi þar hafi verið settar skorður með þeim hætti.

⁴³⁶ Eins og áður segir var Kambseli, Virkishólaseli og Blábjörgum skipt út úr landi Geithellna.

Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirbyggjandi dóma Hæstaréttar og *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar*, sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Við mat á eignarréttarlegri stöðu landsvæða skiptir almennt mestu máli hvort viðkomandi svæði sé eða hafi verið jörð eða hluti af jörð samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum. Þá liggur fyrir að landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Landamerkjabréf hafa þó bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Það á einnig við um aðrar tegundir heimilda um merki landsvæða en auk landamerkjabréfa er t.a.m. algengt að merkjum landsvæða sé lýst í máldögum, vísitásium og lögfestum. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og í fyrirbyggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd. Frá þessari meginreglu eru tilteknar undantekningar, enda hefur sú áhersla dómstóla á landamerkjabréf jarða sem að framan var lýst frá upphafi verið með skýrum fyrirvörum, sjá t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þar kemur fram að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs og að með því að gera landamerkjabréf hafi menn ekki getað aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Um þetta segir einnig svo: „Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins.“ Við úrlausn þessara mála reynir því helst á hvort ágreiningssvæðið hafi upprunalega verið hluti af jörð eða jörðum, og verið háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli, eða hvort svæðið hafi frá upphafi verið utan marka jarða og sé þar með þjóðlenda sem eftir atvikum er háð óbeinum eignarréttindum.

Að framan var komist að niðurstöðu um að ágreiningssvæðið sé að öllu leyti innan merkja Geithellna samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1883. Íslenska ríkið byggir fyrst og fremst á því að ágreiningssvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en óumdeilt eignarland Geithellna og þeirra jarða sem skipt hefur verið út úr landi jarðarinnar þar sem þess sé getið sem afréttarlands í niðurlagi landamerkjabréfsins.

Elsta fyrirbyggjandi heimild um Geithellna er Vilchins-máldagi frá 1397 þar sem fjallað er um eignir og ítök kirkjunnar á Geithellnum en þar er ekki fjallað sérstaklega um ágreiningssvæðið. Sama á við um máldaga frá 1570.

Fyrir liggja ýmsar heimildir allt frá 17. öld og fram á 20. öld um að Geithellnar hafi gengið kaupum og sölum en þar er ekki fjallað sérstaklega um ágreiningssvæðið. Á manntalsþingi árið 1825 var upplesin lögfesta fyrir Geithellna, dagsett 17. apríl 1823, en efni hennar hefur ekki fundist þrátt fyrir leit.

Í skjalasafni sáttanefndar Hálsumdæmis er að finna heimildir um ágreiningismál á fyrri hluta 19. aldar sem vörðuðu Geithellna og tekin voru fyrir af sáttanefndinni. M.a. var ágreiningur um kaup á hluta jarðarinnar tekinn fyrir af nefndinni á árunum 1829–

1830, og ágreiningur milli eigenda Geithellna og Melrakkaness um „skógarbrúkun“ hins síðarnefnda í landi Geithellna var tekinn fyrir árið 1836. Síðarnefnda málinu lauk með sátt sem fól m.a. í sér að eigandi Melrakkaness skyldi eiga skógarítak í Þrándarholti, en það er utan Þrándarár sem er á austurmörkum ágreiningssvæðisins í máli þessu.

Í skýrslu um Hofs- og Hálssóknir í *Sýslu- og sóknalýsingum* Múlasýslna, dags. 4. október 1840, segir að afréttir liggi á „Flugustaðadal, Hofstungu, Geithella- og Hamarsdölum, sú fyrsta nefnd Sultarafrétt, sú næsta Staðarafrétt, hin þriðja Afrétt, sú fjórða Hálsafrétt“. Þá segir um framangreindar afréttir:

Það sýnist sem þessi pláss fyrir meir hafi öðrum plássum fremur verið höfð til uppreksturs, en nú, og það fyrir löngu, er það aflagt, heldur láta menn nú féð fara frá sér sjálft um fjöllin eftir sem vera vill hvör á sínum stað. Einasta reka menn lömb sín frá sér á einhvörn stað eftir sem hugur býður það og það ár. Á haustin undir veturnætur eru fjallgöngurnar byrjaðar; ganga þá hvörjir þau sér tilheyrandi fjöll og dali til að leita fjárins og hvar fleiri hafa tekið lömb sín í eitt pláss sameinast þeir til að uppleita þau og rétta þeim hvar sem vera vill, draga þau svo í sundur og tekur hvör sitt.

Við manntalsþing 30. apríl 1833 var uppleið samþykki til byggingar Kambseis í Geithellnadal. Í *Jarðatali* Johnsens frá 1847 er jörðin Geithellur metin 50 hundruð að dýrleika og skráð sem bændaeign nema tvö hundruð sem eru fátækraeign. Í neðanmálgrein kemur fram að sýslumaður telji Geithellna 30 hundruð, þar af tilheyri þrjú hundruð hjáleigunni Kambseli. Í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 er Kambsel sagt afbýli Geithellna og fram kemur að land Geithellna sé „miög stórt og gott sumar og vetur“. Í fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að landamerkjaskrá fyrir Geithellna hafi verið þinglýst og að upprekstrarland jarðarinnar sé ágætt.

Hinn 6. apríl 1920 skrifaði oddviti Geithellnahrepps bréf til sýslumanns Norður-Múlasýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29. desember 1919 um almenningu. Svar hans var að enginn almennigur og ekkert afréttarland væri í hreppnum sem ekki tilheyrði einhverju lögbýli.

Hinn 20. febrúar 1989 sendi félagsmálaráðuneytið fyrirspurnir til allra sveitarstjórna um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarrétt en ekki hafa fundist svör frá sveitarstjórnnum á svæðinu.

Eins og að framan er getið skiptir mestu við úrlausn málsins hvort ágreiningssvæðið hafi verið hluti Geithellna og síðar einnig Kambseis og annarra hjáleigna sem skipt var út úr jörðinni eða aðskilið landsvæði sem lotið hafi sérstakri afmörkun og eigendur framangreindra jarða notið þar óbeinna eignarréttinda.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er fjallað um að landsvæði hveirrar jarðar hafi frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Þá er tekið fram að nefndin telji hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og að af einstökum dæmum verði engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Leggja megi þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars. Í greinargerð íslenska

ríkisins, dags. 13. desember 2023, er tekið fram að í niðurlagi landamerkjabréfs Geithellna sé kröfusvæðinu lýst utan eiginlegra merkja Geithellna sem bendi ekki til þess að lítið hafi verið svo á að svæðið hafi verið undirorpið beinum eignarrétti. Jafnframt segir að þrátt fyrir að kröfusvæðið geti talist falla í heild eða að hluta innan merkjalýsinga samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna sé til þess að líta að eldri heimildir styðji ekki að eignarlönd á svæðinu nái inn á ágreiningssvæðið.

Í málinu liggur fyrir að Kambseli var skipt út úr landi Geithellna sem fátækrparti í eigu Geithellnahrepps en Kambsel er skráð sem hjáleiga Geithellna í *Jarðatali* Johnsens frá 1847 og afbýli Geithellna í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850. Heildarmerkjum Geithellna er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1883 en í niðurlagi landamerkjabréfsins er því lýst að Kambsel, sem „aðgreindur fátækrpartur“ í eigu Geithellnahrepps, eigi eftir jarðarmagni og jarðardýrleika tilkall til afréttarlands Geithelladals. Sem fyrr segir er í máli þessu lagt til grundvallar að ágreiningssvæðið sé innan merkja Geithellna samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1883 og ekki liggja fyrir eldri heimildir sem lýsa merkjum Geithellna skemur en í landamerkjabréfi jarðarinnar eða mæla merkjalýsingu þess í mót. Þá felur landamerkjabréfið í sér lýsingu á heildarmerkjum allt vestur að vatnaskilum en lýsing á merkjum afréttarlandsins, og þar með ágreiningssvæðisins, er tekin sérstaklega fram í tengslum við umfjöllun um hlutfallslegt tilkall Kambsels til svæðisins. Þá verður að líta til þess að áður en Kambseli var skipt út úr Geithellnum var ágreiningssvæðið aðliggjandi óumdeildu eignarlandi Geithellna. Í lýsingu á heildarmerkjum jarðarinnar er ekki gerður greinarmunur á því landi jarðanna sem er vestan Þrándarár, og um er deilt í málinu, og austan hennar, sem er óumdeilt eignarland Kambsels næst ágreiningssvæðinu og áður hluti Geithellna. Að mati nefndarinnar bendir það til þess að ekki hafi verið munur á eignarréttarlegri stöðu þessara svæða.

Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt að þjóðlendukröfusvæðið hafi verið utan landnáms og þá sé horft til staðháttá, gróðurfars og heimilda um nýtingu lands. Líkt og áður hefur komið fram telur óbyggðanefnd líklegt að ágreiningssvæðið hafi verið numið, a.m.k. að töluverðu leyti. Í þessu samhengi er lítið til þess að þrátt fyrir að Geithellnadalur sé langur eru engir sérstakir farartálmar innan ágreiningssvæðisins sem gefa tilefni til að ætla að eignarlandi í dalnum hafi verið settar skorður með þeim hætti og ekki er um að ræða afgerandi skil milli heimalands og afréttarlands samkvæmt landamerkjabréfi. Land hækkar lítið fyrr en komið er nokkuð innarlega í dalinn og dalurinn er talsvert gróinn, sérstaklega láglandari hlutar hans og þeir hlutar sem liggja nálægt árfarvegum. Gróðurþekja minnkar þó eftir því sem ofar dregur og hæstu hlutar svæðisins einkennast helst af grýttum melum og klöppum. Staðhættir gefa ekki að öðru leyti tilefni til að ætla að landsvæðið hafi verið undanskilið við landnám og engin sérstök skil eru í landslagi þar sem ágreiningssvæðið tekur við af óumdeildu eignarlandi í dalnum.

Þrátt fyrir að hálandasti hluti svæðisins sé lítt gróinn telur nefndin að gróðurfur mæli ekki gegn því að stofnast hafi til beins eignarréttar, einkum þegar horft er til þess að aðliggjandi svæði eru um margt mjög sambærileg gróðurfarslega en engu að síður óumdeild eignarlönd. Það á einkum við um landsvæði austan og suðaustan svæðisins í Geithellna- og Múladal, þar sem óumdeild eignarlönd Kambels og Múla teygja sig upp á fjallgarðana sem afmarka dalinn til norðurs og suðurs. Ekki verður séð að atriði á borð við staðhætti og gróðurfur bendi til þess að kröfusvæðið hafi síður orðið undirorpið beinum eignarrétti en þessi aðliggjandi svæði í sama dal. Þessi atriði eru til þess fallin að styðja við niðurstöðu um að réttindi innan kröfusvæðisins hafi falist í beinum eignarrétti fremur en óbeinum, enda er eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar. Um það vísast t.d. til hliðsjónar til dóma Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum), að því er varðar land jarðarinnar Hóla, frá 16. maí 2007 í máli nr. 448/2006 (Stórhöfði) og frá 13. október 2021 í máli nr. 41/2020 (Þóreyjartungur).

Að norður- og suðurmörkum ágreiningssvæðisins liggja önnur kröfusvæði ríkisins sem eru til umfjöllunar í köflum 7.4.1 og 7.4.3. Sé litið heildstætt á niðurstöður í máli þessu er þar um að ræða eignarlönd. Vestan ágreiningssvæðisins er þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal). Staðhættir eru þar hins vegar með nokkuð öðrum hætti en á ágreiningssvæðinu sem hér er til umfjöllunar, en þar er um að ræða stórt samfellt hálandissvæði inn af Fljótsdal.

Í landamerkjabréfi Geithellna er vísað til svæðisins vestan Þrándarár að svæðamörkum, þ.e. kröfusvæðis ríkisins, sem afréttarlands og er af hálfu ríkisins jafnframt litið til lýsinga á afrétt í Geithellnadal í áðurnefndri lýsingu Hofs- og Hálssókna frá 1840. Innan ágreiningssvæðisins eru ýmis örnefni sem bera afréttartengd heiti en ekkert hefur þó komið fram í málinu sem bendir til þess að ágreiningssvæðið hafi nokkru sinni haft stöðu samnotaafréttar. Samkvæmt *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* hefur afréttur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland en land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Að mati óbyggðanefndar verður ekki fram hjá því litið að gögn málsins benda fremur til beins eignarréttar á landi innan ágreiningssvæðisins en óbeinna eignarréttinda. Óbyggðanefnd telur líklegt að örnefni sem bera afréttartengd heiti vísi í þessu tilfelli til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhlutum sem beitilandi fremur en að endurspeglar mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðarinnar. Í þessu sambandi má nefna að samkvæmt fjallskilareglugerðum 19. aldar var búendum gert skylt að reka geldfé og lömb á afrétt ásamt því að aðgreina afréttir frá

heimalöndum. Í 12. gr. reglugerðar fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrjetta, fjallskil m. fl., dags. 4. júlí 1892, segir að afrétt sé þar sem venja hafi verið, enda sé búsmala eigi haldið þar á sumrum að staðaldri, og eftir því skuli í hverri sveit aðgreina afréttarlönd og heimalönd og ákveða takmörk. Að mati nefndarinnar bendir þetta orðalag reglugerðarinnar, sem var sett skömmu eftir gildistöku landamerkjalaga nr. 5/1882, til þess að orðið afrétt hafi á svæðinu fyrst og fremst verið notað í þeim tilgangi að lýsa með hvaða hætti landsvæði var nýtt, fremur en að lýsa mismunandi eignarréttarlegri stöðu landsvæða. Að mati nefndarinnar styður það við þann skilning á orðinu sem gagnaðilar ríkisins leggja til grundvallar í málinu. Ekki liggja fyrir heimildir sem benda til annars en að viðkomandi landeigendur hafi farið með umráð og hagnýtingu yfir ágreiningssvæðinu og ekki er að sjá að svæðið hafi tilheyrt eða verið nýtt af öðrum án leyfis landeigenda. Gögn málsins benda til þess að þegar tekið var að skipta landi Geithellna í fleiri jarðir hafi afréttarland jarðarinnar á ágreiningssvæðinu haldist í óskiptri sameign jarðanna. Um það vitna m.a. landamerkjabréf Geithellna frá 1883, að því er varðar hlutdeild Kambels í afréttarlandinu, afsöl fyrir Geithellnum II frá 1979 og 1991, kaupsamningur um Virkishólasel frá 2000 og kaupsamningur og afsal um Blábjörg frá 2020. Að mati nefndarinnar bendir framangreint til þess að ágreiningssvæðið sé háð beinum eignarrétti.

Suðurhluti Þrándarjökuls er innan ágreiningssvæðisins en samkvæmt framangreindu er ágreiningssvæðið allt innan merkja samkvæmt landamerkjabréfi Geithellna frá 1883 og þar er ekki fjallað sérstaklega um jökulinn. Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð grein fyrir þeirri afstöðu að sé jökulsvæði innan merkja jarðar gildi almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Eignarréttarleg staða jökulsvæða hafi ekki verið sérstaklega til umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafi einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafði nýttjar af, eða landalmenninga. Með því hafi þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel verið gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi. Þá kemur fram í almennum athugasemdum við frumvarp sem varð að þjóðlendlögum nr. 58/1998 að jöklar „sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna“. Af þessu verður ótvírætt ráðið að löggjafinn hafi ekki litið svo á að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Ræðst því niðurstaða um hvort jökull teljist til eignarlands eða þjóðlendu af heimildum um viðkomandi landsvæði og almennum sönnunarreglum, sbr. einnig umfjöllun um Eiríksjökul í úrskurði óbyggðanefndar frá 11. október 2016 í máli nr. 4/2014 (Arnarvatnsheiði, Geitland og Langjökull) og dómi Héraðsdóms Vesturlands frá 22. nóvember 2019 í máli nr. E-65/2017 (Arnarvatnsheiði og sameignarland Kalmanstungu I og II). Þegar til þessara atriða er litið, sem og framan­greindrar niðurstöðu um að ágreiningssvæðið, og þar með suðurhluti Þrándarjökuls, sé innan merkja Geithellna samkvæmt fyrir­liggjandi heimildum, verður að mati óbyggðanefndar að líta svo á að eignarréttarleg staða sunnanverðs Þrándarjökuls sé hin sama og

annars lands Geithellna, enda benda fyrirbyggjandi heimildir ekki til að munur hafi verið á eignarréttarlegri stöðu annars vegar jökulsins og hins vegar annars lands jarðarinnar.

Þegar öll framangreind atriði eru virt í heild er mat óbyggðanefndar að íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á að land innan marka kröfusvæðis þess sé þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda, enda ekki á verksviði nefndarinnar að skera úr um þau.

7.4.3 Hofsjökull og Staðarafrétt

Hér verður fjallað um það þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins sem af hálfu þess er nefnt *Hofsjökull og Staðarafrétt*. Svæðið tekur til innsta hluta Múladals, sunnan Geithellnaár, en dalurinn nefnist Geithellnadalur norðan árinna, og innsta hluta Hofsdals og Flugustaðadals en dalirnir eru inn af Álftafirði í Múlaþingi. Svæðið afmarkast að sunnan- og vestanverðu af svæðamörkum, að norðanverðu af Geithellnaá og að austanverðu af tilgreindum lækjum og öðrum kennileitum í áðurnefndum dölum.

Að svæðinu austanverðu liggja óumdeild eignarlönd nokkurra jarða. Frá norðri til suðurs eru það Múli, Hof, Tunguhlíð, Markúsarsel og Flugustaðir. Af hálfu gagnaðila íslenska ríkisins vegna Múla er gerð krafa til nyrsta hluta ágreiningssvæðisins, þ.e. í Múladal, en eigendur jarðanna byggja á því að svæðið sé innan merkja Múla samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar frá 27. júní 1885 og sé eignarland á þeim grundvelli. Sunnan þess hluta ágreiningssvæðisins og norðan Hofsár í Hofsdal er gerð krafa vegna Hofs en eigandi jarðarinnar byggir á því að svæðið sé innan merkja hennar samkvæmt landamerkjabréfi Hofs, með hjáleigunum Hærुकollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli, frá 13. maí 1885 og sé eignarland á þeim grundvelli. Sunnan þess hluta ágreiningssvæðisins er gerð sameiginleg krafa vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar, þ.e. milli Hofsár og Suðurár, en eigandi jarðanna byggir á framangreindu landamerkjabréfi Hofs frá 1885, sem tekur jafnframt til hjáleignanna Markúsarsels og Tunguhlíðar, og að svæðið sé eignarland á þeim grundvelli. Kröfur vegna Hofs, Markúsarsels og Tunguhlíðar ná að austanverðum jaðri Hofsjökuls sem er á vesturmörkum þjóðlendukröfusvæðisins en gagnkröfu hefur ekki verið lýst vegna jökulsins. Eignarréttarleg staða hans er þrátt fyrir það til rannsóknar af hálfu óbyggðanefndar á grundvelli fyrirvara sem kom fram af hálfu íslenska ríkisins við aðalmeðferð málsins, þess efnis að það væri ósk íslenska ríkisins að á svæðum þar sem gagnkröfur hefðu ekki verið gerðar kannaði óbyggðanefnd samt og skæri úr um hvaða land teldist til þjóðlendna og hver væru mörk þeirra og eignarlanda. Loks er gerð krafa vegna Flugustaða til syðsta hluta ágreiningssvæðisins, þ.e. sunnan Suðurár, en eigandi jarðarinnar byggir á því að svæðið sé innan merkja hennar samkvæmt landamerkjabréfi frá 23. júní 1884, og sé eignarland á þeim grundvelli.

Að sunnanverðu og að mestu leyti að vestanverðu afmarkast ágreiningssvæðið af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Sveitarfélagsins Hornafjarðar sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 2 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Að sunnanverðu liggur að ágreiningssvæðinu eignarland samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 14. nóvember 2003 í máli nr. 5/2001 (Lón). Að vestasta hluta suðurmarka ágreiningssvæðisins, og jafnframt að svæðinu vestanverðu að mestu leyti, liggur þjóðlenda samkvæmt sama úrskurði, sem staðfestur var að þessu leyti með dómi Hæstaréttar frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell í Lóni).

Nyrst afmarkast vestanvert ágreiningssvæðið af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Fljótsdalshrepps sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 5 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Þar liggur að svæðinu þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal).

Að norðanverðu svæðinu liggur þjóðlendukröfusvæði sem af hálfu ríkisins er nefnt *Afréttarland Geithellnadal*s en fjallað er um það í kafla 7.4.2. Til þess hluta sem liggur að ágreiningssvæðinu er gerð krafa vegna Geithellna 1 og 2, Virkishólasels, Kambels og Blábjarga en eigendur jarðanna gera ekki kröfu til ágreiningssvæðisins sem hér er fjallað um.

Ágreiningssvæðið er lægst í um 100 m hæð niðri í dölunum sem það tekur til en hækkar upp úr þeim og rís hæst í rúmlega 1.300 m hæð við Jökulgilstinda á suðvestanverðu ágreiningssvæðinu. Frá norðvesturhorni svæðisins að suðausturmörkum þess eru um 25 km í beinni loftlínu og eru tæpir 10 km í beinni loftlínu þar sem svæðið er breiðast frá austri til vesturs um miðbikið. Frá bæjarstæðum Múla, Hofs og Flugustaða að mörkum svæðisins sem næst þeim liggja eru á bilinu 10–13 km í beinni loftlínu en einungis 2–4,5 km frá bæjarstæðum Markúsarsels og Tunguhlíðar.

Í kafla 7.4.3.1 verður tekið til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki jarða sem liggja að ágreiningssvæðinu en ekki er fyrir að fara heimildum sem varða merki þess sérstaklega. Rétt er að taka skýrt fram að í þeirri athugun sem gerð er grein fyrir hér á eftir felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau. Markmið athugunarinnar er að upplýsa um merki kröfusvæðisins og þeirra jarða sem um ræðir að því leyti sem merkin varða kröfusvæðið, þar á meðal hvort samræmi sé á milli heimilda og afmörkunar málsaðila á svæðum sem kröfur þeirra varða. Við afmörkun kröfu íslenska ríkisins um þjóðlendu á ágreiningssvæðinu var litið til lýsinga í landamerkjabréfum tiltekinna jarða á svæðinu auk þess sem litið var til staðháttar og afmörkunar á landsvæði norðan og austan Jökulsár í Lóni sem var úrskurðað þjóðlenda samkvæmt fyrrgreindum úrskurði óbyggðanefndar, en svæðið er aðliggjandi kröfusvæðinu til vesturs og suðurs. Ágreiningur aðila snýr einkum að því hvort ágreiningssvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en óumdeild eignarlönd jarðanna sem að því liggja. Um nánari afmörkun krafna aðila vísast til 3. kafla og úrskurðarkorts málsins. Að fenginni niðurstöðu um merki verður fjallað um eignarréttarlega stöðu svæðisins í kafla 7.4.3.2.

7.4.3.1 Afmörkun

Fyrst kemur til skoðunar hvað ráðið verður af fyrirbyggjandi heimildum um merki jarða sem liggja að ágreiningssvæðinu.

Kröfulína íslenska ríkisins er dregin eftir svæðamörkum frá miðjum Hofsjökli að vatnaskilum vestan við upptök Geithellnaár, þaðan austur í upptök árinna og eftir henni þar til Marklækur rennur í ána. Marklæk er þá fylgt að upptökum á Öxlum og suður eftir Bótarlæk í Hofsá. Þaðan er línan dregin upp á Hvannstóðshjalla, suðaustur á Stakk, þaðan með Kolbrekkugili í Suðurá, austur með ánni og upp með Partsgili á Partstind á svæðamörkum. Svæðamörkum er síðan fylgt aftur vestur og síðan norðvestur í upphafspunkt á Hofsjökli. Afmörkun ríkisins er sögð byggjast á afmörkun aðliggjandi jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra, þ.e. Geithellna, Múla, Hofs og Flugustaða. Jafnframt segir að litið hafi verið til staðháttu og afmörkunar á landsvæði norðan og austan Jökulsár í Lóni sem liggur að ágreiningssvæðinu til vesturs og suðurs. Afmörkun kröfuvæðisins til suðausturs/austurs taki mið af því að fyrirbyggjandi heimildir séu óljósar og misvísandi um merki jarða á svæðinu inn til landsins.

Gagnaðilar ríkisins byggja kröfur sínar á því að allt svæðið sem lýst er í landamerkjabréfum Múla, Hofs ásamt Markúsarseli og Tunguhlíð, og Flugustaða sé háð beinum eignarrétti. Í ljósi þess að kröfur gagnaðila taka til mismunandi hluta ágreiningssvæðisins verður umfjöllun um merki skipt þannig upp að fyrst verður fjallað um heimildir um merki Múla og næst verður fjallað sameiginlega um heimildir um merki Hofs, Markúsarsels og Tunguhlíðar þar sem landamerkjabréf Hofs frá 1885 tekur jafnframt til hinna jarðanna tveggja sem voru hjáleigur Hofs. Þá verður fjallað um heimildir um merki Flugustaða og að endingu verður fjallað um heimildir um merki annarra aðliggjandi jarða og landsvæða.

Sem fyrr segir er gerð krafa til nyrsta hluta ágreiningssvæðisins vegna Múla í Álftafirði en bæjarstæði jarðarinnar er við mynni Múladals. Landamerkjabréf jarðarinnar frá 27. júní 1885 lýsir norðanverðum merkjum gagnvart Geithellnum um Geithellnaá frá upptökum hennar og eftir nánar tilgreindum kennileitum við sjávarsíðuna. Þá er sunnanverðum merkjum gagnvart Hofi lýst um röðla „á fjallgarði þeim er aðskilur Hofsdal og Múladal allt af innskerjum eptir því sem vötnum hallar og allt út á yztu hæð á „Hádegisfjalli“, sem er yzt á fjallgarði þessum“. Bréfið er áritað vegna Hofskirkjulends en ekki vegna Geithellna. Hins vegar er landamerkjabréf Geithellna frá 1883, þar sem sunnanverðum merkjum gagnvart Múla er einnig lýst um Geithellnaá frá sjó og austur á öræfi þangað sem vötnum hallar til austurs, áritað um samþykki vegna Múla.

Einnig liggja fyrir eldri heimildir um merki Múla. Í bréfi sr. Guttorms Pálssonar til biskups frá 2. janúar 1832, þar sem tilkynnt er um makaskipti, er að finna lýsingu á jörðinni en þar segir m.a.:

Þessi Jörd liggur í sudur Alptafyrði og Hofs Kyrkju Sókn, hefir yfir fliótanlegt Land, svovel fyrir Búsmala sem afrétt Sá svo sem henni tilheyrir Geithellnadalur fyrer

sunnann Geithellna á, sem skal vera hérum 4 mílur að Leingd, á hönum skal vera nokkurt Hrístak.

Þann 6. júní 1843 lögfesti Sigurður Brynjólfsson land og gæði jarðarinnar Múla í Álftafirði:

Eg undirskrifadur gjöri vitanlegt að eg í Dag, lögfesti hérmed Abylis- og að meira parte Eignarjörd mina Múla liggjandi í Hofssókn og Geithellna hrepp innan Sudur Mula Syslu, með öllu tilheirrande Lande, Tödu, Eíngum og Skóge, innan ummerkja þeirra er að fornu hafa verid, nefnil. að utan og eptir sem hofs Máldagi tilgreínir, og allt Land sunnan megin Geithellna Ar inná Vörp.

Í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* frá 1976 segir að land Múla sé í Múladal, líkt og dalurinn heiti sunnan ár, og nái utan frá Álftafirði, inn milli Geithellnaár og Hrossatínda og allt vestur á Hraun að hreppa- og sýslumörkum við Fljótsdal og Lón, um 29 km vegalengd.

Í örnefnaskrá fyrir Múla frá 1978 segir m.a. að Múli eigi land frá sjó í Álftafirði, eftir landamerkjaskrá, inn Múladal, þangað sem dalinn þrjóti innan við Innri-Bót á Hrauni. Heimalandið nái inn á Kambfoss í Geithellnaá en þar fyrir innan sé afrétt og gerð er gerð grein fyrir örnefnum þar vestur að sýslumörkum. Í umfjöllun um landamerki segir m.a. að merki milli Múla og Geithellna séu um Geithellnaá, sem eigi upptök sín í Vatni á Hrauni en um Vatn segir annars staðar í skránni að þar sé komið að „mörkum við Fljótsdal í N.-Múlasýslu“. Í annarri ódagsettri örnefnaskrá fyrir Múla eru talin upp örnefni frá sjó vestur að Norðurhnútu en um hana liggja mörk Múlaþings og Sveitarfélagsins Hornafjarðar.

Í umfjöllun um Múladal í *Árbók* Ferðafélags Íslands frá 2002 segir að litlu innan við Innrilág og Þjófaklett sé Marklækur á mörkum Afréttar og heimalanda. Taki þá við Hvannavallahólar og sé skammt að eyðibýlinu Hvannavöllum.

Ekki liggja fyrir frekari heimildir um merki Múla gagnvart ágreiningssvæðinu.

Framangreint landamerkjabréf Múla frá 1885 lýsir heildarmerkjum jarðarinnar með Geithellnaá að upptökum og um fjallgarð milli Hofsdals og Múladals allt frá vatnaskilum á innskerjum. Sú lýsing á sér einnig stoð í eldri heimildum um merki jarðarinnar. Að framangreindum heimildum virtum er ljóst að ágreiningssvæðið í Múladal sunnan Geithellnaár er allt innan merkja Múla samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar.

— — —

Landnámsjörðin Hof er norðan Hofsár í Álftafirði en áin rennur um Hofsdal. Syðri kvísl Hofsár, sem oft er nefnd Suðurá, rennur um Flugustaðadal en kvíslarnar renna saman vestan við bæjarstæði Hofs og mynda Hofstungu. Af hálfu eiganda Hofs er gerð krafa til hluta ágreiningssvæðisins sem liggur sunnan kröfusvæðis vegna Múla. Landamerkjabréf Hofs frá 2. júlí 1885 gerir grein fyrir heildarmerkjum jarðarinnar, að meðtöldum hjáleigunum Hærukollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli en sameiginleg krafa er gerð vegna Tunguhlíðar og Markúsarsels til þess hluta ágreiningssvæðisins sem er sunnan svæðisins sem gerð er krafa til vegna Hofs. Þar sem kröfur

vegna þessara þriggja jarða byggjast allar á landamerkjabréfi Hofs verður fjallað um merki þeirra í einu lagi.

Framangreint landamerkjabréf lýsir merkjum frá sjó um nánar tiltekin örnefni milli Hofs og Flugustaða og um suðurkvísl Hofsár, þ.e. Suðurá sem liggur sunnan Hofstungu, inn dalinn allt til Jökulfells. Frá Jökufelli er lína dregin í norðurbrún Hofsjökuls en þaðan ráða eggjar og röðlar á fjallgarðinum allt að Votabergi í miðjum Múlahálsi, sem er austast á fjallgarðinum milli Múladals og Hofsdals skammt frá sjó. Lýsing landamerkjabréfsins tekur þannig til svæðanna sem krafa vegna Hofs og sameiginleg krafa Markúsarsels og Tunguhlíðar taka til, enda voru Markúsarsel og Tunguhlíð hjáleigur frá Hofi þegar landamerkjabréfið var gert. Hofsjökull liggur vestast á kröfusvæði ríkisins en kröfulínur vegna Hofs, Markúsarsels og Tunguhlíðar eru dregnar um brún jökulsins og ná ekki inn á hann. Af málatilbúnaði eigenda þessara jarða verður ráðið að þeir túlki landamerkjabréf Hofs þannig að það lýsi merkjum jarðarinnar eftir jökulbrúninni.

Merkjum Markúsarsels og Tunguhlíðar eru einnig gerð skil að hluta í yngra landamerkjabréfi Flugustaða, dags. 22. júní 1920, en þar segir að suðurkvísl Hofsár ráði merkjum milli Flugustaða, og Markúsarsels og Tunguhlíðar, allt til upptaka kvíslarinnar á Flugustaðadal.

Í málinu liggja fyrir tvær gerðir biskupsvísitasíu fyrir Hofskirkju frá 5. september 1641 þar sem fjallað er um eign kirkjunnar á heimalandi öllu innan tilgreindra merkja ásamt öðrum hlunnindum. Önnur gerð vísitasíunnar er skráð í vísitasíubók biskups og er merkjum þar lýst um Votaberg í miðjum Múlahálsi og Grástein sem standi fyrir ofan Hærुकollsnes að norðaustanverðu og um læk, hvaðan fyrst sést til Hofsstaðar, milli Flugustaða og Starmýrar að suðaustanverðu. Í þeirri gerð vísitasíunnar er merkjum því aðeins lýst að austanverðu en ekki inn til landsins gagnvart ágreiningssvæðinu. Hin gerð vísitasíunnar er í svonefndri máldagabók Brynjólfs biskups þar sem safnað er saman upplýsingum um kirkjueignir í Skálholtsbiskupsumdæmi. Í þeirri gerð vísitasíunnar er sambærileg lýsing á austurmerkjum jarðarinnar en hún er ítarlegri að því leyti að einnig er lýst merkjum inn til landsins að vatnaskilum:

ad sunnann a merkium ad rada, Kleifarbrecku brun sú, hvadann fyrst siest til Stadarens Hofs ad Nedann, rædur su Brun sidann sionhendingu upp effter fiallenu, uppi þa hæstu fiallsgnypu sem þar stendst a Vid ad ofann, Sómuleidiss rædur þesse Sama brun landamerkium ofann effter, medann hun til endist, og sidann rettre sionhendingu ofann J ös þesse eru rett landamerke midlum Starmyrrar og flugustadar kyrkiunnar Jardar vj hndr. hver Nu liggur J eyde, og So framm effter dólunum allt ä fióll upp, þar til Votnum hallar,

Í biskupsvísitasíu frá 12. september 1677 og lögfestu fyrir jörðina Hof með kirkju-jörðinni Flugustöðum frá 17. júní 1694 segir að merkjum milli Flugustaða og Starmýrar ráði „Kliffbrünenn vpp J Hafiallz Øxl“. Um landamerki Hofs og Starmýrar í vitnisburði frá 3. september 1669 segir:

ur kleifarbreidu br[un]inne, hvadann fyrst siest Hofstadur ad nedann, og su Brun riedj sionhendingu uppi Ha hnuk og ofann i Ös

Heimildir frá byrjun 19. aldar gefa til kynna að uppi hafi verið þræta um landamerki milli Hofs og Stafafells í Lóni, nánar tiltekið um Víðidal og Svíptungur sem liggja skammt vestan vesturmarka ágreiningssvæðisins. 3. desember 1807 skrifaði sr. Jón Jónsson á Hofi til biskups og greindi frá því að Stafafellskirkja teldi sig ekki einungis eiga Kollumúla heldur jafnframt Svíptungur og Víðidal, sem aðeins lítill fjallshryggur aðskildi frá óumdeildri landareign Hofstaðar. Hann sagði ekki hafa verið sýnt fram á eign Stafafellskirkju með lögformlegum skjölum en sagðist þó sjálfur ekki hafa neitt skriflegt um það að Hof ætti Víðidal, líkt og sumir fyrirrennarar hans hefðu talið, en hann vildi meina að dalurinn auk Kollumúla væri í „oskiftumm Öräfa Fiöllum“. Í svari biskups frá 25. apríl 1808 sagði að einu upplýsingar um landamerki milli jarðanna væri að finna í vísitasíu Brynjólfs Sveinssonar biskups frá 1641 en sem fyrr greinir lýsir sú gerð vísitasíunnar sem skráð er í máldagabók biskups merkjum inn til landsins á fjöll upp þar til vötnum hallar.

Í ódagsettri örnefnaskrá fyrir Hof segir að jörðin eigi land norðan Hofsar, innan úr Bótum og út að landamerkjum við Rannveigarstaði, en vötn deili á fjalli austan árinna. Örnefnum er í kjölfarið lýst allt frá Hofsvötnum sem séu fram af Hofsdal, þar á meðal segir að Bótarlækur renni úr Hnúkavatni og Bugavötnum í Hofsa, en vötnin skipti löndum milli dalanna.

Í ódagsettri örnefnaskrá fyrir Markúsarsel og Tunguhlíð segir að Hofstunga, eða Tunga, sé milli Hofsar að norðan og Suðurár að sunnan en í Tungunni hafi verið tveir bæir, Markúsarsel og Tunguhlíð. Innstu drögin á Tungunni heiti Varp og nái út að Krossgili. Örnefnum á svæðinu utan Krossgils er í kjölfarið lýst, sem og svæðinu undir Tungutindum, og þar segir að allt þetta svæði sé kallað Afrétt. Þá er örnefnum lýst suður og austur með Hofstungunni og þá til norðvesturs inn að Jökulfelli. Kröfusvæði ríkisins afmarkast á þessum slóðum að austanverðu af Kolbrekkugili í Tungunni sem er skammt innan við bæjarstæði Markúsarsels og framangreind lýsing tekur því til lands innan kröfusvæðis ríkisins.

Ekki liggja fyrir frekari heimildir um merki Hofs, Markúsarsels og Tunguhlíðar gagnvart ágreiningssvæðinu. Framangreint landamerkjabréf Hofs frá 1885 lýsir heildarmerkjum jarðarinnar ásamt tilteknum hjáleigum, þar á meðal Markúsarseli og Tunguhlíð, m.a. um Hofsa og síðar suðurkvísl hennar inn Flugustaðadal og allt til Jökulfells, þaðan í norðurbrún Hofsjökuls og með eggjum og röðlum á fjallgarðinum gagnvart Múla. Eldri heimildir greina jafnframt frá merkjum milli Flugustaða og Starmýrar að vatnaskilum, sbr. lýsingu á merkjum milli Flugustaða og Starmýrar að vatnaskilum í þeirri gerð biskupsvísitasíu Hofskirkju frá 1641 sem skráð er í máldagabók biskups. Af lýsingum landamerkjabréfs Hofs, og með hliðsjón af túlkun gagnaðila ríkisins á því, má ráða að Hofsjökull falli utan merkja jarðanna, en að öðru leyti sé sá hluti kröfusvæðis ríkisins sem hér er til umfjöllunar innan merkja þeirra. Að framangreindum heimildum virtum er ljóst að þjóðlendukröfursvæðið inn af Hofsdal og Flugustaðadal

norðan Suðurár, að Hofsjökli undanskildum, fellur allt innan merkja Hofs samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar ásamt hjáleigum frá 1885.

— — —

Sem fyrr segir er gerð krafa vegna Flugustaða til syðsta hluta ágreiningssvæðisins en bæjarstæði jarðarinnar er sunnan Hofsár skammt frá sjó. Landamerkjabréf jarðarinnar frá 22. júní 1920 lýsir suðurmerkjum gagnvart Starmýri m.a. „upp Kjölfjallsröðul og þaðan svo með eggjum og tindum inn yfir Jökulfell á Flugustaðadal“. Í niðurlagi bréfsins segir:

Engjastykki það milli Hofsáanna (syðri og nyrðri) sem nefnt er Oddar, fylgir kirkjujörðinni Markúsarseli með Tunguhlíð. Suðurkvísl Hofsár ræður merkjum milli jarðanna Flugustaða og Markúsarsels og Tunguhlíðar, alt til upptaka kvíslarinnar á Flugustaðadal.

Eldra landamerkjabréf jarðarinnar, dags. 30. apríl 1884, lýsir merkjum m.a. inn eggjar milli Starmýrardals og Flugustaðadals inn á varp fyrir innan Jökulfell en þaðan ráði Hofsá út dalinn, allt út að Oddum. Þaðan ráði suðurkvísl Hofsár fyrir sunnan Odda með tilteknum örnefnum allt í sjó. Í niðurlagi bréfsins er ítaka í Flugustaðalandi getið en kirkjan á Hofi er sögð eiga alla beit fyrir sunnan Hofsá á Flugustaðadal. Þá eigi Starmýri skógartöku í svonefndum „Parti“ í sama dal en Partur er innan ágreiningssvæðisins vestan Partsgils.

Sem fyrr segir er sunnanverðum landamerkjum Flugustaða, sem voru áður hjáleiga frá Hofi, gagnvart Starmýri getið í áðurnefndri biskupsvísitasíu fyrir Hofskirkju frá 1641, sem varðveist hefur í tveimur útgáfum. Í annarri útgáfunni er þessum merkjum lýst um læk, hvaðan fyrst sést til Hofsstaðar, og í hinn útgáfunni á fjöll upp að vatnaskilum. Merkjum milli jarðanna er jafnframt lýst um Klifbrún eða Kleifarbreiðubrún upp í háfjallsöxl eða Háhnúk í biskupsvísitasíu frá 1677, vitnisburði frá 1669 og lögfestu fyrir Hof frá 1694.

Í skýrslu um Hofs- og Hálssóknir í *Sýslu- og sóknalýsingum* Múlasýslna frá 1840 er fjallað um fjögur svæði sem hafi fyrr verið nýtt öðrum plássum fremur til uppreksturs en það hafi fyrir löngu verið aflagt. Eitt af þessum svæðum sé afrétt í Flugustaðadal er nefnist Sultarafrétt. Í ódagsettri örnefnaskrá fyrir Flugustaði er örnefnið Sultarafrétt talið upp milli Afréttargils og Jökulgils, sem eru innan kröfusvæðis ríkisins vestan Partsgils en austan Jökulfells. Þá segir að afrétt nái að Víðidalvarpi en þar hafi verið styst á milli bæja þegar Víðidalur hafi verið í byggð. Í annarri örnefnaskrá fyrir Flugustaði frá 1957 segir að innan við Partinn sé stórt gil er heiti Sultarafréttargil og síðan Sultarafrétt inn að næsta gili, Jökulgili. Örnefnum er svo lýst alveg vestur að svæðamörkum, m.a. Stóragili milli tveggja fella sem myndi Jökulfell, Bláskriðum innst í dalnum og loks Jökulfellstindum fyrir ofan fellin. Í niðurlagi tekur skrásetjari fram að í örnefnaskránni séu talin öll örnefni í Flugustaðalandi sem honum hafi verið sögð.

Ekki liggja fyrir frekari heimildir um merki Flugustaða. Framangreind landamerkjabréf jarðarinnar frá 1884 og 1920 lýsa heildarmerkjum jarðarinnar um eggjar milli Star-

mýrardals og Flugustaðadals inn á varp fyrir innan Jökulfell og með suðurkvísl Hofsár, eða Suðurá, um Flugustaðadal og eiga lýsingar bréffanna sér stoð í eldri heimildum. Að framangreindum heimildum virtum er ljóst að ágreiningssvæðið í Flugustaðadal sunnan Suðurár fellur allt innan merkja Flugustaða samkvæmt landamerkjabréfum jarðarinnar.

— — —

Ekki liggja fyrir frekari heimildir um merki framangreindra jarða. Koma næst til skoðunar merki annarra aðliggjandi jarða og landsvæða.

Sem fyrr segir afmarkast ágreiningssvæðið að sunnanverðu og að mestu leyti að vestanverðu af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Sveitarfélagsins Hornafjarðar sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 2 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Að sunnanverðu liggur að ágreiningssvæðinu eignarland samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 14. nóvember 2003 í máli nr. 5/2001 (Lóni). Í landamerkjabréfi Bæjar í Lóni, dags. 10. júní 1922, er merkjum jarðarinnar gagnvart ágreiningssvæðinu lýst svo: „Milli Bæjar- og Álftafjarðarafrijetta ráða há fjallseggjar úr Útstúkudal austur og fram á Svartagiltind.“

Að vestasta hluta suðurmarka ágreiningssvæðisins liggur þjóðlenda, sem liggur jafnframt að svæðinu vestanverðu að mestu leyti, samkvæmt fyrrgreindum úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2001 en stærstur hluti þjóðlendunnar var úrskurðaður í afréttareign eigenda Stafafells í Lóni. Niðurstaða óbyggðanefndar var staðfest með dómi Hæstaréttar frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell í Lóni).

Nyrst afmarkast vestanvert ágreiningssvæðið af sveitarfélagamörkum Múlaþings og Fljótisdalshrepps sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 5 við málsmeðferð óbyggðanefndar. Þar liggur að svæðinu þjóðlenda samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 29. maí 2007 í máli nr. 1/2005 (Fljótisdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal).

Að norðanverðu ágreiningssvæðinu liggur þjóðlendukröfusvæði sem af hálfu ríkisins er nefnt *Afréttarland Geithellnadal* en fjallað er um það í kafla 7.4.2. Innan þess þjóðlendukröfusvæðis er gerð sameiginleg krafa vegna Geithellna 1 og 2, Virkishólasels, Kambels og Blábjarga til alls ágreiningssvæðisins, en óumdeilt eignarland Kambels liggur austan svæðisins. Umræddum jörðum var öllum skipt út úr landi Geithellna. Í landamerkjabréfi Geithellna frá 24. mars 1883 segir að jörðin eigi „allt land í Geithellradal austan Geithellraár, utan frá sjó og inná Örafí þangað sem vötnum hallar til austurs og er Geithallraáin takmarkalína að sunnan frá uppsprettu þeirri, er hún rennur úr“. Í niðurlagi bréfsins er greint frá tilkalli Kambels til afréttarlands Geithellnadal eftir jarðarmagni og -dýrleika en afréttarlandið teljist „frá Þrándará og allt á sker upp eptir þeim takmörkum sem áður eru greind.“

Ekki liggja fyrir aðrar heimildir um merki aðliggjandi jarða gagnvart ágreiningssvæðinu. Samkvæmt öllu því sem að framan er rakið er niðurstaða óbyggðanefndar að fyrirbyggjandi heimildir um merki Múla, Hofs, Markúsarsels, Tunguhlíðar og Flugustaða, sem og um merki aðliggjandi jarða og landsvæða, styðji afmörkun gagnaðila ríkisins. Því er niðurstaða óbyggðanefndar að þjóðlendukröfusvæðið sé að öllu

leyti innan merkja Múla, Hofs ásamt Markúsarseli og Tunguhlíð, og Flugustaða eins og þeim er lýst í landamerkjabréfum þeirra frá 1884, 1885 og 1920, að undanskildum Hofsjökli á vesturmörkum svæðisins sem er utan merkja jarða.

7.4.3.2 Eignarréttarleg staða

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða ágreiningssvæðisins. Í kafla 7.3 er fjallað um landnám á svæðinu en í *Landnámu* segir að Brand-Önundur hafi numið land fyrir norðan Múla, Kambsdal og Melrakknes og inn til Hamarsár, en Kambsdalur nefnist í dag Geithellnadalur. Þá er greint frá landnámi Böðvars hvíta Þorleifssonar miðlungs, frænda Brand-Önundar, en þeir hafi komið í Álftafjörð syðri. Böðvar hafi numið land inn frá Leiruvogi, dali þá alla, er þar liggja og út öðru megin til Múla. Hann hafi búið að Hofi þar sem hann hafi reist hof mikið. Í bókinni *Landið og Landnáma* segir að dalirnir sem Böðvar hafi numið og ganga af Álftafirði sunnanverðum séu Hofsdalur og Flugustaðadalur.

Af þessum frásögnum *Landnámu* er ljóst að landnám Brand-Önundar hefur náð til Geithellnadal og landnám Böðvars hvíta hefur tekið til Hofsdals og Flugustaðadal. Þó verður að gera þann fyrirvara að landnámsmörk inn til lands eru ekki tiltekin og því ekki hægt að fullyrða afdráttarlaust um nákvæma stærð landnámsins, sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*. Óvissa um þetta atriði er meiri eftir því sem ofar dregur á svæðinu. Sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun lýsinganna er þó, eins og áður segir, að mati óbyggðanefndar líklegt að svæðið hafi verið numið, a.m.k. að tölverðu leyti, enda eru engir sérstakir farartálmar í dölunum sem gefa tilefni til að ætla að landnámi þar hafi verið settar skorður með þeim hætti.

Um almenna þýðingu landamerkjabréfa og hugtakanna jörð og afrétt(ur) við mat á sönnun um eignarhald á landi vísast til fyrirliggjandi dóma Hæstaréttar og *Almennra niðurstöðna óbyggðanefndar*, sem birtar eru í viðauka með úrskurði þessum. Við mat á eignarréttarlegri stöðu landsvæða skiptir almennt mestu máli hvort viðkomandi svæði sé eða hafi verið jörð eða hluti af jörð samkvæmt fyrirliggjandi heimildum. Þá liggur fyrir að landsvæði hveirrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Landamerkjabréf hafa þó bæði verið gerð fyrir jarðir og annars konar réttindasvæði, svo sem ítök og afrétti(r). Það á einnig við um aðrar tegundir heimilda um merki landsvæða en auk landamerkjabréfa er t.a.m. algengt að merkjum landsvæða sé lýst í máldögum, vísitasíum og lögfestum. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarétt og í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd. Frá þessari meginreglu eru tilteknar undantekningar, enda hefur sú áhersla dómstóla á landamerkjabréf jarða sem að framan var lýst frá upphafi verið með skýrum fyrirvörum, sjá t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framaréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þar kemur fram að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs og að með því að gera landamerkjabréf hafi menn ekki getað

aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Um þetta segir einnig svo: „Er þá einkum til þess að líta hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins.“ Við úrlausn þessara mála reynir því helst á hvort ágreiningssvæðin hafi upprunalega verið hluti af jörð eða jörðum, og verið háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli, eða hvort svæðin hafi frá upphafi verið utan marka jarða og séu þar með þjóðlendur sem eftir atvikum eru háðar óbeinum eignarréttindum.

Að framan var komist að niðurstöðu um að þjóðlendukröfusvæðið sé að öllu leyti innan merkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum Múla, Hofs ásamt Markúsarseli og Tunguhlíð, og Flugustaða frá 1884, 1885 og 1920, að undanskildum Hofsjökli á vesturmörkum svæðisins sem liggur samkvæmt framangreindu utan merkja jarða. Verður því fjallað um eignarréttarlega stöðu landsvæðanna með aðskildum hætti þannig að fyrst verður fjallað um eignarréttarlega stöðu lands sem er innan merkja jarða samkvæmt framansögðu og síðan um eignarréttarlega stöðu Hofsjökuls.

Íslenska ríkið byggir fyrst og fremst á því að ágreiningssvæðið hafi aðra eignarréttarlega stöðu en óumdeild eignarlönd jarðanna sem að því liggja. Því er tilefni til að kanna það atriði nánar.

Í bréfi frá 2. janúar 1832, þar sem tilkynnt er um makaskipti, er að finna lýsingu á Múla í Álftafirði en þar segir m.a.:

Þessi Jörd liggur í sudur Alptafyrði og Hofs Kyrkju Sókn, hefir yfir fliótanlegt Land, svovel fyrir Búsmala sem afrétt Sá svo sem henni tilheyrir Geithellnadalur fyrir sunnann Geithellna á, sem skal vera hérum 4 mílur ad Leingd, á hönum skal vera nockurt Hristak.⁴³⁷

Þann 6. júní 1843 lögfesti Sigurður Brynjólfsson land og gæði jarðarinnar Múla í Álftafirði á svohljóðandi hátt:

Eg undirskrifadur gjöri vitanlegt ad eg í Dag, lögfesti hérmed Abylis- og ad meira parte Eignarjörd mina Múla liggjandi í Hofssókn og Geithellna hrepp innan Sudur Mula Syslu, med öllu tilheirande Lande, Tödu, Eíngum og Skóge, innan ummerkja þeirra er ad fornu hafa verid, nefnil. ad utan og eptir sem hofs Máldagi tilgreínir, og allt Land sunnan megin Geithellna Ar inná Vörp.

Með skiptagerð frá 15. september 1930 var Múla skipt í tvo jafna parta á milli ábúenda og með skiptagerð þann 11. september 1968 voru gerðar breytingar á landamerkjum milli Múla I, II og III og óskiptu heimalandi milli jarðanna skipt. Í niðurlagi beggja skiptagerða segir að beutiland sé að öðru leyti óskipt milli býlanna og eins afréttarland. Í skiptagerðinni frá 1968 segir jafnframt að óheimilt sé að girða þannig að ábúendur komist ekki að sínu landi og sé veiðiréttur sameiginlegur eftir eignarhlutföllum.

⁴³⁷ Hér er væntanlega átt við danska mílu sem er 7,5325 km og því vísað til þess að dalurinn sé um 30 km að lengd.

Í ritinu *Sveitir og jarðir í Múlaþingi* frá 1976 segir að land Múla nái allt vestur á Hraun að hreppa- og sýslumörkum við Fljótsdal og Lón, um 29 km vegalengd, en ekki er gerður greinarmunur á eignarréttarlegri stöðu svæðisins í umfjölluninni. Í áður nefndum örnefnaskráum fyrir Múla er fjallað um örnefni sem bera afréttartengd heiti en þar er ekki að finna vísbendingar um að lítið hafi verið svo á að svæði innan merkja jarðarinnar hafi haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Heimildir um kirkju á Hofi í Álftafirði ná allt aftur til byrjunar 13. aldar en heimildir um ágreiningssvæðið eru þó af skornum skammti, einkum hvað varðar nýtingu hjáleigna og nýbýla frá Hofi á sameiginlegu landi jarðanna.

Í skýrslu yfir inntektir og útgjöld Hofsprestakalls, dags. 14. júní 1839, segir að vorið 1829 hafi verið tekið upp nýbýlið Tunguhlíð á Hofstungu, og í jarðamati Suður-Múlasýslu 1849–1850 segir að meta þurfi Hof með afbýlunum Tunguhlíð og Markúsarseli í einu lagi því land allt sé óskipt. Í skýrslu um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls, dags. 8. september 1854, segir m.a.:

Þessi prestsseturs jörð og kirkju staður Hof, hefur mikinn fjallhaga, enn fremur lítið sléttlendi, og því hagkvæm fyrir sauðfé, enn óhagkvæm og landþraung fyrir stórgripi, einkum vegna þess, að ábúendurnir á Flugustöðum, Markúsarseli Tunughlíð, Rannveigarstöðum og Hærुकolsnesi, sem allir búa á Hofi kirkju heimalandi, verða eptir landslaginu, að brúka láglendishagana óafskipta ásamt prestinum, og sama er að seigja að nokkru leiti um fjalshagana, enn af því þeir eru víðlendari, þá gjörir það prestinum minni бага.

Í prófastsvísitasíu Hofskirkju frá 2. september 1863 kemur fram að hjáleigan Flugustaðir og nýbýlin Tunguhlíð og Markúsarsel séu öll byggð í landi kirkjunnar.

Í skýrslu um Hofi- og Hálssóknir í *Sýslu- og sóknalýsingum* Múlasýslna frá 1840 segir að afréttir liggja á „Flugustaðadal, Hofstungu, Geithella- og Hamarsdölum, sú fyrsta nefnd Sultarafrétt, sú næsta Staðarafrétt, hin þriðja Afrétt, sú fjórða Hálsafrétt“. Þá segir um framangreindar afréttir:

Það sýnist sem þessi pláss fyrir meir hafi öðrum plássum fremur verið höfð til uppreksturs, en nú, og það fyrir löngu, er það aflagt, heldur láta menn nú féð fara frá sér sjálf um fjöllin eftir sem vera vill hvör á sínum stað. Einasta reka menn lömb sín frá sér á einhvörn stað eftir sem hugur býður það og það ár. Á haustin undir veturnætur eru fjallgöngurnar byrjaðar; ganga þá hvörjir þau sér tilheyrandi fjöll og dali til að leita fjárins og hvar fleiri hafa tekið lömb sín í eitt pláss sameinast þeir til að uppleita þau og rétta þeim hvar sem vera vill, draga þau svo í sundur og tekur hvör sitt.

Í umfjöllun um Hof í fasteignamati Suður-Múlasýslu 1916–1918 kemur fram að upprekstrarland sé í sameign með tveimur öðrum jörðum.

Hinn 6. apríl 1920 skrifaði oddviti Geithellnahrepps bréf til sýslumanns Norður-Múlasýslu vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29. desember 1919 um almenninga. Svar hans var að enginn almennigur og ekkert afréttarland væri í hreppnum sem ekki tilheyrði einhverju lögbýli.

Hinn 20. febrúar 1989 sendi félagsmálaráðuneytið fyrirspurnir til allra sveitarstjórna um afrétti, mörk þeirra og upprekstrarrétt en ekki hafa fundist svör vegna Geithellnahrepps.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er fjallað um að landsvæði hveurrar jarðar hafi frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Þá er tekið fram að nefndin telji hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og að af einstökum dæmum verði engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Leggja megi þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávík leiði til annars. Í greinargerð íslenska ríkisins frá 13. desember 2023 segir að þrátt fyrir að kröfusvæðið geti talist falla í heild eða hluta innan merkjalýsinga samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna sé til þess að líta að eldri heimildir styðji ekki að eignarlönd á svæðinu nái inn á ágreiningssvæðið. Í þessu samhengi má hins vegar nefna að ekki einungis í landamerkjabréfi Múla frá 1885 er heildarmerkjum jarðarinnar lýst að vatnaskilum á svæðamörkum sem fyrr segir, heldur liggur m.a. einnig fyrir lögfesta fyrir Múla frá 1843 þar sem lögfest er allt land sunnan Geithellnaár og inn á vörp, þ.e. vatnaskil. Þá er greint frá því í framangreindri lýsingu á Múla frá 1832 að jörðinni tilheyri Geithellnadalur fyrir sunnan Geithellnaá, en dalurinn sé um 30 km að lengd. Einnig fá lýsingar landamerkjabréfa Hofs, með Markúsarseli og Tunguhlíð, og Flugustaða, þar sem merkjum er lýst inn að Hofsjökli og til upptaka Suðurár á Flugustaðadal, stoð í eldri heimildum, sbr. biskupsvísitasíu fyrir Hofskirkju frá 1641. Í málinu liggja því fyrir eldri heimildir sem styðja að eignarlönd þessara jarða taki jafnframt til ágreiningssvæðisins og ekki liggja fyrir eldri heimildir sem mæla því í mót.

Sem fyrr segir er lagt til grundvallar að ágreiningssvæðið sé innan merkja Múla, Hofs ásamt Markúsarseli og Tunguhlíð, og Flugustaða samkvæmt landamerkjabréfum jarðanna sem öll lýsa heildarmerkjum allt að vestanverðum svæðamörkum. Enginn greinarmunur er þar gerður á því landi sem liggur austan austurmarka ágreiningssvæðisins, sem eru óumdeild eignarlönd jarðanna, og svæðinu vestan þeirra og að svæðamörkum, sem um er deilt í málinu. Fyrir liggur að Markúsarsel og Tunguhlíð voru við gerð landamerkjabréfs Hofs árið 1885 hjáleigur frá Hofi og tekur landamerkjabréfið því jafnframt til lands þeirra. Í skýrslu Hofsprestakalls frá 1854 segir m.a. að hjáleigur jarðarinnar nýti láglendis- og fjallshagana óafskipta ásamt prestinum á Hofi. Í áður nefndum skiptagerðum fyrir Múla, þar sem áður óskiptu heimalandi er skipt og merkjum síðar breytt, er tekið fram að beutiland sé enn óskipt milli býlanna og eins afréttarland. Hið óskipta land sem fjallað er um í framangreindum heimildum er ekki sérstaklega aðskilið frá landi jarðanna heldur liggur það innan heildarmerkja jarða samkvæmt landamerkjabréfum þeirra. Að mati nefndarinnar bendir það til þess að ekki hafi verið munur á eignarréttarlegri stöðu þessara svæða.

Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt að þjóðlendukröfusvæðið hafi verið utan landnáms og þá sé horft til staðháttá, gróðurfars og heimilda um nýtingu lands. Líkt og áður hefur komið fram telur óbyggðanefnd líklegt að ágreiningssvæðið hafi verið numið, a.m.k. að töluverðu leyti. Í þessu samhengi er litið til þess að þrátt fyrir að

Múladalur sé langur, og Hofsdalur og Flugustaðadalur einnig, þrátt fyrir að vera ívið styttri en sá fyrstnefndi, eru engir sérstakir farartálmar innan ágreiningssvæðisins sem gefa tilefni til að ætla að eignarlöndum jarðanna hafi verið settar skorður með þeim hætti. Land hækkar lítið fyrr en komið er nokkuð innarlega í dalina og þeir eru talsvert grónir, sérstaklega láglendari hlutar þeirra og þeir hlutar sem liggja nálægt árfarvegum. Gróðurþekja minnkar þó eftir því sem ofar dregur og hæstu hlutar svæðisins einkennast helst af grýttum melum og klöppum. Staðhættir gefa ekki að öðru leyti tilefni til að ætla að landsvæðið hafi verið undanskilið við landnám og engin sérstök skil eru í landslagi þar sem ágreiningssvæðið tekur við af óumdeildum eignarlöndum í dölunum.

Þrátt fyrir að hálendustu hlutar svæðisins séu lítt grónir telur nefndin að gróðurfar mæli ekki gegn því að stofnast hafi til beins eignarréttar, einkum þegar horft er til þess að aðliggjandi svæði eru um margt mjög sambærileg gróðurfarslega en engu að síður óumdeild eignarlönd. Það á einkum við um landsvæði austan ágreiningssvæðisins í Múladal, Hofsdal og Flugustaðadal þar sem óumdeild eignarlönd teygja sig upp á fjallgarðana milli dalanna. Einnig svæði í Bæjardal í Lóni sunnan ágreiningssvæðisins sem er eignarland samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar frá 14. nóvember 2003 í máli nr. 5/2001 (Lón). Ekki verður séð að atriði á borð við staðhætti og gróðurfar bendi til þess að kröfusvæðið hafi síður orðið undirorpið beinum eignarrétti en þessi aðliggjandi svæði í sömu dölum og aðliggjandi dal til suðurs. Þessi atriði eru til þess fallin að styðja við niðurstöðu um að réttindi innan kröfusvæðisins hafi falist í beinum eignarrétti fremur en óbeinum, enda er eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar. Um það vísast t.d. til hliðsjónar til dóma Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum), að því er varðar land jarðarinnar Hóla, frá 16. maí 2007 í máli nr. 448/2006 (Stórhöfði) og frá 13. október 2021 í máli nr. 41/2020 (Þóreyjar-tungur).

Að norðurmörkum ágreiningssvæðisins liggur annað kröfusvæði ríkisins sem er til umfjöllunar í kafla 7.4.2. Sé lítið heildstætt á niðurstöður í máli þessu er þar um að ræða eignarland. Vestan ágreiningssvæðisins er þjóðlenda samkvæmt áðurnefndum úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2001 (Lón), sem staðfestur var að þessu leyti með dómi Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell). Staðhættir þar eru hins vegar með nokkuð öðrum hætti en á ágreiningssvæðinu sem hér er til umfjöllunar, en þar er um að ræða stórt samfellt hálendissvæði á Lónsöræfum sem er landfræðilega einangrað.

Af hálfu íslenska ríkisins er jafnframt lítið til lýsinga á Sultarafrétt og Staðarafrétt í Flugustaðadal og Hofsdal í framangreindri lýsingu Hofs- og Hálssókna frá 1840. Þegar landamerkjabréf Múla, landamerkjabréf Hofs ásamt Markúsarseli og Tunguhlíð, landamerkjabréf Flugustaða og landamerkjabréf aðliggjandi jarða eru skoðuð er ekki að finna neitt sem bendir til þess að ágreiningssvæðið hafi ekki verið háð beinum eignarrétti, enda svæðið allt skýrlega innan merkja jarðanna. Þá hefur ekkert komið fram í málinu

sem bendir til þess að svæðið hafi nokkru sinni haft stöðu samnotaafréttar. Innan ágreiningssvæðisins eru ýmis örnefni sem bera afréttartengd heiti en svæðin eru ekki aðgreind sérstaklega í landamerkjabréfum jarðanna. Samkvæmt *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* hefur afréttur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland en land utan jarða, þar á meðal afréttarland, hefur að meginreglu verið talið þjóðlenda. Notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur þó ekki úrslitabýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Að mati óbyggðanefndar verður ekki fram hjá því litið að gögn málsins benda fremur til beins eignarréttar á landi innan ágreiningssvæðisins en óbeinna eignarréttinda. Óbyggðanefnd telur líklegt að örnefni sem bera afréttartengd heiti vísi í þessu tilfalli til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhlutum sem beitolandi fremur en að endurspegla mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðanna. Í þessu sambandi má nefna að samkvæmt fjallskilareglugerðum 19. aldar var búendum gert skylt að reka geldfé og lömb á afrétt ásamt því að aðgreina afréttir frá heimalöndum. Í 12. gr. reglugerðar fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrjetta, fjallskil m. fl., dags. 4. júlí 1892, segir að afrétt sé þar sem venja hafi verið, enda sé búsmala eigi haldið þar á sumrum að staðaldri, og eftir því skuli í hverri sveit aðgreina afréttarlönd og heimalönd og ákveða takmörk. Að mati nefndarinnar bendir þetta orðalag reglugerðarinnar, sem var sett skömmu eftir gildistöku landamerkjalaga nr. 5/1882, til þess að orðið afrétt hafi á svæðinu fyrst og fremst verið notað í þeim tilgangi að lýsa því með hvaða hætti landsvæði var nýtt, fremur en að lýsa mismunandi eignarréttarlegri stöðu landsvæða. Að mati nefndarinnar styður það við þann skilning á orðinu sem gagnaðilar ríkisins leggja til grundvallar í málinu. Ekki liggja fyrir heimildir sem benda til annars en að viðkomandi landeigendur hafi farið með umráð og hagnýtingu yfir ágreiningssvæðinu og ekki er að sjá að svæðið hafi tilheyrt eða verið nýtt af öðrum án leyfis landeigenda. Að mati nefndarinnar bendir framangreint til þess að ágreiningssvæðið sé háð beinum eignarrétti.

Að framan var fjallað um ítök sem tilgreind eru í landamerkjabréfi Flugustaða frá 1884 þar sem kirkjan á Hofi er sögð eiga alla beit sunnan Hofsfáa á Flugustaðadal og Starmýri eigi skógartöku í svonefndum „Parti“ í sama dal, en sem fyrir segir er Partur innan ágreiningssvæðisins. Líkt og segir í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* telur nefndin að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæðið þar sem ítakið er sé eða hafi einhvern tímann verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Ekki er þó útilokað að ítök kunni að finnast í landsvæðum sem ekki eru, eða hafa verið, undirorpin beinum eignarrétti. Tilvist ítaka Hofskirkju og Starmýrar benda þó að mati óbyggðanefndar, að gættum öðrum atriðum, frekar til þess að ágreiningssvæðið hafi verið undirorpið beinum eignarrétti.

Á suðurmörkum ágreiningssvæðisins, sem jafnframt eru mörk milli svæða 11 og 2, stendur óðum minnkandi smájökull við Jökulgilstinda og Afréttartind sem teygir sig yfir svæðamörkin en samkvæmt framangreindu er hann innan merkja Flugustaða samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar. Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð grein fyrir þeirri afstöðu að sé jökulsvæði innan merkja jarðar gildi almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Eignarréttarleg staða jökulsvæða hafi ekki verið sérstaklega til umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafi einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafði nýttjar af, eða landalmenninga. Með því hafi þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel verið gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi. Þá kemur fram í almennum athugasemdum við frumvarp sem varð að þjóðlendulögum nr. 58/1998 að jöklar „sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna“. Af þessu verður ótvírætt ráðið að löggjafinn hafi ekki litið svo á að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Ræðst því niðurstaða um hvort jökull teljist til eignarlands eða þjóðlendu af heimildum um viðkomandi landsvæði og almennum sönnunarreglum, sbr. einnig umfjöllun um Eiríksjökul í úrskurði óbyggðanefndar frá 11. október 2016 í máli nr. 4/2014 (Arnarvatnsheiði, Geitland og Langjökull) og dómi Héraðsdóms Vesturlands frá 22. nóvember 2019 í máli nr. E-65/2017 (Arnarvatnsheiði og sameignarland Kalmanstungu I og II). Þegar til þessara atriða er litið, sem og framangreindrar niðurstöðu um að ágreiningssvæðið, og þar með áðurnefnt jökulsvæði, sé innan merkja samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum, verður að mati óbyggðanefndar að líta svo á að eignarréttarleg staða þess sé hin sama og annars lands Flugustaða, enda benda fyrirbyggjandi heimildir ekki til að munur hafi verið á eignarréttarlegri stöðu annars vegar jökulsins og hins vegar annars lands jarðarinnar.

Auk þess má til hliðsjónar benda á umfjöllun í úrskurði óbyggðanefndar frá 14. nóvember 2003 í máli nr. 5/2001 (Lón) um þann hluta þessa smájökuls sem er á svæði 2. Þar var tekið sérstaklega til skoðunar hvort land undir smájökklum og heilsársfönnum sem skilist hefði frá smájöklinum hefði aðra eignarréttarlega stöðu en annað land utan jökulrandar. Í málinu komst nefndin að því að svo væri ekki. Í umfjöllun um þetta segir í úrskurðinum:

Líklegt er að á 17. og 18. öld hafi smájökullinn við Jökulgilstinda og Afréttartind náð lengra en nú er. Þorsteinn Geirsson, einn af eigendum Bæjar, lýsti því við skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd að fyrir sextíu árum hafi dalurinn verið fullur af snjó. Í greinargerð Odds Sigurðssonar jöklafræðings, sem lögð hefur verið fram í máli þessu, sbr. einnig kafla 5.4., segir hins vegar að augljóst sé á jökulleifunum sunnan í Jökulgilstindum að þeir hafi ekki verið miklu stærri um 1890 þegar flestir jöklar náðu hámarki á sögulegum tíma enda sé ekki við því að búast af svo bröttum jökklum. Merki Bæjar, í Útstúkudal og með há-fjallseggjum úr dalnum, hafa því að einhverju leyti verið hulin jökli á þeim tíma þegar landamerkjabréf jarðarinnar er gert. Á loftmyndum, sem teknar voru af þessu svæði í júní 2002, í mælikvarðanum 1:50 000, sést að þar eru nú ekki samfelld jökulbreiða hvernig sem því kann að hafa verið áður.

Að mati nefndarinnar á þessi umfjöllun jafnframt við um svæðið norðan svæðamarka og innan ágreiningssvæðisins í máli þessu.

Að öllu framangreindu virtu hefur íslenska ríkið ekki sýnt fram á að kröfusvæði ríkisins, utan Hofsjökuls, sé þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé eignarland, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Með vísan til sama ákvæðis ber jafnframt að taka fram að í umfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja á milli eignarlanda, enda ekki á verksviði óbyggðanefndar að skera úr um þau.

Eftir stendur að fjalla um eignarréttarlega stöðu þess hluta Hofsjökuls sem til umfjöllunar er í máli þessu en að framan hefur verið komist að þeirri niðurstöðu að sá hluti Hofsjökuls sem er innan þjóðlendukröfusvæðisins sé allur utan landamerkja aðliggjandi jarða. Eins og áður segir gerir íslenska ríkið eitt kröfu til svæðisins, en kröfur gagnaðila ríkisins í málinu taka ekki til Hofsjökuls.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð grein fyrir þeirri afstöðu að sé jökulsvæði innan merkja jarðar gildi almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Eignarréttarleg staða jökulsvæða hafi ekki verið sérstaklega til umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafi einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafði nýtt af, eða landalmenninga. Með því hafi þó ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel verið gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi. Þá kemur fram í almennum athugasemdum við frumvarp sem varð að þjóðlendulögum nr. 58/1998 að jöklar „sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna“. Af þessu verður ótvírætt ráðið að löggjafinn hafi ekki litið svo á að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Ræðst því niðurstaða um hvort jökull teljist til eignarlands eða þjóðlendu af heimildum um viðkomandi landsvæði og almennum sönnunarreglum, sbr. einnig umfjöllun um Eiríksjökul í úrskurði óbyggðanefndar frá 11. október 2016 í máli nr. 4/2014 (Arnarvatnsheiði, Geitland og Langjökull) og dómi Héraðsdóms Vesturlands frá 22. nóvember 2019 í máli nr. E-65/2017 (Arnarvatnsheiði og sameignarland Kalmanstungu I og II). Að því er varðar þann hluta Hofsjökuls sem hér um ræðir bendir ekkert til að þar hafi stofnast til beins eignarréttar eða takmarkaðra eignarréttinda fyrir nám, löggerninga, hefð eða með öðrum hætti.

Í fyrri úrskurðum þar sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað um þjóðlendumörk sem miðast við jökuljaðar hefur niðurstaðan verið sú að miða við ætlaða stöðu jökulsins þann dag sem þjóðlendulög, nr. 58/1998, tóku gildi, þ.e. 1. júlí 1998. Vísast í því sambandi t.d. til úrskurða nefndarinnar í málum nr. 1–5/2001, í Sveitarfélaginu Hornafirði, og dóms Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 345/2005 (Fell í Suðursveit) þar sem

rétturinn staðfesti þá niðurstöðu óbyggðanefndar að mörk eignarlands gagnvart jökli skyldu miðast við stöðu jökulsins við gildistöku laganna. Hér verður því sama viðmiðun notuð. Að öðru leyti miðast afmörkun þeirrar þjóðlendu sem hér er úrskurðað um við mörk þjóðlendu á þeim hluta Hofsjökuls sem er í Sveitarfélaginu Hornafirði, sbr. úrskurð óbyggðanefndar frá 14. nóvember 2003 í máli nr. 5/2001 (Lón).

Með vísan til þess sem að framan er rakið er niðurstaða óbyggðanefndar að sá hluti Hofsjökuls sem er afmarkaður hér á eftir sé þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna:

Upphafspunktur er á jaðri norðanverðs Hofsjökuls á skurðpunkti við sveitarfélagamörk Múlapings og Sveitarfélagsins Hornafjarðar. Þaðan er jaðri Hofsjökuls fylgt réttisælis þar til komið er að skurðpunkti við sömu sveitarfélagamörk á jaðri sunnanverðs Hofsjökuls. Þaðan er farið norður eftir sveitarfélagamörkunum í upphafspunkt. Miðað er við stöðu jökulsins eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga, nr. 58/1998, 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. laganna.

7.5 Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat lítur nefndin almennt til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagsmunir ekki á. Einnig er við mat á fjárhæð kostnaðar litið til þess hvað telja mætti sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu, miðað við framlagðar tíma-skýrslur og umfang ágreiningsmálsins, og málskostnaður úrskurðaður til málsaðila að því marki sem aðild og sundurliðun málskostnaðarreikninga gaf tilefni til.

Í samræmi við framangreint var gagnaðilum íslenska ríkisins í máli þessu úrskurðaður málskostnaður á fundi óbyggðanefndar 17. október 2024. Vegna takmarkaðra fjárheimilda óbyggðanefndar var þó einungis úrskurðað um hluta af málskostnaðinum. Ákvörðun um málskostnað að öðru leyti er frestað og málið verður endurupptekið í byrjun árs 2025 í því skyni að úrskurða um það sem eftir stendur.

Úrskurður um málskostnað er birtur í viðauka II.

8 ÚRSKURÐARORÐ

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. hluti Hofsjökuls, er þjóðlenda í skilningi 1. gr. laga nr. 58/1998, sbr. einnig a-lið 7. gr. laganna:

Upphafspunktur er á jaðri norðanverðs Hofsjökuls á skurðpunkti við sveitarfélagamörk Múlaþings og Sveitarfélagsins Hornafjarðar. Þaðan er jaðri Hofsjökuls fylgt réttisælis þar til komið er að skurðpunkti við sömu sveitarfélagamörk á jaðri sunnanverðs Hofsjökuls. Þaðan er farið norður eftir sveitarfélagamörkunum í upphafspunkt. Miðað er við stöðu jökulsins eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga, nr. 58/1998, 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. laganna.

Gerður er almennur fyrirvari um hnitasetningu þjóðlendulína að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu.

Hulda Árnadóttir

Þorsteinn Magnússon

Víðir Smári Petersen

**ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR**

— með viðaukum —

Svæði 1–10A, 10B, 10C o.fl.

Sérprentun 5. nóvember 2024

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 var í kaflanum *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Í úrskurðum í málum á svæði 2 var aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og birtir þannig sem viðauki við úrskurði frá og með svæði 3. Fer sá texti hér á eftir, í 1.–6. kafla.

Í úrskurðum á einstökum svæðum hefur jafnan verið gerð grein fyrir nýgengnum dómum í þjóðlendumálum og öðrum atriðum sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þjóðlendumála. Lagt hefur verið á það mat hvort breyta þyrfti eða bæta enn við fyrirliðgjandi *Almennar niðurstöður*. Þegar tilefni til umfjöllunar eða viðauka af þessu tagi hefur gefist fer sá texti lítillaga stytur hér á eftir í 7.–15. kafla.

Niðurstöður óbyggðanefndar um eignarland eða þjóðlendu á einstökum landsvæðum eru í beinu samhengi og samræmi við *Almennar niðurstöður* með viðaukum og vísa til þeirra.

EFNISYFIRLIT

1. INNGANGUR	IV
2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR	V
3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA	VI
3.1. Landnám	VI
3.2. Hefð	VIII
3.3. Lög.....	XII
4. FLOKKUN LANDS	XIV
4.1. Almennt	XIV
4.2. Jörð	XV
4.3. Almenningar	XX
4.4. Afréttir	XXII
4.5. Jörð eða afréttur?	XXIX
4.6. Jöklar.....	XXX
4.7. Fjallskil	XXXV
4.8. Ítök.....	XXXIX
4.9. Fjörur og rekæign.....	XLII
5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD	XLVII
5.1. Almennt	XLVII
5.2. Jarðamöt og jarðabækur.....	XLVII
5.3. Máldagar og vísitásiur.....	XLIX
5.4. Lögfestur.....	LI
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf.....	LII
5.6. Afsals- og veðmálabækur	LVI
5.7. Aðrar heimildir	LVIII
6. NIÐURSTAÐA	LIX
7. VIÐAUKI 1: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5	LXIV
7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXIV
7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða.....	LXIV
7.1.2. Heiðarbýli á Norðausturlandi	LXVII

8. VIÐAUKI 2: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6	LXIX
8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXIX
8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana	LXIX
9. VIÐAUKI 3: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A	LXXIII
9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXIII
10. VIÐAUKI 4: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B	LXXIII
10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXIII
10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar	LXXIV
10.3. Heimildir um legu jarða til forna	LXXVI
11. VIÐAUKI 5: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A	LXXVIII
11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	LXXVIII
11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir	LXXVIII
11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis	LXXXI
11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna	LXXXIV
12. VIÐAUKI 6: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B	LXXXVIII
12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur	LXXXVIII
12.2. Almenningar stöðuvatna	LXXXIX
13. VIÐAUKI 7: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10C	XCI
13.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	XCI
13.2. Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776	XCI
14. VIÐAUKI 8: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10B	XCVII
14.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum	XCVII
14.2. Almenn álitæfni um eignarréttarlega stöðu efstu hluta fjalla	C
15. VIÐAUKI 9: ÚR ÚRSKURÐUM Í MÁLUM NR. 1–5/2023	CXIII
15.1. Almenn álitæfni um stjórnskipulegt gildi	
1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998	CXIII
15.2. Almenn álitæfni um lagagrundvöll málsmedferðar	
skv. 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998	CXVI
15.3. Almenn álitæfni um réttmætar væntingar vegna fyrri athafna ríkisins	CXVIII

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrir á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglandisbelti*, *hlíðabelti* og *hálandis- eða fjallbelti*.¹ Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglandisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhérað eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfars stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglandisbelti landsins upp í 100–150 m hæð og sums staðar nokkru hærra sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300–400 m hæð, en þar ofan við er hálandisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $\frac{2}{3}$ hluta af yfirborði landsins.² Mikill hluti láglandis- og hlíðabelta, svo og hálandisbeltis upp að 600–700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800–1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfars í láglandis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálandisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $\frac{1}{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglandi og hálendi, var gróskumikill votlandisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgadist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $\frac{1}{4}$ hluta landsins í heild og um $\frac{10}{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálandisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $\frac{1}{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálandisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálandisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

¹ Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

² Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.³

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á landnámsöld, þ.e. á árunum 874–930. Efni Landnámu er spunnid úr þremur meginþáttum: landnámafrásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.⁴ Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fódraða.⁵ Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinna. Stundum virðist kvikféð sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjöllum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“⁶

³ Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrit, bls. 10–11. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* II (fjöl.). Reykjavík. S. 133–134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

⁴ *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.

⁵ *Landnámabók* 1986, s. 321.

⁶ *Landnámabók* 1986, s. 337.

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfedranna.⁷ Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.⁸ Ennfremur hefur því verið haldið fram að sum nöfn landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparháttum.⁹ Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar lítið til gróðurfars og staðháttu við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagn-

⁷ Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6–7, 20. Jón Jóhannesson, 1954–58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags*. S. 225–226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193–222.

⁸ Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia*. Lund. S. 203–217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknunum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222–225, 231–233.

⁹ Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „- stad. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578–584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímnir. Riti um nafnfræði*. 1–3. b. (1980–1996).

fræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.¹⁰ Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir, völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnytjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr ,átölulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi lögleg vitni til, at hann á, ef hann skal úrænt vera.“¹¹

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok fornrar hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar¹². Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í laga- legum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að hefð sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „...sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.¹³

¹⁰ Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarríkis.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.

¹¹ *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.

¹² Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).

¹³ Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287–288.

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

Item huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal það ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijist það sie j panta sett edur lient.¹⁴

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.¹⁵ Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabíl væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfirréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.¹⁶

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.¹⁷

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellið í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellið bar málið undir Landsyfirrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna

¹⁴ *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933–1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912–1914. S. 425–426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917–1918. S. 33–35.

¹⁵ *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.

¹⁶ *Landsyfírrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenskum málum 1802–1873*. 3. b. Reykjavík 1925–1931. S. 360–374.

¹⁷ *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.

kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.¹⁸

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafafþingið frumvarp kansellisins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

Í umræðum á ráðgjafafþinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.¹⁹

Þrátt fyrir að Landsyfírréttur hefði um árabíl dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30–40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.²⁰ Í dómi Landsyfírréttar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarréttur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli uppreksturs „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. 11b. i.f.²¹

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Fellt voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapitula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

¹⁸ *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5. ágúst 1845.* Reykjavík 1845. S. 2–12.

¹⁹ *Tíðindi frá Alþingi ... 1845,* s. 466.

²⁰ *Landsyfírréttardómar og hæstaréttardómar í íslenskum málum.* 3. b. (1886–1889). Reykjavík 1890. S. 236–241.

²¹ *Landsyfírréttardómar og hæstaréttardómar í íslenskum málum.* 5. b. (1895–1898). Reykjavík 1901. S. 327–330.

Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalíf, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalíf, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. ...

Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjalögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845 ...²²

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.²³

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignarréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.²⁴ Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yferráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómur þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafreittardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafreittardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt

²² *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426–428.

²³ *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.

²⁴ Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14–15.

virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nýttjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkja-bréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirk en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjándi öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gildi einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um

langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.²⁵

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.²⁶

²⁵ Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254–255.

²⁶ Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almenn

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá lög fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt.²⁷

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.²⁸ Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalogum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalogum um „aðrar óbyggðar lendur“.²⁹ Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarþeirra fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framan-greindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

²⁷ *Jónsbók* 1904, s. 185 (52. k. IIb). Sbr. einnig *Grágás. Lagasafn íslenska þjóðveldisins*. Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. Ibb.).

²⁸ Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.–2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

²⁹ Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island*. 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251–257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnfjöll deila til sjóvar. ... Síðan skipaði hann heraðit sínum félögum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjörð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.³⁰

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.³¹ Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í önnur lönd, eða aðrir menn eigi þanneg tók“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fjöll þau eru, er vatnfjöll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjargangi á fjöll upp, kveða skal þar á merki“³². Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá jörð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svardagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilir mark á meðal eignar bónda ok almenning eða afréttar ...“³³

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.–3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.–3. gr. nügildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

³⁰ *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139–146, 230–232.

³¹ *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lþ.).

³² *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. lbb). Samkvæmt ákvæðum *Jónsbókar* voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159–163 (31.–32. k. llb.).

³³ *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadyra á jörð sinni.³⁴ Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hveirrar skyldu ráða veiði á landi.³⁵

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.³⁶ Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.³⁷ Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svokölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.³⁸ Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.³⁹ Reka-bálgur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.⁴⁰ Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma löggjöf.⁴¹ Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspeglar tilganginn með stofnun hveirrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

³⁴ Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188–192 (56.–57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

³⁵ Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

³⁶ Sjá nú einnig 2.–3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

³⁷ Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324–325, 350–351 (34., 35. og 52. k. lþ.). *Jónsbók* 1904, s. 188–190 (56. k. llb.).

³⁸ Ólafur Lárússon sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárússon, *Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur*, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. *Jónsbókar*.

³⁹ Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 194–196 (6. og 60. k. llb.).

⁴⁰ Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lþ.). *Jónsbók* 1904, s. 135–136 (6. og 7. k. llb.).

⁴¹ Sjá 3. k., 8.–10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454–455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögakveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.⁴² Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögum 1096/97.⁴³ Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnaði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leitust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.⁴⁴

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.⁴⁵ Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.⁴⁶ Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábyli*.⁴⁷ Hjáleigubýggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.⁴⁸

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.⁴⁹ Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan

⁴² Grágás 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). Jónsbók 1904, s. 106–108, 110–112 (29. og 32. k. ffb.).

⁴³ Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

⁴⁴ Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

⁴⁵ Grágás 1992, s. 344 (48. k. lbþ.).

⁴⁶ *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).

⁴⁷ Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.

⁴⁸ Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462–463.

⁴⁹ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931–1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.

komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.⁵⁰ Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögbú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búakviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.⁵¹ Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga sök á því.⁵²

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatns-hreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.⁵³

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist heimaland stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubýggðar.

⁵⁰ Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit*. Ósló. S. 213–215, 226.

⁵¹ *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 13. b. *Fylgiskjöl*. Reykjavík. S. 24.

⁵² *Jónsbók* 1904, s. 292.

⁵³ *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.

Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.⁵⁴

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

Heimalönd. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skoríð af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:

- a. *Búffárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflíð.
- b. *Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.⁵⁵

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu *Lýsing Íslands* að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.⁵⁶

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.⁵⁷

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

⁵⁴ Björn Teitsson, 1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703–1930*. Reykjavík. S. 78–79.

⁵⁵ *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.

⁵⁶ Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.

⁵⁷ Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.⁵⁸ Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.⁵⁹ Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.⁶⁰ Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningaland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undan-

⁵⁸ Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn*. 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868–869. *Íslenskt fornbréfasafn*. 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn*. 9. b. Reykjavík 1909–1913. S. 642.

⁵⁹ Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187–189.

⁶⁰ Bjarni Jónsson frá Voggi, 1917–1919: *Almenningar og afrijettir*. Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20–22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afrijettir og almenninga.” *Lögrijetta* 11. apríl 1917. S. 61–62.

skildum þegar um beutiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.⁶¹ Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við landeiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.⁶²

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fylga svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.⁶³

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjargangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskivotn ǫll í almenningi eru ǫllum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fylga. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsvöku; þar eigu menn at telgja við ok færa til skips eða búða, ok er þá heilagur viðrinn. Nú koma menn þar ǫðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bæti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni ...⁶⁴

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.⁶⁵

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.⁶⁶ Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. llb., við norsk lög.⁶⁷ Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað. Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar allnokkrar. Þá sjaldan vísað

⁶¹ Bjarni Jónsson frá Vogu 1917–1919, s. 27–30.

⁶² Eggert Briem 1917, s. 61–62.

⁶³ *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. llb.).

⁶⁴ *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).

⁶⁵ *Jónsbók* 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. llb.).

⁶⁶ Eggert Briem 1917, s. 61–62.

⁶⁷ Sjá eldri Frostþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (llb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250–251. *Norges gamle love indtil 1387*. 2. b. Christiania 1848. S. 144–145.

er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka almenninga að ræða.⁶⁸ Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nýttjar af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.⁶⁹

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.⁷⁰ Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklingseignarréttinda yfir.⁷¹ Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nýttjar eru af.⁷²

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.⁷³ Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.⁷⁴ Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík landsvæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitilands. Síðar

⁶⁸ Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitiland í svonefndum Þjórsártungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fæls?“ *Gripla* III. S. 104–114.

⁶⁹ Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

⁷⁰ Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjölum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

⁷¹ Gaukur Jörundsson, 1982–1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.–1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verzlunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

⁷² Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjialaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjialaga, nr. 41/1919.

⁷³ Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur*. Reykjavík. S. 83.

⁷⁴ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beutiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.⁷⁵

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeutiland.⁷⁶ Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.⁷⁷

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur þjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.⁷⁸ Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.⁷⁹ Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan flokk. Óhætt sýnist

⁷⁵ Bjarni Jónsson frá Vogu 1917–1919, s. 43.

⁷⁶ Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.

⁷⁷ *Jónsbók* 1904, s. 176–177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330–331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. llb.).

⁷⁸ *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).

⁷⁹ Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til samarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparháttanna verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til uppreksturs á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft viðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði ...“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju eða samningum. Sömu reglur er að finna í nógildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.⁸⁰ Sjá nánar í kafla 4.7.

⁸⁰ *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. llb.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.–8. gr., og nr. 6/1986, 7.–8. gr.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.⁸¹

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.⁸² Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.⁸³ Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.⁸⁴ Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.⁸⁵

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri lögjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.⁸⁶

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarétt ættu á afréttinn til búsparfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

⁸¹ *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. lþp.).

⁸² *Grágás* 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. lþp.).

⁸³ *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. llb.).

⁸⁴ Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

⁸⁵ Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafiðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafiðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

⁸⁶ Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafréttar. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afréttar né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.⁸⁷

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðefna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðefna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.⁸⁸

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.⁸⁹ Í nýbýlatilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur*, sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur*. Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo:

⁸⁷ Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

⁸⁸ Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.–10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

⁸⁹ Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afréttar sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neindir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.⁹⁰ Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.⁹¹

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.⁹² Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumararbeit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttardóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur réttihafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til af-

⁹⁰ Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).

⁹¹ Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafiðun og 2. gr. nánulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.

⁹² Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

réttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landamerkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignarrétt Hálsa- og Reykholtisdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afréttta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarheit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðbyggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpin beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku Þjóðlendulaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnst allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beutiland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgroinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnst afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beutiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaf framkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar

um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.⁹³ Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.⁹⁴

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.⁹⁵ Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málsþaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.⁹⁶ Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.⁹⁷ Hér er einnig ástæða til að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

Á sjánum liggja þeir hafisar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðr-höfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vidd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.⁹⁸

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.⁹⁹ Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við rit-

⁹³ Sbr. Grágás 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272–273.

⁹⁴ *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki...“

⁹⁵ Sigurður Þórarinsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1–2, 15.

⁹⁶ Sigurður Þórarinsson 1960, s. 14–15.

⁹⁷ Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII–XXIII.

⁹⁸ *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)

⁹⁹ *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).

gerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frostþenslukeninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.¹⁰⁰ Þá er þess að geta að jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.¹⁰¹

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfanlegur og hnígur og skriður undan eigin fargi.¹⁰² Í aðdraganda að setningu vatnalaga í byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir vatns.¹⁰³ Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafi nýttar af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.¹⁰⁴

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afréttur, almenningur, óbyggðir eða hálendi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna.¹⁰⁵

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í ákvæðum laganna.

¹⁰⁰ *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrySTALLINIS* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður Þórarinnsson 1960, s. 16–17).

¹⁰¹ *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.

¹⁰² Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.

¹⁰³ Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignarréttur* I. Reykjavík. S. 43.

¹⁰⁴ Sbr. þessi orð Sigurðar Línals: „Auk afrétta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálendinu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skírskotað til sérréttinda yfir né heldur neinn almennaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr. einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklings- eignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmenninga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má ætla, að erfitt sé að finna landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbættar eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins, að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenningar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september* 1994. Reykjavík 1994. S. 592).

¹⁰⁵ Þskj. 598. Alþíð. 1997–1998, 122. lögþ. A: 2598.

Um ákvörðun eignarmarka/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarka sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álítamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda.¹⁰⁶ Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlenda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.¹⁰⁷ Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.¹⁰⁸ Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.¹⁰⁹ Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands

¹⁰⁶ Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.

¹⁰⁷ Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510–512.

¹⁰⁸ Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

¹⁰⁹ Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til fram-búðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávar-jarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóð-lendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitnið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotnsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekktu jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnáms-tíma.¹¹⁰ Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrð aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnáms tíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok níttjándu aldar og byrjun

¹¹⁰ Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktur um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinnsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43–48.

þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalog og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku Þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalog eru sett 1882 og þar til Þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpin en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnlgögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalyngu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalinu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á milli eignarlanda og Þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landamerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku Þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að

frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru ennfremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.¹¹¹ Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælt til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.¹¹² Jarðeigandi átti

¹¹¹ Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134–136, 144–145 (6. og 18. k. llb.).

¹¹² *Jónsbók* 1904, s. 292.

einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.¹¹³

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrararbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.¹¹⁴

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er loğr-tt skal vera, skipa svá ǫðrum gǫngum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri mǫrk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti gǫnguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.¹¹⁵

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi

¹¹³ *Jónsbók* 1904, s. 152–154 (24. k. llb.).

¹¹⁴ *Jónsbók* 1904, s. 176–177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330–331 (38. k. llb.).

¹¹⁵ *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906–1913. S. 149.

mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.¹¹⁶

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútfengin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitolanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlönd, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitolanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölpætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að

¹¹⁶ *Jónsbók* 1904, s. 193–194 (59. k. IIb.). *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. Ibb.).

smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða háttá þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beutiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttáð á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttáð.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttáð að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkjá viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttáð svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá

sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.¹¹⁷ Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.¹¹⁸

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gæða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í önnur lönd, eða aðrir menn eigi þanneg ítök; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með vátum tveim eða fleirum.¹¹⁹

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.¹²⁰ Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,¹²¹ og fær það vel samrýmst hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tíma-bundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.¹²² Elsta skjalllega heimildin um ítakaeign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.¹²³ Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafði gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki

¹¹⁷ Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

¹¹⁸ Sbr. Grágás 1992, s. 288.

¹¹⁹ *Jónsbók* 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.

¹²⁰ Sbr. Grágás 1992, s. 296, 321, 329. *Jónsbók* 1904, s. 147–148, 150.

¹²¹ Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.

¹²² Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaitök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Þættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar*. Reykjavík. S. 277.

¹²³ *Íslenskt fornbréfasafn*. 1. b. Kaupmannahöfn 1857–76. S. 178–180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.

með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinnna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta rekaskrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.¹²⁴ Ítökum fjölgaði síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.¹²⁵

Ljóst er að ítaka eign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).¹²⁶ Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrisaskóg og raptvidahögg í jörðunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.¹²⁷ Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.¹²⁸

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.¹²⁹ Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nytjuð í sambandi við notkun þeirra.¹³⁰ Það var einkum gert með því að banna að tiltekin

¹²⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67–76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246–248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248–251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

¹²⁵ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggiatekja/eggver, skógur/skógarítak, hris/hrisrif/hrístak, torf, mósukurður/mótak, engjatak/engjaitak, reki/rekaitak*.

¹²⁶ Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

¹²⁷ *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

¹²⁸ Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

¹²⁹ Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískýlda*.

¹³⁰ Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiátaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiátaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr. laganna.¹³¹ Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.¹³² Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óbyggjandi fram á að hafi nokkurn tíma verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð“.¹³³ Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397¹³⁴ og Gíslamáldaga frá 1570.¹³⁵ Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli“.¹³⁶ Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umrædda máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

¹³¹ Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögnum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

¹³² Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögnum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

¹³³ *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

¹³⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

¹³⁵ *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

¹³⁶ *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

4.9. Fjörur og rekæign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.¹³⁷ Undir yfirborði sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.¹³⁸ Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.¹³⁹

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálk Jónsbókar, og er sá bálkur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.¹⁴⁰ Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema lögum sé frá komit.“¹⁴¹ Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.¹⁴² Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.¹⁴³

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.¹⁴⁴ Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deilda reka.¹⁴⁵ Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri

¹³⁷ Ólafur Lárússon, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* I, s. 37. Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I, s. 57.

¹³⁸ Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsvæði, nr. 76/1970.

¹³⁹ Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

¹⁴⁰ Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvöllum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.–2. gr.

¹⁴¹ *Jónsbók* 1904, s. 194.

¹⁴² *Grágás* 1992, s. 351–352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194–195.

¹⁴³ *Grágás* 1992, s. 353–354. *Jónsbók* 1904, s. 196–197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

¹⁴⁴ *Grágás* 1992, s. 552. Í *Jónsbók* virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis út fyrir netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlög, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

¹⁴⁵ Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

land fyrir“.¹⁴⁶ Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrir [fellur út] utast.¹⁴⁷

Fiskhelgi í þessu samhengi táknað svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.¹⁴⁸

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

Rekamark til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.

Það var logtekid um rekamark a Auxararþijngi af badum l'gm'nnunum og allri logriettunne a dogum Håkonar kongz. sem væri i almennelegu flædamåle þa siör rædur sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Målarikamp. edur eifartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast það landeigande hvort það er trie edur hvalur.¹⁴⁹

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

Ef maðr kaupir reka af landi manns at loðmáli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjørr en svá, þá á landeigandi af fjöru þeiri álnarlöng kefli öll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.¹⁵⁰

Rekamaður átti einnig allan ómerkta við og hval sem menn fluttu úr almenningi¹⁵¹, ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.¹⁵² Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá ágóða af og hafa þriðjung af

¹⁴⁶ Grágás 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. Grágás 1992, s. 353–354). Samkvæmt Jónsbók 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

¹⁴⁷ Grágás 1992, s. 353–354. Sbr. Jónsbók 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).

¹⁴⁸ Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.

¹⁴⁹ *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1–2.

¹⁵⁰ Jónsbók 1904, s. 196–197.

¹⁵¹ Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (Jónsbók 1904, s. 197).

¹⁵² Grágás 1992, s. 354–355, 365. Jónsbók 1904, s. 196–197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.¹⁵³ Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af veiði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.¹⁵⁴

Af því sem hér hefur verið rakið má álykta að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.¹⁵⁵ Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skráum aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.¹⁵⁶ Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrúnnurinn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.¹⁵⁷ Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Örfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.¹⁵⁸ Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.¹⁵⁹ Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.¹⁶⁰

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.¹⁶¹

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gilti einu þó að annar hefði eignast aðrar nýttar í fjöru og netlögum.¹⁶² Eins og áður hefur komið fram virðist

¹⁵³ Grágás 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201–203, 208–209.

¹⁵⁴ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56–57.

¹⁵⁵ Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).

¹⁵⁶ Kuhn, Hans, 1943–1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).

¹⁵⁷ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

¹⁵⁸ Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.

¹⁵⁹ Grágás 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193–194.

¹⁶⁰ Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og *Jónsbók*, áttu nokkrir aðilar lögverndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi rekamaður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandasþik“). Sbr. Grágás 1992, s. 356, 365. *Jónsbók* 1904, s. 135.

¹⁶¹ Grágás 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

¹⁶² *Jónsbók* 1904, s. 197.

fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalegg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.¹⁶³ Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almennigur*.¹⁶⁴ Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.¹⁶⁵ Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.¹⁶⁶ Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.¹⁶⁷ Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitafni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.¹⁶⁸ Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.¹⁶⁹

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög

¹⁶³ Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.

¹⁶⁴ *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.

¹⁶⁵ Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almennigur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.

¹⁶⁶ Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

¹⁶⁷ Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

¹⁶⁸ Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982–83: *Eignaréttur* II, s. 136.

¹⁶⁹ Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almenn

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamót og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).¹⁷⁰

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.¹⁷¹ Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heimalandi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.¹⁷²

Á árunum 1702–1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins

¹⁷⁰ Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.

¹⁷¹ Sbr. Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárusson, 1982: *Íslands jordebok under förindustriell tid*. Lundi. S. 18.

¹⁷² Björn Lárusson 1967, s. 63.

væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útingangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svo nefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.¹⁷³ Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“¹⁷⁴

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.¹⁷⁵ Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.¹⁷⁶ Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrartollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram fór jarðamat um land allt á árunum 1800–1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útingangur metin sérstaklega til dýrleika.¹⁷⁷ Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum“.¹⁷⁸ Hjáleigur voru ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný*

¹⁷³ Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kaupmannahöfn. S. 165–175.

¹⁷⁴ *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).

¹⁷⁵ Björn Lárusson 1982, s. 17.

¹⁷⁶ Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.

¹⁷⁷ *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475–481.

¹⁷⁸ *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

jarðabók fyrir Ísland. Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrir en með fasteignalögum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til uppreksturs, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.

Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrir á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitásiur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Grágás 1992, s. 12.

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082–1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.¹⁸⁰ Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubónda, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfyllgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitásiuferðum sínum.¹⁸¹

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.¹⁸² Jafnframt gildi sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.¹⁸³

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildar-

¹⁸⁰ Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis*. Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134–135.

¹⁸¹ Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.

¹⁸² Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123–126, 223–226.

¹⁸³ Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar*. Fyrri hluti. 1984. S. 40–49.

innar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.¹⁸⁴ Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögréttu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.¹⁸⁵

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og autentískt“ kirkjuregistur.¹⁸⁶ Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.¹⁸⁷

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (IIb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (IIb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (IIb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gildi almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gildi aðeins í 12 mánuði (IIb. 17).¹⁸⁸

¹⁸⁴ *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.

¹⁸⁵ Magnús Már Lársson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.

¹⁸⁶ *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513–514.

¹⁸⁷ Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47–48.

¹⁸⁸ Sbr. Sigurður Línal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175–176.

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (llb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal lögfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek lögfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggir, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at lögmáli réttu...

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.¹⁸⁹ Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.¹⁹⁰ Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.¹⁹¹

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.¹⁹² Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga¹⁹³ virðist sú skoðun hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.¹⁹⁴ Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki

¹⁸⁹ Páll Vídalín, 1854: *Skýringar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast...* Reykjavík. S. 165.

¹⁹⁰ *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdráttir*. Reykjavík 1993. S. 162.

¹⁹¹ *Alþingisbækur*. 15. b. Reykjavík 1982. S. 519–521.

¹⁹² Sjá *Alþingisbækur*. 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

¹⁹³ Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.

¹⁹⁴ Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).

einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að sammingsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjálaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.¹⁹⁵ Af umfangillun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.¹⁹⁶ Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleidis.¹⁹⁷ Skyldu landeigenda til að gera landamerkjálýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.¹⁹⁸ Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.¹⁹⁹ Af þessu má ráða að setning landamerkjálaga 1882 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok níttjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útkljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gildi því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða

¹⁹⁵ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1847, s. 67–68; 1849, s. 26, 261–263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515–516; 1879 (fyrri partur), s. 24–28; 1881 (síðari partur), s. 118.

¹⁹⁶ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 28–29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (fyrri partur), s. 197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.

¹⁹⁷ Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendinga* 1849, s. 29, 31, 261, 274–275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763–764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.

¹⁹⁸ Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.

¹⁹⁹ Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516–518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögnum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.²⁰⁰ Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirvarsmanna jarða til merkja-setningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbyggðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirbyggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrár þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrár hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.²⁰¹ Orðin landamerkjalyking og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggerninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða

²⁰⁰ Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

²⁰¹ Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrijetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum ...“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjaganna 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágretta eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirtættar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).²⁰²

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsímálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).²⁰³ Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri

²⁰² Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

²⁰³ Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.

heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óbyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lög-málum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.²⁰⁴ Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lög mála á Alþingi, sbr. 8.–9. kapítula landsbrigðapáttar í Jónsbók.²⁰⁵

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansallísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmani falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögpingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögpingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur

²⁰⁴ Grágás 1992, s. 300 (14. k. lþþ.).

²⁰⁵ Jónsbók 1904, s. 127–128 (8.–9. k. lbb.), 221–222 (11.–12. k. kb.).

um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetningar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þingi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar ...“²⁰⁶ Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skráum þeirra.²⁰⁷ Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.²⁰⁸

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögbingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyferréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skráum og framlagningu þeirra.²⁰⁹ Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.²¹⁰ Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður

²⁰⁶ Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peningabrukun á Íslandi*. Kaupmannahöfn. S. 57.

²⁰⁷ Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur*. Reykjavík. S. 29.

²⁰⁸ *Alþingistíðindi A 1977–1978*, s. 1382.

²⁰⁹ Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.

²¹⁰ Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þá-gildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómur hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómur sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitafni.

Heimildir um stjórnarsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignausýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitasíum en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófests. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendlaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendlögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

- a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum

lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nýttjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlailskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátíð, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámunum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hvernar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hvernar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem

samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíma verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óbyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið númer eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarheit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðbyggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpin beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirrættar á tímabilinu 1886–1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjagala 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir

hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirbyggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrð jörð, hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrir en með setningu Þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku Þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í Þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

7. VIÐAUKI 1: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 5

7.1. Almenn atriði og dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹¹

[...]

Á þeim tíma sem liðinn er frá því *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og viðauki við þær [sbr. kafla 1–6 hér að framan] birtist hefur Hæstiréttur kveðið upp nokkurn fjölda dóma sem fela í sér afstöðu réttarins til atriða sem almenna þýðingu hafa við efnislega úrlausn þjóðlendumála. Skal þar fyrst getið um dóm Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005, sem fjallað var um í inngangi að niðurstöðum óbyggðanefndar í málum á svæði 4 [mál nr. 1–6/2004]. Svo sem þar segir verður sú ályktun af honum dregin, sbr. nú einnig dóm Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006, að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Í tilvikum ríkisjarða hefur því þó verið lýst yfir af hálfu íslenska ríkisins að í þjóðlendukröfu felist ekki afsal á eignarlandi og því eigi niðurstaða óbyggðanefndar, að því leyti sem hún tekur til ríkisjarða, að ráðast af sömu atriðum og lögð séu til grundvallar um annað eignarland. Aðrir dómur varða fremur heimildamat og sönnunarkröfur, nánar tiltekið tveir dómur Hæstaréttar frá 21. október 2004 (mál nr. 47 og 48/2004); þrír dómur frá 11. maí 2006 (mál nr. 496/2005, 454/2005 og 345/2005); tveir dómur frá 28. september 2006 (mál nr. 497/2005 og 498/2005); tveir dómur frá 5. október 2006 (mál nr. 67/2006 og 133/2006) og nú síðast þrír dómur frá 16. maí 2007 (mál nr. 448/2006, 536/2006 og 24/2007).

[...]

Hér á eftir verður fyrst lagt mat á hvort dómur gefi tilefni til að herða sönnunarkröfur til landamerkjabréfa jarða og að því loknu fjallað almennt um stofnun heiðarbyggðar á Norðausturlandi. [...]

7.1.1. Gildi landamerkjabréfa jarða²¹²

Í forsendum dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004, sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796, tók rétturinn almenna afstöðu til mats á gildi landamerkjabréfa, annars vegar jarða og hins vegar annarra landsvæða, og inntaks eignarréttar á svæði, sem lýst er í landamerkjabréfi jarðar, sbr. einnig tilvísanir í síðari dómum í þjóðlendumálum, t.d. máli nr. 345/2005. Orðrétt segir svo:

Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

²¹¹ Kafli 6.1 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

²¹² Kafli 6.1.1 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

Einnig kemur fram það álit réttarins að áritun um samþykki eigenda aðliggjandi jarða, þinglýsing og innfærsla í landamerkjabók auki sönnunargildi landamerkjabréfs. Sama máli gegnir ef ekki hefur verið ágreiningur um merki viðkomandi jarðar. Hins vegar verði ekki litið fram hjá þeirri staðreynd að fyrir gildistöku laga nr. 58/1998 hafi engum verið til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist Þjóðlenda. Þá verði þess að gæta að með því að gera landamerkjabréf gátu menn ekki einhliða aukið við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Verði til þess að líta hvort til séu eldri heimildir sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfi, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu lands.

Segja má einnig að í nýjustu dómum, sbr. mál nr. 536/2006 og 24/2007, hafi enn verið hnekkkt á þýðingu þess að landsvæði teljist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu er óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, sbr. umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé.

Umfjöllun dómstóla um landamerkjabréf jarðanna Úthlíðar, Stafafells (hluta), Skaftafells og Hóla gefur þó tilefni til að huga sérstaklega að því hvort óbyggðanefnd beri að herða kröfur til sönnunar eignarlands innan landamerkjabréfa jarða, frá því sem lagt er til grundvallar í *Almennum niðurstöðum*. Viðkomandi landsvæði voru öll talin eignarlönd en í forsendum dóma samt sem áður lýst efasemdum um að svo væri að öllu leyti.

Í tilvikum Úthlíðar og þess hluta Stafafellslands sem liggur sunnan og vestan Jökulsár, sbr. mál nr. 48/2004 og 498/2005, lágu fyrir bæði landamerkjabréf og eldri heimildir um merki. Lýsingar þessar fengu vel samrýmst en beinn eignarréttur á hluta þeirra landsvæða sem afmörkuð voru þrátt fyrir það talinn vafa undirorpinn. Fram kemur að staðhættir og fyrirliggjandi heimildir um gróðurfar styðji ekki að þar hafi verið stofnað til beins eignarréttar með námi. Ekki voru þó talin skilyrði til að skilja þessi landsvæði undan eignarlandi jarðanna, einkum þar sem ekkert hefði komið fram af hálfu íslenska ríkisins sem leggja mætti til grundvallar við nánari afmörkun að þessu leyti. Varðandi umræddan hluta Úthlíðar var einnig tekið fram að ekki hefði verið sýnt fram á að landsvæðið hefði verið nýtt sem samnotaafreittur.

Í tilvikum Skaftafells og Hóla, sbr. mál nr. 496/2005 og 48/2004, voru landamerkjabréf fyrir hendi en engar eldri heimildir. Um landamerkjabréf Skaftafells, sem er ódagsett en var þinglesið á árinu 1890, segir svo í dómi Hæstaréttar:

Þótt landamerkjabréfið geti haft sönnunargildi um mörk eignarlands Skaftafells með því að það var áritað um samþykki af eigendum aðliggjandi jarða, þinglesið og fært í landamerkjabók, verður að líta til þess að ekki var á valdi eigenda jarðarinnar að auka með landamerkjabréfinu við land sitt eða annan rétt umfram það, sem áður hafði verið. Getur landamerkjabréf þetta því ekki eitt og sér nægt gegn andmælum áfrýjanda til að sanna beinan eignarrétt eigenda Skaftafells II að landinu á Skeiðarársandi, sem deilt er um í málinu, heldur verða önnur atriði jafnframt að koma til, sem stutt geta sömu niðurstöðu, sbr. dóm Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 [sem fjallar m.a. um Hóla], sem birtur er í dómasafni þess árs á bls. 3796.

Hér skal einnig getið dóms í máli nr. 345/2004, varðandi jörðina Fell í Suðursveit. Þar lá fyrir skýr eldri heimild, nánar tiltekið lögfesta frá árinu 1851, þar sem merki inn til landsins voru m.a. miðuð við aðliggjandi jökul. Landamerkjabréf jarðarinnar frá árinu 1922 var mun óskýrara, náði skemur inn til landsins, þ.e. í átt að jökli, og gat ekki sérstaklega um merki gagnvart jöklinum. Fjalllendið næst jökli var dæmt þjóðlenda og þannig fremur miðað við hina yngri heimild, þ.e. landamerkjabréfið, sem náði skemur en hin eldri. Þar höfðu þó önnur atriði einnig vægi.

Óbyggðanefnd hefur nú þegar kveðið upp úrskurði sem fjalla um fjölda jarða á sunnanverðu landinu, þ.e. svæðum 1–4, og heimilda um afmörkun og eignarréttindi á ágreiningssvæðum verið skipulega leitað, m.a. á Þjóðskjalasafni og hjá sýslumannsembættum. Séu þær skoðaðar heildstætt kemur í ljós að landamerkjabréf hátt í tvö-hundruð jarða hafa verið könnuð sérstaklega. Í upp undir helmingi tilvika hefur það verið elsta lýsing á merkjum jarðar og beinn samanburður við eldri heimildir þannig ekki mögulegur. Því fer einnig fjarri að eldri heimildir séu almennt heildstæðar merkjalýsingar. Þvert á móti geta þær verið brotkenndar og jafnvel fremur falið í sér vísbendingar en ótvíræðar lýsingar. Loks eru tíu tilvik þar sem ekkert landamerkjabréf, í skilningi landamerkjalaga, er fyrir hendi og verður ekki séð að það hafi nokkurn tíma verið gert. Að því er varðar mikinn meirihluta jarða á svæðum 1–4, var niðurstaðan sú að aðrar heimildir um merki, væru þær til, ýmist styddu lýsingu bréfs eða mæltu henni ekki í mót. Merkjum væri því rétt lýst í landamerkjabréfi, svo sem óbyggðanefnd skýrði það. Tekið skal fram að sú skýring var í ákveðnum tilvikum önnur en málsaðila.

Svo sem að framan greinir virðast dómstólar þannig gera fremur strangar kröfur til landamerkjabréfa jarða, þ. á m. að þau hafi stuðning af öðru og þá einkum eldri heimildum. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar niðurstöðu hverju sinni, þar á meðal mismunandi vægi eða trúverðugleiki einstakra heimilda, nýting, gróðurfar og staðhættir. Með hliðsjón af því og með tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd að fara beri varlega í að draga víðtækar ályktanir af þessari umfjöllun. Líta ber til þess að eftir að gengið hafði verið frá landamerkjabréfi, með tilheyrandi opinberri skráningu, hafði jarðeigandi síður ástæðu til að varðveita skjöl sem þar kann að hafa verið byggt á. Eðlilegt verður að telja að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera í slíkum tilvikum.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hefur verið lagt til grundvallar og samrýmist vel þeirri almennu afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa sem áður var lýst. Eftir sem áður er ljóst að dómstólar gera nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, sbr. einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telur til eignarréttar yfir landi verður að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu. Jafnframt liggur fyrir að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar 28. september 2006 í máli nr. 497/2005, þar sem segir svo:

... nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

7.1.2. *Heiðarbýli á Norðausturlandi*²¹³

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er gerð almenn grein fyrir þeirri stofnun eignarréttar sem heimilaður var í nýbýlatilskipun frá 15. apríl 1776, um landnám og byggingu eyðijarða, og síðar nýbýlalögum, nr. 15/1897.²¹⁴ Að því er varðar Norðausturland sérstaklega í þessu sambandi benda heimildir til að í kjölfar nýbýlatilskipunar og fram yfir miðja 19. öld hafi þar verið stofnað til heiðarbyggðar í meiri mæli en á þeim landshlutum sem áður hafa komið til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd. Byggð þessi stóð að jafnaði stutt, oft slitrótt, og þegar komið var fram á miðja 20. öld var henni nær alveg lokið. Í kjölfar gildistöku landamerkjalaga voru ýmist gerð sérstök landmerkjabréf fyrir slík heiðarbýli eða þau felld innan landamerkjalýsingar tiltekinnar jarðar.

Samkvæmt ákvæðum nýbýlatilskipunar gat slík býlisstofnun hvort heldur er verið í landi jarðar eða utan þess. Kveðið var á um útmælingu viðkomandi landsvæðis undir stjórn sýslumanns og útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til handa nýbýlingi, enda hefði skilyrðum verið fullnægt.

Í þeim tilvikum að stofnað var til nýbýlis í landi jarðar með lögformlegum hætti, sbr. einkum 2. gr. nýbýlatilskipunar, er ljóst að með því hefur ekki orðið breyting á eignarréttarlegri stöðu landsvæðisins. Hér gegnir sama máli og ef þar var stofnað til byggðar með öðrum hætti, svo sem leigu eða sölu hluta jarðar.²¹⁵ Um slík landsvæði hlýtur því að fara eftir sömu sjónarmiðum og jarðir almennt, hvernig sem formlegum frágangi hefur verið háttáð. Um jarðir almennt vísast nánar til *Almennra niðurstaðna óbyggðanefndar*.

Hafi hins vegar tekist byggð utan jarðar, sbr. einkum 4. gr. nýbýlatilskipunar, verður að kanna hvort þar hafi verið stofnað til lögformlegs nýbýlis. Hafi svo verið, er ljóst að viðkomandi landsvæði er eignarland, þá þegar af þeirri ástæðu. Ella verður að líta svo á að ekki hafi verið stofnað til beins eignarréttar á grundvelli þeirrar löggjafar. Eignarréttarleg staða viðkomandi landsvæðis breyttist því ekki, hvernig sem henni var farið. Annað mál er að í kjölfarið kann að hafa stofnast þar eignarland á öðrum grundvelli, sbr. lög nr. 46/1905 um hefð.

Heiðarbyggð á Norðausturlandi er nefnd ýmsum nöfnum í heimildum, einkum nýbýli, afbýli, heiðarkot og hjáleiga. Notkun þessara hugtaka er misvísandi og tekur ekki endilega mið af ákvæðum nýbýlatilskipunar eða nýbýlalaga. Þannig kann tiltekið býli

²¹³ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), dags. 29. maí 2007.

²¹⁴ Sbr. kafla 3.3 [...].

²¹⁵ Sbr. kafla 4.2 [...].

að vera nefnt nýbýli í heimildum án þess að byggingarbréf liggi fyrir. Málsmeðferð nýbýlaumsóknar getur þá af einhverjum ástæðum hafa lokið á einhverju stigi, svo sem eftir útmælingu, eða jafnvel ekki hafist yfirleitt. Á hinn bóginn getur verið að byggingarbréf hafi verið gefið út en býlið þrátt fyrir það nefnt annað en nýbýli, t.d. hjáleiga.

Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum. Að öðru leyti hlýtur að þurfa að leggja mat á eignarréttarlega stöðu viðkomandi landsvæðis áður en þar tókst byggð og hvort sú staða hafi tekið breytingum síðan. Í því sambandi ber að líta til þeirra krafna sem Hæstiréttur hefur gert til sönnunar eignarlands, sbr. kafla [7].1.1.

8. VIÐAUKI 2: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 6

8.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁶

[...]

Frá því óbyggðanefnd kvað upp [...] úrskurði [síðast], í málum nr. 1–5/2005 (svæði 5), hafa gengið níu Hæstaréttardómar sem tengjast fyrri svæðum. Nánar tiltekið eru þetta fimm dómar frá 14. júní 2007, þ.e. í málum nr. 22/2007 (Þórsmörk og Goðaland), nr. 23/2007 (Steinsholt), nr. 25/2007 (Almenningar), nr. 26/2007 (Merkurtungur), nr. 28/2007 (Stakkholt), einn dómur frá 4. október 2007, í máli nr. 27/2007 (Grænafjall/Fljótshlíðarafréttur), einn dómur frá 11. október 2007, í máli nr. 99/2007 (Skaftártunguafréttur) og loks tveir dómar frá 18. október 2007, í málum nr. 47/2007 (Núpsstaður og fleiri jarðir í Fljótshverfi) og 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir).

Tveir hinir síðastnefndu dómar eru fremur til staðfestingar á [...] niðurstöðu [þeirri sem greinir í kafla 7.1.1.], þ.e. að ekki beri að herða sérstaklega kröfur til landamerkjabréfa jarða. Að öðru leyti telur óbyggðanefnd nauðsynlegt að taka til athugunar samhengi eldri og yngri dóma um eignarréttarlega stöðu tiltekinna afrétta einstakra jarða og/eða stofnana og hvort tilefni sé til breytinga á sönnunarmati óbyggðanefndar í sambærilegum tilvikum. Fer sú umfjöllun hér á eftir.

8.2. Afréttir einstakra jarða og stofnana²¹⁷

Um þýðingu hugtakanna jörð, afréttur og almenningur er rækilega fjallað í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* [...]. Að því er varðar hugtakið jörð er niðurstaðan sú að almennt megi gera ráð fyrir að slíku landi hafi upphaflega verið ráðstafað úr einstökum landnámmum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Þannig eru taldar líkur á því að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi eða innan annarra ótvíræðra merkja, sé beinum eignarrétti háð. Tilvist landamerkjabréfs ein og sér ræður því ekki úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. og 4.5. í ádurnefndum *Almennum niðurstöðum*. Þar eru í fyrsta lagi samnotaafréttir, þ.e. þeir afréttir sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi eru afréttir einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærileg sjónarmið og að framan greindi um eignarhald á landi jarða yfirleitt.

Hafi umþrætt landsvæði ekki legið innan merkja jarðar hefur óbyggðanefnd talið að líkur séu á því að það hafi ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Tilvist landamerkjabréfs skiptir þá ekki grundvallarmáli en litið til atriða svo

²¹⁶ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6), dags. 6. júní 2008.

²¹⁷ Kafli 6.1.3 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2007 (svæði 6), dags. 6. júní 2008.

sem umfjöllunar í heimildum, nýtingar, staðháttu, gróðurfars og landnáms. Ekki er þó alltaf augljóst hvort landsvæði hefur stöðu jarðar eða afréttar. Á það álitafni hefur sérstaklega reynt þegar undir einstakar jarðir og/eða stofnanir hafa legið svæði sem skilin hafa verið frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Eru aðstæður þá oft þær að landsvæðisins er getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og heimildir um afnot einskorðaðar við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Til úrlausnar hjá óbyggðanefnd hefur komið nokkur fjöldi landsvæða sem fella má undir framangreinda lýsingu. Þessi landsvæði hafa verið úrskurðuð þjóðlendur og afréttir/landsvæði í afréttareign, eftir atvikum með vísan til heimilda, legu, sögu, staðháttu, nota o.fl. Ber hér að nefna Afrétt norðan vatna í máli nr. 4/2000 (svæði 1), Hrunaheiðar í máli nr. 5/2000 (svæði 1); Hoffellslambatungur í máli nr. 4/2001 (svæði 2); Þórsmörk, Goðaland, Almenna, Teigstungur, Múlatungur, Merkurtungur, Stakkholt, Steinsholt, Hólatungur, Borgartungur og Skógafjall í máli nr. 5/2003 (svæði 3); Hvítmögu og Stórhöfða í máli nr. 6/2003 (svæði 3); Villingadal, Suðurfell og Múla í máli nr. 1/2005 (svæði 5); Steinvarartungu og Þorbrandsstaðatungur í máli nr. 3/2005 (svæði 5); Þverfellsland og sunnanverða Grímólfsártungu í máli nr. 4/2005 (svæði 5) og loks afréttarland á Hólsfjöllum í máli nr. 5/2005 (svæði 5).

Segja má að Hæstiréttur hafi einnig tekið skýra afstöðu til landamerkjabréfa annarra landsvæða en jarða, þegar í fyrstu dómum í þjóðlendumálum. Í forsendum réttarins í dómi frá 21. október 2004, máli nr. 48/2004, segir þannig svo:

Við mat á gildi landamerkjabréfa og því hvert sé inntak eignarréttar á svæði, sem þar er lýst, skiptir almennt máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði, en þekkt er að landamerkjabréf hafa ekki eingöngu verið gerð fyrir jarðir, heldur einnig til dæmis afrétti, sem ekki tengjast sérstaklega tiltekinni jörð. Felur landamerkjabréf fyrir jörð í sér ríkari sönnun fyrir því að um eignarland sé að ræða þótt jafnframt verði að meta gildi hvers bréfs sérstaklega.

Að auki segir svo í dómi réttarins frá 28. september 2006 í máli nr. 497/2005:

... nær frá upphafi Íslandsbyggðar mörkuðu menn sér ekki eingöngu ákveðin landsvæði, sem voru háð beinum eignarrétti, heldur einnig mörk ítaka, afrétta og allra annarra réttinda í lönd sem einhverja þýðingu gátu haft fyrir afkomu manna. Meðan landsvæði gaf eitthvað af sér lágu hagsmunir til þess að halda merkjum réttindanna við, hvers eðlis sem þau voru. Af framanrituðu þykir leiða að skýra verði hvaða réttindi það séu sem menn voru að skipta á milli sín.

Þá hefur komið fram það skýra mat Hæstaréttar að sé ekki um jörð að ræða hafa landamerkjabréf takmarkaðra vægi sem „sönnunargagn um beinan eignarrétt“, sbr. dóm Hæstaréttar 14. júní 2007 í máli nr. 22/2007.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þær þjóðlendur og afrétti/landsvæði í afréttareign sem áður voru tilgreindar hafa verið staðfestir efnislega með dómum Hæstaréttar að því er varðar Afrétt norðan vatna, Hoffellslambatungur, Hrunaheiðar, Þórsmörk, Goðaland, Steinsholt, Almenna, Merkurtungur og Stakkholt, sbr. dóma frá 21. október 2004, 28. september 2006, 5. október 2006 og 14. júní 2007 í málum nr. 47/2004, nr.

497/2005, nr. 133/2006, nr. 22/2007, nr. 23/2007, nr. 25/2007, nr. 26/2007 og nr. 28/2007. Í tilvikum Skógafjalls, Hvítmögu og Stórhöfða var sams konar niðurstöðum óbyggðanefndar á hinn bóginn snúið við og komist að þeirri niðurstöðu að þar væru eignarlönd en ekki þjóðlendur í afréttareign, sbr. dóma frá 16. maí 2007 í málum nr. 24/2007, nr. 536/2006 og nr. 448/2006. Önnur framangreind landsvæði hafa ekki komið til kasta dómstóla en af dómum um eignarland frá því fyrir gildistöku þjóðlendulaga ber að nefna Hrd. frá 29. febrúar 1996 (Hrd. 1996/696) um Blikdal í Esju og dóm aukadómþings Árnassýslu 23. febrúar 1980 um Tunguheiði í Biskupstungum.

Úrskurðir óbyggðanefndar um þjóðlendur í afréttareign á þessum svæðum eru þannig almennt í góðu samræmi við úrlausnir Hæstaréttar, fyrr og síðar, þó svo forsendur séu ekki einsleitar í öllum tilvikum og taki þess utan mið af sérstöðu einstakra svæða. Dómar Hæstaréttar um landskikana þrjá sunnan Mýrdalsjökuls, þ.e. Skógafjall, Hvítmögu og Stórhöfða, skera sig þar hins vegar nokkuð úr.

Framangreind úrlausnarefni eiga það sameiginlegt að viðkomandi landsvæði hefur legið undir einstaka jörð/jarðir eða stofnun, landfræðilega aðskilið frá henni/þeim með einum eða öðrum hætti, jafnan getið með sérstökum hætti í heimildum, stundum beinlínis kallað afréttur og afnot einskorðuð við beit eða önnur þrengri og þá sambærileg not.

Ef reynt er að taka saman þau sameiginlegu atriði sem leiða til niðurstöðu Hæstaréttar um eignarland í umræddum þremur undantekningartilvikum, þá sýnist landfræðileg lega, m.a. gagnvart aðliggjandi eignarlöndum og að einhverju marki almennir staðhættir, vega mjög þungt. Í tilvikum Hvítmögu og Skógafjalls var á því byggt að svæðin hefðu verið innan merkja jarða og að hvorki staðhættir né gróðurfar mæltu gegn því að þau hefðu verið numin, a.m.k. að einhverju leyti. Beinn eignarréttur hefði þannig stofnast. Um Stórhöfða segir að líkur séu fyrir því að hann hafi verið innan upphaflegs landnáms eins og aðliggjandi lönd. Hann hafi ekki verið talinn til samnotaafréttar og ekkert sé komið fram í málinu sem stutt geti að munur verði að þessu leyti gerður á Stórhöfða og aðliggjandi landsvæðum. Nægilega sé því leitt í ljós að hann hafi frá landnámi verið háður beinum eignarrétti sem heiðaland jarðar.

Dómar Hæstaréttar um þjóðlendur í Þórsmörk, Goðalandi, Almennungum, Merkur-tungum, Stakkholti og Steinsholti, eru kveðnir upp mánuði síðar en dómar um eignarlönd í Stórhöfða, Hvítmögu og Skógafjalli. Fyrstnefndu svæðin sex liggja norðan Eyja-fjallajökuls og voru öll talin heyra undir einstaka jörð/jarðir sem þau eru landfræðilega aðskilin frá. Í forsendum Hæstaréttar er m.a. vísað til möguleikans á landnámi, legu og staðháttar, skorts á skriflegum eignarheimildum og samræmis milli þeirra innbyrðis. Tekið er sérstaklega fram að ekki sé sýnt fram á önnur not meintra rétthafa en hefðbundin afréttarnot til sumararbeitar fyrir búfé. Í öllum þessum sex tilvikum var dæmd þjóðlenda í afréttareign.

Sýnist þannig ekki vera fullt samræmi í mati réttarins að því er varðar hin tilgreindu atriði í annars vegar tilvitnuðum þremur dómum og hins vegar öðrum úrlausnum um sams konar landsvæði, auk eldri dóma um Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar.

Draga má þá ályktun af framangreindum dómum að það séu fyrst og fremst staðbundnar aðstæður, þ.m.t. staðhættir, en þó einkum lega viðkomandi þriggja landsvæða að eignarlöndum til annarra átta en gagnvart Mýrdalsjökli sem úrslitum ráði. Til þess ber þó að líta að fleiri atriði eru hér samofin og lögð til grundvallar hverju sinni. Þá liggja fyrir eldri dómar um þjóðlendur á landsvæðum með svipaða legu gagnvart annars vegar eignarlöndum og hins vegar þjóðlendum, sbr. einkum Hoffellslambatungur og Hrunaheiðar í Hrd. 28. september 2006 í máli nr. 497/2005 og Hrd. 5. október 2006 í mál nr. 133/2006. Ekki liggur fyrir skýr yfirlýsing Hæstaréttar um breytta afstöðu að þessu leyti. Með hliðsjón af framangreindu og að teknu tilliti til stjórnskipulegrar jafnræðisreglu telur óbyggðanefnd útilokað að líta svo á að umræddir þrjú dómar, um Hvítmögu, Skógafjall og Stórhöfða, feli í sér að lega þrætusvæðis að eignarlandi eða eignarlöndum geti ein og sér vegið svo þungt að önnur sú sönnunarfærsla sem ella fer fram við slíkar kringumstæður hafi hverfandi þýðingu.

Óumdeilt er hins vegar að eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða getur auk hefðbundinna og viðurkenndra eignarheimilda haft vægi við eignarréttarlegt mat og ásamt öðru leitt til þeirrar niðurstöðu að um eignarland sé að ræða. Má þar um vísa til dóms Hæstaréttar 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 varðandi efstu jarðir í Biskupstungnahreppi, sbr. einnig úrskurð óbyggðanefndar um þau landsvæði. Hið sama má segja um eignarland í dómi Hæstaréttar 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 um jarðir í Fljótshverfi, sbr. og úrskurð óbyggðanefndar um sama svæði.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að ekki séu forsendur til þess að breyta því sönnunarmati sem lagt hefur verið til grundvallar um afrétti einstakra jarða og/eða stofnana og styðst við fjölda dóma í sambærilegum tilvikum. Fyrir liggur að í málum nr. 4 og 5/2007 á svæði 6 hjá óbyggðanefnd snúa sérstök álitæfni af þessum toga að eftirtöldum landsvæðum: Hálsmannatungur, Draflastaðakirkjuland á Gönguskarði, Tjarnahverfi á Gönguskarði, Finnsstaðadalur, Grímsland og Kambsmýrar í máli nr. 4/2007 og Upprekstrarland milli Höfðagilja og Eyvindará/Laufáshagi í máli nr. 5/2007.

9. VIÐAUKI 3: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7A

9.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁸

[...]

Við uppkvaðningu úrskurða í málum nr. 1–5/2008, á svæði 7 suður, liggja ekki fyrir nýir dómar Hæstaréttar í þjóðlendumálum en geta ber um ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu frá 23. september 2008 í máli nr. 46461/06. Þar var því hafnað að taka til efnismeðferðar kærumál sem varðaði dóm Hæstaréttar Íslands frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Kærumálið varðaði nánar tiltekið landsvæðin Fjall og Breiðármörk í Öræfum, sem Hæstiréttur hafði dæmt þjóðlendur, og til skoðunar voru ákvæði Mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994, í 1. gr. 1. viðauka [Friðhelgi eignarréttar], 1. mgr. 6. gr. [Réttur til réttlátrar málsmeðferðar fyrir dómi] og 14. gr. [Bann við mismunun]. Kvörtun málshefjenda til Mannréttindadómstólsins varðaði bæði lög nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og meðhöndlun Hæstaréttar á umræddu máli, þar á meðal sönnunarkröfur.

Mannréttindadómstóllinn komst að þeirri niðurstöðu að 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann ætti ekki við í umræddu máli þar sem umþrætt land teldist ekki eign kæranda í skilningi ákvæðisins. Í því sambandi tók dómstóllinn sérstaklega fram að þegar um kröfu til eignarréttinda er að ræða geti sá sem hana hefur uppi einungis átt lögmætar væntingar til að um eign sé að ræða ef krafa hans hefur fullnægjandi stoð í landsrétti viðkomandi aðildarríkis, svo sem þegar fyrir hendi eru fordæmi dómstóla í þá veru. Þá kvað dómstóllinn Hæstarétt Íslands bæði hafa farið að viðeigandi lagaákvæðum og fylgt eigin fordæmum um að landamerkjabréf eitt og sér teljist ekki fullnægjandi sönnun ef eldri gögn mæla því í mót. Þannig taldi dómstóllinn að kærundur hefðu ekki sýnt fram á að þeir ættu lögmætar væntingar til þess að umþrætt land teldist eign þeirra og þeir gætu því ekki notið verndar 1. gr. 1. viðauka við sáttmálann að þessu leyti. Mannréttindadómstóllinn komst enn fremur að þeirri niðurstöðu að ekkert benti til þess að brotið hefði verið gegn 1. mgr. 6. gr. eða 14. gr. sáttmálans í máli kæranda og taldi því ekki að á þá hefði verið lögð óhóflega þung sönnunarbyrði.

10. VIÐAUKI 4: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 7B

10.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²¹⁹

[...]

Hér verður gerð grein fyrir þeim 22 dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

²¹⁸ Kafli 6.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2008 (svæði 7A), dags. 19. júní 2009.

²¹⁹ Kafli 6.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

Um er að ræða eftirfarandi 22 dóma Hæstaréttar: Dómur frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú og Brúaröræfi); dómur frá 29. október 2009 í máli nr. 685/2008 (Afréttur Seltjarnarneshrepps hins forna, Elliðavatn, Vatnsendi, Lækjarbotnar og Geirland); dómur frá 19. nóvember 2009 í máli nr. 69/2009 (Gunnarsstaðir); dómur frá 25. mars 2010 í máli nr. 409/2009 (Skriðuklaustur); tveir dómur frá 3. júní 2010, í málum nr. 198/2009 (Selvogs- og Ölfusafréttur) og 184/2009 (Landsvæði aðliggjandi Ölfusafrétti); dómur frá 16. september 2010 í máli nr. 473/2009 (Krepputungu); sjö dómur frá 7. október 2010, í málum nr. 379/2009 (Heiðarmúli), nr. 517/2009 (Grímólfsártunga), nr. 722/2009 (Hvammur), nr. 723/2009 (Laxárdalur), nr. 748/2009 (Vatnsendi), nr. 749/2009 (Þverfellsland) og nr. 750/2009 (Hvappur); dómur frá 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álftaneshrepps hins forna/norðaustanverður hluti Almenningskóga Álftaness, Skógræktarsvæði norðan Krýsuvíkur og sunnan Garðakirkjulands og Garðakirkjuland vegna Selskarðs); dómur frá 10. febrúar 2011 í máli nr. 299/2010 (Valþjófsstaður í Fljótsdal); dómur frá 11. apríl 2011 máli nr. 199/2011 (Hofsafréttur); tveir dómur frá 22. september 2011 í málum nr. 293/2010 (Þorvaldsstaðir og Hamar) og nr. 294/2010 (Mælifell og Selsárvellir); og loks þrjú dómur frá 29. september 2011, í málum nr. 40/2011 (Sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls), nr. 75/2011 (Grímsstaðir á Fjöllum) og nr. 56/2011 (Hvannstaðir).

Nítján af framangreindum 22 dómum fjalla um efnisleg atriði og í fjórtán þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í fimm tilvikum var henni hins vegar hnekkt og dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða landsvæðin Hvamm, Laxárdal, Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði.

Þau fimm mál, þar sem úrskurði óbyggðanefndar var hnekkt, varða í meginatriðum mat á efni og samhengi fyrirbyggjandi heimilda um viðkomandi landsvæði. Niðurstöður þeirra leiða ekki til breytinga á sönnunarmati í málum af þessu tagi almennt en hnykkja á fyrirbyggjandi meginreglum, sbr. *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* sem fylgja í viðauka með úrskurði þessum. Í næstu tveimur köflum er gerð nánari grein fyrir samhengi umræddra dóma og meginreglna.

10.2. Heimildir mæla í mót landamerkjabréfi jarðar²²⁰

Í tveimur dómum Hæstaréttar frá 7. október 2010, um eignarland Hvamms og Laxárdals í Svalbarðshreppi, er fjallað um land innan afmörkunar í þinglýstum landamerkjabréfum jarða. Slíkt land hefur að meginreglu verið dæmt og úrskurðað eignarland en óbyggðanefnd taldi að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að innan bréfa Hvamms og Laxárdals væru þjóðlendur að hluta.

Það er ekki tilvist landamerkjabréfs ein og sér sem hefur ráðið úrslitum um mat á eignarrétti, heldur staða landsvæðisins sem jarðar. Mikilvægi landamerkjabréfa jarða

²²⁰ Kafli 6.1.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

felst í sönnunargildi þeirra en hvert og eitt bréf er metið sérstaklega. Hefur þá einkum verið til þess litið hvort fyrir hendi séu eldri heimildir, sem fallið geti að lýsingu í landamerkjabréfinu, enda stangist sú lýsing heldur ekki á við staðhætti, gróðurfar og upplýsingar um nýtingu landsins. Mæli heimild í mót landamerkjabréfi jarðar, hvort heldur er afmörkun lands og/eða stöðu þess sem jarðar, þarf að meta hvort vægi hennar sé slíkt að það rýri sönnunargildi bréfsins að sama skapi.

Á svæðum 1-7A eru fimmtán tilvik þar sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað að land innan landamerkjabréfs jarðar væri eignarland að hluta og þjóðlenda að hluta. Er þá miðað við yngra landamerkjabréf viðkomandi jarðar, hafi verið gerð tvö, og skýringu óbyggðanefndar á texta viðkomandi bréfs, en hún getur verið önnur en skýring málsaðila.

Þau fimmtán tilvik sem hér um ræðir eru eftirfarandi: Þingvellir; Mörtunga á Síðu; Fell í Suðursveit; Stafafell í Lóni; Skriðuklaustur og Valþjófsstaður í Fljótsdal; Brú á Jökuldal; Þorvaldsstaðir og Hamar í Selárdal; Gunnarsstaðir, Kverkártunga og Miðfjörður í Skeggjastaðahreppi; Hvammur og Laxárdalur í Svalbarðshreppi; Reykjahlíð í Mývatnssveit. Að undanskildum Hvammi og Laxárdal hafa þeir dómur Hæstaréttar sem gengið hafa um þessi tilvik staðfest niðurstöðu óbyggðanefndar í öllum meginatriðum. Umfjöllun um Kverkártungu og Miðfjörð í fyrrum Skeggjastaðahreppi og Reykjahlíð í Mývatnssveit er ólokið hjá dómstólum.

Í flestum þessara tilvika hafa legið fyrir eldri heimildir um afmörkun jarðarinnar, stundum eldri landamerkjabréf, sem mælt hafa í mót lýsingu landamerkjabréfs. Þetta er þó ekki einhlítt og mál Þingvallakirkjulands, Skriðuklausturs og Valþjófsstaðar í Fljótsdal vörðuðu fremur mat á heimildum um takmörkuð réttindi innan merkja. Loks getur hvort tveggja hafa verið fyrir hendi, eldri merkjalýsingar og heimildir um takmörkuð réttindi, sbr. einkum Stafafell í Lóni og Fell í Suðursveit.

Til viðbótar við framangreind fimmtán tilvik eru þess tvö dæmi á svæðum 1–7A að eignarréttur að jörð hafi verið gefinn upp eða glatast, sbr. dóma Hæstaréttar um Fjall og Breiðármörk frá 11. maí 2006.

Af framangreindu er ljóst að undantekningar frá meginreglunni um eignarland innan afmörkunar í landamerkjabréfi jarðar eru fáar og ríkar kröfur gerðar í því sambandi. Nýjar úrlausnir dómstóla um jarðirnar Hvamm og Laxárdal í Svalbarðshreppi áréttu þetta enn frekar. Þar taldi Hæstiréttur að land innan landamerkjabréfa annars vegar Hvamms og hins vegar jarðarinnar Laxárdals væri í heild sinni eignarland. Hafnað var þeirri röksemdafærslu óbyggðanefndar að önnur afmörkun í tiltekinni eldri heimild leiddi til þeirrar niðurstöðu að þar væru þjóðlendur að hluta.

Loks skal þess getið að ýmis dæmi eru um að uppi hafi verið álitaefni af þeim toga sem hér um ræðir í málum sem lyktað hefur með niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland. Úrskurðum um eignarland hefur almennt verið unað og þeir því ekki komið til endurskoðunar hjá dómstólum. Sem dæmi um ríkt sönnunargildi landamerkjabréfs jarðar í slíku máli má nefna Hjaltadal og Kambfellskjálka í máli nr. 3/2007 á svæði 6.

10.3. Heimildir um legu jarða til forna²²¹

Eftir er þá að gera grein fyrir þremur nýjum dómum þar sem hnekkt var úrskurðum óbyggðanefndar um þjóðlendu, nánar tiltekið varðandi Vatnsenda í Svalbarðshreppi, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls í Öxarfjarðarhreppi og Hvannstaði, einnig í Öxarfjarðarhreppi.

Í þessum málum er fjallað um þýðingu þess að landsvæði hafi upphaflega verið hluti jarðar. Slíkt land hefur að meginreglu verið úrskurðað og dæmt eignarland, svo sem áður sagði. Flokkun landsvæða í jarðir, afrétti(r) jarða, afrétti(r) kirkna og klaustra, samnotaafrétti(r) og annað land er þannig veigamikilið atriði.

Landamerkjabréf hafa einnig verið gerð fyrir annars konar réttindasvæði en jarðir, svo sem ítök og afrétti(r). Slík bréf hafa takmarkaðra vægi sem sönnunargögn um beinan eignarrétt og að meginreglu hefur verið við það miðað í fyrirliggjandi dómum og úrskurðum að svæði utan lands jarða sé þjóðlenda. Þá getur verið bæði jörð og afrétt(ur) innan sama bréfs, með eða án aðgreiningar af einhverju tagi, svo sem að framan greindi.

Jafnframt er ljóst að notkun hugtaksins afrétt(ur) í landamerkjabréfi og/eða öðrum heimildum hefur ekki úrslitaþýðingu um að þar sé þjóðlenda, enda hefur merking þess ekki verið einhlít. Slíkt landsvæði er því eftir atvikum eignarland eða þjóðlenda. Á meðal þeirra atriða sem máli skipta við mat á stofnun og viðhaldi eignarréttar er eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða. Þessu til viðbótar er mögulegt að unninn hafi verið réttur að áður eigendalausum landi, svo sem á grundvelli hefðar.

Um fjöllum í landamerkjabréfi og notkun hugtaksins afrétt(ur) eru þannig dæmi um atriði sem veita ekki einhlít svör við því hvort tiltekið landsvæði sé jörð, afrétt(ur) jarðar, afrétt(ur) kirkju og klausturs, samnotaafrétt(ur) eða annað land. Þess utan kunna heimildir að vera óljósar og brotakenndar, afmörkun og nýting breytileg, réttindi jafnvel gefin upp eða glötuð.

Heimildir um legu jarða til forna, enda þótt takmarkaðar séu, geta hins vegar gefið mikilvægar vísbendingar um að landsvæði hafi upphaflega haft stöðu jarðar en síðar verið nýtt sem afrétt(ur). Í framangreindum þremur dómum Hæstaréttar, um Vatnsenda, sameignarland Fagradals, Víðirhóls, Hólssels og Nýhóls og Hvannstaði, felst áhersla á þetta atriði, enda þótt fleira komi þar til. Þar lagði dómstóllinn til grundvallar að umrædd landsvæði hefðu talist hluti af jörðinni Álandi, í tilviki Vatnsenda, og jörðinni Hólum, í tilvikum Fagradals, Víðirhóls, Hólssels, Nýhóls og Hvannstaða. Þau hefðu því verið háð beinum eignarrétti. Hafnað var þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að landsvæðin hefðu ekki stöðu jarðar að lögum.

Sem dæmi um skyld álitaefni í úrskurðum óbyggðanefndar þar sem niðurstaðan hefur verið eignarland má hér nefna Núpufellsdal og Þormódsstaðasel í máli nr. 1/2008

²²¹ Kafli 6.1.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–2/2009 (svæði 7B), dags. 10. október 2011.

á svæði 7a, Gnýsstaði í máli nr. 3/2005 á svæði 5 og Háreksstaði í máli nr. 2/2005 á svæði 5.

11. VIÐAUKI 5: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 8A

11.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²²²

[...]

Hér verður gerð grein fyrir þeim tíu dómum sem gengið hafa frá því óbyggðanefnd kvað síðast upp úrskurði. Sambærileg umfjöllun um eldri dóma í fyrri úrskurðum, að því marki sem hún hefur almenna þýðingu, hefur verið felld inn í framangreindar *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* og vísast þangað.

Um er að ræða eftirfarandi [10] dóma Hæstaréttar: Dómur frá 20. september 2012 í máli nr. 65/2012 (Reykjahlíð); dómur frá 27. september 2012 í máli nr. 350/2011 (vesturhluti Hofsafréttar og Lambatungur); dómur frá 21. febrúar 2013 í máli nr. 433/2011 (Steinvarartunga og hluti Mela); dómur frá 28. febrúar 2013 í máli nr. 432/2011 (Þorbrandsstaðatungur); dómur frá 19. september 2013 í máli nr. 656/2012 (Möðruvallaafréttur); dómur frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða); dómur frá 26. september 2013, í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár); dómur frá 10. október 2013 í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar); dómur frá 28. nóvember 2013 í máli nr. 546/2012 (Eyvindarstaðaheiði og Hraunin) og loks dómur frá 18. september 2014 í máli nr. 24/2014 (Vaskárdalur).

Allir framangreindir dómur fjalla um efnisleg atriði og í átta þeirra var niðurstaða óbyggðanefndar staðfest í öllum meginatriðum. Í tveimur af dómunum var niðurstöðu nefndarinnar hins vegar hnekkt. Í öðrum þeirra var dæmt eignarland þar sem óbyggðanefnd hafði úrskurðað þjóðlendu. Nánar tiltekið er þar um að ræða þann dóm er varðar landsvæði sunnan Ölfusafréttar. Í máli því sem varðaði ágreining um eignarréttarlega stöðu Bleiksmýrardals austan Fnjóskár og mörk jarðanna Mjóadals, Kambfellskjálka, Hjaltadals og Sörlastaða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu var aftur á móti hnekkt þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár væri eignarland og dæmt að um þjóðlendu væri að ræða. Þá var mörkum umræddra jarða gagnvart þjóðlendu breytt nokkuð, nánar tiltekið á þann veg að landsvæði sem óbyggðanefnd hafði talið innan marka jarðanna var dæmt þjóðlenda.

[...]

11.2. Um túlkun landamerkjabréfa jarða og samspil við aðrar heimildir²²³

Af forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar um mörk framangreindra jarða í Þingeyjarsveit gagnvart þjóðlendu má ráða að það sé einkum tvennt sem ráði því að niðurstaða réttarins um afmörkun jarðanna er frábrugðin niðurstöðu óbyggðanefndar. Fyrri atriðið er að í tilvikum Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða er afmörkun jarðanna til fjalla að nokkru leyti miðuð við almenna staðhætti sem einkenna fjallendið

²²² Kafli 6.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

²²³ Kafli 6.1.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

á svæðinu en ekki ákveðin náttúruleg kennileiti eða örnefni sem unnt er að staðsetja með nákvæmum hætti. Nánar tiltekið er fjallað um „eyðigrót og sanda“ í landamerkjabréfi Sörlastaða og „fjallið“ og „öræfi“ í landamerkjabréfi Hjaltadals. Taldi óbyggðanefnd að þrátt fyrir að landamerkjabréf jarðanna væru óljós um afmörkun þeirra til suðurs fengi sú afmörkun jarðanna sem krefjendur beins eignarréttar héldu fram, stoð í landamerkjabréfum þeirra og öðrum heimildum um þær. Hæstiréttur leit aftur á móti svo á að kröfur eigenda jarðanna um merki þeirra ættu sér ekki stoð í landamerkjabréfum þeirra að þessu leyti.

Síðara atriðið sem veldur mismunandi niðurstöðu óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðar samspil landamerkjabréfs og yngri heimildar um jörðina Mjóadal. Nánar tiltekið taldi Hæstiréttur að um merki Mjóadals til suðurs og vesturs yrði ekki byggt á landamerkjaskjali frá 1897 svo sem gert hafði verið í úrskurði óbyggðanefndar, þar sem leggja yrði til grundvallar að með því að eigandi jarðarinnar hefði látið útbúa og þinglýsa skrá yfir afréttarlönd árið 1904, sem tók m.a. til lands Mjóadals, hefði hann í raun fellt landamerkjaskjalið úr gildi að því leyti sem ekki gætti samræmis milli umræddra skjala. Óbyggðanefnd hafði aftur á móti lagt landamerkjabréfið til grundvallar um afmörkun Mjóadals og taldi að lýsing þess á vesturmerkjum Mjóadals samræmdist öðrum heimildum um merkin, þ.m.t. afréttarskránni. Í landamerkjabréfinu er vesturmerkjum Mjóadals lýst þannig að frá „hágrjóti“ liggi merkin norður háfjallið, eftir því sem vatnsföll deili sveita milli, norður gegnt upptökum Syðri-Bótarár. Í afréttarskránni er vesturmerkjunum lýst þannig að þeim ráði bein stefna vestan við öll drög er liggi að tilteknum ám að botni Syðri-Bótarár. Taldi óbyggðanefnd að samræmi væri milli þessara tveggja merkjalýsinga en Hæstiréttur ekki.

Í þessu samhengi skal þess ennfremur getið að þrátt fyrir að niðurstaða óbyggðanefndar og Hæstaréttar um mörk jarðarinnar Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu væri hin sama má sjá af forsendum fyrir niðurstöðu dómsins að Hæstiréttur metur heimildir um tiltekinn hluta ágreiningssvæðisins með öðrum hætti en óbyggðanefnd gerði. Var þar um að ræða þann hluta ágreiningssvæðisins sem liggur handan við fjallgarðana sem liggja austan Mývatns og suður að línu sem liggur frá Veggjafelli í Bræðraklif í Hafragjá og þaðan beina stefnu til austurs í Jökulsá á Fjöllum. Umrætt svæði er innan lýstra merkja Reykjahlíðar samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar en mat Hæstaréttar og óbyggðanefndar á tilteknum eldri heimildum um viðkomandi hluta ágreiningssvæðisins var ólíkt. Einkum voru það þrjú efnisatriði í þeim sem rétturinn taldi mæla gegn því að umræddur hluti ágreiningssvæðisins væri háður beinum eignarrétti. Í fyrsta lagi var þar um að ræða heimildir um að Möðrudal tilheyrðu tiltekin afnotaréttindi á svæðinu án þess að tiltekið væri að um væri að ræða ítak í landi annarra jarða. Í öðru lagi taldi rétturinn það sem fram kom í heimildunum um tilkall eigenda Reykjahlíðar til ómerkinga á svæðinu mæla gegn því að það væri háð beinum eignarrétti. Í þriðja lagi taldi rétturinn að umfjöllun í úrskurði frá 1506 um átölulaus afnot til rökstuðnings

eignarrétti, m.a. með vísan til 26. kap. landsleigubálks Jónsbókar, mælti gegn því að svæðið væri háð beinum eignarrétti.

Í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar voru með úrskurðum á svæði 1 og fylgja í viðauka með úrskurði þessum er m.a. fjallað um sönnunargildi landamerkjabréfa. Fram kemur að ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skipti máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Með vísan til tilgangs landamerkjálaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telji óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Hins vegar sé þó ljóst að meta verði sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Í köflum 6.1.1 í úrskurðum óbyggðanefndar á svæði 5 er frekari umfjöllun um gildi landamerkjabréfa jarða og hefur sá kafli verið felldur inn í *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar*. Þar er fjallað um nokkra dóma Hæstaréttar sem þá höfðu nýlega fallið og varða mat á sönnunargildi landamerkjabréfa jarða. Fram kemur það mat að í tilteknum dómum hafi enn verið hnykkt á þýðingu þess að landsvæði teldist innan merkja jarðar. Samkvæmt þessu sé óbyggðanefnd rétt að leggja áfram áherslu á landamerkjabréf jarða, samanber umfjöllun um þau í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*, enda þótt með skýrum fyrirvörum sé. Lýst er þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að ekki sé ástæða til að herða sérstaklega kröfur um sönnun eignarlands innan lýsingar í landamerkjabréfi jarðar, umfram það sem áður hafi verið lagt til grundvallar og samrýmist vel almennri afstöðu Hæstaréttar til landamerkjabréfa. Eftir sem áður sé ljóst að dómstólar geri nokkuð strangar kröfur til sönnunar eignarlands, samanber einnig þá meginreglu í íslenskum rétti að sá sem telji til eignarréttar yfir landi verði að færa fram heimildir fyrir eignartilkalli sínu.

Afstaða óbyggðanefndar hefur samkvæmt framansögðu frá upphafi verið sú að þrátt fyrir meginregluna um að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar sé háð beinum eignarrétti sé ljóst að meta þurfi sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dragi úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Dómarnir sem að framan er getið um mörk jarðanna Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka, Sörlastaða, Mjóadals og Reykjahlíðar gagnvart þjóðlendu fá að mati óbyggðanefndar fyllilega samræmst umræddri meginreglu, enda er hún háð tilteknum undantekningum. Mismunandi niðurstæða óbyggðanefndar og Hæstaréttar varðandi mörk Hjaltadals ásamt Kambfellskjálka og Sörlastaða gagnvart þjóðlendu skýrist af mismunandi túlkun á landamerkjabréfunum að því leyti sem merkjalýsingar þeirra eru óljósar. Þá skýrist mismunandi afstaða nefndarinnar og réttarins til tiltekinna hluta þeirra landsvæða sem eru innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum Mjóadals og Reykjahlíðar af ólíkum ályktunum af öðrum heimildum um viðkomandi landsvæði. Forsendur og niðurstöður Hæstaréttar í þeim dómum sem hér hefur verið fjallað um kunna að kalla á breytt sönnunarmat óbyggðanefndar ef upp koma tilvik sem eru í öllum aðalatriðum sambærileg en kalla

að mati nefndarinnar ekki, fremur er dómarnir sem raktir eru í köflum 6.1.1 í úrskurðum á svæði 5, á að nefndin herði almennt kröfur um sönnun þess að land sem afmarkað er í landamerkjabréfi jarðar teljist eignarland.

11.3. Áhrif fyrri lögskipta íslenska ríkisins og annarra vegna viðkomandi landsvæðis²²⁴

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 617/2012 snéri ágreiningurinn að því hvort tiltekið landsvæði sunnan Ölfusafréttar væri þjóðlenda eða eignarland. Umræddu ágreiningssvæði hafði verið skipt út úr landi tiltekinna jarða sunnan afréttarins og selt til Orkuveitu Reykjavíkur árið 1999. Íslenska ríkið var meðal seljenda. Í forsendum Hæstaréttar kemur fram að rétturinn túlkar landamerkjabréf umræddra jarða á þann veg að ágreiningssvæðið sé samkvæmt þeim innan merkja jarðanna. Rétturinn taldi hins vegar að eldri heimildir mæltu gegn því að land jarðanna hafi náð svo langt til norðurs áður en landamerkjabréf þeirra voru gerð á ofanverðri 19. öld.

Aftur á móti var litið til þess að íslenska ríkið var meðal þeirra sem gerðu kaupsamninga við Orkuveitu Reykjavíkur um landið. Í kaupsamningunum var vísað um afmörkun landsins til tiltekins uppdráttar þar sem mörk hins selda lands til norðurs og suðurs voru sýnd og þau jafnframt tilgreind nákvæmlega með hnitum. Að auki kom fram á uppdrættinum að ágreiningur væri um legu þverlínu á mörkum jarðanna til norðurs og í því sambandi voru sýndir tveir kostir. Í kaupsamningi íslenska ríkisins og Orkuveitunnar hafi þessu til viðbótar verið ákvæði þar sem fram hafi komið að báðum samningsaðilum væri kunnugt um að ágreiningur kynni að rísa um hvor þverlínan sem sýnd væri á uppdrættinum ætti að ráða merkjum jarðanna gagnvart Ölfusafrétti og tæki Orkuveitan alla áhættu af þeim ágreiningi. Í forsendum fyrir niðurstöðu Hæstaréttar kom fram að óhjákvæmilegt væri að líta svo á að fyrirvarinn hlyti a.m.k. öðrum þræði að hafa verið settur með tilliti til þess að lög nr. 58/1998 höfðu tekið gildi. Í samningsákvæðinu hafi aðeins verið getið um tvo hugsanlega kosti um legu þverlínu á norðurmerkjum landsins og þeir hafi báðir reynst vera langt norðan við þá línu sem þjóðlendukrafa ríkisins miðaðist við. Tekið er fram að því hafi verið haldið fram af hálfu Orkuveitu Reykjavíkur að aðrir jarðeigendur sem áttu í hlut hafi ekki viljað ljúka samningum um kaupin fyrr en ljóst væri hvort og þá að hvaða leyti íslenska ríkið myndi í tengslum við söluna til Orkuveitunnar draga í efa að land á þessu svæði væri háð beinum eignarrétti. Þessari staðhæfingu hefði íslenska ríkið ekki andmælt. Síðan segir í dómnum:

Með þessum gerðum viðurkenndi hann [þ.e. íslenska ríkið] ekki aðeins í lögskiptum sínum við áfrýjanda [þ.e. Orkuveitu Reykjavíkur] að landið, sem skipt hafði verið út úr jörðunum Kröggólfsstöðum og Þúfu og var sýnt sunnan við þverlínu 1 á uppdrætti Forverks ehf. frá október 1998, væri háð beinum eignarrétti, svo sem leiða mátti samkvæmt áðursögðu af landamerkjabréfum fyrir þær frá 4. og 9. júní 1890, heldur mátti honum og vera ljóst að aðrir jarðeigendur, sem hér áttu í hlut, myndu leggja traust á að það sama hlyti að eiga við um landareignir þeirra. Aðalkrafa stefnda íslenska ríkisins fyrir

²²⁴ Kafli 6.1.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

óbyggðanefnd um mörk þjóðlendu og eignarlanda á landsvæðinu, sem áfrýjandi keypti eftir að því var skipt út úr jörðunum [...], var þessu alls ósamrýmanleg, sbr. dóm Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Verður því að taka til greina kröfu áfrýjanda um að fellt verði úr gildi ákvæði í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 6/2004 um að landsvæðið á Hellisheiði sunnan Ölfusafréttar, sem um ræðir í máli þessu, sé þjóðlenda.

Af þessu má sjá að það eru fyrri athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við eigendur umræddra jarða sem ráða niðurstöðu Hæstaréttar um að ágreiningssvæðið sé eignarland en ekki þjóðlenda.

Óbyggðanefnd hafði áður úrskurðað að umrætt landsvæði væri þjóðlenda. Líkt og Hæstiréttur gerði síðar túlkaði óbyggðanefnd fyrirbyggjandi heimildir um jarðirnar á þann veg að ágreiningssvæðið teldist ekki vera innan þeirra. Nefndin hafnaði því aftur á móti að framangreindar athafnir íslenska ríkisins í lögskiptum við kaupendur landsins hefðu áhrif á niðurstöðuna. Var sú niðurstaða einkum rökstudd með því að eigandi fasteignar getur ekki afsalað víðtækari eignarréttindum en hann sjálfur er sannanlega kominn að. Aðild ríkisins að umræddum kaupsamningnum gæti ekki haft aðra þýðingu en að styðja mögulegar og réttmætar væntingar samningsaðila til inntaks þess eignarréttar sem ráðstafað var í umræddum samningum. Þess væri á hinn bóginn að gæta að umrædd lögskipti hafi átt sér stað eftir lögtöku þjóðlendulaga og afsalshafa í lófa lagið að hafa uppi alla þá eignarréttarlegu fyrirvara sem þörf var á við samningsgerðina í ljósi þess réttarástands sem skapað var við lögfestingu þjóðlendulaga á árinu 1998. Að þessu virtu var því hafnað að aðkoma ríkisins með þessum hætti hefði getað skapað neinar þær væntingar sem gætu haft efnisleg áhrif á mat eignarréttar á svæðinu.

Vert er að fjalla í þessu samhengi einnig um dóm Hæstaréttar frá 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005. Þar var m.a. deilt um landsvæði á Skeiðarársandi sem er innan merkja jarðarinnar Skaftafells II samkvæmt ódagsettu landamerkjabréfi sem var þinglesið árið 1890. Hæstiréttur taldi aftur á móti að eldri heimildir styddu ekki að landið sem ágreiningur var um hefði verið numið til eignar og þannig orðið hluti jarðarinnar. Til þess verði á hinn bóginn að líta að í tengslum við ráðagerðir um stofnun þjóðgarðs í Skaftafelli hafi tveir af þáverandi eigendum jarðarinnar gefið út afsal árið 1966 handa „Náttúruverndarráði vegna ríkissjóðs“ fyrir hluta jarðarinnar. Í afsalinu, sem m.a. hafi verið undirritað af menntamálaráðherra fyrir hönd kaupandans, hafi verið vísað í landamerkjabréfið og „landamerki við það miðuð við söluna“. Skeiðarársandur hafi verið undanskilinn við söluna. Þá hafi menntamálaráðherra og eigandi Skaftafells gert samning árið 1969 um að fela gerðardómi að draga landamerkjalinu samkvæmt fyrirnefndu afsali „til ríkissjóðs“ og að „framkvæma landskipti milli samningsaðila á öllu óskiptu landi jarðarinnar Skaftafells“. Við landskiptin, sem gerðardómurinn kvað á um sama ár, hafi stór hluti landsins, sem kom í hlut tiltekinna eigenda Skaftafells (annarra en íslenska ríkisins) og sé nú jörðin Skaftafell II, verið það sama og deilt var um í þessum þætti málsins. Þá liggi fyrir yfirlýsing Náttúruverndarráðs frá árinu 1987, þar sem fram komi að umrætt ágreiningssvæði liggi utan þjóðgarðsins og sé í eigu lög-

býlisins. Var þar um merkin vísað til landamerkjabréfsins frá 1890. Síðan segir í dómnum:

Með þessum gerðum hafa menntamálaráðherra og Náttúruverndarráð, sem hafði meðal annars með höndum stjórn þjóðgarða samkvæmt ákvæðum þágildandi laga nr. 47/1971 um náttúruvernd, ítrekað í orði og verki lagt til grundvallar í lögskiptum við þá, sem núverandi eigendur Skaftafells II leiða rétt sinn frá, að landið á Skeiðarársandi, sem hér er deilt um, sé eignarland þeirra, svo sem leitt verður af landamerkjabréfinu frá 1890. Dómkröfur áfrýjanda á hendur stefndu [...] eru þessu alls ósamrýmanlegar. Verður því staðfest niðurstaða héraðsdóms um sýknu þessara stefndu af kröfum áfrýjanda.

Af þessum forsendum fyrir niðurstöðu dómsins má ráða að hún hefði orðið önnur ef umræddar athafnir menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs í lögskiptum við eigendur jarðarinnar hefðu ekki komið til. Óbyggðanefnd hafði áður komist að þeirri niðurstöðu að umrætt ágreiningssvæði væri innan marka jarðarinnar Skaftafells og væri eignarland. Ekki var sérstaklega fjallað um umrædd lögskipti ríkisins og eigenda Skaftafells í rökstuðningi fyrir þeirri niðurstöðu nefndarinnar heldur voru það aðrar heimildir sem réðu niðurstöðunni.

Það vekur athygli að í báðum þeim dómum Hæstaréttar sem hér um ræðir, þ.e. annars vegar um landsvæði sunnan Ölfusafréttar og hins vegar um landsvæði á Skeiðarársandi, ráða fyrri lögskipti handhafa ríkisvalds við eigendur viðkomandi jarða úrslitum um að umrædd landsvæði eru talin innan þeirra, jafnvel þótt viðkomandi handhafar ríkisvalds hafi ekki verið bærir að lögum til að afsala landinu eða breyta eignarréttarlegri stöðu þess. Þau lögskipti sem um ræðir vegna landsvæðisins sunnan Ölfusafréttar áttu sér stað eftir gildistöku þjóðlendlaga og það var landbúnaðarráðherra sem undirritaði umrætt afsal fyrir hönd ríkisins. Framangreind lögskipti menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs við eigendur Skaftafells áttu sér aftur á móti stað fyrir gildistöku þjóðlendlaga. Af forsendum Hæstaréttar má ráða að rétturinn líti svo á að fyrir þann tíma hafi umrætt landsvæði á Skeiðarársandi verið eigendalaus en orðið undirorpið beinum eignarrétti vegna téðra lögskipta þrátt fyrir að þágildandi réttarreglur hafi ekki haft að geyma heimildir til handa menntamálaráðherra eða Náttúruverndarráði til að stofna til beins eignarréttar á eigendalausum svæðum.

Umræddir dómur Hæstaréttar kunna að leiða til breytts sönnunarmats óbyggðanefndar í tilvikum þar sem athafnir handhafa ríkisvalds í lögskiptum við hagsmunaaðila benda til að litið hafi verið svo á að viðkomandi ágreiningssvæði sé háð beinum eignarrétti. Í slíkum tilvikum þarf að meta sérstaklega hvort þau lögskipti hafi áhrif á niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu svæðisins. [...] Aðrir fyrirbyggjandi dómur hafa að mati óbyggðanefndar ekki áhrif á sönnunarmat nefndarinnar að þessu leyti.²²⁵

²²⁵ Auk framangreindra dóma hefur óbyggðanefnd skoðað sérstaklega m.t.t. þessa eftirfarandi dóma Hæstaréttar: Dóm frá 3. nóvember 1994 í máli nr. 247/1994 (Geitland), dóm frá 10. apríl 1997 í máli nr. 66/1996 (Auðkúluheiði), dóm frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur), dóm frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell), dóm frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga), dóm frá 22. september 2011 í máli nr. 294/2010 (Mælifell), dóm frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Bleiksmýrardalur austan Fnjóskár) og loks dóm einnig frá 26. september 2012 í máli nr. 413/2012 (Bleiksmýrardalur vestan Fnjóskár).

11.4. Réttaráhrif og sönnunargildi eldri dómsúrlausna²²⁶

[...]

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Landsyfírréttar frá 25. júní 1855 í máli nr. 1/1855, um Bleiksmýrardal austan Fnjóskár, hefði fyrir úrlausn málsins. Afstaða Hæstaréttar til þýðingar umrædds dóms Landsyfírréttar var frábrugðin afstöðu óbyggðanefndar, sem varð til þess að Hæstiréttur hnekkti niðurstöðu nefndarinnar um að þar væri eignarland.

Í máli því sem lauk með umræddum dómi Landsyfírréttar deildu Munkaþverárklostur og eigendur Illugastaða um eignarrétt á svæðinu. Í dómi aukahéraðsréttar Þingeyjarsýslu, sem var að því leytinu til staðfestur af Landsyfírrétti, segir meðal annars:

Afjettarlandið Bleiksmýrardalur allur fyrir austan Fnjóská frá Hamarslæk og sudur á örfæfi, á ad tilheyra Munkaþverár klaustri, sem fullkomin og átölulaus eign, og eigindómur þess.

Í máli nr. 3/2007 hjá óbyggðanefnd deildu íslenska ríkið og Þingeyjarsveit um eignarréttarlega stöðu svæðisins. Nefndin komst að þeirri niðurstöðu að um eignarland væri að ræða. Í úrskurði óbyggðanefndar kom m.a. fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í umræddum dómi Landsyfírréttar. Rêð dómurinn niðurstöðu óbyggðanefndar um að um eignarland væri að ræða.

Í dómi Hæstaréttar er dregin sú ályktun af fyrirbyggjandi heimildum að réttur Munkaþverárklosturs yfir landsvæðinu hafi verið bundinn við óbein eignarréttindi. Tekið er fram að aðilar að því máli sem lauk með dómi Landsyfírréttar hafi ekki verið þeir sömu og málsaðilar fyrir Hæstarétti og þeir síðarnefndu hafi heldur ekki á báða vegu komið í stað þeirra fyrrnefndu, enda hafi íslenska ríkið ekki komið í stað eigenda Illugastaða þó svo að Þingeyjarsveit leiddi rétt sinn frá Munkaþverárklaustri. Í skilningi einkamálaréttarfars hafi sakarefnið í því máli því ekki verið það sama. Dómur Landsyfírréttar hafi því ekki þau áhrif sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik sem í honum greinir, þar til hið gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar. Hæstiréttur komst síðan að þeirri niðurstöðu að þótt dómsorð héraðsréttarins, sem Landsyfírréttur létt standa óraskað, hafi kveðið á um að afréttarlandið Bleiksmýrardalur fyrir austan Fnjóská tilheyri Munkaþverárklaustri sem fullkomin og átölulaus eign hafi ekki að öllu leyti verið leyst úr því hvert inntak þessara réttinda væri. Dómur Landsyfírréttar geti því ekki haft sönnunargildi um það atriði skv. 4. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, sem vikið geti til hliðar þeirri ályktun, sem dregin var af öðrum fyrirbyggjandi heimildum í málinu, að Munkaþverárklostur hafi aðeins notið óbeinna eignarréttinda yfir Bleiksmýrardal fyrir austan Fnjóská.

²²⁶ Kafli 6.1.2.4 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2013 (svæði 8A), dags. 19. desember 2014.

Í dómi Hæstaréttar um Eyvindarstaðaheiði í máli nr. 546/2012 reyndi einnig á atriði tengd áhrifum eldri dómsúrlausnar. Var þar um að ræða dóm réttarins frá 10 apríl 1997 í máli nr. 67/1996 en í því máli deildu Bólstaðahlíðarhreppur, Lýtingsstaðahreppur og Seyluhreppur við Landsvirkjun um bótarétt vegna annars vegar fallréttinda (virkjunaréttinda) í Blöndu og hins vegar lands á heiðinni sem Landsvirkjun hafði fengið til ótímabundinna umráða og afnota vegna Blönduvirkjunar á grundvelli nánar tiltekins samnings við hreppana. Íslenska ríkinu var stefnt til réttargæslu. Hæstiréttur sýknaði Landsvirkjun af kröfum hreppanna í umræddu máli og var sú niðurstaða reist á því að Eyvindarstaðaheiði væri ekki háð beinum eignarrétti.

Í máli nr. 546/2012 deildu annars vegar íslenska ríkið og hins vegar Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Í dómi Hæstaréttar kom fram að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað hreppanna sem voru aðilar að fyrra málinu. Gagnaðili þeirra hafi á hinn bóginn verið Landsvirkjun en íslenska ríkið hafi aðeins átt þar hlut að máli á grundvelli 1. mgr. 21. gr. laga nr. 91/1991 (réttargæsluáðild) og hafi af þeim sökum ekki verið aðili að því í skilningi 1. mgr. 116. gr. sömu laga. Þótt hrepparnir þrír hafi reist áður nefndar dómkröfur sínar í fyrra málinu á þeim grunni að þeir nytu beins eignarréttar yfir Eyvindarstaðaheiði hafi þær snúið að viðurkenningu réttar hreppanna til bóta úr hendi Landsvirkjunar. Dómkröfur í þessu máli snéru á hinn bóginn að því hvort hnekkt yrði úrskurði óbyggðanefndar um að Eyvindarstaðaheiði og Hraunin séu þjóðlenda og eftir atvikum ákvörðun um hvers konar réttindi gagnaðilar íslenska ríkisins kynnu að njóta að þessum landsvæðum. Í skilningi einkamálaréttarfars væri sakarefnið málinu þannig ekki það sama og í fyrra dómsmálinu. Dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 hafi því ekki þau áhrif hér, sem um ræði í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, en hann hafi á hinn bóginn fullt sönnunargildi um þau málsatvik, sem í honum greinir, þar til það gagnstæða sé sannað, sbr. 4. mgr. sömu lagagreinar.

Í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 5/2008, sem tók til landsvæðisins, kom fram að nefndin teldi ljóst að beinn eignarréttur hafi verið til úrlausnar í dómi Hæstaréttar í máli nr. 67/1996. Þannig lægi fyrir dómsúrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar. Til þess beri þó að líta að dómurinn feli ekki í sér úrlausn um eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998 með síðari breytingum. Til athugunar hljóti því að koma hjá óbyggðanefnd hvaða áhrif aðild að málinu sem þá var til umfjöllunar hjá nefndinni, gögn eða önnur þau atriði sem dómstólar hafa ekki þegar tekið afstöðu til, hafi á eignarréttarlega stöðu Eyvindarstaðaheiðar samkvæmt lögum nr. 58/1998. Síðan rakti nefndin að Sjálfseignarstofnunin Eyvindarstaðaheiði (sem var í eigu Húnavatnshrepps) og Sveitarfélagið Skagafjörður væru komin í stað þeirra hreppa sem áttu aðild að umræddu máli hjá Hæstarétti. Í málinu lögju ekki fyrir nein gögn sem sýni fram á rýmri rétt annarra hreppa sem sameinuðust undir merkjum

Sveitarfélagsins Skagafjarðar og Húnavatnshrepps, til Eyvindarstaðaheiðar. Þá taldi nefndin, eftir að hafa borið skjalaskrá málsins saman við skjalaskrá Hæstaréttarmáls nr. 67/1996 að engin ný gögn væru komin fram í málinu sem skipt gætu máli að þessu leyti.

Af framangreindum dómi Hæstaréttar í máli nr. 411/2012 má ráða þá afstöðu réttarins að dómur Landsyfírréttar kunnir að vera bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila máls og þeirra sem þeir leiða rétt sinn til að uppfylltum þeim skilyrðum og fram koma í 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála, með sambærilegum hætti og dómur þeirra dómstóla sem starfa samkvæmt núverandi réttarskipan. Samkvæmt ákvæðinu er dómur bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila og þeirra sem koma að lögum í þeirra stað, um þær kröfur sem eru dæmdar þar að efni til. Í umræddu máli var um það að ræða að annar málaðilanna, þ.e. íslenska ríkið, átti ekki aðild að máli nr. 1/1855 fyrir Landsyfírrétti og leiddi ekki heldur rétt sinn til aðila þess máls. Dómurinn var því að mati Hæstaréttar ekki bindandi um úrslit sakarefnisins jafnvel þótt þar hafi verið dæmt um að svæðið væri „fullkomin og átölulaus eign“ þess aðila sem krefjendur eignarréttar í máli nr. 411/2012 leiddu rétt sinn til.

Með sambærilegum hætti var dómur Hæstaréttar í máli nr. 67/1996 ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í máli nr. 546/2012 þar sem íslenska ríkið átti ekki aðild að fyrrnefnda málinu auk þess sem dómkröfur voru ekki hinar sömu. Gilti einu í því sambandi þótt krefjendur beins eignarréttar í máli nr. 546/2012 leiddu rétt sinn til aðila sem Hæstiréttur hafði í máli nr. 67/1996 í reynd hafnað að ættu beinan eignarrétt á svæðinu. Er það í aðalatriðum í samræmi við þá afstöðu óbyggðæfndar til áhrifa hins eldra dóms sem fram kemur í forsendum fyrir niðurstöðu nefndarinnar í máli nr. 5/2008, enda lagði nefndin sjálfstætt mat á sönnunargildi dómsins en taldi hann ekki bindandi um úrslit sakarefnisins í skilningi 1. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991.

Fyrir liggja nokkrir dómur Hæstaréttar í þjóðlendumálum þar sem eldri dómsúrlausnir hafa verið taldar bindandi um niðurstöðu málsins. Í fyrsta lagi má nefna dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 þar sem íslenska ríkið og Bræðratungukirkja deildu um eignarréttarlega stöðu Tunguheiðar. Í málinu lá fyrir dómur aukadómsþings Árnassýslu frá 23. febrúar 1980 í eignardómsmáli þar sem Bræðratungukirkja og íslenska ríkið deildu um eignarrétt á landinu. Viðurkennt var að Bræðratungukirkja ætti beinan eignarrétt á landinu. Í forsendum fyrir niðurstöðu dóms Hæstaréttar í máli nr. 48/2004 kemur fram að umræddur dómur aukadómsþings Árnassýslu sé bindandi um úrslit sakarefnisins og hafi hlotið að vekja réttmætar væntingar Bræðratungukirkju um að eignarréttur kirkjunnar á landinu væri óumdeildur. Kröfugerð ríkisins í þjóðlendumálinu fengi ekki samrýmst þeirri afstöðu íslenska ríkisins að una dómi aukadómsþingsins.

Í máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar 11. nóvember 2010 í máli nr. 768/2009 (Afréttur Álftaneshrepps hins forna) lá fyrir dómur landamerkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu og Hafnarfjarðar frá 14. desember 1971 þar sem skorið var úr um hver væru mörk Krýsuvíkur til norðurs og Garðakirkjulands til suðurs. Málið var rekið sem eignar-

dómsmál og íslenska ríkið var þar meðal málsaðila. Aðildin að máli því sem lauk með dómi Hæstaréttar í máli nr. 768/2009 var að nokkru leyti önnur en í landamerkjadómnum. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að dómur landamerkjadómsins hafi fullt sönnunargildi um þau atvik sem þar var ráðið til lykta og feli í sér „bindandi úrslit sakarefnisins jafnt fyrir áfrýjendur sem aðra“. Dómurinn var því lagður til grundvallar um afmörkun þjóðlendunnar.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 294/2010, sem kveðinn var upp 22. september 2011, kom til skoðunar hvaða þýðingu dómur Héraðsdóms Austurlands frá 8. janúar 2004 í eignardómsmáli hefði varðandi eignarréttarlega stöðu Mælifells og Selsárvala. Í dómi Hæstaréttar kemur fram að þeir sem fengu eignardóminn hafi orðið eins settir og ef gefin hefði verið út skiptayfirlýsing um ráðstöfun viðkomandi réttinda. Þá segir að slík skiptayfirlýsing hefði í engu breytt réttarstöðu dómhafanna og áfrýjenda sem leiddu rétt sinn til þeirra gagnvart ákvæðum laga nr. 58/1998 og leiði þá af sjálfu sér að dómurinn frá 8. janúar 2004 geri það ekki heldur.

Þær forsendur fyrir niðurstöðum Hæstaréttar í málum nr. 411/2012 og 546/2012 sem að framan eru raktar kunna að hafa áhrif á mat óbyggðanefndar á þýðingu eldri dómsúrlausna um eignarréttarlega stöðu landsvæða ef upp koma sambærileg tilvik. [...] Aðrir fyrirbyggjandi dómur Hæstaréttar gefa að mati óbyggðanefndar ekki tilefni til breytinga á sönnunarmati nefndarinnar. Niðurstaðan af framangreindri skoðun er í meginatriðum sú að meta þurfi áhrif eldri dómsúrlausna af varfærni. Þær geta haft sönnunargildi um þau atvik sem þar greinir en fela aftur á móti ekki í sér bindandi niðurstöðu um úrslit sakarefnisins nema milli aðila viðkomandi máls og þeirra sem leiða rétt sinn frá þeim með beinum hætti, sé sakarefnið það sama. Auk þess má draga þá ályktun að eldri dómsúrlausn feli því aðeins í sér bindandi niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu landsvæðis ef þar hefur ótvírætt verið tekin afstaða til inntaks viðkomandi eignarréttinda.

12. VIÐAUKI 6: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 9B

12.1. Þinglýsing landamerkjabréfa og færsla í landamerkjabækur²²⁷

Í kafla 5.5 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* er lýst þeirri afstöðu nefndarinnar að hafi landamerkjabréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt sé ljóst að þinglýstir eigendur hafi um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Í þeim málum sem óbyggðanefnd hefur til meðferðar á svæði 9B, þar á meðal því máli sem hér er til úrlausnar, eru allmörg dæmi um að ekki liggi fyrir upplýsingar um hvort og þá hvenær landamerkjabréfum jarða sem tengjast ágreiningssvæðunum hafi verið þinglýst og það þótt landamerkjabréfin séu varðveitt í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu. Á öðrum svæðum sem nefndin hefur haft til meðferðar hefur upplýsingar um þetta oftast verið að finna í dóma- og þingbókum viðkomandi sýslu, í registrum þinglýsingarbóka og/eða á landamerkjabréfunum sjálfum.

Í þessu sambandi skal þess getið að skv. 4. gr. eldri landamerkjálaga, nr. 5/1882, skyldi landeigandi, eftir að hann hafði aflað samþykkis eigenda aðliggjandi jarða á merkjalýsinguna (landamerkjabréfið), fá hana sýslumanni í hendur til þinglesturs á næsta manntalsþingi. Þá skyldi sýslumaður skv. 6. gr. laganna „hafa löggilta landamerkjabók, til að rita í allar merkjalýsingar, samninga og dóma um landamerki, sem á þingi eru lesnir“. Núgildandi landamerkjälög, nr. 41/1919, leystu lög nr. 5/1882 af hólmi. Í 5. gr. þeirra kemur fram að í hverju lögsagnarumdæmi skuli vera löggilt landamerkjabók og skuli sýslumaður²²⁸ rita í hana alla þinglýsta gerninga og dóma um landamerki. Þá kemur fram í 2. gr. laganna að eigandi lands eða fyrirsvarsmaður skuli færa hreppstjóra merkjaskrá eftir að aflað hafi verið áritana vegna aðliggjandi landsvæða og hreppstjóri skuli, eftir athugun á skránni, senda sýslumanni hana til þinglýsingar.

Af þessu verður ráðið að allt frá gildistöku eldri landamerkjálaga, nr. 5/1882, hafi gilt reglur sem fólu í sér að ekki skyldi færa landamerkjabréf í landamerkjabók nema þeim hefði verið þinglýst. Jafnframt er ljóst að frá upphafi hefur sú skylda hvílt á sýslumönnum að halda landamerkjabækur, auk þess sem það hefur verið á þeirra hendi að annast þinglýsingar. Það að þau landamerkjabréf sem hér um ræðir sé að finna í landamerkjabók Snæfellsness- og Hnappadalssýslu bendir a.m.k. til þess að þeir sem kölluðu til réttinda á grundvelli þeirra hafi uppfyllt þá skyldu að afhenda þau viðkomandi sýslu-

²²⁷ Úr kafla 6.3.3 í úrskurði í máli nr. 1/2018 (svæði 9B), dags. 15. ágúst 2019. Í málinu voru til umfjöllunar tilvik þar sem ekki kom með ótvíræðum hætti fram í heimildum að ákveðnum landamerkjabréfum hefði verið þinglýst. Af því tilefni fjallaði nefndin með ítarlegri hætti en gert er í kafla 5.5 um samspil þinglýsingar landamerkjabréfa og færslu þeirra í landamerkjabækur.

²²⁸ Í upphaflegri gerð þessarar greinar laganna og allt þar til henni var breytt með 6. gr. laga nr. 92/1991 um breyting á ýmsum lögum vegna aðskilnaðar dómsvalds og umboðsvalds í héraði o.fl. var orðið *valdsmaður* notað þar sem nú segir *sýslumaður*. Að öðru leyti er þessi lagagrein óbreytt. Ljóst er að sýslumaður bar þó frá upphafi þær skyldur valdsmanns sem kveðið er á um í greininni.

mannsembætti til þinglýsingar og varðveislu í landamerkjabók eða, séu bréfin frá því eftir gildistöku laga nr. 41/1919, afhenda þau hreppstjóra sem síðan hafi sent þau til sýslumanns. Í ljósi þessa verður að mati óbyggðanefndar engu slegið föstu um að óvissa um þinglýsingu umræddra landamerkjabréfa á Snæfellsnesi bendi til þess að eigendur viðkomandi jarða hafi vanrækt skyldur sínar samkvæmt landamerkjalögum. Þessi landamerkjabréf hafa því eftir sem áður ríkt sönnunargildi um landamerki jarðanna, að öðrum framangreindum skilyrðum uppfylltum.

12.2. Almenningar stöðuvatna²²⁹

Í 1. tölul. 4. mgr. 1. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, sbr. 1. gr. laga nr. 132/2011, er *almenn-ingur* skilgreindur sem sá hluti vatns sem liggur fyrir utan netlög landareigna. Þá eru *netlög* skilgreind í 17. tölulið sömu málsgreinar sem vatnsbotn 115 metra út frá bakka stöðuvatns eða vatnsfalls sem fasteign liggur að. Sambærilegar skilgreiningar á þessum hugtökum er einnig að finna í 2. og 30. tölul. 3. gr. laga nr. 61/2006, um lax- og silungsveiði. Fram kemur í 1. mgr. 4. gr. vatnalaga að þegar landareign liggur að stöðuvatni fylgi vatnsbotn þeim bakka sem hann verður talinn framhald af, 115 metra út í vatn (netlög). Í 3. mgr. sömu greinar segir að ef gras vex upp úr vatni við lágflæði fylgi vatnsbotn landi sem þurr land væri og í 4. mgr. kemur fram að ef eyjar, hólmar eða sker eru í stöðuvatni fylgi þeim netlög. Þá segir í 5. mgr. að jafnan skuli miða við lágflæði í vatni. Af athugasemdum við 4. gr. frumvarps sem varð að vatnalögum, nr. 15/1923, verður ótvírætt ráðið að gengið hafi verið út frá því að aðliggjandi fasteignir næðu ekki lengra út í stöðuvötn en næmi netlögum. Niðurstaða dóms Hæstaréttar sem birtur er á bls. 182 í dómasafni réttarins 1981 (Mývatnsbotn) er í samræmi við þetta. Veiðiréttur í almenningum stöðuvatna tilheyrir aftur á móti jafnan fasteignum sem að þeim liggja, sbr. 6. gr. laga um lax- og silungsveiði. Samkvæmt þessu verður að telja að almenningar stöðuvatna teljist að jafnaði til landsvæða utan eignarlanda í skilningi 1. gr. þjóðlendulaga og eigi því að falla í flokk þjóðlendna samkvæmt lögum, enda verður að telja að *landsvæði* í þessum skilningi geti bæði átt við um vatn og þurrlandi. Ekki verður þó útilokað fyrir fram að í einstökum tilvikum kunni að hafa stofnast til beinna eignarréttinda á slíkum svæðum, t.d. á grundvelli hefðar.

Þrátt fyrir þetta verður ekki ráðið af þeim gögnum sem varða undirbúning þess að þjóðlendulög voru sett að litið hafi verið til almenninga stöðuvatna í því sambandi og framkvæmd laganna hefur einnig endurspeglad það. Á þeim svæðum sem óbyggðanefnd hefur fjallað um til þessa eru fjölmörg dæmi um stöðuvötn sem eru það stór að þar gætu verið almenningar, þ.e. vötnin breiðari en 230 metrar. Þessi vötn eru ýmist innan eða utan svæða sem kröfugerðir íslenska ríkisins um þjóðlendur hafa lotið að. Í þeim tilvikum þar sem vötnin hafa verið innan marka þjóðlendukrafna hefur málatil-

²²⁹ Úr kafla 6.3.3 í úrskurði í máli nr. 4/2018 (svæði 9B), dags. 15. ágúst 2019. Í málinu fjallaði óbyggðanefnd með almennum hætti um almenninga stöðuvatna í tilefni af því að tiltekið stöðuvatn og hluti af öðru vatni voru innan ágreiningssvæðis málsins.

búnaður ríkisins ekki lotið sérstaklega að almenningum þeirra heldur byggst á því að vötnin væru, ýmist að hluta eða heild, innan stærri svæða sem væru þjóðlendur á öðrum grundvelli. Að sama skapi hafa úrlausnir óbyggðanefndar ráðist af stöðu viðkomandi svæða og ekki hefur verið úrskurðað um almenninga vatnanna sérstaklega.

Í máli þessu hefur íslenska ríkið ekki gert varakröfu um að almenningar Baulárvallavatns og Hraunsfjarðarvatns séu þjóðlendur og ekki heldur byggt málatilbúnað sinn á því að hann sé þjóðlenda á þeim grundvelli að hann sé utan netlaga aðliggjandi fasteigna. Sú ályktun verður dregin af dómum Hæstaréttar frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafreittur) og frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Skaftafell I og III) að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, þó innan þeirra takmarka sem kröfugerð íslenska ríkisins setur hverju sinni, og verði að leysa úr málum á þeim grundvelli. Þá verður ráðið af dómi Hæstaréttar frá 24. september 2009 í máli nr. 102/2009 (Brú á Jökuldal) að málsástæður aðila kunni að reisa nefndinni skorður hvað varðar niðurstöður sem þó rúmist innan kröfugerða þeirra. Enn fremur verður að telja sjónarmið um jafnræði mæla gegn því að úrskurðað verði um þjóðlendu í almenningi Baulárvallavatns og hluta af almenningi Hraunsfjarðarvatns án þess að aðrir almenningar stöðuvatna sæti sams konar málsmeðferð og rannsókn. Að teknu tilliti til þessara atriða er að mati óbyggðanefndar eðlilegra að úrlausn um almenninga stöðuvatna á landinu fari eftir atvikum fram með heildstæðum hætti síðar og í ljósi þess hvernig þjóðlendulög hafa hingað til verið framkvæmd að þessu leyti kynni lagabreyting, þar sem tekin væru af tvímæli um afstöðu löggjafans til þessa, að vera æskilegur undanfari þeirrar vinnu.

13. VIÐAUKI 7: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10C

13.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²³⁰

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurður á svæði 10A, þ.e. Strandasýslu ásamt fyrrum Bæjarhreppi, var kveðinn upp 21. febrúar 2020. Hæstiréttur hefur ekki kveðið upp neina dóma í þjóðlendumálum síðan þá. Því liggja sem fyrr fyrir samtals 68 dómar Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998.

Með lögum nr. 50/2016, um dómstóla, sem tóku gildi 1. janúar 2018, var Landsrétti komið á fót og verður dómum héraðsdómstóla á sviði þjóðlendumála nú áfrýjað þangað í stað Hæstaréttar áður. Frá uppkvaðningu úrskurðar á svæði 10A, 21. febrúar 2020, hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum, sem jafnframt eru þeir fyrstu á því sviði sem kveðnir eru upp þar. Um er að ræða dóma réttarins frá 2. október 2020 í málum nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir), nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar), og frá 16. október 2020 í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur). Í tveimur fyrstnefndu dómunum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að þau svæði sem deilt var um væru þjóðlendar. Í þeim þriðja var komist að niðurstöðu um að hluti svæðisins sem þar var til umfjöllunar væri eignarland en niðurstaða óbyggðanefndar, sem hafði úrskurðað allt svæðið þjóðlendu, var staðfest að öðru leyti.²³¹ [...]

13.2. Stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 1776²³²

Í tveimur af framangreindum dómum Landsréttar reyndi á álitaefni í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 15. apríl 1776.²³³ Verður nú vikið nánar að þeim. Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var m.a. fjallað um þá málsástæðu gagnaðila íslenska ríkisins að áreið og útmæling vegna stofnunar nýbýlis á Fannlaugarstöðum hefði farið fram á grundvelli 3. gr. nýbýlatilskipunarinnar, sem fjallar um stofnun nýbýlis í eignarlandi, og þar með væri ljóst að um eignarland hefði verið að ræða. Landsréttur hafnaði því að sýnt hefði verið fram á það í málinu með svofelldum rökstuðningi:

Áreið og útmæling Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 fór fram á vegum sýslumannsins í Skagafjarðarsýslu í samræmi við ákvæði nýbýlatilskipunar 15. apríl 1776. Samkvæmt

²³⁰ Kafli 7.1.2 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2020 (svæði 10C), dags. 22. desember 2020.

²³¹ Áfrýjunarleyfis var óskað vegna þriggja af fjórum dómum Landsréttar, allra nema dóms í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar). Hæstiréttur hafnaði beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóma Landsréttar í málum nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og þeir dómar eru því endanlegir, sem og dómur Landsréttar í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar). Hins vegar féllst Hæstiréttur á beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms Landsréttar í máli nr. 322/2019 (Þóreyjartungur) og dómur Hæstaréttar var kveðinn upp 13. október 2021 (mál nr. 41/2020). Um hann er fjallað í úrskurðum á svæði 10B (Ísafjarðarsýslum).

²³² Kafli 7.1.2.1 í úrskurðum í málum nr. 1–4/2020 (svæði 10C), dags. 22. desember 2020.

²³³ „Tilskipun um friðheit fyrir þá, sem vilja upp taka eyði-jarðir eða óbygð pláz á Íslandi.“

ákvæðum tilskipunarinnar var hvort heldur unnt að stofna til nýbýlis á landi sem enginn kallaði til eignarréttar yfir, sbr. 4. og 5. gr. hennar, eða í eignarlandi annarra, sbr. 3. gr. Fyrir liggur að fullgild stofnun nýbýlis á grundvelli tilskipunarinnar hafði í för með sér stofnun beins eignarréttar yfir landi óháð því hvort 3., 4. eða 5. gr. ætti við, að fullnægðum skilyrðum tilskipunarinnar. Stefndi byggir á því að jafnvel þótt talið yrði að hann hafi ekki fært fram fullnægjandi sönnunargögn um beinan eignarrétt sinn að landinu fyrir árið 1823 sé ótvírætt að slík gögn hafi legið fyrir við áreið og útmælingu landsins 10. júlí það ár. Af hans hálfu er á því byggt að áreiðin og útmælingin hafi farið fram á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar sem fjallar um þær aðstæður þegar einhver „kemur fram með óefanlegan eignarrétt til landsins“. Um nánari rökstuðning fyrir þessu vísar hann einkum til þess að í fyrrgreindri útskrift úr dómsmálabókinni komi fram að Bjarni Þorleifsson sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi í aðdraganda áreiðarinnar og útmælingu landsins framvísað skjölum sem hafi borið þetta með sér. Í útskriftinni segir nánar tiltekið orðrétt um þetta: „Mr Bjarni Þorleifsson á Reinistað hefir þar skjöl, sem eigna það útpýckilega Vík og fleiri lönd þar nærverandi, enn enginn hefir getað þar á móti haft.“

Fyrir liggur að þau skjöl sem vísað er til í útskriftinni hafa ekki fundist þrátt fyrir leit. Samkvæmt því liggur ekkert fyrir um hvert efni þeirra og innihald var. Er því ekki unnt að staðreyna hvers eðlis sá ætlaði eignarréttur var sem skjölin hafi fengið eiganda Víkur í Sæmundarhlíð yfir landinu. Í ljósi þess sem fyrr hefur verið rakið um efni þeirra skjala sem hafa fundist um landið Fannlaugarstaði og gefa eindregið til kynna að enginn hafi kallað til beins eignarréttar yfir landinu verður í ljósi þessa óskýrleika ekki fallist á að unnt sé að leggja til grundvallar að til hafi staðið að stofna til nýbýlis á grundvelli 3. gr. tilskipunarinnar. Verður því ekki fallist á að fyrrgreind tilvísun í útskrift Dómsmálabókar Skagafjarðarsýslu 1820–1823, til ótilgreindra skjala sem ekki hafa fundist, geti ein og sér dugað sem fullgild sönnun fyrir því að Bjarni Þorleifsson, sem eigandi Víkur í Sæmundarhlíð, hafi árið 1823 farið með beinan eignarrétt að landi Fannlaugarstaða.

Þrátt fyrir það sem fram kemur í tilvitnuðum texta er ljóst af orðalagi 3. og 10. gr. nýbýliltilskipunarinnar að ef stofnað var til nýbýlis á grundvelli 3. gr., á landsvæði sem var háð beinum eignarrétti fyrir, var ekki gert ráð fyrir yfirfærslu þess eignarréttar til nýbýlings nema um það semdist við landeigandann, heldur var þá hugmyndin að nýbýlingurinn fengi ótímabundna ábúð á leigulandi. Jafnframt er ljóst að undir þessum kringumstæðum getur skipt verulegu máli hvort sá sem hefur uppi kröfu um beinan eignarrétt leiðir rétt sinn frá nýbýlingnum eða þeim aðila sem talinn var eiga landið. Um bæði þessi atriði vísast til dóms Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli).

Í úrskurði óbyggðanefndar frá 19. desember 2014 í máli nr. 1/2013 var komist að sömu niðurstöðu um þetta atriði en í dómi Héraðsdóms Norðurlands vestra frá 31. desember 2018 í máli nr. E-23/2015 var aftur á móti komist að þeirri niðurstöðu að umrætt svæði væri eignarland, m.a. á þeim grundvelli að í dómsmálabók Skagafjarðarsýslu kæmi fram að Bjarni Þorleifsson hefði haft skjöl sem vafalaust sýndu að hann hefði verið eigandi landsins þegar áreið og útmæling Fannlaugarstaða fór fram. Gagnaðila íslenska ríkisins yrði ekki kennt um að þau skjöl sem vísað var til í dómsmálabókinni um þetta hefðu ekki fundist.

Að fenginni niðurstöðu um þetta atriði tók Landsréttur til skoðunar hvort til beins eignarréttar hefði stofnast að landi Fannlaugarstaða með stofnun nýbýlis á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar. Um það segir í dómi Landsréttar:

Upplýst er að byggingarbréf fyrir stofnun nýbýlis að Fannlaugarstöðum hafi ekki fundist þrátt fyrir leit og heimildir sem liggja fyrir í málinu gefa heldur ekki til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu fyrrgreinds Bjarna Þorleifssonar, eiganda Víkur í Sæmundarhlíð, eða Sigurðar Gíslasonar, ábúanda landsins. Af þeim sökum er óhjákvæmilegt að leggja til grundvallar að byggingarbréf hafi ekki verið gefið út en engar upplýsingar liggja fyrir um hugsanlegar ástæður þess. Engin gögn liggja heldur fyrir um að áreið og útmælingu Fannlaugarstaða 10. júlí 1823 hafi verið lýst á þingi í samræmi við fyrrgreindan áskilnað 6. gr. tilskipunarinnar. Gera verður þá kröfu svo að beinn eignarréttur verði viðurkenndur á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar að fyrir liggi að farið hafi verið eftir ákvæðum hennar um stofnun nýbýlis. Leggja verður til grundvallar að útgáfa byggingarbréfs af hálfu amtmanns á grundvelli fyrrgreindrar 6. gr. tilskipunarinnar hafi falið í sér staðfestingu á rétti nýbýlings til stofnunar nýbýlis og sé þar með forsenda þess að hægt sé að viðurkenna stofnun beins eignarréttar að landi á grundvelli hennar. Sem fyrr greinir liggur fyrir að ekki var gætt að ákvæði 6. gr. tilskipunarinnar um útgáfu amtmanns á byggingarbréfi til þess sem átti að verða nýbýlingur í landinu. Um orsakir þess er sem fyrr greinir óupplýst en eins og aðstæður máls þessa eru verður ekki fallist á að unnt sé að láta áfrýjanda bera hallann af því með þeim afleiðingum að beinn eignarréttur yfir landi teljist hafa stofnast á grundvelli tilskipunarinnar. Af fyrrgreindu leiðir að ekki er unnt að fallast á að lögformlegt nýbýli hafi stofnast að Fannlaugarstöðum á grundvelli tilskipunarinnar við fyrrgreinda áreið og útmælingu 10. júlí 1823. Verður því ekki fallist á að stofnast hafi beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar sem stefndi geti byggt rétt á.

Hér virðist ráða úrslitum að ekki hafi legið fyrir byggingarbréf og engar heimildir gefi til kynna að slíkt bréf hafi verið gefið út eða að eftir því hafi verið gengið af hálfu þeirra sem stóðu að nýbýlisstofnuninni. Á þeim grundvelli taldi Landsréttur að ekki hefði verið gætt að ákvæði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar og þannig hefði ekki stofnast beinn eignarréttur að landinu á grundvelli hennar.

Í dómi Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) reyndi einnig á það hvort skilyrðum 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hefði verið fullnægt í tengslum við nýbýlisstofnun á hluta ágreiningssvæðis málsins. Talið var sannað að byggingarbréf hefði verið gefið út vegna stofnunar nýbýlis að Réttarhóli. Óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu í úrskurði 19. desember 2014 í máli nr. 2/2013 að nýbýli hefði ekki stofnast þar sem byggingarbréfinu hefði ekki verið þinglýst, svo sem nefndin taldi að skylt hefði verið samkvæmt 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar, og fyrirbyggjandi gögn bentu ekki til þess að mistökum eða vanrækslu embættismanna væri um að kenna. Um þetta atriði er nokkuð ítarlega fjallað í dómi Landsréttar:

Fyrir liggur að sýslumaður sendi amtmanni endurrit af áreiðargjörðinni og að amtmaður sendi sýslumanni 17. október 1889 byggingarbréf sem hann óskaði eftir að yrði afhent Birni Eysteinessyni. Þá kemur fram í gögnum málsins að sýslumaður hafi með bréfi 29. sama mánaðar sent byggingarbréfið áfram til Björns samkvæmt áðurgreindum fyrirmælum amtmanns. Frumrit byggingarbréfsins liggur ekki fyrir í málinu en leggja verður til grundvallar að byggingarbréfið sem gefið var út til Björns

hafi að efni til verið í samræmi við endurrit sem er að finna í skjalasafni amtmanns og áður er getið.

Í málinu er ekki að finna nein gögn um að „foréttíngunni“ hafi verið lýst á þingi svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar. Í greininni er þess ekki getið hver eigi að annast lýsingu á „foréttíngunni“ á þingi og ekki er sérstaklega kveðið á um að byggingarbréfinu skuli þinglýst. Ljóst er af ákvæði 6. gr. að gerður var greinarmunur á útgáfu byggingarbréfsins og „foréttíngunni“ sjálfri. Þá liggur fyrir að áreiðin var á höndum sýslumannsins og þeirra matsmanna sem hann kvaddi til og að sýslumaður hafði umsjón með manntalsþingi þar sem „foréttíngunni“ skyldi lýst.

Á þeim tíma sem áreiðargerðin fór fram og byggingarbréfið var gefið út var í gildi tilskipun um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833. Í 2. og 3. gr. tilskipunarinnar er mælt fyrir um að ef skjal hljóðar upp á afhendingu fasteignar eigi ætíð að lesa það á þingi „til hvers eigindómurinn heyrir“ sem utan Reykjavíkur skuli vera hið árlega manntalsþing. Í 4. gr. tilskipunarinnar kemur fram að réttarverkun þinglýsingar gagnvart þriðja manni reiknist almennt frá þinglýsingardegi. Af ákvæðinu má ráða að þinglýsingu skjals um afhendingu eignar hafi fyrst og fremst verið ætlað að verja rétt eiganda gagnvart þriðja manni.

Í úrskurði óbyggðanefndar og hinum áfrýjaða dómi er á því byggt að Birni hafi verið skylt að láta þinglýsa byggingarbréfinu samkvæmt báðum tilskipunum. Svo sem rakið er að framan var ekki mælt fyrir um það í nýbýlistilskipuninni að nýbýlingi hefði borið skylda til þess að þinglýsa byggingarbréfi til þess að fullkomna stofnun nýbýlis heldur er einungis mælt fyrir um að „foréttíngunni“ skuli lýsa á þingi. Það liggur á hinn bóginn fyrir að ef nýbýlingur hefði viljað tryggja eignarrétt sinn á nýbýlinu gagnvart þriðja manni hefði hann getað óskað eftir því að byggingarbréfinu yrði lýst á þingi eins og öðrum skjölum um afhendingu eignar. Fyrir liggur að áreiðargerðin og þar með „foréttíngin“ var á höndum sýslumannsins auk þess sem sýslumaður og amtmaður höfðu báðir haft undir höndum byggingarbréfið sem gefið var út til Björns. Embættismönnum var því fullkunnugt um gilda stofnun nýbýlisins að Réttarhóli. Ekki verður úr því skorið hvers vegna „foréttíngunni“ var ekki lýst á þingi enda liggja engar upplýsingar fyrir um það í málinu. Þegar framangreint er haft í huga og það markmið þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni verður því hafnað að vanhöld á þinglýsingu hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar Björns á umræddu landi samkvæmt nýbýlatilskipuninni. Gagnvart aðaláfrýjanda verður því að miða við að nýbýli hafi stofnast og Björn þannig eignast einkaeignarrétt að því svæði sem önnur varakrafa gagnáfrýjenda í héraði tekur til, sbr. 1. mgr. 1. gr. laga nr. 58/1998.

Í dómnum er byggt á því að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi einungis kveðið á um skyldu til að láta þinglýsa „foréttíngunni“ eða áreiðargerðinni en ekki byggingarbréfinu. Þrátt fyrir það var því hafnað að vanhöld á þinglýsingu „foréttíngarinnar“ hafi leitt til þess að ekki hafi stofnast til einkaeignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, m.a. með hliðsjón af því að óljóst hafi verið hvers vegna „foréttíngunni“ hafi ekki verið þinglýst og því markmiði þinglýsingar að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja manni. Ályktun um markmið þinglýsingar var dregin af túlkun á 4. gr. þágildandi tilskipunar um afsalsbréf og pantsetningar á Íslandi frá 24. apríl 1833.

Af framangreindum dómum Landsréttar má ráða þá afstöðu réttarins að þrátt fyrir að 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar hafi kveðið á um skyldu til útgáfu byggingarbréfs og þinglýsingar „foréttíngarinnar“ ráði útgáfa byggingarbréfs í raun úrslitum um það hvort stofnast hafi til eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar. Þinglýsingu „foréttíngarinnar“ hafi fyrst og fremst verið ætlað að tryggja eignarrétt gagnvart þriðja

manni og hún hafi því ekki verið fortakslaust skilyrði fyrir stofnun eignarréttar á grundvelli tilskipunarinnar.

Í dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli) var m.a. fjallað um skilyrði 6. gr. nýbýlatilskipunarinnar í tengslum við stofnun eignarréttar á grundvelli hennar í Heiðarmúla í Svalbarðshreppi. Í málinu lá fyrir að áreiðar- og skoðunargerð fór fram í samræmi við reglur tilskipunarinnar. Ekki lá hins vegar fyrir hvað gert hefði verið í framhaldinu og um það segir í dómi Hæstaréttar:

... til að ljúka meðferð málsins stóð eftir að sýslumaður léti af hendi til amtmanns útskrift af áreiðar- og skoðunargerðinni, amtmáður gæfi [nýbýlingi] út byggingarbréf og gerðinni yrði lýst á þingi, svo sem mælt var fyrir um í 6. gr. tilskipunarinnar.

[...]

Í málinu hefur ekkert komið fram um að byggingarbréf fyrir Heiðarmúla hafi verið þinglesið eða gerð sýslumanns lýst á manntalsþingi. Að þessu öllu virtu er ekki unnt að leggja annað til grundvallar en að látið hafi verið hjá líða að ljúka stofnun nýbýlisins með áður nefndum aðgerðum, sem kveðið var á um í 6. gr. tilskipunarinnar frá 15. apríl 1776. Til þess verður á hinn bóginn að líta að um þessi atriði, sem málsmeðferðinni var áfátt, varð [nýbýlingi] ekki kennt, heldur er óhjákvæmilegt að rekja þau til mistaka eða vanrækslu embættismanna.

Sú niðurstaða málsins að um þjóðlendu væri að ræða réðst síðan af öðrum atriðum.

Sú afstaða Landsréttar sem að framan var lýst, þess efnis að útgáfa byggingarbréfs ráði í raun úrslitum um hvort stofnað hafi verið til beins eignarréttar á landi á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, er í meginatriðum í samræmi við þá afstöðu sem óbyggðanefnd hefur haft til þessa atriðis, þó að niðurstaða nefndarinnar varðandi nýbýlisstofnun að Réttarhóli hafi verið önnur en Landsréttar. Má í því sambandi benda á umfjöllun nefndarinnar um heiðarbyli á Norðausturlandi í kafla 7.1.2 í *Almennum niðurstöðum* nefndarinnar sem birtar eru sem viðauki með úrskurði þessum. Umræddur kafli snýr einkum að stofnun eignarréttar á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar, en þar segir m.a. um það atriði: „Útgáfa byggingarbréfs, sem stundum er nefnt nýbýlaleyfi, tekur af vafa um stofnun eignarlands og að landsvæði hafi frá þeim tíma öðlast stöðu jarðar að lögum.“ Þrátt fyrir þetta komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu í máli nr. 2/2013, m.a. með hliðsjón af framangreindum dómi Hæstaréttar frá 7. október 2010 í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), að þar sem engar heimildir væru um að byggingarbréfi Réttarhóls hefði verið þinglýst og fyrirliggjandi gögn bentu ekki til þess að þar væri mistökum eða vanrækslu embættismanna um að kenna stæðu ekki rök til að viðurkenna að til fullnaðrar nýbýlisstofnunar hefði komið á Réttarhóli í samræmi við ákvæði tilskipunarinnar.

Eins og áður segir var ekki óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar vegna dóms Landsréttar frá 2. október 2020 í máli nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og beiðni um áfrýjunarleyfi vegna dóms réttarins frá sama degi í máli nr. 63/2019 (Fannlaugarstaðir) var hafnað af Hæstarétti. Dómarnir eru því endanlegur í málunum og hafa það forðæmisgildi sem af því leiðir. Samanburður þeirra þriggja dóma sem hér um ræðir, þ.e. dóma Landsréttar í málum nr. 190/2019 (Forsæludalskvíslar) og 63/2019 (Fannlaugarstaðir) og dóms Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli), leiðir til

ályktunar um að eftir sem áður ráði útgáfa amtmanns á byggingarbréfi til nýbýlings á grundvelli nýbýlatilskipunarinnar frá 1776 mestu um hvort stofnast hafi til beins eignarréttar á áður eigandalausum landi. Ekki ræður endilega úrslitum um þetta þótt látið hafi verið hjá líða að þinglýsa áreiðargerð („forréttingu“) sýslumanns vegna stofnunar nýbýlisins eða eftir atvikum byggingarbréfinu, heldur þarf að meta hvert tilvik sérstaklega. Þá leiða vanhöld á útgáfu byggingarbréfs ekki endilega sjálfkrafa til niðurstöðu um að eignarréttur hafi ekki stofnast á þessum grundvelli, ef þau vanhöld verða rakin til mistaka eða vanrækslu embættismanna, sbr. margnefndan dóm Hæstaréttar í máli nr. 379/2009 (Heiðarmúli). Þau sjónarmið sem koma fram af hálfu Landsréttar í umræddum tveimur dómum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á því hvort eignarréttur hafi stofnast á þessum grundvelli, í tilvikum sem talist geta sambærileg.

14. VIÐAUKI 8: ÚR ÚRSKURÐUM Á SVÆÐI 10B

14.1. Dómafordæmi í þjóðlendumálum²³⁴

Í úrskurðum óbyggðanefndar á hverju svæði hefur jafnan verið gerð grein fyrir þeim dómum Hæstaréttar eða Landsréttar sem hafa fallið frá uppkvaðningu úrskurða á næsta svæði á undan. Úrskurðir í málum á svæði 10C, þ.e. Barðastrandarsýslu, voru kveðnir upp 22. desember 2020. Frá þeim tíma hefur Hæstiréttur kveðið upp einn dóm í þjóðlendumáli. Um er að ræða dóm réttarins frá 31. október 2021 í máli nr. 41/2020 (Þóreyjartungur). Því liggja fyrir samtals 69 dómar Hæstaréttar í málum sem varða ágreining um eignarréttarlega stöðu lands samkvæmt þjóðlendulögum, nr. 58/1998. Frá sama tíma hefur Landsréttur kveðið upp fjóra dóma í þjóðlendumálum sem ekki hafa komið til kasta Hæstaréttar og eru því endanlegir. Um er að ræða dóma réttarins frá 28. maí 2021 í máli nr. 104/2020 (Tvídægra, Sámstaðaselland, Reykholtsselland, austurhluti Síðumúlaskógar og Helgavatnsselland)²³⁵, 3. júní 2022 í máli nr. 490/2020 (Austurhluti Ystutunguafréttar)²³⁶, og frá 4. nóvember 2022 í málum nr. 514/2021 (Fjallendi Borgarhrepps)²³⁷ og nr. 515/2021 (Fjallendi Hraunhrepps)²³⁸.

Í öllum framangreindum dómum Landsréttar voru niðurstöður óbyggðanefndar um svæðin sem deilt var um staðfestar. Í framangreindum dómi Hæstaréttar komst meirihluti réttarins hins vegar að þeirri niðurstöðu að svæðið sem deilt var um, Þóreyjartungur í Borgarfirði, væri eignarland, en óbyggðanefnd hafði komist að þeirri niðurstöðu að það væri þjóðlenda. Minnihluti Hæstaréttar taldi að staðfesta bæri niðurstöðu óbyggðanefndar. Verður nú vikið nánar að dómi Hæstaréttar.

Í úrskurði óbyggðanefndar 11. október 2016 í máli nr. 5/2014 komst nefndin að þeirri niðurstöðu að Þóreyjartungur í Borgarfirði væru þjóðlenda í afréttareign Sjálfseignarstofnunarinnar Oks. Í dómi Hæstaréttar kom fram að þrátt fyrir að lýsingar í hinum ýmsu gerðum *Landnámu* af landnámi á svæðinu væru ekki að öllu leyti glöggar og samrýmanlegar yrði sú ályktun dregin af þeim að umþrætt landsvæði hefði í upphafi tilheyrt hinu víðfeðma landnámi Skalla-Gríms. Um landnám Þóreyjartungna vísaði dómurinn til þess að óbyggðanefnd hefði komist að þeirri niðurstöðu að aðliggjandi heiðarlönd, Lundartunga og Oddsstaðatunga, hefðu verið numin í öndverðu og teldust eignarlönd. Þá hefði íslenska ríkið ekki gert kröfu fyrir óbyggðanefnd um að landsvæði norður af Þóreyjartungum teldist þjóðlenda. Að mati meirihluta Hæstaréttar ættu flest sömu sjónarmið við um Þóreyjartungur og umrædd heiðarlönd, að því er varðaði lýsingar *Landnámu* á landnámi á svæðinu, staðháttum, hæð yfir sjávarmáli og gróðurfari. Ekki stæðu rök til annars en að niðurstaðan yrði sú sama hvað varðaði nám Þóreyjartungna

²³⁴ Kafli 7.2.2 í úrskurðum í málum nr. 1–8/2021 (svæði 10B), dags. 30. ágúst 2023.

²³⁵ Ekki var óskað áfrýjunarleyfis til Hæstaréttar.

²³⁶ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 10. október 2022 nr. 2022-98.

²³⁷ Beiðni um áfrýjunareyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 31. janúar nr. 2022-151.

²³⁸ Beiðni um áfrýjunarleyfi til Hæstaréttar hafnað með ákvörðun réttarins 31. janúar nr. 2022-152.

og því talið nægilega sýnt fram á að þær hefðu verið numdar með þeim hætti að beinn eignarréttur hefði stofnast yfir þeim.

Að fenginni þeirri niðurstöðu tók Hæstiréttur til skoðunar hvort beinn eignarréttur hefði haldist frá landnámi. Dómurinn tiltók að niðurstaða um það réðist einkum af heildarmati á heimildum um eignarréttindi yfir Þóreyjartungum og inntaki þeirra, heimildum um nýtingu þeirra og fyrirliggjandi upplýsingum um gróðurfar og staðhætti. Að mati meirihluta Hæstaréttar veittu fyrirliggjandi heimildir um jörðina Hrísa í Flókadal og Þóreyjartungur því næga stoð að Þóreyjartungur hefðu lengst af verið hluti af jörðinni Hrísum og að beinn eignarréttur hefði ekki fallið niður þótt Reykholtskirkja, sem átti hálfu jörðina Hrísa og ýmist hálfar eða allar Þóreyjartungur, hefði í lok 19. aldar selt landsvæðið til sveitarfélags. Með vísan til ólíkrar niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu Þóreyjartungna annars vegar og Lundartungu og Oddsstaðatungu hins vegar taldi dómurinn rétt að bera saman þá þætti sem helst þættu skipta máli varðandi eignarréttarlega stöðu landsvæðanna. Um þá þætti sem talið var að greindu Þóreyjartungur frá hinum heiðarlöndunum segir eftirfarandi í dóminum:

Í fyrsta lagi eru heimildir ekki jafn skýrar um hvaða landnámi Þóreyjartungur tilheyrðu og hvað varðar Lundartungu og Oddsstaðatungu. Samkvæmt framansögðu er þó líklegast að öll landsvæðin hafi verið innan upphaflegs landnáms Skalla-Gríms. Í öðru lagi eru eignarréttarleg tengsl jarðarinnar Hrísa og Þóreyjartungna ekki jafn skýr og samfelld og jarðarinnar Lundar og Lundartungu annars vegar og jarðarinnar Oddsstaða og Oddsstaðatungu hins vegar að því leyti að á löngu tímabili átti Reykholtskirkja hálfu jörðina Hrísa en allar Þóreyjartungur. Í þriðja lagi var Þóreyjartungna jafnan getið sérstaklega í eldri heimildum þótt yfirleitt hafi það verið í tengslum við jörðina Hrísa en jörðinni Oddsstöðum og landamerkjum hennar hins vegar að jafnaði lýst þannig að landsvæðið Oddsstaðatunga taldist í raun hluti af henni. Í fjórða lagi hafði verið gert landamerkjabréf fyrir jörðina Oddsstaði 29. maí 1885 áður en Oddsstaðatunga var seld frá Oddsstöðum árið 1930 og náði lýsing á merkjum einnig yfir Oddsstaðatungu án þess að hún hafi sérstaklega verið þar tilgreind eða afmörkuð.

Hvað varðar þá þætti sem talið var að umrædd heiðarlönd ættu sameiginlega í eignarréttarlegu tilliti segir eftirfarandi:

Í fyrsta lagi eru landsvæðin afar einsleit hvað varðar landfræðilega legu, gróðurfar og hæð yfir sjávarmáli. Í öðru lagi hafa landsvæðin svo lengi sem elstu heimildir greina verið nýtt sem séreignarafréttir sem ekki hafa staðið öðrum en eigendum þeirra til afnota án leyfis. Í þriðja lagi rofnuðu eignarréttarleg tengsl milli landsvæðanna og þeirra jarða sem landsvæðin tengdust ekki fyrr en í lok 19. og byrjun 20. aldar og þau þá gerð að samnotaafréttum. Í fjórða lagi hefur meðferð eigenda landsvæðanna verið án athugasemda yfirvalda og nágranna og að mestu ágreiningslaus. Í fimmta lagi fjalla heimildir um öll landsvæðin fyrst og fremst um beit og önnur þrengri og sambærileg not svo sem selstöðu sem heimildir eru um á þeim öllum. Í sjötta lagi var landsvæðanna ekki getið sérstaklega í lýsingu á jörðunum Hrísum, Lundi og Oddsstöðum í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1708 en takmarkaðar ályktanir verða af því dregnar. Í sjöunda lagi var Lundartungu lýst með svipuðum hætti í eldri heimildum í tengslum við lýsingu á Lundi eða Lundarkirkju og Þóreyjartungum var lýst í tengslum við lýsingu á Hrísum. Lundartungu eða Lundarheiði var þannig ekki getið sérstaklega í eldri heimildum um jörðina Lund og Lundarkirkju en svæðisins fyrst getið í vísitásiu fyrir Lund frá árinu 1647 og staðsetningu hennar þar fyrst lýst. Í lögfestum Lundar frá árunum 1665, 1671, 1679, 1694 og 1703 var Lundarheiði tilgreind með svipuðum hætti

gagnvart jörðinni Lundi og Þóreyjartungur gagnvart jörðinni Hrísum. Þannig var Lundarheiði lögfest Lundi sérstaklega í lögfestu frá árinu 1694 og í vísitasíum fyrir Lundarkirkju frá árunum 1827 og 1868 er landamerkjum Lundar lýst annars vegar og Lundarheiðar hins vegar gagnvart öðrum landsvæðum. Í áttunda lagi hafði hvorki verið gert landamerkjabréf fyrir Hrísa né Lund áður en Þóreyjartungur voru seldar árið 1895 og Lundartungur árið 1910, gagnstætt við Oddsstaði þegar Oddsstaðatunga var seld árið 1930.

Samkvæmt þessu taldi meirihluti Hæstaréttar að Þóreyjartunga og Lundartunga ættu að nær öllu leyti og Oddsstaðatunga að flestu leyti þá þætti sameiginlega sem mestu máli skiptu við afmörkun á eignarlöndum og þjóðlendum. Ekkert væri fram komið sem stutt gæti að munur yrði gerður á Þóreyjartungum og aðliggjandi landsvæðum og því stæðu ekki rök til annars en að niðurstaðan yrði sú sama hvað varðaði eignarréttarlega stöðu Þóreyjartungna, Lundartungu og Oddsstaðatungu, þ.e. að Þóreyjartunga teldist eignarland en ekki þjóðlenda.

Í sératkvæði tveggja dómara Hæstaréttar var komist að öndverðri niðurstöðu. Að því marki sem talið yrði að Þóreyjartungur hefðu verið numdar í öndverðu hefðu þær verið innan landnáms Björns gullbera, sem hefði numið land milli Grímsár og Flókadalsár. Þar sem því væri lýst í *Landnámu* að síðarnefnda áin hefði skilið milli landa hans og jarðarinnar Hrísa hefðu Þóreyjartungur ekki verið hluti af landnámsjörðinni Hrísum. Að mati minnihluta Hæstaréttar veittu heimildir um Hrísa og Þóreyjartungur því ekki stoð að Þóreyjartungur hefðu verið hluti af jörðinni Hrísum, enda væru tungurnar tilgreindar sérstaklega og í lögfestum allt frá árinu 1739 með öðrum eignum og ítökum Reykholtskirkju. Þvert á móti taldi minnihluti Hæstaréttar að heimildir bentu fremur til þess að Þóreyjartungur hefðu verið sérstakt landsvæði og ekki hluti af jörðinni. Í sératkvæðinu er þess getið að ekkert hafi komið fram í heimildum um að Þóreyjartungur hefðu verið nýttar til annars en upprekstrar búfjár. Engin viðhlítandi rök stæðu því til annars en að líta svo á að réttindi Reykholtskirkju, og þeirra sem leiddu rétt sinn til landsins frá henni, hefðu verið fólgin í óbeinum eignarréttindum til hefðbundinna nota á því til upprekstrar og annars þess sem afréttir hefðu í aldanna rás almennt verið hafðir til. Um samanburð á Þóreyjartungum og aðliggjandi landsvæðum segir í sératkvæðinu:

Við tökum undir þá lýsingu í atkvæði meirihluta dómenda að niðurstaða um hvort landsvæði telst hafa verið numið í öndverðu og hvort það telst eignarland eða þjóðlenda geti meðal annars ráðist af samanburði við niðurstöður um aðliggjandi landsvæði sem telja verður sambærileg með tilliti til gróðurfars og hæðar yfir sjávarmáli. Þetta er þó aðeins einn af mörgum þáttum í heildarmati en kemur ekki í stað kröfu um að efnislega áþekkar heimildir séu til stuðnings eignarhaldi á samliggjandi landsvæðum.

Þegar litið er til aðliggjandi landsvæða, Lundartungu og Oddsstaðatungu, sem liggja sunnan Þóreyjartungna og talin voru eignarlönd í fyrrnefndum úrskurði óbyggðanefndar, sést að til grundvallar þeirri niðurstöðu lágu mun skýrari heimildir í samanburði við Þóreyjartungur, bæði um nám í öndverðu og þaðan í frá um óslitin og óumdeild tengsl þeirra sem hluta viðkomandi landnámsjarða. Allt þetta landsvæði er vissulega áþekkt að gróðurfari og staðhátum sem rennur stöðum undir þá ályktun að Þóreyjartungur hafi verið numdar í upphafi. Þar sem ekki nýtur við styrkari heimilda um að Þóreyjartungur hafi upphaflega verið hluti af landnámsjörðinni Hrísum og beinn eignarréttur að landinu hafi með henni færst á hendur annarra geta áþekkir staðhættir þó ekki einir sér ráðið úrslitum til staðfestingar því að um eignarland stefndu sé að ræða.

Að þessu virtu var niðurstaða minnihluta Hæstaréttar að staðfesta bæri niðurstöðu óbyggðanefndar.

Af dómnum má ráða að talsverð áhersla hafi verið lögð á samanburð við aðliggjandi landsvæði og miklu virðist hafa ráðið í niðurstöðu meirihluta Hæstaréttar að óbyggðanefnd hafi komist að öndverðri niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu Lundartungu og Oddsstaðatungu, þrátt fyrir að margt væri sameiginlegt með þeim og Þóreyjartungum. Þessi sjónarmið sem koma fram af hálfu meirihluta Hæstaréttar í dómnum eru meðal þess sem hlýtur að koma til skoðunar við mat á eignarréttarlegri stöðu í tilvikum sem talist geta sambærileg. Hins vegar virðist munurinn á niðurstöðu meirihluta Hæstaréttar og óbyggðanefndar einnig grundvallast á ólíku mati á sambandi jarðarinnar Hrísa og Þóreyjartungna, en óbyggðanefnd komst að þeirri niðurstöðu að heimildir um Hrísar og Þóreyjartungur bentu til þess að Þóreyjartungur hefðu ekki verið hluti jarðarinnar heldur sérstakt landsvæði, aðskilið frá jörðinni, líkt og minnihluti Hæstaréttar.

14.2. Almenn álitæfni um eignarréttarlega stöðu efstu hluta fjalla²³⁹

[14.2.3.1] *Almennt*

Sá ágreiningur sem uppi er milli íslenska ríkisins og gagnaðila þess í málum nr. 1–8/2021 á svæði 10B snýr að verulegu leyti að því hvort efstu hlutar fjalla séu þjóðlendur eða hvort eignarlönd jarða beggja vegna nái saman uppi á fjöllum. Íslenska ríkið byggir gjarnan á því að þær fjallsbrúnir sem mynda skörp skil í landslagi, t.d. við frambrún kletta, ráði merkjum eignarlanda gagnvart þjóðlendum. Vísað er til þess af hálfu ríkisins að í slíkum tilvikum séu landfræðilegar aðstæður oft með þeim hætti að innan fjallsbrúna, þ.e. ofan á fjalli, liggi tiltölulega flatlent svæði eða skýrt afmarkað. Þegar landamerkjum sé lýst í fjallsbrún, í fjall eða á fjall sé almennt litið svo á að merki séu dregin í fjallsbrúnir í þeirri merkingu. Sé merkjum ekki lýst lengra, landamerkjalyásingar séu óskýrar eða landfræðilegar aðstæður með þeim hætti að svæði séu t.d. lítt aðgengileg, lítt gróin og í töluverðri hæð sé víða gerð krafa um að slíkt land, ofan fjallsbrúna, verði úrskurðað þjóðlenda. Kröfugerð ríkisins er í þeim tilvikum iðulega háttáð þannig að kröfulínur eru sagðar fylgja fjallsbrúnum, eins og þær eru skilgreindar af hálfu ríkisins, en tilgreindir punktar á línunum sem miðast við efstu punkta í landamerkjalyásingum, en eru ekki endilega nákvæmlega þeir sömu. Þá eru kröfulínur ríkisins í sumum tilvikum miðaðar við hæðarlínur. Fram kemur í kröfugerð ríkisins að það sé gert þegar fyrir liggir að um jörð sé að ræða en landamerkjalyásing liggir ekki fyrir, sé óljós eða óskýr og ekki sé hægt að draga beina línu milli þekktra punkta þar sem það myndi leiða til niðurstöðu sem ekki væri hægt með sanngirni eða skynsemi að réttlæta og ekki sé hægt að finna skýra landfræðilega afmörkun til að miða við. Hæðarlína hafi þó jafnan verið

²³⁹ Kafli 7.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2021 og 7–8/2021 (svæði 10B), dags. 30. ágúst 2023. Undirkaflarnir eru þar nr. 7.2.3.1–7.2.3.8

valin með hliðsjón af þekktum punkti eða punktum í merkjalýsingu og reynt að miða við landshætti, s.s. gróðurfar og landslag.²⁴⁰

Gagnaðilar íslenska ríkisins byggja aftur á móti jafnan á því að túlka beri landamerkjabréf og aðrar heimildir um merki jarða á þessu svæði á þann veg að landamerki jarðanna nái upp á efstu hluta fjallanna og að þegar hugtakið fjallsbrún kemur fyrir í merkjalýsingum sé átt við vatnaskil. Því séu engar þjóðlendur uppi á fjöllum.²⁴¹ Við úrlausn um framangreind atriði reynir m.a. á túlkun hugtaksins „fjallsbrún“ og sambærilegra hugtaka í merkjalýsingum, mat á þýðingu þess að merkjalýsingar til fjalla séu óljósar og áhrif atriða á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð frá byggð á sönnunarmat. Þar sem víða reynir á atriði af þessu tagi við úrlausn málanna er ástæða til að fjalla almennt um þau hér, áður en að því kemur að taka afstöðu til einstakra tilvika.

Við úrlausn þjóðlendumála skal m.a. gætt samræmis og jafnræðis. Í því sambandi ber ekki einungis að líta til niðurstaðna einstakra ágreiningsmála heldur einnig þess hvernig kröfugerð íslenska ríkisins hefur verið háttáð. Má í því sambandi geta um dóm Hæstaréttar frá 11. maí 2006 í máli nr. 345/2006 (Fell í Suðursveit). Þar var m.a. deilt um hvort miða ætti mörk þjóðlendu á Vatnajökli við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendlaga árið 1998 eða þann tíma þegar landamerkjabréf jarðarinnar Fells var gert. Þar sem ríkið undi þeirri niðurstöðu óbyggðanefndar að miða við fyrrnefnda tíma-merkið gagnvart öðrum jörðum í Suðursveit og Örafum án þess að láta reyna á þau fyrir dómi taldi Hæstiréttur að vegna jafnræðisreglu yrði ekki hróflað við ákvörðun nefndarinnar gagnvart eignarlandi Fells að þessu leyti.

Fyrir uppkvaðningu úrskurða í málum á svæði 10B hefur óbyggðanefnd lokið almennri málsmeðferð á um 91% meginlandsins og úrskurðir nefndarinnar í þjóðlendumálum eru orðnir 66 talsins, en í hverju máli hefur iðulega verið fjallað um nokkur ágreiningssvæði og fjölda jarða. Þá liggja fyrir 69 hæstaréttardómar í þjóðlendumálum, 8 dómar Landsréttar og 107 héraðsdómar. Þegar litið er heildstætt á endanlegar niðurstöður málanna finnast ekki dæmi þess að efstu hlutar fjalla teljist þjóðlendur nema um sé að ræða nokkuð víðfeðm heiðarlönd eða hluta af þjóðlendum sem ná jafnframt yfir nærliggjandi landsvæði. Þá hafa gjarnan legið fyrir heimildir um að viðkomandi svæði hafi aðra stöðu að eignarrétti en land aðliggjandi jarða, svo sem að þar séu eða hafi verið afréttir eða almenningar.²⁴² Enn fremur hafa fjölmörg fjöll talist eignarlönd í heild þegar af þeirri ástæðu að íslenska ríkið lýsti ekki kröfum um að þau eða hlutar þeirra væru þjóðlendur. Ætla verður að til grundvallar þeirri afstöðu ríkisins hafi legið það mat að um eignarlönd væri að ræða. Víða um land eru staðhættir sambærilegir við Ísa-fjarðarsýslur að því leyti að fjöll skilja þar gjarnan á milli eignarlanda jarða í dölum og fjörðum, án þess að endilega sé um að ræða víðáttumikla fjallgarða eða stór og samfelld

²⁴⁰ Fjallað er um kröfur og sjónarmið íslenska ríkisins í máli þessu í köflum 3.1 og 6.1.

²⁴¹ Fjallað er um kröfur og sjónarmið annarra en ríkisins í köflum 3.2–3.12 og 6.2.

²⁴² Hvað varðar nánari umfjöllun um jarðir, afrétti og almenninga vísast til kafla 4.2–4.5 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar eru í viðauka með úrskurðinum.

heiðarlönd. Má í því sambandi nefna sem dæmi Barðastrandarsýslur sem auðkenndar voru sem svæði 10C við málsmeðferð óbyggðanefndar en um ágreiningssvæði þar var fjallað í úrskurðum nefndarinnar í málum nr. 1–4/2021.

Greining óbyggðanefndar á landamerkjum sem varða ágreiningssvæði í þeim landslutum þar sem nefndin hefur lokið málsmeðferð hefur leitt í ljós að mjög algengt er að vatnaskil efst á fjöllum ráði merkjum milli jarða, sérstaklega í tilvikum þar sem ekki er um að ræða mjög víðfeðma fjallgarða eða heiðarlönd, eða að lönd jarða nái a.m.k. saman uppi á fjöllum án þess að nákvæmlega sé skilgreint með hvaða hætti. Í þessu sambandi má nefna sem dæmi fjallgarðinn milli Lóns og Nesja í málum nr. 4/2001 (Nes) og 5/2001 (Lón), Esju í sameinuðum málum nr. 3–4/2004 (Kjalarnes og Kjós), Smjörfjöll í málum nr. 2/2005 (Jökuldalur norðan og vestan Jökulsár á Jökuldal ásamt Jökulsárhlíð) og 3/2005 (Vopnafjarðarhreppur), Lambafjöll og fjallgarðinn á Tjörnesi í máli nr. 2/2007 (Tjörnes og Þeistareykir), Kinnar- og Víknafjöll í máli nr. 4/2007 (Kinnar- og Víknafjöll ásamt Flateyjardalsheiði austan Dalsár), fjallendi í Grýtubakkahreppi í máli nr. 5/2007 (Grýtubakkahreppur ásamt Flateyjardalsheiði vestan Dalsár), fjöll sem skilja að jarðir í fyrrum Hörðudals- og Miðdalahreppum í Dalasýslu í máli nr. 3/2016 (Hörðudalshreppur og Miðdalahreppur vestan Miðár) og fjallendi inn af Vatnsfirði í máli nr. 2/2020 (Austurhluti fyrrum Barðastrandarhrepps). Niðurstöður allra þessara mála standa óraskaðar af dómstólum að þessu leyti enda undi íslenska ríkið við þær. Þá eru ótalin tilvik þar sem ágreiningslaust var milli íslenska ríkisins og landeigenda að eignarlönd næðu saman uppi á fjöllum þar sem ríkið lýsti ekki kröfum um þjóðlendur þar.

Algengt er þó að merkjalýsingar til fjalla séu ekki eins nákvæmar og niðri á láglandi. Að mati nefndarinnar er líklegt að oft stafi það annars vegar af því að meiri hagsmunir voru bundnir við að merki milli nytjalanda jarða á láglandi væru skýr heldur en merki til fjalla. Hins vegar má að mati nefndarinnar ætla að sú útbreidda venja, sbr. fyrrgreind dæmi, að vatnaskil og hæstu brúnir fjalla ráði merkjum hafi gert það að verkum að minni ástæða hafi þótt til að lýsa þeim hluta merkjanna en merkjum gagnvart aðliggjandi jörðum á láglandi í tilvikum þar sem fjöllin fólu í sér skýr landamerki af náttúrunnar hendi. Þar sem fjöll skilja að dali og firði sem eru eða hafa verið í byggð má að mati nefndarinnar oft telja líklegt að merki jarða nái saman á fjöllum, nema heimildir eða staðhættir mæli því sérstaklega í mót.

[14.2.3.2] Nánar um áhrif staðháttá o.fl. á sönnunarmat

Fjölmörg dæmi eru um það í réttarframkvæmd að atriði á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð frá byggð hafi haft áhrif á mat á því hvort landsvæði væru eignarlönd eða þjóðlendur. Staðhættir geta verið þannig að meiri kröfur en ella séu gerðar um sönnun þess að svæði sé eignarland. Til marks um það eru t.d. tveir dómur sem voru meðal þeirra fyrstu sem Hæstiréttur kvað upp í þjóðlendumálum en þar gaf rétturinn til kynna þá afstöðu að í ljósi staðháttá og gróðurfars hefðu tiltekin svæði átt að teljast þjóðlendur

ef ríkið hefði gert sérstakar kröfur um það. Um er að ræða dóma réttarins frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum), að því er varðar fjallendi nærri mörkum fyrrum Biskupstungna- og Laugardalshreppa, og frá 28. september 2006 í máli nr. 498/2005 (Stafafell) að því er varðar tiltekið landsvæði sunnan og vestan Jökulsár í Lóni. Tilvikin sem um ræðir í þessum tveimur dómum eru frábrugðin flestum tilvikum í Ísafjarðarsýslum sem nú eru til umfjöllunar að því leyti að þar er ekki um að ræða tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjallendi sem skilur milli eignarlanda jarða heldur lítt gróin hálendissvæði sem eru nokkuð fjarri byggð en liggja nærri samfelldri þjóðlendu á miðhálandinu. Þá hefur Hæstiréttur einnig staðfest að hálend og lítt gróin svæði geti verið innan eignarlanda ef fullnægjandi heimildir liggja því til grundvallar, sbr. t.d. dóm réttarins frá 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 (Fljótshverfi). Með dómnum var staðfest niðurstaða óbyggðanefndar um að hin umdeildu svæði, sem afmörkuð voru í landamerkjabréfum viðkomandi jarða, væru eignarlönd. Þar á meðal var lítt gróið land í um og yfir 1.000 m hæð yfir sjávarmáli sem heimildir bentu til að hefði einungis verið háð mjög takmörkuðum notum.

Af framangreindu er ljóst að það að svæði er hálent, lítt gróið, fjarri byggð og lítt nytjað leiðir ekki sjálfkrafa til niðurstöðu um þjóðlendu, þótt allt séu þetta atriði sem geta ásamt skriflegum heimildum haft áhrif á sönnunarmatið.

[14.2.3.3] Áhrif þess að landamerkjabréf skortir eða merkjalýsing er óljós

Með lögum um landamerki nr. 5/1882 var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrá landamerki jarða sinna. Skrásetja skyldi nákvæma lýsingu á landamerkjum, afla áritana eigenda aðliggjandi landsvæða ef þeir voru samþykkir lýsingunni og fá sýslumanni skrána í hendur til þinglýsingar á næsta manntalsþingi, sbr. 3. og 4. gr. laganna. Kveðið var á um sambærilegar skyldur í 2. gr. laga um landamerki nr. 41/1919 sem leystu lög nr. 5/1882 af hólmi. Þessar skrár eða merkjalýsingar sem lög nr. 5/1882 og síðar lög nr. 41/1919 kváðu á um eru jafnan nefndar landamerkjabréf. Landamerkjabréf jarða hafa almennt haft ríkara vægi en aðrar heimildir sem sönnunargögn um beinan eignarrétt á landi og í fyrirbyggjandi dómum og úrskurðum hefur að meginreglu verið komist að þeirri niðurstöðu að þau afmarki eignarlönd.

Þrátt fyrir að landamerkjabréf jarða hafi almennt mjög mikið vægi við sönnun um eignarland²⁴³ hefur í réttarframkvæmd ekki verið gerð fortakslaus krafa um að merkjalýsingar þeirra séu að öllu leyti ótvíræðar og raunar eru nokkur dæmi um að svæði hafi verið talin eignarlönd þótt ekki séu fyrir hendi landamerkjabréf og jafnvel ekki heldur aðrar merkjalýsingar. Á það sérstaklega við ef landamerki geta talist glögg af náttúrunnar hendi, t.d. ár og lækir, strandlengjan og jökulrendur. Má í því sambandi nefna

²⁴³ Sjá umfjöllun um landamerkjabréf í köflum 5.5, 7.1.1, 10.2, 11.2 og 12.1 í *Almennnum niðurstöðum óbyggðanefndar*.

úrskurði óbyggðanefndar í málum á svæði 2 (Sveitarfélagið Hornafjörður) og svæði 3 (Rangárvallasýsla og Vestur-Skaftafellssýsla) þar sem merkjum jarða gagnvart jöklum var ekki endilega lýst í landamerkjabréfum en nefndin komst þó almennt að þeirri niðurstöðu að jöklarnir hefðu afmarkað það land sem máli skipti með svo augljósum hætti að umfjöllunar hefði ekki talist þörf.

Í þessu sambandi er vert að leggja áherslu á að þótt lögð væri á skylda til skrásetningar landamerkja með lögum nr. 5/1882 og síðar lögum nr. 41/1919 var ræksla þeirrar skyldu aldrei forsenda þess að eignarréttindi héldust við. Eignarréttindi féllu ekki niður vegna vanrækslu skyldunnar og að sama skapi hefur aldrei verið unnt að stofna til nýrra eignarréttinda, umfram þau sem fyrir voru, með því að útbúa landamerkjabréf.²⁴⁴ Um var að ræða skrásetningu réttinda sem þegar voru til staðar og eftir atvikum ákvörðun um mörk þeirra, í samráði við eigendur eða umráðamenn aðliggjandi landsvæða. Af þessu leiðir að þýðing landamerkjabréfs við úrlausn þjóðlendumála er fyrst og fremst sönnunarlegs eðlis en tilvist þess er ekki fortakslaust skilyrði þess að fallist sé á að landsvæði sé háð beinum eignarrétti, ef rétt þykir að draga slíka ályktun af öðrum atriðum.

Að mati óbyggðanefndar leiðir það af eðli máls að ef fyrir liggur að landsvæði hafi stöðu jarðar að lögum en merkjalýsingu skortir þarf að ákvarða merkin að álitum, m.a. út frá staðháttum. Sem dæmi um tilvik þar sem úrskurðað hefur verið um eignarland þrátt fyrir vöntun á landamerkjabréfi og öðrum merkjalýsingum má nefna úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 3/2018 (Eyrarbotn). Þar voru ekki fyrir hendi landamerkjabréf eða aðrar merkjalýsingar fyrir jörðina Hrafnkelsstaði en með hliðsjón af staðháttum og öðrum fyrirbyggjandi heimildum komst nefndin að þeirri niðurstöðu að mörk jarðarinnar gagnvart þjóðlendu í Eyrarbotni lögju um efstu brúnir Gunnungsfells á vatnaskilum.

Í réttarframkvæmd finnast á hinn bóginn nokkur dæmi þess að mörk þjóðlendna og eignarlanda séu dregin um beinar línur milli efstu kennileita sem getið er um í landamerkjabréfum eða öðrum merkjalýsingum. Má í því sambandi fyrst nefna úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 1/2018 (Snæfellsjökull og landsvæði sunnan og austan hans) en nánar er vikið að honum í kafla 7.2.3.5. Sömu nálgun var beitt í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 8/2003 (Síða, Landbrot og Brunasandur ásamt fyrrum Leiðvalla-hreppi) og dómi Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 79/2007 (Mörtunga og Prestbakkajarðir). Með dómnum staðfesti Hæstiréttur þá niðurstöðu óbyggðanefndar að

²⁴⁴ Um stofnunarhætti eignarréttinda er fjallað í 3. kafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* sem birtar eru í viðauka með úrskurðinum. Tekið skal fram að þótt ekki sé hægt að stofna til nýrra eignarréttinda með landamerkjabréfi, þá er unnt að semja með landamerkjabréfi um breytingu á landamerkjum milli eignarlanda, enda eru landamerkjabréf í eðli sínu samningar, sbr. til hliðsjónar dóma Hæstaréttar í málum nr. 457/2011 (Krysvík), 547/2012 (Reykjahlíð), 360/2013 (Hrollaugstaðir og Ásgrímsstaðir), 222/2014 (Miðhús og Barmar), 637/2014 (Brekka/Snartastaðir), 127/2015 (Dyrhólaey) og 136/2017 (Á og Skarð), sem og: Þorgeir Örlygsson, Karl Axelsson og Víðir Smári Petersen: *Eignaréttur II*. Reykjavík 2023, bls. 168–171. Ef þannig er samið um breytingu á landamerkjum er um að ræða svonefnda *afleidda stofnun* eignarréttinda en ekki frumstofnun þeirra.

mörk þjóðlendunnar Síðumannaafréttar gagnvart umræddum jörðum skyldu dregin um beina línu milli upptaka Geirlandsár og Þverár. Niðurstaða óbyggðanefndar um að miða merkin að þessu leyti við beina línu byggðist m.a. á því að náttúrulegar aðstæður á svæðinu veittu litla vísbendingu um legu norðurmerkja jarðanna og engin glögg skil væru frá náttúrunnar hendi til að styðjast við. Hæstiréttur staðfesti niðurstöðu nefndarinnar að þessu leyti. Annað dæmi um að Hæstiréttur dragi mörk þjóðlendu gagnvart eignarlöndum eftir beinum línun milli þeirra kennileita sem getið er um í landamerkjabréfum og liggja næst viðkomandi þjóðlendum er dómur réttarins frá 26. september 2013 í máli nr. 411/2012 (Mjóidalur, Sörlastaðir og Hjaltadalur ásamt Kambfellskjálka) en þar breytti rétturinn niðurstöðu óbyggðanefndar um mörk þjóðlendunnar afréttarlands í Þingeyjarsveit gagnvart umræddum jörðum, sbr. úrskurð nefndarinnar í máli nr. 3/2007 (Þingeyjarsveit sunnan Ljósavatnsskarðs og vestan Skjálfafljóts). Við samanburð þessara tilvika við þau sem til úrlausnar eru á svæði 10B ber þess að gæta að bæði Síðumannaafréttur og afréttarland í Þingeyjarsveit eru svæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum nutu stöðu afrétta að lögum fyrir gildistöku þjóðlendlaga nr. 58/1998 og tilheyra nú víðáttumiklu og samfelldu svæði þjóðlendna á miðhálandi Íslands. Í þessum tilvikum var því ekki um að ræða álitafni um efstu hluta fjalla sem skilja á milli eignarlanda jarða.

**[14.2.3.4] Túlkun hugtaksins „fjallsbrún“
og sambærilegra tilvísana í merkjalýsingum**

Í málunum sem hér eru til úrlausnar hefur óbyggðanefnd lagt fram álitserð Orðabókar Háskólans frá árinu 2006 um merkingu hugtaksins fjallsbrún en hennar var á sínum tíma aflað vegna meðferðar nefndarinnar á málum 3–4/2004 (Kjalarnes og Kjós). Meginniðurstaðan sem þar er lýst er sú að fjallsbrún geti verið hvort sem er „hæsti hluti fjalls eða sá hluti sem hæst ber, séður af tilteknum stað“. Í umræddum málum reyndi á túlkun hugtaksins í landamerkjabréfum jarða umhverfis Esju. Þá líkt og nú byggði íslenska ríkið á því að fjallsbrún væri þar sem halli breyttist mest á tilteknum stað, t.d. í klettabrún, en jarðeigendur byggðu á því að fjallsbrún væri þar sem fjall er hæst eða þar sem vötnum hallar. Í úrskurði óbyggðanefndar í sameinuðum málum nr. 3–4/2004 (Kjalarnes og Kjós) fjallaði nefndin um landamerkjabréf jarða sem liggja að Esju og komst að þeirri niðurstöðu að merki nokkurra jarða tækju að einhverju leyti til hæsta hluta fjallsins. Aðrar lýsingar væru óljósari en nefndu þó gjarnan vatnaskil, brúnir eða jafnvel hæstu brúnir. Nefndin túlkaði umræddar heimildir með hliðsjón af staðháttum og komst að þeirri niðurstöðu að landamerki jarða næðu upp á efstu brúnir Esju, þ.e. vatnaskil, sbr. eftirfarandi texta í úrskurðinum:

Esjan er hár og brattur móbergsstapi, mótaður af jöklum, ám og lækjum; skorin með dölum og giljum í allar áttir. Á hryggjum milli dala er víðast bratt til beggja hliða og ekki mikið um flatt land ofan á fjallinu. Á flestum stöðum eru því engin vandkvæði á að finna hvar vötnum hallar á Esjunni. Hugtakið fjallsbrún er notað í landamerkja-

bréfum jarða í kringum Esjuna, jafnvel þar sem erfitt er að átta sig á hvar fjallsbrún í skilningi íslenska ríkisins ætti að vera, nema þá að litlum hluta.

Samkvæmt framangreindum heimildum um merki og staðháttum á Esjusvæðinu telur óbyggðanefnd eðlilegt að leggja til grundvallar að hugtakið fjallsbrún í umræddum landamerkjalyfingum vísi til þeirra hluta Esjunnar sem hæstir eru og vötnum hallar frá.

Niðurstaða nefndarinnar varð því sú að ekki væri þjóðlenda á efsta hluta Esju. Íslenska ríkið skaut þeirri niðurstöðu ekki til dómstóla. Sambærileg álitafni voru uppi varðandi Smjörfjöll í málum nr. 2/2005 (Jökuldalur norðan og vestan Jökulsár á Jökuldal ásamt Jökulsárhlíð) og 3/2005 (Vopnafjarðarhreppur). Í úrskurðum óbyggðanefndar kemur fram að Smjörfjöll séu firnabreiður fjallgarður sem sé mikill um sig og rísi hæstu hnjúkarnir í yfir 1.200 m hæð yfir sjávarmáli. Jökulsárhlíðarmegin halli Smjörfjöll mót austri og séu skorin giljum. Frá bæjarstæðum í Jökulsárhlíð að sveitarfélagamörkum séu um 12–13 km í beinni loftlínu. Vopnafjarðarmegin séu Smjörfjöll með hamróttar brúnir, þar sem smáir hvilftarjökklar hafi grafið sig niður á nokkrum stöðum og myndað skálar og ekið fram jökulruðningi á nokkrum stöðum. Frá bæjarstæðum jarða Vopnafjarðarmegin að sveitarfélagamörkum á Smjörfjöllum séu um 9,5–13 km, mælt í beinni loftlínu.

Í umræddum málum greindi óbyggðanefnd landamerkjabréf jarða sem liggja að Smjörfjöllum með sambærilegum hætti og gert var í áðurnefndum málum vegna jarða sem liggja að Esju. Sú greining leiddi í ljós að í landamerkjabréfum jarða Jökulsárhlíðarmegin væri merkjum oftast lýst að vatnaskilum í Smjörfjöllum eða svo að merki næðu að fjallsbrún. Í öðrum tilvikum væri vísað til upptaka áa í Smjörfjöllum við sveitarfélagamörk Fljótaldalshéraðs og Vopnafjarðar. Vopnafjarðarmegin væri landamerkjum sömuleiðis gjarnan lýst að vatnaskilum og stundum vísað til kennileita í háfjöllunum. Þá voru eldri heimildir taldar renna frekari stöðum undir landamerkjabréfin hvað varðaði efri mörk jarðanna til fjalla. Niðurstaða nefndarinnar varð því sú að jarðir í Vopnafjarðarhreppi og í Jökulsárhlíð lægju saman í Smjörfjöllum og þar með væru ekki þjóðlendur efst á fjöllunum. Líkt og í tilviki Esju undi íslenska ríkið þessum niðurstöðum.

Fyrir liggur hæstaréttardómur þar sem lagt var til grundvallar að með tilvísun til fjallsbrúnar í landamerkjabréfi væri átt við vatnaskil, þ.e. dómur Hæstaréttar frá 20. október 2016 í máli nr. 59/2016 (Torfufell, Hólsgerði og Úlfá). Í dómnum segir m.a.:

Í landamerkjabréfi Úlfár sagði sem áður var getið að merki jarðarinnar til suðurs fylgdu Hafrá „til fjallsbrúnar“, en að vestan réði „fjallsbrúnin.“ Úr því að lýsingin hljóðaði á þennan veg verður að teknu tilliti til úrskurðar óbyggðanefndar og krafna málsaðila að líta svo að fjallsbrúnin, sem fylgja átti Hafrá til, sé við upptök árinna og þar með við vatnaskil. Merkin til vesturs fylgi síðan þessari fjallsbrún og þar með vatnaskilum.

Með þessu er ljóst að Hæstiréttur hefur fallist á að með tilvísun til fjallsbrúnar í landamerkjabréfi kunni að vera átt við efsta hluta fjalls, þ.e. vatnaskil. Að mati óbyggðanefndar er þó ekki unnt að líta á það sem algilda reglu að túlka beri slíkt orðalag í landamerkjabréfum á þann hátt. Eftir sem áður þarf að túlka orðalag landamerkjabréfa og annarra merkjalýsinga með atviksbundnum hætti, m.a. að teknu tilliti til staðhátta á

viðkomandi svæði. Þá þarf jafnframt að gæta að því að með gerð landamerkjabréfs gátu menn ekki aukið einhliða við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði og fyrir gildistöku Þjóðlendulaga nr. 58/1998 var engum til að dreifa sem gat sem handhafi beins eignarréttar gert samninga um mörk þess lands sem nú nefnist Þjóðlenda, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum).

[14.2.3.5] Þjóðlendur ofan „fjallsbrúna“

Sem dæmi um tilvik þar sem svæði ofan þeirra brúna sem mynda skörp skil í landslagi, neðan vatnaskila, var úrskurðað þjóðlenda má nefna úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 1/2018 (Snæfellsjökull og landsvæði sunnan og austan hans). Þar var úrskurðað um þjóðlendu á landsvæði sunnan og austan Snæfellsjökuls. Suður- og austurmörk þjóðlendunnar liggja að talsverðu leyti um kennileiti sem eru nærri fjallsbrúnum í þessum skilningi, nánar tiltekið eftir línur sem dregnar eru í beina stefnu milli efstu kennileita sem getið er um í landamerkjabréfum og öðrum merkjalýsingum jarða sem liggja að þessum hluta þjóðlendumarkanna. Byggðist sú niðurstaða m.a. á heildstæðu mati á heimildum sem lágu fyrir um viðkomandi jarðir með hliðsjón af staðháttum, þar á meðal því að sýnilegar fjallsbrúnir mynduðu sums staðar glögg skil í landslaginu. Einnig hafði samanburðarskýring á landamerkjabréfum jarða á vestanverðu Snæfellsnesi áhrif á þetta mat, þ.e. samanburður við jarðir sem óumdeilt var að ættu land upp að jökli. Þau landamerkjabréf voru talin benda til þess að alvanalegt væri á þessum slóðum að lýsa merkjum í Snæfellsjökul berum orðum þar sem landeigendur töldu sig á annað borð eiga land að honum. Það var aftur á móti ekki gert í tilvikum umræddra jarða sem liggja hlið við hlið sunnan og austan jökulsins, sem ásamt öðru var talið benda til þess að eignarlönd jarðanna næðu skemur til fjalla þar. Sú niðurstaða að draga mörk þjóðlendunnar um beinar línur milli efstu punkta sem getið var um í viðkomandi merkjalýsingum byggðist m.a. á því að ekki væri fyrir að fara glöggum náttúrulegum skilum á borð við vatnaskil sem eðlilegt væri að styðjast við. Þó kemur fram í úrskurðinum að brúnir Botnsfjalls og Hamraendafjalls myndi að vísu nokkuð glögg skil í landslaginu, þótt ekki séu þar vatnaskil, en með því að draga beinar línur milli framangreindra efstu merkjapunkta sé brúnunum að mestu leyti fylgt. Norðurmörk sömu þjóðlendu voru aftur á móti miðuð við vatnaskil gagnvart óumdeildu eignarlandi jarðarinnar Fossárdals í samræmi við breytingu sem gerð var á legu kröfulínu ríkisins eftir að aflað var greiningar frá Veðurstofu Íslands á vatnaskilunum. Í úrskurði óbyggðanefndar kemur fram að heimildir mæli því ekki í mót að línan sé dregin með þessum hætti milli syðstu punkta á merkjum Fossárdals, enda liggi punktarnir á vatnaskilum og algengt sé að mörk fasteigna liggi um vatnaskil þegar svo háttar til.

[14.2.3.6] Samanburður tilvika

Að framan var fjallað um niðurstöður óbyggðanefndar í málum nr. 3–4/2004 og 2–3/2005 þess efnis að eignarlönd jarða umhverfis Esju og Smjörfjöll næðu upp á efstu brúnir fjallanna, þ.e. vatnaskil, en nú síðast um úrskurð nefndarinnar í máli nr. 1/2018 þar sem niðurstaðan var að landamerki jarða austan Snæfellsjökuls næðu einungis að kennileitum nærri þeim fjallsbrúnum sem mynda skörp skil í landslagi, milli brattra hlíða og hallaminna lands ofan þeirra, en ofan þessara fjallsbrúna væri þjóðlenda. Vert er að skoða nánar hvað þarna skilur helst á milli. Annars vegar er einkum um það að ræða að í fyrrnefndu málunum voru fyrir hendi landamerkjabréf og aðrar merkjalýsingar sem lýstu merkjum jarða upp á efstu fjallsbrúnir á vatnaskilum en í síðastnefnda málinu voru ekki fyrir hendi nein landamerkjabréf eða aðrar heimildir sem veittu því viðhlítandi stoð að merki jarðanna næðu hærra upp til fjalla en að þeim kennileitum sem þjóðlendumörkin voru miðuð við. Hins vegar er munur á staðháttum sem styður við þessar ólíku niðurstöður. Svæðið sem deilt var um í máli nr. 1/2018 tilheyrir samfelldu fjalllendi sem skilur á milli norðan- og sunnanverðs Snæfellsness og rís hæst í Snæfellsjökli sem einnig er þjóðlenda og liggur að umræddri þjóðlendu sunnan og austan jökulsins. Þá er víðátta svæðisins allnokkur í samanburði við stærð eignarlönda umræddra jarða neðan þeirra fjallsbrúna sem liggja nærri þjóðlendumörkunum, ólíkt því sem á við um a.m.k. flestar jarðir sem liggja að Esju og Smjörfjöllum.

[14.2.3.7] Hæðarlínur

Eins og að framan greinir miðar íslenska ríkið kröfugerð sína í sumum tilvikum við hæðarlínur, þ.e. þegar óumdeilt er að um jörð er að ræða en landamerkjalyking liggur ekki fyrir eða er óljós eða óskýr að mati ríkisins og „ekki hægt að draga beina línu milli þekktra punkta þar sem það myndi leiða til niðurstöðu sem ekki væri hægt með sanngirni eða skynsemi að réttlæta og ekki hægt að finna skýra landfræðilega afmörkun sem hægt var að styðja kröfulínu við“, eins og segir í rökstuðningi kröfugerðar ríkisins.

Þegar á fyrsta svæðinu sem óbyggðanefnd tók til meðferðar, þ.e. svæði 1 (Árnes-sýsla), byggði íslenska ríkið kröfugerð sína að talsverðu leyti á hæðarlínum, innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfum jarða, sbr. t.d. mál nr. 4/2000 (Biskupstungnafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi), þar sem gjarnan var miðað við hæðarlínur, ýmist í 250, 300 eða 400 m hæð yfir sjávarmáli. Kröfugerð ríkisins var m.a. byggð á því að hálendi, fjöll og öræfi hefðu ekki verið numin til eignar og að hæðarlínur skiptu miklu máli í því tilliti. Óbyggðanefnd féllst ekki á þessi sjónarmið ríkisins heldur úrskurðaði að um eignarlönd væri að ræða innan þeirra merkja sem lýst er í landamerkjabréfum jarða á svæðinu. Hæstiréttur staðfesti þá niðurstöðu nefndarinnar með dómi 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 (Framfréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Þá eru fjölmörg dæmi um það í síðari réttarframkvæmd að fallist hafi verið á eignarlönd í mun meiri hæð en kröfur ríkisins í umræddu máli miðuðust við, sbr. t.d. áðurnefndan dóm Hæstaréttar frá 18. október 2007 í máli nr. 47/2007 (Fljótshverfi). Því

er ljóst að hæðarlínur eru ekki í eðli sínu eignarréttarleg mörk heldur er það háð mati hverju sinni hvort hálend svæði séu háð beinum eignarrétti eða ekki.

Eins og áður kom fram getur þurft að ákvarða mörk eignarlands að álitum, m.a. út frá staðháttum, ef fyrir liggur að um er að ræða jörð en landamerkjabréf og aðrar merkjalýsingar skortir. Ekki er útilokað að hæðarlínur geti í einhverjum tilvikum þótt eðlileg mörk við þær aðstæður. Ef um er að ræða tilvik þar sem tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli eignarlanda jarða í dölum og fjörðum, líkt og víða er raunin í Ísafjarðarsýslum, liggur þó að mati óbyggðanefndar beinna við að ganga út frá því að merki jarða nái saman efst á fjöllum og á vatnaskilum, enda eru merkin þá glögg af náttúrunnar hendi.

[14.2.3.8] Landamerkjalýsingar og staðhættir í Ísafjarðarsýslum

Líkt og áður hefur verið vikið að eru staðhættir meðal þeirra atriða sem horfa þarf til við túlkun merkjalýsinga. Jafnframt hefur verið greint frá dæmum um hvernig munur á staðháttum hefur stutt við ólíkar niðurstöður óbyggðanefndar um hversu langt til fjalla landamerki jarða hafi talist ná.

Andstæður í landslagi eru einkennandi fyrir Ísafjarðarsýslur og þar eru há og tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi iðulega á mörkum eignarlanda jarða í dölum og fjörðum. Fjöllin fela í sér glögg landamerki af náttúrunnar hendi og fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu hluta fjalla eru oftast litlar. Hér á eftir verður fjallað um einkenni merkjalýsinga á svæðinu og áritanir um samþykki landamerkjabréfa.

Almenn athugun óbyggðanefndar á landamerkjabréfum jarða í Ísafjarðarsýslum þar sem staðhættir eru af fyrrgreindu tagi leiðir í ljós að orðalag merkjalýsinga er iðulega með þeim hætti að merkjum milli jarða er lýst frá tilteknum stað á láglandi *til fjalls*, í *fjallsbrún* eða í tiltekið örnefni í fjalli, sé merkjum á annað borð lýst til fjalla, en ekki er gerð grein fyrir því hvernig merki liggi milli efstu kennileita sem vísað er til. Oft geyma landamerkjabréf tvær lýsingar af þessu tagi, þ.e. á merkjum tiltekinnar jarðar gagnvart jörðunum beggja vegna en einnig lýsa sum landamerkjabréf merkjum milli tveggja jarða án þess að gerð sé grein fyrir merkjum þeirra að öðru leyti. Sem dæmi um slíkt má nefna ýmis landamerkjabréf jarða í Jökulfjörðum og á Hornströndum þar sem merkjum milli tveggja jarða er gjarnan lýst með vísan til ákveðins kennileitis, oft við sjó.²⁴⁵

Að mati óbyggðanefndar má jafnan telja ljóst að ætlunin hafi ekki verið að gera merkjum viðkomandi jarða tæmandi skil eða takmarka beinan eignarrétt jarðanna við land neðan efstu kennileita sem nefnd eru. Þá eru óglöggar merkjalýsingar til fjalla ekki endilega til marks um að jarðirnar hafi ekki talist ná þangað, enda fjöllin glögg skil af náttúrunnar hendi. Í þessu sambandi má nefna að í 2. gr. eldri landamerkjalaga, nr.

²⁴⁵ Hér má sem dæmi nefna bréf um landamerki milli Álfstaða í Hrafnfirði og Kvía í Lónafirði, dags. 24. júní 1889, sjá kafla 5.3 í úrskurði í máli nr. 8/2021.

5/1882, voru fjöll nefnd sem dæmi um „glögg landamerki, er náttúran hefur sett“, í tengslum við þá skyldu sem lögð var á að setja merki þar sem þau væru ekki glögg af náttúrunnar hendi. Að því gættu að fjöllin mynda glögg náttúruleg merki er að mati nefndarinnar ekki hægt að leggja almennt til grundvallar að jarðirnar afmarkist í slíkum tilvikum af línunum sem dregnar eru í beina stefnu milli efstu punkta í merkjalýsingum eða eftir atvikum um klettabrúnir eða önnur skil í landslagi sem íslenska ríkið vísar til sem fjallsbrúna í málatilbúnaði sínum, né heldur af hæðarlínunum. Þá eru jafnframt dæmi þess að merkjum jarða sé lýst um önnur glögg merki af náttúrunnar hendi, svo sem tiltekna á. Telja má að viðkomandi kennileiti í fjalli, árfarvegur eða lína sem dregin var til fjalls, hafi þótt skýr og hentug viðmiðun en að mati nefndarinnar má telja líklegt að litið hafi verið svo á að línan lægi áfram efst upp á fjall eða að vatnaskilum. Í sumum tilfellum eru efstu kennileiti í merkjalýsingum jafnvel niðri við sjó og þá er augljóst að heildarmerkjum er ekki lýst. Þegar landamerkjabréfin eru skoðuð í samhengi við þá staðhætti sem að framan er lýst, þar sem tiltölulega mjó fjöll eða víðáttulítið fjallendi skilur að jarðir og fjarlægðir eru litlar á milli bæjarstæða og efstu hluta fjalla, telur óbyggðanefnd í ljósi framangreindrar umfjöllunar alla jafna hægt að leggja til grundvallar að jarðir nái saman á fjöllum, nema annað mæli því sérstaklega í mót.

Í landamerkjabréfum jarða í Ísafjarðarsýslum er merkjum samkvæmt framansögðu sjaldan lýst berum orðum í hæsta punkt fjalls eða að vatnaskilum en þó má finna landamerkjabréf á svæðinu þar sem sú er raunin. Til að mynda er merkjum Karlsstaða við Arnarfjörð m.a. lýst „eftir því sem vötnum hallar til Karlsstaðalanda“ í landamerkjabréfi jarðarinnar. Ekki er að sjá að landamerkjabréf sem lýsa merkjum berum orðum til vatnaskila eigi endilega önnur einkenni sameiginleg. Flest þeirra eru reyndar gerð í gildistíð yngri landamerkjalaga, nr. 41/1919, en það er ekki algilt. Þá finnast jafnframt dæmi um að merkjum milli jarða sé lýst að hreppamörkum en í landamerkjabréfum Hvilftar og Eyrar í Önundarfirði frá 1921 er merkjum milli jarðanna lýst „til fjalls að hreppatakörkum“. Hreppamörk milli Suðureyrahrepps og Mosvallahrepps voru eftir endilöngum fjallgarðinum milli Sógandafjarðar og Önundarfjarðar og því á þeim stað þar sem eigendur jarða beggja vegna fjallgarðsins telja þær ná saman.

Ekki liggur fyrir hvers vegna merkjum er lýst nánar til fjalla í fyrrgreindum landamerkjabréfum en almennt gerist á svæðinu en að mati óbyggðanefndar er ólíklegt að merki jarðanna og beinn eignarréttur eigenda þeirra hafi í reynd náð lengra til fjalls en merki aðliggjandi jarða í sama dal eða firði og jarða hinum megin fjallsins. Í þessu samhengi skal bent á að meðal atriða sem geta haft áhrif á úrlausn þjóðlendumála er eignarréttarleg staða aðliggjandi svæða, sbr. t.d. dóma Hæstaréttar frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004, að því er varðar efstu jarðir í Biskupstungum, 16. maí 2007 í máli nr. 448/2006, að því er varðar Stórhöfða í Mýrdal, og 13. október 2021 í máli nr. 41/2020, að því er varðar Þóreyjartungur í Borgarfirði. Það skyti skökku við ef komist yrði að mismunandi niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu sambærilegra aðliggjandi landsvæða án þess að annað og meira en óljós merkjalýsing annars svæðisins styddi

slíka ályktun. Telja verður hið sama eiga við um landsvæði þar sem merkjalýsingu skortir, sbr. umfjöllun í kafla 7.2.3.3, og að því verði að horfa til eignarréttarlegrar stöðu aðliggjandi svæða auk staðháttá við mat á eignarréttarlegru stöðu.

Líkt og áður hefur komið fram hafa landamerkjabréf jarða almennt mikið vægi við sönnun um eignarland. Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Svo framarlega sem eigendur aðliggjandi jarða og réttahafar ítaka væru sammála um efni landamerkjabréfsins skyldu þeir árita samþykki sitt á bréfið. Af áritunum um samþykki landamerkjabréfa vegna aðliggjandi jarða má stundum sjá vísendingar um hvort sátt eða ágreiningur hafi verið uppi um merki milli jarðanna við gerð bréfanna og það hverjir árita tiltekið landamerkjabréf getur gefið til kynna hvaða jarðir hafa talist aðliggjandi. Ekki verður litið fram hjá því að svo virðist sem landamerkjabréf jarða í Ísafjarðarsýslum hafi alla jafna ekki verið árituð vegna jarða sem liggja hinum megin fjalla en ekki er endilega hægt að draga almennar ályktanir af því. Almenn könnun óbyggðanefndar á landamerkjabréfum á svæði 10C, í Barðastrandar-sýslum, leiddi t.d. á sínum tíma í ljós að landamerkjabréf jarða þar eru almennt aðeins árituð um samþykki vegna jarða sem eru aðliggjandi á láglandi, þ.e. í sama firði, sbr. úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 2/2020 (Austurhluti fyrrum Barðastrandarhrepps). Við mat á merkjum tiltekinnar jarðar þar þótti ekki hafa sérstaka þýðingu að landamerkjabréf jarða í aðliggjandi fjörðum væru almennt ekki árituð um samþykki vegna jarðarinnar. Almenn könnun óbyggðanefndar á landamerkjabréfum í Ísafjarðarsýslum leiddi hið sama í ljós, þ.e. að þau séu almennt aðeins árituð um samþykki vegna jarða sem eru aðliggjandi á láglandi eða í sama dal. Því verður ekki talið hafa sérstaka þýðingu að landamerkjabréf jarða í Ísafjarðarsýslum séu ekki árituð vegna jarða hinum megin fjalla, enda virðist það hafa verið venjan á Vestfjörðum, og raunar víðar um landið, þegar staðhættir eru með fyrrgreindum hætti.

7.2.3.9 Ályktanir og niðurstöður

Eins og að framan greinir er sú venja útbreidd víða um land að eignarlönd nái saman efst á fjöllum eða á vatnaskilum, sérstaklega þar sem staðhættir eru þannig að fremur mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli dala og fjarða. Sú er almennt raunin í landshlutum þar sem óbyggðanefnd hefur lokið málsmeðferð, þ.e. á langstærstum hluta landsins.²⁴⁶ Þá hefur réttarframkvæmd ótvírætt leitt í ljós að hálend svæði geta eftir atvikum verið eignarlönd, þótt þau séu lítið eða jafnvel ekkert gróin og þótt nytjar af þeim séu litlar eða jafnvel engar. Séu merkjalýsingar landamerkjabréfa og annarra heimilda um merki óljósar eru þær jafnan túlkaðar með hliðsjón af atriðum á borð við staðhætti, gróðurfar og fjarlægð frá byggð. Minni kröfur en ella hafa verið gerðar til skýrleika merkjalýsinga ef merki teljast glögg frá náttúrunnar hendi. Þá eru þess dæmi

²⁴⁶ Ísafjarðarsýslur eru það fimmtánda af sextán svæðum á meginlandinu sem óbyggðanefnd úrskurðar um en fyrri svæðin fjórtán ná yfir 91% af meginlandinu.

að dregin hafi verið ályktun um merki út frá staðháttum, eftir atvikum með hliðsjón af landamerkjum nærliggjandi jarða, ef landamerkjabréf og aðrar skriflegar heimildir um merki skortir, eða ef ljóst þykir að heildarmerkjum jarðar sé ekki lýst í landamerkjabréfi. Í tilvikum þar sem ekki er fyrir að fara víðáttumiklu fjalllendi eða heiðarlöndum telur óbyggðanefnd, líkt og áður segir, alla jafna hægt að leggja til grundvallar að jarðir nái saman á fjöllum, nema annað mæli því sérstaklega í mót.

Að framan voru niðurstöður óbyggðanefndar í málum nr. 3–4/2004 og 2–3/2005 annars vegar og í máli nr. 1/2018 hins vegar bornar saman og greint frá því að munur á staðháttum hafi meðal annars stutt við ólíkar niðurstöður. Almennt má að mati óbyggðanefndar segja um þau tilvik í Ísafjarðarsýslum þar sem deilt er um efstu hluta fjalla að þau eru mun líkari framangreindum tilvikum Esju og Smjörfjalla heldur en tilviki svæðisins sunnan og austan Snæfellsjökuls að því leyti að fjalllendi milli jarða er ekki víðfeðmt í samanburði við stærð óumdeilda eignarlanda jarðanna neðan þeirra fjallsbrúna sem íslenska ríkið miðar kröfur sínar við. Skoðun landamerkjabréfa og annarra heimilda um merki jarða í Ísafjarðarsýslum leiðir þó í ljós að þar er algengara en í tilvikum Esju og Smjörfjalla að merkjalýsingar til fjalla séu óljósar eða að merkjum sé yfirhöfuð ekki lýst til fjalla. Aftur á móti eru fjarlægðir frá bæjarstæðum upp á efstu hluta fjallanna í flestum tilvikum litlar og fjöllin mynda skýr náttúruleg skil. Að teknu tilliti til alls þess sem hér hefur verið rakið er því að mati óbyggðanefndar í flestum tilvikum þar sem deilt er um efstu hluta fjalla í Ísafjarðarsýslum rétt að leggja til grundvallar að land jarða nái saman á fjöllum og því séu ekki þjóðlendur þar. Á þetta við um flest ágreiningssvæði sem fjallað er um í málum nr. 1–4/2021 og hluta þeirra svæða sem fjallað er um í málum nr. 5/2021 og 7–8/2021, þ.e. svæði þar sem fremur mjó fjöll eða víðáttulítið fjalllendi skilur á milli dala og fjarða. Þessi almennu sjónarmið eiga aftur á móti síður við í tilvikum þar sem staðhættir eru öðruvísi og deilt er um víðáttumeiri hálendissvæði. Við úrlausn um einstök ágreiningssvæði hér á eftir verður vísað til þessarar almennu umfjöllunar eftir því sem við getur átt hverju sinni.

[...]

15. VIÐAUKI 9: ÚR ÚRSKURÐUM Í MÁLUM NR. 1–5/2023

15.1. Almenn álitæfni um stjórnskipulegt gildi

1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998²⁴⁷

Gagnaðilar íslenska ríkisins í málum nr. 1–5/2023 byggja á því að málsmeðferð á grundvelli 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 brjóti gegn 2. gr. stjórnarskrárinnar um þrískiptingu ríkisvalds og 72. gr. stjórnarskrárinnar um friðhelgi eignarréttar. Á þessum grundvelli er þess krafist að óbyggðanefnd vísi kröfum ríkisins um þjóðlendum frá nefndinni. Þar sem flestir gagnaðilar íslenska ríkisins í málum nr. 1–5/2023 byggja á sjónarmiðum af þessu tagi þykir rétt að taka þau til almennrar umfjöllunar.

Með 4. gr. laga nr. 34/2020 um breytingu á lögum nr. 58/1998 bættist ný 7. mgr. 10. gr. við síðarnefndu lögin. Samkvæmt 1. másl. hennar er óbyggðanefnd heimilt að taka til meðferðar svæði, þ.e. landshluta, sem áður hafa sætt meðferð hennar, ef hún hefur í úrskurði gert athugasemd við kröfugerð ráðherra. Í athugasemdum við frumvarp það sem varð að lögum nr. 34/2020 kemur fram að við útfærslu ákvæða sem heimila óbyggðanefnd að fjalla aftur um landshluta þar sem málsmeðferð er lokið hafi verið gætt að ákvæðum stjórnarskrár og mannréttindasáttmála Evrópu um réttláta málsmeðferð og vernd eignarréttar. Samkvæmt því liggur fyrir mat löggjafans um að 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendlaga samræmist stjórnarskrá að þessu leyti.

Í því sambandi er þess einnig að gæta að skv. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendlaga fer um málsmeðferð á grundvelli ákvæðisins eftir málsmeðferðarreglum þjóðlendlaga. Mál sem rekin eru á þessum grundvelli fá því sömu málsmeðferð og önnur mál sem óbyggðanefnd hefur haft til úrlausnar. Sú málsmeðferð hefur verið talin standast ákvæði stjórnarskrárinnar og mannréttindasáttmála Evrópu, líkt og fjallað hefur verið um í fjölda dóma Hæstaréttar²⁴⁸ og jafnframt í ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu í máli Þorláks Arnar Bergssonar o.fl. gegn Íslandi, nr. 46461/06. Í síðastnefnda málinu gat Mannréttindadómstóll Evrópu þess m.a. — til stuðnings því að málsmeðferðin bryti ekki gegn ákvæðum mannréttindasáttmála Evrópu — að í þjóðlendlögum væri því ekki fyrirfram lýst yfir, eða gefið í skyn, að íslenska ríkið nyti eignarréttar sem skert gæti eignarréttindi einkaaðila og jafnframt að með lögnum væri ekki verið að færa land í einkaeign í hendur ríkisins. Hið sama á við um málsmeðferð skv. 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laganna. Með ákvæðinu er því ekki lýst yfir eða gefið í skyn að íslenska ríkið njóti eignarréttar sem skert geti eignarréttindi einkaaðila og ætlunin er eftir sem áður ekki sú að land í einkaeign færir í hendur ríkisins. Þvert á móti er óbyggðanefnd falið að leysa úr eignarréttarlegri stöðu þeirra landsvæða sem til umfjöllunar eru með sama hætti og í öðrum málum sem nefndin hefur haft til meðferðar. Við meðferð málanna hafa gagnaðilar íslenska ríkisins öll sömu tækifæri til að koma sjónarmiðum sínum á

²⁴⁷ Kafli 7.2.3 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2023, dags. 17. október 2024.

²⁴⁸ Í þessu sambandi vísast m.a. til fyrsta dóms Hæstaréttar í þjóðlendumáli frá 21. október 2004 í máli nr. 48/2004 ((Framfréttur og efstu jarðir í Biskupstungum), þar sem nokkuð ítarlega er fjallað um atriði af þessu tagi.

framfæri og í öðrum málum fyrir óbyggðanefnd. Að mati nefndarinnar er því ekki tilefni til að telja að málsmeðferð á grundvelli 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga brjóti gegn ákvæðum stjórnarskrár eða mannréttindasáttmála Evrópu um friðhelgi eignarréttar.

Athugasemdir gagnaðila ríkisins sem varða 2. gr. stjórnarskrárinnar byggjast á því að öll kröfusvæði ríkisins í málum nr. 1–5/2023 eru aðliggjandi svæðum sem óbyggðanefnd hefur úrskurðað þjóðlendur og dómstólar hafa í flestum tilvikum tekið afstöðu til þeirra. Í öllum þeim tilvikum þar sem dómstólar hafa tekið afstöðu til úrskurða óbyggðanefndar um svæði aðliggjandi kröfusvæðum ríkisins í málum nr. 1–5/2023 voru niðurstöður óbyggðanefndar um þjóðlendur staðfestar.²⁴⁹ Byggt er á því af hálfu gagnaðila ríkisins að í niðurstöðum dómstóla um að staðfesta úrskurði óbyggðanefndar um þjóðlendumörk hafi jafnframt falist bindandi úrlausn um að landsvæði utan þjóðlendumarka samkvæmt úrskurðunum væru eignarlönd. Með því að heimila nefndinni nú að taka svæði til meðferðar sem liggja að umræddum þjóðlendumörkum sé farið á svig við 2. gr. stjórnarskrárinnar þar sem dómstólar hafi þegar tekið afstöðu til eignarréttarlegrar stöðu meirihluta þeirra landsvæða sem til meðferðar eru í málum nr. 1–5/2023.

Í þessu sambandi er til þess að líta að sakarefni þeirra dómsmála sem rekin hafa verið á grundvelli 19. gr. laga nr. 58/1998 um gildi viðkomandi úrskurða óbyggðanefndar hefur í öllum tilvikum einskorðast við afmörkun og eignarréttarlega stöðu þeirra landsvæða sem óbyggðanefnd úrskurðaði þjóðlendur. Kröfugerð gagnaðila ríkisins í öllum málunum var á þá leið að felld yrðu úr gildi ákvæði í úrskurðum nefndarinnar um að land innan tiltekinna marka væri þjóðlenda. Í sumum tilvikum var þess einnig krafist að viðurkennt væri að innan sömu marka væri enga þjóðlendu að finna eða að viðurkennt væri að land innan sömu marka væri eignarland. Í öllum málunum var íslenska ríkið sýknað af kröfum gagnaðila þess. Með því voru staðfestar niðurstöður óbyggðanefndar um að umrædd landsvæði væru þjóðlendur. Eignarréttarleg staða aðliggjandi landsvæða var hins vegar ekki til umfjöllunar í dómunum og þar með ekki hluti af sakarefni þeirra, enda var engin afstaða tekin til þeirra í úrskurðum óbyggðanefndar. Skv. 1. mgr. 116. gr. laga um meðferð einkamála, nr. 91/1991, er dómur bindandi um úrslit sakarefnis milli aðila og þeirra sem koma að lögum í þeirra stað, um þær kröfur

²⁴⁹ Um er að ræða dóma Hæstaréttar 10. febrúar 2011 í máli nr. 299/2010 (Valþjófsstaður), 22. mars 2010 í máli nr. 409/2009 (Skríðuklaustur), 7. október 2010 í máli nr. 517/2009 (Grimólfsártunga), 28. nóvember 2013 í máli nr. 546/2012 (Eyvindarstaðaheiði og Hraunin), 18. september 2014 í máli nr. 24/2014 (Vaskárdalur), 20. október 2016 í máli nr. 59/2016 (Torfufell, Hólsgerði og Úlfá); dóma Landsréttar 20. október 2020 í máli nr. 184/2019 (Auðkúluheiði) og 4. nóvember 2022 í máli nr. 515/2021 (Fjalllendi Hraunhrepps); dóm Héraðsdóms Austurlands frá 5. mars 2010 í máli nr. E-345/2007 (suðurhluti Kverkártungu), dóma Héraðsdóms Norðurlands eystra frá 14. október 2013 í máli nr. E-75/2010 (Almenningur) og frá 15. október 2013 í máli nr. E-74/2010 (Bakkasel, syðri hluti), og dóm Héraðsdóms Norðurlands vestra frá 31. desember 2018 í máli nr. E-24/2015 (Skrapatunguafrétt). Í tilviki tveggja svæða sem nú eru til meðferðar liggja ekki fyrir dómsúrlausnir um úrskurði óbyggðanefndar um aðliggjandi landsvæði. Það eru Kornársártungur í máli nr. 2/2023 og svæði sunnan og austan Drangajökuls í máli nr. 4/2023.

sem eru dæmdar þar að efni til. Með öðrum orðum eru bindandi réttaráhrif dóms, *res judicata* áhrif, bundin við það sakarefni sem leyst er úr í viðkomandi dómi á grundvelli þeirra efniskrafna sem gerðar eru. Þeir dómur sem hér eru til umfjöllunar eru samkvæmt framansögðu bindandi um það álitæfni hvort þau landsvæði sem þá voru til umfjöllunar og eru aðliggjandi kröfusvæðum ríkisins í málum nr. 1–5/2023 séu þjóðlendur en ekki um eignarréttarlega stöðu kröfusvæðanna sem nú eru til meðferðar eða annarra landsvæða utan þeirra þjóðlendna sem voru til umfjöllunar í dómsmálunum. Umræddir dómur standa þannig ekki í vegi fyrir því að óbyggðanefnd fjalli um eignarréttarlega stöðu kröfusvæða ríkisins í málum nr. 1–5/2023. Að sama skapi er ekki fallist á að með 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 sé nefndinni ætlað að ganga inn á svið dómstóla og að með því sé brotið gegn 2. gr. stjórnarskrárinnar.

Í öllu falli er ljóst að óbyggðanefnd, sem er stjórnvald og handhafi framkvæmdarvalds, hefur almennt ekki heimild til að víkja lögum eða einstökum lagaákvæðum sem henni er falið að vinna eftir til hliðar á þeim grundvelli að þau samræmist ekki stjórnarskrá. Ef nefndin gerði það stigi hún inn á svið dómstóla í andstöðu við 2. gr. stjórnarskrárinnar, enda er slíkt almennt aðeins á forræði dómstóla. Aðeins hefur verið talið að játa verði stjórnvöldum heimild til að láta hjá líða að beita lögum ef tiltekið lagaákvæði er bersýnilega í andstöðu við stjórnarskrá eða skýrt dómafordæmi liggur fyrir um það, en jafnframt að gera verði afar ríkar kröfur til þess að ósamræmi laga við stjórnarskrá sé bersýnilegt og slík niðurstaða sé hvorki háð vafa né flókinni lagatúlkun, sbr. dóm Hæstaréttar 25. október 2023 í máli nr. 9/2023. Að mati óbyggðanefndar eru slíkar aðstæður ekki uppi í máli þessu. Telji gagnaðilar íslenska ríkisins að vafi sé uppi um stjórnskipulegt gildi 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendlaga, sem meðferð mála nr. 1–5/2023 byggist á, geta þeir látið á það reyna fyrir dómstólum að fengnum úrskurði óbyggðanefndar, að gættum skilyrðum réttarfarslaga. Í því sambandi er bent á að sá sem ekki vill una úrskurði óbyggðanefndar skal höfða einkamál innan sex mánaða frá útgáfudegi þess Lögbirtingablaðs sem útdráttur úr úrskurði er birtur í, sbr. 1. mgr. 19. gr. þjóðlendlaga, og heimilt er að veita aðila gjafsókn í slíkum einkamáli, sbr. 2. mgr. sömu greinar.

Að öllu framangreindu virtu er ekki fallist á að vísa máli þessu frá eða hafna kröfum ríkisins á þeim grundvelli að 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 brjóti gegn ákvæðum stjórnarskrár eða mannréttindasáttmála Evrópu. Málsástæður sem varða réttmætar væntingar vegna fyrri athafna ríkisins verða teknar til skoðunar í kafla 7.2.5.²⁵⁰

²⁵⁰ Sjá kafla 15.3 hér á eftir.

15.2. Almenn álitaeftni um lagagrundvöll málsmeðferðar

skv. 1. másl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998²⁵¹

Gagnaðilar íslenska ríkisins í málum nr. 1–5/2023 byggja í mörgum tilvikum á því að athugasemdir óbyggðanefndar við kröfugerð ráðherra í fyrri úrskurðum nefndarinnar, sem liggja til grundvallar meðferð mála nr. 1–5/2023, geti ekki talist vera *athugasemdir* í skilningi 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga. Á þessum grundvelli er þess krafist að óbyggðanefnd vísi kröfum ríkisins um þjóðlendur frá nefndinni. Þar sem margir gagnaðilar íslenska ríkisins í málum nr. 1–5/2023 byggja á sjónarmiðum af þessu tagi þykir rétt að taka þau til almennrar umfjöllunar.

Líkt og áður segir var 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 bætt við lögum með 4. gr. laga nr. 34/2020. Skv. 1. másl. hennar er óbyggðanefnd heimilt að taka til meðferðar svæði, þ.e. landshluta, sem áður hafa sætt meðferð hennar, ef hún hefur í úrskurði gert athugasemd við kröfugerð ráðherra. Í athugasemdum við frumvarp það sem varð að lögum nr. 34/2020 segir að markmiðið með þessari heimild sé að stuðla að því að niðurstöður ráðist af efnislegu mati á fyrirliggjandi heimildum og öðrum atriðum sem geta haft áhrif á sönnunarmat, frekar en því að svæði hafi orðið útundan í upphaflegri kröfugerð ríkisins vegna mistaka eða vegna þess að þýðingarmikil gögn voru ekki komin fram þegar kröfum var lýst. Lagt sé til að slík heimild verði bundin svæðum þar sem óbyggðanefnd hafi í úrskurðum gert athugasemdir við kröfur ríkisins, en í nokkrum úrskurðum hafi óbyggðanefnd vakið máls á því að tiltekin svæði sem féllu utan við kröfur ríkisins kynnu einnig að vera utan eignarlanda. Nefndinni hafi ekki verið heimilt að rannsaka svæðin nánar vegna þess að ekki voru uppi kröfur frá ríkinu þar að lútandi. Því leiki enn vafi á um hvort þau séu háð beinum eignarrétti. Jafnframt segir í athugasemdum með frumvarpinu að til að ná því markmiði þjóðlendulaga að skera úr um mörk þjóðlendna og eignarlanda á landinu öllu sé mikilvægt að taka af öll tvímæli um að nefndinni sé heimilt að taka svæði af þessu tagi til meðferðar. Niðurstaða um hvort svæðin séu í reynd þjóðlendur eða eignarlönd ráðist sem endranær af mati á gögnum sem koma fram, innan marka kröfugerðar. Þá er tekið fram að ríkið geti ekki á grundvelli þessarar heimildar afmarkað kröfur sínar þannig að þær nái inn á land sem áður hefur sætt slíkum kröfum, enda væri þá um tvöfalda málsmeðferð að ræða sem vafi væri á að samræmdist 6. gr. mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994.

Enn fremur eru í athugasemdum við frumvarpið talin upp þau tilvik sem sögð eru uppfylla skilyrði 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga um að óbyggðanefnd hafi í úrskurði gert athugasemd við kröfugerð ráðherra, fram að framlagningu frumvarpsins sem varð að lögum nr. 34/2020. Þar segir að um sé að ræða úrskurði óbyggðanefndar í málum:

- nr. 1/2005 (Fljótsdalur og Jökuldalur austan Jökulsár á Jökuldal) hvað varðar annars vegar mörk Skriðuklausturs gagnvart afréttarsvæðunum Rana og Undir

²⁵¹ Kafli 7.2.4 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2023, dags. 17. október 2024.

- Fellum og hins vegar mörk Valþjófsstaðar gagnvart svokölluðum Vestur-öræfum,
- nr. 4/2005 (Svalbarðshreppur, Þórshafnarhreppur og Skeggjastaðahreppur) hvað varðar annars vegar nyrsta hluta Grímólfsártungu og hins vegar Kverkártungu,
  - nr. 2/2008 (Eyjafjarðarsveit vestan Eyjafjarðarár) hvað varðar fjalllendi vestan Urðarvatna,
  - nr. 3/2008 (Hörgárbyggð austan Öxnadalsár) að því er varðar merki Vaskárdals, Almennings og Bakkasels,
  - nr. 5/2008 (Húnavatnshreppur austan Blöndu og Skagafjörður vestan Vestari-Jökulsár, ásamt Hofsjökli) hvað varðar annars vegar landsvæði norðan Eyvindarstaðaheiðar og hins vegar Hraunin svonefndu austan Eyvindarstaðaheiðar,
  - nr. 1/2013 (Skagi) hvað varðar annars vegar austasta hluta Skálahnjúks og hins vegar mörk Skrapatunguafréttar,
  - nr. 2/2013 (Húnavatnshreppur) hvað varðar annars vegar mörk milli Auðkúlu og Auðkúluheiðar og hins vegar hluta af svæðinu milli Kornsár og Kleppukvíslar, og
  - nr. 1/2014 (landsvæði milli Hítarvatns og Fossdalsár) hvað varðar annars vegar norðausturmerki Svarfhóls og hins vegar svæði austan Hítardals.

Framsetning athugasemdanna í þessum úrskurðum er mismunandi en í öllum tilvikum er vakið máls á því að gögn málsins kunni að gefa til kynna óvissu um eignarréttarlega stöðu lands utan svæðis þar sem ríkið hafði gert þjóðlendukröfur en jafnframt tekið fram, oftast með vísan til dóma Hæstaréttar í málum nr. 367/2005 og 571/2006, að þar sem óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila geti ekki komið til skoðunar í málinu hvort þar sé um að ræða eignarland eða þjóðlendu.

Ljóst þykir að fyrrgreind talning sé tæmandi miðað við þann tíma þegar frumvarp til laga nr. 34/2020 var lagt fram, þ.e. 1. nóvember 2019. Eftir þann tíma, 21. febrúar 2020, kvað nefndin upp úrskurð í máli nr. 1/2019 sem hefur að geyma sambærilega athugasemd að því er varðar svæði sunnan og austan Drangajökuls, þar sem nefndin vakti máls á því að vafi kynni að vera um eignarréttarlega stöðu þess svæðis. Að mati nefndarinnar verður ekki litið fram hjá framangreindri talningu við mat á því hvað teljist vera athugasemd við kröfugerð ráðherra í skilningi 1. málsl. 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 heldur beri að túlka ákvæðið með hliðsjón af henni. Af athugasemdum við frumvarpið er að mati nefndarinnar skýrt að vilji löggjafans var að ákvæðið yrði túlkað með þeim hætti. Þá verður einnig að túlka ákvæðið með hliðsjón af því markmiði þjóðlendulaga að skera úr um mörk þjóðlendna og eignarlanda á landinu öllu og því markmiði með lögfestingu 7. mgr. 10. gr. laganna að niðurstöður ráðist af efnislegu mati á fyrirbyggjandi heimildum og öðrum atriðum sem geta haft áhrif á sönnunarmat.

Líkt og segir í bréfi óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra frá 11. ágúst 2022, er mat nefndarinnar, að teknu tilliti til athugasemda með frumvarpi er varð að lögum nr. 34/2020, að fullnægt sé skilyrðum 7. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 til að taka til meðferðar þau sautján landsvæði sem eru til umfjöllunar í málum nr. 1–5/2023.

Að þessu gættu er ekki fallist á að vísa kröfum íslenska ríkisins frá óbyggðanefnd á þeim grundvelli að athugasemdir óbyggðanefndar við kröfugerð ráðherra í fyrri úrskurðum nefndarinnar, sem liggja til grundvallar málsmeðferð í málum nr. 1–5/2023, geti ekki talist vera athugasemdir í skilningi 1. másl. 7. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga.

15.3. Almenn álitæfni um réttmætar væntingar vegna fyrri athafna ríkisins²⁵²

Gagnaðilar íslenska ríkisins í málum nr. 1–5/2023 byggja á því að kröfugerð ríkisins í málunum sé ósamrýmanleg kröfugerð ríkisins í eldri málum fyrir óbyggðanefnd. Með því að lýsa ekki kröfum til viðkomandi landsvæða í eldri málum hafi ríkið skapað réttmætar væntingar til þess að landsvæði sem ekki voru úrskurðuð þjóðlendur á þeim tíma væru eignarlönd. Þar sem flestir gagnaðilar íslenska ríkisins í málum nr. 1–5/2023 byggja á sjónarmiðum af þessu tagi þykir rétt að taka þau til almennrar umfjöllunar. Til stuðnings þessari málsástæðu vísa gagnaðilar ríkisins til dóma Hæstaréttar 10. október 2013 í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar) og 28. september 2017 í máli nr. 94/2017 (Hvassafellsdalur). Þessir dómur verða teknir til nánari skoðunar í þessu samhengi og einnig dómur Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005 (Skaftafell II),²⁵³ auk tveggja úrskurða óbyggðanefndar.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 496/2005 (Skaftafell II) var um að ræða landsvæði á Skeiðarársandi sem var innan lýstra merkja samkvæmt landamerkjabréfi Skaftafells II en Hæstiréttur taldi þó að eldri heimildir styddu ekki að það hefði verið numið til eignar og þannig orðið hluti jarðarinnar. Aftur á móti taldi rétturinn að með tilteknum gerðum í tengslum við áform um stofnun þjóðgarðs í Skaftafelli hefðu menntamálaráðherra og Náttúruverndarráð „ítrekað í orði og verki lagt til grundvallar í lögskiptum við þá, sem núverandi eigendur Skaftafells II leiða rétt sinn frá, að landið á Skeiðarársandi, sem hér er deilt um, sé eignarland þeirra“. Dómkröfur ríkisins um að svæðið væri þjóðlenda væru þessu alls ósamrýmanlegar. Þau lögskipti sem þar um ræðir fólust m.a. í því að menntamálaráðherra undirritaði árið 1966 afsal fyrir hönd ríkisins sem kaupanda að landinu, þar sem vísað var til framangreinds landamerkjabréfs Skaftafells II, og Náttúruverndarráð gaf út yfirlýsingu árið 1987 um að ágreiningssvæðið utan þjóðgarðsins væri í eigu lögbýlisins.

Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar) var sú staða uppi að íslenska ríkið var meðal þeirra sem seldu hluta ágreiningssvæðisins til Orku-

²⁵² Kafli 7.2.5 í úrskurðum í málum nr. 1–5/2023, dags. 17. október 2024.

²⁵³ Sjá einnig umfjöllun um þessa dóma í kafla 11.3 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* og í úrskurði óbyggðanefndar 15. ágúst 2019 í máli nr. 4/2018 (Fjalllendið milli Elliða og Lágafells auk Baulárvalla).

veitu Reykjavíkur 1999 og við kaupin var gengið út frá því að svæðið væri innan merkja jarða og háð beinum eignarrétti á þeim grundvelli. Jafnframt var þar gengið út frá því að hið sama ætti við um svæði sem Orkuveitan keypti af eigendum nærliggjandi jarða. Réð þetta atriði úrslitum um þá niðurstöðu réttarins að svæðið væri eignarland en ekki þjóðlenda, þrátt fyrir að rétturinn teldi eldri heimildir mæla gegn þeirri lýsingu landamerkjabréfa umræddra jarða að svæðið væri innan merkja þeirra. Talið var að ríkið hefði með þeim gerðum sem um ræddi viðurkennt í lögskiptum sínum við Orkuveituna að svæðið sem deila hennar við ríkið laut að væri háð beinum eignarrétti. Krafa ríkisins um mörk þjóðlendu var talin alls ósamrýmanleg þessu.

Um þessa tvo dóma segir í kafla 11.3 í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar*:

Það vekur athygli að í báðum þeim dómum Hæstaréttar sem hér um ræðir, þ.e. annars vegar um landsvæði sunnan Ölfusafréttar og hins vegar um landsvæði á Skeiðarársandi, ráða fyrri lögskipti handhafa ríkisvalds við eigendur viðkomandi jarða úrslitum um að umrædd landsvæði eru talin innan þeirra, jafnvel þótt viðkomandi handhafar ríkisvalds hafi ekki verið bærir að lögum til að afsala landinu eða breyta eignarréttarlegri stöðu þess. Þau lögskipti sem um ræðir vegna landsvæðisins sunnan Ölfusafréttar áttu sér stað eftir gildistöku þjóðlendulaga og það var landbúnaðarráðherra sem undirritaði umrætt afsal fyrir hönd ríkisins. Framangreind lögskipti menntamálaráðherra og Náttúruverndarráðs við eigendur Skaftafells áttu sér aftur á móti stað fyrir gildistöku þjóðlendulaga. Af forsendum Hæstaréttar má ráða að rétturinn líti svo á að fyrir þann tíma hafi umrætt landsvæði á Skeiðarársandi verið eigendalaus en orðið undirorpið beinum eignarrétti vegna téðra lögskipta þrátt fyrir að þágildandi réttarreglur hafi ekki haft að geyma heimildir til handa menntamálaráðherra eða Náttúruverndarráði til að stofna til beins eignarréttar á eigendalausum svæðum.

Umræddir dómur Hæstaréttar kunna að leiða til breytts sönnunarmats óbyggðanefndar í tilvikum þar sem athafnir handhafa ríkisvalds í lögskiptum við hagsmunaaðila benda til að lítið hafi verið svo á að viðkomandi ágreiningssvæði sé háð beinum eignarrétti. Í slíkum tilvikum þarf að meta sérstaklega hvort þau lögskipti hafi áhrif á niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu svæðisins.

Eftir að þetta var ritað féll einn dómur til viðbótar í Hæstarétti þar sem reyndi á sambærilegt álitaefni, þ.e. áður nefndur dómur Hæstaréttar í máli nr. 94/2017 (Hvassafellsdalur). Þar réðu fyrri lögskipti eiganda Hvassafells við íslenska ríkið úrslitum um þá niðurstöðu að Hvassafellsdalur væri eignarland, þrátt fyrir að rétturinn teldi að fyrirbyggjandi heimildir styddu „á engan hátt að land á svæðinu, sem málið varðar, hafi með námi orðið háð beinum eignarrétti“, heldur hnigju þær þvert á móti eindregið að því „að eigendur Hvassafells hafi notið óbeinna eignarréttinda yfir landinu, sem falist hafi í hefðbundnum notum til upprekstrar búfjár og öðru því sem afréttir hafa í aldanna rás almennt verið hafðir til“. Þau lögskipti sem um ræðir fólu í sér að landbúnaðarráðherra samþykkti landskipti á því landi sem deilt var um í málinu og töku þess úr landbúnaðarnotum á þeim grundvelli að um land jarðar væri að ræða. Í forsendum fyrir niðurstöðu dómsins segir:

Eðli máls samkvæmt var ekki unnt að ræða á þennan hátt um landsvæðið Hvassafellsdal sem spildu innan jarðarinnar Hvassafells, skiptingu þeirrar spildu út úr landi jarðarinnar og skráningu svæðisins sem nýrrar jarðar, svo og að samþykkja að það fengi þá stöðu að lögum, nema á þeim grundvelli að landið á svæðinu væri háð beinum eignarrétti. Krafa fjármálaráðherra, sem barst óbyggðanefnd 14. mars 2008 um mörk

Þjóðlendu og eignarlanda, var að því er varðar Hvassafellsdal alls ósamrýmanleg framangreindri afstöðu landbúnaðarráðherra, hliðsetts handhafa framkvæmdarvalds stefnda. Er því óhjákvæmilegt að taka til greina kröfu áfrýjanda um að felld verði úr gildi ákvæði í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 2/2008 um að landsvæðið Hvassafellsdalur sé þjóðlenda, sbr. meðal annars dóma Hæstaréttar 11. maí 2006 í máli nr. 496/2005 og 10. október 2013 í máli nr. 617/2012.

Á sambærilegt álítaefni reyndi einnig í úrskurði óbyggðanefndar 3. maí 2018 í máli nr. 3/2016 (Hörðudalshreppur og Miðdalahreppur vestan Miðár), að því er varðar Sauðafellsselland. Þar lá fyrir samningur um fjölnytjaskógrækt, staðfestur af landbúnaðarráðuneytinu fyrir hönd landbúnaðarráðherra, þar sem ótvírætt virtist gert ráð fyrir að svæðið sem samningurinn tók til og var innan ágreiningssvæðis málsins væri hluti af viðkomandi lögbýli og háð beinum eignarrétti. Óbyggðanefnd taldi að krafa fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um að sama svæði væri þjóðlenda væri ósamrýmanleg framangreindri afstöðu landbúnaðarráðherra, hliðsetts handhafa framkvæmdarvalds, sem girti jafnframt fyrir að unnt væri að fallast á kröfuna, a.m.k. að því er þann hluta ágreiningssvæðisins varðaði.

Einnig má nefna úrskurð óbyggðanefndar 15. ágúst 2019 í máli nr. 4/2018 (Fjallendið milli Elliða og Lágafells auk Baulárvalla). Þar lá m.a. fyrir að skrifstofustjóri í landbúnaðarráðuneytinu hafði, fyrir hönd ráðherra, undirritað tvær yfirlýsingar 1964 um landamerki tiltekinna jarða sunnan Baulárvallavatns. Þá lá einnig fyrir afsal frá 1992, undirritað af landbúnaðarráðherra, vegna einnar jarðarinnar, þar sem vísað var um landamerki jarðarinnar til annarrar af landamerkjayfirlýsingunum frá 1964. Um þetta segir í úrskurði óbyggðanefndar:

Landbúnaðarráðherra og starfsmenn ráðuneytisins voru ekki til þess bærir að breyta eignarréttarlegri stöðu hins umdeilda svæðis með því að undirrita umræddar tvær yfirlýsingar um landamerki 1964 og afsala 1992 stærra svæði en áður tilheyrði Ytra-Lágafelli, sbr. þá meginreglu eignarréttar að eigandi fasteignar getur ekki afsalað viðtækari eignarréttindum en hann sjálfur er sannanlega kominn að. Þrátt fyrir það verður að telja að með þessum gerðum hafi íslenska ríkið viðurkennt gagnvart Ársæli Jóhannessyni, sem keypti Ytra-Lágafell 1992, að sameiginleg landamerki Ytra-Lágafells og Hofstaða væru þau sem greinir í yfirlýsingunni frá 1964. Jafnframt mátti ríkinu vera ljóst að eigendur Hofstaða og Elliða gætu lagt traust sitt á að í þessu fælist að ríkið viðurkenndi þau landamerki sem lýst er í yfirlýsingunum tveimur frá 1964 sem báðar eru undirritaðar af skrifstofustjóra í landbúnaðarráðuneytinu. Breytir engu um þetta þótt sýslumannsembættið hafi þinglýst skjölunum með athugasemdum um að embættið hefði ekki borið landamerkjalyfingarnar saman við eldri heimildarskjöl um svæðin. Krafa ríkisins um þjóðlendu innan þeirra merkja sem lýst er í umræddum yfirlýsingum er þessu ósamrýmanleg, sbr. áður nefnda dóma Hæstaréttar í málum nr. 496/2005, 617/2012 og 94/2017, og er henni því hafnað.

Hér hefur verið rakin réttarframkvæmd um áhrif fyrri athafna ríkisins á þjóðlendumál fyrir óbyggðanefnd og dómstólum. Í þeim tilvikum sem slíkt hefur haft áhrif á niðurstöður þjóðlendumála hafa tilteknar *athafnir* ríkisins verið taldar hafa skapað væntingar hjá landeigendum og verið ósamrýmanlegar síðari þjóðlendukröfum, en kröfunum hefur verið hafnað á þeim grundvelli. Allar þær athafnir ríkisins sem í áður nefndum dómum voru taldar ósamrýmanlegar þjóðlendukröfum ríkisins eiga það sam-

eiginlegt að hafa varðað tiltekin afmörkuð landsvæði og beinst að eigendum tiltekinna jarða. Umræddar athafnir ríkisins fólu þannig í sér viðurkenningu á því að afmörkuð landsvæði væru hlutar tiltekinna jarða og eignarlönd viðkomandi landeigenda á þeim grundvelli. Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 496/2005 (Skaftafell II) var til umfjöllunar land á Skeiðarársandi sem menntamálaráðherra hafði afsalað fyrir hönd ríkisins árið 1966 þar sem um landamerki var vísað til landamerkjabréfs Skaftafells II, sem tók til ágreiningssvæðis málsins, auk þess sem fyrir lá yfirlýsing Náttúruverndarráðs frá 1987 um að ágreiningssvæðið væri í eigu lögbýlisins. Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 617/2012 (landsvæði sunnan Ölfusafréttar) var um það að ræða að íslenska ríkið hafði verið meðal seljenda hluta ágreiningssvæðis málsins til Orkuveitu Reykjavíkur árið 1999 þar sem gengið var út frá því að svæðið væri innan merkja tiltekinna jarða. Í dómi Hæstaréttar í máli nr. 94/2017 (Hvassafellsdalur) var til umfjöllunar land þar sem landbúnaðar­ráðherra hafði samþykkt landskipti og töku þess úr landbúnaðarnotum á þeim grundvelli að um land tiltekinna jarðar væri að ræða. Það sama á við um úrskurði óbyggðanefndar sem hér hafa verið nefndir.

Aðgerðaleyzi ríkisins hefur á hinn bóginn almennt ekki verið talið nægja til að skapa slíkar væntingar. Sem dæmi má nefna að aðgerðaleyzi eða tómlæti ríkisins — t.d. þegar látið hefur verið hjá líða að gera athugasemdir eða aðhafast vegna skráningar á eignarhaldi lands á grundvelli eignarheimilda eins og landamerkjabréfa eða þinglýsingabóka — hefur ekki haft sérstaka þýðingu í dómaframkvæmd, sbr. t.d. dóma Hæstaréttar 21. október 2004 í málum nr. 47/2004 (Afréttur norðan vatna) og nr. 48/2004 (Framafréttur og efstu jarðir í Biskupstungum). Slíkt aðgerðaleyzi ríkisins hefur ekki verið talið nægja til þess að skapa réttmætar væntingar um beinan eignarrétt ef fullnægjandi heimildir skortir um eignarhaldið. Athugasemdalaus þinglýsing landamerkjabréfs eða annarrar eignarheimildar hefur þannig ekki verið talin leiða til réttmætra væntinga eigenda jarðar um að beinn eignarréttur hafi með því unnist að landi sem ekki átti undir jörðina áður, sbr. t.d. dóm Hæstaréttar 27. september 2012 í máli nr. 350/2011 (Hofsafréttur).

Af framangreindri dómaframkvæmd verður ráðið að til þess að athafnir ríkisins geti skapað eiganda jarðar réttmætar væntingar um að landsvæði sé eignarland hans verði þær athafnir að lágmarki að fela í sér viðurkenningu á því að það tiltekna landsvæði sé hluti þeirrar jarðar. Í slíkum tilvikum virðast réttmætar væntingar geta haft sjálfstæða þýðingu að lögum og umfram þá vernd sem meintur rétthafi gæti reist á hefðbundnum heimildum að landsrétti. Í ljósi þeirrar þýðingarmiklu meginreglu eignaréttar að sá sem kallar til eignarréttinda yfir fasteign verði að færa fram fullnægjandi heimildir fyrir rétti sínum ber að varast að túlka áðurnefnda dóma um sjálfstæða þýðingu réttmætra væntinga rúmt, enda verður beiting slíkra sjónarmiða að teljast undantekning frá fyrrgreindri meginreglu.

Þá hefur einnig þýðingu í þessu sambandi að þegar íslenska ríkið lýsti kröfum í öndverðu á hverju svæði, innan lögbundins kröfulýsingarfrests, lágu ekki öll gögn um svæðið fyrir. Undir rekstri hvers máls komu fram ýmsar heimildir og upplýsingar sem

ekki voru fyrir hendi þegar ríkið lýsti kröfum á svæðunum. Íslenska ríkinu var hins vegar ekki, fyrir gildistöku laga nr. 34/2020, heimilt að aðlaga kröfugerð sína að nýjum heimildum og upplýsingum ef í því fólst að aukið væri við kröfugerð ríkisins. Í athugasemdum við frumvarp til laga nr. 34/2020 segir um þetta atriði:

Samkvæmt dómum Hæstaréttar í þjóðlendumálum, einkum dómi frá 16. maí 2007 í máli nr. 571/2006 (Rangárvallaafreittur), er óbyggðanefnd bundin af kröfugerð aðila við úrlausn mála og getur því ekki úrskurðað um þjóðlendir á öðrum svæðum en þeim sem kröfur ríkisins ná til. Kröfum ríkisins er lýst á því stigi málsmeðferðar þegar gagnaöflun vegna viðkomandi svæðis er einungis lokið að hluta, enda er leit í sumum heimildaflokkum það seinleg að ógerlegt væri að koma henni við án þess að takmarka hana við þau svæði sem þjóðlendukröfur varða nema ætla mun lengri tíma til verksins en hingað til hefur tíðkast. Við gagnaöflun sem á sér stað eftir að kröfum ríkisins er lýst geta komið fram skjöl sem breyta forsendum kröfugerðar og benda í sumum tilvikum til þess að þjóðlendukröfur ríkisins hefðu átt að taka til stærra svæðis eða fleiri svæða. Að óbreyttum lögum eru verulegar skorður reistar við aukningu krafna ríkisins eftir að upphaflegar kröfur hafa hlotið kynningu skv. 2. mgr. 10. gr. og 12. gr. laganna, sbr. t.d. úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 3/2008 (Hörgárbyggð austan Öxnadalsár) og dóma Héraðsdóms Norðurlands eystra frá 11. október 2013 í máli nr. 71/2010 (Vaskárdalur), frá 14. sama mánaðar í máli nr. 75/2010 (Almenningur í Öxnadal) og frá 15. sama mánaðar í máli nr. 74/2010 (syðri hluti Bakkasels). Þar var því hafnað að kröfur ríkisins sem komu fram eftir tiltekið tímamark yrðu teknar til meðferðar og dómarnir standa allir óraskaðir af Hæstarétti. Þessi réttarstaða getur leitt til þess að svæði sem ættu að teljast til þjóðlendna samkvæmt almennum sönnunarreglum verði ekki úrskurðuð þjóðlendir vegna þess hvernig kröfum ríkisins var upphaflega hagað.

Að mati nefndarinnar þarf að hafa þessa réttarstöðu í huga við mat á því hvort réttmætar væntingar kunni eftir atvikum að hafa skapast á grundvelli upphaflegrar kröfugerðar ríkisins sem tók til landsvæða aðliggjandi þeim svæðum sem eru til umfjöllunar í málum nr. 1–5/2023.

Samkvæmt öllu framansögðu er ekki unnt að fallast á að almennar athafnir ríkisins, eins og þær að lýsa ekki kröfum til landsvæða í þjóðlendumálum fyrir óbyggðanefnd, geti verið til þess fallnar að skapa landeigendum réttmætar væntingar um að slík landsvæði séu eignarlönd þeirra. Hafa verður hugfast að í kröfugerð ríkisins fyrir óbyggðanefnd felst almennt ekki afstaða til þess að afmörkuð landsvæði utan þjóðlendukröfuvæða ríkisins séu eignarlönd tiltekinnna jarða. Það er enda ekki hlutverk óbyggðanefndar að skera úr um mörk milli eignarlanda og slíkt er því ekki til umfjöllunar í málum fyrir nefndinni eða eftirfarandi dómsmálum í þjóðlendumálum.

Því er ekki fallist á að það eitt að ríkið hafi ekki lýst kröfum til þeirra landsvæða sem eru til umfjöllunar í málum nr. 1–5/2023 í eldri málum fyrir óbyggðanefnd hafi skapað landeigendum réttmætar væntingar til þess að umrædd landsvæði væru eignarlönd þeirra og að hafna beri kröfum ríkisins á þeim grundvelli.

Þrátt fyrir það kunna að vera fyrir hendi tilvik þar sem fyrir liggja athafnir ríkisins sem ganga lengra en það eitt að ríkið hafi ekki lýst kröfum til viðkomandi landsvæða fyrir óbyggðanefnd. Slík tilvik verður að skoða sérstaklega út frá þeim sjónarmiðum sem fram koma í framangreindri dómaframkvæmd. Fjallað verður um slík tilvik eftir

því sem málatilbúnaður aðila og rannsókn óbyggðanefndar gefur tilefni til í tengslum við umfjöllun um eignarréttarlega stöðu hvers ágreiningssvæðis fyrir sig í kafla 7.4.

Sjónarmið um ósamrýmanleika fyrri athafna ríkisins og kröfugerðar ríkisins í þjóðlendumálum hafa einnig tengsl við sjónarmið um réttmætar væntingar í skilningi 1. gr. viðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu, eins og þau hafa verið túlkuð af Mannréttindadómstól Evrópu. Dómstóllinn hefur byggt á því að réttmætar væntingar einstaklinga eða lögaðila til að njóta tiltekinna eigna heyri undir vernd eignarréttarákvæðis mannréttindasáttmála Evrópu. Í ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu í máli Þorláks Arnar Bergssonar o.fl. gegn Íslandi, nr. 46461/06, reyndi á gildi þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og túlkun Hæstaréttar á þeim í dómi réttarins frá 11. maí 2006 í máli nr. 345/2005 (Breiðármörk og Fjall). Kærendur byggðu m.a. á að þeir hefðu haft réttmætar væntingar til þess að þeir ættu beinan eignarrétt að hinu umþrætta landsvæði, m.a. þar sem íslenska ríkið hefði viðurkennt landamerkjabréf jarða þeirra, sem þeir byggðu rétt sinn á, og aldrei dregið þau í efa fyrir en þjóðlendukröfur voru gerðar árið 2000.

Í ákvörðun Mannréttindadómstóls Evrópu kemur fram að þegar eign er í eðli sínu krafa megi líta svo á að sá sem telji til hennar hafi réttmætar væntingar ef nægilegur grundvöllur er fyrir henni í landslögum, t.d. ef föst dómaframkvæmd innanlands staðfestir að eignin sé til. Hins vegar sé ekki hægt að líta svo á að réttmætar væntingar séu fyrir hendi þegar deilur standi um réttan skilning á landslögum og dómstólar innanlands hafna röksemdum kæranda. Dómstóllinn taldi að beiting Hæstaréttar á reglum eignaréttar í tilviki kæranda hefði verið í samræmi við eigin fordæmi réttarins og að þess væru engin merki að þar hefði gætt geðþótta eða að niðurstaðan hefði verið andstæð þeim reglum landslaga sem við áttu. Að því virtu féllst dómstóllinn ekki á að kærendur hefðu átt eignarrétt sem væri nægilega fastur í sessi til að réttmætar væntingar gætu tengst honum. Því var talið að krafa þeirra til eignaréttar að hinu umdeilda landi hefði ekki verið eign í skilningi 1. gr. viðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu.

Í þessu sambandi má einnig nefna dóm Mannréttindadómstóls Evrópu í máli Kopecký gegn Slóvakíu, nr. 44912/98. Þar fjallaði dómstóllinn m.a. um að gera þyrfti greinarmun á væntingum sem byggðust aðallega á voninni einni, sem nytu ekki verndar ákvæðisins, hversu skiljanleg sem sú von kynni að vera, og réttmætum væntingum, sem þyrftu að eiga sterkari rætur í öðru, svo sem settum lögum eða dómafordæmum.²⁵⁴ Þar kom einnig fram að ekki væri unnt að fallast á að réttmætar væntingar væru fyrir hendi þegar ágreiningur væri um túlkun og beitingu landslaga og málatilbúnaði kæranda væri hafnað af innlendum dómstólum.²⁵⁵

²⁵⁴ Sjá 49. mgr. í dómnum: „There was a difference [...] between a mere hope of restitution, however understandable that hope may be, and a “legitimate expectation”, which must be of a nature more concrete than a mere hope and be based on a legal provision or a legal act such as a judicial decision.“

²⁵⁵ Sjá 50. mgr. í dómnum: „Similarly, no legitimate expectation can be said to arise where there is a dispute as to the correct interpretation and application of domestic law and the applicant’s submissions are subsequently rejected by the national courts.“

Af framangreindu, og annarri dómaframkvæmd Mannréttindadómstóls Evrópu,²⁵⁶ verður ráðið að við mat á því hvort um réttmætar væntingar í framangreindum skilningi sé að ræða skipti einkum máli hvort nægilegur grundvöllur sé fyrir þeim í landslögum, t.d. samkvæmt fyrirbyggjandi dómaframkvæmd. Væntingar sem ekki eiga sér nægilega traustan grundvöll í landslögum eða dómaframkvæmd njóta þannig ekki verndar eignarréttarákvæðis mannréttindasáttmála Evrópu. Í þessu sambandi er einnig rétt að taka fram að eignarréttarákvæði stjórnarskrárinnar og mannréttindasáttmála Evrópu vernda ekki rétt manna til að öðlast eignir.²⁵⁷

Hér að framan hefur innlend dómaframkvæmd um áhrif fyrri athafna ríkisins á þjóðlendumál verið tekin til skoðunar og komist að þeirri niðurstöðu að til þess að athafnir ríkisins geti skapað eiganda jarðar réttmætar væntingar um að landsvæði sé eignarland hans verði þær athafnir að lágmarki að fela í sér viðurkenningu á því að það tiltekna landsvæði sé hluti þeirrar jarðar. Telja verður að það sé fyrst og fremst í slíkum tilvikum sem landeigendur geta talist hafa réttmætar væntingar til beins eignarréttar að tilteknum landsvæðum í skilningi 1. gr. viðauka nr. 1 við mannréttindasáttmála Evrópu, enda eiga slíkar væntingar sér stoð í fyrirbyggjandi dómaframkvæmd.

---

²⁵⁶ Sjá t.d. dóma Mannréttindadómstóls Evrópu í málum Gratzinger og Gratzingerova gegn Tékklandi, nr. 39794/98, Anheuser-Busch Inc. gegn Portúgal, nr. 73049/01, og Béláné Nagy gegn Ungverjalandi, nr. 53080/13.

²⁵⁷ Sjá t.d. dóm Hæstaréttar 25. október 2023 í máli nr. 9/2023 og dóm Mannréttindadómstóls Evrópu í máli Stummer gegn Austurríki, nr. 37452/02.

VIÐAUKI II: MÁLSKOSTNAÐUR

Á fundi óbyggðanefndar 17. október 2024 úrskurðuðu nefndarmenn í máli nr. 2/2022 gagnaðilum íslenska ríkisins í málinu málskostnað að hluta sem hér segir, sbr. kafla 7.5 í úrskurði málsins:

Málskostnaður gagnaðila íslenska ríkisins vegna þóknunar málflytjenda þeirra greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998, og ákvarðast svo:

Vegna Jóns Jónssonar lögmanns:

- Eignarhaldsfélagið Hamar ehf. vegna Hamars: 550.000 kr.
- Þórunnborg Jónsdóttir og Steinunn Jónsdóttir vegna Bragðavalla I og II: 450.000 kr.
- Múlaþing vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar: 450.000 kr.
- Kristín Friðriksdóttir vegna Flugustaða: 450.000 kr.

Vegna Ólafs Björnssonar lögmanns:

- Þiðrandí ehf. vegna Hofs: 550.000 kr.

Vegna Sigurðar Arnar Hilmarssonar lögmanns:

- Heiðarlax ehf. vegna Geithellna 1 og 2, Virkishólasels, Kambsels og Múla 3; Stefán Gunnarsson og Hrafnhildur Kristjánsdóttir vegna Blábjarga; Þeba Björt Karlsdóttir og Ragnhildur B. Traustadóttir vegna Múla 1; Þeba Björt Karlsdóttir vegna Múla 1A; og Dagný Rögnvaldsdóttir og Heiðarlax ehf. vegna Múla 2: 1.000.000 kr.

Eins og fram kemur í kafla 7.5 er um hluta málskostnaðar gagnaðila ríkisins að ræða, vegna takmarkaðra fjárheimilda óbyggðanefndar. Málið verður endurupptekið í byrjun árs 2025 í því skyni að úrskurða um það sem eftir stendur af málskostnaðinum.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármála- og efnahagsráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmannna, hefur þegar verið eða verður endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

FYLGISKJAL I: AÐILASKRÁ

Þjóðlundur:	Fjármála- og efnahagsráðherra f.h. íslenska ríkisins
Blábjörg:	Stefán Gunnarsson og Hrafnhildur Kristjánsdóttir
Bragðavellir I og II:	Þórunnborg Jónsdóttir og Steinunn Jónsdóttir
Flugustaðir:	Kristín Friðriksdóttir
Geithellnar 1 og 2, Virkishólasel og Kambsel:	Heiðarlax ehf.
Hamar:	Eignarhaldsfélagið Hamar ehf.
Hof:	Þiðrandi ehf.
Markúsarsel og Tunguhlíð:	Múlaping
Múli 1:	Þeba Björt Karlsdóttir og Ragnhildur B. Traustadóttir
Múli 1A:	Þeba Björt Karlsdóttir
Múli 2:	Dagný Rögnvaldsdóttir og Heiðarlax ehf.
Múli 3:	Heiðarlax ehf.

FYLGISKJAL II: SKJALASKRÁ¹

a) Efnisflokkur skjalaskrá²

Skjöl lögð fram í máli nr. 4/2022 (OBN 22120004)

Lagt fram af Eddu Andradóttur og Andra Andrasyni lögmönnum f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 25.1.2022, leiðrétt 4.2.2022.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 25.1.2022.
	1(2)	Yfirlitskort, svæði 11. Kröfulínur fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 28.1.2021.
	1(3)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 11 og kröfulýsingarfrest, dags. 20.4.2021, ásamt yfirlitskortum og bréfi til lögmans ríkisins, dags. 20.4.2021. Nr. 24 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(4)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 5.10.2021, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 30.9.2021. Nr. 25 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 4.11.2021, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 1.11.2021. Nr. 26 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(6)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 3.12.2021, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 2.12.2021. Nr. 27 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 8.1.2022, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 5.1.2022. Nr. 28 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(8)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 24.1.2022, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 24.1.2022. Nr. 29 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(9)	Listi yfir jarðir og landnúmer þeirra á svæði 11. Nr. 19 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(10)	Uppskriftir úr landamerkjabók Norður-Múlasýslu, ásamt efnisyfirliti. Nr. 20–21 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(11)	Uppskriftir úr landamerkjabók Suður-Múlasýslu, ásamt efnisyfirliti. Nr. 22–23 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(12)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands sem varða m.a.: 1) Hamarsbætur, 2) afréttarland Geithellnadal, 3) Hofsjökul og Staðarfrétt. Dags. 4.12.2021, 24.1.2022 og 25.1.2022. Nr. 14–16 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(13)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins í máli nr. 4/2022, dags. 13.12.2023.

¹ Skjöl undir nr. 2 eru afkrastur kerfisbundinnar gagnaöflunar á Þjóðskjalasafni Íslands. Tilvísanir til merkingar aftast í hverri færslu þar vísa til auðkenningar Þjóðskjalasafnsins, sbr. heildarskilabréf og greinargerð Þjóðskjalasafnsins, skjöl nr. 2 og 3(2), en þar er að finna nánari upplýsingar en skráðar eru hér í skjalaskrána um uppruna viðkomandi skjala.

² Skjöl undir nr. 2 og 4 eru ekki í númeraröð heldur efnisflokkur, sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“ en þar eru m.a. upplýsingar um gagnaflokka: <https://obyggdaneind.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf>

1(14)	Bréf lögmanns íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 19.6.2024, um textalýsingu á kröfulínu vegna Geithellnads.
-------	--

Lagt fram af óbyggðanefnd:*Skilabréf og söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands:*

2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 26.6.2024.
3	3(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 4/2022, 1. útg., dags. 14.7.2023.
	3(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 4/2022, 2. útg., dags. 26.6.2024.
	3(3)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands um <i>The Old Icelandic Land Registers</i> eftir Björn Lárusson og frumrit jarðabóka, dags. 2.2.2024.
	3(4)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands vegna fyrirspurnar um tilskipun frá 20. febrúar 1754, dags. 16.5.2024
	3(5)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands um gagnaöflun um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2.2.2024
	3(6)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands um Veturhús í Hamarsfirði, dags. 8.5.2024.

Landamerkjabækur (skjalaflokkur A.1):

	2(1) a–b	Hamar í Hamarsfirði ásamt Hamarsseli, landamerki, dags. 9.4.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.61.
	2(2) a–b	Hamar og Hamarssel í Hamarsfirði, landamerki, dags. 22.5.1918, þinglýst 5.7.1920. Merkt A.1.98.
	2(3) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, landamerki, dags. 18.4.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.40a–b.
	2(4) a–b	Melrakkaneš við Hamarsfjörð, landamerki, dags. 12.4.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.39a–b.
	2(5) a–b	Veturhús í Hamarsfirði, landamerki, dags. 29.6.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.41a–b.
	2(6) a–b	Háls í Hamarsfirði, landamerki, dags. 21.6.1885, þinglýst 2.7.1885. Merkt A.1.75.
	2(7) a–b	Háls, Kambshjáleiga og Stekkjarhjáleiga í Hamarsfirði, landamerki, dags. 24.7.1920, þinglýst 14.7.1921. Merkt A.1.99a–b.
	2(8) a–b	Háls í Hamarsfirði o.fl., samþykki við landamerkjum Strýtu, dags. 15.7.1916, þinglýsingardags ekki getið. Merkt A.1.102a–c.
	2(9) a–b	Geithellnar í Álftafirði, landamerki, dags. 24.3.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.38a–b.
	2(10) a–b	Múli í Álftafirði, landamerki, dags. 27.6.1885, þinglýst 2.7.1885. Merkt A.1.76a–b.
	2(11) a–b	Hof í Álftafirði ásamt Hærukollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli, landamerki, dags. 13.5.1885, þinglýst 2.7.1885. Merkt A.1.77a–d.
	2(12) a–b	Flugustaðir í Álftafirði, landamerki, dags. 30.4.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.60.
	2(13) a–b	Flugustaðir í Álftafirði, landamerki, dags. 22.6.1920, þinglýst 14.7.1921. Merkt A.1.100a–b.
	2(14) a–b	Bær í Lóni, landamerki, dags. 10.6.1922, þinglýst 10.7.1922. Merkt A.1.152a–b.
	2(15) a–b	Búðartungur (Þingmúli í Skriðdal), landamerki, dags. 28.5.1884, þinglýst 20.6.1884. Merkt A.1.48.

2(16) a–b	Þingmúli í Skriðdal ásamt Borg, Stefánsstöðum og Vatnsskógum, landamerki, dags. 7.6.1883, þinglýst 20.6.1884. Merkt A.1.49a–b.
2(17) a–b	Berufjörður, landamerki, dags. 10.5.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.58a–b.
2(18) a–b	Fossárdalur í Berufirði (Eiríksstaðir, Víðines og Eyjólfsstaðir), landamerki, dags. 2.5.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.59a–b.
2(313) a–b	Geitdalur í Skriðdal, landamerki, dags. 14.6.1883, þinglýst 20.6.1883. Merkt A.1.47a–b.

Jarðabréf á Þjóðskjalasafni (skjalaflokkur A.2):

2(58) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Máldagi Melrakkaness, ársettur 1521, ódagsett afrit. Landamerkjum er lýst. Máldaginn er sagður hafa verið upplesinn og auglýstur á Geithellnaþingi 7.6.1590 og upplesinn fyrir manntalsþingsrétti á Geithellnum 7. apríl en ártal vantar. Þá er skráð á skjalið að það komi frá Haraldi Briem 8.3.1893. Merkt A.2.36. (Sjá einnig skjöl nr. 2(65) og 6(3). Í <i>Íslenzku fornbréfasafni VIII</i> , bls. 819–821, segir að skjalið sé falsbréf.)
-----------	--

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

2(59) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Jón Ingibjargarson selur eitt hundrað og 80 álnir í Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar. Dags. 27.7.1840, þinglýst 30.7.1840. Merkt A.3.42.
2(60) a–b	Bær í Lóni, Geithellnar í Álftafirði: Makaskiptabréf hvar Jón Ásmundsson, fyrir hönd eiginkonu sinnar Sigríðar Árnadóttur, selur fjögur hundruð og 40 álnir í Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar á Hvannavöllum og fær á móti fjögur hundruð í Bæ í Lóni. Dags. 18.4.1841, þinglýst 30.4.1841. Merkt A.3.44.
2(61) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Afsalsbréf hvar Magnús Bergsson selur þrjú hundruð í Melrakknesi til Eyjólfs Halldórssonar. Dags. 22.4.1841, þinglýst 30.5.1842. Merkt A.3.48.
2(62) a–b	Múli í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Jón Þorgrímsson selur fjögur hundruð í Múla til mágs sín Sigurðar Brynjólfssonar. Dags. 28.11.1841, þinglýst 6.6.1843. Merkt A.3.50.
2(63) a–b	Múli í Álftafirði: Lögfesta fyrir jörðinni Múla í Álftafirði. Dags. 6.6.1843. Merkt A.3.51.
2(64) a–b	Múli í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Finnur Þorgrímsson afhendir fjögur hundruð og 48 álnir í Múla til Sigurðar Brynjólfssonar. Dags. 22.4.1844, þinglýst 20.6.1846. Merkt A.3.65a–b.
2(65) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Afrit af lögfestu árið 1521 hvar Árni Magnússon, Einar Hjörleifsson og Oddur Teitsson lögfesta land Melrakkaness innan tilgreindra landamerkja. Þinglesið 2.6.1847. Í skjalinu segir að bréfið hafi einnig verið þinglesið við Geithellnaþing 7.6.1521, 7.4. ótilgreint ár og 22.6.1830. Merkt A.3.70a–b. (Sjá einnig skjöl nr. 2(58) og 6(3). Í <i>Íslenzku fornbréfasafni VIII</i> , bls. 819–821, segir að skjalið sé falsbréf.)
2(66) a–b	Hof í Álftafirði: Friðlýsing hvar Th. Erlendsson prestur á Hofi friðlýsir land Hofis og tilgreindar eyjar og sker í eigu Hofis vegna veiða og æðarvarps. Dags. 23.5.1848, þinglýst 24.5.1848. Merkt A.3.71a–b.
2(67) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Kristján Arason selur eitt hundrað og 80 álnir í Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar. Dags. 3.6.1851, þinglýst 5.6.1851. Merkt A.3.75.
2(68) a–b	Múli í Álftafirði: Kaupbréf hvar Sigurður Brynjólfsson selur þrjú hundruð í Múla til sonar síns Gísla Sigurðssonar. Dags. 1.7.1855, þinglýst 18.6.1857. Merkt A.3.89.

2(69) a–b	Múli í Álftafirði: Kaupbréf hvar Sigurður Brynjólfsson selur fjögur hundruð í Múla til sonar síns Sæmundar Sigurðssonar. Dags. 1.7.1857, þinglýst 18.6.1857. Merkt A.3.90.
2(70) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Próventubríf hvar Oddný Þorvarðardóttir gefur, sér til upphalds, systursonum sínum Sveini og Þorvarði Sigurðssonum tvö hundruð í Geithellnum. Dags. 12.5.1860, þinglýst 16.5.1860. Merkt A.3.95a–b.
2(71) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Ári Eiríksson selur tólf hundruð í Geithellnum og þrjú og hálf hundruð í Karlsstöðum í Beruneshrepp til Magnúsar Jónssonar. Dags. 11.5.1866, þinglýst 26.6.1866. Merkt A.3.105a–b.
2(72) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Þorvarður Sigurðsson selur tvö hundruð í Geithellnum til Magnúsar Jónssonar. Dags. 7.4.1868, þinglýst 24.6.1868. Merkt A.3.108.
2(73) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Þorsteinn Jónsson selur eitt hundruð í Geithellnum til Einars Magnússonar. Dags. 28.5.1894, þinglýst 16.6.1894. Merkt A.3.123.
2(74) a–b	Múli í Álftafirði: Samningur hvar Sigurður Björnsson selur jörðina Múla (27 hundruð og 84 álnir) til Jóns Árnasonar. Dags. 16.9.1893, þinglýst 16.6.1894. Merkt A.3.124a–b.
2(75) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Magnús Stefánsson afhendir fjögur hundruð í Geithellnum til Einars Magnússonar. Dags. 25.5.1895, þinglýst 29.7.1895. Merkt A.3.126a–b.
2(76) a–b	Melrakknes við Hamarsfjörð: Afsalsbréf hvar Björn Björnsson afhendir eitt hundruð og 40 álnir í Melrakknesi til Jóhanns Jónssonar. Dags. 13.6.1895, þinglýst 29.7.1895. Merkt A.3.127.
2(300) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði: Uppáteiknan á kaupbréf, dags. 20.4.1839, þinglýst 30.4.1839. Landamerkjum er lýst. Einnig er þess getið að ekki finnist þinglýsing Jóns Sigurðssonar fyrir jörðinni. Merkt A.3.149a–b.

Afsals- og veðmálabækur (skjalaflokkur A.3):

Skjöl frá sýslumanni Austurlands:

4(30)	Blábjörg í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(31)	Bragðavellir í Hamarsfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(32)	Flugustaðir í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(33)	Geithellnar í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(34)	Hamar í Hamarsfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(35)	Hof í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(36)	Kambsel í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(37)	Markúsarsel í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(38)	Melrakknes við Hamarsfjörð; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(39)	Múli í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(40)	Stórhóll í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(41)	Tunguhlíð í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.
4(42)	Virkishólasel í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.

Landskiptabækur (skjalaflokkur A.4):

2(215) a–b	Múli í Álftafirði: Landskipti, dags. 11.9.1968. Gerð var breyting á landamerkjum milli jarðanna, Múla I, II og III, og óskiptu heimalandi milli þeirra. Þá er einnig skráð afrit af skiptagerð frá 15.9.1930. Merkt A.4.2a–h.
------------	---

*Fasteigna- og jarðamat (skjalaflokkur A.5):**Jarðamat 1804 (Skjalaflokkur A.5.a):*

2(19) a–b	Jarðamat 1804: Þingmúli í Skriðdal. Merkt A.5.a.99.
2(20) a–b	Jarðamat 1804: Flugustaðir í Álftafirði. Merkt A.5.a.108.
2(21) a–b	Jarðamat 1804: Hof í Álftafirði. Merkt A.5.a.109.
2(22) a–b	Jarðamat 1804: Rannveigarstaðir í Álftafirði. Merkt A.5.a.110.
2(23) a–b	Jarðamat 1804: Hærukollsnes í Álftafirði. Merkt A.5.a.111.
2(24) a–b	Jarðamat 1804: Múli í Álftafirði. Merkt A.5.a.112.
2(25) a–b	Jarðamat 1804: Geithellnar í Álftafirði. Merkt A.5.a.113.
2(26) a–b	Jarðamat 1804: Melrakknes við Hamarsfjörð. Merkt A.5.a.114.
2(27) a–b	Jarðamat 1804: Bragðavellir í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.115.
2(28) a–b	Jarðamat 1804: Veturhús í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.116.
2(29) a–b	Jarðamat 1804: Hamar í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.117.
2(30) a–b	Jarðamat 1804: Hamarsel í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.118.
2(31) a–b	Jarðamat 1804: Háls í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.119.
2(32) a–b	Jarðamat 1804: Fossárdalur í Berufirði. Merkt A.5.a.120.
2(33) a–b	Jarðamat 1804: Berufjörður í Berufirði. Merkt A.5.a.121.
2(34) a–b	Jarðamat 1804: Hryggstekkur í Skriðdal. Merkt A.5.a.122.
2(35) a–b	Jarðamat 1804: Bær í Lóni. Merkt A.5.a.123.

Jarðamat 1849–1850 (skjalaflokkur A.5.b):

2(36) a–b	Jarðamat 1849–1850: Þingmúli í Skriðdal o.fl. Merkt A.5.b.11a–e.
2(37) a–b	Jarðamat 1849–1850: Berufjörður í Berufirði, Fossárdalur í Berufirði, Eiríksstaðir í Berufirði. Merkt A.5.b.13a–d.
2(38) a–b	Jarðamat 1849–1850: Flugustaðir í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Hærukollsnes í Álftafirði, Múli í Álftafirði, Geithellar í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð, Bragðavellir í Hamarsfirði, Veturhús í Hamarsfirði, Hamar í Hamarsfirði, Hamarsel í Hamarsfirði, Háls í Hamarsfirði. Merkt A.5.b.14a–g.

Fasteignamat 1916–1918 (skjalaflokkur A.5.c):

2(39) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Þingmúli í Skriðdal. Merkt A.5.c.69a–b.
2(40) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Eiríksstaðir í Berufirði. Merkt A.5.c.126.
2(41) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Víðines í Berufirði. Merkt A.5.c.127a–b.
2(42) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Eyjólfsstaðir í Berufirði. Merkt A.5.c.128a–b.
2(43) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Berufjörður í Berufirði. Merkt A.5.c.129a–b.
2(44) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Flugustaðir í Álftafirði. Merkt A.5.c.130.
2(45) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Markúsarsel í Álftafirði og Tunguhlíð í Álftafirði. Merkt A.5.c.131.
2(46) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hof í Álftafirði. Merkt A.5.c.132a–b.
2(47) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Rannveigarstaðir í Álftafirði. Merkt A.5.c.133a–b.
2(48) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hærukollsnes í Álftafirði. Merkt A.5.c.134.
2(49) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Múli í Álftafirði. Merkt A.5.c.135a–b.
2(50) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Kambsel í Álftafirði. Merkt A.5.c.136a–b.
2(51) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Geithellnar í Álftafirði. Merkt A.5.c.137a–b.
2(52) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Melrakknes við Hamarsfjörð. Merkt A.5.c.138.
2(53) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Bragðavellir í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.139.
2(54) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Veturhús í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.140a–b.
2(55) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hamarsel í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.141a–b.

2(56) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hamar í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.142.
2(57) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Háls í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.143a–b.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6):

Yfirlit úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.a):

2(216)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Afrétt, Berufjörður í Berufirði, Blábjörg í Álftafirði, Bragðavellir í Hamarsfirði, Búðartungur, Bær í Lóni, Eiríksstaðir í Berufirði, Eyjólfstaðir í Berufirði, Flugustaðir í Álftafirði, Fossárdalur í Berufirði, Geithellnar í Álftafirði, Hamar í Hamarsfirði, Hamarssel í Hamarsfirði, Háls í Hamarsfirði, Hof í Álftafirði, Kambsel í Álftafirði, Markúsarsel í Álftafirði, Melrakkane við Hamarsfjörð, Múli í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Veturhús í Hamarsfirði, Þingmúli í Skriðdal.
--------	---

Uppskriftir úr dómabókum sýslumanna (skjalaflokkur A.6.b):

2(217) a–b	Manntalsþing 20. júní 1884. Þinglesnar voru landamerkjaskrár fyrir Litla-Sandfell, Eyrarteig, Arnhólsstaði með Hryggstekk, Þingmúla með hjáleigum, Búðartungur, Geitdal, Þorvaldsstaði og Flögu. Merkt A.6.b.11a–b.
2(218) a–b	Manntalsþing 30. apríl 1839. Upplesin var uppáteiknun, dagsett 20. apríl 1839, upp á kaupbréf, dagsett 30. mars 1830, hvar Jón Sigurðsson seldi Magnúsi Jónssyni fjögur hundruð í Bragðavöllum. Uppáteiknunin hafði upplýsingar um landamerki sem Eyjólfur á Melrakkane mótmælti. Einnig var upplesið skiptabréf eftir Álfheiði Kristjánsdóttur, dagsett 22. mars 1839, hvar afhent voru syni hennar Sigurði Ásmundssyni fjögur hundruð og 40 álnir í jörðinni Geithellum. Enn fremur var upplesin auglýsing, dagsett 24. apríl 1839, hvar sr. Pétur Jónsson á Berufirði og Tómas Skúlason á Búlandsnesi friðlýstu þessara jarða löndum. Merkt A.6.b.53a–b.
2(219) a–b	Manntalsþing 30. júlí 1840. Friðlýst var eftir beiðni sr. J. Bergssonar á Hofi Þvottareyjum með tilheyrandi skerjum. Einnig var friðlýst Berufjarðareyjum og öllu Berufjarðarprestakalli tilheyrandi landi, fyrir skotum. Enn fremur var þinglesið kaupbréf, dagsett 27. júlí 1840, hvar Jón Ingibjargarson seldi Sigurði Ásmundssyni eitt hundrað og 50 álnir í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.54.
2(220) a–b	Manntalsþing 24. maí 1848. Þinglesið var skjal, dagsett 23. maí 1848, hvar prófasturinn Th. Erlendsson friðlýsti æðarvarpi og selaveiðum við staði tilheyrandi Hof- og Hálskirkjum. Enn fremur afhenti sr. Pétur á Berufirði sams konar skjal um friðlýsingu varpláss tilheyrandi hans prestakalli. Merkt A.6.b.55.
2(221) a–b	Manntalsþing 6. júní 1851. Lesin var lögfesta, dagsett 18. apríl 1850, hvar P. Jónsson í Berufirði lögfesti Ljósárland og Flögu. Gísli Þorvarðsson á Höskuldsstöðum mótmælti lögfestunni. Merkt A.6.b.56.
2(222) a–b	Manntalsþing 23. júní 1884. Þinglýst var landamerkjaskrár fyrir jarðirnar Flugustaði, Hamar með Hamarsseli, Berufjörð og Fossárdal. Merkt A.6.b.57a–b.
2(223) a–b	Aukaréttur 15. september 1916. Menn voru útnefndir til að meta eftirfarandi jarðir: Hamar og Kambshjáleigu í Geithellnahreppi, Berufjörð og Kelduskóga í Beruneshreppi ásamt Flögu og Geirólfsstöðum í Skriðdalshreppi. Merkt A.6.b.58a–b.
2(224) a–b	Aukaréttur 2. júlí 1917. Matsmenn staðfestu framlagðar matsgjörðir fyrir jarðirnar Berufjörð og Eyjólfstaði. Merkt A.6.b.59.

2(225) a–b	Manntalsþing 12. júlí 1919. Þinglesið var skjal hvar Sigurður Malmquist seldi og afsalaði Guðmundi Eiríkssyni 7,2 hundruð úr jörðinni Geithellum, dagsett 27. nóvember 1918. Þinglesið var skjal hvar ráðherra Íslands seldi og afsalaði Magnúsi Jónssyni jörðina Eyjólfsstaði, dagsett 29. október 1918. Enn fremur var þinglesið samkomulag um landamerki jarðanna Berufjarðar og Kelduskóga, dagsett 12. júlí 1919. Merkt A.6.b.60a–b.
2(226) a–b	Aukaréttur 23. maí 1923. Menn voru útnefndir til að meta jörðina Þingmúla. Merkt A.6.b.66a–b.
2(227) a–b	Manntals- og skattaþing 1. maí 1824. Upplesið var skjal hvar Christine Jacobsdóttir seldi Jóni Sigurðssyni jörðina Bragðavelli, dagsett 24. maí 1823. Merkt A.6.b.67.
2(228) a–b	Manntalsþing 22. júní 1830. Upplesið var kaupbréf, dagsett 30. mars 1830, hvar Jón Sigurðsson seldi Magnúsi Jónssyni jörðina Bragðavelli. Jón Þorvarðarson á Papey vildi brigða áðurgreinda jörð þar sem amma hans hafði selt Jóni jörðina. Enn fremur var upplesinn máldagi jarðarinnar Melrakkness, dagsettur 7. júní 1590. Merkt A.6.b.68.
2(229) a–b	Manntalsþing 30. júní 1883. Þinglesnar voru landamerkjaskrár jarðanna Melrakkness, Geithellna með Kambseli, Bragðavalla og Veturhúsa. Merkt A.6.b.69a–b.
2(230) a–b	Manntalsþing 30. apríl 1841. Upplesið var makaskiptabréf, dagsett 15. apríl 1841, milli Jóns Ásmundssonar, sem umboðsmanns stjúpdóttur sinnar Sigríðar Árnadóttur, og bóndans Kristjáns Arasonar, sem umboðsmanns Sigurðar Ásmundssonar, áhrærandi fjögur hundruð og 40 álnir úr jörðinni Geithellum og fjögur hundruð úr jörðinni Bæ í Skaftafellssýslu. Merkt A.6.b.89.
2(231) a–b	Manntalsþingsréttur 10. maí 1841. Þinglesið var makaskiptabréf, dagsett 18. apríl 1841, hvar Kristján Arason makaskipti fjórum hundruðum í jörðinni Bæ fyrir fjögur hundruð og 40 álnir í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.90a–b.
2(232) a–b	Aukaréttur 2. maí 1931. Menn voru útnefndir til að meta jörðina Eiríksstaði. Merkt A.6.b.124.
2(233) a–b	Aukaréttur 23. júlí 1931. Matsmenn staðfestu matsgjörð fyrir jörðina Eiríksstaði. Merkt A.6.b.125.
2(234) a–b	Aukaréttur 4. júlí 1923. Matsmenn staðfesta framlagða matsgjörð fyrir jörðina Þingmúla. Merkt A.6.b.131.
2(235) a–b	Manntalsþing 30. maí 1755. Upplesin var kvörtun sr. Halls Ólafssonar um það hvernig heyskapur, hagi og torfrista höfðu eyðst síðustu 20 árin í Þingmúla. Merkt A.6.b.136a–b.
2(236) a–b	Aukaréttur 14. ágúst 1917. Menn voru útnefndir til að meta skemmdir á engjum jarðanna Markúsarsels og Flugustaða. Merkt A.6.b.181.
2(237) a–b	Aukaréttur 19. júní 1920. Menn voru útnefndir til að meta kirkjujarðirnar Flugustaði, Rannveigarstaði og Hamarssel. Merkt A.6.b.182a–b.
2(238) a–b	Aukaréttur 5. júlí 1920. Matsmenn staðfestu framlagða matsgjörð á jörðinni Flugustöðum. Merkt A.6.b.183.
2(239) a–b	Manntalsþing 14. júlí 1921. Þinglesið var skjal hvar Gunnar Jónsson afsalaði Birni Jónssyni tveimur hundruðum og 72 álnum úr jörðinni Múla í Beruneshreppi. Einnig var þinglesnar landamerkjaskrár, fyrst milli Karlsstaða annars vegar og Háls og Stekkjarhjáleigu hins vegar, og síðan fyrir Flugustaði. Loks var svarað spurningum úr bréfi Stj. frá 8. mars 1921, meðal annars um varp í Arnarstapa í Melrakknesfjalli. Merkt A.6.b.184.
2(240) a–b	Aukaréttur 5. maí 1928. Menn voru útnefndir til að meta kirkjujörðina Flugustaði. Merkt A.6.b.185a–b.
2(241) a–b	Aukaréttur 29. júní 1928. Matsmenn staðfestu framlagða matsgjörð á jörðinni Flugustöðum. Merkt A.6.b.186a–b.

2(242) a–b	Manntalsþing 17. júní 1782. Upplesið var kaupbréf hvar Jón Jónsson seldi Einari Jónssyni jörðina Melrakkanes. Merkt A.6.b.206a–b.
2(243) a–b	Manntalsþing 19. júní 1788. Upplesið var makaskiptabréf, dagsett 27. nóvember 1787, hvar Sigríður Árnadóttir færði syni sínum Gísla Halldórssyni jörðina Litla-Steinsvað fyrir tólf hundruð í Geithellum í Álftafirði. Einnig innihélt þetta skjal makaskipti hvar Gísli yfirlét Sigurði Hallssyni Litla-Steinsvað fyrir hálfa bóndaeignina í Njarðvík, tíu hundruð að dýrleika. Merkt A.6.b.207a–b.
2(244)	Manntalsþing 11. maí 1811. Jörðin Geithellar var boðin upp til ábúaðr en ekkert boð fékkst. Merkt A.6.b.208.
2(245) a–b	Manntalsþing 8. júlí 1812. Þinglýst var kaupbréfi Kristjáns Guðbrandssonar fyrir fjórum hundruðum í jörðinni Geithellum. Enn fremur var þinglýst brigðum, dagsettum 8. júlí 1812, í fjögur hundruð í Melrakknesi. Merkt A.6.b.209.
2(246) a–b	Manntalsþing 23. júní 1813. Konungsjörðin Veturhús, þrjú hundruð að dýrleika, var boðin upp og varð faktor Jón Stephensen hæstbjóðandi. Þinglýst var gjöf Kristínar Jakobsdóttur hvar hún afsalaði syni sínum, Þorvarði Jónssyni, á hans giftingardegi jarðeignum, þar á meðal fimm hundruðum í jörðinni Múla. Einnig var þinglýst gjafabréfi hvar Þorvarður Jónsson gaf hálf systur sinni, Mensalderínu Jónsdóttur, fjögur hundruð í Melrakknesi. Enn fremur var þinglýst átta hundruðum í óniðursettu í jörðinni Geithellum af Sigurði Einarssyni til Þorvarðar Björnssonar. Merkt A.6.b.210a–b.
2(247) a–b	Manntalsþing 20. júlí 1821. Upplesið var byggingarbréf Ásmundar Ingimundarsonar fyrir jörðinni Veturhúsum. Enn fremur lýstu Sigurður Antoníusson á Teigarhorni og Steinunn Eiríksdóttir á Búlandsnesi munnlega brigðum í átta hundruð í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.211a–b.
2(248) a–b	Manntalsþing 11. júlí 1823. Upplesið var kaupbréf, dagsett 17. apríl 1823, hvar Gísli Halldórsson seldi og afhenti Jóni Einarssyni tólf hundruð í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.212.
2(249) a–b	Manntalsþing 23. apríl 1825. Upplesin var lögfesta, dagsett 17. apríl 1823, fyrir jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.213a–b.
2(250) a–b	Manntalsþing 16. maí 1828. Upplesið var skjal upp á tvö hundruð og 80 álnir sem tilfalla Álfheiði Kristjánsdóttur úr jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.214.
2(251) a–b	Manntalsþing 29. maí 1829. Þinglýst var kaupbréfi, dagsettu 6. maí 1829, hvar Markús Runólfsson seldi þrjú hundruð í jörðinni Melrakknesi til sr. B. Magnússonar. Merkt A.6.b.215a–c.
2(252) a–b	Manntalsþing 30. apríl 1833. Upplesið var skjal, dagsett 13. nóvember 1831, hvar Vigfús Runólfsson afhenti þrjú hundruð í jörðinni Melrakknesi til Eyjólfss Halldórssonar. Enn fremur var uppleið samþykki, dagsett 25. apríl 1833, hvar Ásmundur Arason og Þorvarður Björnsson samþykktu byggingu Kristjáns Arasonar á Kambseli. Jón Einarsson samþykkti það einnig sem eigandi að hluta jarðarinnar Geithellna. Merkt A.6.b.216a–b.
2(253) a–b	Manntals- og skattaþing 15. júlí 1844. Upplesinn var skiptagjörningur, dagsettur 6. maí 1844, hvar Ari Eiríksson varð eigandi að sex hundruðum í jörðinni Geithellum. Enn fremur friðlýsti sr. Þórarinn Erlendsson á Hofi öllum Hofs- og Hálsprestakalla tilheyrandi varphólmum, eyjum og selalögnum eftir úrskurði dagsettum 17. júlí 1816. Merkt A.6.b.218.
2(254) a–b	Manntalsþing 5. júní 1851. Þinglesið var afsalsbréf, dagsett 3. júní 1851, hvar Kristján Arason afsalaði til Sigurðar Ásmundssonar einu hundraði og 80 álnum í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.219.
2(255) a–b	Politieréttur 15. maí 1854. Tekin var fyrir rannsókn á fátækraeign Geithellnahrepps í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.220a–b.
2(256) a–b	Manntalsþing 26. júní 1866. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 11. maí 1866, hvar Ari Eiríksson seldi og afsalaði Magnúsi á Bragðavöllum jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.221a–b.

2(257) a–b	Manntalsþing 24. júní 1868. Upplesið var kaupbréf, dagsett 7. apríl 1868, hvar Þorvarður Sigurðsson seldi Magnúsi Jónssyni tvö hundruð úr jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.222a–b.
2(258) a–b	Manntalsþing 19. júní 1873. Þinglýst var bréfi, dagsettu 6. nóvember 1872, hvar Halldór Jakobsson seldi Einari á Hamri sjö hundruð úr jörðinni Geithellum fyrir þrjú hundruð og níu álnir úr Hofi í Örafum og tvö og hálf hundruð úr Borgarhöfn. Enn fremur var þinglýst bréf, dagsett 8. júlí 1871, hvar Sveinn Sigurðsson seldi Einari á Hamri eitt hundruð úr jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.223.
2(259) a–b	Manntalsþing 24. júní 1897. Þinglýst var afsalsbréfi hvar H. O. Briem seldi Einari Magnússyni fjögur hundruð í jörðinni Geithellum. Enn fremur var friðlýst fyrir Hóls- og Hamarslandi (Sýsl. S-Múl., GA/8–3, Dómsmálabók Suður-Múlasýslu 1896–1901, bls. 112–115). Merkt A.6.b.224a–b.
2(260) a–b	Manntalsþing 2. júlí 1903. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 21. apríl 1903, hvar Sigurður Einarsson Malmquist seldi og afsalaði föður sínum Einari Magnússyni þremur hundruðum og 40 álnum úr jörðinni Geithellum. Enn fremur var þinglýst kaup- og afsalsbréfi, dagsettu 17. desember 1902, hvar Gísli Sigurðsson seldi Ørum & Wulf verluinni á Berufirði þrjú hundruð og 40 álnir í jörðinni Geithellum og Gustav Iversen seldi Einari Magnússyni sömu jörð. Merkt A.6.b.225a–b.
2(261) a–b	Manntalsþing 29. júní 1907. Friðlýst var varpi og selveiði fyrir Hofslandi, Geithellnalandi og Melrakkneslandi. Merkt A.6.b.226a–c.
2(262) a–b	Manntalsþing 2. júlí 1917. Þinglesið var afsal Gísla Sigurðssonar til Helgu Einarsdóttur fyrir sjö hundruðum og sjö og hálfri alin úr jörðinni Geithellum, dagsett 9. júní 1916. Einnig var þinglesinn kaupsamningur Jóns Jónssonar fyrir hönd Kristínar Einarsdóttur og Helgu Einarsdóttur á tíu og hálfu hundruði í jörðinni Geithellum, dagsettur 11. apríl 1917. Enn fremur var þinglesinn kaupsamningur Björns F. Malmquist og Guðm. Eyjólfssonar fyrir 4,40 hundruðum úr jörðinni Geithellum, dagsettur 23. febrúar 1917. Merkt A.6.b.227a–b.
2(263) a–b	Manntalsþing 26. júní 1924. Friðlýst var sellátrum og eggveri fyrir Geithellnalandi. Merkt A.6.b.228a–b.
2(264) a–b	Manntalsþing 29. júní 1928. Þinglýst var afsali oddvita Geithellnahrepps til Guðm. Eiríkssonar fyrir jörðinni Kambseli. Einnig var þinglýst afsali Kristínar Einarsdóttur til Helgu Einarsdóttur á tíu og hálfu hundruði í jörðinni Geithellum. Enn fremur var friðlýst fyrir skotum fyrir jörðunum Geithellum og Melrakknesi. Merkt A.6.b.229a–b.
2(265) a–b	Aukaréttur 12. júlí 1935. Tekið var fyrir að leiða þingsvitni um munnlegan gjörning milli Guðmundar Eiríkssonar og Helgu Einarsdóttur um að Helga hafi afsalaði honum eignarrétti á svokallaðri Illumýri, skrifað Illumeyri, sem myndi fylgja Kambseli en ekki Geithellum. Merkt A.6.b.230a–b.
2(266) a–b	Manntalsþing 6. júní 1896. Friðlýst var fyrir selveiðum og vörpum fyrir Háls- og Hamarslöndum. Merkt A.6.b.260a–b.
2(267) a–b	Aukaréttur 2. október 1917. Menn voru útnefndir til að meta skemmdir á engjum, túnnum og beitilandi jarðarinnar Hamars eftir skriðuhlaup síðastliðið sumar. Merkt A.6.b.262.
2(268) a–b	Aukaréttur 5. júní 1924. Menn voru útnefndir til að meta jörðina Hamar. Merkt A.6.b.263.
2(269) a–b	Aukaréttur 26. júní 1924. Matsmenn staðfestu matsgjörð á jörðinni Hamri. Merkt A.6.b.264.
2(270) a–b	Manntalsþing 28. júní 1926. Þinglesið var skjal hvar ráðherra Íslands afsalaði Stefáni Sigurðssyni jörðinni Hamri. Enn fremur var friðlýst sellátrum og varplandi fyrir jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.265.

2(271) a–b	Manntalsþing 5. júlí 1920. Þinglesinn var kaupsamningur, dagsettur 28. mars 1919, hvar Guðmundur Eyjólfsson seldi Helga Einarssyni tvö hundruð og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi. Einnig var þinglesinn kaupsamningur, dagsettur 8. júní 1920, hvar Gunnar Jónsson seldi Birni Jónssyni tvö hundruð og 72 álnir í jörðinni Múla. Enn fremur voru þinglesin landamerki milli jarðanna Hamars og Hamarssels, dagsett 22. maí 1918. Merkt A.6.b.266a–b.
2(272) a–b	Manntalsþing 26. júní 1893. Þingmenn lýstu því yfir að jörðin Veturhús væri í sömu byggingu og árið á undan. Merkt A.6.b.270.
2(273) a–b	Aukaréttur 11. maí 1918. Menn voru útnefndir til að meta skemmdir á engjum og bithaga jarðarinnar Háls eftir skriðuhlaup um veturinn. Merkt A.6.b.271a–b.
2(274) a–b	Manntalsþing 25. júní 1892. Spurt var um ábúð klausturjarðarinnar Veturhúsa. Merkt A.6.b.282a–b.
2(275) a–b	Manntalsþing 2. júní 1835. Upplesinn var vitnisburður, útgefinn 9. september 1671, áhrærandi landamerki og eign jarðarinnar Starmýri. Sr. Jón Bergsson mótmælti vitnisburðinum sem mótstríðandi Hofsmáldaga og framlagið afskrift af máldaga Vilchins frá 1397. Merkt A.6.b.317a–b.
2(276) a–b	Manntals- og skattaþing 25. maí 1836. Upplesið var kaupbréf, dagsett 20. október 1835, hvar Jón Sigfússon seldi Jóni Jónssyni fimm hundruð í jörðinni Múla. Sigurður Brynjúlfsson hreppstjóri mótmælti sölunni. Merkt A.6.b.318a–c.
2(277)	Extraréttur 31. maí 1836. Tekin var fyrir rekapræta milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum sem Stefán eignaði sér en heyrði undir Hofskirkju. Merkt A.6.b.319.
2(278)	Extraréttur 7. júní 1836. Tekin var fyrir rekapræta milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum sem Stefán eignaði sér en heyrði undir Hofskirkju. Merkt A.6.b.320a–c.
2(279)	Extraréttur 16. júlí 1836. Dómur í rekaprætumáli milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum. Dæmt var að Hofskirkju tilheyrði helmingur alls reka, viðar og fisks í Starmýrarfjörum og bar Stefáni að leggja fram skrá yfir reka síðustu ára. Merkt A.6.b.321a–c.
2(280) a–b	Manntalsþing 25. júní 1890. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 17. janúar 1890, hvar stiftsýfirvöld seldu Ragnh. Stefánsdóttur reka- og veiðiitök Hofsprestakalls fyrir landi Starmýrar. Einnig var þinglýst afsalsbréfi, dagsettu 20. maí 1890, hvar Gísli Sigurðsson seldi Sigurði Björnssyni 16 hundruð og 96 álnir í jörðinni Múla. Enn fremur var þinglýst gjafabréfi hvar Gísli Sigurðsson gaf Ingveldi dóttur sinni þúsund króna virði úr jörðinni Múla. Merkt A.6.b.324.
2(281) a–b	Aukaréttur 5. júní 1912. Menn voru útnefndir til að meta jarðirnar Helgustaði, Sigmundarhús, Hof, Skuggahlíð og Skorrastað. Merkt A.6.b.325.
2(282) a–b	Aukaréttur 5. júlí 1913. Matsmenn staðfestu framlagða matsgjörð fyrir jörðina Hof. Merkt A.6.b.326.
2(283) a–b	Manntalsþing 12. júlí 1929. Þinglýst var eignardómi Dags Jónssonar á fjórum hundruðum og 10 álum úr jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.393.
2(284) a–b	Manntalsþing 9. september 1820. Upplesið var gjafabréf hvar Þorvaldur Jónsson gaf systur sinni Mensaldrínu Jónsdóttur sjö hundruð og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.428.
2(285) a–b	Manntalsþing 27. september 1823. Upplesið var makaskiptabréf, dagsett 22. júní 1823, hvar Þórður Þórðarson makaskipti sjö hundruðum úr jörðinni Ytri-Kleif til Markúsar Jónssonar á móti sex hundruðum í jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.429.

2(286) a–b	Manntalsþing 18. maí 1831. Upplesið var kaupbréf, dagsett 14. apríl 1831, hvar Þórður Þórðarson seldi Eyjólfí Halldórssyni, skrifað Hallssyni, eitt hundrað og 80 álnir í jörðinni Melrakkanesi. Enn fremur voru upplesin fjögur gjafabréf hvar Úlfheiður, Gróa, Guðfinna og Ingbjörg Halldórsdætur gáfu bróður sínum, Eyjólfí Halldórssyni, 40 álnir hver í jörðinni Melrakkanesi. Bréfin voru dagsett 17. október 1829 og 5. apríl 1831 en ártals eins þeirra, 12. maí, er ekki getið og engar upplýsingar um dagsetningar kom fram um hið fjórða. Þá var þinglesið annað kaupbréf, dagsett 4. apríl 1831, hvar Guðrún Halldórsdóttir seldi bróður sínum, Eyjólfí Halldórssyni 40 álnir í Melrakkanesi. Merkt A.6.b.430.
2(287) a–b	Manntalsþing 30. maí 1842. Upplesið var kaupbréf, dagsett 22. apríl 1841, hvar sr. Magnús Bergsson á Stöð seldi Eyjólfí Halldórssyni þrjú hundruð í Melrakkanesi fyrir 120 spesiur. Merkt A.6.b.432.
2(288) a–b	Manntalsþing 7. júní 1880. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 20. desember 1879, hvar Ólafur Kristjánsson seldi Jóni Sigurðssyni eitt hundrað og 40 álnir úr jörðinni Melrakkanesi. Merkt A.6.b.433.
2(289) a–b	Aukaréttur 26. september 1928. Tekið var fyrir eignardómsmálið Dagur Jónsson gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignarréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakkanesi. Merkt A.6.b.437.
2(290) a–b	Aukaréttur 24. október 1928. Tekið var fyrir eignardómsmálið Dagur Jónsson gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignarréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakkanesi. Merkt A.6.b.438.
2(291) a–b	Aukaréttur 2. nóvember 1928. Dómur í eignardómsmáli Dags Jónssonar gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignarréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakkanesi. Dómur féll þannig að Dagur var eigandi að þessum hluta jarðarinnar. Merkt A.6.b.439.
2(292) a–b	Manntals- og skattaþing 12. apríl 1826. Upplesið var kaupbréf, dagsett 20. apríl 1824, yfir jörðinni Múla. Merkt A.6.b.441.
2(293) a–b	Manntals- og skattaþing 22. apríl 1837. Þinglýst var kaupbréfi, dagsettu 8. júní 1836, hvar Jón Þorvarðsson seldi Sigurði Brynjúlfssyni fimm hundruð í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.443a–b.
2(294) a–b	Manntals- og skattaþing 6. júní 1843. Upplesið var kaupbréf, dagsett 28. nóvember 1841, hvar Jón Þorgrímsson seldi Sigurði Brynjúlfssyni fjögur hundruð í jörðinni Múla. Enn fremur var upplesin lögfesta, dagsett 6. júní 1843, frá Sigurði Brynjúlfssyni fyrir landareign Múla. Merkt A.6.b.444.
2(295) a–b	Manntalsþing 20. júní 1846. Upplesið var afsalsbréf frá Finni Þorgrímssyni til Sigurðar Brynjúlfssonar upp á fjögur hundruð og 48 álnir í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.445.
2(296) a–b	Manntalsþing 18. júní 1857. Þinglýst var skjali hvar Sigurður Brynjúlfsson seldi þrjú hundruð í jörðinni Múla til sonar síns Gísla. Hann seldi einnig fjögur hundruð úr sömu jörð til sonar síns Sæmundar. Merkt A.6.b.446.
2(297) a–b	Manntalsþing 10. júlí 1909. Þinglesið var afsalsbréf, dagsett 15. júlí 1908, hvar Antoníus Björnsson afsalaði til Jóns Árnasonar tveimur hundruðum og 36 álnum í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.448a–b.
2(298) a–b	Manntalsþing 28. júní 1926. Þinglesið var hvar eigendur Múla gáfu Ungmannafélaginu Stíganda landspildu. Merkt A.6.b.449.
2(299) a–b	Manntalsþing 28. júní 1927. Þinglesin var yfirlýsing um eign Björns Jónssonar í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.450.

Dómsskjöl (skjalaflokkur A.6.c):

2(77) a–b	Hof í Álftafirði: Vitnisburður Árna Jónssonar og Jóns Jónssonar þess efnis að Hofskirkja hafi reka til helmings á móti Starmýringum í Starmýrarfjöru og að þar á móti ætti að koma skógarítak á Flugustaðadal og síðan á Tungunni. Dags. 27.5.1836. Merkt A.6.c.7a–b.
2(78) a–b	Flugustaðir í Álftafirði, Hof í Álftafirði: Lögfesta fyrir Hofsstaðs heimalandi, Flugustöðum og ítökum. Dags. 11.6.1694, þinglýst 22.4.1969. Merkt A.6.c.8a–b.
2(79)	Melrakknes við Hamarsfjörð: Sigríður Eyjólfsdóttir viðurkennir að hún og faðir hennar hafi fyrir nokkrum árum leyft Jóhanni Malqvist í Djúpavogarstekk svokallaðan Melrakknesós til skotveiða þar sem þau hafi ekki getað notað þá veiði sjálf. Dags. 6.1.1866. Lagt fyrir lögreglurétt Suður-Múlasýslu 8.1.1866. Merkt A.6.c.10.
2(80) a–b	Melrakknes við Hamarsfjörð: Leyfi fyrir skotveiði á Melrakknesós með afmörkunum. Dags. 1.1.1866. Lagt fyrir lögreglurétt Suður-Múlasýslu 8.1.1866. Merkt A.6.c.11.
2(81)	Hamar í Hamarsfirði, Hamarsel í Hamarsfirði: Stefán Sigurðsson ábúandi á Hamri biður um sáttatilaun á milli hans og Magnúsar Guðmundssonar á Hamarsseli vegna ágreinings um landamerki jarðanna. Dags. 18.4.1920. Merkt A.6.c.44.
2(82)	Melrakknes við Hamarsfjörð: Auglýst eftir þeim sem gerir tilkall til fjögurra hundruða og 60 álna í jörðinni Melrakknesi. Dagur Jónsson bóndi á jörðinni þarf að fá eignardóm á jörðinni sem hann hefur haft í hefðarhaldi í 20 ár en skortir lögformlega eignarheimild fyrir. Dags. 26.1.1928. Merkt A.6.c.55.
2(83) a–b)	Geithellnar í Álftafirði, Hrafnkelsstaðir í Fljótsdal, Ytri-Viðivellir í Fljótsdal: Ýmis skjöl: Kaupgjörningur frá 26.5.1674 á milli Jóns Þórlákssonar og Jóns Bjarnarsonar á aðra hönd og Jóns Þórlákssonar og Sigfúsar Bjarnarsonar á hina þar sem sá fyrst nefndi eignaðist alla jörðina Ytri-Viðivelli og borgaði hana að hluta til með fimm hundruðum úr jörðinni Geithellum til Sigfúsar. Vitnisburður tveggja manna á ítökum Ytri-Viðivalla frá vori 1467, afrit frá Maríumessu síðari árið 1582 og 4.2.1591. Landamerki Ytri-Viðivalla eftir kaupbréfi Erlends B. Magnússonar frá 26.3.1595. Vitnisburður tveggja manna frá 18.2.1668. Yfirlit innihalds átta lögfesta fyrir Ytri-Viðivöllum frá 1650-1674. Vitnisburður Þórðar Björnssonar frá 4.5.1629. Vitnisburður þriggja manna frá 28.5.1674. Vitnisburður Ásmundar Jónssonar frá föstudeginum fyrir hvítasunnu 1674. Vitnisburður tveggja manna frá 1650, afrit frá 10.6.1674. Skikkun biskups um hálfkirkju á Ytri-Viðivöllum frá 7.7.1676. Yfirlit yfir inventarium hálfkirkjunnar frá 31.8.1677, afrit frá 13.3.1703. Afritið af heildarskjalinu er frá 17.9.1856. Merkt A.6.c.88a–g.

Hreppaskjöl í sýsluskjalasafni (skjalaflokkur A.6.d):

2(84) a–b	Hærukollsnes í Álftafirði: Uppkast að landamerkjaskrá fyrir Hærukollsnes. Skjalið er ódagsett en virðist fylgja bréfi Helga Einarssonar frá 29.1.1949 (sjá A.6.d.5a–d) og er því líklega frá árinu 1949. Merkt A.6.d.4.
2(85)	Hærukollsnes í Álftafirði: Bréf Helga Einarssonar til sýslumanns í Suður-Múlasýslu varðandi landamerki Hærukollsnes. Dags. 29.1.1949. Merkt A.6.d.5a–b.
2(86) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði: Uppkast að kaupsamningi á milli Þorgeirs Guðmundssonar og Sigfúsar Jónssonar um sölu á hluta úr jörðinni Bragðavöllum. Ódagsett. Merkt A.6.d.14.
2(87)	Veturhús í Hamarsfirði: Byggingarbréf. Dags. 20.10.1910. Sveinn Ólafsson, umboðsmaður yfir Múlasýsluumboðsjarðir, byggði Snjólfí Stefánssyni jörðina Veturhús í Geithellnahreppi. Landamerki tilgreind. Merkt A.6.d.17a–c.

2(88)	Þingmúli í Skriðdal: Byggingarbréf. Dags. 13.5.1940. Umboðsmaður Þjóðjarða í Skriðdalshreppi byggði Óla Einarssyni jörðina Þingmúla frá fardögum 1938. Landamerki skv. landamerkjabréfi dags. 3.5.1912. Merkt A.6.d.23a–e.
2(89)	Hamarssel í Hamarsfirði: Byggingarbréf. Dags. 9.7.1945. Umboðsmaður Þjóðjarða í Geithellnahreppi byggði Óla Einarssyni jörðina Hamarssel frá fardögum 1945. Landamerki skv. landamerkjabréfi dags. 9.4.1884. Merkt A.6.d.25a–e.
2(90)	Hærुकollsnes í Álftafirði: Byggingarbréf. Dags. 15.5.1948. Umboðsmaður Þjóðjarða í Geithellnahreppi byggði Sigurði Albertssyni jörðina Hærुकollsnes frá fardögum 1948. Landamerki tilgreind. Merkt A.6.d.26a–d.
2(91)	Hærुकollsnes í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Múli í Álftafirði: Landamerkjalyking Hærुकollsness, samþykkt af ábúendum Hærुकollsness og Rannveigarstaða, ásamt eigendum Hofa og Múla. Ódagsett 1949. Merkt A.6.d.27.
2(92) a–b	Hamar í Hamarsfirði: Matsgjörð á Hamri í Geithellnahreppi, gerð eftir umsókn núverandi ábúanda Stefáns Sigurðssonar vegna væntanlegrar sölu. Dags. 22.5.1918. Merkt A.6.d.28a–d.
2(93) a–b	Hamar í Hamarsfirði: Lýsing á kirkjujörðinni Hamri í Geithellnahreppi, til leiðbeiningar við mat á jörðunni undir væntanlega sölu. Ódagsett. Merkt A.6.d.29a–b.
2(94)	Fossárdalur í Berufirði, Eyjólfstaðir í Berufirði, Viðines í Berufirði: Bréf Þorleifs H. Sigurðssonar til sýslumanns, m.a. varðandi fyrirhuguð landskipti á Fossárdal í Beruneshreppi. Dags. 17.8.1944. Merkt A.6.d.36a–b.
2(95)	Fossárdalur í Berufirði, Eyjólfstaðir í Berufirði, Viðines í Berufirði: Bréf Guðmundar Magnússonar til sýslumannsins í Suður-Múlasýslu varðandi óskipt land á milli bæjanna Viðiness og Eyjólfstaða í Fossárdal í Beruneshreppi. Dags. 19.1.1943. Merkt A.6.d.37.
2(96)	Fossárdalur í Berufirði, Eyjólfstaðir í Berufirði, Viðines í Berufirði: Bréf Þorleifs H. Sigurðssonar til sýslumannsins í Suður-Múlasýslu varðandi endanleg skipti lands jarðanna Viðiness og Eyjólfstaða í Fossárdal í Beruneshreppi. Dags. 22.11.1942. Merkt A.6.d.38.
2(97)	Hof í Álftafirði: Afrit af bréfi, líklega frá sýslumanni, til hreppstjóra Geithellnahrepps viðvíkjandi fyrirhuguðum landskiptum í Geithellnahreppi. Dags. 9.2.1941. Merkt A.6.d.39.
2(98)	Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Hærुकollsnes í Álftafirði: Bréf Helga Einarssonar til sýslumannsins Lúðvíks Ingvarssonar, m.a. um landamerki milli Hofa, Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Dags. 17.1.1941. Merkt A.6.d.40a–b.
2(99)	Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Hærुकollsnes í Álftafirði: Afrit af bréfi, líklega frá sýslumanni, til hreppstjóra Geithellnahrepps, m.a. um möguleg landskipti milli Hofa, Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Dags. 2.12.1940. Merkt A.6.d.41a–b.
2(100) a–b	Múlaafrétt: Viðbótarupplýsingar við fasteignamat fyrir Svínaskála, Eskifjarðarsel, Kollaleiru, Bakkagerði, Seljateig og Múlaafrétt. Dags. 4.12.1917. Aðeins myndað og skrifað upp fyrir Múlaafrétt. Merkt A.6.d.43a–c.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (skjalaflokkur A.6.e):

2(101) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Hamar í Hamarsfirði: Sáttanefnd tók fyrir mál Sigurðar Jónssonar á Bragðavöllum og Antoníusar Sigurðssonar á Hamri. Málið var risið út af skógarhöggi í óleyfi Antoníusar, sem leiglendings, og prestsins, sem landsdrottins í Hamars kirkjujarðar leigumála. Sættir náðust. Dags. 17.10.1803. Merkt A.6.e.2a–b.
------------	--

2(102) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Hamar í Hamarsfirði: Sáttanefnd tók fyrir mál proprietarius Jóns Árnasonar á Papey og beneficiarius Jóns Jónssonar á Hofi. Málið var risið út af fjöromörkum milli Hofis og Melrakkaness. Máli vísað til stiftamtmanns. Dags. 8.7.1806. Merkt A.6.e.3a–b.
2(103) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Sáttanefnd tók fyrir mál vinnumanns Jóns Eiríkssonar á Krossi, og bróður hans Einaris Eiríkssonar á Skála sem ei gat verið nálægur, gegn Þorvarði Björnssyni bónda á Geithellum. Málið var risið út af sölu á átta hundruðum í jörðinni Geithellum. Dags. 27.7.1829. Merkt A.6.e.5a–b.
2(104) a–b	Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál bónda Eyjólfss Halldórssonar og prófests Bergs Magnússonar á Hofi. Málið var risið út af kaupum prófests á 3 hundruðum úr jörðinni Melrakknesi, sem hann keypti af bóndanum Markúsi Runólfssyni vorið 1829, en Eyjólfur meinti sig að eiga fyrstur manna kaup á nefndum 3 hundruðum. Dags. 26.7.1830. Merkt A.6.e.6.
2(105) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Sáttanefnd tók fyrir mál Jóns Guðmundssonar og Sigurðar Antoníussonar á Búlandsnesi gegn Jóni Eyjólfssyni, fyrir hönd bónda Þorvarðar Björnssonar frá Geithellum. Málið var risið út af því að Sigurður og Jón lýstu sig óánægða með sölu á 8 hundruðum úr jörðinni Geithellum, sem Þorvarður keypti af Antoníusi Sigurðssyni og Eiríki Antoníussyni. Dags. 14.9.1830. Merkt A.6.e.7a–b.
2(106) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál Eyjólfss Halldórssonar frá Melrakknesi gegn Magnúsi Jónssyni frá Bragðavöllum. Málið var risið út af því að Eyjólfur lýsti óánægju yfir breytni Magnúsar, að hann bæði afi beitt land sitt, sér fornsputt árlega að undanförmu, og þar hjá á síðastl. hausti byggt fjárhús í Melrakkneslandi og gjört þar torfristu án sinnar vitundar. Dags. 21.12.1835. Merkt A.6.e.8a–b.
2(107) a–b	Geithellnar í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál Jóns Einarssonar á Geithellum gegn Eyjólf Halldórssyni á Melrakknesi. Málið var risið út af óánægju Jóns yfir skógarbrúkun Eyjólfss í Geithellnalandi, fyrir utan það itak sem Melrakknes tilheyrði. Dags. 11.6.1836. Merkt A.6.e.9.
2(108) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál bræðranna Eyjólfss og Björns Halldórssonar á Melrakknesi gegn bónda Magnúsi Jónssyni á Bragðavöllum. Nefndir bræður klöguðu að Magnús brúkaði land meir en eftir tiltölu Bragðavalla mót Melrakknesjörð, en ágreiningur var nú um landamerki. Dags. 25.4.1842. Merkt A.6.e.14a–b.
2(109) a–b	Hof í Álftafirði, Múli í Álftafirði: Sáttanefnd tók fyrir mál Gísla Sigurðssonar á Múla, Sæmundar Sigurðssonar sama staðar, Sigurðar Björnssonar á Þvottá og prestsins Brynjólfs Jónssonar á Hofi. Málið var risið út af ágreiningi á landamerkjum milli jarðanna Hofis og Múla. Dags. 3.12.1883. Merkt A.6.e.29a–b.

Kirknaskjöl (skjalaflokkur A.7):

2(110) a–b	Tvær lögfestur Eiríks Sölvasonar fyrir Ólafskirkju í Þingmúla og heimalandi. Lögfesturnar voru upplestin að Þingmúla, sú fyrri 4.6.1703 og 12.7.1705, sú síðari 2.7.1718. Merkt A.7.41 og A.7.43.
2(111) a–b	Hof í Álftafirði: Lögfesta Guðmundar Högnasonar fyrir Hofi, í afriti frá 1839. Þinglýst 22.4.1696. Dags. 17.6.1694. Merkt A.7.63.
2(112)	Hof í Álftafirði: Sýslumannsdómur um fjöromörk Hofis, Þvottár og Melrakkaness, í afriti frá 1839. Dags. 28.5.1726. Merkt A.7.64a–b.
2(113)	Hof í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Afrit af sáttagjörð í máli Jóns Árnasonar í Papey og Jóns Jónssonar á Hofi í Álftafirði. Málið var risið út af fjöromörkum jarðanna Hofis og Melrakkaness. Dags. 8.7.1806. Afritið er frá 1839. Merkt A.7.65.

2(114)	Hof í Álftafirði: Afrit af landsyfirréttardómi í máli Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri gegn Jóni Bergssyni presti á Hofi. Málið var risið út af rekamörkum jarðanna Hofs og Starmýrar. Dags. 5.6.1837. Afritið er frá 1839. Merkt A.7.66a–d.
--------	---

Visitasiubækur biskupa (skjalaflokkur A.8):

2(115) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 23.8.1645. Merkt A.8.70.
2(116) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 12.9.1682. Merkt A.8.71.
2(117) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 17.9.1706. Merkt A.8.72a–c.
2(118) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 20.5.1727. Merkt A.8.73a–b.
2(119) a–b	Berufjörður: Minnispunktar, ódagsettir. Merkt A.8.74.
2(120) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 23.8.1748. Merkt A.8.75a–b.
2(121) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 4.9.1755. Merkt A.8.76a–d.
2(122) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 5.9.1779. Merkt A.8.77a–c.
2(123) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 19.7.1850. Merkt A.8.78a–b.
2(124)	Berufjörður: Vísitasía, dags. 27.7.1898. Merkt A.8.79.
2(125) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 3.9.1641. Merkt A.8.80a–b.
2(126) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 11.9.1677. Merkt A.8.81a–b.
2(127) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 19.5.1734. Merkt A.8.82.
2(128) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 27.8.1748. Merkt A.8.83a–b.
2(129) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 18.7.1850. Merkt A.8.84a–b.
2(130) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 5.9.1641. Merkt A.8.85a–b.
2(131) a–b	Hof í Álftafirði: Meðkenning á landamerkjum milli Hofs og Starmýri, dags. 3.9.1669. Merkt A.8.86.
2(132) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 12.9.1677. Merkt A.8.87a–b.
2(133) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 20.9.1706. Merkt A.8.88a–b.
2(134) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 28.8.1748. Merkt A.8.89a–b.
2(135) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 17.7.1850. Merkt A.8.90a–b.
2(136)	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 24.7.1898. Merkt A.8.91.
2(137) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 12.8.1641. Merkt A.8.61.
2(138) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 31.8.1706. Merkt A.8.62a–b.
2(139) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 26.5.1727. Merkt A.8.63a–b.
2(140) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 26.5.1727. Merkt A.8.64a–b.
2(141) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 22.7.1890. Merkt A.8.65.
2(314) a–b	Valþjófsstaður í Fljótsdal: Vísitasía, árið 1641. Merkt A.8.95a–c.
2(315) a–b	Valþjófsstaður í Fljótsdal. Vísitasía, dags. 23.7.1748. Merkt A.8.96a–e.
2(316) a–b	Valþjófsstaður í Fljótsdal. Vísitasía, dags. 31.7.1850. Merkt A.8.97a–f.

Skjalasöfn presta og prófasta (skjalaflokkur A.9):

2(142) a–b	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 15.6.1759. Merkt A.9.85a–c.
2(143) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 18.7.1769. Merkt A.9.142–c.
2(144)	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 7.6.1777. Merkt A.9.86a–b.
2(145) a–b	Háls í Hamarsfirði: Bréf um eignarréttindi í Hamarslandi, dags. 17.10.1803. Merkt A.9.144.
2(146) a–b	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 2.6.1812. Merkt A.9.87a–d.
2(147) a–b	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 11.6.1813. Merkt A.9.88a–c.
2(148)	Háls í Hamarsfirði: Yfirskoðun, dags. 11.6.1813. Merkt A.9.89a–b.
2(149) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 12.7.1818. Merkt A.9.90a–d.
2(150) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 30.8.1863. Merkt A.9.91a–c.

2(151)	Hof í Álftafirði: Afrit af fjörumarks skoðunargjörð á rekamarki Hofskirkju á milli Markskers og Melrakknes, dags. 11.6.1749. Afritið er frá 30.4.1854. Merkt A.9.101a–c.
2(152) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasa, dags. 8.5.1758. Merkt A.9.92a–b.
2(153) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 19.6.1779. Merkt A.9.93a–b.
2(154) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 8.6.1799. Merkt A.9.94a–d.
2(155) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasa, dags. 9.7.1818. Merkt A.9.95a–c.
2(156)	Hof í Álftafirði: Vísitasa, dags. 18.7.1828. M.a. er fjallað um rekamörk Hofs og Melrakknes. Merkt A.9.160a–b.
2(157) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasa, dags. 2.9.1863. Merkt A.9.96a–c.
2(158)	Hof í Álftafirði, Markúsarsel í Álftafirði, Tunguhlíð í Álftafirði: Afrit af bréfi Th. Erlendssonar til bönands Jóns Antoníussonar í Markúsarseli um leyfilega veiði á silungi í Hofsá fyrir Tunguhlíð og Markúsarsel eftir byggingarrétti þeirra, dags. 3.10.1868. Merkt A.9.114.
2(159)	Hof í Álftafirði: Eftirrit á umboði frá prófasti til að merkja rekamörk á milli Hofs og Melrakknes með staur ásamt staðfestingu þess að það hafi verið gert, dags. 17.4.1872, 22.4.1872. Merkt A.9.109.
2(160) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 28.7.1882. Merkt A.9.97a–f.
2(161) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 2.6.1886. Merkt A.9.98a–d.
2(162)	Hof í Álftafirði, Markúsarsel í Álftafirði, Tunguhlíð í Álftafirði: Skýrsla um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls frá fardögum 1893 til fardaga 1898, dags. 6.2.1899. Merkt A.9.115a–c.
2(163) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasa, dags. 16.6.1759. Merkt A.9.74a–b.
2(164) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 8.6.1761. Merkt A.9.75a–d.
2(165) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 21.5.1785. Merkt A.9.76a–f.
2(166) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 24.5.1797. Merkt A.9.77a–c.
2(167) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasa, dags. 7.7.1818. Merkt A.9.78a–d.
2(168) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasa, dags. 1.8.1840. Merkt A.9.79a–c.
2(169) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasa, dags. 9.8.1842. Merkt A.9.80.
2(170) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasa, dags. 19.6.1844. Merkt A.9.81a–b.
2(171) a–b	Berufjörður í Berufirði: Heimsókn, dags. 8.9.1848. Merkt A.9.82a–b.
2(172) a–b	Berufjörður í Berufirði: Bréf prests og ábúanda Berufjarðar um eyjar, hólma og sker Berufjarðarkirkju, ásamt ítökum í Kelduskógalandi. Ódagsett en þinglýst 16.6.1886. Merkt A.9.141.
2(173) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 13.6.1890. Merkt A.9.83a–e.
2(174) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 7.6.1906. Merkt A.9.84a–d.
2(175) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Uppskrift, dags. 19.5.1747. Merkt A.9.138a–c.
2(176) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasa, dags. 15.7.1786. Merkt A.9.139a–c.
2(177) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Úttekt, dags. 27.5.1788. Merkt A.9.140a–e.
2(178)	Þingmúli í Skriðdal: Yfirskoðun, dags. 28.7.1812. Merkt A.9.64.
2(179) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasa, dags. 5.7.1818. Merkt A.9.65a–e.
2(180) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasa, dags. 5.5.1844. Merkt A.9.66a–b.
2(181) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasa, dags. 20.5.1848. Merkt A.9.67a–b.
2(182) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Úttekt, dags. 17.6.1852. Merkt A.9.68a–d.
2(183)	Þingmúli í Skriðdal: Úttekt, dags. 2.10.1862. Merkt A.9.69a–c.
2(184) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Byggingarbréf, dags. 1.6.1870. Merkt A.9.143a–b.
2(185) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Afrit af byggingarbréfi, dags. 20.2.1893. Landamerkjum er lýst. Einnig er fjallað um afrétt sem staðnum fylgi. Merkt A.9.191a–d.
2(301) a–b	Skýrsla um tekjur og útgjöld Þingmúlaprestakalls eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872 til fardaga 1877. Ódagsett. Merkt A.9.192a–d.

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands og dansk-íslenskrar stjórnsýslu (skjalaflokkur A.11):

2(186) a–b	Flugustaðir í Álftafirði: Matsgerð dómkvaddra matsmanna um jörðina. Dags. 23.6.1928. Merkt A.11.32.
2(187)	Flugustaðir í Álftafirði: Afsal ráðherra Íslands til Ingólfs Árnasonar fyrir jörðinni. Dags. 30.8.1929. Merkt A.11.48a–b.
2(188) a–b	Svarbréf Geithellnahrepps til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Dags. 6.4.1920. Fram kemur að enginn almenningur og ekkert afréttarland sé í hreppnum sem ekki tilheyri einhverju lögbýli. Merkt A.11.58.
2(189)	Þingmúli í Skriðdal: Matsgerð dómkvaddra matsmanna um jörðina. Dags. 3.7.1923. Merkt A.11.31.
2(302)	Flugustaðir í Álftafirði, Hof í Álftafirði: Bréf Jóns P. Hall hreppstjóra Geithellnahrepps til Stjórnarráðsins viðvíkjandi ítak Hofis í Flugustaðalandi, dags. 30.4.1914. Fram kemur að ítak Hofis í Flugustaðalandi hafi, eftir matsgjörð 25.11.1912, verið skilið frá jörðinni. Merkt A.11.59a–b.
2(303) a–b	Hof í Álftafirði: Matsgjörð, dags. 25.11.1912. Merkt A.11.66a–g.
2(304)	Hof í Álftafirði: Bréf Jóns P. Hall hreppstjóra í Geithellnahreppi, dags. 22.12.1913, um uppfært verðmæti jarðarinnar Hofis, í samræmi við þær lendur, hlunnindi og réttindi sem undan jörðinni gengu í matsgerð frá 25.11.1912. Merkt A.11.67a–d.
2(305)	Hof í Álftafirði: Afsalsbréf, dags. 15.9.1915, þar sem ráðherra Íslands seldi og afsalaði Sveini Sveinssyni, ábúanda á kirkjujörðinni Hofi í Geithellnahreppi, jörðinni ásamt varpeyjunni Brimilsnesi. Merkt A.11.68a–b.

*Bréfasöfn og bréfabækur biskupa (skjalaflokkur A.12):**Gögn frá Þjóðskjalasafni:*

2(190) a–b	Geithellnar í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Melrakkaneis við Hamarsfjörð: Bréf sr. Jóns Jónssonar á Hofi til biskups um mörk milli Hofis, Geithellna og Melrakkaneis. Dags. 10.1.1804. Merkt A.12.45a–b.
2(191) a–b	Hof í Álftafirði: Bréf sr. Jóns Jónssonar á Hofi til biskups um að Stafafellsmenn safni saman fé úr Sviptungum og Víðidal. Dags. 3.12.1807. Sr. Jón óskaði eftir gögnum sem skýrðu mörkin en kvað Hofskirkju eiga Víðidal. Merkt A.12.46a–b.
2(192) a–b	Múli í Álftafirði: Afrit af bréfi sr. Guttorms Pálssonar í Vallanesi um makaskipti á jörðunum Búlandsnesi og Múla í Álftafirði. Dags. 2.1.1832. Merkt A.12.48a–b.
2(193) a–b	Hof í Álftafirði: Skýrsla yfir inntektir og útgjöld Hofsprestakalls. Dags. 14.6.1839. Merkt A.12.58a–f.
2(194) a–b	Hof í Álftafirði: Skýrsla um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls eftir fimm ára meðaltali 1849–1853. Dags. 8.9.1854. Merkt A.12.81a–d.
2(195) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Skýrsla yfir inntektir og útgjöld Þingmúlaprestakalls. Dags. 5.6.1839. Merkt A.12.60a–e.
2(196) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Skýrsla um tekjur og útgjöld Þingmúlaprestakalls eftir fimm ára meðaltali 1849–1853. Dags. 16.5.1854. Merkt A.12.76a–b.
2(197) a–b	Afrit af skjali sr. Guttorms Pálssonar í Vallanesi og Stefáns Árnasonar á Valþjófsstað um jarðir í Múlasýslu, eignarrétti, landamerki, ítök, hlunnindi o.fl. Dags. 12.5.1843. Bréfið virðist vera svar við mögulegri breytingu á lögum með því að fella niður 26. kapítula landsleigubálks og 16. grein tilskipunar um biskupa frá 1.7.1746. Merkt A.12.67a–d.
2(198) a–b	Bréf sr. Hallgríms Jónssonar á Hólmum til biskups um skóga sem tilheyra kirkjum í Suður-Múlaprófastsdæmi. Dags. 16.10.1848. Merkt A.12.71a–h.

2(199) a–b	Geithellnar í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Melrakkanes við Hamarsfjörð: Afrit af bréfi biskups til sr. Jóns Jónssonar á Hofi um mörk milli Hofs, Geithellna og Melrakkness. Dags. 4.2.1804. Merkt A.12.106a–b.
2(200) a–b	Hof í Álftafirði: Afrit af bréfi biskups til sr. Jóns Jónssonar á Hofi varðandi landamerki Hofs og Stafafells. Dags. 25.4.1808. Vísað er í visitasíu Brynjólfs Sveinssonar biskups frá 1641 og úrskurð frá 18.7.1795 (svarbréf við A.12.46a–b). Merkt A.12.107.

Bréfasöfn og bréfabækur biskupa (skjalaflokkur A.12):

Gögn frá Landsbókasafni:

4(57) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Afrit af vitnisburði um landamerki, dags. 22.1.1673. (Afrit af bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar XX (1669–1671), Lbs. 1089, 4to., bls. 33–34).
-----------	---

Klausturumboð (skjalaflokkur A.13):

2(201) a–b	Úttektir á jörðum Skriðuklausturs. Dags. 30.7.1849. (M.a. Veturhús í Hamarsfirði.) Landamerkjum er lýst. Merkt A.13.33a–d.
------------	--

Fornleifaskráning (skjalaflokkur A.14):

4(55)	Hamarsfjörður, fornleifaskráning 2020. Byggðasafn Skagfirðinga: Rannsóknaskýrslur 2021/237.
-------	---

Örnefnaskráning (skjalaflokkur A.15):

4(43)	Bragðavellir í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(44)	Flugustaðir í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(45)	Geithellnar, Blábjörg og Kambsel í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(46)	Hamar í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(47)	Hamarsdalur; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(48)	Hamarssel í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(49)	Hof í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(50)	Markúsarsel og Tunguhlið í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(51)	Melrakkanes við Hamarsfjörð; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(52)	Múli í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.
4(53)	Veturhús í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16):

Gögn frá Þjóðskjalasafni:

2(202)	Rannveigarstaðir í Álftafirði: Afsalsbréf hvar landbúnaðarráðherra selur Pétri Ragnarssyni jörðina. Dags. 24.11.2000. Merkt A.16.12a–b.
--------	---

2(203)	Háls í Hamarsfirði: Afsalsbréf hvar landbúnaðarráðherra, fyrir hönd ríkissjóðs, selur Búlandshreppi jarðirnar Háls og Kambshjáleigu. Dags. 12.12.1972. Merkt A.16.15.
2(204)	Hamar í Hamarsfirði: Afsalsbréf hvar ráðherra Íslands selur Stefáni Sigurðssyni jörðina. Dags. 24.7.1925. Merkt A.16.16a–b.
2(205)	Blábjörg í Álftafirði: Kaupsamningur/afsal hvar Ríkiseignir, fyrir hönd ríkissjóðs, selja Stefáni Gunnarssyni og Hrafnhildi Kristjánsdóttur jörðina. Dags. 8.4.2020. Merkt A.16.18a–d.
2(206)	Hærुकollsnes í Álftafirði: Afsal hvar Björn Jónsson og Jón Björnsson ábúendur á kirkjujörðinni Hærुकollsnesi selja kirkjujarðasjóði tilgreindar fasteignir á jörðinni. Dags. 17.12.1936. Merkt A.16.21.
2(207)	Markúsarsel í Álftafirði, Tunguhlíð í Álftafirði: Afsal hvar landbúnaðarráðherra, fyrir hönd ríkissjóðs, selur Geithellnahreppi jarðirnar. Dags. 18.7.1973. Merkt A.16.22.
2(208)	Kambsel í Álftafirði: Kaupsamningur hvar landbúnaðarráðherra selur Atla Árnasyni og Helga Jenssyni jörðina. Dags. 6.11.1998. Merkt A.16.23a–b.
2(209)	Kambsel í Álftafirði: Afrit úr landamerkjabók Suður-Múlasýslu hvar landamerkjum Kambsels er lýst. Sjá A.1.38a–b. Dags. 24.3.1883. Merkt A.16.24.
2(210)	Kambsel í Álftafirði: Afsal hvar Þórólfur Ragnarsson og Sigríður Ó. Beck selja Jarðeignasjóði ríkisins eignarjörð sína Kambsel. Dags. 12.9.1972. Merkt A.16.25.
2(211)	Hærुकollsnes í Álftafirði: Afsal hvar landbúnaðarráðuneytið og fjármálaráðuneytið, fyrir hönd ríkissjóðs, selja Halldóri Hannessyni og Eddu Óskarsdóttur jörðina. Dags. 25.11.2004. Merkt A.16.27.
2(212)	Hærुकollsnes í Álftafirði: Kaupsamningur og afsal hvar Sigjón Óskarsson, fyrir hönd dánarbús Óskars Guðlaugssonar, selur Jarðeignum ríkisins eignir og framkvæmdir á jörðinni. Dags. 23.11.2004. Merkt A.16.28a–b.
2(213)	Melrakkane við Hamarsfjörð: Skilmáli milli sr. Árna Magnússonar og Marteins Einarssonar hvar sá síðarnefndi taldi sér til giftingar eftir því bréfi sem faðir hans skrifaði hans vegna í móts við Sesselju Oddsdóttur, meðal annars jörðina Eskifjörð. Hér á móti lýstu sr. Árni og hans kona, Guðbjörg Ásbjarnardóttir, móðir Sesselju, henni til föðurarfs jörðina Melrakkane. Dags. 4.9.1597. Merkt A.16.55a–c.
2(214)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarétt. Dags. 20.2.1989. Merkt A.16.34.
2(306) a–b	Hamar og Hamarssel í Hamarsfirði: Umsögn Jóns P. Hall hreppstjóra Geithellnahrepps um fyrirhugaða sölu á kirkjujörðinni Hamri og hvort sala hennar yrði til óhagræðis fyrir kirkjujörðina Hamarssel. Dags. 22.10.1924. Merkt A.16.61a–c.
2(307) a–b	Hamar í Hamarsfirði: Virðing, dags. 24.6.1924. Merkt A.16.62a–c.
2(308)	Hamar í Hamarsfirði: Útdráttur úr skoðunargjörðum dómkvaddra manna um skemmdir af skriðuföllum, meðal annars á jörðinni Hamri. dags. 20.6.1924. Merkt A.16.63.
2(309)	Hamar í Hamarsfirði: Skýrsla og lýsing Jóns P. Hall hreppstjóra á jörðinni, dags. 21.6.1924. Merkt A.16.64a–b.
2(310)	Eiríksstaðir í Berufirði, Víðines í Berufirði, Eyjólfstaðir í Berufirði, Fossárdalur í Berufirði: Staðfesting Eyþórs Guðmundssonar og Gunnars Guðmundssonar, ábúenda Eyjólfstaða og Lindarbrekku, á landskiptagerð fyrir Eyjólfstaði (varðar jarðirnar Eiríksstaði, Víðines, Eyjólfstaði og Fossárdal) frá 19.10.1974. Inniheldur landamerkjalyðingu. Dags. 1.5.1997. Merkt A.16.11a–b.
2(311)	Eiríksstaðir í Berufirði: Söluummat Fasteigna- og skipasölu Austurlands ehf. á jörðinni. Inniheldur landamerkjalyðingu. Dags. 5.5.1999. Merkt A.16.10.

2(312)	Svar oddvita Skriðdalshrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afretti og upprekstrarrétt. Dags. 17.4.1989. Merkt A.16.43.
--------	--

Önnur óprentuð frumgögn (skjalaflokkur A.16):

Gögn frá Árnastofnun:

4(54) a–b	Jarðabók fyrir Ísland 1693–1697: Bragðavellir í Álftafirði, Flugustaðir í Álftafirði, Geithellnar í Álftafirði, Hamar í Hamarsfirði, Háls í Hamarsfirði, Hof í Álftafirði, Melrakkanes við Hamarsfjörð, Múli í Álftafirði, Veturhús í Hamarsfirði. (AM 463 fol., bls. 22r–23r.)
4(58) a–b	Hof í Álftafirði: Eftirrit vísitásiu, dags. 5.9.1641, skráð í máldagabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, og afrit í XX. bindi bréfabókar hans. (AM 262 fol., bls. 1r, 42r–43r; og AM 279 fol., bls. 120r.) Landamerkjalyking er ítarlegri en í þeirri gerð sem skráð er í vísitásiubók biskups, sjá skjal nr. 2(130).

Jarðabréf og máldagar og fleira úr Íslenzku fornbréfasafni (skjalaflokkur B.1):

4(15)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.
4(16)	Berufjarðarkirkja, eignaskrá, um 1370. Ísl. fornbr. VIII, bls. 9–11.
4(17)	Berufjarðarkirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 202–203.
4(18)	Berufjarðarkirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 694.
4(19)	Geithellnakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 203.
4(20)	Geithellnakirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 694.
4(21)	Hálskirkja í Hamarsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 230–231.
4(22)	Hálskirkja í Hamarsfirði, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 694–695.
4(23)	Hofskirkja í Álftafirði, máldagi, 1343. Ísl. fornbr. II, bls. 768.
4(24)	Hofskirkja í Álftafirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 232.
4(25)	Hofskirkja í Álftafirði, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 695.
4(26)	Valþjófsstaðarkirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 209–212.
4(27)	Valþjófsstaðarkirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 681–682.
4(28)	Þingmúlakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 203–204.
4(29)	Þingmúlakirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 685.
4(59)	Máldagar kirkna í Austfirðingafjórðungi úr Hítardalsbók frá um 1367. Ísl. fornbr. III, bls. 232–235.
4(60)	Máldagar ýmissa kirkna 1491–1518 (Stefánsmáldagar) o.fl. Ísl. fornbr. VII, bls. 22–34.
4(61)	Berufjarðarkirkja, tveir máldagar 1553–1554. Ísl. fornbr. XII, bls. 645.
4(62)	Geithellnakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 203.
4(63)	Hálskirkja í Hamarsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 230–231.
4(64)	Hofskirkja í Álftafirði, afhending, um 1500. Ísl. fornbr. VII, bls. 448.
4(65)	Þingmúli, afhending, um 1520. Ísl. fornbr. VIII, bls. 769–771.

	4(66)	Melrakkanes og Geithellnakirkja, vitnisburður, dags. 24.9.1554. Ísl. fornbr. XII, bls. 759–760.
	4(67)	Fell í Fellshverfi, kaupbréf, dags. 16.9.1555, sem geymir einnig ummæli um svar við lagaríftingum vegna Melrakkness. Ísl. fornbr. XIII, bls. 82–83.

Prentuð fasteigna- og jarðamöt (skjalaflokkur B.2):

4	4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 350–388 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).
	4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 132–146 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).
	4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 174–200 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).
	4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 93–104 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).
	4(5)	Fasteignabók 1942–1944, opnur 50–59 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).
	4(6)	Björn Lárusson: <i>The Old Icelandic Land Registers</i> (1967), 1.–5. kafli og sá hluti 6. kafla sem geymir efni úr jarðabókum 1686 og 1695–97 um Múlasýslur.

Fjallskilareglugerðir (skjalaflokkur B.4):

	4(9)	Reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrétta, fjallskil m.fl., nr. 105/1892, og reglugerð nr. 109/1904 um breytingar á henni.
	4(10)	Reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrétta, fjallskil m.fl., nr. 156/1919.
	4(11)	Reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu og Neskaupstað um refaveiðar, notkun afrétta, fjallskil o.fl., nr. 81/1936, og reglugerðir nr. 218/1939 og 83/1944 um breytingar á henni.
	4(12)	Fjallskilareglugerð fyrir Suður-Múlasýslu, Neskaupstað og Eskifjarðarkaupstað, nr. 373/1977.
	4(13)	Fjallskilasamþykkt fyrir Múlasýslur, nr. 9/2006.
	4(14)	Fjallskilasamþykkt fyrir sveitarfélög á starfssvæði Sambands sveitarfélaga á Austurlandi, nr. 340/2023.

Landnáma (skjalaflokkur B.7):

	4(7)	Úr Landnámabók. <i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 294–311 og kort.
	4(8)	Úr <i>Landið og Landnáma</i> eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 356–373 og kort.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Hamars í Hamarsfirði:

5		Hamar í Hamarsfirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	5(1)	Hamar, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022.
	5(2)	Hamar í Hamarsfirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.
	5(3)	Síða úr handritinu JS 203 4to sem geymir útdrætti úr jarðabókum um Melrakkanes, Bragðavelli og Veturhús.
	5(4)	Máldagi Hálskirkju, afrit í bréfabók Odds Einarssonar biskups, AM 243 4to, ásamt uppskrift.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Bragðavalla í Hamarsfirði:

6		Bragðavellir í Hamarsfirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	6(1)	Bragðavellir I og II, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022.
	6(2)	Bragðavellir í Hamarsfirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.
	6(3)	Melrakkanes, máldagi um landamerki, dags. 28.8.1521. <i>Ísl. fornbr.</i> VIII, bls. 819–821; þar merktur falsbréf.

Lagt fram af Sigurði Erni Hilmarssyni lögmanni vegna Geithellnadal:

7		Geithellnadalur, kröfulýsing, dags. 20.6.2022, vegna jarðanna Geithellna I–II, Virkishólasels, Kambsels og Blábjarga.
	7(1)	Geithellnar, landamerkjaskrá, dags. 24.3.1883, þinglýst 30.6.1883.
	7(2)	Geithellnar, sjö kaupsamningar, afsöl o.fl.: 1) Virkishólasel, kaupsamningur, dags. 17.9.2000, þinglýst 16.11.2000. 2) Arftökuyfirlýsing um Geithellna II o.fl., dags. 19.6.1982, þinglýst 15.7.1981. 3) Geithellnar II, afsal, dags. 31.10.1979, þinglýst 22.11.1979. 4) Geithellnar, kaupsamningur, dags. 12.6.1928, móttakið til þinglýsingar 18.8.1978. 5) Geithellnar, landamerkjaskrá, dags. 24.3.1883, þinglýst 30.6.1883. 6) Geithellnar II, kaupsamningur og afsal, dags. 3.10.1991. 7) Samningur milli eigenda Geithellna I og II um sameiginleg hlunnindi jarðanna, árssettur 1956, undirritaður 27.6.1978.
	7(3)	Blábjörg, kaupsamningur og afsal, dags. 3.3.2020 og 8.4.2020, þinglýst 7.7.2020.
	7(4)	Kambsel, afsal, dags. 9.2.1999, þinglýst 20.4.1999.
	7(5)	Geithellur, örnefnaskrá.
	7(6)	„Geithellar“, „Virkishólasel“ og „Kambsel“, úr bókinni <i>Sveitir og jarðir í Múlapingi</i> (1976).
	7(7)	Umfjöllun um Geithellur úr skýrslunni Menningarminjar í Djúpavogshreppi, svæðisskráningu Fornleifastofnunar Íslands, 2004, efnisyfirlit og bls. 114–120.
	7(8)	Geithellnadalur, greinargerð, dags. 12.2.2024.
	7(9)	Geithellnadalur, hornpunktaskrá og útskýringar vegna kortagerðar. Fylgiskjal 1 með greinargerð.
	7(10)	„Geithellnar og Ingólfur.“ <i>DV</i> 1987. Fylgiskjal 2 með greinargerð.
	7(11)	„Geithellar I og II, Blábjörg og Kambssel“ og „Ath. um nafnið Geithellur“. Örnefnaskrár frá Árnastofnun. Fylgiskjal 3 með greinargerð.
	7(12)	Upplýsingar um ábúð í Þormóðshvammi, ritaðar af Guðmyndi Björnssyni, Múla. Fylgiskjal 4 með greinargerð.
	7(13)	Blaðsíða úr <i>Múlapingi</i> — byggðariti Austfirðinga, 13. hefti 1984, bls. 122. Fylgiskjal 5 með greinargerð.
	7(14)	Ljósmyndir úr Geithellna- og Múladal, ásamt upplýsingum um staðsetningu. Fylgiskjal 6 með greinargerð.

Lagt fram af Sigurði Erni Hilmarssyni lögmanni vegna Múladals:

8		Múladalur, kröfulýsing, dags. 20.6.2022, vegna Múla 1–III og IA.
	8(1)	Múli landamerkjaskrá, dags. 27.6.1885.
	8(2)	Múli I–III, landskipti, dags. 11.9.1968, móttakið til þinglýsingar 19.9.1968.
	8(3)	Múli, örnefnaskrá.
	8(4)	„Múli“, úr bókinni <i>Sveitir og jarðir í Múlapingi</i> (1976).
	8(5)	Efni um Múla o.fl. úr skýrslunni Menningarminjar í Djúpavogshreppi, svæðisskráningu Fornleifastofnunar Íslands, 2004; efnisyfirlit og bls. 120–132.
	8(6)	Múladalur, greinargerð, dags. 12.2.2024.
	8(7)	Múladalur, hornpunktaskrá og útskýringar vegna kortagerðar. Fylgiskjal 1 með greinargerð.
	8(8)	Fornleifaskráning — Flákar. Skjáskot af skráningu Minjastofnunar ásamt yfirlitsmynd. Fylgiskjal 2 með greinargerð.
	8(9)	„Geithellnar og Ingólfur.“ <i>DV</i> 1987. Fylgiskjal 3 með greinargerð.
	8(10)	„Geithellar I og II, Blábjörg og Kambssel“ og „Ath. um nafnið Geithellur“. Örnefnaskrár frá Árnastofnun. Fylgiskjal 4 með greinargerð.
	8(11)	Þrjár blaðsíður úr <i>Múlapingi</i> — byggðariti Austfirðinga, 13. hefti 1984, bls. 122; og 4. hefti 1969, bls. 85 og 96; ásamt yfirlitskorti. Fylgiskjöl 5–6 með greinargerð.

	8(12)	Ljósmyndir úr Geithellna- og Múladal, ásamt upplýsingum um staðsetningu. Fylgiskjal 6 með greinargerð.
--	-------	--

Lagt fram af Ólafi Björnssyni lögmanni vegna Hofs í Álftafirði:

9		Hof í Álftafirði, kröfulýsing, dags. 20.6.2022.
	9(1)	Hof í Álftafirði, hornpunktaskrá.
	9(2)	Hof í Álftafirði, fasteignayfirlit, dags. 7.3.2022.
	9(3)	Hof, Rannveigarstaðir og Hærुकollsnes, örnefnaskrár.
	9(4)	Hof í Álftafirði, greinargerð, dags. 12.2.2024.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar í Álftafirði:

10		Markúsarsel og Tunguhlíð í Álftafirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	10(1)	Markúsarsel og Tunguhlíð, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022
	10(2)	Markúsarsel og Tunguhlíð í Álftafirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Flugustaða í Álftafirði:

11		Flugustaðir í Álftafirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	11(1)	Flugustaðir, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022.
	11(2)	Flugustaðir í Álftafirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.
	11(3)	Starmýri, landamerkjabréf, dags. 16.1.1883.

Lagt fram af lögmönnum málsaðila og óbyggðanefnd:

12	12(1)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2022. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.7.2022.
	12(2)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2022. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.9.2023.
	12(3)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2022. Kröfulínur málsaðila, dags. 15.12.2023.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

13		Athugasemdir frá sveitarstjórn Múlaþings við kröfugerð íslenska ríkisins, dags. 19.12.2022.
14	14(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku í málum nr. 1–4/2022, dags. 29.3.2023.
	14(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku í málum nr. 1–4/2022, dags. 18.9.2023.
	14(3)	Fundargerð vettvangsferðar í máli nr. 4/2022, dags. 20.9.2023.
	14(4)	Fundargerð aðalmeðferðar í málum nr. 2/2022 og 4/2022, dags. 18.3.2024.
	14(5)	Fundargerð 4. fyrirtöku í málum nr. 1–4/2022, dags. 4.10.2024.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Hamars, Bragðavalla, Markúsarsels, Tunguhlíðar og Flugustaða:

15		Jón Jónsson: „Fráfærubúskapur, landskipta- og afréttarreglur Grágásar og Jónsbókar og afréttarnotkun á Austurlandi.“ Dags. 8.2.2024. Fylgiskjal með greinargerðum v. Hamars, Bragðavalla, Markúsarsels, Tunguhlíðar og Flugustaða.
----	--	--

Hliðsjónargögn

Lagt fram til hliðsjónar af Eddu Andradóttur lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

H-1	<i>Íslensk fornrit</i> I (1968), bls. 294–336 (úr Landnámabók). Nr. 1 í skjalaskrá, skjali 1(1).
H-2	<i>Múlasýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839–1874</i> (2000), bls. 185–579. Nr. 2 í skjalaskrá, skjali 1(1).
H-3	<i>Göngur og réttir V. Þingeyjarsýslur – Múlasýslur</i> (2. prentun aukin og endurbætt), bls. 401–511. Nr. 3 í skjalaskrá, skjali 1(1).

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd

H-4	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-5	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendulaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-6	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 11 á Þjóðskjalasafni Íslands, 7. útg. dags. 8.6.2023.
H-7	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–4/2022 á svæði 11, dags. 15.9.2023.
H-8	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–4/2022 á svæði 11, dags. 17.9.2023.
H-9	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir 1–4/2022 á svæði 11, dags. 12.9.2023, uppfært 3.1.2024.
H-10	<i>Jarðabréf frá 16. og 17. öld</i> (1993), bls. 265–283.
H-11	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 13. bindi, Fylgiskjöl (1990), bls. 402–413.
H-12	Skýrslutökur í máli nr. 4/2023 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 18. mars 2024 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).

b) Skjalaskrá í númeraröð

**Skjöl lögð fram í máli nr. 4/2022
(OBN 22120004)**

Lagt fram af Eddu Andradóttur og Andra Andrasyni lögmönnum f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:

1		Kröfulýsing fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 25.1.2022, leiðrétt 4.2.2022.
	1(1)	Skjalaskrá fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 25.1.2022.
	1(2)	Yfirlitskort, svæði 11. Kröfulínur fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 28.1.2021.
	1(3)	Bréf óbyggðanefndar til fjármála- og efnahagsráðherra um meðferð á svæði 11 og kröfulýsingarfrest, dags. 20.4.2021, ásamt yfirlitskortum og bréfi til lögmans ríkisins, dags. 20.4.2021. Nr. 24 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(4)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 5.10.2021, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 30.9.2021. Nr. 25 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(5)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 4.11.2021, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 1.11.2021. Nr. 26 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(6)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 3.12.2021, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 2.12.2021. Nr. 27 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(7)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 8.1.2022, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 5.1.2022. Nr. 28 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(8)	Bréf óbyggðanefndar um framlengdan kröfulýsingarfrest, dags. 24.1.2022, ásamt beiðni um viðbótarfrest frá lögmanni ríkisins, dags. 24.1.2022. Nr. 29 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(9)	Listi yfir jarðir og landnúmer þeirra á svæði 11. Nr. 19 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(10)	Uppskriftir úr landamerkjabók Norður-Múlasýslu, ásamt efnisyfirliti. Nr. 20–21 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(11)	Uppskriftir úr landamerkjabók Suður-Múlasýslu, ásamt efnisyfirliti. Nr. 22–23 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(12)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands sem varða m.a.: 1) Hamarsbætur, 2) afréttarland Geithellnadals, 3) Hofsjökul og Staðarfrétt. Dags. 4.12.2021, 24.1.2022 og 25.1.2022. Nr. 14–16 í skjalaskrá, skjali 1(1).
	1(13)	Greinargerð fjármála- og efnahagsráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins í máli nr. 4/2022, dags. 13.12.2023.
	1(14)	Bréf lögmans íslenska ríkisins til óbyggðanefndar, dags. 19.6.2024, um textalýsingu á kröfulínu vegna Geithellnadals.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

			Skjala- flokkur ¹
2		Heildarskilabréf Þjóðskjalasafns Íslands; yfirlit um heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 26.6.2024.	
	2(1) a–b	Hamar í Hamarsfirði ásamt Hamarsseli, landamerki, dags. 9.4.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.61.	A.1
	2(2) a–b	Hamar og Hamarssel í Hamarsfirði, landamerki, dags. 22.5.1918, þinglýst 5.7.1920. Merkt A.1.98.	A.1
	2(3) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, landamerki, dags. 18.4.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.40a–b.	A.1
	2(4) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð, landamerki, dags. 12.4.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.39a–b.	A.1
	2(5) a–b	Veturhús í Hamarsfirði, landamerki, dags. 29.6.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.41a–b.	A.1
	2(6) a–b	Háls í Hamarsfirði, landamerki, dags. 21.6.1885, þinglýst 2.7.1885. Merkt A.1.75.	A.1
	2(7) a–b	Háls, Kambshjáleiga og Stekkjarhjáleiga í Hamarsfirði, landamerki, dags. 24.7.1920, þinglýst 14.7.1921. Merkt A.1.99a–b.	A.1
	2(8) a–b	Háls í Hamarsfirði o.fl., samþykki við landamerkjum Strýtu, dags. 15.7.1916, þinglýsingardags ekki getið. Merkt A.1.102a–c.	A.1
	2(9) a–b	Geithellnar í Álftafirði, landamerki, dags. 24.3.1883, þinglýst 30.6.1883. Merkt A.1.38a–b.	A.1
	2(10) a–b	Múli í Álftafirði, landamerki, dags. 27.6.1885, þinglýst 2.7.1885. Merkt A.1.76a–b.	A.1
	2(11) a–b	Hof í Álftafirði ásamt Hærukollsnesi, Rannveigarstöðum, Tunguhlíð og Markúsarseli, landamerki, dags. 13.5.1885, þinglýst 2.7.1885. Merkt A.1.77a–d.	A.1
	2(12) a–b	Flugustaðir í Álftafirði, landamerki, dags. 30.4.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.60.	A.1
	2(13) a–b	Flugustaðir í Álftafirði, landamerki, dags. 22.6.1920, þinglýst 14.7.1921. Merkt A.1.100a–b.	A.1
	2(14) a–b	Bær í Lóni, landamerki, dags. 10.6.1922, þinglýst 10.7.1922. Merkt A.1.152a–b.	A.1
	2(15) a–b	Búðartungur (Þingmúli í Skriðdal), landamerki, dags. 28.5.1884, þinglýst 20.6.1884. Merkt A.1.48.	A.1
	2(16) a–b	Þingmúli í Skriðdal ásamt Borg, Stefánsstöðum og Vatnsskógum, landamerki, dags. 7.6.1883, þinglýst 20.6.1884. Merkt A.1.49a–b.	A.1
	2(17) a–b	Berufjörður, landamerki, dags. 10.5.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.58a–b.	A.1
	2(18) a–b	Fossárdalur í Berufirði (Eiríksstaðir, Víðines og Eyjólfstaðir), landamerki, dags. 2.5.1884, þinglýst 23.6.1884. Merkt A.1.59a–b.	A.1
	2(19) a–b	Jarðamat 1804: Þingmúli í Skriðdal. Merkt A.5.a.99.	A.5.a
	2(20) a–b	Jarðamat 1804: Flugustaðir í Álftafirði. Merkt A.5.a.108.	A.5.a
	2(21) a–b	Jarðamat 1804: Hof í Álftafirði. Merkt A.5.a.109.	A.5.a
	2(22) a–b	Jarðamat 1804: Rannveigarstaðir í Álftafirði. Merkt A.5.a.110.	A.5.a
	2(23) a–b	Jarðamat 1804: Hærukollsnes í Álftafirði. Merkt A.5.a.111.	A.5.a
	2(24) a–b	Jarðamat 1804: Múli í Álftafirði. Merkt A.5.a.112.	A.5.a

¹ Sbr. „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“: <https://obyggdaneind.is/wp-content/uploads/frumgagnayfirlit.pdf>

2(25) a–b	Jarðamat 1804: Geithellnar í Álftafirði. Merkt A.5.a.113.	A.5.a
2(26) a–b	Jarðamat 1804: Melrakkanes við Hamarsfjörð. Merkt A.5.a.114.	A.5.a
2(27) a–b	Jarðamat 1804: Bragðavellir í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.115.	A.5.a
2(28) a–b	Jarðamat 1804: Veturhús í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.116.	A.5.a
2(29) a–b	Jarðamat 1804: Hamar í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.117.	A.5.a
2(30) a–b	Jarðamat 1804: Hamarssel í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.118.	A.5.a
2(31) a–b	Jarðamat 1804: Háls í Hamarsfirði. Merkt A.5.a.119.	A.5.a
2(32) a–b	Jarðamat 1804: Fossárdalur í Berufirði. Merkt A.5.a.120.	A.5.a
2(33) a–b	Jarðamat 1804: Berufjörður í Berufirði. Merkt A.5.a.121.	A.5.a
2(34) a–b	Jarðamat 1804: Hryggstekkur í Skriðdal. Merkt A.5.a.122.	A.5.a
2(35) a–b	Jarðamat 1804: Bær í Lóni. Merkt A.5.a.123.	A.5.a
2(36) a–b	Jarðamat 1849–1850: Þingmúli í Skriðdal o.fl. Merkt A.5.b.11a–e.	A.5.b
2(37) a–b	Jarðamat 1849–1850: Berufjörður í Berufirði, Fossárdalur í Berufirði, Eiríksstaðir í Berufirði. Merkt A.5.b.13a–d.	A.5.b
2(38) a–b	Jarðamat 1849–1850: Flugustaðir í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Hærukollsnes í Álftafirði, Múli í Álftafirði, Geithellar í Álftafirði, Melrakkanes við Hamarsfjörð, Bragðavellir í Hamarsfirði, Veturhús í Hamarsfirði, Hamar í Hamarsfirði, Hamarssel í Hamarsfirði, Háls í Hamarsfirði. Merkt A.5.b.14a–g.	A.5.b
2(39) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Þingmúli í Skriðdal. Merkt A.5.c.69a–b.	A.5.c
2(40) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Eiríksstaðir í Berufirði. Merkt A.5.c.126.	A.5.c
2(41) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Víðines í Berufirði. Merkt A.5.c.127a–b.	A.5.c
2(42) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Eyjólfstaðir í Berufirði. Merkt A.5.c.128a–b.	A.5.c
2(43) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Berufjörður í Berufirði. Merkt A.5.c.129a–b.	A.5.c
2(44) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Flugustaðir í Álftafirði. Merkt A.5.c.130.	A.5.c
2(45) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Markúsarsel í Álftafirði og Tunguhlíð í Álftafirði. Merkt A.5.c.131.	A.5.c
2(46) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hof í Álftafirði. Merkt A.5.c.132a–b.	A.5.c
2(47) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Rannveigarstaðir í Álftafirði. Merkt A.5.c.133a–b.	A.5.c
2(48) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hærukollsnes í Álftafirði. Merkt A.5.c.134.	A.5.c
2(49) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Múli í Álftafirði. Merkt A.5.c.135a–b.	A.5.c
2(50) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Kambsel í Álftafirði. Merkt A.5.c.136a–b.	A.5.c
2(51) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Geithellnar í Álftafirði. Merkt A.5.c.137a–b.	A.5.c
2(52) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Melrakkanes við Hamarsfjörð. Merkt A.5.c.138.	A.5.c
2(53) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Bragðavellir í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.139.	A.5.c
2(54) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Veturhús í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.140a–b.	A.5.c
2(55) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hamarssel í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.141a–b.	A.5.c
2(56) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Hamar í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.142.	A.5.c
2(57) a–b	Fasteignamat 1916–1918: Háls í Hamarsfirði. Merkt A.5.c.143a–b.	A.5.c

2(58) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Máldagi Melrakkanes, ársettur 1521, ódagsett afrit. Landamerkjum er lýst. Máldaginn er sagður hafa verið upplesinn og auglýstur á Geithellnaþingi 7.6.1590 og upplesinn fyrir manntalsþingsrétti á Geithellnum 7. apríl en ártal vantar. Þá er skráð á skjalið að það komi frá Haraldi Briem 8.3.1893. Merkt A.2.36. (Sjá einnig skjöl nr. 2(65) og 6(3). Í <i>Íslensku fornbréfasafni</i> VIII, bls. 819–821, segir að skjalið sé falsbréf.)	A.2
2(59) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Jón Ingibjargarson selur eitt hundrað og 80 álnir í Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar. Dags. 27.7.1840, þinglýst 30.7.1840. Merkt A.3.42.	A.3
2(60) a–b	Bær í Lóni, Geithellnar í Álftafirði: Makaskiptabréf hvar Jón Ásmundsson, fyrir hönd eiginkonu sinnar Sigríðar Árnadóttur, selur fjögur hundruð og 40 álnir í Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar á Hvannavöllum og fær á móti fjögur hundruð í Bæ í Lóni. Dags. 18.4.1841, þinglýst 30.4.1841. Merkt A.3.44.	A.3
2(61) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Afsalsbréf hvar Magnús Bergsson selur þrjú hundruð í Melrakknesi til Eyjólfssonar. Dags. 22.4.1841, þinglýst 30.5.1842. Merkt A.3.48.	A.3
2(62) a–b	Múli í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Jón Þorgrímsson selur fjögur hundruð í Múla til mágs sín Sigurðar Brynjólfssonar. Dags. 28.11.1841, þinglýst 6.6.1843. Merkt A.3.50.	A.3
2(63) a–b	Múli í Álftafirði: Lögfesta fyrir jörðinni Múla í Álftafirði. Dags. 6.6.1843. Merkt A.3.51.	A.3
2(64) a–b	Múli í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Finnur Þorgrímsson afhendir fjögur hundruð og 48 álnir í Múla til Sigurðar Brynjólfssonar. Dags. 22.4.1844, þinglýst 20.6.1846. Merkt A.3.65a–b.	A.3
2(65) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Afrit af lögfestu árið 1521 hvar Árni Magnússon, Einar Hjörleifsson og Oddur Teitsson lögfesta land Melrakkanes innan tilgreindra landamerkja. Þinglesið 2.6.1847. Í skjalinu segir að að bréfið hafi einnig verið þinglesið við Geithellnaþing 7.6.1521, 7.4. ótilgreint ár og 22.6.1830. Merkt A.3.70a–b. (Sjá einnig skjöl nr. 2(58) og 6(3). Í <i>Íslensku fornbréfasafni</i> VIII, bls. 819–821, segir að skjalið sé falsbréf.)	A.3
2(66) a–b	Hof í Álftafirði: Friðlýsing hvar Th. Erlendsson prestur á Hofi friðlýsir land Hofa og tilgreindar eyjar og sker í eigu Hofa vegna veiða og æðarvarps. Dags. 23.5.1848, þinglýst 24.5.1848. Merkt A.3.71a–b.	A.3
2(67) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Kristján Arason selur eitt hundrað og 80 álnir í Geithellnum til Sigurðar Ásmundssonar. Dags. 3.6.1851, þinglýst 5.6.1851. Merkt A.3.75.	A.3
2(68) a–b	Múli í Álftafirði: Kaupbréf hvar Sigurður Brynjólfsson selur þrjú hundruð í Múla til sonar síns Gísla Sigurðssonar. Dags. 1.7.1855, þinglýst 18.6.1857. Merkt A.3.89.	A.3
2(69) a–b	Múli í Álftafirði: Kaupbréf hvar Sigurður Brynjólfsson selur fjögur hundruð í Múla til sonar síns Sæmundar Sigurðssonar. Dags. 1.7.1857, þinglýst 18.6.1857. Merkt A.3.90.	A.3
2(70) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Próventubríf hvar Oddný Þorvarðadóttir gefur, sér til upphalds, systursonum sínum Sveini og Þorvarði Sigurðssonum tvö hundruð í Geithellnum. Dags. 12.5.1860, þinglýst 16.5.1860. Merkt A.3.95a–b.	A.3
2(71) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Ári Eiríksson selur tólf hundruð í Geithellnum og þrjú og hálf hundruð í Karlsstöðum í Beruneshrepp til Magnúsar Jónssonar. Dags. 11.5.1866, þinglýst 26.6.1866. Merkt A.3.105a–b.	A.3

2(72) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Þorvarður Sigurðsson selur tvö hundruð í Geithellnum til Magnúsar Jónssonar. Dags. 7.4.1868, þinglýst 24.6.1868. Merkt A.3.108.	A.3
2(73) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Kaupbréf hvar Þorsteinn Jónsson selur eitt hundruð í Geithellnum til Einars Magnússonar. Dags. 28.5.1894, þinglýst 16.6.1894. Merkt A.3.123.	A.3
2(74) a–b	Múli í Álftafirði: Samningur hvar Sigurður Björnsson selur jörðina Múla (27 hundruð og 84 álnir) til Jóns Árnasonar. Dags. 16.9.1893, þinglýst 16.6.1894. Merkt A.3.124a–b.	A.3
2(75) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Afsalsbréf hvar Magnús Stefánsson afhendir fjögur hundruð í Geithellnum til Einars Magnússonar. Dags. 25.5.1895, þinglýst 29.7.1895. Merkt A.3.126a–b.	A.3
2(76) a–b	Melrakknes við Hamarsfjörð: Afsalsbréf hvar Björn Björnsson afhendir eitt hundruð og 40 álnir í Melrakknesi til Jóhanns Jónssonar. Dags. 13.6.1895, þinglýst 29.7.1895. Merkt A.3.127.	A.3
2(77) a–b	Hof í Álftafirði: Vitnisburður Árna Jónssonar og Jóns Jónssonar þess efnis að Hofskirkja hafi reka til helmings á móti Starmýringum í Starmýrarfjöru og að þar á móti ætti að koma skógarítak á Flugustaðadal og síðan á Tungunni. Dags. 27.5.1836. Merkt A.6.c.7a–b.	A.6.c
2(78) a–b	Flugustaðir í Álftafirði, Hof í Álftafirði: Lögfesta fyrir Hofstaðs heimalandi, Flugustöðum og ítökum. Dags. 11.6.1694, þinglýst 22.4.1969. Merkt A.6.c.8a–b.	A.6.c
2(79)	Melrakknes við Hamarsfjörð: Sigríður Eyjólfsdóttir viðurkennir að hún og faðir hennar hafi fyrir nokkrum árum leyft Jóhanni Malqvist í Djúpavogarstekk svokallaðan Melrakknesós til skotveiða þar sem þau hafi ekki getað notað þá veiði sjálf. Dags. 6.1.1866. Lagt fyrir lögreglurétt Suður-Múlasýslu 8.1.1866. Merkt A.6.c.10.	A.6.c
2(80) a–b	Melrakknes við Hamarsfjörð: Leyfi fyrir skotveiði á Melrakknesós með afmörkunum. Dags. 1.1.1866. Lagt fyrir lögreglurétt Suður-Múlasýslu 8.1.1866. Merkt A.6.c.11.	A.6.c
2(81)	Hamar í Hamarsfirði, Hamarsell í Hamarsfirði: Stefán Sigurðsson ábúandi á Hamri biður um sáttatilraun á milli hans og Magnúsar Guðmundssonar á Hamarsseli vegna ágreinings um landamerki jarðanna. Dags. 18.4.1920. Merkt A.6.c.44.	A.6.c
2(82)	Melrakknes við Hamarsfjörð: Auglýst eftir þeim sem gerir tilkall til fjögurra hundruða og 60 álna í jörðinni Melrakknesi. Dagur Jónsson bóndi á jörðinni þarf að fá eignardóm á jörðinni sem hann hefur haft í hefðarhaldi í 20 ár en skortir lögformlega eignarheimild fyrir. Dags. 26.1.1928. Merkt A.6.c.55.	A.6.c

2(83) a–b)	Geithellnar í Álftafirði, Hrafnkelsstaðir í Fljótsdal, Ytri-Víðivellir í Fljótsdal: Ýmis skjöl: Kaupgjörningur frá 26.5.1674 á milli Jóns Þórlákssonar og Jóns Bjarnarsonar á aðra hönd og Jóns Þórlákssonar og Sigfúsar Bjarnarsonar á hina þar sem sá fyrst nefndi eignaðist alla jörðina Ytri-Víðivelli og borgaði hana að hluta til með fimm hundruðum úr jörðinni Geithellum til Sigfúsar. Vitnisburður tveggja manna á ítökum Ytri-Víðivalla frá vori 1467, afrit frá Maríumessu síðari árið 1582 og 4.2.1591. Landamerki Ytri-Víðivalla eftir kaupbréfi Erlends B. Magnússonar frá 26.3.1595. Vitnisburður tveggja manna frá 18.2.1668. Yfirlit innihalds átta lögfestna fyrir Ytri-Víðivöllum frá 1650-1674. Vitnisburður Þórðar Björnssonar frá 4.5.1629. Vitnisburður þriggja manna frá 28.5.1674. Vitnisburður Ásmundar Jónssonar frá föstudeginum fyrir hvítasunu 1674. Vitnisburður tveggja manna frá 1650, afrit frá 10.6.1674. Skikkun biskups um hálfkirkju á Ytri-Víðivöllum frá 7.7.1676. Yfirlit yfir inventarium hálfkirkjunnar frá 31.8.1677, afrit frá 13.3.1703. Afritið af heildarskjalinu er frá 17.9.1856. Merkt A.6.c.88a–g.	A.6.c
2(84) a–b)	Hærukollsnes í Álftafirði: Uppkast að landamerkjaskrá fyrir Hærukollsnes. Skjalið er ódagsett en virðist fylgja bréfi Helga Einarssonar frá 29.1.1949 (sjá A.6.d.5a–d) og er því líklega frá árinu 1949. Merkt A.6.d.4.	A.6.d
2(85)	Hærukollsnes í Álftafirði: Bréf Helga Einarssonar til sýslumanns í Suður-Múlasýslu varðandi landamerki Hærukollsnes. Dags. 29.1.1949. Merkt A.6.d.5a–b.	A.6.d
2(86) a–b)	Bragðavellir í Hamarsfirði: Uppkast að kaupsamningi á milli Þorgeirs Guðmundssonar og Sigfúsar Jónssonar um sölu á hluta úr jörðinni Bragðavöllum. Ódagsett. Merkt A.6.d.14.	A.6.d
2(87)	Veturhús í Hamarsfirði: Byggingarbréf. Dags. 20.10.1910. Sveinn Ólafsson, umboðsmaður yfir Múlasýslumboðsjarðir, byggði Snjólfí Stefánssyni jörðina Veturhús í Geithellnahreppi. Landamerki tilgreind. Merkt A.6.d.17a–c.	A.6.d
2(88)	Þingmúli í Skriðdal: Byggingarbréf. Dags. 13.5.1940. Umboðsmaður Þjóðjarða í Skriðdalshreppi byggði Óla Einarssyni jörðina Þingmúla frá fardögum 1938. Landamerki skv. landamerkjabréfi dags. 3.5.1912. Merkt A.6.d.23a–e.	A.6.d
2(89)	Hamarssel í Hamarsfirði: Byggingarbréf. Dags. 9.7.1945. Umboðsmaður Þjóðjarða í Geithellnahreppi byggði Óla Einarssyni jörðina Hamarssel frá fardögum 1945. Landamerki skv. landamerkjabréfi dags. 9.4.1884. Merkt A.6.d.25a–e.	A.6.d
2(90)	Hærukollsnes í Álftafirði: Byggingarbréf. Dags. 15.5.1948. Umboðsmaður Þjóðjarða í Geithellnahreppi byggði Sigurði Albertssyni jörðina Hærukollsnes frá fardögum 1948. Landamerki tilgreind. Merkt A.6.d.26a–d.	A.6.d
2(91)	Hærukollsnes í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Múli í Álftafirði: Landamerkjalyking Hærukollsness, samþykkt af ábúendum Hærukollsness og Rannveigarstaða, ásamt eigendum Hofs og Múla. Ódagsett 1949. Merkt A.6.d.27.	A.6.d
2(92) a–b)	Hamar í Hamarsfirði: Matsgjörð á Hamri í Geithellnahreppi, gerð eftir umsókn núverandi ábúanda Stefáns Sigurðssonar vegna væntanlegrar sölu. Dags. 22.5.1918. Merkt A.6.d.28a–d.	A.6.d
2(93) a–b)	Hamar í Hamarsfirði: Lýsing á kirkjujörðinni Hamri í Geithellnahreppi, til leiðbeiningar við mat á jörðunni undir væntanlega sölu. Ódagsett. Merkt A.6.d.29a–b.	A.6.d

2(94)	Fossárdalur í Berufirði, Eyjólfsstaðir í Berufirði, Víðines í Berufirði: Bréf Þorleifs H. Sigurðssonar til sýslumanns, m.a. varðandi fyrirhuguð landskipti á Fossárdal í Beruneshreppi. Dags. 17.8.1944. Merkt A.6.d.36a–b.	A.6.d
2(95)	Fossárdalur í Berufirði, Eyjólfsstaðir í Berufirði, Víðines í Berufirði: Bréf Guðmundar Magnússonar til sýslumannsins í Suður-Múlasýslu varðandi óskipt land á milli bæjanna Víðiness og Eyjólfsstaða í Fossárdal í Beruneshreppi. Dags. 19.1.1943. Merkt A.6.d.37.	A.6.d
2(96)	Fossárdalur í Berufirði, Eyjólfsstaðir í Berufirði, Víðines í Berufirði: Bréf Þorleifs H. Sigurðssonar til sýslumannsins í Suður-Múlasýslu varðandi endanleg skipti lands jarðanna Víðiness og Eyjólfsstaða í Fossárdal í Beruneshreppi. Dags. 22.11.1942. Merkt A.6.d.38.	A.6.d
2(97)	Hof í Álftafirði: Afrit af bréfi, líklega frá sýslumanni, til hreppstjóra Geithellnahrepps viðvíkjandi fyrirhuguðum landskiptum í Geithellnahreppi. Dags. 9.2.1941. Merkt A.6.d.39.	A.6.d
2(98)	Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Hærुकollsnes í Álftafirði: Bréf Helga Einarssonar til sýslumannsins Lúðvíks Ingvarssonar, m.a. um landamerki milli Hofs, Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Dags. 17.1.1941. Merkt A.6.d.40a–b.	A.6.d
2(99)	Hof í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Hærुकollsnes í Álftafirði: Afrit af bréfi, líklega frá sýslumanni, til hreppstjóra Geithellnahrepps, m.a. um möguleg landskipti milli Hofs, Rannveigarstaða og Hærुकollsness. Dags. 2.12.1940. Merkt A.6.d.41a–b.	A.6.d
2(100) a–b	Múlaafrétt: Viðbótarupplýsingar við fasteignamat fyrir Svínaskála, Eskifjarðarsel, Kollaleiru, Bakkagerði, Seljateig og Múlaafrétt. Dags. 4.12.1917. Aðeins myndað og skrifað upp fyrir Múlaafrétt. Merkt A.6.d.43a–c.	A.6.d
2(101) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Hamar í Hamarsfirði: Sáttanefnd tók fyrir mál Sigurðar Jónssonar á Bragðavöllum og Antoníusar Sigurðssonar á Hamri. Málið var risið út af skógarhöggi í óleyfi Antoníusar, sem leiglendings, og prestsins, sem landsdrottins í Hamars kirkjujarðar leigumála. Sættir náðust. Dags. 17.10.1803. Merkt A.6.e.2a–b.	A.6.e
2(102) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Hamar í Hamarsfirði: Sáttanefnd tók fyrir mál proprietarius Jóns Árnasonar á Papey og beneficiarius Jóns Jónssonar á Hofi. Málið var risið út af fjörumörkum milli Hofs og Melrakkaness. Máli vísað til stiftamtmanns. Dags. 8.7.1806. Merkt A.6.e.3a–b.	A.6.e
2(103) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Sáttanefnd tók fyrir mál vinnumanns Jóns Eiríkssonar á Krossi, og bróður hans Einars Eiríkssonar á Skála sem ei gat verið nálægur, gegn Þorvarði Björnssyni bónda á Geithellum. Málið var risið út af sölu á átta hundruðum í jörðinni Geithellum. Dags. 27.7.1829. Merkt A.6.e.5a–b.	A.6.e
2(104) a–b	Melrakkanes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál bónda Eyjólfs Halldórssonar og prófasts Bergs Magnússonar á Hofi. Málið var risið út af kaupi prófasts á 3 hundruðum úr jörðinni Melrakkanesi, sem hann keypti af bóndanum Markúsi Runólfssyni vorið 1829, en Eyjólfrur meinti sig að eiga fyrstur manna kaup á nefndum 3 hundruðum. Dags. 26.7.1830. Merkt A.6.e.6.	A.6.e

2(105) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Sáttanefnd tók fyrir mál Jóns Guðmundssonar og Sigurðar Antoníussonar á Búlandsnesi gegn Jóni Eyjólfssyni, fyrir hönd bónda Þorvarðar Björnssonar frá Geithellum. Málið var risið út af því að Sigurður og Jón lýstu sig óánægða með sölu á 8 hundruðum úr jörðinni Geithellum, sem Þorvarður keypti af Antoníusi Sigurðssyni og Eiríki Antoníussyni. Dags. 14.9.1830. Merkt A.6.e.7a–b.	A.6.e
2(106) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál Eyjólf Halldórssonar frá Melrakknesi gegn Magnúsi Jónssyni frá Bragðavöllum. Málið var risið út af því að Eyjólfur lýsti óánægju yfir breytni Magnúsar, að hann bæði afi beitt land sitt, sér fornsputt árlega að undanförmu, og þar hjá á síðastl. hausti byggt fjárhús í Melrakkneslandi og gjört þar torfristu án sinnar vitundar. Dags. 21.12.1835. Merkt A.6.e.8a–b.	A.6.e
2(107) a–b	Geithellnar í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál Jóns Einarssonar á Geithellum gegn Eyjólf Halldórssyni á Melrakknesi. Málið var risið út af óánægju Jóns yfir skógarbrúkun Eyjólf í Geithellnalandi, fyrir utan það ítak sem Melrakknes tilheyrði. Dags. 11.6.1836. Merkt A.6.e.9.	A.6.e
2(108) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Sáttanefnd tók fyrir mál bræðranna Eyjólf og Björns Halldórssonar á Melrakknesi gegn bónda Magnúsi Jónssyni á Bragðavöllum. Nefndir bræður klöguðu að Magnús brúkaði land meir en eftir tiltölu Bragðavalla mót Melrakknesjörð, en ágreiningur var nú um landamerki. Dags. 25.4.1842. Merkt A.6.e.14a–b.	A.6.e
2(109) a–b	Hof í Álftafirði, Múli í Álftafirði: Sáttanefnd tók fyrir mál Gísla Sigurðssonar á Múla, Sæmundar Sigurðssonar sama staðar, Sigurðar Björnssonar á Þvottá og prestsins Brynjólfs Jónssonar á Hofi. Málið var risið út af ágreiningi á landamerkjum milli jarðanna Hofs og Múla. Dags. 3.12.1883. Merkt A.6.e.29a–b.	A.6.e
2(110) a–b	Tvær lögfestur Eiríks Sölvasonar fyrir Ólafskirkju í Þingmúla og heimalandi. Lögfesturnar voru upplestin að Þingmúla, sú fyrri 4.6.1703 og 12.7.1705, sú síðari 2.7.1718. Merkt A.7.41 og A.7.43.	A.7
2(111) a–b	Hof í Álftafirði: Lögfesta Guðmundar Högnasonar fyrir Hofi, í afriti frá 1839. Þinglýst 22.4.1696. Dags. 17.6.1694. Merkt A.7.63.	A.7
2(112)	Hof í Álftafirði: Sýslumannsdómur um fjörumörk Hofs, Þvottár og Melrakknes, í afriti frá 1839. Dags. 28.5.1726. Merkt A.7.64a–b.	A.7
2(113)	Hof í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Afrit af sáttagjörð í máli Jóns Árnasonar í Papey og Jóns Jónssonar á Hofi í Álftafirði. Málið var risið út af fjörumörkum jarðanna Hofs og Melrakknes. Dags. 8.7.1806. Afritið er frá 1839. Merkt A.7.65.	A.7
2(114)	Hof í Álftafirði: Afrit af landsyfirréttardómi í máli Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri gegn Jóni Bergssyni presti á Hofi. Málið var risið út af rekamörkum jarðanna Hofs og Starmýrar. Dags. 5.6.1837. Afritið er frá 1839. Merkt A.7.66a–d.	A.7
2(115) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 23.8.1645. Merkt A.8.70.	A.8
2(116) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 12.9.1682. Merkt A.8.71.	A.8
2(117) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 17.9.1706. Merkt A.8.72a–c.	A.8
2(118) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 20.5.1727. Merkt A.8.73a–b.	A.8
2(119) a–b	Berufjörður: Minnispunktar, ódagsettir. Merkt A.8.74.	A.8
2(120) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 23.8.1748. Merkt A.8.75a–b.	A.8
2(121) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 4.9.1755. Merkt A.8.76a–d.	A.8
2(122) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 5.9.1779. Merkt A.8.77a–c.	A.8

2(123) a–b	Berufjörður: Vísitasía, dags. 19.7.1850. Merkt A.8.78a–b.	A.8
2(124)	Berufjörður: Vísitasía, dags. 27.7.1898. Merkt A.8.79.	A.8
2(125) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 3.9.1641. Merkt A.8.80a–b.	A.8
2(126) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 11.9.1677. Merkt A.8.81a–b.	A.8
2(127) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 19.5.1734. Merkt A.8.82.	A.8
2(128) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 27.8.1748. Merkt A.8.83a–b.	A.8
2(129) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 18.7.1850. Merkt A.8.84a–b.	A.8
2(130) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 5.9.1641. Merkt A.8.85a–b. Sjá einnig skjal nr. 4(58).	A.8
2(131) a–b	Hof í Álftafirði: Meðkenning á landamerkjum milli Hofs og Starmýri, dags. 3.9.1669. Merkt A.8.86.	A.8
2(132) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 12.9.1677. Merkt A.8.87a–b.	A.8
2(133) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 20.9.1706. Merkt A.8.88a–b.	A.8
2(134) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 28.8.1748. Merkt A.8.89a–b.	A.8
2(135) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 17.7.1850. Merkt A.8.90a–b.	A.8
2(136)	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 24.7.1898. Merkt A.8.91.	A.8
2(137) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 12.8.1641. Merkt A.8.61.	A.8
2(138) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 31.8.1706. Merkt A.8.62a–b.	A.8
2(139) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 26.5.1727. Merkt A.8.63a–b.	A.8
2(140) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 26.5.1727. Merkt A.8.64a–b.	A.8
2(141) a–b	Þingmúli: Vísitasía, dags. 22.7.1890. Merkt A.8.65.	A.8
2(142) a–b	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 15.6.1759. Merkt A.9.85a–c.	A.9
2(143) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 18.7.1769. Merkt A.9.142–c.	A.9
2(144)	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 7.6.1777. Merkt A.9.86a–b.	A.9
2(145) a–b	Háls í Hamarsfirði: Bréf um eignarréttindi í Hamarslandi, dags. 17.10.1803. Merkt A.9.144.	A.9
2(146) a–b	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 2.6.1812. Merkt A.9.87a–d.	A.9
2(147) a–b	Háls í Hamarsfirði: Úttekt, dags. 11.6.1813. Merkt A.9.88a–c.	A.9
2(148)	Háls í Hamarsfirði: Yfirskoðun, dags. 11.6.1813. Merkt A.9.89a–b.	A.9
2(149) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 12.7.1818. Merkt A.9.90a–d.	A.9
2(150) a–b	Háls í Hamarsfirði: Vísitasía, dags. 30.8.1863. Merkt A.9.91a–c.	A.9
2(151)	Hof í Álftafirði: Afrit af fjörumarks skoðunargjörð á rekamarki Hofskirkju á milli Markskers og Melrakknes, dags. 11.6.1749. Afritið er frá 30.4.1854. Merkt A.9.101a–c.	A.9
2(152) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 8.5.1758. Merkt A.9.92a–b.	A.9
2(153) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 19.6.1779. Merkt A.9.93a–b.	A.9
2(154) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 8.6.1799. Merkt A.9.94a–d.	A.9
2(155) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 9.7.1818. Merkt A.9.95a–c.	A.9
2(156)	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 18.7.1828. M.a. er fjallað um rekamörk Hofs og Melrakkness. Merkt A.9.160a–b.	A.9
2(157) a–b	Hof í Álftafirði: Vísitasía, dags. 2.9.1863. Merkt A.9.96a–c.	A.9
2(158)	Hof í Álftafirði, Markúsarsel í Álftafirði, Tunguhlið í Álftafirði: Afrit af bréfi Th. Erlendssonar til bönands Jóns Antoníussonar í Markúsarseli um leyfilega veiði á silungi í Hofsá fyrir Tunguhlið og Markúsarsel eftir byggingarrétti þeirra, dags. 3.10.1868. Merkt A.9.114.	A.9
2(159)	Hof í Álftafirði: Eftirrit á umboði frá prófasti til að merkja rekamörk á milli Hofs og Melrakkness með staur ásamt staðfestingu þess að það hafi verið gert, dags. 17.4.1872, 22.4.1872. Merkt A.9.109.	A.9
2(160) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 28.7.1882. Merkt A.9.97a–f.	A.9

2(161) a–b	Hof í Álftafirði: Úttekt, dags. 2.6.1886. Merkt A.9.98a–d.	A.9
2(162)	Hof í Álftafirði, Markúsarsel í Álftafirði, Tunguhlíð í Álftafirði: Skýrsla um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls frá fardögum 1893 til fardaga 1898, dags. 6.2.1899. Merkt A.9.115a–c.	A.9
2(163) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasía, dags. 16.6.1759. Merkt A.9.74a–b.	A.9
2(164) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 8.6.1761. Merkt A.9.75a–d.	A.9
2(165) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 21.5.1785. Merkt A.9.76a–f.	A.9
2(166) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 24.5.1797. Merkt A.9.77a–c.	A.9
2(167) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasía, dags. 7.7.1818. Merkt A.9.78a–d.	A.9
2(168) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasía, dags. 1.8.1840. Merkt A.9.79a–c.	A.9
2(169) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasía, dags. 9.8.1842. Merkt A.9.80.	A.9
2(170) a–b	Berufjörður í Berufirði: Vísitasía, dags. 19.6.1844. Merkt A.9.81a–b.	A.9
2(171) a–b	Berufjörður í Berufirði: Heimsókn, dags. 8.9.1848. Merkt A.9.82a–b.	A.9
2(172) a–b	Berufjörður í Berufirði: Bréf prests og ábúanda Berufjarðar um eyjar, hólma og sker Berufjarðarkirkju, ásamt ítökum í Kelduskógalandi. Ódagsett en þinglýst 16.6.1886. Merkt A.9.141.	A.9
2(173) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 13.6.1890. Merkt A.9.83a–e.	A.9
2(174) a–b	Berufjörður í Berufirði: Úttekt, dags. 7.6.1906. Merkt A.9.84a–d.	A.9
2(175) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Uppskrift, dags. 19.5.1747. Merkt A.9.138a–c.	A.9
2(176) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasía, dags. 15.7.1786. Merkt A.9.139a–c.	A.9
2(177) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Úttekt, dags. 27.5.1788. Merkt A.9.140a–e.	A.9
2(178)	Þingmúli í Skriðdal: Yfirskoðun, dags. 28.7.1812. Merkt A.9.64.	A.9
2(179) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasía, dags. 5.7.1818. Merkt A.9.65a–e.	A.9
2(180) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasía, dags. 5.5.1844. Merkt A.9.66a–b.	A.9
2(181) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Vísitasía, dags. 20.5.1848. Merkt A.9.67a–b.	A.9
2(182) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Úttekt, dags. 17.6.1852. Merkt A.9.68a–d.	A.9
2(183)	Þingmúli í Skriðdal: Úttekt, dags. 2.10.1862. Merkt A.9.69a–c.	A.9
2(184) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Byggingarbréf, dags. 1.6.1870. Merkt A.9.143a–b.	A.9
2(185) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Afrit af byggingarbréfi, dags. 20.2.1893. Landamerkjum er lýst. Einnig er fjallað um afrétt sem staðnum fylgi. Merkt A.9.191a–d.	A.9
2(186) a–b	Flugustaðir í Álftafirði: Matsgerð dómkvaddra matsmanna um jörðina. Dags. 23.6.1928. Merkt A.11.32.	A.11
2(187)	Flugustaðir í Álftafirði: Afsal ráðherra Íslands til Ingólfs Árnasonar fyrir jörðinni. Dags. 30.8.1929. Merkt A.11.48a–b.	A.11
2(188) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Matsgerð dómkvaddra matsmanna um jörðina. Dags. 3.7.1923. Merkt A.11.31.	A.11
2(189)	Svarbréf Geithellnahrepps til sýslumanns vegna fyrirspurnar Stjórnarráðs Íslands frá 29.12.1919 um almenninga. Dags. 6.4.1920. Fram kemur að enginn almenningur og ekkert afréttarland sé í hreppnum sem ekki tilheyri einhverju lögbýli. Merkt A.11.58.	A.11
2(190) a–b	Geithellnar í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Bréf sr. Jóns Jónssonar á Hofi til biskups um mörk milli Hofs, Geithellna og Melrakkness. Dags. 10.1.1804. Merkt A.12.45a–b.	A.12
2(191) a–b	Hof í Álftafirði: Bréf sr. Jóns Jónssonar á Hofi til biskups um að Stafafellsmenn safni saman fé úr Sviptungum og Víðidal. Dags. 3.12.1807. Sr. Jón óskaði eftir gögnum sem skýrðu mörkin en kvað Hofskirkju eiga Víðidal. Merkt A.12.46a–b.	A.12

2(192) a–b	Múli í Álftafirði: Afrit af bréfi sr. Guttorms Pálssonar í Vallanesi um makaskipti á jörðunum Búlandsnesi og Múla í Álftafirði. Dags. 2.1.1832. Merkt A.12.48a–b.	A.12
2(193) a–b	Hof í Álftafirði: Skýrsla yfir inntektir og útgjöld Hofsprestakalls. Dags. 14.6.1839. Merkt A.12.58a–f.	A.12
2(194) a–b	Hof í Álftafirði: Skýrsla um tekjur og útgjöld Hofsprestakalls eftir fimm ára meðaltali 1849–1853. Dags. 8.9.1854. Merkt A.12.81a–d.	A.12
2(195) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Skýrsla yfir inntektir og útgjöld Þingmúlaprestakalls. Dags. 5.6.1839. Merkt A.12.60a–e.	A.12
2(196) a–b	Þingmúli í Skriðdal: Skýrsla um tekjur og útgjöld Þingmúlaprestakalls eftir fimm ára meðaltali 1849–1853. Dags. 16.5.1854. Merkt A.12.76a–b.	A.12
2(197) a–b	Afrit af skjali sr. Guttorms Pálssonar í Vallanesi og Stefáns Árnasonar á Valbjófsstað um jarðir í Múlasýslu, eignarrétti, landamerki, ítök, hlunnindi o.fl. Dags. 12.5.1843. Bréfið virðist vera svar við mögulegri breytingu á lögum með því að fella niður 26. kapítula landsleigubálks og 16. grein tilskipunar um biskupa frá 1.7.1746. Merkt A.12.67a–d.	A.12
2(198) a–b	Bréf sr. Hallgríms Jónssonar á Hólum til biskups um skóga sem tilheyra kirkjum í Suður-Múlaprófastsdæmi. Dags. 16.10.1848. Merkt A.12.71a–h.	A.12
2(199) a–b	Geithellnar í Álftafirði, Hof í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð: Afrit af bréfi biskups til sr. Jóns Jónssonar á Hofi um mörk milli Hofsprestakalls og Melrakkness. Dags. 4.2.1804. Merkt A.12.106a–b.	A.12
2(200) a–b	Hof í Álftafirði: Afrit af bréfi biskups til sr. Jóns Jónssonar á Hofi varðandi landamerki Hofsprestakalls og Stafafells. Dags. 25.4.1808. Vísað er í visitasíu Brynjólfs Sveinssonar biskups frá 1641 og úrskurð frá 18.7.1795 (svarbréf við A.12.46a–b). Merkt A.12.107.	A.12
2(201) a–b	Úttektir á jörðum Skriðuklausturs. Dags. 30.7.1849. (M.a. Veturhús í Hamarsfirði.) Landamerkjum er lýst. Merkt A.13.33a–d.	A.13
2(202)	Rannveigarstaðir í Álftafirði: Afsalsbréf hvar landbúnaðarráðherra selur Pétri Ragnarssyni jörðina. Dags. 24.11.2000. Merkt A.16.12a–b.	A.16
2(203)	Háls í Hamarsfirði: Afsalsbréf hvar landbúnaðarráðherra, fyrir hönd ríkissjóðs, selur Búlandshreppi jarðirnar Háls og Kambshjáleigu. Dags. 12.12.1972. Merkt A.16.15.	A.16
2(204)	Hamar í Hamarsfirði: Afsalsbréf hvar ráðherra Íslands selur Stefáni Sigurðssyni jörðina. Dags. 24.7.1925. Merkt A.16.16a–b.	A.16
2(205)	Blábjörg í Álftafirði: Kaupsamningur/afsal hvar Ríkiseignir, fyrir hönd ríkissjóðs, selja Stefáni Gunnarssyni og Hrafnhildi Kristjánsdóttur jörðina. Dags. 8.4.2020. Merkt A.16.18a–d.	A.16
2(206)	Hærakollnes í Álftafirði: Afsal hvar Björn Jónsson og Jón Björnsson ábúendur á kirkjujörðinni Hærakollnesi selja kirkjujarðasjóði tilgreindar fasteignir á jörðinni. Dags. 17.12.1936. Merkt A.16.21.	A.16
2(207)	Markúsarsel í Álftafirði, Tunguhlíð í Álftafirði: Afsal hvar landbúnaðarráðherra, fyrir hönd ríkissjóðs, selur Geithellnahreppi jarðirnar. Dags. 18.7.1973. Merkt A.16.22.	A.16
2(208)	Kambsel í Álftafirði: Kaupsamningur hvar landbúnaðarráðherra selur Atla Árnasyni og Helga Jenssyni jörðina. Dags. 6.11.1998. Merkt A.16.23a–b.	A.16
2(209)	Kambsel í Álftafirði: Afrit úr landamerkjabók Suður-Múlasýslu hvar landamerkjum Kambsels er lýst. Sjá A.1.38a–b. Dags. 24.3.1883. Merkt A.16.24.	A.16

2(210)	Kambsel í Álftafirði: Afsal hvar Þórólfur Ragnarsson og Sigríður Ó. Beck selja Jarðeignasjóði ríkisins eignarjörð sína Kambsel. Dags. 12.9.1972. Merkt A.16.25.	A.16
2(211)	Hærukollsnes í Álftafirði: Afsal hvar landbúnaðarráðuneytið og fjármálaráðuneytið, fyrir hönd ríkissjóðs, selja Halldóri Hannessyni og Eddu Óskarsdóttur jörðina. Dags. 25.11.2004. Merkt A.16.27.	A.16
2(212)	Hærukollsnes í Álftafirði: Kaupsamningur og afsal hvar Sigjón Óskarsson, fyrir hönd dánarbús Óskars Guðlaugssonar, selur Jarðeignum ríkisins eignir og framkvæmdir á jörðinni. Dags. 23.11.2004. Merkt A.16.28a–b.	A.16
2(213)	Melrakknes við Hamarsfjörð: Skilmáli milli sr. Árna Magnússonar og Marteins Einarssonar hvar sá síðarnefndi taldi sér til giftingar eftir því bréfi sem faðir hans skrifaði hans vegna í móts við Sesselju Oddsdóttur, meðal annars jörðina Eskifjörð. Hér á móti lýstu sr. Árni og hans kona, Guðbjörg Ásbjarnardóttir, móðir Sesselju, henni til föðurarfs jörðina Melrakknes. Dags. 4.9.1597. Merkt A.16.55a–c.	A.16
2(214)	Fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins til sveitarfélaga um afrétti og upprekstrarétt. Dags. 20.2.1989. Merkt A.16.34.	A.16
2(215) a–b	Múli í Álftafirði: Landskipti, dags. 11.9.1968. Gerð var breyting á landamerkjum milli jarðanna, Múla I, II og III, og óskiptu heimalandi milli þeirra. Þá er einnig skráð afrit af skiptagerð frá 15.9.1930. Merkt A.4.2a–h.	A.4
2(216)	Yfirlit úr dómabókum sýslumanna: Afrétt, Berufjörður í Berufirði, Blábjörg í Álftafirði, Bragðavellir í Hamarsfirði, Búðartungur, Bær í Lóni, Eiríksstaðir í Berufirði, Eyjólfstaðir í Berufirði, Flugustaðir í Álftafirði, Fossárdalur í Berufirði, Geithellnar í Álftafirði, Hamar í Hamarsfirði, Hamarssel í Hamarsfirði, Háls í Hamarsfirði, Hof í Álftafirði, Kambsel í Álftafirði, Markúsarsel í Álftafirði, Melrakknes við Hamarsfjörð, Múli í Álftafirði, Rannveigarstaðir í Álftafirði, Veturhús í Hamarsfirði, Þingmúli í Skriðdal.	A.6.a
2(217) a–b	Manntalsþing 20. júní 1884. Þinglesnar voru landamerkjaskrár fyrir Litla-Sandfell, Eyrateig, Arnhólsstaði með Hryggstekki, Þingmúla með hjáleigum, Búðartungur, Geitdal, Þorvaldsstaði og Flögu. Merkt A.6.b.11a–b.	A.6.b
2(218) a–b	Manntalsþing 30. apríl 1839. Upplesin var uppáteiknun, dagsett 20. apríl 1839, upp á kaupbréf, dagsett 30. mars 1830, hvar Jón Sigurðsson seldi Magnúsi Jónssyni fjögur hundruð í Bragðavöllum. Uppáteiknunin hafði upplýsingar um landamerki sem Eyjólfur á Melrakknesi mótmælti. Einnig var uppleið skiptabréf eftir Álfheiði Kristjánsdóttur, dagsett 22. mars 1839, hvar afhent voru syni hennar Sigurði Ásmundssyni fjögur hundruð og 40 álnir í jörðinni Geithellum. Enn fremur var upplesin auglýsing, dagsett 24. apríl 1839, hvar sr. Pétur Jónsson á Berufirði og Tómas Skúlason á Búlandsnesi friðlýstu þessara jarða löndum. Merkt A.6.b.53a–b.	A.6.b
2(219) a–b	Manntalsþing 30. júlí 1840. Friðlýst var eftir beiðni sr. J. Bergssonar á Hofi Þvottáreyjum með tilheyrandi skerjum. Einnig var friðlýst Berufjarðareyjum og öllu Berufjarðarprestakalli tilheyrandi landi, fyrir skotum. Enn fremur var þinglesið kaupbréf, dagsett 27. júlí 1840, hvar Jón Ingibjargarson seldi Sigurði Ásmundssyni eitt hundruð og 50 álnir í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.54.	A.6.b

2(220) a–b	Manntalsþing 24. maí 1848. Þinglesið var skjal, dagsett 23. maí 1848, hvar prófasturinn Th. Erlendsson friðlýsti æðarvarpi og selaveiðum við staði tilheyrandi Hofs- og Hálskirkjum. Enn fremur afhenti sr. Pétur á Berufirði sams konar skjal um friðlýsingu varplássá tilheyrandi hans prestakalli. Merkt A.6.b.55.	A.6.b
2(221) a–b	Manntalsþing 6. júní 1851. Lesin var lögfesta, dagsett 18. apríl 1850, hvar P. Jónsson í Berufirði lögfesti Ljósárland og Flögu. Gísli Þorvarðsson á Höskuldsstöðum mótmælti lögfestunni. Merkt A.6.b.56.	A.6.b
2(222) a–b	Manntalsþing 23. júní 1884. Þinglýst var landamerkjaskrár fyrir jarðirnar Flugustaði, Hamar með Hamarsseli, Berufjörð og Fossárdal. Merkt A.6.b.57a–b.	A.6.b
2(223) a–b	Aukaréttur 15. september 1916. Menn voru útnefndir til að meta eftirfarandi jarðir: Hamar og Kambshjáleigu í Geithellnahreppi, Berufjörð og Kelduskóga í Beruneshreppi ásamt Flögu og Geirólfsstöðum í Skriðdalshreppi. Merkt A.6.b.58a–b.	A.6.b
2(224) a–b	Aukaréttur 2. júlí 1917. Matsmenn staðfestu framlagðar matsgjörðir fyrir jarðirnar Berufjörð og Eyjólfsstaði. Merkt A.6.b.59.	A.6.b
2(225) a–b	Manntalsþing 12. júlí 1919. Þinglesið var skjal hvar Sigurður Malmquist seldi og afsalaði Guðmundi Eiríkssyni 7,2 hundruð úr jörðinni Geithellum, dagsett 27. nóvember 1918. Þinglesið var skjal hvar ráðherra Íslands seldi og afsalaði Magnúsi Jónssyni jörðina Eyjólfsstaði, dagsett 29. október 1918. Enn fremur var þinglesið samkomulag um landamerki jarðanna Berufjarðar og Kelduskóga, dagsett 12. júlí 1919. Merkt A.6.b.60a–b.	A.6.b
2(226) a–b	Aukaréttur 23. maí 1923. Menn voru útnefndir til að meta jörðina Þingmúla. Merkt A.6.b.66a–b.	A.6.b
2(227) a–b	Manntals- og skattaþing 1. maí 1824. Upplesið var skjal hvar Christine Jacobsdóttir seldi Jóni Sigurðssyni jörðina Bragðavelli, dagsett 24. maí 1823. Merkt A.6.b.67.	A.6.b
2(228) a–b	Manntalsþing 22. júní 1830. Upplesið var kaupbréf, dagsett 30. mars 1830, hvar Jón Sigurðsson seldi Magnúsi Jónssyni jörðina Bragðavelli. Jón Þorvarðarson á Papey vildi brigða áðurgreinda jörð þar sem amma hans hafði selt Jóni jörðina. Enn fremur var upplesinn máldagi jarðarinnar Melrakkaness, dagsettur 7. júní 1590. Merkt A.6.b.68.	A.6.b
2(229) a–b	Manntalsþing 30. júní 1883. Þinglesnar voru landamerkjaskrár jarðanna Melrakkaness, Geithellna með Kambseli, Bragðavalla og Veturhúsa. Merkt A.6.b.69a–b.	A.6.b
2(230) a–b	Manntalsþing 30. apríl 1841. Upplesið var makaskiptabréf, dagsett 15. apríl 1841, milli Jóns Ásmundssonar, sem umboðsmanns stjúpdóttur sinnar Sigríðar Árnadóttur, og bóndans Kristjáns Arasonar, sem umboðsmanns Sigurðar Ásmundssonar, áhrærandi fjögur hundruð og 40 álnir úr jörðinni Geithellum og fjögur hundruð úr jörðinni Bæ í Skaftafellssýslu. Merkt A.6.b.89.	A.6.b
2(231) a–b	Manntalsþingsréttur 10. maí 1841. Þinglesið var makaskiptabréf, dagsett 18. apríl 1841, hvar Kristján Arason makaskipti fjórum hundruðum í jörðinni Bæ fyrir fjögur hundruð og 40 álnir í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.90a–b.	A.6.b
2(232) a–b	Aukaréttur 2. maí 1931. Menn voru útnefndir til að meta jörðina Eiríksstaði. Merkt A.6.b.124.	A.6.b
2(233) a–b	Aukaréttur 23. júlí 1931. Matsmenn staðfestu matsgjörð fyrir jörðina Eiríksstaði. Merkt A.6.b.125.	A.6.b
2(234) a–b	Aukaréttur 4. júlí 1923. Matsmenn staðfesta framlagða matsgjörð fyrir jörðina Þingmúla. Merkt A.6.b.131.	A.6.b

2(235) a–b	Manntalsþing 30. maí 1755. Upplesin var kvörtun sr. Halls Ólafssonar um það hvernig heyskapur, hagi og torfrista höfðu eyðst síðustu 20 árin í Þingmúla. Merkt A.6.b.136a–b.	A.6.b
2(236) a–b	Aukaréttur 14. ágúst 1917. Menn voru útnefndir til að meta skemmdir á engjum jarðanna Markúsarsels og Flugustaða. Merkt A.6.b.181.	A.6.b
2(237) a–b	Aukaréttur 19. júní 1920. Menn voru útnefndir til að meta kirkjujarðirnar Flugustaði, Rannveigarstaði og Hamarssel. Merkt A.6.b.182a–b.	A.6.b
2(238) a–b	Aukaréttur 5. júlí 1920. Matsmenn staðfestu framlagða matsgjörð á jörðinni Flugustöðum. Merkt A.6.b.183.	A.6.b
2(239) a–b	Manntalsþing 14. júlí 1921. Þinglesið var skjal hvar Gunnar Jónsson afsalaði Birni Jónssyni tveimur hundruðum og 72 álnum úr jörðinni Múla í Beruneshreppi. Einnig var þinglesnar landamerkjaskrár, fyrst milli Karlsstaða annars vegar og Háls og Stekkjarhjáleigu hins vegar, og síðan fyrir Flugustaði. Loks var svarað spurningum úr bréfi Stj. frá 8. mars 1921, meðal annars um varp í Arnarstapa í Melrakknesfjalli. Merkt A.6.b.184.	A.6.b
2(240) a–b	Aukaréttur 5. maí 1928. Menn voru útnefndir til að meta kirkjujörðina Flugustaði. Merkt A.6.b.185a–b.	A.6.b
2(241) a–b	Aukaréttur 29. júní 1928. Matsmenn staðfestu framlagða matsgjörð á jörðinni Flugustöðum. Merkt A.6.b.186a–b.	A.6.b
2(242) a–b	Manntalsþing 17. júní 1782. Upplesið var kaupbréf hvar Jón Jónsson seldi Einari Jónssyni jörðina Melrakknes. Merkt A.6.b.206a–b.	A.6.b
2(243) a–b	Manntalsþing 19. júní 1788. Upplesið var makaskiptabréf, dagsett 27. nóvember 1787, hvar Sigríður Árnadóttir færði syni sínum Gísla Halldórssyni jörðina Litla-Steinsvað fyrir tólf hundruð í Geithellum í Álftafirði. Einnig innihélt þetta skjal makaskipti hvar Gísli yfirlét Sigurði Hallssyni Litla-Steinsvað fyrir hálfa bóndaeignina í Njarðvík, tíu hundruð að dýrleika. Merkt A.6.b.207a–b.	A.6.b
2(244)	Manntalsþing 11. maí 1811. Jörðin Geithellar var boðin upp til ábúaðr en ekkert boð fékkst. Merkt A.6.b.208.	A.6.b
2(245) a–b	Manntalsþing 8. júlí 1812. Þinglýst var kaupbréfi Kristjáns Guðbrandssonar fyrir fjórum hundruðum í jörðinni Geithellum. Enn fremur var þinglýst brigðum, dagsettum 8. júlí 1812, í fjögur hundruð í Melrakknesi. Merkt A.6.b.209.	A.6.b
2(246) a–b	Manntalsþing 23. júní 1813. Konungsjörðin Veturhús, þrjú hundruð að dýrleika, var boðin upp og varð faktor Jón Stephensen hæstbjóðandi. Þinglýst var gjöf Kristínar Jakobsdóttur hvar hún afsalaði syni sínum, Þorvarði Jónssyni, á hans giftingardegi jarðeignum, þar á meðal fimm hundruðum í jörðinni Múla. Einnig var þinglýst gjafabréfi hvar Þorvarður Jónsson gaf hálf systur sinni, Mensalderínu Jónsdóttur, fjögur hundruð í Melrakknesi. Enn fremur var þinglýst átta hundruðum í óniðursettu í jörðinni Geithellum af Sigurði Einarssyni til Þorvarðar Björnssonar. Merkt A.6.b.210a–b.	A.6.b
2(247) a–b	Manntalsþing 20. júlí 1821. Upplesið var byggingarbréf Ásmundar Ingimundarsonar fyrir jörðinni Veturhús. Enn fremur lýstu Sigurður Antoníusson á Teigarhorni og Steinunn Eiríksdóttir á Búlandsnesi munnlega brigðum í átta hundruð í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.211a–b.	A.6.b
2(248) a–b	Manntalsþing 11. júlí 1823. Upplesið var kaupbréf, dagsett 17. apríl 1823, hvar Gísli Halldórsson seldi og afhenti Jóni Einarssyni tólf hundruð í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.212.	A.6.b

2(249) a–b	Manntalsþing 23. apríl 1825. Upplesin var lögfesta, dagsett 17. apríl 1823, fyrir jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.213a–b.	A.6.b
2(250) a–b	Manntalsþing 16. maí 1828. Upplesið var skjal upp á tvö hundruð og 80 álnir sem tilfalla Álfheiði Kristjánsdóttur úr jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.214.	A.6.b
2(251) a–b	Manntalsþing 29. maí 1829. Þinglýst var kaupbréfi, dagsettu 6. maí 1829, hvar Markús Runólfsson seldi þrjú hundruð í jörðinni Melrakknesi til sr. B. Magnússonar. Merkt A.6.b.215a–c.	A.6.b
2(252) a–b	Manntalsþing 30. apríl 1833. Upplesið var skjal, dagsett 13. nóvember 1831, hvar Vigfús Runólfsson afhenti þrjú hundruð í jörðinni Melrakknesi til Eyjólfssonar. Enn fremur var uppleið samþykki, dagsett 25. apríl 1833, hvar Ásmundur Arason og Þorvarður Björnsson samþykktu byggingu Kristjáns Arasonar á Kambseli. Jón Einarsson samþykkti það einnig sem eigandi að hluta jarðarinnar Geithellna. Merkt A.6.b.216a–b.	A.6.b
2(253) a–b	Manntals- og skattaþing 15. júlí 1844. Upplesinn var skiptagjörningur, dagsettur 6. maí 1844, hvar Ari Eiríksson varð eigandi að sex hundruðum í jörðinni Geithellum. Enn fremur friðlýsti sr. Þórarinn Erlendsson á Hofi öllum Hof- og Hálsprestakalla tilheyrandi varphólum, eyjum og selalögnum eftir úrskurði dagsettum 17. júlí 1816. Merkt A.6.b.218.	A.6.b
2(254) a–b	Manntalsþing 5. júní 1851. Þinglesið var afsalsbréf, dagsett 3. júní 1851, hvar Kristján Arason afsalaði til Sigurðar Ásmundssonar einu hundraði og 80 álnum í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.219.	A.6.b
2(255) a–b	Politieréttur 15. maí 1854. Tekin var fyrir rannsókn á fátækraeign Geithellnahrepps í jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.220a–b.	A.6.b
2(256) a–b	Manntalsþing 26. júní 1866. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 11. maí 1866, hvar Ari Eiríksson seldi og afsalaði Magnúsi á Bragðavöllum jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.221a–b.	A.6.b
2(257) a–b	Manntalsþing 24. júní 1868. Upplesið var kaupbréf, dagsett 7. apríl 1868, hvar Þorvarður Sigurðsson seldi Magnúsi Jónssyni tvö hundruð úr jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.222a–b.	A.6.b
2(258) a–b	Manntalsþing 19. júní 1873. Þinglýst var bréfi, dagsettu 6. nóvember 1872, hvar Halldór Jakobsson seldi Einari á Hamri sjö hundruð úr jörðinni Geithellum fyrir þrjú hundruð og níu álnir úr Hofi í Örafum og tvö og hálf hundruð úr Borgarhöfn. Enn fremur var þinglýst bréf, dagsett 8. júlí 1871, hvar Sveinn Sigurðsson seldi Einari á Hamri eitt hundruð úr jörðinni Geithellum. Merkt A.6.b.223.	A.6.b
2(259) a–b	Manntalsþing 24. júní 1897. Þinglýst var afsalsbréfi hvar H. O. Briem seldi Einari Magnússyni fjögur hundruð í jörðinni Geithellum. Enn fremur var friðlýst fyrir Hóls- og Hamarslandi (Sýsl. S-Múl., GA/8–3, Dómsmálabók Suður-Múlasýslu 1896–1901, bls. 112–115). Merkt A.6.b.224a–b.	A.6.b
2(260) a–b	Manntalsþing 2. júlí 1903. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 21. apríl 1903, hvar Sigurður Einarsson Malmquist seldi og afsalaði föður sínum Einari Magnússyni þremur hundruðum og 40 álnum úr jörðinni Geithellum. Enn fremur var þinglýst kaup- og afsalsbréfi, dagsettu 17. desember 1902, hvar Gísli Sigurðsson seldi Ørum & Wulf verluinni á Berufirði þrjú hundruð og 40 álnir í jörðinni Geithellum og Gustav Iversen seldi Einari Magnússyni sömu jörð. Merkt A.6.b.225a–b.	A.6.b
2(261) a–b	Manntalsþing 29. júní 1907. Friðlýst var varpi og selveiði fyrir Hofslandi, Geithellnalandi og Melrakkneslandi. Merkt A.6.b.226a–c.	A.6.b

2(262) a–b	Manntalsþing 2. júlí 1917. Þinglesið var afsal Gísla Sigurðssonar til Helgu Einarsdóttur fyrir sjö hundruðum og sjö og hálfri alin úr jörðinni Geithellum, dagsett 9. júní 1916. Einnig var þinglesinn kaupsamningur Jóns Jónssonar fyrir hönd Kristínar Einarsdóttur og Helgu Einarsdóttur á tíu og hálfu hundraði í jörðinni Geithellum, dagsettur 11. apríl 1917. Enn fremur var þinglesinn kaupsamningur Björns F. Malmquist og Guðm. Eyjólfssonar fyrir 4,40 hundruðum úr jörðinni Geithellum, dagsettur 23. febrúar 1917. Merkt A.6.b.227a–b.	A.6.b
2(263) a–b	Manntalsþing 26. júní 1924. Friðlýst var sellátrum og eggveri fyrir Geithellnalandi. Merkt A.6.b.228a–b.	A.6.b
2(264) a–b	Manntalsþing 29. júní 1928. Þinglýst var afsali oddvita Geithellnahrepps til Guðm. Eiríkssonar fyrir jörðinni Kambseli. Einnig var þinglýst afsali Kristínar Einarsdóttur til Helgu Einarsdóttur á tíu og hálfu hundraði í jörðinni Geithellum. Enn fremur var friðlýst fyrir skotum fyrir jörðunum Geithellum og Melrakknesi. Merkt A.6.b.229a–b.	A.6.b
2(265) a–b	Aukaréttur 12. júlí 1935. Tekið var fyrir að leiða þingsvitni um munnlegan gjörning milli Guðmundar Eiríkssonar og Helgu Einarsdóttur um að Helga hafi afsalaði honum eignarrétti á svokallaðri Illumýri, skrifað Illumeyri, sem myndi fylgja Kambseli en ekki Geithellum. Merkt A.6.b.230a–b.	A.6.b
2(266) a–b	Manntalsþing 6. júní 1896. Friðlýst var fyrir selveiðum og vörpum fyrir Háls- og Hamarslöndum. Merkt A.6.b.260a–b.	A.6.b
2(267) a–b	Aukaréttur 2. október 1917. Menn voru útnefndir til að meta skemmdir á engjum, túnum og beitilandi jarðarinnar Hamars eftir skriðuhlaup síðastliðið sumar. Merkt A.6.b.262.	A.6.b
2(268) a–b	Aukaréttur 5. júní 1924. Menn voru útnefndir til að meta jörðina Hamar. Merkt A.6.b.263.	A.6.b
2(269) a–b	Aukaréttur 26. júní 1924. Matsmenn staðfestu matsgjörð á jörðinni Hamri. Merkt A.6.b.264.	A.6.b
2(270) a–b	Manntalsþing 28. júní 1926. Þinglesið var skjal hvar ráðherra Íslands afsalaði Stefáni Sigurðssyni jörðinni Hamri. Enn fremur var friðlýst sellátrum og varplandi fyrir jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.265.	A.6.b
2(271) a–b	Manntalsþing 5. júlí 1920. Þinglesinn var kaupsamningur, dagsettur 28. mars 1919, hvar Guðmundur Eyjólfsson seldi Helga Einarssyni tvö hundruð og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi. Einnig var þinglesinn kaupsamningur, dagsettur 8. júní 1920, hvar Gunnar Jónsson seldi Birni Jónssyni tvö hundruð og 72 álnir í jörðinni Múla. Enn fremur voru þinglesin landamerki milli jarðanna Hamars og Hamarssels, dagsett 22. maí 1918. Merkt A.6.b.266a–b.	A.6.b
2(272) a–b	Manntalsþing 26. júní 1893. Þingmenn lýstu því yfir að jörðin Veturhús væri í sömu byggingu og árið á undan. Merkt A.6.b.270.	A.6.b
2(273) a–b	Aukaréttur 11. maí 1918. Menn voru útnefndir til að meta skemmdir á engjum og bithaga jarðarinnar Háls eftir skriðuhlaup um veturinn. Merkt A.6.b.271a–b.	A.6.b
2(274) a–b	Manntalsþing 25. júní 1892. Spurt var um ábúð klausturjarðarinnar Veturhúsa. Merkt A.6.b.282a–b.	A.6.b
2(275) a–b	Manntalsþing 2. júní 1835. Upplesinn var vitnisburður, útgefinn 9. september 1671, áhrærandi landamerki og eign jarðarinnar Starmýri. Sr. Jón Bergsson mótmælti vitnisburðinum sem mótstríðandi Hofsmáldaga og framlagið afskrift af máldaga Vilchins frá 1397. Merkt A.6.b.317a–b.	A.6.b

2(276) a–b	Manntals- og skattaþing 25. maí 1836. Upplesið var kaupbréf, dagsett 20. október 1835, hvar Jón Sigfússon seldi Jóni Jónssyni fimm hundruð í jörðinni Múla. Sigurður Brynjúlfsson hreppstjóri mótmælti sölunni. Merkt A.6.b.318a–c.	A.6.b
2(277)	Extraréttur 31. maí 1836. Tekin var fyrir rekaþræta milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum sem Stefán eignaði sér en heyrði undir Hofskirkju. Merkt A.6.b.319.	A.6.b
2(278)	Extraréttur 7. júní 1836. Tekin var fyrir rekaþræta milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum sem Stefán eignaði sér en heyrði undir Hofskirkju. Merkt A.6.b.320a–c.	A.6.b
2(279)	Extraréttur 16. júlí 1836. Dómur í rekaþrætumáli milli sr. Jóns Bergssonar fyrir Hofskirkju og Stefáns Hjörleifssonar á Starmýri vegna reka á Starmýrarfjörum. Dæmt var að Hofskirkju tilheyrði helmingur alls reka, viðar og fisks í Starmýrarfjörum og bar Stefáni að leggja fram skrá yfir reka síðustu ára. Merkt A.6.b.321a–c.	A.6.b
2(280) a–b	Manntalsþing 25. júní 1890. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 17. janúar 1890, hvar stiftsyfirvöld seldu Ragnh. Stefánsdóttur reka- og veiðiítök Hofsprestakalls fyrir landi Starmýrar. Einnig var þinglýst afsalsbréfi, dagsettu 20. maí 1890, hvar Gísli Sigurðsson seldi Sigurði Björnssyni 16 hundruð og 96 álnir í jörðinni Múla. Enn fremur var þinglýst gjafabréfi hvar Gísli Sigurðsson gaf Ingveldi dóttur sinni þúsund króna virði úr jörðinni Múla. Merkt A.6.b.324.	A.6.b
2(281) a–b	Aukaréttur 5. júní 1912. Menn voru útnefndir til að meta jarðirnar Helgustaði, Sigmundarhús, Hof, Skuggahlíð og Skorrastað. Merkt A.6.b.325.	A.6.b
2(282) a–b	Aukaréttur 5. júlí 1913. Matsmenn staðfestu framlagða matsgjörð fyrir jörðina Hof. Merkt A.6.b.326.	A.6.b
2(283) a–b	Manntalsþing 12. júlí 1929. Þinglýst var eignardómi Dags Jónssonar á fjórum hundruðum og 10 álnum úr jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.393.	A.6.b
2(284) a–b	Manntalsþing 9. september 1820. Upplesið var gjafabréf hvar Þorvaldur Jónsson gaf systur sinni Mensaldrínu Jónsdóttur sjö hundruð og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.428.	A.6.b
2(285) a–b	Manntalsþing 27. september 1823. Upplesið var makaskiptabréf, dagsett 22. júní 1823, hvar Þórður Þórðarson makaskipti sjö hundruðum úr jörðinni Ytri-Kleif til Markúsar Jónssonar á móti sex hundruðum í jörðinni Melrakknesi. Merkt A.6.b.429.	A.6.b
2(286) a–b	Manntalsþing 18. maí 1831. Upplesið var kaupbréf, dagsett 14. apríl 1831, hvar Þórður Þórðarson seldi Eyjólfvi Halldórssyni, skrifað Hallssyni, eitt hundrað og 80 álnir í jörðinni Melrakknesi. Enn fremur voru upplesin fjögur gjafabréf hvar Úlfheiður, Gróa, Guðfinna og Ingbjörg Halldórsdætur gáfu bróður sínum, Eyjólfvi Halldórssyni, 40 álnir hver í jörðinni Melrakknesi. Bréfin voru dagsett 17. október 1829 og 5. apríl 1831 en ártals eins þeirra, 12. maí, er ekki getið og engar upplýsingar um dagsetningar kom fram um hið fjórða. Þá var þinglesið annað kaupbréf, dagsett 4. apríl 1831, hvar Guðrún Halldórsdóttir seldi bróður sínum, Eyjólfvi Halldórssyni 40 álnir í Melrakknesi. Merkt A.6.b.430.	A.6.b
2(287) a–b	Manntalsþing 30. maí 1842. Upplesið var kaupbréf, dagsett 22. apríl 1841, hvar sr. Magnús Bergsson á Stöð seldi Eyjólfvi Halldórssyni þrjú hundruð í Melrakknesi fyrir 120 speiur. Merkt A.6.b.432.	A.6.b

2(288) a–b	Manntalsþing 7. júní 1880. Þinglýst var afsalsbréfi, dagsettu 20. desember 1879, hvar Ólafur Kristjánsson seldi Jóni Sigurðssyni eitt hundrað og 40 álnir úr jörðinni Melrakkanesi. Merkt A.6.b.433.	A.6.b
2(289) a–b	Aukaréttur 26. september 1928. Tekið var fyrir eignardómsmálið Dagur Jónsson gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignarréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakkanesi. Merkt A.6.b.437.	A.6.b
2(290) a–b	Aukaréttur 24. október 1928. Tekið var fyrir eignardómsmálið Dagur Jónsson gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignarréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakkanesi. Merkt A.6.b.438.	A.6.b
2(291) a–b	Aukaréttur 2. nóvember 1928. Dómur í eignardómsmáli Dags Jónssonar gegn hverjum þeim sem tilkall gerði til eignarréttar yfir fjórum hundruðum og 60 álnum í jörðinni Melrakkanesi. Dómur féll þannig að Dagur var eigandi að þessum hluta jarðarinnar. Merkt A.6.b.439.	A.6.b
2(292) a–b	Manntals- og skattaþing 12. apríl 1826. Upplesið var kaupbréf, dagsett 20. apríl 1824, yfir jörðinni Múla. Merkt A.6.b.441.	A.6.b
2(293) a–b	Manntals- og skattaþing 22. apríl 1837. Þinglýst var kaupbréfi, dagsettu 8. júní 1836, hvar Jón Þorvarðsson seldi Sigurði Brynjúlfssyni fimm hundruð í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.443a–b.	A.6.b
2(294) a–b	Manntals- og skattaþing 6. júní 1843. Upplesið var kaupbréf, dagsett 28. nóvember 1841, hvar Jón Þorgrímsson seldi Sigurði Brynjúlfssyni fjögur hundruð í jörðinni Múla. Enn fremur var upplesin lögfesta, dagsett 6. júní 1843, frá Sigurði Brynjúlfssyni fyrir landareign Múla. Merkt A.6.b.444.	A.6.b
2(295) a–b	Manntalsþing 20. júní 1846. Upplesið var afsalsbréf frá Finni Þorgrímssyni til Sigurðar Brynjúlfssonar upp á fjögur hundruð og 48 álnir í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.445.	A.6.b
2(296) a–b	Manntalsþing 18. júní 1857. Þinglýst var skjali hvar Sigurður Brynjúlfsson seldi þrjú hundruð í jörðinni Múla til sonar síns Gísla. Hann seldi einnig fjögur hundruð úr sömu jörð til sonar síns Sæmundar. Merkt A.6.b.446.	A.6.b
2(297) a–b	Manntalsþing 10. júlí 1909. Þinglesið var afsalsbréf, dagsett 15. júlí 1908, hvar Antoníus Björnsson afsalaði til Jóns Árnasonar tveimur hundruðum og 36 álnum í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.448a–b.	A.6.b
2(298) a–b	Manntalsþing 28. júní 1926. Þinglesið var hvar eigendur Múla gáfu Ungmannafélaginu Stíganda landspildu. Merkt A.6.b.449.	A.6.b
2(299) a–b	Manntalsþing 28. júní 1927. Þinglesin var yfirlýsing um eign Björns Jónssonar í jörðinni Múla. Merkt A.6.b.450.	A.6.b
2(300) a–b	Bragðavellir í Hamarsfirði: Uppáteiknan á kaupbréf, dags. 20.4.1839, þinglýst 30.4.1839. Landamerkjum er lýst. Einnig er þess getið að ekki finnist þinglýsing Jóns Sigurðssonar fyrir jörðinni. Merkt A.3.149a–b.	A.3
2(301) a–b	Skýrsla um tekjur og útgjöld Þingmúlaprestakalls eftir fimm ára meðaltali frá fardögum 1872 til fardaga 1877. Ódagsett. Merkt A.9.192a–d.	A.9
2(302)	Flugustaðir í Álftafirði, Hof í Álftafirði: Bréf Jóns P. Hall hreppstjóra Geithellnahrepps til Stjórnarráðsins viðvíkjandi ítak Hofis í Flugustaðalandi, dags. 30.4.1914. Fram kemur að ítak Hofis í Flugustaðalandi hafi, eftir matsgjörð 25.11.1912, verið skilið frá jörðinni. Merkt A.11.59a–b.	A.11
2(303) a–b	Hof í Álftafirði: Matsgjörð, dags. 25.11.1912. Merkt A.11.66a–g.	A.11

	2(304)	Hof í Álftafirði: Bréf Jóns P. Hall hreppstjóra í Geithellnahreppi, dags. 22.12.1913, um uppfært verðmæti jarðarinnar Hofs, í samræmi við þær lendum, hlunnindi og réttindi sem undan jörðinni gengu í matsgerð frá 25.11.1912. Merkt A.11.67a–d.	A.11
	2(305)	Hof í Álftafirði: Afsalsbréf, dags. 15.9.1915, þar sem ráðherra Íslands seldi og afsalaði Sveini Sveinssyni, ábúanda á kirkjújörðinni Hofi í Geithellnahreppi, jörðinni ásamt varpeyjunni Brimilsnesi. Merkt A.11.68a–b.	A.11
	2(306) a–b	Hamar og Hamarsel í Hamarsfirði: Umsögn Jóns P. Hall hreppstjóra Geithellnahrepps um fyrirhugaða sölu á kirkjújörðinni Hamri og hvort sala hennar yrði til óhagræðis fyrir kirkjújörðina Hamarsel. Dags. 22.10.1924. Merkt A.16.61a–c.	A.16
	2(307) a–b	Hamar í Hamarsfirði: Virðing, dags. 24.6.1924. Merkt A.16.62a–c.	A.16
	2(308)	Hamar í Hamarsfirði: Útdráttur úr skoðunargjörðum dómkvaddra manna um skemmdir af skriðuföllum, meðal annars á jörðinni Hamri. dags. 20.6.1924. Merkt A.16.63.	A.16
	2(309)	Hamar í Hamarsfirði: Skýrsla og lýsing Jóns P. Hall hreppstjóra á jörðinni, dags. 21.6.1924. Merkt A.16.64a–b.	A.16
	2(310)	Eiríksstaðir í Berufirði, Víðines í Berufirði, Eyjófsstaðir í Berufirði, Fossárdalur í Berufirði: Staðfesting Eyþórs Guðmundssonar og Gunnars Guðmundssonar, ábúenda Eyjófsstaða og Lindarbrekku, á landskiptagerð fyrir Eyjófsstaði (varðar jarðirnar Eiríksstaði, Víðines, Eyjófsstaði og Fossárdal) frá 19.10.1974. Inniheldur landamerkjalykingu. Dags. 1.5.1997. Merkt A.16.11a–b.	A.16
	2(311)	Eiríksstaðir í Berufirði: Söluamat Fasteigna- og skipasölu Austurlands ehf. á jörðinni. Inniheldur landamerkjalykingu. Dags. 5.5.1999. Merkt A.16.10.	A.16
	2(312)	Svar oddvita Skriðdalshrepps við fyrirspurn félagsmálaráðuneytisins um afrétti og upprekstrarrétt. Dags. 17.4.1989. Merkt A.16.43.	A.16
	2(313) a–b	Geitdalur í Skriðdal, landamerki, dags. 14.6.1883, þinglýst 20.6.1883. Merkt A.1.47a–b.	A.1
	2(314) a–b	Valþjófsstaður í Fljótsdal: Vísitasía, árið 1641. Merkt A.8.95a–c.	A.8
	2(315) a–b	Valþjófsstaður í Fljótsdal. Vísitasía, dags. 23.7.1748. Merkt A.8.96a–e.	A.8
	2(316) a–b	Valþjófsstaður í Fljótsdal. Vísitasía, dags. 31.7.1850. Merkt A.8.97a–f.	A.8
3	3(1)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 4/2022, 1. útg., dags. 14.7.2023.	
	3(2)	Söguleg greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands í máli nr. 4/2022, 2. útg., dags. 26.6.2024.	
	3(3)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands um <i>The Old Icelandic Land Registers</i> eftir Björn Lárusson og frumrit jarðabóka, dags. 2.2.2024.	
	3(4)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands vegna fyrirspurnar um tilskipun frá 20. febrúar 1754, dags. 16.5.2024	
	3(5)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands um gagnaöflun um nýbýli í Álftafirði og fleiri jarðir, dags. 2.2.2024	
	3(6)	Minnisblað frá Þjóðskjalasafni Íslands um Veturhús í Hamarsfirði, dags. 8.5.2024.	
4	4(1)	Jarðatal J. Johnsens 1847, bls. 350–388 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).	B.2
	4(2)	Ný jarðabók 1861, bls. 132–146 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).	B.2
	4(3)	Fasteignabók 1921, bls. 174–200 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).	B.2

4(4)	Fasteignabók 1932, bls. 93–104 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).	B.2
4(5)	Fasteignabók 1942–1944, opnur 50–59 (Norður-Múlasýsla og Suður-Múlasýsla).	B.2
4(6)	Björn Lárusson: <i>The Old Icelandic Land Registers</i> (1967), 1.–5. kafli og sá hluti 6. kafa sem geymir efni úr jarðabókum 1686 og 1695–97 um Múlasýslur.	B.2
4(7)	Úr Landnámabók. <i>Íslenzk fornrit</i> I (1968), bls. 294–311 og kort.	B.7
4(8)	Úr <i>Landið og Landnáma</i> eftir Harald Matthíasson (1982), bls. 356–373 og kort.	B.7
4(9)	Reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrétta, fjallskil m.fl., nr. 105/1892, og reglugerð nr. 109/1904 um breytingar á henni.	B.4
4(10)	Reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu um refaveiðar, notkun afrétta, fjallskil m.fl., nr. 156/1919.	B.4
4(11)	Reglugerð fyrir Suður-Múlasýslu og Neskaupstað um refaveiðar, notkun afrétta, fjallskil o.fl., nr. 81/1936, og reglugerðir nr. 218/1939 og 83/1944 um breytingar á henni.	B.4
4(12)	Fjallskilareglugerð fyrir Suður-Múlasýslu, Neskaupstað og Eskifjarðarkaupstað, nr. 373/1977.	B.4
4(13)	Fjallskilasamþykkt fyrir Múlasýslur, nr. 9/2006.	B.4
4(14)	Fjallskilasamþykkt fyrir sveitarfélög á starfssvæði Sambands sveitarfélaga á Austurlandi, nr. 340/2023.	B.4
4(15)	Skrá Páls Jónssonar biskups um kirkjur og staði Skálholtsbiskupsdæmis, um 1200. Ísl. fornbr. XII, bls. 1–15.	B.1
4(16)	Berufjarðarkirkja, eignaskrá, um 1370. Ísl. fornbr. VIII, bls. 9–11.	B.1
4(17)	Berufjarðarkirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 202–203.	B.1
4(18)	Berufjarðarkirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 694.	B.1
4(19)	Geithellnakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 203.	B.1
4(20)	Geithellnakirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 694.	B.1
4(21)	Hálskirkja í Hamarsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 230–231.	B.1
4(22)	Hálskirkja í Hamarsfirði, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 694–695.	B.1
4(23)	Hofskirkja í Álftafirði, máldagi, 1343. Ísl. fornbr. II, bls. 768.	B.1
4(24)	Hofskirkja í Álftafirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 232.	B.1
4(25)	Hofskirkja í Álftafirði, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 695.	B.1
4(26)	Valþjófsstaðarkirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 209–212.	B.1
4(27)	Valþjófsstaðarkirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 681–682.	B.1
4(28)	Þingmúlakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 203–204.	B.1
4(29)	Þingmúlakirkja, máldagi, 1570 eða síðar (Gíslamáldagi). Ísl. fornbr. XV, bls. 685.	B.1

4(30)	Blábjörg í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(31)	Bragðavellir í Hamarsfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(32)	Flugustaðir í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(33)	Geithellnar í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(34)	Hamar í Hamarsfirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(35)	Hof í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(36)	Kambsel í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(37)	Markúsarsel í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(38)	Melrakkanes við Hamarsfjörð; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(39)	Múli í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(40)	Stórhóll í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(41)	Tunguhlið í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(42)	Virkishólasel í Álftafirði; registur veðbóka frá sýslumanni Austurlands.	A.3
4(43)	Bragðavellir í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(44)	Flugustaðir í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(45)	Geithellnar, Blábjörg og Kambsel í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(46)	Hamar í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(47)	Hamarsdalur; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(48)	Hamarssel í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(49)	Hof í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(50)	Markúsarsel og Tunguhlið í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(51)	Melrakkanes við Hamarsfjörð; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(52)	Múli í Álftafirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(53)	Vetuhús í Hamarsfirði; örnefnaskrár frá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.	A.15
4(54) a–b	Jarðabók fyrir Ísland 1693–1697: Bragðavellir í Álftafirði, Flugustaðir í Álftafirði, Geithellnar í Álftafirði, Hamar í Hamarsfirði, Háls í Hamarsfirði, Hof í Álftafirði, Melrakkanes við Hamarsfjörð, Múli í Álftafirði, Vetuhús í Hamarsfirði. (AM 463 fol., bls. 22r–23r.)	A.16
4(55)	Hamarsfjörður, fornleifaskráning 2020. Byggðasafn Skagfirðinga: Rannsóknaskýrslur 2021/237.	A.14
4(56)	Geithellnar í Álftafirði: Svar innanríkisráðuneytisins, dags. 8.4.1854, við bréfi amtmanns frá 9.4.1853 um dýrleika jarðarinnar Geithellna og tíund af henni.	B.6
4(57) a–b	Geithellnar í Álftafirði: Afrit af vitnisburði um landamerki, dags. 22.1.1673. (Afrit af bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar XX (1669–1671), Lbs. 1089, 4to., bls. 33–34).	A.12

4(58) a–b	Hof í Álftafirði: Eftirrit vísitásiu, dags. 5.9.1641, skráð í máldagabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, og afrit í XX. bindi bréfabókar hans. (AM 262 fol., bls. 1r, 42r–43r; og AM 279 fol., bls. 120r.) Landamerkjalyking er ítarlegri en í þeirri gerð sem skráð er í vísitásiubók biskups, sjá skjal nr. 2(130).	A.16
4(59)	Máldagar kirkna í Austfirðingafjórðungi úr Hítardalsbók frá um 1367. Ísl. fornbr. III, bls. 232–235.	B.1
4(60)	Máldagar ýmissa kirkna 1491–1518 (Stefánsmáldagar) o.fl. Ísl. fornbr. VII, bls. 22–34.	B.1
4(61)	Berufjarðarkirkja, tveir máldagar 1553–1554. Ísl. fornbr. XII, bls. 645.	B.1
4(62)	Geithellnakirkja, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 203.	B.1
4(63)	Hálskirkja í Hamarsfirði, máldagi, um 1397 (Vilchinsmáldagi). Ísl. fornbr. IV, bls. 230–231.	B.1
4(64)	Hofskirkja í Álftafirði, afhending, um 1500. Ísl. fornbr. VII, bls. 448.	B.1
4(65)	Þingmúli, afhending, um 1520. Ísl. fornbr. VIII, bls. 769–771.	B.1
4(66)	Melrakknes og Geithellnakirkja, vitnisburður, dags. 24.9.1554. Ísl. fornbr. XII, bls. 759–760.	B.1
4(67)	Fell í Fellshverfi, kaupbréf, dags. 16.9.1555, sem geymir einnig ummæli um svar við lagaríftingum vegna Melrakkness. Ísl. fornbr. XIII, bls. 82–83.	B.1

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Hamars í Hamarsfirði:

5		Hamar í Hamarsfirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	5(1)	Hamar, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022.
	5(2)	Hamar í Hamarsfirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.
	5(3)	Síða úr handritinu JS 203 4to sem geymir útdrætti úr jarðabókum um Melrakknes, Bragðavelli og Veturhús.
	5(4)	Máldagi Hálskirkju, afrit í bréfabók Odds Einarssonar biskups, AM 243 4to, ásamt uppskrift.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Bragðavalla í Hamarsfirði:

6		Bragðavellir í Hamarsfirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	6(1)	Bragðavellir I og II, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022.
	6(2)	Bragðavellir í Hamarsfirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.
	6(3)	Melrakknes, máldagi um landamerki, dags. 28.8.1521. Ísl. fornbr. VIII, bls. 819–821; þar merktur falsbréf.

Lagt fram af Sigurði Erni Hilmarssyni lögmanni vegna Geithellnadal:

7		Geithellnadalur, kröfulýsing, dags. 20.6.2022, vegna jarðanna Geithellna I–II, Virkishólasels, Kambels og Blábjarga.
	7(1)	Geithellnar, landamerkjaskrá, dags. 24.3.1883, þinglýst 30.6.1883.

7(2)	Geithellnar, sjö kaupsamningar, afsöl o.fl.: 1) Virkishólasel, kaupsamningur, dags. 17.9.2000, þinglýst 16.11.2000. 2) Arftökuyfirlýsing um Geithellna II o.fl., dags. 19.6.1982, þinglýst 15.7.1981. 3) Geithellnar II, afsal, dags. 31.10.1979, þinglýst 22.11.1979. 4) Geithellnar, kaupsamningur, dags. 12.6.1928, móttekið til þinglýsingar 18.8.1978. 5) Geithellnar, landamerkjaskrá, dags. 24.3.1883, þinglýst 30.6.1883. 6) Geithellnar II, kaupsamningur og afsal, dags. 3.10.1991. 7) Samningur milli eigenda Geithellna I og II um sameiginleg hlunnindi jarðanna, ársættur 1956, undirritaður 27.6.1978.
7(3)	Blábjörg, kaupsamningur og afsal, dags. 3.3.2020 og 8.4.2020, þinglýst 7.7.2020.
7(4)	Kambsel, afsal, dags. 9.2.1999, þinglýst 20.4.1999.
7(5)	Geithellur, örnefnaskrá.
7(6)	„Geithellar“, „Virkishólasel“ og „Kambsel“, úr bókinni <i>Sveitir og jarðir í Múlaþingi</i> (1976).
7(7)	Umfjöllun um Geithellur úr skýrslunni Menningarminjar í Djúpavogshreppi, svæðisskráningu Fornleifastofnunar Íslands, 2004, efnisyfirlit og bls. 114–120.
7(8)	Geithellnadalur, greinargerð, dags. 12.2.2024.
7(9)	Geithellnadalur, hornpunktaskrá og útskýringar vegna kortagerðar. Fylgiskjal 1 með greinargerð.
7(10)	„Geithellnar og Ingólfur.“ <i>DV</i> 1987. Fylgiskjal 2 með greinargerð.
7(11)	„Geithellar I og II, Blábjörg og Kambssel“ og „Ath. um nafnið Geithellur“. Örnefnaskrár frá Árnastofnun. Fylgiskjal 3 með greinargerð.
7(12)	Upplýsingar um ábúð í Þormóðshvammi, ritaðar af Guðmyndi Björnssyni, Múla. Fylgiskjal 4 með greinargerð.
7(13)	Blaðsíða úr <i>Múlaþingi</i> — byggðariti Austfirðinga, 13. hefti 1984, bls. 122. Fylgiskjal 5 með greinargerð.
7(14)	Ljósmyndir úr Geithellna- og Múladal, ásamt upplýsingum um staðsetningu. Fylgiskjal 6 með greinargerð.

Lagt fram af Sigurði Erni Hilmarssyni lögmanni vegna Múladals:

8	Múladalur, kröfulýsing, dags. 20.6.2022, vegna Múla 1–III og IA.
8(1)	Múli landamerkjaskrá, dags. 27.6.1885.
8(2)	Múli I–III, landskipti, dags. 11.9.1968, móttekið til þinglýsingar 19.9.1968.
8(3)	Múli, örnefnaskrá.
8(4)	„Múli“, úr bókinni <i>Sveitir og jarðir í Múlaþingi</i> (1976).
8(5)	Efni um Múla o.fl. úr skýrslunni Menningarminjar í Djúpavogshreppi, svæðisskráningu Fornleifastofnunar Íslands, 2004; efnisyfirlit og bls. 120–132.
8(6)	Múladalur, greinargerð, dags. 12.2.2024.
8(7)	Múladalur, hornpunktaskrá og útskýringar vegna kortagerðar. Fylgiskjal 1 með greinargerð.
8(8)	Fornleifaskráning — Flákar. Skjáskot af skráningu Minjastofnunar ásamt yfirlitsmynd. Fylgiskjal 2 með greinargerð.
8(9)	„Geithellnar og Ingólfur.“ <i>DV</i> 1987. Fylgiskjal 3 með greinargerð.
8(10)	„Geithellar I og II, Blábjörg og Kambssel“ og „Ath. um nafnið Geithellur“. Örnefnaskrár frá Árnastofnun. Fylgiskjal 4 með greinargerð.
8(11)	Þrjár blaðsíður úr <i>Múlaþingi</i> — byggðariti Austfirðinga, 13. hefti 1984, bls. 122; og 4. hefti 1969, bls. 85 og 96; ásamt yfirlitskort. Fylgiskjöl 5–6 með greinargerð.
8(12)	Ljósmyndir úr Geithellna- og Múladal, ásamt upplýsingum um staðsetningu. Fylgiskjal 6 með greinargerð.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni lögmanni vegna Hofs í Álftafirði:

9		Hof í Álftafirði, kröfulýsing, dags. 20.6.2022.
	9(1)	Hof í Álftafirði, hornpunktaskrá.
	9(2)	Hof í Álftafirði, fasteignayfirlit, dags. 7.3.2022.
	9(3)	Hof, Rannveigarstaðir og Hærुकollsnes, örnefnaskrár.
	9(4)	Hof í Álftafirði, greinargerð, dags. 12.2.2024.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Markúsarsels og Tunguhlíðar í Álftafirði:

10		Markúsarsel og Tunguhlíð í Álftafirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	10(1)	Markúsarsel og Tunguhlíð, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022
	10(2)	Markúsarsel og Tunguhlíð í Álftafirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Flugustaða í Álftafirði:

11		Flugustaðir í Álftafirði, kröfulýsing, dags. 9.6.2022.
	11(1)	Flugustaðir, fasteignayfirlit, dags. 9.6.2022.
	11(2)	Flugustaðir í Álftafirði, greinargerð, dags. 8.2.2024. Sjá einnig skjal nr. 15 sem er fylgiskjal með greinargerðinni.
	11(3)	Starmýri, landamerkjabréf, dags. 16.1.1883.

Lagt fram af lögmönnum málsaðila og óbyggðanefnd:

12	12(1)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2022. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.7.2022.
	12(2)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2022. Kröfulínur málsaðila, dags. 14.9.2023.
	12(3)	Yfirlitskort, mál nr. 4/2022. Kröfulínur málsaðila, dags. 15.12.2023.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

13		Athugasemdir frá sveitarstjórn Múlaþings við kröfugerð íslenska ríkisins, dags. 19.12.2022.
14	14(1)	Fundargerð 1. fyrirtöku í málum nr. 1–4/2022, dags. 29.3.2023.
	14(2)	Fundargerð 2. fyrirtöku í málum nr. 1–4/2022, dags. 18.9.2023.
	14(3)	Fundargerð vettvangsferðar í máli nr. 4/2022, dags. 20.9.2023.
	14(4)	Fundargerð aðalmeðferðar í málum nr. 2/2022 og 4/2022, dags. 18.3.2024.
	14(5)	Fundargerð 4. fyrirtöku í málum nr. 1–4/2022, dags. 4.10.2024.

Lagt fram af Jóni Jónssyni lögmanni vegna Hamars, Bragðavalla, Markúsarsels, Tunguhlíðar og Flugustaða:

15		Jón Jónsson: „Fráfærubúskapur, landskipta- og afréttarreglur Grágásar og Jónsbókar og afréttarnotkun á Austurlandi.“ Dags. 8.2.2024. Fylgiskjal með greinargerðum v. Hamars, Bragðavalla, Markúsarsels, Tunguhlíðar og Flugustaða.
----	--	--

Hliðsjónargögn**Lagt fram til hliðsjónar af Eddu Andradóttur lögmanni f.h. fjármála- og efnahagsráðherra:**

H-1	Íslensk fornrit I (1968), bls. 294–336 (úr Landnámabók). Nr. 1 í skjalaskrá, skjali 1(1).
H-2	Múlasýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839–1874 (2000), bls. 185–579. Nr. 2 í skjalaskrá, skjali 1(1).
H-3	Göngur og réttir V. Þingeyjarsýslur – Múlasýslur (2. prentun aukin og endurbætt), bls. 401–511. Nr. 3 í skjalaskrá, skjali 1(1).

Lagt fram til hlöðsjónar af óbyggðanefnd

H-4	Almennar niðurstöður óbyggðanefndar með viðaukum, svæði 1–9B, dags. 21.2.2020.
H-5	Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. Þjóðlendlaga nr. 58/1998, með síðari breytingum, dags. 10.4.2015.
H-6	Jarðalisti sem notaður er við leit að gögnum um svæði 11 á Þjóðskjalasafni Íslands, 7. útg. dags. 8.6.2023.
H-7	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.3 Dómar fyrir mál nr. 1–4/2022 á svæði 11, dags. 15.9.2023.
H-8	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.6 Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja ásamt Stjórnartíðindum fyrir mál nr. 1–4/2022 á svæði 11, dags. 17.9.2023.
H-9	Minnisblað um leit óbyggðanefndar í skjalaflokki B.9 Alþingisbækur Íslands fyrir 1–4/2022 á svæði 11, dags. 12.9.2023, uppfært 3.1.2024.
H-10	<i>Jarðabréf frá 16. og 17. öld</i> (1993), bls. 265–283.
H-11	<i>Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns</i> , 13. bindi, Fylgiskjöl (1990), bls. 402–413.
H-12	Skýrslutökur í máli nr. 4/2023 hjá óbyggðanefnd við aðalmeðferð 18. mars 2024 (skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).

FYLGISKJAL III: KORT

a) Úrskurðarkort í máli nr. 4/2022

b) Yfirlitskort um svæði 11